

Kadir Mısıroğlu

Kadir Mısıroğlu, 1933 yılında AKÇAABAT'da doğmuştur. Sırasıyla Akçaabat Merkez İlk Mektebi, Akçaabat Orta Mektebi ve Trabzon Lisesinde okumuş müteakiben de İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Avukatlık stajını ikmal ettiği halde, bu mesleğe ısınamıyarak yazı hayatına atılmıştır. Basılmış eserleri şunlardır:

1- LOZAN Zafer mi, Hezimet mi? C. I.
2- Türk'ün Siyah Kitabı (Yunan Mezalimi), İstanbul 1966, (2. Baskı 1968)
3- Macar İhtilali, (1966)
4- Amerika'da Zenci-Müslümanlık Hareketi, (1967)
5- Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler, (1967, 2. Baskı 1969)

1966 yılında "MACAR İHTİLALİ" isimli eserinden dolayı Münih'te Müesses "HÜR MACAR YAZARLARI BİRLİĞİ NEMZETÖR GURUPU" tarafından "GÜMÜŞ MADALYA" ile taltif edilmiştir.

Evli ve iki çocuk babasıdır. Yakın tarihimize ait incelemeleriyle tanınmıştır.

- TARİH BOYUNCA BİR ÖLÜM-KALIM MÜCADELESİ HALİNDE DEVAM ETMİŞ OLAN TÜRK-RUS KARŞILAŞMALARI...
- KIRIM, KAFKASYA, AZERBAYCAN, TÜRKİSTAN VE RUMELİ'DE MOSKOF TEDHİŞ, TEHCİR, KATLİAM VE TAHAKKÜMÜNÜN HAZİN TABLOLARI...
- DOĞU ANADOLU'DA RUS-ERMENİ MÜŞTEREK MEZALİMİ...
- GİZLİ VESİKALARLA TÜRKİYE'YE KARŞI TARİHÎ MOSKOF EMELLERİ...
- İSTİKLÂL HARBİ'NDE TÜRK-RUS MÜNASEBETLERİ VE BİR YARDIM EFSANESİNİN İÇYÜZÜ...

Kapak Resmi : GÜRBÜZ AZAK

DURAN OFSET BASIMEVİ 27 71 34

Kadir Mısıroğlu

MOSKOF MEZALİMİ

Kadir Mısıroğlu

MOSKOF MEZALİMİ

Bin bir Sebil Yayın

SEBİL YAYINLARI Nu.	:	YİRMİ ÜÇ
KAPAK KOMPOZİSYONU	:	GÜRBÜZ AZAK
KAPAK BASKISI	:	DURAN OFSET
KLİŞELER	:	ESER KLİŞE
DİZGİ VE BASKI	:	TAN MATBAASI (Hikmet Gazetecilik Ltd. Şt.)

İSTANBUL — 1970

KADİR MISIROĞLU

MOSKOF MEZÂLİMİ

BİRİNCİ BASIM

Sebil Yayınevi

Beyazsaray Zemin Kat Nu. 8
BÂYEZÎD/İSTANBUL
Telefon 26 38 96

RİCA

Sevgili Okuyucu!...

Yüzyıllar süren «MOSKOF MEZÂLİMİ»nin milyonlarca mağdur ve mazlumuyla, mübarek şehid ve gazilerimizin ebediyete intikal eden aziz ruhları, senden bir FATİHA beklemektedir. Onları şâdetmek iman ve vatan borcundur.

İ Ç İ N D E K İ L E R

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

١٣٨٢

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ
فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ
مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ
مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ
فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ
حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

MÜSLÜMAN TÜRK EVLÂDI!. SANA "KISAS" I EMREDEN BU İLÂHÎ KELÂMIN MEALİ KERİMİNİ KARŞI SAHİFEDE OKU, VE HAFIZANA NAKŞET!..

MEALİ ERİMİ

«EY İMAN EDENLER;
ÖLDÜRÜLENLER HAKKINDA SİZE KISAS FARZEDİLDİ. HÜR HÜRE, KÖLE KÖLEYE, KADIN KADINA KARŞILIK OLARAK KISAS EDİLİR. FAKAT ÖLENİN KARDEŞİ (VELİSİ) TARAFINDAN KATİL, BAĞIŞLANMIŞSA O ZAMAN ÖRFE UYMAK VE GÜZELLİKLE DİYET ÖDEMEK GEREKTİR. BU, RABBİNİZ TARAFINDAN BİR HAFİFLETME VE RAHMETTİR. ARTIK BUNDAN SONRA DA TECAVÜZE YELTENENLERE ACIKLI BİR AZAP VARDIR. EY AKIL SAHİPLERİ, KISASTA SİZİN İÇİN HAYAT VARDIR. SİZDEN DE TAKVA SAHİBİ OLMANIZ BEKLENİR.»

KUR'AN-I KERİM
(Bakara Sûresi, 178 ve 179 uncu âyetler)

BİBLİYOĞRAFYA

Türk - Rus münasebetleriyle ilgili eserlerin tam bir bibliyografyasını vermeye fiilen imkân yoktur. Biz ancak bu kitabın hazırlanmasında müracaat ettiğimiz ve şahsî kütüphanemizde bulunan eserlerin bir kısmının bibliyografyasını takdim ile iktifa ediyoruz :

ABDURRAHMAN ŞEREF — Tarih Musahabeleri, İstanbul 1339
ABDURREŞİT İBRAHİM — Âlem-i İslâm, İstanbul 1328
ACLAN SAYILGAN — Sol'un 94 Yılı, Ankara 1968
AHMET REFİK — Kafkas Yollarında, İstanbul 1919
AHMET REFİK — Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl İstanbul 1332
AHMET REFİK — Türkler ve Büyük Petro, İstanbul 1932
AHMET MUHTAR (Paşa, Gazi) — Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sânisi, İstanbul 1328
AĞAOĞLU SAMET — Sovyet Rusya İmparatorluğu, İstanbul 1967
AKCHURA İSKENDER — Genocide Behind The İron Curtain New York 1963
AKNERLİ GRİGOR — Moğol Tarihi, İstanbul 1954
ALİ KEMAL — Bir Safha-i Tarih, İstanbul 1329
ALİ FUAT — 1293-94 Osmanlı - Rus Seferi, İstanbul 1326-27
ARIKOĞLU DAMAR (Zamir) — Hatıralarım, İstanbul 1961
BALYAYEF — Kızıl Bayraklar Altında, Berlin 1921
CEMAL PAŞA — Hatıralar, İstanbul 1922
CREEL GEORGE — Rusların Asya Siyaseti, İstanbul 1949
CEBESOY ALİ FUAD — Moskova Hatıraları, İstanbul 1955
ÇARK Y. — Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, İstanbul 1953
ÇAĞATAY TAHİR — Türkistan Kurtuluş Hareketleriyle İlgili Olaylardan Derlemeler, İstanbul 1959
BAYSUN ABDULLAH RECEP — Türkistan Millî Hareketleri. İstanbul 1945
BENNİGSEN ALENKANDRE — Islam In The Soviet Union, London 1967
DANİŞMEND İSMAİL HAMİ — İzahlı Osmanlı Tarihi Kronojisi C. IV. İstanbul 1961
DANİŞMEND İSMAİL HAMİ — Baltacının Prut Zaferi, İstanbul 1955
DAVİD J. DALLİN — The Rise of Russia In Asia, London 1950
DİRİYOL EDVARD — Şark Mes'elesi, İstanbul 1329
DEGUİGNES (H. CAHİD) — Hunların, Türklerin, Moğolların ve sâir Tatarların Tarih-i Umumisi, İstanbul 1923

DEWEY JOHN — Impressions of Soviet Russia, New York 1932
Documents Sur Les Atrocités Arméno — Russes (Tarihsiz)
DENİS FAHEY — The Rulers of Russia, Dublin 1967
EREL ŞERAFETTİN — Dağıstan ve Dağıstanlılar, İstanbul 1961
EREN AHMET CEVAT — Selim III. ün Biyografisi, İstanbul 1964
ERİM NİHAT — Türkiye'nin Yirmi Yıllık Dış Siyaseti, Ankara 1945
ERİM NİHAT — Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri C. I. Ankara 1953
Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, İstanbul 1332 ve Ermeni Amâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesavir ve Vesaik
ENGELHARD — Türkiye ve Tanzimat, İstanbul 1328
EDELMAN MAURİCE — Uralların Gezisinde Rusya Nasıl Hazırlandı, İstanbul 1944
GÖZAYDIN ETHEM FEYZİ — Kırım, İstanbul 1948
GÜRSEL HALÛK F. — Tarih Boyunca Türk - Rus İlişkileri, İstanbul 1968
HABİL ADEM — Rusya'nın Şark Siyaseti, İstanbul 1332
HAYREDDİN — 1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasisi, İstanbul 1326
HAYIT BAYMİRZA — Esir Türkler, Ankara 1966
HAYIT BAYMİRZA — Komünist Emperyalizmi Karşısında Türkistan, İstanbul 1962
HAMLİN CYRUS — My Life And Times, Boston 1928
HAMMER — Devlet-i Osmaniye Tarihi C. IV. İstanbul 1330
HARISH KAPUR — Soviet Russia And Asia 1917-27 Genova 1960
HÜSEYİN RACİ — Tarihçe-i Vak'a-i Zağra, İstanbul 1326
HÜSEYİN RAHMİ — Anadolunun Taksimi, İstanbul 1926
HIZAL M. ZİHNİ — Kuzey Kafkasyada Sovyet Rus Vahşeti, Ankara 1964
HIZAL AHMET HAZER — Kuzey Kafkasya, Ankara 1961
İSMAİL HAKKI — Şimalden Malumat, İstanbul 1302
KÂMİL PAŞA — Tarihî Siyasi C. I İstanbul 1327
KURAT AKDES NİMET — Rusya Tarihi, Ankara 1948
KURAT AKDES NİMET — Prut Seferi ve Barışı (İki Cild), Ankara 1951-53
KARABEKİR KÂZIM (paşa) — Cihan Harbine Nasıl Girdik? (iki cild) İstanbul 1937 - 38

KEÇECİZÂDE İZZET FUAT — Kaçırılan Fırsatlar, İstanbul 1325
KIRZIOĞLU FAHRETTİN — Kars Tarihi C. I. İstanbul 1953
KIRIMAL EDİGE — Kırımda Türk Katliamı, İstanbul 1962
KİTSİKİS DİMİTRİ — Yunan Propagandası, İstanbul 1962
KIRIMER CAFER SEYDAHMET — Krym, warşova 1930
KIRIMER CAFER SEYDAHMET — Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme Ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi, İstanbul 1948
LERMİOĞLU MUZAFFER — Akçaabat Tarihi, İstanbul 1949
MEHMET ŞERİF — Azarbeycan İnkılâbı, İstanbul 1921
MEHMET ARİF — Başımıza Gelenler, İstanbul 1328
MEHMET MURAT — Tatlı Emeller, Acı Hakikatler, İstanbul 1330
MUSTAFA RAHMİ — Moğol Tarihi, İstanbul 1340
MOURAVİEFF BORİS — Deli Petro'nun Vasiyetnâmesi, İstanbul 1966
NUR Dr. RIZA — Hayat ve Hatıratım, İstanbul 1967-68.
ROHDE HANS — Şark Mes'elesi, İstanbul 1932
SÖYLEMEZOĞLU GALİP KEMALİ — Rusya Tarihi, İstanbul 1939
SEDES I. HALİL — 1876 - 1878 Osmanlı - Sırp Seferi İstanbul 1935
ŞİMŞİR N. BİLÂL — Rumeli'den Göçler, Ankara 1968
TOGAN ZEKİ VELİDİ — 1929 - 1940 Seneleri Arasında Türkistan'ın Vaziyeti, İstanbul 1940
TOGAN ZEKİ VELİDİ — Bugünkü Türkistan, Kahire 1929-40
TOGAN ZEKİ VELİDİ — Hatıralar, İstanbul 1969
TAYMAS ABDULLAH BATTAL — Kazan Türkleri, Ankara 1966
TÜKİN CEMAL — Boğazlar Mes'elesi, İstanbul 1947
TANSU SAMİH NAFİZ — İki Devrin Perde Arkası (Albay Hüsamettin Ertürk'ün Hatıraları) İstanbul 1957
TENGİRŞENK YUSUF KEMAL — Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967
TURGAY FUAT — Rusya Tarihi, İstanbul 1948
TUNCAY METE — Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara 1967
URAS ESAT — Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mes'eleleri, Ankara 1950
ÜNAL TAHSİN — Siyasi Tarih, Ankara 1958
TEVETOĞLU FETHİ — Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri (1910 - 1960) Ankara 1967
VEDİŞ BAHAEDDİN — Kahraman Çeçen-İnguş Milletin Katliamı, İstanbul 1965

MEZAR TAŞI DEĞİL, İBRET LEVHASI...

Yalnız bir kişinin değil, milyonlarca Müslüman Türk'ün başına dikilebilecek olan bir mezar taşı : MOSKOF KEFERESİNDEN İNTİKAMINI ALAMAYAN MERHUM ALEMDAR ALİ AĞANIN RUHUNA FATİHA — 1183 (1764) (Akçakoca'ya bağlı Göktepe Köyündedir).

YAZARIN YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- LOZAN, ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I. (1965)
- TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI (YUNAN MEZALİMİ) (1966, - İkinci baskı 1968)
- MACAR İHTİLÂLİ (1966)
- AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
- KURTULUŞ SAVAŞINDA SARIKLI MÜCAHİTLER (1967, İkinci baskı 1969)
- MOSKOF MEZALİMİ (1970)

BİR İBRET LEVHASI

I — TÜRKİYE TARİHTE EN ÇOK RUSLARLA HARP ETMİŞTİR. İLK TÜRK - RUS ÇATIŞMASI OLAN 1677'DEN 1918 BİRİNCİ CİHAN HARBİNE KADAR İKİYÜZ KIRKBİR YIL SÜRMÜŞ BULUNAN BU MÜCADELENİN ELLİ YILI FİİLİ MUHAREBE İLE GEÇMİŞTİR. YANİ HER BEŞ GÜNDEN BİRİ......BU MÜDDET ZARFINDA ONÜÇ KERE TÜRK - RUS MUHAREBESİ CEREYAN ETMİŞTİR.

II — TÜRK DONANMASI TARİHTE DÖRT KERE İMHAYA MARUZ KALMIŞTIR. BUNUN ÜÇÜ RUSLAR TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLMİŞTİR.

1 — 1770'DE ÇEŞME'DE
2 — 1827'DE NAVARİN'DE
3 — 1853'DE SİNOP'TA

III — TÜRK DEVLETİNE İLK DEFA "HASTA ADAM" ADINI TAKARAK BU TÂBİRİ SİYASÎ EDEBİYATA SOKAN DA BİR MOSKOF OLMUŞTUR : ÇAR I. NİKOLA.

IV — TÜRKİYE'Yİ TAKSİM İÇİN TARİH BOYUNCA BİR ÇOK DİPLOMATİK FAALİYETLER İCRA EDİLMİŞ VE PEK ÇOK DA TAKSİM PROJESİ YAPILMIŞTIR. BUNLARIN "GREK PROJESİ" ADIYLE BİLİNEN İLK ÖRNEĞİNİ YAPAN DA RUS ÇARİÇESİ KATERİNA'DIR.

V — BUGÜN EN FAZLA MÜSLÜMAN TÜRK ESİRİNE MALİK OLAN DEVLET RUSYA'DIR. (ALTMIŞ MİLYON)

VI — YIKILMASI İÇİN EN MÜTHİŞ MÜCADELEYİ YAPAN RUSYA, OSMANLI DEVLETİNİN MİRASINDAN EN BÜYÜK HİSSEYE KONAN DEVLETTİR.

"ÂL-İ OSMAN İLE MOSKOF BEYNİNDE CENG-Ü CİDAL OLMAYIP, ÂL-İ OSMAN SÂİR KÜFFAR İLE GAZÂ VE CİHADLA MEŞGUL OLMUŞTUR. YOKSA BU KÜFFAR ÖYLE BİR MEL'UNDUR Kİ, EĞER BEŞ ON SEĞNE TATAR'IN ÇAPULUNDAN KURTULUP, REFAH-I HAL İLE DEVLETİNE FİLCÜMLE NİZAM VERECEK OLURSA, BU MELÂİNE BİR DEVLET MUKABELE EDEMEYİP, CÜMLE KAZAK'I LEH'İ İSTİLÂ EDİP TUNA YALILARINA ÇIKACAK OLURSA, BİR TÜRLÜ DEVLET-İ ÂL-İ OSMAN'A RAHAT VERMEYİP MÂZALLAH BELKİ KIRIM'I İSTİLÂ EDER... BU KÂFİRDEN DEVLET-İ ÂLİYYE'YE ZARAR-I AZİM TERETTÜP EDECEĞİNİ, UKALÂ CEZM EDİYORLAR."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi
(C. VII. sh. 534)

ÖNSÖZ

«Ey Türk oğlu.. Sana damarlarındaki kanı ihdâ (hediye) edenler kanlarının son katrelerini Moskof muharebelerinde döktüler. Sen bugün, yarın ne olursan ol, fakat unutma ki, o şehidlerin ebedî bir yetimisin!.. Bu din, Bu devlet, Bu vatan gibi bu gayiz, bu kin, bu intikam da onların sana bir mirâs-ı mübârekidir. Dünyada bir Rusya ve bir Rus kaldıkça bu hakkına ve bu vazifene hürmetkâr ol!...

Hakkın öldürmek vazifen iktiza ederse hemen ölmektir. Türk oğlu!.. [1]

Süleyman NAZİF

Fahr-i Kâinatın müstesna bir medhine mazhar olan [2] **Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri**, bir bahar sabahı, köhne Bizansı çevreleyen ihtiyar surların Topkapı civarında yarılmasıyla açılan gedikten içeri girmiş, «G ü l - b a n g - i M u h a m m e d î» ile «T e k b i r»in ulvî ve heybetli bestelerine karışan bir alkış tufanı içinde yavaş yavaş şehre doğru ilerliyordu. Yirmi iki yaşın terâveti ve bir gelincik çiçeği kadar zarif endamı ile kır atının üstünde kendisini, çiçek yağmuruna tutan Rum kızla-

---

[1] Süleyman NAZİF - Batarya ile Ateş - İstanbul 1335 Sh. 5

[2] (لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ فَلَنِعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا وَ لَنِعْمَ الْجَيْشُ ذَالِكَ الْجَيْشُ .)

rına devrinin manevî sultanı **Akşemseddin Hazretleri'ni** gösteriyor ve müyesser olan « F e t h - i M ü b î n » i onun himmetine atfediyordu. Bu suretle, mazhar olduğu şerefe liyâkatinin ifadesi olan vekar, tevâzu ve şükran hisleri içinde Ayasofya'ya doğru ilerleyen genç Türk Hükümdarı, bütün Hristiyanlık âlemi için daima «E n g i z i s y o n M e z â l i m » i ile hatırlanacak olan uzun ve karanlık bir çağı kapayarak « İ k i n c i R o m a » yı ebediyyen H i l â l' e ram etmiş oluyordu.

Bu sırada « M o s k o v a P r e n s l i ğ i » nden ibaret bir devletçik olan Rusya, iki yüz yıldan beri Altınordu - Türk hakimiyyeti altında zelîlâne yaşamaktaydı. Ancak onbeşinci yüzyıl sonlarına doğru Altınordu'daki dahilî nifak ve parçalanmadan faydalanarak müstakil hale gelebilmişse de başta prensler olmak üzere bütün idareci sınıf, Türk-Tatar hakimiyetinin halâ derin izlerini taşımaktaydılar. Bu yüzden Osmanlılara karşı tertiplenen haçlı ittifaklarına girmeyi reddetmekte ve katolik âlemini kendilerine birinci derecede düşman saymaktaydılar. Böylece, bilhassa mezhep farkı yüzünden Rus desteğini elde edemiyen Avrupa, Osmanlılar karşısında mütevalî mağlûbiyetlere uğruyordu.

Fakat, birgün gelip de Rusya gibi Ortodoks olan Bizans'ın Türkler eliyle yıkılması, İstanbul ve Ortodoksluk için bir Türk - Rus çatışmasını muhtemel hale getirmiş oldu. Bu sebeple harekete geçen Papa, Rusyayı «B i z a n s v â r i s l i ğ i» davasına imale eden bir plânı gerçekleştirmek üzere 1472 yılında bir Bizans prensesi olan **Sofiya**'nın **III. İvan**'la evlenmesini temin etti.

İşte bu hadiseden sonradır ki, hususi bir telkine memur olarak «K r e m l i n S a r a y ı» na yerleşen başta Bizans prensesi **Sofiya** olmak üzere rahip ve casus bir grupun tesiriyle «e s i r» manasına gelen «s l a v» lığın gerçek mahiyeti unutularak ortaya kavgası asırlarca sü-

recek olan bir ütopya konuldu.,« M o s k o v a - ü ç ü n c ü R o m a » adıyle bilinen bu ütopyaya göre: «İstanbul kurtarılıp (!) Çarigrad (Çar şehri) yapılacakdır!.. Çünkü Hristiyanlığın en kudretli ve yeni bir merkezi olan Moskova, «İ k i n c i R o m a» kabul edilen Bizansın yıkılmasıyle «Ü ç ü n c ü R o m a» olmuştur. Hristiyanlıktaki teslis'e kıyasen de bir «D ö r d ü n c ü R o m a» olmayacaktır!..»

Yüzyıllarca süren Türk - Rus çatışmasının temelini teşkil eden bu ütopya, kısa zamanda geliştirilip dinî bir nass haline getirilmiş, gitgide bütün Türk ve İslâm âlemini yutmaya yönelen Rus emperyalizmi için hayalperest Slâv halkının duygularını kamçılamaya yarıyan efsanevî bir müessir olarak kulanılmıştır. O kadar ki, bunu daha ilk kuruluş yıllarında benimseyen Rusya'nın tarihi, âdeta Türk - Rus mücadeleleri tarihidir. Gerçekten ilk kanlı boğuşmayı teşkil eden 1677 - 1681 den son Türk - Rus karşılaşması olan Birinci Cihan Harbine kadar takriben iki yüz elli yıl süren bu mücadele, yekûnunu elli yıl tutan on üç kanlı ve canhıraş muharebeye müncer olmuştur. Demek ki, bu iki yüz elli yıl içinde her beş günden birini Moskofla hesaplaşarak geçirmeye mecbur kalmışız. Bize, «toprak altında kefensiz yatan» milyonlarca mübarek «şehid» le bir cihan imparatorluğunun kaybına mal olan bu ölüm kalım mücadelesi; bugünkü mana ve maddede küçük Türkiye haline gelişimizi intac eden en müessir ve menfî bir âmil olmuştur. Çünkü « M o s k o f P o l i t i k a s ı », Müslüman Türk'ün tarih sahnesinden silinmesini, şaşmaz bir millî hedef ittihaz etmiştir. Esasen « z a h i r e a m b a r ı n a k a p a t ı l m ı ş b i r f a r e » durumunda olan Rusya'nın büyük devlet olabilmek için açık denizlere çıkabilmek maksadıyle Batıda Lehistan, Güneyde ise, Osmanlı Devletiyle mücadeleye mecbur olduğu muhakkaktı. Bu, tarih ve coğrafyanın ihdas etti-

ği bir mecburiyetti. Bu hususta Rus Çarı **Deli Petro**'nun meşhur vasiyetnâmesi, —ister mevcut olsun, ister olmasın— Moskof siyasetinin vazgeçilmez bir nassı halinde takip ve tatbik edilegelmiştir.

Rusya bu gayesini gerçekleştirebilmek için bir çok kereler diğer hristiyan devletlerini de aldatıp oyuna getirebilmiştir. Meselâ daha dün «Yalta Konferansı»nda hür dünyanın saf diplomatlarını aldatarak bütün Avrupaya karşı bile tatmin olunmaz iştihasına saha ve imkân bulabilmiştir.[3] Esasen Osmanlı Devletinin taksimi manasına gelen «Şark Mes'elesi»nin Türkiye hesabına en kötü, kendisi hesabına ise en iyi bir surette halli için hristiyan müttefiklerini aldatmakta öteden beri maharet sahibi olduğunu bir çok kereler göstermişti. «Türkiye'nin Taksimine Dair Yüz Proje»[4] adını taşıyan ve bu projelerin beli başlı yüz adedini bir araya toplayan eser, bu gerçeği doğrulayan bir çok vesika ihtiva etmektedir.

Gerçekten Rusya, «Grek Projesi »adiyle bilinen ve bir Moskof icadı olan ilk taksim projesinden itibaren, Osmanlı topraklarından aslan payını alabilmek için müttefiklerini bir çok kereler aldatarak millî hedefine doğru yürümüştür. Fakat tatmin olmaz istihası yüzünden bazan da devletler muvazenesini müttefiklerinin aleyhine bozmaya cüret edecek kadar ileri gittiği için onları karşısında bulmuştur. Bunun en iyi misali Kırım Harbi' dir. Hakikat şu ki, bunca taksim projesine rağmen, Osmanlı Devletinin mirasından en büyük hisseyi Rusya

---

3 Bak. Karl VİETZ - Verrat an Europa (Avrupa'ya ihanet) - Berlin 1938

4 Bak "Cent projets de partage lax turquie" (Türkiyenin Taksimine Dair Yüz Proje) adlı eser, veya bunun, Donanma Mecmuasının 49 uncu ve Müteakip sayılarında yayınlanan tercümesi.

almıştır. Hatta acı bir gerçektir ki, bugün Moskof'un zulüm ve istibdadı altında bulunan esir Osmanlı Topraklarının yekûnu, Osmanlıların tabiî vârisi olan bugünkü Türkiyenin, elindeki araziden bile kat kat fazladır. Bırakınız Kırım, Kafkasya ve Rumeli gibi halis Türk topraklarını, Rusya, Türkiyeyi güneyden çevirmek suretiyle Suriye, Mısır ve hattâ Yemen gibi birçok uzak Osmanlı topraklarını da ele geçirmenin mücadelesini tamamlamak üzeredir. Ne hazindir ki, arkasından bir mersiye bile yazamadığımız ve âdeta mirasını reddederek kendisini yabancılardan daha haksız ve ölçüsüz bir surette tenkit ve tarizlere uğratığımız büyük devletimizin mirasına konmuş bulunan Rusya, bugün elimizdeki en son vatan parçası Anadolu'da bile huzur ve sükûnumuzu bozacak karışıklıklar çıkmasına sebep olabilmektedir.

Esasen dahilde binbir nifak kazanı kaynatmak, Moskofun çok eski bir taktiğidir. Onun, Ortodoks Osmanlı tebeası üzerinde güya onları himaye etmek bahanesiyle icra ettiği tahrikler, hem Osmanlı Devleti ve hem de bu ortodoks unsurlar için cidden mühlik bâdirelere sebep olmuştur. Bu tahrikler sebebiyle dörtyüz yıl sükûn ve adaletle idaremiz altında yaşayan Balkan kavimleri, bugün birer Rus peyki haline gelmişlerdir. Bunlardan Yunanistan bile aynı hale düşmesine râmak kalmışken, moskofçu komünistlerin çıkardıkları iç harp bâdiresinden ancak dış yardımlarla kurtulabilmiştir.

Bütün bu düşmanlıklar yetmiyormuş gibi, devletinizi parçalayarak onun mirasına konmak için sabırsızlanan Rusya, uğursuz bir söz olan «Hasta Adam» tabirini icad edip müttefiklerini taksimde acele davranmaya davet etmiştir.

Yalnız Anadolu ve Rumeli Türklüğünü değil onlarla birlikte uzak ve yakın bütün Türk dünyasını hırs ve husumetine hedef kılan Rusya, kaç bin yıllık halis Türk

toprakları üzerinde yaşıyan elli milyonu mütecaviz Müslüman Türk'ü bugün kahır ve zulmü altında inletmektedir. Bizim özbeöz din ve kan kardeşimiz olan bu bedbaht insanlar, tarihte ilk defa Moskofun zalim pençesi altında esaretin acı ızdırabını tatmışlardır.

Birçok cihan imparatorlukları kurup yaşatmış olan Türk Miletinin Moskof esaretine kolay kolay katlanmıyarak, en küçük fırsattan bile istifade edip zincirlerini kırmaya çalışmasından daha tabiî ne olabilir? Hele bu esareti tatmamış olanların asla hayal bile edemiyecekleri zulümlerle, kitle halinde imha ve sürgünleri hesaba katarsak, kurtuluş için ne canhıraş hamleler yapılabileceğini tahmin edebiliriz. Yazık ki, korkunç kuvvetler muvazenesizliği yüzünden Kırım, Kafkasya ve Türkistan'da yüzyıllarca Türk kanına doymamış bulunan Moskofların her kurtuluş hareketini bastırışı, birbirinden daha kanlı olmuştur. Eğer Türk'ün ezelî ve ebedî düşmanı Moskof eliyle dökülen mübarek kanı T a k l a m a k a n Ç ö l ü 'nde toplanıp biriktirilmiş olsaydı; OrtaAsya'da gerçekten bir iç deniz teşekkül edebilirdi.

Son zamanlarda ağızları şampanya köpükleri ile salyalanmış sarhoş salon sosyalistleri, Rusya'yı kuzu postuna sarmakta ve kanlı Rus istibdadının çoğu din kardeşlerimiz olan masum kurbanlarının acı hatıralarını küllemeğe çalışmaktadırlar. Hattâ üçyüz yıldanberi en alçakça düşmanlıklarına hedef olduğumuz Moskof'u, âdeta bir hâmi veya kurtarıcı; komünizmi de en ileri bir fikir olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu âdi propagandaların hâin kalemşörleri, Bâbıâli'nin bütün köprü başlarını tutmuş bulunmakta, Rusların daha dün İkinci Cihan Harbi sonlarında Kars, Ardahan, Sarıkamış ve Boğazlar üzerinde tarihî isteklerini tekrarlayarak tehditler savurmalarını unutturmaya çalışmaktadırlar. Halbuki Ruslar, bu hareketleri ile değişen rejimlere ve kadrolara rağmen, hep

aynı « T ü r k d ü ş m a n ı R u s » olduklarını bir kere daha göstermiş değiller midir.? Bu salon sosyalistlerinin dillerine doladıkları bir mevzu da Rusların bize Millî Mücadele yıllarında yardım (!..) etmiş olmaları hadisesidir. Halbuki bu kitap'da mudellel bir surette anlatıldığı üzere bu bir efsaneden ibarettir.

Rusya ile yeni ve tehlikeli alâkaların başladığı şu sırada, çoğu Rus ajanı olan ve Türk - Rus Muharebelerinde şehit olmuş ecdadın ruhlarını tazip eden bu meddah kalemşörlerin alkol bozuğu suratlarında, Türk - Rus münasebetlerinin hakikatlerini kırbaç gibi şaklatmayı bir vatan borcu telâkki ettik. Ne hazindir ki bu eserde ummandan bir katre nevinden nakledilen zülüm ve vahşetlerin kan içici canavarı, bu gün sahte bir sulh ve hürriyet havarisi kesilmiştir. Onun, dinmek bilmeyen Türk ve İslâm düşmanlık ve ihtirasına karşı, vatan çocuklarının tenvirine bir nebze medar olabilir ve bu suretle Türk - Rus muharebelerinin aziz şehit ve gazilerinin ruhlarını taziz edebilirsek ne mutlu!

27 Ramazan 1389 (7 Teşrinievvel 1969)

Serencebey / İstanbul

Kadir MISIROĞLU

MOSKOVA

Bir memleket, bir memleket ki bütün
Hiyanetlerle kararmış ülkesi..
Sûr'u, burcu ve bârûsu - Türklüğün
Hasmı olan bir ejderha gölgesi.

O beldenin sokakları yılandır:
Kıvranarak, açılarak sürünür.
Rüzgârları karanlık bir dumandır,
Paslı, boğuk çan sesine bürünür.

Bir göz yaşı ve kan nehri büyük Çar
Sarayının zindanına akıyor.
Kuleleri kıyam etmiş timsahlar:
Asırların ummanına bakıyor.

Bu şehirden nefret duyar hayalim
Mazilerde o beldenin müfteris
Bulutundan kararmıştı HİLÂL'im:
Ruhumda var «Moskova'ya» kanlı his!

Asırlardan bir ses duydum; diyor ki:
— Dinle beni ey! «Moskova Prensi!
Ben «Turan'ın sayhasıyım: ey eski,
«Altınordu» Hakanının kölesi!

Unutmuştun beni: fakat ben vardım.
Tufanımın ismi budur: «Türk-Moğol..!
İntikamın tanrısına yalvardım:
Ey kuduzlar memleketi, harap ol!

ENİS BEHİÇ KORYÜREK
(Donanma Mecmuası'ndan)

BİRİNCİ BÖLÜM

RUS TARİHİNİN ANA HATLARI VE TÜRK - RUS MÜNASEBETLERİNİN KISA TARİHÇESİ

I — OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİNİN BAŞLANGICINA KADAR RUSYA'NIN DURUMU

A — İLK DEVİRLER

Slavlar ve yerleşme sahaları hakkındaki bilgiler mitolojik bir mahiyet arzeder. Gerçekten Rusların, Türk, Arap ve Fars ırkları gibi eski bir tarihleri yoktur.

Önceleri Kuzeyde Güneş ışığı ve insanın mevcut olmadığı sanılmaktaydı. Bu zehap, Milâttan dokuz yüzyıl önce yaşamış olan Homer'in bu husustaki asılsız bir beyanına istinat ediyordu.[5] Buraların tanınması çok sonra vukû bulmuştur. İlk önce Bizanslılar Dinyeper (Özü) Nehrinin denize döküldüğü yerde Olivya adıyla bir şehir kurmuşlardır. Bu şehrin ahalisinin harbe giderken **Eflâtun**'u okudukları ve **Homer**'in şiirlerini terennüm ettikleri rivayet edilmektedir.[6]

Rusya'nın ilk yerli halkı Sitler'di. Bunlar Makedonya Kralı Filip'e ve Bitinya (Bo-

[5] Şimalden Malumat yahut Muhtasar Rus Tarihi (Terc. İsmail Hakkı) İstanbul 1302 sh. 3

[6] a.g.e. sh. 4

lu) Kralı **Mitridat**'a yenildiler. Daha sonra arazilerini fetheden S a r m a t 'lar tarafından ortadan kaldırıldılar. Fakat Roma'lılar az tanınmış olan Kuzeyin bütün insanlarını bu adla anmışlardır.

Daha sonra burası, kavimler muhacereti ile J e d l e r , R a k s o l a n l a r , B a s i j l e r , G o d l a r ve İ s k a n d i n a v y a l ı l a r 'ın hercümercine maruz kaldı. İşte bu kavimler arasında bulunan ve Orta Çağda V a n d a l adıyla bilinen ve God tarihçileri tarafından kendilerine İ s l a v (Slav) adı verilen V e n e t l e r vardı.

Slâvlar Hind - Avrupaî denilen « Â r i I r k »a mensupturlar. Yeryüzünde saf bir ırk yoktur. Bu itibarla ilk Slavlar (Protoslâvlar) ın da safkan bir ırk olmadıkları muhakkaktır. Slâv ırkına tesir ederek onunla karışan unsurların en önemlilerinden biri de yakın komşuluk ve tarihî münasebetler sebebiyle « T u r a n î U n s u r l a r » dır. [7] O derecede ki; Osmanlı Türklerinin Avrupaya yayılma devirlerinde Altınordu (Altın Orda) Hanlarına tâbi bir takım beyliklerden ibaret bulunan Ruslar arasında, tâ Onbeşinci Yüzyıl sonlarına kadar Türkler ekseriyet teşkil eden hâkim bir zümre manzarası arzetmekteydiler.[8]

Slavların ilk yerleşme sahaları V i s t ü l N e h r i 'nden itibaren P r i p e t H a v z a s ı ve O r t a D i n y e p e r (Özü) havalileridir. P r i p e t H a v z a z ı ndan (Bugünkü Polezya) çıkarak etrafa yayılmaları Milâttan sonra vukû bulmuştur. Coğrafî şartların insan karakteri üzerindeki tesiri inkâr edilemez. Slâvların yerleştikleri bu sahanın coğrafî hususiyetleri de onların

---

[7] Prof. Dr. Akdes Nimet KURAT : Rusya Tarihi: Ankara - 1948 sh. 3.

[8] Türk Tarihi Tekkik Cemiyeti - Tarih, c. III, sh. 8

tarihî karekterlerinin en belli başlı âmillerinden biridir.. Bu saha, bir kavmin yerleşip kendi hususiyetlerini muhafaza edebileceği tabiî ve coğrafî manialardan mahrumdur. Biteviye bir ova ve bataklık manzarası arzeder. Bölgeleri birbirinden ayırdetmeye yarayacak tabiî engeller yoktur. Slâvlar da bu iklim hususiyetlerine muvazi olarak tarih boyunca seyyal ve amipvâri bir yayılma, dağılma ve hareket halinde bulunma gibi hususiyetlerle temayüz etmişlerdir. Bu gerçeği ifade için **Çar Birinci Nikola** «İ k l i m, b e n d e m e k t i r» demiştir.[9] Hakikaten hiçbir milletin tarihinde **Çar Birinci Nikola**'nın buz gibi soğuk ve müstebit ruhuyla, haşin Rus iklimi arasındaki kadar ayniyete varan bir benzerlik ifadesiyle karşılaşılamaz.

Ekserisi kışın donan nehirler münakalâta elverişsizdir. Bütün bu coğrafî âmiler ve bunlara eklenen içtimaî âmiller «İ ç i n e k a p a n ı k v e m e l â n k o l i k R u s t i p i»ni meydana çıkarmıştır. Bu coğrafî âmillere «E k l e n e n â m i l l e r» diye ifade ettiğimiz müessirlerin hepsine birden «I r k» diyebiliriz. Fakat bu kelime müşterek soy manasını değil, kendini öyle kabul eden insanların topluluğunu ifade eder. Bu manada Slav Irkının en bariz hususiyeti, hissin akla hakimiyeti, anarşizm ve —tabir caizse— i ç t i m a î m i s t i s i z m'dir. Ruslar rüyayı realiteye, müşterek mülkiyeti ferdi mülkiyete tercih eden romantik ve buna rağmen de haşin ve soğuk ruhlu insanlardır.

Slâv (Slovene) adına ilk defa Altıncı Yüzyılda yaşamış bir tarihçi olan P r e u d o c e s a r i o s'un kitabında rastlamaktayız.[10] Bu hale nazaran Slâvlar o tarihe kadar isimlerini duyuracak hiçbir ciddi ve müessir hadiseye âmil olamamışlar demektir.

---

[9] Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU: Rusya Tarihi: İstanbul 1939 sh. 3

[10] Prof. Dr. A. N. KURAT: a.g.e. sh. 4

«Slâv» kelimesinin Lâtince esir manasına gelen «Slavus, Slâve» den gelmiş olduğu kabul edilmektedir[11] Esasen Slâvlar uzun müddet bir hakimiyyet tesis edemiyerek esir olarak yaşamışlardır. Hatta tarihen sabittir ki, bir çok kereler ecnebi boyunduruğunu hiçbir zor bahis mevzuu olmadan kendiliğinden kabul etmişlerdir.

Köktürk Kağanlığı'nın kurulmasından sonra (M.S. 552) Batıya doğru ilerleyen Avar Türkleri, Slâvların yerleştikleri sahayı işgal ve idareleri altına aldılar. Yedinci Yüzyıla kadar Avar Türklerinin hakimiyetleri altında yaşayan Slavlar, ilk defa derlenip toparlanmak ve barbar bir kavimken yavaş yavaş san'at, ziraat ve teşkilât hususunda Avarlardan öğrendikleriyle belirli bir varlık haline gelmeye başlamışlardır. Fakat bu tesirler Avar hakimiyeti nihayet bulurken bile onların müstakil bir siyasî varlık, yani devlet halinde ortaya çıkmalarına kâfi gelmemiş, Avar hakimiyetini, Hazar Türkleri'nin hakimiyeti takip etmiştir. Eski Rus vekâyinâmeleri, Türklerin Slâvlara asla kötü muamele etmediklerine ve ağır mükellefiyetler yüklemediklerine dair pek çok kayıtlar ihtiva etmektedir.[12]

Bu tarihlerde Doğu, Batı ve Güney Slavları olmak üzere üç grup teşkil eden bugünkü Rusların cedleri, ehemmiyetli bir varlık ve birlik göstermekten tamamen mahrumdular. Ellerinde bulunan arazi umumiyetle bataklık olduğundan ziraatten ziyade avcılık ve balıkçılıkla geçiniyorlardı. Bulundukları sahalardaki av hayvanları azaldıkça sür'atle yerlerini değiştiriyorlardı. Umumiyetle böyle yer değiştirmeler esnasında kar-

---

[11] Bak: Redhouse - İst. 1962 sh. 966 veya Prof. Dr. Ahmet TEMİR - Rus İmparatorluğunun Kuruluşu ve Genişlemesi (Türk Kültürü Dergisi) s. 21 - ANKARA 1964

[12] Prof. Dr. A. N. KURAT: a.g.e. sh. 7

şılarında mukavemet edecek beşerî ve coğrafî engeller mevcut olmadığından arazilerini bir hayli genişlettiler. Bu avcı, balıkçı ve göçebe kavim, ancak Türk hakimiyeti altında bulunduğu sırada —onlardan öğrenmek suretiyle— ziraat ve san'atlarda ilk adımlarını atabilmiştir. Fakat Onuncu Yüzyılda bile ziraat ve san'at hayatları gayet iptidaî bir durumda bulunduğundan hâkim vasıfları balıkçılık ve avcılık olmakta devam etmiştir.

Slâvların yedinci yüzyıl sonlarına kadar hiçbir siyasi varlık gösterememiş bulunmaları, devlet kurma vasıflarının gayet zayıf olduğunu göstermektedir. İlk siyasi kıpırdanışların Türklerle temas sonunda ve onların hakimiyetleri altında başladığı muhakkaktır. Bu bakımdan Ruslara idare ve siyaset sahasında ilk dersi, cedlerimiz vermişlerdir. O kadar ki, Rus siyasî ve idarî davranışlarının ilk başladığı ve geliştiği yer, Hazar Türklerinin en fazla müessir oldukları K i y e f olmuştur.

B — RUS DEVLETİNİN KURULUŞU

a) Kiyef Devri:

Rusların Kuzey komşuları olan N o r m a n l a r , İsveç, Norveç ve Danimarka Devletlerini kurarak ziraat ve san'at sahalarında bir hayli ileriye gitmişlerdi. Bunların çoğu Hristiyanlığı kabul etmiş olduğu halde az bir kısmı da eski putperestliklerinde inad edip direnmekteydiler. Bu sebeple Normanlar arasında çıkan anlaşmazlık, Hristiyanlığı kabul etmeyenlerin Hristiyan olanlar tarafından tazyik ve bulundukları yerden sürülmeleri ile sonuçlanmış, onlar da İ s t a n b u l u z a p t e t m e k m a k s a d i y l e gayet elverişli olan nehir yollarını takip ederek topluca Güneye doğru göç etmişlerdir. Önlerine ilk olarak Slâvların oturdukları bölge çıktığından bura-

sını işgal ve istilâ ettiler. Slâvların o zaman en önemli şehirleri olan K i y e f 'i merkez yaparak bir Prenslik kurdular. (M. S. 854). Fakat sayıca Slâvlara nazaran gayet azdılar. Bu sebeple daha medenî olmalarına rağmen Slâvlar tarafından yutulup eritildiler.[13]

Rusların yarı hayvanî bir hayat yaşarken bu durumdan çıkarak yavaş yavaş siyasî bir varlık halinde toplanmalarının en mühim âmili, kuzeyden gelen bu Normanlar olmuşlardır. O derecede ki, R u s adı da bu N o r m a n işgal ve istilâ hareketinden doğmuştur. Normanlar ücretli askerlerine « V e r e g » derlerdi. Güneye yürüyerek Slâvları idareleri altına alan Norman topluluğu da bu Vareglerden olduğu halde, onlara « R u s » denmiştir. Bu kelimenin aslı, « R u s i » dir. Fince « R u o t s i »' den gelmektedir. Finler M a e l l e r G ö l ü kenarında yaşayan İsveçlilere « R u o t s i » yani kayıkçı veya kürekçiler diyorlardı. Bu kelime Slâvcaya « R u s i » olarak geçmiş sonra da « R u s » şekline dönmüştür. Önceleri Slâvlar sadece İsveçten gelenleri bu ad ile anmışlardı. Fakat sonradan Normanların devam eden hakimiyetleri devrinde bu isim umumîleşerek zamanla Slâvları da içine alan bir ifade genişliği kazanmıştır. Bir müddet Ruslarla

---

[13] Aksine propagandalara rağmen, Çarlık zamanından daha fazla Slâvlık gayreti güden bugünkü komünist Rusya'da yerleştirilmeye çalıştırılan uydurma bir tarih tezi ile, Kiyef devri Rusyasını kuranların yerli (Otoktan) Slâv unsurlar olduğu iddia edilmektedir. Halbuki diğer Rus propagandalarının muhtevası gibi bunun da tarihî bir hakikat olmakla alâkası yoktur. Komünist idareciler, komünizmi bütün insanlığa şâmil, kurtarıcı (!) bir doktrin olarak göstermeye çalışırlarken diğer taraftan da Slâvlık gayretini, tarihî gerçekleri tahrif etmeye kadar ileri götürmektedirler. Meselâ Dünyanın meşhûr kâşiflerinin Slâv asıllı olduğunu iddia etmek gibi hayalperest Slâv Irkının duygularını okşayan yalanlar da komünist devrin, Slâvlık gayretini ortaya koyan aşırı tezahürler olarak müsahade edilmektedir.

yani Normanlarla Slâvlar arasında ismen ve fiilen ayrılık gözetilmiş ise de zamanla bu fark tamamen ortadan kalkmıştır.[14]

Normanların işgal ve istilâsı zamanında burada yaşıyan Slâvlar gayet iptidaî bir durumda idiler. Konuşma dileri pek basit olduğu gibi yazıları da yoktu. Göçebe halinde yaşıyor ve putlara tapıyorlardı. Vahşi ve sert mizaçlarının neticesi olarak ahlâk telâkkileri de oldukça değişikti. Bir misafirleri geldiği zaman kendilerinde bulunmayan her hangi bir şeyi bu misafir için komşularından çalmakta bir beis görmezlerdi.

Evlilik bağları da gayet zayıftı. Su almak için çeşme veya kuyu başlarına gelen genç kızları kapıp kaçarlardı. Çocukları fazlaysa yeni doğan kız çocuklarını öldürürlerdi. Hatta geçim güçlükleri ile karşılaştıkları zaman aile fertleri arasındaki, yaşlı kadınları da öldürürlerdi. Esasen Slâvlar arasında kadın adeta bir mal durumundaydı. Devamlı evlilik usulünü hiç bilmezlerdi.

Ormanlarda buldukları her türlü pis şeyleri yerlerdi. Ölülerini bir odun yığını üzerine koyup yakarak küllerini toplayıp merasimle yolların kenarındaki bir sütun üzerine bırakırlardı.

Slâvların ilk devirlerinden bahseden Nestor Kroniği bu âdetleri kaydettikten sonra pekçok tafsilât vermektedir. Hristiyanlığı, Slâvlara telkin için bu bölgeyi dolaşan **Andre** adında bir Rahip, onlar hakkında birçok ilgi çekici müşahade nakletmektedir: «... Slâvların beni hayrette bırakan âdetlerinden biri de terodası'dır. Şöyle ki, son derece sıcak olan bu odada tamamiyle çıplak bulundukları halde kaynar ve sabunlu su içine dalarak, kendilerinde görmüş olduğum bir çubuk vasıtasiyle birbirlerini bayıltasıya kadar kamçıladıktan son-

---

[14] Prof. Dr. A. N. KURAT: a.g.e. Sh. 17

ra soğuk suya dalıyorlardı. İşin ehemmiyetli olan yanı şu ki; bu hareketi hergün birkaç kere tekrarlamaktaydılar. Bu suretle hamam yapmak Slâvlar için bir eğlence değildir. Bilâkis birbirlerine zulmetmek ve eziyet çektirmekten ruhî bir haz duymaktadırlar.»[15] İşte tâ ilk zamanlara ait olmak üzere bize kadar gelmiş bulunan bu müşahadeler, moskofun aslî vasıflarını tesbit etmektedir. Gerçekten kan, vahşet ve zulümden her devirde büyük bir haz duymuş olan Ruslar, bu aslî ve ırkî meyillerini zamanımıza kadar devam ettiregelmişlerdir.

Slâvların devlet haline gelmeleri, Vareg - Rus başbuğları (Knezler) nın çalışmalarıyle ortaya çıkmıştır. «Knez» Vareg kıt'alarının başındaki kumandanlara verilen bir isimdir. Çarlık zamanına kadar, Rus prensliklerinin başında bulunan şahıslar da bu nam ile anılmışlardır. Rusyanın biraz gelişip büyümesinden sonra terkedilen «Knez» yerine «Çar» kelimesi kullanılmıştır. Bu, Roma'nın şöhretli İmparatoru «Sezar» ın adından alınarak «Çar» şekline çevrilmiş ve İmparator manasına kullanılmıştır.

Vareg - Ruslar idaresinde kurulmuş olan şehirlerden Kiyef ve Novgorot kısa zamanda ehemmiyet kazanarak merkezî bir duruma geçmişlerdir.

Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Avrupa, Güneyde Hazar, Kuzeyde de bu Normanlar (Vareg - Ruslar) olmak üzere iki siyasî nüfuz mıntıkasına ayrılmış bulunuyordu. Doğudan gelen Peçeneklerin tazyiki ile Hazarların nüfuzu zayıfladıkça, Rus knezlerinin siyasî imkân ve iktidarları da artmıştır. Bu suretle birkaç Vareg - Rus knezini haki-

---

15 Şimalden Mâlûmat yahut Muhtasar Rus Tarihi (Terc. İsmail Hakkı) İstanbul 1302 sh. 8

miyeti altına alan **Rurik**, O s t r a g a r d (Yenişehir) da yerleşmiştir. İşte Rus Devletinin bu tarihte kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. (M.S. 862). Bu husustaki bilgilerin yegâne kaynağı bu vak'adan yüzelli yıl sonra yazılan ve tamamen efsanevî bir mahiyet arzeden « N e s - t o r K r o n i ğ i » dir.

Bu devletin kurucusu kabul edilen **Rurik** ölünce, onun yerine **İgor** geçti. Fakat bu knez, çocuk olduğundan kendisine **Oleg** vasi tayin edildi. Fütuhata girişen **Oleg**, Kiyef'i zaptederek orada yerleşti.

Kiyef'e yerleştikten sonra « B ü y ü k t i c a r e t y o l u » denen İskandinav - Bizans yolunu ele geçirmek istiyen **Oleg**, İstanbul üzerine bir sefer tertip etti. Biliyoruz ki, Normanların yurtlarından çıkarak güneye doğru yürümelerindeki ilk sâik İstanbulu fethetmekti. Seksenbin kişi ile gelen Vareg - Ruslar İstanbulu yağmaladılar. Sonra da Bizansın verdiği hediyeleri kabul edip iyi bir ticarî anlaşma yaparak İstanbulun işgal ve yağmalanmasından vaz geçtiler.

Rus yazarı **Puşkin**'in eserlerine mevzu olan bir efsaneye göre **Oleg** atını kaybetmişti. Ararken onun ölüsünü buldu. Yanına yaklaşınca hayvanın kafatasından çıkan bir yılan Oleg'i ısırarak öldürdü.

Oleg'den sonra başa geçen **Rurik**'in oğlu **İgor** da İstanbula bir sefer yaptı. (M. S. 941). Fakat gemileri « G r e g u a r A t e ş i » ile yakıldığı için fazla bir başarı sağlayamadı.

İgor daha önce Hazar Denizinin Güneyinde yerleşmiş bulunan müslüman halka da hücum etmişti. Fakat askerlerinin çoğu müslümanlar tarafından şiddetle püskürtülüp kılıçtan geçirilmişti. (M.S. 913)

S o n r a l a r ı S l â v l a r, N o r m a n l a r ı n D e v l e t l e r i i l e b i r l i k t e b u İ s t a n b u l

hülyasını da tevarüs edecek ve siyasetlerinin vazgeçilmez bir umdesi haline getireceklerdir.

b) **Hristiyanlığın Kabulü**

İgor, iç isyanlarda öldürülünce yerine henüz küçük olan **Suyatoslav** geçti ise de, idareyi onun karısı **Olga** eline aldı. Sonradan Ortodoks Kilisesi tarafından azizeler arasına katılacak olan bu kadın, daha o zaman Hristiyanlığı kabul etmiş bulunuyordu. Fakat bir müddet sonra idarede söz sahibi olan **Suyatoslav**, annesinin tazyikine mukavemet ederek Hristiyanlığı redle, Slâvlaşmıyarak hakiki bir Bareg Başbuğu kalmayı tercih etmiştir. Buna rağmen, Vareg - Rus Knezleri daha üçüncü nesilde Slâvlaşmışlardır.

Gerçek bir fütuhatçı olan **Suyatoslav**, Balkanlar ve Azak Deniziyle Kuzey Kafkasya'ya seferler yaptı. Bu seferlerinin birinde Peçenekler'in hücumuna uğradı. Askerlerinin çoğu kılıçtan geçirildi. Kendisi de ölenler arasındaydı. Peçenek Başbuğu **Küre**, Rus Knezinin kafatasından bir içki maşrapası yaptırmıştır.[16]

Suyuatoslav ölünce, oğulları arasında rekabet ve mücadele başladı. Nihayet, onun üç oğlundan biri olan **Vilâdimir**, 980 tarihinde kardeşlerini mağlub ederek babasının yerine geçti. Bunun annesi **Malyuşa**, slâvdı. Sarayda hizmetçilik ederken gebe kalmıştı. Bu suretle gayrı meşru evlâd olan **Vilâdimir** ile **Rurik** Hanedanına Slâv kanı karışmış oluyordu. Bunun zamanında Rusya çok kuvvetlenmiş ve Hristiyanlık resmî bir din olarak kabul edilmiştir. O zamana kadar aralarında hristiyanlar da bulunmakla beraber Ruslar esas itibariyle çok basit dinî inançlara sahiptiler. Bütün iptidaî dinlerde olduğu gibi, tabiat

---

[16] Prof. Dr. A. N. KURAT: a.g.e. sh. 26

kuvvetlerine tapıyorlardı. Sonradan bunları temsil eden putlar da vücuda getirmişlerdi. Birçok tabiat kuvvetlerine izafe edilen putlar vardı. Kar yağdıran ilâha « B e - y a z İ l â h » derlerdi. Bu, iyilik edici bir tanrı idi. L a d a İ l â h e s i, Slâvların bir nevi V e n ü s 'ü idi. Halâ Rus kızlarının bahar günlerinde söyledikleri bir şarkı vardır ki; ara nağmesi « L a d a d i d i L a d a » dır. Bu putlara kurbanlar keserlerdi. Kurbanlar ekseriya esirler arasından seçilirdi. Rahiplerin büyüklük ve doğruluğu da sakallarının uzunluğu ile ölçülürdü. Onuncu yüzyılda resmen Hristiyanlığı kabul ederek bu iptidaî dinin inançlarını terketmişlerdir. Ruslar, bu sırada her tarafa yayılmış olan İslâm mücahitleriyle de karşılaşmışlardı. Esasen en yakın komşuları ve hatta çoğu zaman efendileri olan Türkler de Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Diğer taraftan evvelce zikredildiği gibi, Kuzey komşuları İskandinavyalılar (Normanlar) Dokuzuncu Yüzyıldan itibaren Hristiyanlığa girmiş bulunuyorlardı. Bu suretle Güney ve Kuzeyden semavî dinlerle çevrilmiş bulunan Slâvların, komşulariyle temaslar sonunda artık eski basit inanışları kendilerini tatmin etmez olmuştu. **Vilâdimir**, Ruslara yeni bir din seçmek hususunda harekete geçti. Gerçi Güneydeki Müslümanlarla da temasları vardı, fakat Bizansla münasebetleri daha fazlaydı. Gerçekten bu sırada Bizans İmparatoru, dahilde çıkan bir isyanı bastırmak için **Vilâdimir**'den yardım talebinde bulunmuş, buna mukabil de kızkardeşini O'na nikâhlamayı vaad etmişti. Fakat **Vilâdimir** tarafından gönderilen altıbin kişilik kuvvetle isyan bastırıldığı halde, İmparatorun sözünde durmayarak kız kardeşini vermek istemediği görülmüştü. Sebep olarak **Vilâdimir**'in putperestliğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine zaten din seçmek üzere araştırmalarda bulunan **Vilâdimir**, Hristiyanlığı bizzat kabul ettiği gibi asker ve teb'asına da kabul ettirdi. Tuhaftır ki, adlarına

kendi eliyle dahi birçok insan kesip kurban ettiği putları kırdırıp parçalattı. Dinyeper Nehrine attırdı. Slâvlar çoluk çocuk yarı bellerine kadar putların arkasından nehire daldılar. İşte bu suretle Onbirinci asra çıkarken Kiyef Rusyası tamamiyle Hristiyanlaşmış oldu. Rus Kilisesi kurularak İstanbul Patrikhanesine bağlı bir metropolitlik haline getirilip teşkilât tamamlandı. İlerde görüleceği üzere, Bizansın yıkılışından sonra Rusya, Ortadoksluğun liderliğini eline alacak ve bunu istilâ siyasetinde müessir bir vasıta olarak daima kullanacaktır.

Hristiyanlık o zamana kadar mücadele halinde bulunan Slâvların birbirleriyle kaynaşmalarını sağlamıştır. Bu sebeple Hristiyanlığın Rus Milletinin teşekkülünde tamamlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir. öyle bir umumî hristiyanlaşmanın büyük ve müessir âmili olan **Vilâdimir,** daha sonra Ortodoks Kilisesi tarafından « A z i z » ilân edilmiştir. Gerçekten ortodoksluk, haşin Rus karekteri ile mükemmel kaynaşmıştır.

C — TÜRK - MOĞOL İSTİLÂSI VE RUSYADA TÜRK (TATAR) HÂKİMİYETİ

Vilâdimir'in ölümünden sonra oğulları arasında çetin mücadeleler oldu. Nihayet bunlardan **Yaroslav,** idareyi ele aldı. Bu knez, Hristiyan kültürünü yaymakla şöhret yapmıştır. Hayattayken ülkesini üç oğlu arasında bizzat bölmüştü. Onların oğulları da kendilerine isabet eden kısımları kendi çocukları arasında bir kere daha paylaştırınca gerçek bir parçalanma (f e o d a l i z m) ortaya çıkmış oldu. Kiyef'te oturan Knez bu devrede « B ü y ü k K n e z » olarak tanınıyordu. Bu feodal görünüşe rağmen, Rusya müşterek bir din, dil ve soy (**Vilâdimir**'in evlâtları) sayesinde az çok birliğini koruyabiliyordu. Gü-

neyde önce Peçeneklerin, sonra da Kumanların ayrı bir ırk olarak devamlı saldırışlarına maruz bulunmaları. Batıdaki Lehlilere nazaran da Hristiyanlık içinde farklı bir mezhebe tâbi olmaları, onları kendi aralarında az çok birlik halinde bulunmak suretiyle müşterek düşmanlara karşı ayakta durmağa zorluyordu. Buna rağmen Ural Dağlarına kadar uzanan Rus kolonileri, Moğol - Türk istilâsına kadar (1223) birbirleriyle mücadeleden asla vazgeçmemişlerdir.

Bu sırada Rusların yerleştikleri bölgede görünerek Ruslar üzerinde ikiyüz elli yıllık bir hakimiyet tesis eden Moğollar hakkında kısa bir bilgi vermeyi faydalı görüyoruz.

a) **Moğollar:**

Moğolların[17] Türk ırkından olup olmadıkları, çok münakaşa edilmiş bir meseledir.[18] Hakikat şudur ki, Moğol-

---

[17] «Moğol» kelimesinin aslı «Munğ-ol» dır. (Bak: *Dr. Rıza NUR* - Türk Tarihi, İstanbul 1924 C. I Sh. 40) - "Munğ" (Munk) kaygu, emek, hizmet, elem v.s. "Ol" da "Sade dil" maanlarına gelmektedir. (Bak. *Hüseyin Kâzım KADRİ* Türk Lügatı C. 4 İstanbul 1945, Sh. 426)

[18] Bu münakaşalar halâ kapanmış değildir:

İsmail Hâmi Danişmend, Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanan "Eski Türk'ün Dünyayı hayran eden güzelliği" başlıklı makalesinde: ".... Bizde bilhassa İkinci Meşrutiyetten itibaren pek yaygın bir hale gelmiş fâhiş ve müthiş bir dalalet vardır. Çinliler gibi sarı ırka mensup olan Moğolları ve onların bir kolu olan Tatarları da kendimiz gibi Türk zannederiz!... İşte bundan dolayı bütün tarih boyunca Türklüğün en müthiş düşmanları olan *"Cengiz"* ve *"Timur"* gibi mahlûkatın isimlerini hem soy adı, hem göbek adı olarak kullanıp durmakta tereddüt etmeyiz!.." "... Bunun sebebi, İkinci Meşrutiyetten itibaren memleketimize hulûl edip yerleşmiş ve yerlileşmiş bir takım Moğollarla Tatarların kendilerini Türk zannetirmek için

lar, Türklere yakın fakat onlardan tamamen ayrı bir kâvimdirler.

Avrupalılar « M o ğ o l » kelimesini bizden daha doğru olarak « M o n g o l » telâffuz ederler. Bunlara Ruslar umumiyetle « T a t a r » derler. Bu kelime **Papa IV. İnosan** (İnoccent) dan beri Batıda « T a r t a r e » şeklinde kullanılmaktadır. Gayet keskin nişancı olmalarından dolayı « O k ç u K a v i m » diye de adlandırılırlar.[19]

Hakikatte ise Moğol veya Tatar kelimeleri, ırkî olmaktan ziyade tarihî bir manâ taşımaktadır. Zira hiçbir zaman « T a t a r » diye bir kavim mevcut olmamıştır. Tarih boyunca «Tatar» ismi, tamamen Türkçe konuşan, önceleri budist veya şamanist sonra da müslüman olan aslen Mongol (Moğol) fakat zamanla türkleşmiş olan bir çok kavim ve kabilelere verilmiş umumî bir isimdir. Beşinci yüzyılda « T a t a r » yahut « T a t a r e » denen bir kısım halk, Moğolistan'ın kuzey doğusunda Kalka ve Kerolin Nehirleri arasında ve göçebe halinde Mançurya dolaylarında yaşıyorlardı. Tatar ismi bu topluluktan çıkarak zamanla şumullenmiştir. Bunlar renk itibariyle de sarı veya sarı - siyah melezi idiler.

---

muhtelif şekillerde propoğandalar yapıp mütemadi telkinlerde bulunmuş olmalarıdır. Hakikatte ise Türk'ün ne dil bakımından, ne ırk bakımından sarı ırkla da Mongollukla da hiç bir alâka ve münasebeti yoktur." demektedir.

İsmail Hami Danişmend'in bu makalesine çok sert bir şekilde cevap veren "T ü r k i s t a n l ı l a r K ü l t ü r v e Y a r d ı m l a ş m a D e r n e ğ i" Kâtibi *Hasan Oraltay*, kendisinin Mongol ve aynı zamanda Türk olduğunu bildirerek, bu düşüncenin Rusya ve Çin'e yarayacağını ve belki yazarı bu kanaatlerinden dolayı taltif bile edebileceklerini ileri sürmüştür. (Bak: Türk Dünyası Dergisi s. 2, İstanbul 1966)

[19] Aknerli GRİGOR - Moğol Tarihi - İstanbul 1954 Sh. 2.

Eski kaynaklar, Türklerle Moğol veya Tatarları aynı ırktan telâkki etmekte birleşiyorlar.[20] Bu yüzden Türk ve Moğollara ait tasrir ve beyanlar birbirine karışmış bulunmaktadır.[21] Aslında Moğollar ayrı bir kavim olmakla beraber, tarihen inkâr edilemeyecek bir gerçek vardır ki, o da Moğol istilâsından çok önce çeşitli Türk Kollarının bu istilâya maruz kalan sahalarda yerleşip devlet kurmuş bulunmaları ve bunların Moğollardan evvel Slavları hakimiyetleri altına almış olmaları keyfiyetidir. Dördüncü Yüzyılda Hunlar, altıncı yüzyılda Avarlar, Yedi ve Onuncu Yüzyıllarda Bulgarlar, Dokuzuncu Yüzyılda Macarlar, Onuncu Yüzyılda Peçenekler, Onbirinci Yüzyılda Kumanlar ve Kıpçaklar Moğollara tekaddüm etmişlerdir. Bu yüzden Moğolların büyük ölçüde Türkleşmelerine mukabil, Türkler üzerinde de bazı Moğol tesirleri müşahade olunmaktadır.[22]

---

[20] Irkların başlangıcına ait bilgiler mitolojik bir mahiyet arzeder. Bu hususta birbirine yakın birkaç değişik rivâyet vardır. Bunların hemen hepsi de önce *Hazret-i Âdem*'den başlayarak *Nuh Tufanı*na kadar gelirler.

Hazret-i Nuh, Tufan dinip de Cudi Dağı'nda karaya ayak basınca Dünya'nın yeniden şenlenmesi için oğullarından herbirini gelinleriyle birlikte yeryüzünün bir bucağına göndermiştir. *Hazret-i Nuh*'un üç oğlu vardı: *Ham, Sam, Yafes.* Bunlardan *Yafes*, İtil ve Yayık Irmaklarının kenarlarına gelip yerleşmişti. Kendisinin sekiz çocuğu olmuştu ki; bunların en büyüğünün adı *"Türk"* idi. Bundan "Turan Nesli" yani Türk ırkının muhtelif kolları türemiştir.

Türk'ün dördüncü batından torunu olan *Alınca Han*'ın iki oğlu olmuştu. Bunlardan büyüğünün adı *Tatar Han*, küçüğünün adı *Moğol Han* imiş. (Fazla bilgi için bak *Ebulgazi Bahadır Han* - Türk Şeceresi - Nakleden Rıza NUR) İstanbul 1925 sh. 11-16.

[21] Bak: Prof. Dr. Osman TURAN - Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi C. 1 İstanbul 1969 sh. 36

[22] Bak Prof. Dr. Osman TURAN a.g.e. sh. 38

Moğol istilâsı sonunda buradaki Türklerin etnik hususiyetleri umumiyetle aynı kalmış, hattâ Moğol İmparatorluğu genişledikçe saf Moğolluk kaybolarak bunların türkleştikleri görülmüştür. Nitekim Moğol İmparatorluğunun enkazından kurulan devletlerin bariz Türk hususiyetleri ile ortaya çıkmış bulunmaları, bunu teyid eden tarihî bir vakıâdır. Moğollarla Türklerin bu kaynaşmaları sebebiyle[23] Ruslar ve bütün Avrupalı Tarihçiler «Moğol» veya «Tatar» kelimeleriyle bütün Kuzey Türklüğünü ifade etmiş, ancak Osmanlıların zuhuriyle «Türk» kelimesini Güney Türklüğü için kullanmışlardır.

Bu itibarla Moğolların Türk ırkına mensub olarak kabul edilmelerine imkân bulunmasa bile, kurdukları devletleri «T ü r k D e v l e t i» saymak tarihi bir zarurettir.

---

[23] a "Tatar, Moğol tevaifinden bir küçük aşirettir. Hükümeti zaptettiklerinden ellerinde bulunan tevaif-i etrake karışıp cümlesine sonra hey'et-i Tatar denmiştir. Ve halen Tatar aşireti kalmamıştır. Yoksa Asya'nın garb-i şimali tevâifine Siber ve Deşt ve Kazan ve Kırım ve Bucak taraflarının Türklerine ve onların lehçelerine Tatar tabirinin ıtlakı sırf galat olur. Nogay ve Özbek zümrelerinden mâda cümlesi Türktür."

"Lehçe-i Osmani"

b "Volga, Kazan, Ejderhan, Kafkasya, Buhara ve Sibirya ahalisine umumiyetle Tatar tabir edilir. Azerbeycan Türkleri şimal Türklerine alelumum Tatar namını verirler.

Tatarlar en eski bir Türk kabilesine mensuptурlar. Avrupa müverrihleri bunlardan 1224 sene-i milâdiyyesine doğru bahsetmeye başlamışlardır."

Tarih-i Kavm-i Türkî

c Tatarlar Moğallarla beraber Avrupaya geldiler. Moğol Hükümeti de aradan biraz zaman geçtikten sonra, Tatar hükümetine inkılâp etti ve bunların idarelerine geçen bütün Türk kavimlerine «Tatar» ünvanı verildi. Tatarların *Yafes*'in altıncı batın oğlu *Tatar bin Alinçe* (Alınca) *Han*'dan türedikleri rivayeti bittabii bir hurafedir.

Tarih-i Kavm-i Türkî

Gerek Türk ve gerekse Hristiyan kaynaklarında Moğol veya Tatarlarla ilgili vasıflar gayet fenadır.[24] Bu nefret, tarihî hadiselerin milletler üzerinde bıraktığı tesirler ile izah edilmelidir.

b) **Altınordu (Orda) Devletinin Kuruluşu**

Rusya'ya karşı Moğol istilâsı **Cengiz Han** zamanında başlamıştı. **Cengiz Han,** Kafkas seferini bitirince Kumanlar üzerine de bir sefer emretti. Kumandanlarından **Cebe-Noyun** ile **Subutay-Batur**'un idaresinde Yirmibeş bin kişilik bir kuvvetle Rus ülkesine akın başlayınca, Kumanlar, Rus knezlerin'den yardım istediler. Moğollar, Rus knezlerini bu yardımdan vaz geçirmeye çalıştılarsa da ikazları bir fayda vermedi. Üstelik Moğol elçilerini vahşî bir surette öldürerek onlara açıkça meydan okuma yolunu tuttular.[25]

Bunun üzerine harekete geçen Moğollarla Ruslar arasında 1224 tarihinde K a l k a M u h a r e b e s i oldu. Ruslar korkunç bir hezimete uğrıyarak kılıçtan geçirildiler. Kiyef Prensi bile Moğollara esir düştü ve bu esarette öldü.[26] Fakat Moğollar daha ileriye gitmeyip zaferlerinin neticesini tam bir surette elde etmek istemiyerek geldikleri yere döndüler. Maamafih 1223 senesi sonlarına kadar uzayan bu seferde Moğollar, Güney Rusya'yı kâmilen tahrip ettiler. Kırım'a girerek ahalisi tarafından Kumanlara cizye verilen ve Rusya için Karadeniz'de mühim bir ticaret merkezi olan S ü v a k 'ı aldılar.

---

[24] Bak Aknerli GRİGOR a.g.e. sh. 7 - Osmanlı kaynaklarında bile Tatar-ı Lâşehâr, Tâtar-ı bed-girdâr gibi tabirlere sık sık rastlanır.

[25] Mustafa RAHMİ - Moğol Tarihi - İstanbul 1340 Sh. 156

[26] Mustafa RAHMİ: a.g.e. Sh. 157

Moğolların Rusya'ya karşı ikinci ve mühim istilâ hareketi, **Cengiz Han**'ın torunu **Batu Han** tarafından yapılmıştır. 1236 yılında «B a t ı s e f e r i» için harekete geçen Moğol Orduları, bir sene sonra İdil Bulgarlarının memleketlerini zapt ve işgal edip Rusya'ya yöneldiler. Oniki sene evvel uğradıkları büyük hezimeti unutan Ruslar; yaklaşan Moğol tehlikesini görüp herhangi bir tedbir alamadılar. Dahilî kargaşalıklardan vazgeçerek düşmana karşı müessir bir birlik meydana getiremediler. İlk hücuma uğrayan Ryazan Knezi **Vilâdimir**, büyük Kneze haber salarak, yardım istediği halde o, Ryazan'lılar yenilse bile kendisinin Moğollara tek başına dahi karşı koyabileceği zannı ile gerekli yardımı yapmadı.

Rus Prensleri Moğollarla tek tek canhıraş bir mücadeleye giriştiler. Fakat böyle münferit mücadelelerin hiç bir fayda vermiyeceği aşikârdı. Sonunda birer birer teslim olmaya mecbur kaldılar.

Bir iki sene içinde bütün Rus Prenslik (Knezlik) lerini târümar edip, ahalisini kılıçtan geçiren, şehirleri yakan Moğollar, o sırada küçük bir Prenslik olan M o s k o v a 'yı da tamamen tahrip ve imha ettiler. **Batu Han**'ın bu fütuhatı, daha da ilerlemek istidadındaydı. O zamanki Rusya'nın en önemli merkezi K i y e f ' ten sonra G a l i ç y a 'yı istilâ eden Moğol Orduları, Polonya ve Macaristana da saldırdılar. V i y a n a muhasara edilmek üzereydi. Polonyalılardan kaçan bazı Kumanlar ve Ruslar, Macaristana sığınmış olduğundan, Moğol istilâsının Macaristanı şumulüne alması önlenemedi.

Macaristan ve Polonyayı istilâ ettikten sonra Almanya'ya yönelen ve burasını da işgal ve istilâya hazırlanan Moğol Ordularını durduracak hiçbir kuvvet yoktu. Almanya'nın da istilâsına ramak kalmış iken tuhaf bir tesadüf onun bu durdurulmaz tehlikeyi atlatmasını temin etti. Şöyle ki: Cengiz Han'dan sonra «K a ğ a n»

olan **Oktay Han** 1241 yılında vefat etti. **Batu Han,** her yeni Kağan seçiminde âdet olduğu üzere toplanan kurultaya iştirak etmek istemiyerek işgal ettiği topraklarda kendi hesabına yerleşmeyi tercih etti. Esasen **Oktay Han'**ın vefatı haberi, **Batu Han'**a geç ulaşmıştı. Bu sebeple Moğol İmparatorluğunun merkezi olan K a r a k u r u m 'a gitmeyip bulunduğu yerde hükûmran bir devlet kurmak yolunu tuttu. Fakat yine de Kağan seçiminde ve imparatorluk idaresinde kendi nüfuzunu nisbeten kullanabilmek için, merkezden çok uzakta bulunmayı doğru bulmadı. Bu sebeple istilâ hareketini durdurarak Ordularını Aşağı İdil Boyuna çekti.

Böylece **Cengiz Han'**ın torunu olan **Batu Han'**ın beş, altı yıl devam eden « B a t ı S e f e r i » ile işgal ettiği sahalarda yerleşerek Karakuruma dönmekten vazgeçip kendi başına idareye kalkışmasıyla tarihte «Altınordu» (Altın Orda) devleti adıyle bilinen devlet kurulmuş oldu.[27] « K ı p ç a k D e v l e t i » de denilen bu devletin merkezi « S a r a y » şehri idi.

Batu Han, Aşağı İdil boyuna yerleştikten sonra işgal edilmiş olan yerlerin idaresi için gerekli nizamı tesis etti. Bu işte, Rusyanın hususiyetleri göz önüne alınmak şartiyle daha evvel işgal edilmiş olan İran, Çin ve Maverâünnehir'deki esaslara sadık kalındı.

Rus Knezlerinden sağ kalanlarla harplerde ölenlerin meşrû halefleri, Moğol Kağanına itaat etmek şartıyle eski knezliklerinin başına yeniden geçirildiler. Bu suretle Rusya, Altınordu Hanlarının vesayeti altına girmiş oldu.

c) Moğol Hakimiyetinin Hususiyetleri:

Rusları hakimiyetleri altına alan Moğollar, onların dinlerine, âdet ve an'anelerine asla karışmadılar. Çünkü

---

[27] Prof. Dr., A. N. KURAT: a.g.e.: Ankara - 1948 Sh. 70

Cengiz Han haleflerine: «Hiçbir dini tercih etmeyiniz. Her dinin mensuplarına aynı şekilde muamele ediniz» diye vasiyyet etmişti. [28] Gerçekten **Cengiz Han**'ın bu vasiyetine bütün Altınordu Hanları riayet etmişlerdir. Hatta **Batu Han**'ın, Rusyanın istilâsıyla neticelenen mâhut seferinde bile, kiliselere ve din adamlarına asla dokunulmamıştı. Altınordu Hanları önce L a m a sonra Ş a m a n daha sonra da M ü s l ü m a n oldukları halde hiçbir zaman kimseyi kendi dinlerini kabule zorlamamışlardır.

Rusya üzerinde ikiyüz elli yıl devam eden bu Moğol yahut Tatar hakimiyetinin tahlili yapılırsa, bunun Rusya hesabına tamamen bir yıkım ve felâket teşkil etmediği görülür. Hakikaten Moğol idaresi, birçok medenî neticeler hasıl ederek Rus Millet ve Devletinin teşekkülünde ciddî bir âmil olmuştur.

Moğol Hanları zamanla kendi yerlerine geçecek olan Moskova Büyük Prenslerinin Rus birliğini kurmaları için gerekli zemini hazırlamışlardır. Devamlı surette birbirleriyle mücadele halinde bulunan Rus Prenslikleri içinde en müsait ve muktedir gördükleri Moskova Prensi ile işbirliğine girişerek bütün memleketin sükûnunu temin etmek yolunu tuttular. Bu işbirligi, Moskova Prenslerinin zamanla nüfuz ve hakimiyetlerini arttırmıştır. Ayrıca bu suretle Altınordu Hanlarından merkeziyetçi bir idare için birçok siyaset ve idare dersleri de almış oldular. Gerçekten Moğol hakimiyeti Rusya üzerinden öyle birdenbire kalkmayıp hükümet merkezinin «S a r a y» dan «M o s k o v a» ya nakli ve adeta «M o ğ o l H a n ı» nın «Ç a r» a inkilâp etmesi suretiyle yavaş yavaş vukû bulmuştur.

Vergiler önceleri Moğollar tarafından bizzat topla-

---

[28] **Mustafa RAHMİ: a.g.e. İstanbul 1340 Sh. 177**

nırken, sonradan Rus Büyük Prensleri bu vergileri kendileri toplayarak Moğol Hanlarına taktim etmek müsaadesini almışlardır. İleride izah edileceği veçhile bu da Moskova Knezliğinin otoritesini takviye etmiştir.

Uzun süren Moğol hakimiyeti devrinde, Hanların yakınları ile Rus Prensleri veya onların yakınları arasında sık sık vukû bulmuş olan birçok evlenme hadisesi de Moğol Hanlığı'nın Moskova Çarlığı'na inkilâp etmesinde yardımcı bir unsur olmuştur.

Moskova, diğer bir kaç prenslik hilâfına Moğol yahut Tatar ruhunu benimseyip kabul etmiş ve bunu asla zül saymamıştır. Bu Tatar tesirinin bütün Rusyaya şâmil olarak zamanımıza kadar devam ettiği bile söylenebilir. Türk İstiklâl Harbi devresinde Murahhas sıfatıyle Moskovaya gitmiş bulunan **Dr. Rıza Nur**, bu hususta dikkate şayan bir hatıra kaydetmektedir. **Dr. Rıza Nur**, Moskovadan dönüşünde kendisini Sinop'a getiren denizaltının zabit ve neferleri arasında geçen bir konuşmayı naklederken:

«Geminin zabit ve neferlerine parkta bir ziyafet verdim. Dükkâncılara da tenbih ettim. «Ne alırlarsa para almayın. Ben vereceğim» dedim. Bazı şeyler almışlar. Paralarını ben verdim. Bu tahtelbahir kumandanı bir yüzbaşı idi. Ziyafette konuşurken diğer bir sürü zabitiyle aralarında münakaşa zuhur etti. Devam etti. Sonunda sordum. Anlattı. Konuştukları Türklük ile Rusluk mes'elesiymiş. Ve ilâve etti: «Rusca bir darbımesel vardır: «Bir Rus'u biraz kazırsan altından ya Türk, ya Tatar çıkar» der. Bu böyledir. Biz hep, bir Türk ve Tatardan Rus olma insanlarız» dedi. Aman, bunu öğrendiğime pek memnun oldum.» [29] demektedir.

---

[29] Dr. Rıza NUR - Hayat ve Hatıratım - İstanbul 1968 C. 3 Sh. 944

Moğol istilâsının Rusları birkaç yüzyıl Avruya kültüründen uzak kalmaya mahkûm ettiğine dair bazı Batı tarihçilerinin mubalâğalı görüşleri vardır. Fakat bu asılsız bir iddiadır. Zira Moğol tesirini tamamen benimsemiş olmak dışında, sırf mezhep farkı dolayısiyle de Ruslar, Avrupalıları kendilerine baş düşman kabul ediyorlardı. Bu sebeple zaman zaman Batıdaki komşuları olan Macarlar, Polonyalılar ve Almanlar üzerine yürümüşlerdir ki, bunu sırf Tatarlar tesiriyle izah mümkün değildir. Filhakika daha önce İsveç ve Almanya'ya karşı da harp etmiş bulunan Rus Knezi **Aleksandre Nevski,** Papa **IV. İnosan** (İnnocent) in **«Münkirler»** diye yadettiği Türklere karşı mücadele için vâki müteaddit müracaatını şiddetle reddetmişti. Kendinden sonra da daha bir müddet Moskova Çarları onun izinden giderek Batılıların Türk ve Moğollara karşı birlikte mücadele etmek hususundaki tekliflerini hemen hemen umumiyetle kabul etmemişlerdir. Fakat bilâhare kendilerini Bizans imparatorluğunun varisi sayarak «M o s k o v a Ü ç ü n c ü R o m a» nazariyesini kabul edip bu eski siyasete tam manasıyla zıt bir yol tutmuşlar ve bunu millî siyaset halinde benimsiyerek zamanımıza kadar sürdürmüşlerdir.

Bu yeni siyasetin «O r t o d o k s l a r ı n M ü s l ü m a n l a r a K a r ş ı H i m a y e si» suretinde başlayarak nasıl canhıraş bir Türk düşmanlığı haline geldiğini ve «R u s» un Türk Milleti için üç asırlık amansız bir can hasmı ifade eden «M o s k o f» luğa inkılâb ederek onun ruhunu teşkil eylediğini ileride tafsilâtıyla göreceğiz.

Halbuki Hazarlardan başlamak suretiyle medeniyet ve siyaset vadisinde Ruslara, Türk Milletinin yapmış olduğu büyük ve uzun önderlik, Rus tarihinin her safhasını silinmez izlerle doldurmuş bulunmaktadır. Bilhassa kendilerini ikiyüzelli yıl hâkimiyetleri altında bulunduran

Moğol yahut Tatarların izlerini Rus tarihinden silmeye imkân yoktur. Gerçekten Ruslara nazaran o zaman çok ileri bir medenî ve siyasî seviyede bulunan Moğollar, teşkilâtçı bir kavimdiler. Kurdukları Büyük İmparatorluğa ait geniş topraklar üzerinde gayet disiplinli ve merkeziyetçi bir devlet tesis etmişlerdi. «P o l o n y a d a n S a r ı D e n i z e K a d a r b i r k ö p e k b i l e o n l a r ı n i z n i o l m a d a n h a v l ı y a m a z d ı». Hemen her tarafta muntazam posta teşkilâtı, konaklar, zahire anbarları, tüccarların makbuz mukabilinde mallarını teslim edebilecekleri doklar kurmuşlardı. İstenildiğinde altın veya gümüşle değiştirilebilen bir de kâğıt paraları vardı. [30]

Bu gün Rus dilinde halâ mevcut olan Moğol asıllı kelimelerin çokluğu ve bunların idârî, siyasî ve medenî mefhumlara ait olması, Rusların Moğollardan ne ölçüde istifade etmiş olduklarını gösteren aldatmaz şahitlerdir. Meselâ: Maliye: Kazna, Hazinedar: Kaznedar, Gümrük: Tamojnia vs.

d) Altınordu İdaresi Altında Rusya'nın Durumu

Rusyada gerçek bir feodalite rejimi olan eski siyasi statü, Altınordu hakimiyeti zamanında da aynen devam etmiştir. Şu kadar ki, Rus Knezlerinin **Batu Han**'ın devletine merkez ittihaz ettiği Saray şehrine gidip «Y a r l ı ğ» (ferman) almaları şarttı. Bu, hakimiyyet ve idare için bir nev'i icazetti. Bu suretle Ordu'ya giderek «Y ü z S ü r e n» Büyük Knez **Yaroslav**'ın bütün Rus Knezlerinin başı olduğu tasdik edilmişti. Onu takiben diğer Knezler de **Batu Han**'ın Ordugâhına giderek «Y ü z S ü r ü p» «Y a r l ı k» aldılar. Sadece Çernigov Knezi **Mihail** ile Galiç Knezi **Daniil Romanoviç** «Y ü z S ü r ü p» «Y a r-

---

[30] Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU - a.g.e. Sh. 55

l ı k» almak istememişlerse de sonradan etraftan ümit ettikleri yardımı göremediklerinden onlar da itaate mecbur olmuşlardır.

Bu devrede de Rus Knezleri arasında rekabet ve çekişmeler devam etmiştir. Meselâ bir defasında Moğolistanın merkezi K a r a k u r u m ' a kadar gitmiş olan Büyük Knez **Yaroslav**, diğer Rus Knezleri tarafından Kağan'a ihanetle itham edildiğinden muhakeme edilmiş, fakat suçsuz görülerek serbest bırakılmıştı.

Moğollar mecbur olmadıkça Rusların iç işlerine müdahale etmezlerdi. Göçebe olmaları ve adetçe azlık bulunmaları sebebiyle bataklık olan Rus arazisinde bir devamlılık haleti ruhuyesiyle oturmuyorlardı. Sadece askerî teşkilâtlarına istinaden Rus yerli halkından vergi alarak ve burasını bir gelir menbaı olarak ellerinde bulundurmak yolunu tuttular. Bunun için 1257 yılında ciddi bir nüfus sayımı yaptırarak vergi işini sağlam esaslara bağladılar. Bir kere daha bu vesile ile ifade edelim ki, din adamları bir çok muafiyetlerden başka bu vergi mükellefiyetinden de muaf tutulmuştu. Moğollar, hayvanları için daha iyi bir yerleşme bölgesi olan Karadeniz'in Kuzey kesimlerini tercih edip arazisi birçok göller ve bataklıklarla dolu olan Rus topraklarına yerleşmemişlerdi. Bu itibarla Moğollar, Ruslar üzerinde hakimiyetlerini büyük ölçüde hissettirmeyen bir idare kurmuşlardı. Vergi tahsili ve umumiyetle « Y a r l ı k » almak yani hakimiyet ve idare hususunda Hanların icazetine tabi olmak keyfiyetleri dışında mecbur olmadıkça Rusların iç işlerine karışmazlardı. Bu **Cengiz Han** Haleflerine: «Hiçbir dini tercih etmeyiniz durumda Altınordu hakimiyetini, « B i r N e v i M u h t a r i y e t » kabul etmek zarureti vardır. Fakat ne de olsa yabancı bir idareyi yürütmeleri hasebiyle Moğollar, Ruslar arasında ruhânîlerin teşkil ettiği sınıf dı-

şındaki halk kitleleri için pek de cazip değildiler. Irk ve din bakımından ayrı olan bir azınlığın tahakkümü altında bulunmak ve onların vergi ve idarî disiplin olarak koydukları kaidelere uymak mecburiyeti, Rus halkı için muhakkak ki; sıkıcı bir keyfiyetti. Gerçi Moğollar yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere knezler arasındaki eski statüyü muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Fakat zaman zaman aralarındaki iç mücadeleler dolayısiyle bunlara müdahale mecburiyetinde kalmışlardır. Nitekim **Yaroslav** Karakurum'dan dönerken yolda eceli ile ölünce, onun iki oğlu arasında büyük Knezlik için mücadele başlamıştı. Altınordu Han'ı, **Yaroslav**'ın vasiyetine uyarak —mutad hilâfına— O'nun küçük oğlu **Andre**'nin Büyük Knezliğe geçmesini sağladı. Bu yüzden **Yaroslav**'ın diğer oğlu **Aleksandr Nevski**, kardeşinin bu mevkie geçmesini kabul etmedi ve onunla mücadeleye girişti. **Andre**'yi kaçıp İsveç'e sığınmaya mecbur etti. Ve kendisi Büyük Knez oldu. Fakat **Aleksandr Nevski**, 1263 yılında ölünce, oğulları arasında da yine aynı mücadele başladı. Bu mücadelede Tver Knezi olan **Yaroslav** Altınordu Hanının tasdiki ile Büyük Knezliği elde etti. Büyük Knezlik mücadelesinde hemen daima Hanın tuttuğu taraf kazanıyordu.

e) **Moskova Knezliğinin Yükselişi:**

Moskova Knezliğinin kurulduğu yer, **Kuçko** adlı bir asilin malikânesi idi. Knez **Yuri**, burayı Sazdal mıntıkasını müdafaa için bir nevi hudut karakolu olarak kurmuş ve oradan geçen nehre izafeten de adını «M o s k o v a» koymuştu. Burası, bölgeler arasındaki bir çok ehemmiyetli yolun kavşak noktasında bulunuyordu. Bu yüzden coğrafî vaziyeti dolayısiyle çok çabuk inkişâf etmiştir. **Aleksandr Nevski**, küçük oğlu **Daniil**'e burasını bir malikâne

olarak verdi. O da bu malikâneyi kısa zamanda geliştirerek teşkilâtlı bir knezlik haline getirdi. Bu suretle kurulan Moskova Knezliği, Feodal sistemin bütün hususiyetleriyle temayüz ettiğinden birçok B o y a r (Asil) ın buraya yerleşmesiyle oldukça ehemmiyet kazandı. Sonradan ortaya çıkan büyük Rus knezleri ve hatta Rus Çarları burasını Knezlik haline getiren **Daniil Aleksandroviç**'in sülâlesinden gelmiştir.

Daniil'in oğlu **Yuri** de, babasının izinden giderek arazisini genişletmiş bir taraftan da Altınordu Hanlarıyle gayet iyi geçinerek nüfuzunu arttırma yolunu tutmuştur. Kısmen Fütuhatla ve kısmen de miras yoluyla arazisi genişledi. Ayrıca Altınordu Hanları nezdinde itibarı da yükselince, Büyük Knez olmak arzusuna kapıldı. O sıralarda Altınordu tahtına **Özbek Han** geçmiş bulunuyordu. Moskova Knezliğinin yükselerek Rusyanın temelini teşkil etmesinde; Knezlerin zekâ ve çalışkanlıkları kadar entrikacılıkları da rol oynamıştır. Öyle ki, kuvvet ve kudretlerini arttırmak için her çâreyi mubah sayıp, çıkan fırsatları değerlendirmek hususunda son derece maharet göstermişlerdir. Moskova Knezi **Yuri**, Altınordu Hanının nüfuzundan istifade ederek Büyük Knezliğe yükselmek için harekete geçti.

Yuri, Saray'a giderek **Özbek Han**'ın kız kardeşi **Konçak** ile evlendi. Bu suretle mevkiini takviye eden Moskova Knezliği, artık Rus tarihinde en müessir rolünü oynayabilmek için ilk adımını atmış oldu. Bir Moğol ordusu ile Moskovaya dönen **Yuri**, Tver Knezliğine harp açtı. Savaşı kaybettiği gibi Hanın kardeşi olan **Konçak** da esir oldu. **Konçak**'ın Tver Knezi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü iddia edilince Büyük Knez **Mihail** merkeze çağrıldı ve orada Moskova Knezi Yuri tarafından öldürüldü

Tver Knezi, en azından Moğol elçilerinin katline göz yummuştu. Han, onu cezalandırmak istiyordu. Moskova

Knezi bu işi üzerine aldı ve göze girdi. Maamafih Tver Knezinin oğlu da **Yuri**'yi Hanın huzurunda bıçaklayarak katletti. Bu durum, knezler arasındaki ihtilâfların şiddet ve derinliğini göstermek bakımından çok ilgi çekicidir.

Moğollar Rusların iç işlerine karışmaya adeta zorlanıyorlardı. Hatta bu Moğol - Rus münasebetleri o kadar içli dışlı idi ki, Rus büyüklerinden bazılarının Hanın sarayında kalarak hizmete girdiği hatta müslümanlığı kabul ettiği de görülüyordu. Buna mukabil Moğol asilzâdelerinden bazıları da ortodoksluğu kabul etmek suretiyle Ruslarla kaynaşarak ruslaşıyordu. Esasen Moğollar din bahsinde yukarıda da izah edildiği veçhile aşırı müsamahakâr idiler.

Yuri'nin öldürülmesinden sonra Moskova Knezi olan kardeşi **İvan** onun başladığı mücadeleye devam ederek **Özbek Han**'ın itimadını kazandı ve 1328 yılında Büyük Knez ünvanını elde etti. Daha sonra Han'dan vergileri onun adına bizzat toplayarak kendisine taktim etmek hususunda bir müsaade de aldı. Bu suretle Han adına vergi toplarken kendi hesabına da bir ilâve yaptığından zamanla çok zenginleşti. Parayı çok sevmesinden dolayı kendisine Polonya lisanındaki «Kaletar» kelimesinden gelen «K a l i t a» lâkabı takılmıştır. Arapça «K h e r i t a» torba veya kese demektir. Bu lâkab ona, rivayet olunduğu gibi fukaraya dağıtmak üzere hususî bir keseyi daima üzerinde taşıdığı için değil, bilâkis hasisliğinden ve para delisi olmasından dolayı yakıştırılmıştı. [31]

Parasız kalan prenslerden timarlarını çok ucuza satın aldığı gibi bazen cebren de ele geçirdiği oluyordu. 1340 yılında bu yüzden çıkan ayaklanmayı bastırmak için bir Moğol ordusuyla müştereken hareket ederek ortalığı ya-

---

31 Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU a.g.e. - Sh. 85

kıp yıkmış ve arazisini bir hayli genişletip nüfuzunu arttırmıştı.

Bu suretle Moskova Knezliği Altınordunun adeta bir mültezimi oldu. **İvan Kalita** zamanında Rus Metropolitliği Moskovaya nakletti. Bu hadise de Moskovanın ileride daha da parlayacak olan talihini takviye etmiş oldu.

Bu itibarlı durumu yüzünden diğer knezliklerde oturan ve «B o y a r» adıyla anılan asiller ile diğer bir kısım halk akın akın Moskovaya gelip yerleştiler. Moskova en kalabalık knezlik oldu.

İvan Kalita'nın oğulları zamanında Moskova bir ara Büyük Knezliği kaybetmişse de bu sadece iki yıl sürmüştür. Daha sonra Moskova Knezliği, otoritesini, diğer bütün knezlere kabul ettirmek için çetin bir dahili mücadeleye girişti.

Altınordu nezdinde oldukça nüfuz sahibi bulunan **Mamay Mirza**, Rus Knezliğinin istiklâle doğru yol alan bu gelişmesini farketti. Moskova Knezi **Dimitri İvanoviç**, bir müddetten beri Saray ile irtibatı kesmiş, kendi başına buyruk bir hale gelmişti.

Mamay Mirza, Moskova Knezini yola getirmek için harekete geçti. **Dimitri İvanoviç**, iki yıl evvel, Moğollara karşı ehemmiyetsiz bir zafer kazanmış olduğundan kendine güveniyor ve böyle bir mücadeleyi göze alabiliyordu. 1380 yılında iki taraf **Kulikova**'da karşılaştılar. Önce Ruslar yenildilerse de arkadan yetişen yeni Rus kuvvetleri, **Mamay Mirza**'nın ordusunu bozarak kaçırdılar. Rus Knezi büyük zafer şenlikleriyle Moskovaya döndü. Rusların maneviyatı oldukça yükseldi. Zira tarihte ilk defa Moğolları mağlûp etmiş oluyorlardı. Fakat bu zaferden iyi bir netice çıkmadı. Çünkü Altınordu Devleti henüz böyle ufak tefek mağlûbiyetlerle yıkılabilecek bir durumda değildi. Üstelik **Dimitri İvanoviç**'in gösterdiği bu zafer sarhoşluğu, Moğolların gayzini tahrik ettiğinden az kalsın Mosko-

va Knezliğinin yıldızının büsbütün sönmesine sebep olacaktı.

Bu sırada Timurlenk, Cengiz Han İmparatorluğunu yeniden kurmuştu. Ona tabi olan **Toktamış, Mamay Mirza**'yı yenerek, Altınorduyu düzene soktu. Sonra da **Akhoca** adlı bir kumandan göndererek Rus Knezlerini tekrar «Y ü z S ü r m e» ye davet etti. **Dimitri** buna aldırmayınca **Toktamış**, Moskova üzerine yürüyerek şehri yakıp yıktı. **Dimitri İvanoviç** kaçmaya mecbur kaldı. Bu suretle eski statü yeniden kuruldu. (1382)

f) Altınordu Devletinin Yıkılışı ve Rusların Moğol - Türk Hakimiyetinden Çıkışları

Dimitri İvanoviç'in Altınordu hakimiyetinden çıkmak için acele ile giriştiği taarruzî hareketin feci neticesi haleflerinin kulağında küpe oldu. Onun oğlu **I. Vasili** yavaş yavaş toparlanma ve fırsatları değerlendirme yolunu tuttu. Moskovanın, diğer knezlikler arasında kırılan nüfuzunu sessiz sessiz tamire girişti.

I. Vasili'nin oğlu **II. Vasili** de ayni siyaseti devam ettirdi. Büyük Knezlik için kendisine karşı çıkan amcası ile çetin ve kanlı bir mücadele verdi. Altınordu Hanının yaptığı müessir yardımlarla bu mücadeleyi kazandı. Fakat bu mücadelede öldürttüğü amcasının, çocuklarından birisi **Vasili**'nin gözüne mil çektiğinden kendisine «T e m n y i» (kör) lâkabı takıldı. İdaresi dahili ihtilâflar ve kan deryası içinde geçmiştir.

Bu sırada Altınordu Devleti sarsılmış ve parçalanmıştı. Altınordunun parçalanmasiyle hasıl olan yeni ve zinde hanlıklardan doğudaki **K a z a n H a n l ı ğ ı** ile güneydeki K ı r ı m H a n l ı ğ ı Moskova Knezliği için halâ birer ciddi tehlike teşkil etmekteydiler.

Gerçekten bu sırada Kazan Hanlığını kuran **Uluğ Muhammet Han** 1445 yılında Moskovayı kuşatarak **II. Vasili**'ye karşı büyük bir zafer kazandı. O kadar ki, **II. Vasili** kendisi bile Kazan Hanına esir düştü. Büyük bir fidye ödemek suretiyle hayatını güçlükle kuratarabildi.

Burada ehemmiyet ve ibretle belirtilmesi gereken nokta şudur ki, **II. Vasili** için fidye yani kurtuluş parasını veren **strogono** veya **strogonov** adındaki boyar (Asil) evvelce Altınordudan Rusya'ya gidip yerleşerek hristiyanlaşmış bir Moğol idi. Onun âilesi Perm ve Ural arasında âdeta bir Prenslik sayılabilecek kadar nüfûz sahibi bulunuyordu. Rusların yüzyıllarca esir yaşamışken zamanla yükselerek Türk'ün amansız düşmanı «Moskof» haline gelmelerinde böyle Türk asıllı birçok kimsenin büyük ölçüde yardımı olduğu ileride daha geniş bir surette izah edilecektir. Burada şu kadarını söylemek gerekir ki, Avrupadaki Osmanlı - Türk ilerleyişini en az elli yıl gerileten ve devamlı akınlariyle Altınordu Devletini sarsıp ortadan kaldırarak Moskova Knezliğinin «R u s B i r l i ğ i» kurmasını temin eden **Timür** ile Papalıkla dahi ittifaktan çekinmiyerek Osmanlıları arkadan hançerlemeye çalışan K a r a m a n O ğ u l l a r ı etrafındaki tarihî gerçekler de böyle acı ve ibret vericidirler.

Vasili Vasiliyev'in mağlûbiyeti sonunda Kazan Hanlığı ile yapılan andlaşmaya göre Moskova Knezliği artık Altınordu'ya değil, Kazan Hanlığına tabi oluyordu. Bundan böyle mutad olan vergiyi de Kazan Hanlığına gönderecek, ayrıca **Uluğ Muhammed**'in oğullarından **Kasım** ve **Yakup** Mirzalara da Moskova Knezliği civarında yurt verilecekti. Bunlar anlaşmayı müteakip askerleriyle birlikte Moskova'ya geldiler. **Vasili** onlara Oka Nehri boyunca Gorodets Şehrini verdi. Kısa zamanda **Yakup** ortadan kayboldu ise de kardeşi **Kasım** bu şehirde «K a s ı m H a n l ı ğ ı» nı kurdu. Bu hanlık çok kısa bir zaman sonra

Moskovaya tâbi (vasal) bir hale geldi. Merkezleri Gorodets de **Kasımof** (Kasım şehri) adını aldı. Fakat iş bununla kalmadı. Ruslar bu Kasım Hanlığını bir nevi kukla halinde kendi emir ve direktiflerine tabi kılarak Tatarlarla mücadelelerinde ondan çok defa istifade ettiler. Bu suretle Kasım Hanlığı da kendi milleti ve ırkdaşları aleyhine olarak daima Ruslara yardım etmek suretiyle Rus-Türk münasebetleri içinde misali maalesef pek az olmayan «H a i n» lere katıldılar.

Moskova Knezliği için büyük bir tehlike teşkil eden Kazan Hanlığı, **Uluğ Muhammed**'in vefatıyla dahili buhranlara sürüklendi. Kısa zamanda Moskova Knezliği için ciddi bir tehlike olmaktan çıktı.

II. Vasili 1462 yılında ölünce Moskova Knezliği oğulları arasında paylaşıldı. Onun beş oğlundan en büyüğü olan **İvan**, Moskova Knezliğinin en mühim yerlerini almıştı. **III. İvan** adını alan bu Prens, babasının gözlerine mil çekildikten sonra devlet işlerinde onun yanında, hizmet edip alâkadar olmaya başlamıştı. Bu suretle tecrübeli bir knez olarak işe girişen **İvan** sabır ve itidal ile hareket ediyordu. Fakat hedefine varmak için icabında Rus kanı bile akıtmaktan çekinmiyecek kadar azimli ve hunhar idi. Rusluğu Ortodokslukdan ibaret telâkki ettiği için de birinci derecede batılı Hristiyanlara karşı bir düşmanlık gösteriyordu. Moğollara karşı husumet ilânının henüz zamanı gelmediği ve bu mevzuda ihtiyatla hareket etmek gerektiği kanaatiyle hareket ediyordu. Çünkü Altınordu Devleti **Timur**'un devamlı akinları ve iç ihtilâflar yüzünden bir hayli sarsılmış ise de henüz tamamen ortadan kalkmamıştı. Üstelik Altınordu Devletinde bu sırada eski itibar ve kuvvetin yeniden tesisi için bir kıpırdanma da oluyordu.

Gerçekten Altınordu Hanı **Seyyid Ahmed Han**, Rusları yeniden «Saray»a bağlamak için harekete geçti. **1465**

yılında Ruslara karşı yeni bir sefer açtı. Fakat Kırım Hanı, **Hacı Giray Han,** Altınordu Kuvvetlerine arkadan hücum ederek onları Rus seferinden geri dönmeye mecbur bıraktı. Kırım hanının bu tarzda hareket etmesinin sebebi, kendi gelişmesine rakip gördüğü Altınordu Hanlığının ortadan kalkmasını ve onun elindeki arazinin kendisine kalmasını istemesiydi. Bu düşünce ile Altınordu Hanlarına karşı amansız bir düşman, Moskova Knezliğine ise dost muamelesi yapıyordu. Kırım Hanlarının bu tutumları da Moskova Knezliğinin Altınordu hakimiyetinden çıkarak müstakil hale gelmesinde ve asırlarca dinmiyecek Türk düşmanlığını millî bir kin halinde yaşatacak olan Moskofluğun yükselişinde belli başlı âmillerden biri olmuştur. Bu şuursuz kardeş düşmanlığının bize neye mal olduğunu bu kitabın Moskof mezalimini hikâye eden müteakip kısımlarında göreceğiz.

Kırım Hanlığının Altınordu'ya karşı rekabeti sebebiyle rahat bir nefes almak imkânını bulan **III. İvan,** devletinin nüfuzunu daha fazla artırmak için harekete geçti. En önemli knezliklerden biri olan Novrogot'u basit bir bahaneyle işgal etti. 1479 da **III. İvan**'ın idaresine isyan eden Novrogatta çok kan döküldü. Böyle geniş bir ülkeyi ilhak etmek, Moskova Knezliğini şüphesiz bir hayli kuvvetlendirdi.

Bu sırada Altınordu Han'ı **Seyyit Ahmet Han,** Moskova üzerine bir sefer daha açtı ise de hiçbir netice elde edemedi. Yukarda izah edilmiş olan Kazan Hanlığının Moskovaya karşı hareketi sırasında, **Uluğ Muhammed'in** çocukları tarafından Moskova yakınlarında kurulmuş bulunan Kasım Hanlığı ve onu takiben de Kazan Hanlığı tamamen Moskovaya tabi birer devlet haline gelmiş bulunuyorlardı.

III. İvan'ın, bunlara ilâveten Kırım Hanlığını da Altınordu'ya karşı kullanmak imkânını elde etmesi, rahat

nefes almak için işine son derecede yaramıştı. Kırım Hanları artık yıkılmaya yüz tutan Altınordu Devletine ait bütün arazi üzerinde hak iddia etmekte olduklarından **Seyyit Ahmet Han**'a amansız düşman oldular. Ve bu düşünce ile Moskova Knezliğine daima dostane davrandılar. Buna mukabil Altınordu, da L i t v a n y a (Lehistan) ile Moskovaya karşı birlikte hareket yollarını aradı.

Seyyit Ahmet Han, Moskova Knezliğinin bu gelişmesini önleyerek onların eskisi gibi Altınordu'ya bağlılığını temin etmek istiyordu. 1474 de **III. İvan**'a bir elçi göndererek ödenmiyen vergileri istedi. Buna aldırış edilmeyince 1476 da bizzat kendisinin « **T a h t i l i** » ne gelmesini istedi. **İvan** biraz hediye yollamakla iktifa etti ve tehlikeyi bu suretle geçiştirmeye çalıştı. Bundan memnun olmayan **Seyyit Ahmet Han**, 1477 de harekete geçti. Lehistan Kralı **Kazimir** ile de müşterek hareket hususunda anlaşıldı. U ğ r a N e h r i kıyısında buluşularak Moskova Knezliğine karşı birlikte savaşılacaktı.

Seyyit Ahmet Han, 1480 yılında karalaştırılan Uğra Nehri kenarına geldi. Moskovada büyük bir panik paşladı. Birçok kimseler şehirden kaçmaya teşebbüs ettiler. **İvan** ordusuyla **Seyyit Ahmet Han**'ı karşılamaya çıktıysa da askerlerinin çokluğunu görünce şehre geri döndü. Ahali bu hareketine kızarak onu çok fena karşıladı. İstenilen vergiyi vermeyip Han'ı kızdırmak suretiyle başlarına bu belâyı getirdiğinden dolayı, **İvan**'ı sıkıştırdılar. Moskova şehrinde duramıyarak mecburen Uğra Nehri boyundaki Ordusunun başına döndü. Fakat Leh Kralı **Kazmir**'i bekliyen **Seyyit Ahmet Han**, hücuma geçmedi. Öncü kuvvetler arasında bir iki küçük çarpışma olduysa da **III. İvan**, savaşı kabule cesaret edemediğinden anlaşma teklifinde bulundu. **Seyyit Ahmet Han**, **İvan**'dan mutlak bir itaat ve dokuz yıldır verilmiyen vergiyi istedi. Bu yüzden anlaşma mümkün olmadı.

Leh Kralı **Kazmir**, verdiği söze rağmen gelmediğinden **Seyyit Ahmet Han**, nehrin bir kıyısında iki hafta hareketsiz bekledi. Nehir buz tutunca **İvan**, Moğolların nehri kolayca geçebileceğini sanarak geri çekildi. **Ahmet Han** ise bunu bir taktik zannederek kendisi de askerlerini daha güneye çekti. **İvan** takip edilmediğini görünce yavaş yavaş bir kahraman tavrı takındı.

Seyyit Ahmet Han, Leh Kralı **Kazmir**'in gelmeyişine kızarak Lehistan topraklarına girip birkaç köyü yakıp yıktı. Bilâhare kışı geçirmek için Don Nehri boyuna çekildi ise de 1481 yılında Sibir Hanı **İvak** (Ayberk) ve Kırım Hanı **Mengligiray**'ın gönderdiği adamlar **Seyyit Ahmet Han**'ı çadırında bastırarak öldürdüler.

Seyyit Ahmet Han'ın oğulları arasında çıkan mücadele Altınordu Devletinin artık bir kuvvet olmaktan çıkarak parçalanmasıyla sonuçlandı.

Moskova Knezliği, bu durumdan faydalanarak kısa zamanda Altın Ordu Devletinin hakimiyetinden çıkıp tamamen müstakil hale geldi.

İşte daha sonra çarlık Rusyasını teşkil ederek Rus tarihinde en büyük rolü oynayacak olan Moskova Knezliğinin elde ettiği bu netice ile tarihte ilk defa Slâv ırkı istiklâl elde etmiş oldu. Osmanlı - Rus münasebetleri de bu büyük işi gerçekleştiren **III. İvan** zamanında başlamıştır. Fakat Osmanlı - Rus münasebetlerinin tetkikine girişmeden önce, Rus tarihinde an'anevî bir siyaset haline gelecek olan, ideolojik ve emparyalist hayal ve davaların, başlangıcı bakımından son derece ehemmiyetli gelişmeler kaydeden **III. İvan** devrinin, bir de bu yönünü biraz inceliyelim:

g — **Moskova «Üçüncü Roma» fikrinin doğuşu.**

1469 yılında ilk karısı vefat eden **III. İvan** kendine evlenebileceği asil bir eş aramaya başladı. Fakat zalim

bir hükümdar olduğu ve bu sebeple tebası ile arası bir hayli açık bulunduğu için yerli Prenslerden herhangi biri ile evlenmesi imkânsız denebilecek derecede güçtü. Bu durumda yabancı bir kadın bulması daha normal ve mümkün görünüyordu. **İvan**'ın Polonya ve Litvanya ile de arası tamamen açıktı. Binaenaleyh oralardan da kız aramak yolu kapalıydı. Kala kala «Moğollar» kalıyordu. Esasen eskiden de Moğol ve Rus asilleri arasında karşılıklı olarak evlilikler vuku bulduğunu biliyoruz. Fakat gayet hırslı ve mağrur bir hükümdar olan **III. İvan** herkesden daha şerefli bir evlilik yapmak istiyordu.

İşte tam bu sırada, güya diplomat fakat daha ziyade san'atkâr ve hatta hilekâr bir adam olan İtalyan asıllı **Volpe** ortaya çıktı. Aslında katolik olduğu halde kendisini ortodoks olarak tanıtmakta be'is görmeyen **Volpe** yahut Rus tarihçilerinin adlandırdığı şekilde söylemek lâzım gelirse **İvan Friazien**[32] Rus tarihinde Moskovanın «Ü ç ü n cü R o m a» telâkki edilmesiyle başlayacak olan «B i z a n s V a r i s l i ğ i» davasının gerçekleşmesi için ilk ve uğursuz adımı attı.

Bu sırada Bizans İmparatorluğu İslâm ideolojisinin büyük manevî değerleriyle bezenen «T ü r k» ler tarafından ortadan kaldırılmış bulunuyordu. Bizans Kraliyet Ailesinin mensupları şuraya buraya dağılarak hayatlarını idame etmeye çalışıyorlardı. Bunlardan biri de son Bizans İmparatoru **XIII. Konstantin**'in kardeşi ve Roma

---

32 Friozine, Frison veya Franc tabirinden gelen bu kelime Ruslar tarafından Rus asıllı olmayan herkes hakkında sadece tahkir ve tahfif için kullanılırdı. Esasında *Volpe* hakkındaki malûmat, oldukça karışık ve birbirini tutmaz bir mahiyette ise de herhalde gerçek şu idi ki, o, biraz diplomat, biraz tüccar, biraz da sanatkâr ve hatta serseri bir şahsiyet idi. Bu vasıfları itibariyle hem Papanın ve hemde *III. İvan'ın* arasında bu evlenme işinde provakatör bir rol oynayabildi.

Desportu **Tomas**'ın kızı **Sofia** veya **Zoya** (Zoe) **Paleolog** idi. Romada Papa nezdinde ve onun himayesi altında yaşıyordu. Yaşının bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen henüz münasip bir asil ile evlenmek imkânını bulamamıştı. İşte bu sırada **III. İvan**'ın Roma nezdinde teşebbüste bulunarak bu Bizans Prensesi ile evlenmesini temin eden **Volpe** olmuştur.

İhtimal ki, papa bu evlenmeden Ortodoks mezhebine bağlı olmaları dolayısiyle diğer Hristiyan mezheplerine karşı hasımâne bir tavır alan Rusya'yı bu suretle ve nisbeten kendi nüfuzu altına almak maksadını da takip ediyordu. Esasen daha önce de bu istikamette teşebbüslerde bulunmuş olan V a t i k a n 'ın kendi himayesi altında bulunan bir Prenses ile Rus Hükümdarının evlenmesinden böyle bir ümide kapılması akla yakın bir keyfiyettir. Gerçi bu evlenme mes'elesi dolayısiyle Vatikan'da toplanan Kardinaller meclisinin mazbatasında böyle bir temayülün emareleri görülmediği gibi o zamanki, Vatikanın Rusya hakkında ciddi bir malûmata sahip olmadığı da anlaşılmaktadır.[33]

Vatikan'ın bu evlenmeden beklediği ikinci ve en mühim netice ise, İstanbul üzerinde çatışacak olan Türk - Rus emelleri dolayısiyle bu iki milletin devamlı surette mücadele halinde bulunmalarını temin etmek ve bu suretle Avrupayı tehdit etmek üzere bulunan Türk fütuhatını Ruslar eliyle durdurmaya çalışmaktı. Rusyayı Katoliklik hesabına kazanmak istikametindeki emelinde muvaffak olamıyan Vatikan, bu ikinci mes'elede cidden büyük bir muvaffakıyet elde etmiştir. Gerçekten de Müslüman Türklerin Avrupa üzerinde Dörtyüz yılı geçen hakimiyetinin zamanla zayıflayıp sarsılmasına ve bir gün de artık daha ileriye gidemiyerek gerileyip ortadan kalkma-

---

33 Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, a.g.e. Sh. 103

sına sebep teşkil eden Türk - Rus çatışmasının en büyük âmilini Ruslardaki «Bizans Varisliği» hülyasına dayanan «İstanbul'a sahip olma» emeli teşkil etmiştir.

Rus halk ve asilleri nazarında dinsiz sayılan katolik bir kız ile evlenmesinin Rus Büyük Knezi tarafından efkârı umumiyeye izah ve kabul ettirilmesi de oldukça güçtü. Fakat ortadan kalkmış bulunan Bizans İmparatorluğunun yegâne varisi sırf bu Prenses imiş gibi bu evlenmeden Bizansın Ruslar eliyle yeniden diriltilmesi mes'elesi ideolojik bir silâh olarak kullanılarak Rus halk ve asillerinin emperyalist ve hayalperest temayüllerine hitabedilmiştir. Bu suretle İstanbulu «Çarigrad» (Çar Şehri) yapmak ve «Ayasofya'ya yeniden haç dikmek» hayal ve emeli Moskofluğun tarih boyunca devam edecek olan vaz geçilmez bir davası haline getirilmiştir. Bu gibi ideolojik tahrikler sebebiyle «Boyarlar» adiyle bilinen Rus asillerinin bu evliliği aradaki mezhep farkına rağmen büyük bir iştiyakla tasvip ettikleri görülmüştür. ...

Romada Papa'nın himayesi altında tamamen bir katolik hayatı süren ve taşıdığı inançların Ortodoks Rusya nezdinde bir nevi propagandisti olacağı zannedilen Bizans Prensesi **Sofiya** 1472 yılında **III. İvan**'la evlenir evlenmez Ortadoksluğun icaplarına derhal ayak uydurmak suretiyle Romanın bu husustaki ümitlerini suya düşürmüştü. Fakat diğer taraftan, Rusları, Bizansı hortlatmak maksadiyle İstanbul üzerinde hak iddia etmeye ve bu sebeple Türklerle yüzyıllarca sürecek bir çatışmaya imâle hususunda mâhirane bir rol oynamıştır. **O kadar ki bu «Bizans Halefliği»** davasını sadece **İvan**'ın hunhar ve muhteris ruhuna değil O'nunla birlikte bütün Moskofların ruhlarına sindirmeye muvaffak olmuştur. Gerçekten Sofia'yı «Ortadoks kardeşlerinin

gölgesi altında filizlenen imparatorluk ağacının yeni bir rüknü» kabul edip, kendisinin Allah tarafından Çar'a gönderildiği hususunda efsanevî bir kanaat, Rus halkının müstevli ruhunda gayet derin ve geniş bir tasvip görmüştür. Bu sebeple Moskova'nın İkinci bir Bizans yani « Üçüncü Roma » olacağı hususunda yüzyıllarca devam edecek ve Türk - Rus çatışmasının temelini teşkil edecek olan ütopik bir moskof emeli doğmuş oldu.

Kendisine —Hiç de hakkı olmadığı halde— « Bizans Prensesi » denen **Sofiya**'nın tesiri ile ortaya çıkan ve « Moskova - Üçüncü Roma» nazariyesi» adını alan bu görüşü **Filofey** adlı bir rahip bilâhare daha da geliştirerek —bir rapor halinde — **III.** **İvan**'dan sonra başa geçen **III. Vasili**'ye takdim etti.

Bu nazariyeye göre: Eskiden Dünya hakimiyetinin merkezi Roma şehri idi. Bütün Dünyaya hükmedenler orada otururlardı. Sonra bu merkezîlik Bizansa yani İstanbula geçmiştir. Bu suretle İstanbul « İkinci Roma » olmuştu. Fakat hem «Birinci Roma» ve hem de «İkinci Roma» olan Moskova, « Üçüncü Roma » adıyla yad olunmağa değer bir ehemmiyet kazanmıştır. O halde Moskovayı Hristiyanlığın en kuvvetli merkezi olması dolayısiyle « Üçüncü Roma » kabul etmek zarureti vardır. Artık Dünyanın kaderine Moskovadan hükmedilecektir!..

Nasıl «İkinci Roma» telâkki olunan Bizans, Birinci Romaya varis idiyse «Üçüncü Roma »olan Moskova da hem Birinci ve hem de İkinci Roma'nın tabiî varisidir.

Hristiyanlıktaki teslis yani « Mukaddes Üç» e kıyasen (Mukaddes Ruh, Hz. Meryem, Hz. İsa) « Dördüncü Roma » olamıyacaktır. Çünkü teslis üçle tamamlanmakta ve bir dördüncü rükûn bahis mevzuu olmamaktadır.

Zaten Vareg başbuğlarından beri İstanbul hayali içinde olan Rusya bu nazariyeyi gayet kolaylık ve taassupla kabul edip benimsemiştir. Bizansın çift kartallı arması Rus arması ve Bizans bayrağı da Rus Bayrağı olarak kabul edilmiştir.

Bu nazariye bilâhare daha da genişletilerek Rus Knezlerinin çok eski bir hükümdar ailesinden geldikleri, Rusyanın ise havarilerden **Andrey** tarafından takdis edildiği ve hatta ilk Rus Knezi sayılan **Rurik**'in Roma İmparatoru **Ogüstüs**'ün soyundan geldiği gibi bir takım efsanevî ilâveler yapılarak hayalperest Rus halkının zihinleri teshir edilmiştir. Gitgide sırf Türkiyenin işgal ve istilâsı hedefine tahsis edilecek olan bu fikirler yüzyıllarca Rusların emperyalist emellerini kamçılayan efsanevî bir müessir olmuştur.

II — OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİ

A — BU MÜNASEBETLERİN HUSUSİYETLERİ

Osmanlı - Rus münasebetleri bir kül halinde incelendiği zaman, Türklerin daima hakkanîyet ve dürüstlükle hareket etmiş olmalarına mukabil, Rusların güçleri yetmediğinde hilekâr, kendilerine güvenebildikleri zaman ise tehditler savurarak gayet küstahca davranmış oldukları görülür. «Türk» e karşı Moskof husumetinin harp zamanında da sulh zamanında da iki aslî hususiyeti vardır: H i l e ve t e h d i t.

a) **HİLE:** Ruslar, Osmanlı Devleti ile boy ölçüşme imkân ve iktidarından mahrum bulundukları Onaltıncı Yüzyıl sonlarına kadar daima sun'î, samimiyetsiz ve aldatıcı bir dostlukla Osmanlı Devlet adamlarını oyalayıp, gelişmelerini onlara hissettirmeden temin etmek yolunu tutmuşlardır. **Sultan II. Bâyezid** Devrinde, Türkiye nezdin-

de bir dâimî elçi bulundurmak hususunda Kırım Hanı Mengli Giray'ın aracılığı ile İstanbul'a ulaştıran « Moskof Ricası » onların bu münasebetlerde hemen daima başvuracakları hilenin ilk örneğidir. Bunun ilerde pek çok misallerini göreceğiz. Osmanlı Türklüğüne karşı Rusların hile silâhını kullanarak icra ettikleri düşmanlığın, son ve bir tipik misali de Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Türkiyeye güyâ silâh ve paraca yardım (!) etmiş olmaları hadisesidir. İleride tafsil edileceği üzere bu yardımın hakiki mahiyeti de tam bir hiledir. Şöyle ki. Ruslar, « Rus Yardımı » yaftasiyle bize verdikleri parayı yine bir Türk Devleti olan Buhara Cumhuriyetinden, Türkiyeyi mevzuubahs ederek almış bulundukları gibi[34] bu paranın büyük bir kısmını da gasbetmişlerdir. Gerçekten Buhara Cumhuriyetinden yüz milyon Rus rublesi olarak alınıp, Türkiyeye bunun ancak bir milyonunu veren Ruslar,[35] gaspettikleri doksan dokuz milyon yetmiyormuş gibi bir de bu paranın Buhara Cumhuriyetinden Türkiyeye nakli için gereken masrafını dahi almayı ihmal etmemişlerdir[36] İş bununla da kalmamış, harbin en kızışık zamanında bize karşı gösterdiği sahte dostluk nüvazişlerine rağmen arka plânda da Yunan sürülerine Anadolu dahilindeki vahşet ve cinayetlerine daha büyük bir ölçüde devam edebilmeleri için yardım teklifinde bulunmuşlardır. [37]

[34] Osman KOCAOĞLU (Buhara Reisicumhuru) - Rus Yardımının İçyüzü - Yakın Tarihimiz Mec. C. I, sh. 292

[35] Yukarıdaki dipnotta kaydedilen kaynakta bu meblağ yüz milyon Ruble olarak gösterildiği halde bu yardım için Moskova'ya giden Dr. Rıza NUR "Hayat ve Hatıratım" adlı eserinin 3. Cildinin 771. Sahifesinde bize verilen miktarın sadece "Bir milyon" olduğunu bildirmektedir.

[36] Bak: Cemal Kutay - Anayurtta son beş Osmanlı Türkü sh. 258

[37] Dimitri KİTSİKİS - Yunan Propoğandası - İstanbul 1962 Sh. 68 Ali Fuat CEBESOY - Moskova Hatıraları - İstanbul 1955, sh. 202

Bir taraftan da Türkiyeyi on sene devam eden harbin madde ve mana plânında tüketmiş olmasından istifade ederek «Y e ş i l O r d u» ve «T ü r k i y e K o m ü n i s t P a r t i s i» hikâyeleri ile kendine tâbî bir peyk haline koyabilmek için kesif bir propagandaya girişmiştir. Hattâ sırf Türkiyeye yardım maksadıyla, Anadoluya geçirmek istediğini söylediği Onuncu ve Onbirinci Orduları için o zaman müstakil bir cumhuriyet olan Azerbeycan'dan geçit hakkı talep ederek bu Cumhuriyeti de hile ile işgal ve istilâ ederek yeniden kayır ve zulmü altına almıştır.[38] Bu suretle an'anevî Rus karakterinin icabı olarak bir yardım hadisesinde hilenin bir kaç nev'ini bir araya getirmiş ve böylece dost görünmek mevki ve mecburiyetinde bulunduğu bir zamanda dahi bu görünüşün altına çeşitli menfaat ve hileli düşmanlık saklamak imkânını kaçırmamıştır. Süleyman Nazif merhumun dediği gibi: «M o s k o f u n s u l h'u m u ğ f i l (aldatıcı) m ü d a r a s ı m ü h i n (yardımı ihanetli) d i r.[39]

Bu son hileye ilâveten birkaç yıl evvel imzalanan ve ileride incelenmiş bulunan T ü r k - S o v y e t K ü l t ü r A n l a ş m a s ı»nı da hatırlatmak yerinde olur.

Burada misal kabilinden zikredilmiş bulunan bu ilk ve son hilelerin arasında da Rus politikası, daima «M ü s l ü m a n T ü r k»ün tarih sahnesinden silinmesini hedef ittihaz etmiştir. Bu hedefe varabilmek için de bazan —Cihan muvazenesi noktasından— infiale kapılan diğer devletleri de oyalayıp aldatarak adım adım Türkiye'ye karşı olan Millî ve Tarihî kinini tatmin etmek yoluna git-

[38] Mehmed ŞERİF - Azarbeycan İnkılâbı - İstanbul 1921 Sh. 41 veya bak Mehmed Sadık ARAN - Azarbeycan Türkiye ve İran - Ötügen Dergisi - İstanbul Şubat 1969

[39] Süleyman NAZİF - Batarya ile Ateş - İstanbul 1335 sh. 4

miştir. Ruslar, gerçekten «Grek Projesi» adıyla bilinen mahut gizli anlaşmadan itibaren birçok diplomasi faaliyetinde çeşitli taktikler takip etmişlerdir. Hatta daha dün, bütün Avrupaya yöneltilmiş bir suikast mahiyetinde olan «Yalta Konferansı»nda hür Dünyanın saf diplomatlarına karşı da «Hile» yi kullanmak fırsatını kaçırmamışlardır. Esasen son zamanlarda artık tamamen Osmanlı Devletinin taksimi manasına kullanılan «Şark Mes'elesi»nin Türkiye hesabına en kötü bir surette halli maksadiyle yapılmış sayısız projenin herbirinde meş'um rolünü oynayan Rusya, yalnız Türkiye'yi değil gerektiği zaman Hristiyan müttefiklerini de aldatmaktan çekinmemiştir. «Türkiyenin Taksimine dair yüz proje» adını taşıyan ve bu taksim projelerinin bellibaşlı yüz adedinin bir araya getiren eserin[40] tahlili de bu gerçeği riyazî bir kat'iyetle ortaya koymaktadır.

Hakikat şu ki, bunca taksim projesine rağmen, Osmanlı Devletinin mirasından en büyük hisseyi Rusya almıştır. Hatta acı bir gerçektir ki, bugün Moskof'un zulüm ve istibdadı altında esir Osmanlı Topraklarının yekûnü Osmanlıların tabiî varisi olan bugünkü Türkiyenin elindeki araziden bile kat kat fazladır. Bırakınız Kırım, Kafkasya ve Rumeli gibi halis Türk topraklarını, Rusya Türkiyeyi güneyden çevirmek suretiyle Suriye, Mısır, ve hattâ Yemen gibi birçok uzak Osmanlı Topraklarını da ele geçirmenin mücadelesini tamamlamak üzeredir. Ne hazindir ki arkasından bir mersiye bile yazmadığımız ve âdeta mirasını reddererek kendisini yabancılardan daha haksız ve ölçüsüz bir suret-

---

40 Bak: "Centp rojets de partage La Turquie"adlı eser veya bunun Donanma Mecmuasının 49. ve müteakip sayılarında yayınlanmış bulunan tercüme ve tahlili.

te tenkid ve tarizlere uğrattığımız büyük devletimizin mirasından en büyük hisseye konan Rusya, bugün Anadolu'da bile huzur ve sükûnumuzu bozacak karışıklıklar çıkmasına sebep olabilecek kadar hileyi kullanabilmektedir.

Rusların Osmanlı Türklüğü ile münasebetlerinde olduğu kadar Kafkas ve Türkistan Türklüğü ile münasebetlerinde de ayni fârik vasıflar müşahede edilir ki, bunları ilgili bahislerinde inceleyeceğiz.

b) **TEHDİT:** Osmanlı - Rus münasebetlerinin en belli başlı hususiyetlerinden biri de Rusların her fırsatını buldukça diplomasi usûl ve kaidelerini hiçe sayarak küstâh bir tavır almalarıdır. Tabiatiyle bu tavırlar Osmanlı - Rus münasebetlerinin daha ziyade son devirlerinde görülür. Çeşitli ihmal ve ihanetlerin neticesi olarak Türk'ün talihi dönerken bunun aksine Moskof da her gün yeni bir hamle yaparak gittikçe kuvvetleniyordu. Artık, **Baltacı Mehmed Paşa**'nın çadırında ağlayıp sızlayarak aman dileyen Rus elçilerinin yerini, nemrudvârî bir gurur ve küstahlığın tamsali olan Rus elçileri alarak Babıâliyi her gün yeni bir bahane ile rahatsız eder olmuşlardı. Bunların tavırlarındaki çirkinlik ve bahane olarak ele aldıkları meselelerde kasden ihdas ettikleri anlaşmazlık ve tezvirat etrafa o kadar rahatsızlık veriyordu ki, devrin vak'a nüvisleri bunları tavsif için kelime bulamıyorlardı. O devrin tarihlerinde, hepsi birbirinden daha aşağılık olan Rus Sefirlerinin «mel'un» ve «mel'un-u Melâin» gibi sıfatlarla anlatılmaya çalışıldığını görüyoruz.[41]

Rus elçileri Moskof Çarlarından aldıkları direktiflerin icabı olarak hemen daima kabulüne imkân olmayacak

---

[41] "Bundan mukaddem gerek *Feyzullah Efendi* ve gerek *Seyyid Hayri Efendi* ve hususen *Ataullah Efendi*, Reisülküttap *Süleyman Feyzi Efendi* riyasetinde ada-yi din, yani Moskoflunun âsitanede mukim elçisi ve bazı mevad müzakeresine murahhas olan *Bulhakof* nam mel'un...." *Tarihî Enverî*

şartlar ileri sürüyor ve padişaha kadar bütün devlet ricalini kahır ve elemlere boğuyorlardı. Kırım Harbinin arifesinde İstanbulda Moskof Çarının hususî ve fevkalâde selâhiyeti haiz sefiri olarak bulunan**Prens Mençikof,** bu tehdit, anlaşmazlık ve gurur kumkuması rus elçilerinin en tipik misalidir. **Prens Mençikof,** Rus Çarı **I. Nikola'**nın fikirlerine büyük bir kıymet atfettiği yakın akrabası ve Bahriye Nazırı idi. Kuru, buruşuk yüzlü, âdetâ bir kin ve gurur timsali olan **Prens Mençikof,** İstanbula adım atar atmaz kabulüne imkân olmayan tekliflerle Babıâliyi iz'âc ederek anlaşmazlık çıkarmak gayretine kapılmıştı. Esasen Rusya için kendisine bu kadar ehemmiyet verilen bir adamın gönderilmesi de bunun içindi. Devletin dahili işlerine müdahale mahiyetinde olan teklif ve tehditleri ile ricali o derece dilhun etmişti ki, Genç Osmanlı Padişahı **Sultan Mecid,** Fırka-i Saadet Dairesinin penceresi önünde, başını soğuk demirlere dayayarak ağlaya ağlaya şu duayı yapmıştı:

«Ya Rabbi! Bu devlet yıkılırsa Müslümanlığın sesi kısılır. Bu millet yok olursa dünyada mertlik, yiğitlik nişanı kalmaz. Kâfirin gayesi ne hakka ve ne de insanlığa sığar. Günahımız varsa bağışla ve bizi yüzüstü bırakma!..»

Bundan sonra, moskofun hudut tanımayan emelleri devletler muvazenesi bakımından tehlikeli bir mahiyet aldığından dolayı Kırım Harbi adı verilen harp çıkmış İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri de Rusya'ya karşı bizim yanımızda yer almıştı.

İkinci Cihan Harbi sonlarında Kars, Ardahan, Sarıkamış ve Boğazlar üzerindeki tarihi isteklerini tekrarlıyarak tehditler savurması da Rusların değişen rejimlere ve kadrolara rağmen, hep ayni «Türk düşmanı Rus» olduklarını bir kere daha göstermiştir.

B — İLK MÜNASEBETLER

a — Osmanlı Türkleri:

İslâmdan önce de birçok ahlâkî meziyetlerle temayüz etmiş bulunan Türkler, İslâmı, hiçbir esaslı cebirle karşılaşmadan kendi iradeleriyle kabul etmişlerdir. Müslüman olur olmaz da bu dinin bütün Cihana karşı müdafaa ve yayılmasını üzerlerine alarak derhal birinci plâna geçtiler. Bunun belli başlı sebebi, İslâmın dâvetindeki âlemşumul karakter ile Türklerin yüzyıllardan beri ruhlarında taşıdıkları cihangirlik meyilleri arasındaki müthiş âhenk ve beraberlikti. O güne kadar sırf mefsanî üstünlük gösterileri için kullandıkları bu cihangirlik meyillerini, artık İslâmın emrinde ve onun ulvî ve mukaddes dâvâsıyla birleştirerek maddeten ve mânen yenilmez bir kuvvet haline geldiler. Türk Milleti şahsiyetinin kemâline ulaşmak için âdeta İslâmın zuhurunu bekliyordu. Bu sebeple İslâm, Türk Milletinin tarihen takarrür etmiş bulunan büyük ve asil şahsiyetini tamamlayan aslî unsurlardan biri oldu. Nitekim bugün bütün Türkler Müslüman'dırlar. Bulgarlar gibi Müslümanlığa girmeyenlerin ise Türklükleri de kalmamıştır.

İşte cihanın «Müslüman Türk» adıyla tanıdığı bu yeni şahsiyetin kurduğu devletler, İslâmdan evvelkilerin siyasî ve medenî seviyesiyle kıyaslanamıyacak derecede bir üstünlükle tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu devletlerin «İmparatorluk» çapına ulaşabilen ilk örneği, Büyük Selçuklu İmparatorluğudur.

Batu Han'ın Slâvları hakimiyeti altına alarak Altınordu Devletini kurduğu 1242 yılından ancak beş - on sene evvel, Selçuklu İmparatorluğunun bir nevi hudut karakolunu teşkil etmek üzere küçük bir aşiret Eskişehir havalisine gelip yerleşmişti. Bu Türk aşiretinin başında «Uç Beyi» sıfatını haiz olarak **Ertuğrul Gazi** bulu-

nuyordu. Böylece Türk - İslâm Tarihinin en büyük şahlanışını gerçekleştirerek Anadoluyu ebediyyen H i l â l' e vatan kılacak olan büyük bir devletin ilk adımı atılmış oluyordu. **Ertuğrul Gazi**'yi takiben devletimizin veli bânisi **Osman Gazi**'nin, **Şeyh Edebali Hazretleri**'nin engin ve feyizli ruhaniyeti ile birleşen hamle gücü, bu topluluğu kısa zamanda «T e ş k i l â t l ı B i r B e y l i k» haline getirerek Türk Tarihinin en azametli safhasına esatirî bir başlangıç teşkil etmiştir. O kadar ki; «O s m a n l ı B e y l i ğ i» daha kurucusunun hayatında, Eskişehir havalisinde köhne Bizans ve onun tekfurları için ciddî bir tehlike teşkil edecek hale gelmişti.

Büyük bir devlet tesis etmek için gerekli bütün meziyetleri haiz olan **Osman Gazi**; Bursa şehrinin varoşlarında, nihaî zafere doğru giden mücahidlerin kılıç şakırtılarını dinlerken, sade bir çadırın içinde son nefesini vermek üzere bulunuyor ve oğlu **Orhan Gazi**"ye şu vasiyeti yapıyordu:

«**Oğlum! Zalim olma, âlemi adaletinle şenlendir. Cihadı terk etmeyerek beni şad et!. Ulemaya riayet eyle ki; şeriat işleri nizam buslun. Nerede bir ilim ehli bulursan ona rağbet, ikbal ve hilim göster. Askerine ve malına gurur getirerek şeriat ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır. Yoksa, kuru kavga ve cihangirlik değildir.**»

Bu vasiyetin yoğurup istikametlendirdiği Osmanlı Fütühatı, kısa zamanda merkezi Bursa olmak üzere küçük fakat kudretli bir devlete vücud verdi. **Orhan Gazi** zamanında, başta onun oğlu **Süleyman Şah** bulunmak üzere ülema, meşâyih ve mücahidlerden müteşekkil bir avuç insanın bir sal üzerinde Gelibolu'dan Çanakkale boğazını geçerek Rumeli toprağına ayak basmaları, yalnız Bizans için değil, bütün küfür ve ilhad dünyası için büyük ve velvelelî bir mücadelenin ilk zorlu adımıydı. Bunlar, mana

kadar maddeyi de hükümleri altına alarak tarihin akışına kudretli elleriyle istikamet çizecek bir İslâm fedakârları kadrosuydu. Rabb'ın nâmını ve onun son Peygamberine vahiy eylediği büyük ve ezelî hakikatleri zaptedilmez bir atılışla kıt'alar ötesine ulaştırmak vecd ve heyecanıyla Rumeli'ye çıkan bu efsane kahramanları, durdurulmaz bir sel halinde Avrupa'nın bağrına doğru atılıyor ve « H a ç » ı adım adım geriletiyorlardı. Türk ve Avrupa tarihlerinin en mühim hâdisesini teşkil eden bu fütuhat, cihana ebedî yeni ve üstün bir nizam olan « İ s l â m » ın hak ve adalete dayanan zuhur ve sükununu getirdiğinden akıllara durgunluk verecek bir sür'atle gelişiyordu.

Bir taraftan Selçuklu Devletinin 1308 yılında dağılıp parçalanmasıyla bozulan Anadolu Türk Birliğini yeniden kurmak, diğer taraftan da aynı hamle gücünü İslâma yeni ufuklar açacak surette onu Avrupa Milletlerinin üzerinde bir saadet güneşi halinde parlatmak mevsiminde idiler. Henüz daha hükümet merkezleri Bursa iken bile **Sultan I. Murad**'ın dâhiyâne idaresi altında Avrupa kıt'asındaki Osmanlı fütuhatı baş döndürücü bir sür'at kazanmıştı. Gerçekten hükümdarlığı müddetince otuz yedi muharebeye fiilen katılmış ve hepsinde de galip gelmiş olan **Sultan I. Murad**, Devletine ilhak ettiği Avrupa topraklarında yaşayan hıristiyanlara o güne kadar tamamen yabancı bulundukları üstün bir adalet bahşediyordu. O derecede ki, iki kere yüzbin kişilik Haçlı ordusu Osmanlılarla harbe tutuştuğu halde hiçbir zaman yerli hristiyanlardan Osmanlılar aleyhine faaliyet gösteren çıkmamıştı. Hattâ denilebilir ki, bunlar kendi ırkdaş ve dindaşlarına karşı Osmanlılara müzahir davranacak kadar Türk'ün adaletini takdir etmek, minnet ve memnuniyet hislerini açığa vurmak gibi hareketlerde bulunmuşlardır.

Yukarıda tafsil edildiği üzere **Sultan I. Murad**'ın çağdaşı olarak, Altınordu Devletinin başında bulunan **Tok-**

tamış Han, Moskovayı yeniden fethederek Slavları tekrar Altınordu Hanları huzurunda yere yüz sürmeye ve onlara vergi ödemeye mecbur bıraktığı 1382 yılında Osmanlı Devleti Silistre ve Niğbolu kalelerini fethederek Macaristan üzerine yürümek mevsimine gelmiş bulunuyordu. Osmanlı Devletinin Başşehri bile Avrupa kıt'asında bir şehir olan Edirne'ye nakledileli yirmi yıl olmuştu. Artık asırlaca Moskof Çarlarının Türk - İslâm düşmanlığına şeklî bir bahane teşkil edecek olan İstanbul'un Türk satvetine ram olmasını önleyecek hiçbir kuvvet kalmamıştı. Bizans, Anadolu cihetinden olduğu kadar Rumeli cihetinden de «İlâ-yı Kelimetullah» dâvâsının bu mağlûp edilmez mübarek kahramanları tarafından kuşatılmıştı. Üstüste tertip edilen haçlı seferlerinin her biri diğerinden daha korkunç bir surette bu büyük Türk şahlanışı karşısında kırılıp parçalanıyor ve Hristiyan Avrupa her defasında mağlûbiyete mahkûm oluyordu.

Millî tarihimizin dev şahsiyetlerinden biri olan **Sultan I. Murad**'dan sonra Osmanlı tahtına oturan **Yıldırım Bayezid,** fütuhatta babasından bile daha büyük başarılar elde ediyordu. Anadolu Selçuklu Devletinin parçalanmasıyla ortaya çıkan birçok beylikleri idaresi altında birleştirip Anadolu birliğini gerçekleştirdikten sonra Rumeli'deki harekâta daha büyük bir hız vermişti. Fütuhatını Selânik ve Atina'ya kadar genişletmiş ve bu suretle Bizans'ın, Hristiyan Dünyası ile irtibatını kesmiş bulunuyordu.

Boğazın Anadolu yakasındaki meşhur hisarı inşa ettirerek Bizansı tam bir kontrol altına alan **Yıldırım Bayezid** bu sırada üçüncü defa olarak İstanbul'u da muhasara etmişti.

Bizans İmparatoru, Papa ve diğer Hristiyan Devletler nezdindeki bütün teşebbüslerinden eli boş olarak dön-

müştü. Avrupada Müslüman - Türk'ün karşısına çıkmaya cesaret kalmamıştı. İşte bu durumda tek ve müessir çare olarak Müslüman Türk'ün arkadan hançerlenmesi yolu bulundu.

Bu sırada eski kuvvet ve kudreti kalmamış olmakla beraber henüz ayakta duran Altınordu Devleti de, yine bir Türk ve Müslüman hakimiyeti olarak Avrupa ortasında bu yeni ve zinde Osmanlı - Türk fütuhatıyla birleşmek üzereydi. Üstelik Avrupanın tâ öbür ucunda bir başka İslâm devleti olan Endülüs de henüz hayatiyetini devam ettiriyordu. Üç ayrı istikametten İslâm kıskacına alınan ve sıkıştırılan Engizisyon mezaliminin amansız pençesinde kıvranmakta olan Hristiyan Avrupa, bu üç İslâm devletinin Avrupanın göbeğinde birleşip kucaklaşması tehlikesi ile karşı karşıya gelmişti.

Başta Papa olmak üzere Hristiyanlığın bütün ileri gelenleri kendilerini tehdit eden bu büyük felâketi er meydanlarında bertaraf etmenin imkânı olmadığını Osmanlılara karşı tertip ettikleri müteselsil haçlı seferleri ile iyice görmüş, anlamışlardı. Bu sebeple Osmanlı ve Altınordu Devletlerini arkadan vurmak yollarına gitmekten başka bir çare yoktu. Bu istikametteki entrikalarına âlet olacak kimseleri bulmakta da maalesef güçlük çekmemişlerdir: Diğer iki Türk hattâ Müslüman (!) devlet nezdindeki teşebbüsler, kendileri için cidden paha biçilmez neticeler verdi. Bu devletler, Karaman ve Timur İmparatorluğu idi.

Altınordu devletinin yıkılıp ortadan kalkmasında Kırım Hanlarının Rus Çarları ile yukarıda izah edilen dostlukları geniş ölçüde imkân sağlamıştı. Fakat bu devletin yeniden derlenip toparlanmasını sağlayan **Toktamış Han'a** karşı **Timur'un** amansız hücumları, onun yıkılıp ortadan kalkmasına ve ikiyüz elli yıldan beri hakimiyeti altında tuttuğu Slavların gerçek manasıyla tarih sahnesine çık-

malarına sebep olmuştur. Bu vak'a, Rus tarihi bakımından o kadar ehemmiyetlidir ki; Çarlık devrinin son günlerinde «Millî bir Moskof Bayramı» tesbit etmek üzere toplanan en seçkin Rus tarihçileri tarafından «Slavlığın en büyük günü» olarak **Timur'**un Altınordu Devletini çiğneyip Moskova'ya girdiği gün tesbit edilmiştir. [42]

Altınordu Devletini yıkmakla kalmayarak tam Bizansın **Yıldırım Bayezid** tarafından kuşatıldığı bir zamanda, Osmanlı Devletine karşı harekete geçen ve 1402 yılında temin ettiği Ankara zaferi ile Osmanlı Devletinin Avrupadaki fütuhatını duraklatıp Türk'ün Kızılelması olan İstanbul'un fethini en aşağı elli yıl geriye bıraktıran **Timur** kimdi? Tarihimizdeki kardeş kavgaları ve talihsizliklerin anlaşılmasına yarıyacağı cihetle **Timur'**un şahsiyeti üzerinde bir nebze durmak istiyoruz.

b) **Timur :**

Aslen **Cengiz Han'**ın soyundan geldiği söylenen **Timur, Turagay Bey** adında fakir düşüp mevkiini kaybetmiş bir şahsın oğlu idi. **Emir Hüseyin** isminde bir kimsenin damadı olduğundan kendisine damad mânâsına «Gürgân» denildiği gibi mücadelesinin ilk zamanlarında uğradığı bir baskında bir kolu çolak ve bir ayağı da topal kaldığından aksak yahud «Topal Timur» mânâsına «Timurlenk» diye de anılır.

Gençliği çeşitli çete muharebeleri ile geçmiştir. Bu muharebelerde fevkalâde cesaret ve dirayet göstermişti. Vücudça kuvvetli ve iri yapıl, geniş alınlı, keskin bakışlı ve sakallı idi. Saç ve sakalı gayet erken ağarmıştı.

---

[42] M. Fahreddin KIRZIOĞLU - 1855 Kars aZferi - İstanbul 1955, sh. 18

İslâmı, içine düştüğü meskenetten kurtarıp uyandırmak için kırbaçlamaya memur olduğuna inanıyordu. Etrafına toplanan sözümona bir takım hoca (!) kılıklı meczuplar ona bu fikri aşılayarak kendisinin ilâhi bir surette böyle bir memuriyete mazhar olduğuna dair tebşiratta bulunuyorlardı. Kim bilir bu meczuplar içinde ne casuslar ve Türk - İslâm şahlanışının düşmanı, dost kılıklı hâinler vardı! Bunlar kendisine **Cengiz** soyundan geldiğini ve bu yüzden büyük bir cihangir olmasının irsen hakkı bulunduğunu ve esasen bu liyakatta bir insan olduğunu deşamlı bir surette telkin ediyor ve bunun tahakkuk edeceğine dair rüya ve istidraçlar naklediyorlardı. Bu telkinler onun muhteris ruhunda kütleleri târ-u mar edip arkasına takmanın azim ve heyecanını uyandırdı. Halbuki bu kitleler Türk ve müslümandılar. Kendi ırk ve dininden olan milyonlarca insanın kellelerinden ehramlar kuran, küfre karşı İslâmı koruyup yayan müslüman Türk devletlerinin enkazı üzerinden bir kan ve vahşet heyûlası halinde geçen **Timur**; iddiaya nazaran üstelik de Türk ve müslümandı.

Osmanlı tarihinin çok büyük fakat talihsiz bir hükümdarı olan **Yıldırım'**ı mağlûp etmekle Hıristiyan Bizans ve Avrupayı sevindirmiş, Altınordu Han'ı **Toktamış'**a karşı giriştiği aman vermez ve müteaddit seferler halinde icra edilen taarruzları ile de Rusyanın rahat bir nefes alıp devlet haline gelmesini temin etmiştir. Bu sözde Türk ve Müslüman cihangirlik heveslisinin Altınordu Devleti ile birlikte Osmanlı Devletine karşı da kazandığı zaferler (!) kendisine nefsanî bir gurur ve tatminkârlık sağlamaktan başka hiç bir fayda vermemiş buna mukabil de Türk - İslâm Dünyasının bugünkü felâketli manzarasına sebep olmuştur. Altınordu Devletinin sahip ve hakim olduğu mıntaka ile bütün Türk illeri bugün Moskof esareti altında inlemektedir. Ayrıca Osmanlı Devletinin onüç

milyon kilometrekareyi geçen arazisinin büyük bir kısmı da yine Rus işgali altına girmek suretiyle yirmide bire inmiştir. Güya İslâmı meskenetten kurtarmak (!) maksadı ile hareket eden **Timur'** işte bu felâketlerin bir numaralı mes'ulüdür.

Ömrünün sonunda Türk - İslâm âlemine karşı işlediği büyük cinayetin vehametini anlamış olmalı ki, fütuhatının istikametini değiştirerek Çin'e bir sefer açmıştır. Söylenildiğine göre bu ülkeyi müslüman yapmak istiyordu. Fakat ne yazık ki, ömrü vefa etmedi. **Timur** bütün tarihlerin kaydettiğine göre şahsî hayatında gerçekten dindar bir adamdı. Fakat hareketlerinin bütün neticesi âmil ve mutekid bulunduğu dinin aleyhine olmuştur. Çin seferinde yolda ölmemiş olsaydı belki hatalarını kısmen muvazeneye getirebilecek bir de sevaba nail olabilecekti. Ne yazık ki, yarı yolda vefat etmesiyle bu da mümkün olmadı.

Timur'un Ankara Muharbesiyle parçaladığı Anadolu Türk Birliği **Yıldırım'**ın kudretli şehzadesi **Çelebi Mehmed'in** elinde yeniden kurularak kısa zamanda eskisinden daha zinde bir hale geldi. Çünkü **Timur,** Osmanlılara nazaran daha üstün bir nizam, hak ve adalet getirmiyordu. Sadece maddî kuvvet üstünlüğüne dayanıyordu. Bu yüzden hâkimiyeti geçici olmuş ve müslüman Türk'ün şahlanış mevsimine rastladığı için onun hamlelerini takriben elli yıl kadar geciktirmekten başka hiçbir esaslı menfi netice doğurmamıştır. Üstelik tersine bir netice olarak önüne katıp getirdiği veya onun dehşetli mezaliminden kaçan yeni Türk kitleleriyle Anadolu'nun daha kesif bir surette Türkleşmesini temin etmiş olduğunu söyleyenler de vardır. [43]

---

43 Bak. Prof. Dr. Osman TURAN - Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ankara 1965, Sh. 214

c) Türk - Rus Münasebetlerinin Başlayışı

Osmanlı Tarihleri Rusya'dan ilk defa ve gayet ehemmiyetsiz bir surette **Yıldırım Bayezid** zamanında bahsetmeye başlamışlardır. Bu itibarla Osmanlıların, **Yıldırım Bayezid** zamanına kadar Ruslarla hiç bir münasebetleri olmadığı gibi onlara en küçük bir ehemmiyet de atfetmedikleri muhakkaktır. Meşhur müverrih **Hayrullah Efendi**'nin vekâyinamesi **Yıldırım Bayezid** zamanındaki Rusya'nın durumundan bahsederken «O n l a r ı n M o s k o v a ş e h r i n d e i k a m e t e d i p T a t a r l a r ı n h a k i m i y e t l e r i a l t ı n d a y a ş a y a n b i r p r e n s l i k» olduklarını [44] kaydetmektedir.

Yıldırım Bayezid'in **Timur**'a karşı hazin mağlûbiyetinden sonra bozulan Türk Bilginini büyük bir meharetle yeniden tesis ederek Osmanlı Türklerini daha zinde bir surette tarih sahnesine çıkaran **Çelebi Mehmed**'in zamanında Rusya, yine Tatar hakimiyeti altında yaşayan silik bir prenslik olmakta devam etmiştir. **Sultan II. Murad** ve **Fatih** zamanlarına ait vekayinâmelerde bile Rusya'ya dair hemen hemen hiç bir bilgiye rastlanılmamaktadır. 1475 yılında Osmanlı nüfuzu altına giren Kırım'daki Ceneviz Kolonilerinde ve Azak şehrinde, Rus tüccarları ile Osmanlı teb'ası arasında vukubulan ticarî faaliyetler diplomatik münasebetlere tekaddüm etmiştir. Türk-Rus siyasi münasebetleri ise ancak **II. Bayezid** zamanında ve Rusların talebiyle başlamıştır.

Rusya, Kırım'ı ilhak eden Osmanlı Devleti ile sınırdaş hale gelmiş ve onun Avrupada yükselen nüfuzunu farketmişti. Osmanlılar ise, Rusya'ya halâ Tatarların esareti altında yaşayan küçük bir prenslik nazarıyla

---

[44] Müverrih Hayrullah Efendi Vekâyinâmesi C. 5 Sh. 33

bakmaya devam ediyorlardı. **III. İvan**'ın Bizanslı bir prensesle evlenerek «Çift kartallı Bizans arması» nı kendine sembol olarak almakla Bizansı ihya etmek davasına girişmiş bulunduğunu, İstanbulda sadece Fener Rum Patrikhanesi dikkatle takip ediyordu. Türk - Moskof çatışmasından kendisi ve bilhassa Yunanistan hesabına büyük ümid ve hayallere kapılan patrikhane, bu dikkat ve hassasiyetini günümüze kadar devam ettirmiştir.

Rus Sefiri **Fedor Kruksin**, Macar Kralı nezdinden dönerken Belgrad'da Türkler tarafından alıkonulmuş ve ancak Kırım Hanı **Mengli Giray**'ın (Mengili Gerey) tavassutuyla kurtulup yoluna devam edebilmişti. Bu sefir, Moskovaya dönünce **III. İvan**'a kudretli Türk Padişahı ile temasa geçip kendisini ve devletini tanıtması için telkinde bulundu. Esasen böyle bir münasebetin başlamasını şiddetle arzu eden[45], **III. İvan**, bu işe doğrudan doğruya teşebbüs etmeye cesaret edemedi. Dostu Kırım Hanı **Mengli Giray**'a bir mektup yazarak ondan, Osmanlı Devleti nezdine bir elçi göndermek hususunda Padişah ile kendisi arasında tavassutta bulunmasını rica etti. Bu vak'a Amerika kıt'asının **Kristop Kolomp** tarafından keşfedildiği 1492 senesinde cereyan etti. Bugün milyonlarca Müslüman Türk'ü kahredici pençesi altında inleten Rusya'nın onbeşinci yüzyıl nihayetinde Türk Padişahına Re'sen hitap etmek cesaretini gösterememesi, bugünkü gençlerimizin dikkat nazarlarına takdim edilecek ibretli bir keyfiyettir.

Mengli Giray, III. İvan'ın mektubu üzerine harekete

---

[45] Hammer - Devlet-i Osmaniye Tarihi - İstanbul 1330 C. 4 Sh. 33

geçerek onun padişaha takdimi ile göndereceği elçinin hüsnü kabul görmesini taleb etti. **Mengli Giray** bu iş için padişaha yazdığı mektubda Rus çarından «K a r d e ş i m» diye bahsediyordu. Padişah da Kırım hanını taltif için «M o s k o v a H ü k ü m d a r ı s e n i n k a r d e ş i n i s e b e n i m d e k a r d e ş i m o l a c a k t ı r.»[46] diye cevap veriyordu.

Bundan kısa bir müdet sonra Azof ve Kefede bulunan Rus tüccarları, buraların mutasarrıflarından şikâyet ederek Rusya'ya dönmüşlerdi. Mahalli Mutasarrıfların Rus tüccarlarının bu hareketini, Padişaha **Mengli Giray**'ın bir hilesi olarak bildirmeleri üzerine, Rus Çarı dostu ve müttefiki bulunan **Mengli Giray**'ı kurtarmak ve hem de Osmanlılarla münasebet tesisine yarayan bir vesileden istifade etmek için **II. Bayezid**'e bir rica mektubu gönderdi. Bu mektup, Rus Çarı'nın Osmanlı Hükümdarı karşısındaki, tavrını göstermesi bakımından ilgi çekici bir vesikadır:

Türkiye beylerinin hükümdarı ve karaların, denizlerin padişahı Sultan-ı zî istiklâl Bayezid'e:

«Biz ki, bî inâyetü Taâlâ bütün Rusların ve Kuzey Doğuda bütün Hıttaların yegâne hükümdarı hakikisi Jan'ız. Zât-ı şevketlerine yazmak istediğimiz şudur ki, şimdiye kadar beyân-ı ihlâs için sefir göndermedik. Bununla beraber Rus tüccarları sizin memleketinizi dolaşmış ve iki hükümetimize de faydalı bir ticaret eylemişlerdir. Bunlar sizin hâkimlerinizden görmüş oldukları mezalimden dolayı bana def'alarca şikâyet ettiler. Lâkin ben sükût ettim. Geçen sene Azof Paşası, bunları bir hendek açmağa ve muhtelif inşaat için araba ile taş taşımağa icbar etmiştir. Bundan daha ileri giderek Azof ve Kefe tüc-

---

[46] Bak. Kâmil Paşa - Tarih-i Siyasî C. I - İstanbul 1327 Sh. 130 - Karamsin'denn aklen Hammer a.g.e Sh. 33

carlarımız mallarını yarı fiat ile teslime icbar olunmuştur. Eğer bunlardan biri hastalanacak olursa cümlesinin malları hacz olunuyor, eğer vefat edecek olursa hükümet bütün mallarını zaptediyor. İyileşecek olursa malının yarısından çoğu verilmiyor. Türk hakimleri bütün Rus malları için kendilerinden başka varis tanımıyorlar. Bu kadar haksız muamele, tüccarlarıma sizin memleketinizde ticareti men için beni icbar etmiştir. Bu tüccarlar bundan böyle ancak kanunen muayyen olan miktar tediye eyledikleri ve kendilerine serbest bir surette ticarete müsade oulnduğu halde şimdi bu teaddi işlerinin sebebi nedir? Bunu biliyor musunuz? Babanız II. Mehmed büyük ve meşhûr bir hükümdar idi. Rivayete göre bize dostluğunu bildirmek için sefir göndermek arzusunda bulunmuş lâkin Cenab-ı Hak müyesser etmemiş. Bu tasavvurun şimdi icra olunduğunu neden görmeyelim? Cevabınıza intizar ederiz.

Moskova 31 Ağustos 1492» [47]

Bu mektuptan sonra, **III. İvan** elçisinin Türkiye tarafından kabul edileceğini öğrenince 1497 de **Michail Plesceyev** adında birini İstanbul'a gönderdi. Fakat Osmanlı kaynakları bu elçinin gayet kaba ve görgüsüz hareket ettiğini kaydetmektedirler. Padişahtan başka kimseye hitap etmeyip doğrudan onu muhatap alması, diğer elçilerden hiçbirinin kendisinden önde durmasına müsaade etmek istememesi, padişah huzurunda diz çökerek değil eğilerek selâm vermeğe kalkışması ve şerefine verilen vezirler ziyafetine icabet etmemesi gibi hareketleri İstanbul'da pek kötü bir tesir bırakmıştı. [48]

---

[47] Karamsin - Histoire de la Russie T. 6 P. 289'den naklen Hammer a.g.e. Sh. 34

[48] Hammer a.g.e. Sh. 35

Rus elçisine böyle hareket etmesi Moskova tarafından emredilmişti. Çünkü **III. İvan**, kendisini Osmanlı Padişahı ile eşit bir durumda göstermek hevesinde idi. Nitekim daha sonra kendisine verilen cevapta, isminin Padişahın isminden sonra yazılmış olmasına da gücenmişti, 1501 de **II. Bayezid**'e gönderdiği diğer bir mektupda evvelâ kendi adını ondan sonra da Padişahın adını kaydediyordu. Halbuki bu sırada Osmanlı Devleti Rusya'ya hiç bir ehemmiyet vermediği için böyle şeylere dikkat eden bile yoktu. Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı o derece bîgâne idi ki, onbeşince yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı vekâyinamelerinde Moskova Knezliğinin hemen hemen adı bile geçmiyordu.

Rusya'nın kendini Osmanlı Devletiyle ayni seviyede görmek hususundaki heves ve hareketlerine rağmen, Ruslarla münasebetlerin doğrudan doğruya İstanbul vasıtasıyla idame ve idaresi yerine, bu işin önce Kefe Vilâyeti Valisine daha sonra da Kırım Hanına havale edilmesi uygun görülmüştü. [49] Osmanlılar o zaman için sadece ticaret işlerinin gerekli kıldığı Osmanlı - Rus münasebetleriyle doğrudan doğruya meşgul olmayı kendileri için gereksiz ve zül addetmişlerdi. **II. Bayezid** tarafından **III. İvan**'a gönderilen cevapta Rus elçisinin kaba ve görgüsüzce hareketlerinden şikâyet edilmemekle beraber [50] Çar'ın mektubunda ileri sürdüğü hususlar dikkate alınarak Azak ve Kefe'deki Rus tüccarlarına daha iyi davranılmasının temin edileceği vaad edilmişti. [51]

Bu münasebetlerin idamesi Kefe Valisi ve **Sultan Bayezid**'in oğlu **Şehzade Mehmed**'e havale edilmiş olmasına rağmen **III, İvan**, yine bu Rus tüccarlarıyla ilgili me-

---

[49] A. N. KURAD a.g.e. Sh. 118
[50] A. N. KURAD a.g.e. Sh. 118
[51] Hammer a.g.e. Sh. 35

seleleri vesile iktihaz ederek 1501 de **Andrey Kutuzov** adlı bir Rus elçisini, yeniden İstanbul'a göndermiştir. Buna karşılık olarak da Kefe'den **Alagöz** adlı bir Türk sefiri ilk olarak Moskova'ya gitmiştir. [52]

Bundan sonra **Yavuz Sultan Selim** zamanında da Rusyanın bu diplomatik faaliyetleri aynı minval üzere devam etmiştir. Eskidenberi Rusyaya dostluk gösteren Kırım Hanı, siyasetini değiştirerek Litvanyalılarla anlaşmış ve Rusya içlerine doğru akınlara başlamıştı. 1515 de İstanbul'a gelen Rus elçisi **Korubos**, bu halden şikâyet etmiş ve bir Osmanlı - Rus ittifakı için gayret sarfetmiş ise de hiç bir netice elde edememiştir. [53]

Rus tarihinin en önemli simalarından biri olan **III. İvan** hiç bir Rus hükümdarına nasip olmamış bir şekilde kırküç yıl saltanat sürdükten sonra 1505 de öldü. Pek de kabiliyetli olmamasına rağmen bu sırada bütün komşularının birbirleriyle uğraşmakta bulunmaları onun küçük bir prenslik olarak başına geçtiği Moskova Knezliğini, ölürken büyük bir devlet olarak bırakmasını mümkün kılmıştır.

III. İvan'ın ilk karısından yine **İvan** adında bir oğlu olmuş fakat o daha babası hayattan iken ölmüştü. Ancak ölen bu oğlunun da arkada **Dimitri** adında bir oğlu vardı. **İvan**'ın sonradan evlendiği **Sofiya**'dan da **Vasili** adında bir oğlu olmuştu. Henüz **III. İvan** hayatta iken kendisinden sonra kimin büyük knez olacağı mevzubahs olmuştu. **İvan** önce torunu olan **Dimitri** lehine karar vermiş ve onu **«Çar naibi»** ilân etmişti. Hatta kendisine taç giyme merasimi bile yapılmıştı. «Ç a r» ünvanı ile Rus tarihinde ilk defa **Dimitri** taç giymiş olduğu halde, **III. İvan, Sofiya**'dan olma oğlu **Vasili**'nin nesebini ve bunun

---

52 A. N. KURAD a.g.e. Sh. 119
53 Hammer a.g.e. Sh. 111

İstanbul'la ilgili olarak ideolojik tesirini mülâhaza ederek bu kararından vazgeçmiş bu defa **Vasili**'yi kendisine «B ü y ü k K n e z» ünvanı ile «nâib» ilân etmişti. **Dimitri** taç giydiği zaman, **Vasili**'ye taraftar olanlar takibata uğramış ve sürgünlere gönderilmişlerdi. Bu defa da **Vasili** taç giyince **Dimitri**'ye taraftar olanlar takibata maruz kaldılar ve hatta meşhur bir boyar (asil) asıldı.

III. Vasili adıyla **III. İvan**'ın vefatından sonra devletin başına geçen **Vasili**'i de babasının başladığı fütuhatı devam ettirdi. Bütün Rus şehir ve knezliklerini Moskova'nın riyaseti altında birleştirdi.

III. Vasili, Türk asıllı bir kız ile evlenmişti. Çocuğu olmadığı için sonradan ondan ayrıldı. Fakat yine aslı Türk bir kız ile evlendi. Ondan **İvan** ve **Yuri** adlı iki oğlu oldu. **III. Vasili**, 1533 de âniden vefat etti. Büyük oğlu **İvan**, henüz üç yaşındaydı.

d) **Tipik Bir Moskof**

Devri, Rus tarihinin en kanlı hadiselerine sahne olduğu için «K o r k u n ç İ v a n» adıyla anılan **IV. İvan**, küçük olduğundan idareyi, ona niyabeten Türk asıllı annesi **Elena** eline aldı. Kısa bir zaman sonra âşıkı prens **İvan Fereroviç**'in tesiri altına girerek birçok kimseleri sürgün ve hapsettiği için büyük bir memnuniyetsizlik uyandırdı. Bunun sonucu olarak Rus asilleri tarafından zehirlenerek öldürüldü. Aşıkı **İvan Federoviç** de ortadan kaldırıldı.

Bu suretle tamamen öksüz kalan **IV. İvan**'ın haleti ruhiyesi, bu hadiselerin müthiş tesiriyle beslenerek onun «K o r k u n ç İ v a n» olarak bilinen gaddar hüviyetini ortaya çıkardı.

Ananeye göre knezlerin küçük olmaları halinde, onların olgunluk çağına kadar, idare «Boyar» denen asil-

ler ve metropolit tarafından müştereken yürütülürdü. **IV. İvan** zamanında da annesi **Elena**'nın öldürülmesini müteakip bu kaideye uyularak idareyi rus asilleri ve Moskova metropolidi ele aldılar. Bu devrede sinsi ve kindar bir surette boyarların idaresini seyreden «**Korkunç İvan**» ın daha çocukluğunda kedi - köpek gibi hayvanlara eziyet etmekten ve kan dökmekten hoşlandığı, başkalarının ızdırabı karşısında kahkahalar attığı görülüyordu. Sokaktaki masum insanlar üzerine aç bırakılmış köpekleri saldırtır, onların kaçışmalarını ve bazan da bu vahşi hayvanlarla kan-ter içinde boğuşmalarını zevkle seyrederdi. Bütün bunlar, onun ileride tipik bir «moskof» olarak hareket edeceğini gösteren gaddar bir ruhun samimi tezahürleri idi. **IV. İvan** boyarların, idaresi devrinde zamanına göre birçok mühim kitaplar okuyarak bilgisini ilerletmek imkânını da elde etmişti. Ortodoksluk ve Rus tarihi hakkında oldukça geniş bir bilgiye sahip olmuştu.

Nihayet 16 yaşına girince evlenmek ve taç giymek istediğini bildirdi. Boyarlar itiraz etmediler. 1547 yılında Rus tarihinde ilk defa «Çar» ünvanı ile taç giyerek asillerden olmayan **Anastasya** ile evlendi.

IV. İvan, çar olur olmaz sivil idare ve kilise işlerini yeniden düzenledi. Orduyu Osmanlı - Türk Ordu Teşkilâtını esas almak suretiyle tamamen değiştirip geliştirdi. Geniş ölçüde ateşli silâhlar kullanmak üzere yapılan bu değişiklik Rus ordusunun harp gücünü bir hayli artırdı.

Tamamen keyfî ve zalimane bir idare kurduğundan bir ara asillerle arası adamakıllı açıldı. Bu yüzden tahtını terkettiyse de kısa bir ayrılıktan sonra tekrar makamına döndü. Fakat bu sefer keyfi idaresine karşı engel telâkki ettiği Rus asillerine karşı daha zalimane bir surette harekete geçti. Tertip edilen âlemlerde çeşitli usüllerle birçok masum insana sırf zevk ve eğlence için akla - hayale gelmedik zulümler icra ediliyordu. **Korkunç İvan,**

bu zulüm ve işkencelere bizzat nezaret ederek keyiflenirdi. Yarı deli ve muhakkak ki, tarihte ender rastlanacak derecede sadist bir tipti. Hain telâkki ettiği insanları temizlediği gibi bazan da sırf neşelenmek için —kendi tabiriyle— «adamcıkları» (!..) işkence ile öldürtmekten derin bir zevk duyuyordu. Öyle hunhar bir moskoftu ki; ehemmiyetsiz bir itirazına kızarak kendi öz evlâdının bile elindeki demir asa ile başına bütün kuvvetiyle vurarak ölümüne sebep olmuştu.

Bütün bu çılgınlık ve hunharlıklara rağmen, **Korkunç İvan**'ın devrinde tarih boyunca Türk ırkına karşı gelişecek olan ananevî moskof yayılma siyasetinin icapları da ihmal edilmemiş ve bu istikamette çok mühim adımlar atılmıştır. Şöyle ki, **IV. İvan**'ın, daha Çarlık tacını giydiği yıl yani 1547'de en kolay bir surette ele geçebileceğini umduğu Kazan Hanlığı üzerine bir sefer tertip ettiğini görüyoruz. Bu sırada Kazan Hanlığının iç ihtilâflar yüzünden zayıf bir durumda olmasından istifade etmek istiyordu. Fakat bu 1547 seferinde ciddi bir başarı elde edemediğinden 1550'de Kazan üzerine yeni bir sefer tertip etti. Fakat yine bir başarı sağlayamadı. Üstüste maruz kaldığı bu başarısızlıklar onun hırslı ruhunu kinlendirdi. Önce Kazan'ın altmış kilometre kadar kuzeyinde bir üs yaptırdı. Sonra zamanına göre üstün vasıflı topçu birlikleri ile takviye edilmiş yüzelli bin kişilik bir ordu ile Kazan Hanlığına tekrar saldırdı. Birçok kanlı çarpışmalardan sonra 1552 yılında surları barut fıçılarıyla ateşleyip uçurarak şehri zaptetmeye muvaffak oldu. Mesafenin uzaklığı yüzünden İslâm Âleminin hiçbir yerinden de Kazan Han'lığına yardım edilemedi. Halbuki bu sırada Türk - İslâm dünyasının en büyük devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, tarihinin en kudretli çağında bulunuyordu. Yeni keşfedilmiş bulunan Amerika Kıt'asında bile bilinen yerlerin hakimi sayılan İspanya ile o devrin en büyük Hristiyan

Devleti olan Avusturyadan haraç alıyordu. Kıyılarında Osmanlı Donanması bir emniyet unsuru olarak dolaşan Fransa, Osmanlı himayesinde idi. İşte böyle bir devirde Rusya önce Kazan Hanlığını (1554) iki yıl sonra da Astragan Hanlığını pençesine geçirerek Hazar Denizinin Kuzeyinden ilk defa bir sahil parçasını elde edip deniz yüzü görüyordu.

Şehri ele geçiren korkunç (**Müthiş**) **İvan**, buradaki bütün ahaliyi ihtiyar, kadın ve hattâ çocuklarına kadar akla gelmedik zulüm ve işkencelerle imha etti. Şehir baştan başa yağma ve tahrip edildi. [54] Bu suretle sıra Rusyayı devamlı akınlarıyla rahatsız eden Kırım Hanlığına gelmiş oluyordu. Zira daha **Fatih Sultan Mehmed Han** zamanında imtiyazlı bir beylik halinde Osmanlı Devletine bağlanan Kırım Hanlığının bu devlete karşı en esaslı vazifesi, devamlı akınlarıyla Rusların baş kaldırmalarını önlemekti. Çünkü uzak görüşlülüğüyle gerçek bir deha olduğunu dost ve düşman herkese kabul ettirmiş bulunan **Fatih**, Kırım Hanlığına, «Vergi ödemek mükelefiyeti yerine her yaz Moskof üzerine yıkıcı ve yıldırıcı akınlar yapmak» vazifesini vermişti.

Korkunç İvan'ın bu seferinde Kazan Kalesinin barut fıçılarıyla berhava edilmesi plânını tatbik eden İngiliz Mühendisi **Butler**, Kırım Hanlarının Rusya üzerine tertip ettikleri bu periyodik akımları şöyle anlatıyor:

«Bahar ayları geldi mi, bilhassa Güney Rusya'yı büyük bir korku kaplamaktaydı. İlkbahardan sonbahar yağmurlarına kadar Moskova varoşları dahil, Rusyanın her köşesi Kırım Hanlarının akınlarına maruzdu. Atlarına eğersiz binen, ayakta at koşturan, düşmanlarından sakınmak için dörtnala giderken atının karnına yapışan bu ya-

---

[54] Fazla bilgi için bak: Abdullah Battal TAYMAS, Kazan Türkleri, Ankara 1966, sh. 34 ve müteakıp.

man süvariler, yirmi otuzar binlik kollar halinde bütün Rusyayı talan ederlerdi. Her atlının yanında elde edeceği ganimetleri taşımak için dört - beş boş hayvan bulunur, bunların gemlerini iki koldaki kayış uçlarına bağlardı. Tozlu ovalarda bu boş beygirlerle beraber seksen, yüz bini bulan atların çıkardıkları nal sesi ve toz bulutu kulakları ve gözleri doldurur, dehşet saçardı...

Tatar akınları, Rusya içinde ne bulursa siler süpürürdü. Fakat onların aradığı bilhassa esirler idi. Azak ve Kefe köle piyasasına sevkedilen Rus kadın - erkek ve çocukları çok para getiriyordu. Bu Ruslar İstanbul üzerinden bütün Akdeniz şehirlerine satılıyordu.

Kırım'dan, Moskova istikametine yapılan bu akınlar, Morav Sarkması (Muravski Şlayak) denilen yolu takip ederdi. Onyedinci yüzyılda Kırım ile Rusya arasındaki bozkır, Oka Nehri üzerindeki Ryazan yakınında ve Don Nehrinden uzak olmayan Yelets Şehri hareket merkezi idi. Or'dan Tula'ya giden bu akın yolu, Doneç ve Özü Nehrine akan ırmakların kaynak kısmından geçerdi. Tatarlar hareketlerini gizlemek için geceleri dere ve ova boylarını takip ederler ve haber almak için her tarafa gönderilmiş adamlarının yollara koydukları işaretlerden istifade ederlerdi. Bu suretle etraf iyi bir araştırıldıktan sonra ahalisi çok olan saha içinde yüz kilometre kadar giderler, birdenbire dönerler, geniş bir yelpaze şeklinde yayılarak, rastladıkları insan ve hayvanlardan ne bulurlarsa alırlar ve arkalarından yetişilmesi çok güç bir sür'atle Kırım'a çekilirlerdi. Muvaffakiyetle biten her akında, birkaç bin Rus kadını, erkeği ve çocuğu götürülürdü.

Ruslar, Türk - Tatar akınlarına mani olmak için Nicni Novograt'dan Şerpuşov'a oradan Tula ve Koleks şehirlerine kadar uzanan bir müdafaa hattı yapmışlardı. Bu hat yer yer müstahkem mevkiler, çukurlar, tuzaklarla takviye edilmişti. Ana istikametlerde iki, hatta üç mü-

dafaa hattı kurulmasına rağmen akınlar hiç eksilmiyordu...

Böyle bir akına maruz kalmış koskoca bir şehrin akından sonraki halini gördüm. Hayat tamamen felce uğramıştı. İhtiyarlar, zaman zaman tekrarlanan bu akınlara ait öyle misaller veriyorlardı ki; bazan bir kasabanın insan, hayvan ve eşyasıyla bir anda yok olduğu anlaşılıyordu...»[55]

Kazan Han'lığının bu suretle ele geçirilmesi, Rusların İdil ve Hazer Denizi istikametinde gelişmelerini sağlayacak yeni bir devrin açılmasına sebep oldu. Çünkü Rusların Türk İlleri üzerine sarkmalarına karşı Kazan Han'lığı en büyük bir engel teşkil etmekteydi. Burasının zaptı ile Sibirya istikametinde Rus istilâsı için yol açılmış oluyordu.

Müthiş İvan kendisine açılan bu ikbal yolundan ilerliyerek 1556'da Astrağan Han'lığını da işgal ve istilâ etti. Yeni fetihlerle dahildeki huzursuzluğu unutturup tesirsiz hale getirmek istiyordu. Altınordu'nun yıkılmasından sonra kurulan küçük devletlerden biri olan Astragan Hanlığı da diğerleri gibi dahilî ihtilâflar içinde bocalıyordu. Bu iç çekişmelerle idare zayıf düşmüştü. Bundan istifade ederek burasını da kolayca işgal ve istilâ eden **Korkunç İvan,** Kazan Hanlığı dahilinde tatbik ettiği mezâlim için yeni ve bakir bir saha bulmuş oldu. Astragan Hanlığının bütün şehir ve kasabaları da yağma ve tahrip edilerek ahalisi kılıçtan geçirildi.

Astrağan (Hacı Tarhan) Han'ının Osmanlı Devletinden istediği yardım da maalesef zamanında gönderilemedi. Bu sebepten çok işlek bir ticaret yolu ve yüzyıllardan beri bir Türk suyu olan Volga Nehri de kolayca Rusların eline geçmiş oldu.

---

[55] Cemal KUTAY - Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, İstanbul 1957 Cilt 1, Sh. 72

Ruslar, Kazan ve Astragan Hanlıklarının fethine o kadar büyük bir ehemmiyet atfettiler ki; yıllarca Çarların fermanlarında ve resmî yazışmalarında «Kazan Han'lığının fethinin ...... yılında» veya «Astragan Hanlığının fethinin ...... yılında» gibi ibareler kullandılar.

Kazan ve Astragan Hanlıklarının istilâsı ile hırs ve iştihası kabaran **Korkunç İvan**, kısa zamanda Kuzey Kafkaslara ve Terek Irmağına kadar sarktı. Bu suretle de Ruslar Osmanlı Devleti ile hemhudut hale geldiler.

Kısa zamanda Kuzey Kafkasya'da Rus tesiri kendini göstermeye başladı. Kırım Hanlığının Rus tehlikesini farketmeyerek diğer Türk devletlerini kendine rakip telâkki etmesi ve bunlara karşı hasımâne bir tavır alması, Rus tesirinin gelişmesine büyük ölçüde yardım etmiştir. Şöyle ki, Hristiyanlığı kabul etmiş bulunan bazı Çeçenler, Kırım Hanlarının bu düşmanca hareketleri ve buna ilâveten Osmanlı Devletinin Rus tehlikesine karşı gösterdiği lâkaydi yüzünden Ruslardan hımaye talep ettiler. Ruslarla Adigeler'den Kabartay kabilesi bir anlaşma da yaptılar. [56] Bu anlaşma müslümanlığı kabul ettikleri onyedinci yüzyıla kadar devam etmiştir. Ruslar Osmanlılardan çekindikleri için onlarla barış içinde yaşamak istediklerini ve ancak Kırım Tatarlarına karşı bu himayeyi kabul edebileceklerini bildirdiler. Zira Kırım Tatarlarından korkmayan Rusya, o gün için hakiki istilâ hırs ve niyetlerinin Osmanlılar tarafından sezilmesinden ciddî bir surette endişe ediyordu. Daha sonra aralarında çekişme bulunan bazı Gürcü ve Çerkez Beyleri de Rus himayesine girmek istediklerini bildirdiler. Tümen Beyliğinin amcasıyla mücadele halinde olan Mirza'sı da bu suretle Rus himayesini talep edince, Ruslar Terek Nehrine kadar

---

[56] General İsmail BERKOK - Tarihte Kafkasya - İstanbul 1958 Sh. 319

inerek bazı müstahkem mevkiler kurmaya başladılar. Bu himaye tekliflerinden istifade suretiyle Kafkaslar üzerine sarkmış bulunan Ruslar, bu suretle Osmanlı Devletiyle hemhudut hale geldikleri gibi menfaatlerin çatışma safhası da alenî bir şekle girmiş oldu.

Rusyanın Kafkasyadaki bu ilerleyişi Osmanlı Devlet adamlarının dikkatlerinden kaçmamıştı. Kazan ve Astragan Hanlıklarının Ruslar tarafından işgal ve istilâsı üzerine buradan canlarını zor kurtarıp kaçabilenlerden bazıları İstanbula gelmiş ve «Moskof Mezalimi» nin akla durgunluk veren misallerini Osmanlı devlet adamlarına nakletmek fırsatını bulmuşlardı. Ayrıca Nogay Mirzalarından Özbek ve Buhara Hanlıklarından ahaliye reva gördüğü korkunç mezalimi tafsilâtiyle anlattılar. Yüzyıllardan beri Türk ve müslüman diyarı olan bu beldelerde Rusların camileri, mescidleri nasıl yakıp yıktıklarını, han, hamam ve hânumanlarıyla bütün şehirleri târumar edip müslüman ahaliyi kılıçtan geçirdiklerini en acı misalleriyle bir bir naklettiler. Kadın, çocuk ve ihtiyarları bile istisna etmeden icra ettikleri iç paralayıcı zulüm ve işkenceleri Osmanlı Devletinin mes'ul şahıslarına gözyaşlarıyla hikâye ettiler. Semerkant ve Buhara Hacılarının yollarının kapatıldığını ve hiç kimseye hacca gitmeleri için geçit vermediklerini, en büyük Müslüman - Türk devleti olması sebebiyle Osmanlı Devletinin bu duruma müdahale ederek Ruslara hadlerini bildirmelerini talep ettiler.

e — **Ejderhan Seferi :**

Bu teşviklerin ve nakledilen «M o s k o f M e z a l i m i» nin İstanbulda çok büyük bir üzüntü ile karşılandığı muhakkaktır. Fakat bunlar harp için kâfi bir sebep teşkil etmiyordu. Osmanlılar daima İslâmî prensiplere sadık kalmak suretiyle harbi tedâfiî bir tarzda tatbik

etmişler veya muhik bir sebep olmadan harp ilân etmekten şiddetle çekinmişlerdi. İslâm harp hukukunun aslî bir umdesi[57] olan bu kaideye bağlılık Osmanlılığın en büyük şereflerinden biridir.

Rus kazakları Türk hududuna devamlı surette saldırır bir hale gelmişlerdi. Devletin müdafaası ve istikbali için büyük bir tehlike teşkil eden bu kazak akınlarını bertaraf etmek maksadiyle Sadrazam **Sokullu Mehmet Paşa,** 1569 yılında «Ejderhan»'ı almak için harekete geçti. Ayrıca Don ile Volga Nehirlerini birleştiren bir kanal açmak istedi. Böylece Türkellerine yardım elini uzatmak ve Rusyanın buralara sarkmasını önlemek istiyordu. Fakat bu teşebbüste tam bir başarı elde edilemedi. Bunun muhtelif sebepleri vardı. Bir kere iklim şartları nazarı itibara alınmamış ve sefere geç başlanmıştı. Ayrıca gerekli hazırlık ve araştırma yapılmadan aceleyle hareket edilmişti. Üstelik 1453 yılında İstanbulun zaptı üzerine Osmanlı himayesine girmiş bulunan Kırım Hanlığı da bu teşebbüsün neticesiz kalması için pek çok gayret sarfediyordu. Bunun sebebi de Osmanlıların böyle bir harekette muvaffak olmaları halinde çepeçevre Osmanlı Türklüğü tarafından kuşatılarak daha ziyade bu devlete tâbi olmak mecburiyetinde kalacakları zannı idi.[58] Kırımlılar bunu arzu etmiyorlar ve hatta yaklaşan Moskof tehlikesini dahi görmiyerek Osmanlıların Kırım'ı daha fazla himayeleri altına almalarını önlemek istiyorlardı.

Esasen Kırım, Altınordu Devletinin yıkılışı vesilesiyle de belirttiğimiz gibi Rusya'ya karşı daima yanlış bir politika takip etmişti. Kırım Hanları Ruslardan mümkün olduğu kadar fazla hediye çekmeyi gaye edinen bir poli-

---

57 Fazla bilgi için bak: Ahmed Refik TURNAGİL - İslâmiyet ve Milletler Hukuku - İstanbul 1944

58 General İsmail BERKOK - a.g.e. Sh. 320

tika takip ediyorlardı. Kırımlılar buna «Tış» (Tiyiş) yani vergi derlerdi. Kırım Hanlığının kuvvetli olduğu zamanlarda gerçekten de bir vergi mahiyetinde olan bu hediyeler, hanlık zayıfladıkça bir nevi dilencilik halini almıştı.

Ruslar Kırım'ı Lehistan'a karşı bir baskı vasıtası olarak kullandıklarından, Kırımlılar sık sık Lehistan üzerine de akınlar yaparlardı. Fakat Lehliler Ruslardan daha çok hediye gönderirlerse bu sefer de Rusya üzerine saldırırlardı. Böyle esassız ve istikrarsız bir politikayla Kırım, gelişen Rusya karşısında ayakta kalamazdı. Nitekim böyle olmuş ve diğer Altınordu Devleti bakiyesi olan memleketler gibi Kırım da bir müddet sonra Rus nüfuzu altına girmiştir ki, bunu ileriki bahislerde göreceğiz.

Bir müddet daha durumunu muhafaza ederek Moskofun tahakkümünden kurtulabilmesi de —Hiç bir zaman kendisi için hayırlı saymadığı— Türk nüfuz ve alâkası sayesinde mümkün olabilmiştir.

f — Deli Petro'ya Kadar Rusya'nın Durumu ve Osmanlı - Rus Münasebetleri :

Korkunç İvan'dan sonra Rus tahtına oğlu **Fedor İvanoviç** geçti. (1584). Zayıf şahsiyetli bir Çar olan **Fedor İvanoviç**'in zamanında aslen Türk - Moğol soyundan gelen ve kendisiyle akrabalık tesis etmiş bulunan **Boris Gudunov** kuvvetli bir nüfuza sahip oldu. O derecede ki âdeta Çar adına bütün Rusyayı tek başına idare ediyordu. Çarlıkdan sonra en büyük makam olan «İmrahorluk»u ve Kazan ile Ejderhan'ın çar nâibliklerini de uhdesinde topladı.

Bu devrede Rusyada en mühim hadise, Moskova Metropolitliğinin «Patriklik» haline getirilmesidir. O zaman Ortadoks Kilisesinin Dünyada dört patrik-

liği vardı. İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye Patrikhâneleri. Bunlar gitgide kuvvetlenen Rusyadan devamlı maddî yardım görüyorlardı. Bu maksatla kilise mensupları ve hatta bazan da patrik sıfatına haiz olan kimseler, Moskovayı ziyaret ediyorlardı. Rusya bütün Dünyadaki Ortadoksların bir nevi hamisi haline gelmişti.

Patriklerin sadaka almak için Rusyayı ziyaretlerinden istifade ederek «Moskova Metropolitliği» «Patriklik»e yükseltildi. 1589 da bu suretle Moskovayı ziyaret etmiş olan İstanbul Patriği bu müsaadeyi verdiği gibi kendisi de ilk Moskova Patriği oldu. Bu suretle beşinci fakat en nüfuzlu Ortadoks Patrikhanesi, Moskovada kurulmuş oldu.

1598 de ölen **Fedor İvanoviç**, yerine karısının geçmesini vasiyet etmişti. Fakat O, bu hakdan feragat edince **Boris Gudunov**, çar seçildi. Kendisi zaten bu durumu evvelce hazırlamış bulunuyordu. Buna rağmen önce sureta kabul etmez göründü. Sonra güya halkın yalvarması üzerine kabul ederek çar oldu. Saklandığı manastırdan çıkarak tahta oturdu. Bu suretle Çarlık Tahtına Moğol - Türk neslinden bir insan oturmuş oldu.

Fedor İvonaviç'in zayıf şahsiyeti ve onu takiben de **Boris Gudunov**'un üst üste kıtlık v.s. şanssızlıklarla geçen devrinde Rusyada fütuhat durakladığından bir Osmanlı - Rus çatışması olmadı.

Boris, asiller tarafından bir nevi gâsıp telâkki ediliyordu. Bundan doğan huzursuzluğu gidermek ve devrinin çeşitli musibetlerinin husule getirdiği sıkıntıları unutturmak maksadıyla sarfettiği gayretler o'nun bütün zamanını aldı. Hakikaten bu devirde uzun süren kıtlıktan başka bir çok karışıklıklar da ortaya çıkmıştı. Evvelce intihar etmiş olduğu kat'i olarak tebeyyün etmiş bulunan **Müthiş İvan**'ın küçük oğlu **Dimitri**'nin adını kullanarak dahilî kargaşalıklar çıkaran bir **Sahte Dimitri** ortaya çık-

tı. 1604 yılında Leh kuvvetleri ile birlikde Rus hududunu geçen sahte yahut Osmanlı tabiriyle söylemek lâzım gelirse **Düzmece Dimitri** ile **Boris**'in gönderdiği kuvvetler harbe tutuştular. Tam bu sırada ortaya çıkan **Boris Gudunov**'un ölümü ile (1605) Rusyada tam manasıyla bir karışıklık baş gösterdi.

Lehliler, kendileri için Rusyayı devamlı bir tehlike telâkki ettikleri için **Düzmece Dimitri**'ye elden geldiği kadar yardım ediyorlardı. Onlardan sağladığı kuvvetlerle mücadelesine devam eden **Düzmece Dimitri,** bir hayli uğraşmadan sonra muvaffak olarak kendini çar ilân ettirdi.

Gayet çirkin bir insandı. Üstelik de her haliyle Rusların nefret ettikleri Lehlilere ait tesirlere kapıldığından saltanatı uzun sürmedi. Umumî bir Slâv nefreti ile karşılaştı. Boyarlar'ın yardımı ile Romanof Ailesinden **Vasili Şuyski, Düzmece Dimitri**'yi mağlûp edip ilk Romanof çarı olarak Rus tahtına geçip oturdu. 1606 yılında bu yeni çar'ın tahta geçmesiyle Bolotnikov Bölgesinde köylülerin isyanı ile karşılaşıldı.

Bu isyan kısa zamanda bastırıldıysa da **İkinci Sahte Dimitri** adıyla yeni bir gâile ortaya çıktı. Yine Lehlilerin yardımıyle hareket eden bu **İkinci Sahte Dimitri** de iki senelik bir mücadele ve karışıklıktan sonra güçlükle tepelenebildi. Bu arada Lehlilerle Ruslar arasında birçok kanlı muharebeler olmuş ve hatta bir ara Moskova muvakkaten Lehistana bile bağlanmıştı.

Bütün bu gâileler atlatılınca yeni bir çar seçmek için harekete geçildi. Moskova ve taşradan yediyüz kadar murahhas toplandı. Bunlar 1613 yılında Michail Federoviç Romanov'u çar seçtiler. İşde 1917 Bolşevik İhtilâline kadar Rusyayı idare edecek olan çarlar bunun neslinden gelmişlerdir.

g — **Azak Kalesi Mes'elesi:**

Bu çar zamanında bizimle ilgili olarak bir Azak Kalesi mes'elesi zuhur etmiştir. 1637 yılında Don kazakları Moskovaya giden Türk elçisi **Foma Kontakuzin** ve arkadaşlarını yakalayıp astılar. Bu suretle Osmanlılara karşı husumetlerini açığa vuran Rus kazakları, bunu takiben asıl hedefleri olan Azak Kalesine hücuma geçtiler. Bu sırada Azak Kalesinde böyle bir hücumdan korunmaya yetecek kadar Türk askeri yoktu. Onbeş günlük bir direnmeden sonra kale kazakların eline geçti. Şehre giren Moskof kazakları, bütün Müslüman ahaliyi kılıçtan geçirerek şehri yağmaladılar. Fakat arkadan gelecek Türk takviye kuvvetlerini düşünerek ellerinde tutamıyacaklarını anladıkları Azak Kalesini Rusyaya teslim etmek üzere Moskovaya müracaat ettiler. Rus Çarı, Osmanlı Devletiyle harp etmeyi göze alamadığından kazaklara kaleyi boşaltarak Türklere teslim etmelerini emretti. Kazaklar istemiye istemiye Azak Kalesini bir hayli tahrip ettikten sonra boşaltıp kuzeye çekildiler.

Azak Kalesini harple almak için gelen Türk Ordusu, karşısında düşman tarafından tahrip edilmiş, ahalisi kılıçtan geçirilmiş bomboş bir şehir buldu.

1645 yılında **Mihail Fedoroviç** ölünce yerine oğlu **Aleksi Fedoroviç** geçti. Bu çar zamanında Türklere karşı İdil - Ural çevresinde müthiş katliamlar yapıldı. 1552 yılında Kazan Türkleri 1557 de de Başkurtlar Rus hakimiyeti altına girmişlerdi. Bu bölgede haşin Rus idaresinin zulüm ve istibdadı günden güne ağırlaşarak Müslüman Türkler için çekilmez bir hale geldi. Buradaki Müslüman Türk köylüleri de Slâvların an'anevî toprak rejimi olan «Toprak köleliği» sistemine tabi tutulmuşlardı. Tarihleri boyunca esaret hayatı yaşamış ve bu yüzden de köleliğe alışmış bulunan Slâvlar için belki de pek cazip olan bu

toprak rejimi, onlara tahammül edilmez bir sıkıntı verdi. Ellerinden geniş ve münbit arazileri zorla alınarak büyük Rus çiftlikleri meydana getirilmişti. Bunun yanı sıra sistemli bir Ruslaştırma siyasetinin maddî ve manevî ağırlığı da kendini gösterdi. Ruslar her tarafa gönderdikleri idare ve din adamlarıyle Türk kültür ve şahsiyetini yok etmek ve Türkleri Ortadoks yaparak slâvlaştırmak gayretine kapıldılar.

Yerli Müslüman Türk halkının bu zulüm ve baskı rejimine karşı ayaklanma ihtimalleri nazarı dikkate alınarak yer yer müstahkem mevkiler de meydana getirilmiş, buralara mücehhez Rus askerleri yerleştirilmişti. Ağır iktisadî ve manevî baskı altında söndürülmeye çalışılan Türk - Müslüman ruhunun feveranından korkuluyordu.

Nihayet korkulan durumun ilk belirtileri görülmeye başlandı. Bu ağır baskı rejimine karşı ilk aksülameli «Başkurtlar» gösterdiler. Önce münferit vak'alar halinde ortaya çıkan hareket, **1645** de kitle halinde bir istiklâl mücadelesi şekline girdi. Bunu feci bir surette bastıran Ruslar, Müslüman Türklerin büsbütün yok edilmeleri ve bir daha başkaldırmamaları için akıllara durgunluk veren zulümler icra ettiler. Başkurtların, her türlü maddî imkânlarla mücehhez olan moskof askerleriyle netice verecek bir mücadele yapmalarına imkân yoktu. Fakat yine de bu mücadele, tekrar tekrar bastırılmış olmasına ve birçok kereler de Moskovadan büyük ölçüde yardım kuvvetleri getirilmiş olmasına rağmen, yıllarca devam etti. Bu hadisenin ortaya çıkmasında Moskof maddî ve iktisadî baskısı kadar, din yönünden icra edilen zulüm ve baskılar da müessir olmuştu. Hareketin başında **Sadıroğlu Seyyid** adında biri bulunduğundan Rus tarihleri bu hadiseden «Seyyid Ayaklanması» diye bahsederler.[59]

---

[59] A. N. KURAT. a.g.e. Sh. 226

Elde edilen geçici başarılar nihayet Rusların ezici kuvveti karşısında bir mana ifade etmez hale geldi. Nihayet Müslüman Türkler evvelki rejimden daha da sıkı bir iktisadî ve manevî baskıya tabi tutuldular.

Bu suretle Rus tarihinin zulüm ve kan üzerine bina edilmiş şerefsiz başarıları birbirini takip etmek üzere Müslüman Türk halkına karşı İdil - Ural çevresinde başlamış oldu.

C — OSMANLI - RUS HARPLERİ VE BUNLARA MÜTEALLİK MES'ELELER

I — İLK ÇATIŞMA VE AZAK SEFERLERİ

a — İlk Çatışma

Mihail Fedoroviç, Çar olunca İstanbula yeniden Rus elçileri gelmeye başladı. Bu sırada Rusya, kendisi için ciddi bir tehlike arz eden Lehistana karşı Türklerin yardımını sağlamak istiyordu. Bunun için **Sadrazam Öküz Mehmet Paşa**'ya Lehistana karşı sefere giriştiği takdirde yedi def'a kırk kürk ile taltif edileceği vaadinde bulundu. Bu bir Osmanlı Sadrazamına teklif edilen ilk rüşvetti.[60]

Bu mevzuda Şeyh'ul İslâma da rüşvet teklif edildiği, onun da ancak Kazan ve Ejderhan'ın Osmanlılara verilmesi halinde Lehistana karşı sefer açılabileceğini söylediği iddiaları vardır.[61] Esasen Lehistana harp açılması için kâfi sebep mevcuttu. Ancak **Halil Paşa**'nın İran seferinden dönmesi beklenmekte idi.

Rusya ile Lehistan arasında **1634** yılında bir « E b e -

---

60 A. N. KURAT a.g.e. Sh. 235
61 A. N. KURAT a.g.e. Sh. 235

d î S u l h », muahedesi aktedilmişti. Lehliler, buna güvenerek hudutlarında kâfi miktarda asker bulundurmuyorlardı. Fakat Rusların 1654 yılında bu muahedeyi çiğneyerek harp ilân etmeksizin taarruza geçtiklerini gördüler. Ve bu suretle gafil avlandılar. Gerçekten hazırlıksız olduklarından birçok Leh şehirleri birer birer Rusların eline geçti.

Onların bu ilerleyişi karşısında duruma müdahale mecburiyetinde kalan İsveçle de 1661 de bir « E b e d î S u l h » muahedesi aktedildi.

1667 yılında Andrusova Muahedesi ile onüç yıldan beri devam eden Lehistan - Rusya savaşı nihayete erdi. Bu muahedeye göre Dinyeper Nehrinin sağ sahili Lehistan'a (Polonya), sol tarafı da Rusya'ya kalıyordu. Diğer maddelere göre de Rusya Lehistana karşı üstün bir duruma gelmiş oluyordu. Lehlier bu sırada Osmanlılardan korktukları için Rusyaya karşı oldukça tavizkâr davrandılar.[62] Fakat bu suretle Doğu Avrupada kendi aleyhlerine ve Ruslar lehine ortaya çıkan muvazenesizliği tarih boyunca bir daha düzeltmek imkânını bulamamışlardır.

Lehistan bu tutumunun kendisi için son derece hatalı olduğunu anlayıncaya kadar çok zaman ve imkân kaybetmiş ve sonunda müttefik ve dost sandığı devletler tarafından yüz yıl süren bir taksim ve talana maruz kalmıştır.

Lehistan, maalesef muvaffakiyetsizlikle neticelenen « İ k i n c i V i y a n a M u h a s a r a » mızda (1683) Avusturya'nın imdadına koşmamış olsaydı, hem kendisi ve hem de bizim için tarihin akışı bambaşka olacaktı. Çünkü bu yardıma nail olmasaydı tarafımızdan mutlaka ezilecek olan Avusturya, çok kısa bir müddet sonra Le-

---

[62] A. N. KURAT a.g.e. Sh. 233

histana tecavüz edemiyecekti. Hattâ **Jan Sobiyeski**, daha Viyanada iken bile Avusturyalıların nankörlüğünü tatmış, kurtardığı insanlar, onun atlarına saman bile vermemişlerdir.[63]

Bütün bu tecrübelerden sonra ayakta kalabilmesinin Osmanlı politikasına bağlı olduğunu anlayan Lehistan, çok geç kalmış olmakla beraber bu görüşü millî bir inanç haline getirmiştir. Gerçekten de Lehliler arasında halâ mevcut olan bir inanışa göre, Lehistan, ancak «Türk atlarının Vistül nehrinden su içtiği zaman» istiklâline sahip olabilir. Gariptir ki; Lehistan'ın istiklâlini elde edişiyle Türk atlarının Vistül Nehrinde sulanması hadiseleri tarihte bir kaç kere birlikte tahakkuk etmiştir. Bunlardan biri de Birinci Cihan Harbidir. Bu harpte Galiçya cephesinde döğüşen Türk askerleri Vistül Nehrine dayandığı zaman, Lehistan istiklâline bir kere daha sahip olabilmişti.

Ne yazık ki, sırf Osmanlılardan korktukları için asıl hasımları olan Ruslar'ın tehlikesini fark edemiyen Lehliler, bu gaflette daha da ileri giderek 1672 yılında Rusya ile Osmanlı devletine karşı ittifak edip savaşa giriştiler. Rusya, bu ittifak için Lehistana karşı Türkleri Ukrayna ve Podolyadan atmak gerektiğini ileri sürüyordu. Hakikatte ise buralara kendisi yerleşmek istiyordu. Çünkü Ukraynanın Türk hakimiyetini kabul etmesi, Polonya ve Rusyada ciddi bir endişe meydana getirmişti. Türklerin, Polonyaya karşı hareket etmeleri halinde Rusya evvelce zikri geçen 1677 Rus - Leh anlaşması gereğince Lehistana yardım edecekti. Bu yüzden Osmanlı Devletinin başında bulunan **IV. Mehmed**'e bir tehdit mektubu gönderen Rus Çar'ı **Aleksi Mihaloviç**, bu suretle Osmanlı - Rus

---

63 ALAÇAM Sabih - Polonya - İstanbul 1945 Sh. 8

münasebetlerinde emsali pek çok olan tehditlerin ilkini ortaya koymuş oldu.

Leh Kralı **III. Jan Sobyeski** iki yüz on bin kişilik Türk Ordusu tarafından kıskıvrak kuşatılınca, Ruslar kendisini kurtarmak için gerekli yardıma koşmadılar. Lehlileri kandırıp Osmanlılarla harbe soktuktan sonra da en kritik anda yardım elini uzatmadılar. Bu yüzden **Jan Sobyeski** Türklerle bir sulh muahedesi akdine mecbur oldu. 1676 da imzalanan «Bucaş Muahedesi»'ne göre, Podolya ve Ukranyanın bir kısmını Türklere terkiyle birlikte her yıl İstanbul ve Kırıma vergi ödemeyi kabul etmeye mecbur oldular. Lehliler bu suretle bir muahede akdedip çekilince Ruslar, harp sahasında yalnız kaldılar. Onlar da ancak 1678 yılına kadar harbe devam edebildiler. Bu seferde Osmanlı Sultanı **IV. Mehmet** bizzat hazır bulunmuştu. **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa**, Rusları perişan ederek **Çehrin**'i alınca barış istediler. Türkler, Ruslarla bir sulh muahedesi akdine tenezzül etmediklerinden bu işe Kırım Hanlığını memur ettiler.[64] Esasen bu zaferin kazanılmasında Kırım Hanlığının rolü büyük olmuştu.

1679 yılında Osmanlı Devleti adına Kırım Hanlığıyla sulh aktetmek üzere Kırım'a gelen Rus murahhasları ile iki yıl süren müzakerelerden sonra 1681 de «Bahçesaray Muahedesi» imza edildi. Bu muahedeye göre:

1 — Mütareke müddeti yirmi yıldır.

2 — Kırım Hanlığı ile Rusya arasındaki sınır Dinyeper Nehri olacaktır.

3 — Kırım Hanlığına harple geçen üç yılın vergisi

---

[64] A. N. KURAT, a.g.e. Sh. 234

toptan ödenecek ve bundan böyle her yıl aynı vergi muntazaman verilecektir.

4 — Zaporoğlu Kazakları Moskovaya tabi olacaklardır.

....

7 madde olarak tesbit edilen bu muahedenin, dördüncü maddesi hariç, diğer bütün maddelerini, Osmanlı Devleti tastik etmiştir.

b — **Azak Seferleri:**

1667 yılında Lehistanla anlaşarak «T ü r k i y e y e k a r ş ı b i r s i y a s e t» takibine başlamış olan Rusya, artık yavaş yavaş hakîki emellerini gizlemez hale gelmişti.

1683 yılında Avusturya İmparatorluğunun merkezi olan Viyana, Osmanlılar tarafından ikinci defa kuşatılmış, fakat bu hareket çeşitli taktik hataları yüzünden maalesef muvaffakiyetsizlikle neticelenmişti. Avrupada «A s l a y e n i l m e z» kabul edilen «T ü r k»ün akıl ve hayale sığmıyan bu başarısızlığı, Türklük ve Müslümanlığın hasımlarını ümide sevk etti. Bir kaç yıl önce Türk Ordusundan yediği dayağın acısını bir türlü unutamayan **Jan Sobyeski**, Türklere karşı yeni bir «H a ç l ı B i r l i ğ i» temin etmek için harekete geçti.

Onun teşebbüsü ile 1684 yılında Lehistan, Avusturya ve Venedik arasında bir «M u k a d d e s i t t i f a k» gerçekleştirildi. Bu ittifakın gayesi, Türklere karşı bütün Hristiyan devletlerin birleşmesini sağlamaktı. Birliğin tabiî reisi Papa idi. Bu anlaşmaya Rusyanın da katılması kararlaştırılmıştı. Bunu temin etmek için Ruslarla temasa geçen Lehliler, onlara yeni tavizler vermek suretiyle 1687 de ikinci defa olarak bir «E b e d î B a r ı ş» imzaladılar. Bu suretle tarihte ilk defa ola-

rak Rusya, **Avrupa** koalisyonuna girmiş oldu. Bu anlaşma gereğince Rusya, Kırım üzerine sefer açmayı taahhüt etmişti.

Mihail Fedoroviç'den sonra **Alexsi Mihaloviç** (1645 - 1676) ondan sonra da **Fedor Aleksiyeviç** (1676 - 1682) Çar olmuştu. Onun 1682 de vefatı üzerine büyük kardeşi **İvan**'a rağmen **Petro** Çar ilân edildi. Bu işde Patriğin ağırlığını **Petro** lehine kullanması son derecede müessir olmuştu. Fakat asıl hak sahibi olan büyük kardeş **İvan**'ın öldürüldüğü şayiaları ortaya çıkınca isyan eden askerler, Kremlini bastılar. Asilerin pek çoğunu asıp, kestiler. İdare bir müddet iki kardeş tarafından müştereken yürütüldü. Fakat bunların her ikisi de küçük olduklarından kız kardeşleri **Sofiya** onlar namına saltanatı yürütmeye koyuldu.

Yukarıda bahsi geçen ikinci Leh - Rus ebedî sulhu gereğince taahhüd edildiği üzere biri 1687 ve diğeri de 1689 yılında olmak üzere Ruslar tarafından Kırım'a iki sefer tertip edildi. Fakat bu seferlerin her ikisi de Rusların hezimetiyle sonuçlandı. Bu başarısızlıklar **Sofiya**'nın mevkiini sarstı. Bu yüzden çıkan karışıklıklar sonunda **Sofia**'yı 1689 yılında tasfiye etmeye muvaffak olan **Petro**, tam manasıyla Çar oldu.

1695 yılında **Petro**'nun da başında bulunduğu kalabalık bir Rus ordusu, Azak Kalesine karşı harekete geçti. Fakat kaleyi yiğitçe müdafaa eden Türk askerleri, bu taarruzu neticesiz bıraktılar.

Petro, Azak Kalesine deniz yoluyla yapılan yardımı görünce bu iş için donanmanın ehemmiyetini anladı. Bu maksatla Don Nehri boyunda bir donanma inşa ettirmeye karar vererek geri çekildi. Kısa zamanda birçok yabancı ustanın da yardımıyla otuz kadar gemi hazırlayan **Petro**, 1696 da Don Nehri boyunca bu gemilerle tekrar Azak Kalesi önüne geldi.

Diğer taraftan kaledeki Türk askerleri takviye edilmemiş ve bir yıl evvelki muharebenin surlarda açmış olduğu yaralar da tamir olunmamıştı. Bu sebeple Türk askerleri **Petro**'nun bu ikinci hücumu karşısında fazla dayanamadılar. Kısa süren bir muharebeden sonra Kale Rusların eline geçti. Bu suretle Karadenize çıkmak için ilk adımı atmaya muvaffak olan Rusya, bu zaferi Moskovada görülmemiş bir heyecanla kutladı.

Petro'nun hedefi muhakkak ki, yalnız Azak Kalesi değildi. Bu yüzden Kırım'a da saldırdı. Fakat Dinyeper'in aşağı kısmında birkaç çarpışma ile iktifa eyledi. Asıl gayesi Kerç Boğazını ele geçirerek Karadenize çıkmaktı. Harekâtını buna göre geliştirmek istediğinden Don Nehrinin denize döküldüğü yerde bir üs inşa ettirdi. Bu plânın gerçekleşmesi için Donanmanın çok lüzumlu olduğunu takdir eden **Petro**, harp gemileri inşa etmek için halka yeni yeni mükellefiyetler yükledikten başka birçok genç Rus prensini de teknik eleman olarak yetiştirmek için Avrupaya tahsile gönderdi.

Diğer taraftan da Türklere karşı mücadelesinde kendisine yeni müttefikler bulmak ve Avusturyayı Türklerle yapmakta olduğu savaşa devam etmeye zorlamak maksadıyla Avrupa başşehirlerine gönderdiği heyetlerden birine kendisi de takma ad ve tebdili kıyafetle katıldı. Bu seyahatinde Hollandada bir geminin yapımında bizzat çalıştığı gibi, idealini gerçekleştirmek için son derece kıymetli bilgiler de elde etti. 1698 de Strelets (Rus ordusundaki bir nevi yeniçeriler) in ayaklanmaları üzerine Rusyaya dönerek kısa zamanda bu ayaklanmayı bastırdı.

1683 yılından beri «Mukaddes ittifak» Devletleriyle harb etmekte olan Osmanlılar 1697 yılında Zenta Bozgunundan sonra sulh akdine mecbur oldular. 1699 yılında İstanbuldaki İngiliz ve Hollanda sefirlerinin

aracılığı ile imzalanan «Karlofca Muahedesi» ile Osmanlı Devleti ağır kayıplara uğradı. Polonyaya, Kemenes Kalesi ile Moldavya'yı, Ukrayna ve Podolyadan bazı yerleri, Venediğe Dalmaçyanın bir kısmı ile Mora ve bazı adaları veren Osmanlı Devleti, Ruslara da Azak Kalesini kaptırmış oldu. Bu muahedenin akdi maksadıyla toplanan konferansa Rusya da murahhas göndermişti. Bu suretle tarihte ilk defa Rusya Milletlerarası bir konferansa katılmak imkânını elde etmiş oluyordu. Tarihe lütfen dikkat ediniz. On altıncı yüzyıl bitmiş, onyedinci yüzyıl başlamak üzeredir. Fakat bütün gayesi bu anlaşmaya mani olmaktan ibaret bulunan Rusya, çeşitli güçlükler çıkartmaktan geri kalmadı. Çünkü Azak Seferinde takip ettiği gaye, burayı almakla iktifa etmek değil, Karadenize açılabilmekti. Halbuki bu muahedeye göre Kerç Boğazı şimdilik Türklerin elinde bırakılıyordu. Rusya, esasında burasını da almaya hazırlanıyordu. Müttefiklerin böylece bir muahede imzalayarak harbe nihayet vermeleri onun asıl plânını bozmuştu.

Osmanlı tarihi için cidden mühim bir dönüm noktası teşkil eden bu muahedenin akdi sırasında Ruslar bize karşı ölçü tanımıyan kin ve ihtiraslarını bir kere daha açığa vurdular. Konferansda «Uti possidétis, ita possidetea» yâni harp esnasında el değiştiren arazi parçaları akit anında kimin elinde ise ona kalmalıdır diye ifade edilebilecek olan bu Milletlerarası hukuk kaidesinin tatbik edilmesi hususunda anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, Rusya eline geçirememiş olduğu Kerç Kalesini ısrar ve inatla istiyordu. Bunu temin edinceye kadar da sulha mani olmaya çalışmaktaydı. Bu cümleden olmak üzere bir takım diplomatik faaliyetlere girişerek birçok devletleri şaşırtmaya çalıştığı bile görülüyordu. La Haye'deki Rus Elçisinin oradaki Avusturya Elçisine

verdiği muhtıranın ikinci maddesi; hem bu gayret ve faaliyeti ve hem de Rusya'nın bize ne gözle baktığını açıkça göstermektedir:

«Bu barışın ileride, Tanrının yardımıyla bütün Hristiyan devletlerin selâmeti ve faydasına elverişli olmasına dikkat edilmesi lâzım gelmektedir: ve düşmanın (Türklerin) bir müddet sonra kendini toparlayıp toplanmasını müteakip, münasip bir fırsat zuhur edince Çasar cenablarına ve müttefiklerine bazı zarar ve ziyan yapmasına imkân bırakılmaması gerekmektedir: Bundan ötürü harp esnasında zaptedilen bütün yerler ve kaleler ile birlikte Kerç Kalesinin de Çar Cenaplarına bırakılması talep olunmalıdır. Bu tahakkuk ettiği taktirde Türkler (metinde imansızlar, dinsizler) Çar'a ve Çesar'a karşı bir daha harp açamazlar; çünkü düşmanın kendilerine pek yakın olmasından çekinirler. Eğer Çar'ın bu talebi yerine getirilmez ve Türklerle barış aktedilirse oraya yakın yerlerde yaşıyan Tatarlar, sulh devam ettiği müddetçe boyuna müttefiklerin arazisine ve bilhassa Çar'a tabi olan yerlere akınlarını durdurmıyacaklardır. Bunlar Çar'ın memleketine yakın olmaları hasebiyle oraları harap edeceklerinden Çar Cenapları hali hazırda bir barış akdinden hiç bir menfaat elde etmemiş olacaktır; çünkü bu akınlara manı olmak için daima bir ordu hazır bulundurması lâzım gelecektir.»[65]

Tatarların baskınlarını ileri sürmüş olmasına rağmen, hakiki maksadının Karadeniz'e çıkmak olduğu bilindiğinden Rus teklifleri hiçbir devlet tarafından kabul edilmedi. Her an patlak vermesi muhtemel bulunan İspanya veraseti harbi de Türklerle derhal sulh akdini ge-

---

[65] HHS. Turcica ad 1698 (Instruction) Moscowitsche Proposition'dan naklen A. N. KURAT - Prut Seferi ve Barışı C. 1 Ankara 1951 Sh. 40

rektirmekteydi. Bu yüzden 26 Ocak 1699 da yirmibeş yıllık bir sulh muahedesi imzalandı. Fakat bu uzlaşılmaz tutumları yüzünden Ruslar, Karlofça Muahedesine dahil edilmediler. Onlarla Osmanlılar arasında iki yıllık bir mütareke akdedilerek kat'i anlaşma İstanbul'da yapılmak üzere talik edildi.

Rusyayla 1700 yılında imzalanan barış esnasında Ruslar, gemilerine seyrüsefer hakkı teklifinde bulundular. Bu teklif «Padişahın Karadenizi kendi haremi gibi telâkki ettiği, oraya nasıl yabancı birinin girmesine kat'iyen müsaade edilmiyorsa Karadenize de yabancı bir geminin bulunmasına kat'iyen muvafakat edilemiyeceği» esbabı mucibesiyle reddolunmuştu.[66]

Bu anlaşmaya göre:

1 — Azak Kalesi Ruslara terk edildi.

2 — Rusların Dinyeper üzerinde ele geçirebildikleri. Tavan, Kaskerman, Nusretkerman, Sağkerman kaleleri yıkılarak arazileri Osmanlılara iade edildi.

3 — Ruslar İstanbul'da daimi elçi bulundurmak hakkını elde ettiler.

4 — Ruslar, Kudüs'ü ziyarette tamamen serbest oldular.

Hakikatte bu Rus zaferi sadece Rus Ordusunun eseri değildi. Bütün Avrupanın iştirakiyle elde edilmiş bir netice idi. Rusya ancak Avusturya topçusunun, Prusyalı mühendislerin ve Venedikli bir amiralin sayesinde Azak Kalesini eline geçirebilmişti.[67]

Ruslarla imzalanan bu muahade otuz yıl müddetli idi. Buna rağmen daha 1711 yılında Ruslar imzaladıkları

---

[66] R. LACOSTE - La Poussée Soviétique Paris 1946. P. 46 dan naklen, Haluk F. GÜRSEL - Türk-Rus İlişkileri İstanbul 1968 Sh. 51

[67] Fernand GRENARD - Asyanın üstünlüğü ve Düşkünlüğü (Çeviren Hamdi Varoğlu) İstanbul 1941, Sh. 222

muahedeyi ihlâl ededek Osmanlı Devletine harb açtılar. Bu harble birlikte Rus tarihi ve Türk - Rus münasebetleri bakımından üzerinde ehemmiyetle durulması gerekli bir sima olan **I. Petro**'nun fikir ve şahsiyetini bir nebze belirtmek istiyoruz.

2 — I. PETRO'NUN ŞAHSİYETİ VE 1711 PRUT SEFERİ:

a) I Petro'nun Şahsiyeti

I. **Petro** çocukluk ve ilk gençlik yıllarını çok basit bir tahsil ve terbiye ile geçirmiş gayet cahil bir adamdı. Hayatı boyunca yanlışsız bir satır yazı yazmayı bile öğrenememişti. Fakat çok erken yaşlarda askerliğe ve bilhassa denizciliğe merak sarmıştı. Daha çocukken oturduğu mahalledeki Avrupalı komşularıyla temaslar kuran **Petro**, onlardan askerlik, teknik vs. hususlarda bir çok bilgiler elde ederek gayet pratik bir adam olarak yetişti.

Evvelce zikri geçtiği üzere onyedi yaşına varıncaya kadar kendisine niyabeten devlet işlerini yürüten ablası **Sofia**'ya karşı mücadeleye girişerek 1689 yılında çarlık tahtına rakipsiz bir surette oturmaya muvaffak oldu. Kremlinde epeyden beri yerleşmiş bulunan «Türk düşmanlığı» nın telkiniyle büyüdüğünden Çar olur olmaz Türklere karşı ciddi ve geniş bir plân hazırlayan **Petro** işe Azak Kalesine karşı harekete geçmekle başlamıştı. Yukarda nakledildiği üzere bunda muvaffak olunca Karadenize çıkmak üzere ilk başarılı adımı atmış oldu. **Petro**'nun gayesi Rusyayı Kuzeyde Baltık Denizine Güneyde de Karadenize çıkartmak suretiyle İmparatorluk haline getirmekti. Rusya bunu elde edemediği takdirde bir nevi zahire ambarına sıkışıp kalmış olacaktı. Bu yüzden

büyük denizlere açılması kendisi için hayatî bir zaruretti. Petro, henüz 22 yaşında iken Boyarlar meclisinde bir harp donanması kurmak hususundaki tasavvurunu izah eden konuşmasını şu cümleyle bitirmişti: «Yalnız Kara Ordusuna sahip olan bir ülke tek kollu sayılır. Hem kara ordusuna hem de donanmaya sahip olan bir ülke ise iki kolludur.»[68]

Bu fikirlerin Petro tarafından Millî bir vasiyet halinde tanzim edildiği iddia edilmiştir. Hakikatte böyle bir vasiyetin varlığı çok şüpheli olmakla beraber halefleri tarafından tamamen doğruymuş gibi bir nass halinde benimsenip tatbik edilmiş olması da tarihî bir gerçektir.»[69]

---

[68] Deli Petro'nun Vasiyetnamesi - Boris Mouravieff (Terc. - Refik ÖZDEK) İstanbul 1966 Sh. 49

[69] Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU - a.g.e. Sh. 242 de : "Ona isnad olunan vasiyetnâmeler sahtedir" demektedir. Biz bu vasiyetnamelerden birini - Doğruluğu şüpheli de olsa - doğruymuş gibi tatbik edildiği için dikkatinize sunuyoruz!

VASİYETNAME

1812'de Paris'te, Fantin Kitabevi tarafından yayınlanan, Lesur'ün. «Başlangıcından XIX.cu asrın başlarına kadar Rus Devletinin İlerlemeleri» adlı eserinin 177 - 199 sayfalarında yer alan ve Büyük Petro'ya âit olduğu söylenen vasiyetnâme aynen şöyledir:

1. — Rus milletine Avrupaî şekil ve usulleri vermek için hiç bir şeyi ihmal etmemeli, muhtelif devletlerle ve bilhassa âlimlerle, gerek onlara menfaat temin ederek, gerekse felsefenin insanlık prensiplerini öne sürerek, ya da başka yollarla, bu gayeyi gerçekleştirecek anlaşmalar yapmalı, onlardan fayda sağlanmalıdır.

2. — Askeri harbe alıştırmak, milleti dâima tetikte ve ilk işarete hazır bir vaziyette bulundurmak için, devleti devamlı bir savaş sistemi içinde tutmalıdır.

3. — Bütün imkânlar kullanılarak kuzeye doğru açılmalı, Baltık kıyılarına yayılmalıdır. Aynı şekilde güneye açılmalı ve Karadeniz kıyılarına yayılmalıdır. Bunun için de:

4. — İngiltere'nin, Danimarka'nın ve Brandeburg'un İsveç'e

Çünkü bu vasiyetname yalnız **Petro**'nun değil bütün Rusların müşterek şuur ve vicdanlarının arzusunu teren-

---

karşı hasetlerini uyandırmalıdır. Böylece bu devletler İsveç topraklarının gaspedilmesine göz yumacaklar ve sonunda bu ülke hâkimiyet altına alınacaktır.

5. — Türkleri Avrupa'dan atmak mevzuunda Avusturya sarayına tesir etmeli ve bu maksatla orduyu devamlı silâh altında bulundurmalıdır. Yine ayni maksatla Karadeniz kıyılarında tersaneler kurmalı, ilerlemeye devam edilerek İstanbul'a kadar varılmalıdır.

6. — Polonya'da anarşiyi devam ettirmelidir; meclise ve bilhassa kıral seçimlerine tesir etmeli, ele geçen her fırsatta hırpalamak suretiyle sonunda hâkimiyet altına alınmalıdır.

7. — İngiltere ile sıkı bir ittifak kurmalı ve iyi bir ticaret anlaşmasiyle doğrudan doğruya münasebete geçilmelidir, hattâ ona memleket içinde bir nevi inhisar hakkı tanımalıdır. Bu, farkına varılmadan İngiliz tüccar ve gemicileri ile bizimkiler arasında bir dostluk kurulmasına sebep olacak ve bizimkiler Rus donanmasının ıslâhı ve büyümesi imkânlarını arttıracaklardır. Donanmanın yardımı ile derhal Baltıkta ve Karadenizde hâkimiyet kurulmasına çalışılacaktır. Bu husus, plânın hızlandırılması ve başarılması için en önemli noktayı teşkil eder.

8. — Birinci Petro bütün haleflerine şu hakikati çok iyi görmelerini tavsiye eder: Hindistan ticareti dünya ticaretidir, bunu tek başına elinde tutabilen devlet, Avrupa'nın gerçek hâkimidir, binaenaleyh, İranla harbetmek için hiç bir fırsatı kaçırmamalı, onun çöküşünü çabuklaştırmalı, İran körfezine kadar sızmalı ve böylece Suriye yolu ile eski Şark ticaretini kurmalıdır.

9. — Gerek zorla, gerekse hile ile, her ne pahasına olursa olsun, Avrupadaki bütün savaşlara, bilhassa Almanya ile olan savaşlara katılmalıdır. Bunun için de:

10. — Avusturya ile her zaman ittifak kurmaya ve bunu devam ettirmeye çalışmalı, onun, sahip olduğu üstünlük vehminde gururunu okşamalıdır. En küçük zaafından istifade ederek onu tahripkâr harplere itmeli, böylece, tedricen zayıflatılmaya çalışmalıdır. Hattâ zaman zaman ona yardım da etmeli, fakat gizlice bütün Avrupa'da, bilhassa prenslerin kuşkularını ve kıskançlık duygularını Almanya'ya karşı tahrik ederek, bu ülkeye düşmanlar getirmelidir.

nüm ediyordu. Gerçekten Rus tarihi, bu hükmü doğrulayacak bir mahiyet arzetmektedir.

NOT : Petro, bu yoldan netice almak çok daha kolay olur, diyordu, çünkü bu mağrur saray eski Avrupa devletlerini hâkimiyeti altına almak ihtirasına bir kaç defa kapıldı, buna yeniden yelteneceği her teşebbüsü fırsat sayarak Macaristan hududundaki bir kaç eyaleti koparabiliriz. ve sonunda da Macaristanı bir karşılık olarak imparatorluğumuza katarız.

11. — Rus prenslerinin eşlerini her zaman Alman prenseslerі arasından seçmeye çalışmalı, böylece, bu imparatorluk üzerinde nüfuzumuzu arttırmak için, aile ve menfaat bağlarını çoğaltmalıyız.

12. — Macaristana, Türkiyeye ve Polonya'nın güneyine yayılmış bulunan ve dinî bakımdan da birlik arzetmeyen veya tarikatlere ayrılan Yunanlılar üzerinde dinin üstün nüfuzundan faydalanmalı, bütün aldatıcı yollarla onları kendimize bağlamalı, onların hâmisi olarak tanınmalı ve ruhanî bir üstünlük ünvanı kazanmalıyız. Bu bahane ve onların vasıtasiyle Türkiye hâkimiyet altına alınacaktır. Ne kendi kuvvetleriyle, ne de siyasî bağlantıları ile artık tutunamıyacak ve kendiliğinden boyunduruk altına girecektir.

13. — Bundan sonra bütün dakikalar kıymetleniyor. Bir kumanda altında, süratle ve ilerisini hesaplıyarak,, Avrupaya kendine gelmesi için zaman bırakmıyacak darbeyi indirmek için, gizlilik içinde bütün bataryalar hazırlanmalıdır. Önce ayrı ayrı, gayet gizli ve dikkatle hazırlanmış teklifler sunmalı, ilkin Fransa'ya, sonra Avusturya'ya, dünya imparatorluğunu paylaşmayı teklif etmeli, bunu yaparken Rusya'nın zaten bütün şarkın hakimi olduğundan, bu ünvandan başka kazanacak bir şeyi kalmadığını belirtmelidir; bu onları şüphelendirmiyecektir. Şüphesiz böyle bir proje onları gururlandıracak, aralarında bir ölüm-kalım savaşına yol açacak ve bu da az sonra, her iki devletin müttefiklerine, hasımlarına, bu savaştan faydalanmak isteyen diğer bütün Avrupa devletlerine sirayet ederek umumîleşecektir.

14. — Bu umumî ve şiddetli boğuşmanın ortasında Rusya, savaşan devletlerin kâh birinden, kâh diğerinden yardım talep ettirecek, ve onları, yıpranmalarına yetecek kadar bir süre oyaladıktan sonra, Avusturyadan yana olmaya karar verecek birliklerini Ren hattına sürecektir. Bunun hemen akabinde Ren hat-

b) 1711 Prut Seferi

Bir taraftan devletinin güney sınırlarını, Osmanlılar aleyhine genişleterek sıcak denizlere inmeye çalışan **Petro**, diğer taraftan da kuzeyde Baltık sahillerine ulaşmak için mücadele ediyordu. Önce Lehistan ve Danimarka ile birleşerek İsveç'e saldırdı. İsveç'in başında çok genç bir kumandan olan **Demirbaş Şarl** bulunuyordu. Gençliğine rağmen gayet dirayetli bir kumandandı. Önce Danimarkayı yenen daha sonra da Lehistan üzerine yürüyerek burasını da kısmen işgal eden **Demirbaş Şarl**, kendisini tehdit eden **Petro**'nun kuvvetlerine hücum ederek kırkbin kişilik Rus ordusunu tamamen imha etti. Tekrar Lehistana dönerek harekatını genişletti. Lehistan'ı tamamen eline geçirdikten sonra yine Rusya'ya saldırdı. Onu, bütün komşular için tehlikesiz bir hale getirmek istiyordu. Fakat bu sefer, tahmin olunduğundan daha uzun sürdü. Üstelik tehlikeyi iyice kavrayan Rusya, yeniden silâh ve

---

tına giden bu birliklerin peşinden, Asya kavimleri arasından toplanmış bulut gibi bir orduyu harekete geçirecektir. Bunlar Almanya içlerinde ilerlerken, biri Azak denizinden, diğeri Arkangel limanından kalkan ve yine Asya'lı göçebelerden toplanmış orduyu taşıyan iki muazzam filo denize açılacak, bunları Karadeniz ve Baltık silâhlı filolarından müteşekkil bir konvoy takip edecek: Bu filolar, bütün bu vahşi ve ganimet oburu askerleri karaya çıkarmak. İtalya, İspanya ve Fransayı bunlarla doldurmak için, ansızın Akdenizde ve Okyanusta görünecekler. Çıktıkları ülkelerin bir kısım halkını kılıçtan geçirecek, diğer bir kısmını da esir olarak Sibirya'ya yerleştirmek üzere götürecekler, geri kalanını da boyunduruğu atamıyacak bir hale sokacaklar. Bütün bu şaşırtıcı hareketler, savaş hatlarında bulunan orduya, zaferi kazanmak ve Avrupa'nın geri kalan kısmını hâkimiyeti altına almak için kat'î inanç ve bütün gücüyle harekât imkânını verecektir. (bak. Boris Mouravieff terc. Refik Özdek — Deli Petro-'nun Vasiyetnamesi, İstanbul 1966 Sh. 58 - 63)

asker toplayarak harekete geçtiği gibi birçok da top döktürdü. Lehistan'da Rus alehtarı bir kadroyu iş başına geçirmek için uğraşan **Demirbaş Şarl'in** bu maksatla harcadığı altı yıl zarfında Rusya, adamakıllı toparlanarak önce Baltık Denizine bir pencere açmaya muvaffak oldu. Burada «P e t e r s - B u r g» şehrini inşa etti. Nihayet 1708 de «P o l t o v a S a v a ş ı» nda **Demirbaş Şarl'ı** mağlûbiyete uğrattı. Bu zafer, Rusya'yı Doğu Avrupada rakipsiz bir hale getirdi. Bu suretle Lehistan yeniden Rusların eline geçmiş oldu.

Demirbaş Şarl, Ruslara yenilince Osmanlı topraklarına iltica etti. Osmanlı ricaline Rus tehlikesinin dehşetini anlatmak için hudutsuz bir gayret sarfetti. Rusya'yı yenebilecek kuvvet o tarihte ancak Osmanlı Devletinde mevcuttu. Nihayet iki yıl uğraştıktan sonra gayesine ulaştı. Esasen Osmanlı Devletinin, Rusyaya ihlâl ettiği muahedenin icabını yerine getirmek üzere haddini bildirmesi gerekmekteydi. 1700 yılında İstanbul'da imzalanan Osmanlı - Rus muahedesi Ruslar tarafından henüz mürekkebi kurumadan ihlâl edilmişti.

Eflâk, Buğdan ve Sırbistan'daki Hristiyan Osmanlı Teb'asını elaltından ayaklandırmaya çalışan Rusya, bu maksatla oralara gönderdiği papaz kıyafetindeki ajanlarla, yerli halkı Osmanlılar aleyhine tahrik ediyordu. Mora'ya kadar sarkan bu ajanlar elde ettikleri kimselere avuç dolusu Rus altını dağıtıyor, kendilerine hizmette ileri gidenlere üzerinde - «P e t r o I. - R u s l a r ı n v e G r e k l e r i n İ m p a r a t o r u» yazılı madalyalar veriyorlardı. 1704 yılında bu tahriklere kapılarak isyan eden bir kısım Arnavut ve Rumların Petro'dan yardım istedikleri görüldü. Bunu takiben 1710 yılında ondokuz bin Sırplı, emrinde olduklarını **Petro**'ya bildirdiler. Bu durumdan istifade etmek için harekete geçen **Petro,** Eflâk Beyi ile anlaşarak muhtar bir eyâlet haline gelme-

leri için kendilerine yardım edeceğini bildirdi. Buna mukabil Eflâk Beyi de **Petro**'nun Osmanlı devletiyle harp etmesi halinde kendisine otuz bin askerle yardımda bulunacaktı. Buna muvazi olarak Sırplar ve Kara Dağlılar da **Petro**'nun muvaffakiyetini temin etmek maksadıyla harekete geçerek Osmanlılara isyan edeceklerdi.

Bu sırada Avrupanın veraset harpleri denen harplerle meşgul bulunması da **Petro**'nun Osmanlılara karşı serbest hareket etmesine imkân vermişti. Osmanlılara harp ilân etmek için fırsat kollayan Rusya, **Demirbaş Şarl**'in ilticasını bahane ederek, Türk topraklarına tecavüze girişti. **Demirbaş Şarl**, derhal hudut haricine çıkarılmadığı takdirde Osmanlı Devletiyle harbetmeye mecbur kalacağı tehdidini savurdu. Bir taraftan da Hristiyan Osmanlı Teb'asına karşı beyannameler neşrederek «H r i s t i y a n s ü r ü s ü n ü n O s m a n l ı k u r d u n d a n k u r t a r ı l m a s ı z a m a n ı n ı n g e l d i ğ i n i» iddia ve beyan etti. Bir müddettenberi Kırım hudutlarında müstahkem mevkiler inşa edip fırsat buldukça Türk sınırlarına saldırarak 1700 yılında yirmi yıl müddetle imzalanmış bulunan İstanbul Muahadesini ihlâl ediyordu.

Bütün bu sebepler Osmanlılar için Rusyaya karşı harp ilân etmeyi kaçınılmaz bir hale getirdi. Bunda şüphesiz Rusya'nın iki kudretli hasmından biri olan **Demirbaş Şarl**'in teşvikleri de rol oynamıştı. [70] Onların ikinci büyük hasmı da muhakkak ki, Osmanlı - Türk Sultanı idi. Rusya, Poltava zaferi ile bu iki zorlu hasmından birini tepelemiş fakat bu hasım diğerine sığınmıştı. Ruslar bunu bahane ederek Türk hudutlarına saldırmış ve kırksekiz saatde içerlere kadar ilerlemişlerdi. Bir taraftan da

---

[70] Ahmet REFİK - Memalik-i Osmaniyede Demirbaş Şarl İstanbul 1332, Sh. 33

yukarıda belirtildiği üzere Kırım'a karşı tecavüzden de geri kalmıyorlardı.

Nihayet temmuz 1711 de Osmanlı Devleti Rusya'ya harp ilân etti. Türk Ordusunun başında «S a d r a z a m ve S e r d a r - ı E k r e m» ünvanlarıyla **Baltacı Mehmed Paşa** bulunuyordu. Bu onun ikinci sadrazamlığı idi.

Bu harbin açılmasında esasen geç kalınmıştı. Çünkü **Demirbaş Şarl**'in Rusya ile harbettiği sırada açılsaydı başarı daha büyük olacaktı. Halbuki Osmanlı Devleti o zaman seyirci kalmıştı. Hattâ sulhü bozması endişesiyle **Demirbaş Şarl**'in Türkiye'de oturmasına bile tereddütlerle müsaade edilmişti. Bununla beraber kendisine her türlü kolaylık ve alâka da esirgenmemişti. [71]

Harekete geçen Osmanlı Ordusu ilerlerken **Petro** da Buğdana girdi. Burada kendisine vaadedilen otuzbin Buğdan askerinden hiçbir eser yokdu. Diğer Osmanlı tebası hristiyanlar da metbû devletlerine karşı ayaklanmamışlardı. Ruslar umduklarını bulamayınca müşkül bir duruma düştüler. Muhtelif kaynakların verdiği rakamlar birbirini tutmamakla beraber Türk Ordusunun yüzbin kişi civarında olduğunu kabul edilebilir. [72] Rus Ordusu ise ancak altmış bin kadardı. Harp sahnesi Buğdanda Prut Nehrinin Falçı geçidinin bulunduğu yerdi. Muharebe 19 Temmuzdan itibaren üç gün sürdü. **Baltacı Mehmed Paşa** ordusunun başında yiğitçe vuruşarak Nehrin karşı yakasına geçmiş ve Rusları cepheden zorlamaya başlamıştı. Kırım Hanı **II. Devlet Giray** da arkadan hücum edince Ruslar, Prut nehriyle bataklık arasında sıkışıp kaldılar. Gayet ümitsiz bir vaziyete düşen Rus ordusu, harbin üçüncü günü aman dilemeye mecbur kaldı. **Deli Petro,** ça-

---

[71] Ahmet REFİK, a.g.e. Sh. 23

[72] A. N. KURAT - Prut Seferi ve Barışı C. I Sh. 423 - 428

dırına çekilerek kara kara düşünmeye ve ecel terleri dökmeye başladı. Artık kendisi için can hasmı olan Türklerin merhametine iltica etmekten başka çare kalmamıştı. Etrafındakilerin teşvikiyle sulh teklifinde bulundu.

Rusların bu teklifini biraz tereddütten sonra kabul eden **Baltacı Mehmed Paşa** ile Rus murahhas heyeti arasında 23 Temmuz 1711 de P r u t m u a h e d e s i imza edildi. Bu muahedenin başlıca maddeleri şunlardır:

1 — Karlofca Muahedesiyle Ruslara terkedilmiş olan Azak Kalesi bütün top ve mühimmatıyla birlikde Osmanlılara iade edilecektir.

2 — Rusların bu civarda yeniden inşa ettikleri bütün kaleler yıkılacaktır.

3 — Kırım Hanına ve Kazaklara Ruslar tarafından asla müdahale edilmiyecektir.

4 — İsveç Kralı **Demirbaş Şarl** memleketine serbest bir surette dönebilecektir.

5 — İstanbulda Rus Elçisi bulundurulmayacaktır.

. . . .

Prut Muahedesinin bütün maddeleri, **Demirbaş Şarl** ile Kırım Han'ı hariç olmak üzere [73] **Baltacı Mehmed Paşa** ve beraberinde bulunan diğer paşaların muvafakatiyle tanzim ve imza edilmiştir.

Fakat **Deli Petro** imha edilmekten kurtulur kurtulmaz bu muahedenin bütün maddelerini tatbik etmemek için mümkün olan zikzakları çizmekten geri kalmamıştır.

Prut Muahedesi İstanbulda gayet münasip karşılanmış ve haklı bir sevinç uyandırmıştı. Fakat **Demirbaş Şarl** ile Kırım hanının muhalefeti ve buna eklenen **Baltacı**'nın İstanbuldaki muarızlarının tahrikleri, onun önce azledilip Limni Adasına sürülmesini sonra da idam fermanının çıkartılmasını sonuçlandırdı. Ancak bu fermanın icabı ye-

---

[73] Ahmet REFİK, a.g.e. Sh. 35

rine getirilmeden **Baltacı Mehmed Paşa,** Limni Adasında normal eceli ile hayata gözlerini kapadı. **Baltacı'nın** idamına âmil olan devlet ricali arasında onu çekemiyen **Damat Ali Paşa'nın** rolüne bilhassa işaret etmek gerektir. [74]

Baltacı Mehmed Paşa, Rus Ordusunu imha etmeyerek onların sulh tekliflerini kabul etmiş olması sebebiyle çeşitli şekillerde itham edilmiştir. Fakat bunların hiç birinin aslı yoktur. Bu iddialar şöylece hülâsa edilebilir.

a — **Baltacı Mehmed Paşa,** Rusların sulh teklifini kabul etmek için rüşvet almıştır. [75]

Bu iddianın gerçekle hiçbir alâkası olmadığı bu gün tamamen anlaşılmış bulunmaktadır. Ruslardan ikiyüz bin rubleden fazla tahmin olunan bir hediye kabul edilmiştir. Fakat bu meblâğın rüşvet telâkki edilmesine imkân yoktur. Bu bir nevi fidye-yi necat olarak verilmiştir ki; böyle muharebelerde zaten mutaddı. Hakikatte ise **Baltacı Mehmet Paşa,** büyük askerî masrafları gerektiren bu sefer dolayısiyle zenginleşecek yerde üstelik fakirleşmişti. Zira şahsen de Ordunun masraflarına imkân derecesinde iştirak etmişti. [76]

---

[74] Netayic-ül Vukuât - C. 3, Sh. 21

[75] Bak.: A. N. KURAT — Prut Seferi ve Barışı C. II, Ankara 1953 Sh. 519-520 — Aynı müellifin «Rusya Tarihi» isimli eseri, sh. 261 - A. N. KURAT, Baltacının rüşvet aldığı yolundaki iddiasını «Diplomasi Tarihi» (Tom Pervyi, pot Pod redake, V. P. Potemkina - Moskova 1941) adlı eserin tahlili dolayısiyle de tekrarlamaktadır. Bak: Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi C. II sayı 5 Ankara 1944 Sh. 801 «1711 de Barış akdedilirken yanlız vezire değil, müftüye ve İngiliz ve hem de Hollanda Elçilerine rüşvet vermek lâzım geldiği» kaydediliyor (sh. 276) ki tamamiyle yanlıştır. Prut Barışı akdedilirken yanlız *Baltacı Mehmed Paşa*'ya ve yanındakilere rüşvet verilmiş» denilmektedir.

[76] **İsmail Hami DANİŞMEND,** Baltacı'nın Prut Zaferi İst. **1955 Sh. 9 da Baltacı tarafından valide sultana yazılan mektupdan şu satırları naklediyor: «Bu fakirin kabahatim, etbaım ve kendü malik olduğumu bu uğurda sarf-ü-bezl idüp beşyüz kese-**

b) Rus Ordusunun imha edilmemesi, o zaman **Deli Petro**'nun metresi sonra da halefi olan **Katerina**'nın, **Baltacı Mehmet Paşa**'nın çadırına kadar gelerek kendisini en şuh ve aşûfde tavırlarla ona teslim etmesi ile de izah edilmiştir. Hakikatte ise bu iddianın tarihî bir gerçekten ziyade ancak sinema senaryolarında rastlanabilecek saçmalıklardan olduğu muhakkaktır. Çünkü **Katerina, Baltacı**'nın çadırına gelen Rus heyetine asla dahil olmamıştır. Gelen heyet hepsi de erkek olmak üzere beş kişiden ibaretti. Bu iddia, olsa olsa **Katerina**'nın fidye-yi necat olarak gönderilen meblâğa dahil edilmek üzere üzerindeki bütün mücevherleri vermek gibi bir fedakârlıkta bulunmasından galat olsa gerektir. Ancak bu vesileyle belirtmek gerektir ki, **Katerina**'ya ait olup gönderilen hediyeler meyanında bulunan kıymetli bir yüzük de bu muharebeye iştirak eden sadaret muhtesibinin terekesinde çıkmıştır. [77]

Baltacı Mehmed Paşa'nın bu tarzda ithamı muhakkak ki çok sonradır. Önce sadece mevcut bir imkânı kaçırarak Rus ordusunu imha etmemiş olması ileri sürülmüştü. Bu nokta-i nazarın dahi -üzerinde ciddi bir surette durulursa- pek de haklı olmadığı görülür. Baltacı'nın ve kendisiyle birlikte Moskof sulh teklifini kabul etmeye taraftar olanların nokta-i nazarlarını ve kendilerini bu sulh akdine icbar eden sebepleri iki şıkda mütalea etmek mümkündür:

1 — Muharebenin üçüncü günü yeniçeriler ağır zayiât vermiş olduklarından dolayı yüz geri etmişler fakat ortalık kararmakda olduğundan Rus ordusu bunu farket-

---

den mütecaviz düyuna dahi giriftar olup top ve humbara yağmur gibi yağarken re'y-el-ayn mevtimi müşahede ederek yalın kılıç meterise yürüyüp biavn-illâhi Tealâ taburların bozup...»

[77] İ. H. DANİŞMEND, a.g.e. Sh. 9

memişti. [78] Binâenaleyh Osmanlı Ordusunun harbi devam ettirmek hususunda azmi kırılmıştı. Bu sebeple askerine daha fazla güvenemeyen Sadrazam **Baltacı Mehmed Paşa,** Rusların sulh tekliflerini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Yeniçeriler isyan halindeydi. Harp istemiyorlardı. Şayet muharebeye devam edilecek olursa harbin fena bir surette neticeleneceğini söyleyenler vardır. Bunlara göre **Baltacı**'nın ordudaki çözülme tehlikesini gizliyebilmesi bile Paşa için bir başarı idi. Bunlar sonraki Kartal Muharebesini örnek tutuyorlar ve diyorlar ki «1770 tarihinde Kırım Hanı ile sadrazam ordusundan mürekkep yüz seksen bin kişilik Osmanlı ordusu, otuz bin kişilik Rus ordusunu Kartal sahasında çevirmişti. Ruslar için **Petro**'nun Prutdaki mağlûbiyetine benzeyen bir felâket hazırlanmıştı. Fakat yeniçeriler muharebeye sekiz saat dayanamıyarak bozuldukları için Kartal Faciası başgöstermişti.» [79]

Yeniçerilerin muhalefeti mes'elesi olmasaydı tarih nazarında Sadrazam **Baltacı Mehmed Paşa** da, ordu erkânı da kurtulamazlardı. [80]

Böyle bir neticeyi gördükten sonra **Baltacı Mehmed Paşa**'nın daha ileriye gitmiyerek **Deli Petro** ve ordusunun imhasıyla neticelenmesi melhûz bir harekete girişmemesini kınamak gerçekten yersizdir. [81]

b — Altmışbin kişilik Rus Ordusunu imha etmekle

---

[78] İ. H. DANİŞMEND, a.g.e. sh. 7 — Yeni Mecmua s. 42 «Devlet-i Aliyye — Rusya münasebeti

[79] Ahmed Hâmid - Mustafa Muhsin — Türkiye Tarihi, Sh. 266

[80] Yeni Mecmua — Devlet-i Âliye Rus münasebati s. 42

[81] Abdurrahman Şeref — Tarih-i Devlet-i Osmaniye, c. 2, Sh. 139

BALTACI MEHMED PAŞA

Azılı Türk düşmanı **Deli Petro'yu amana getiren büyük Osmanlı** Sadr-ı âzam ve kumandanı... **Bu güne kadar en haksız ithamlara** marûz kalan gerçek **kahramanlardan biri...**

Rusya muhakkak ki, ortadan kalkmazdı. [82] Belki biraz gerilerdi. Fakat yeniden hazırlanıp gelebilecek olan Rus kuvvetleri ile harbe devam mecburiyeti hasıl olacağı muhakkaktı. Bu durumda Yeniçeri ordusunun harbin üçüncü günü takındığı tavır dikkate alınınca bunun ehemmiyeti daha ziyade anlaşılır.

Bütün bu iddiaların Rusyaya karşı tam ve daha büyük bir zafer arzu eden **Demirbaş Şarl** ile Kırım Hanı **Mengli Giray**'ın muhalefeti ve **Baltacı**'nın İstanbuldaki muhalifleri yüzünden ortaya çıkmış olduğu muhakkaktır.

Gerçi bazı tarihçiler **Baltacı Mehmed Paşa**'yı «â c i z, k o r k a k v e b e c e r i k s i z» gibi sıfatlarla itham etmektedirler. [83] Fakat hakikat şu ki, **Baltacı Mehmed Paşa**, namuslu, dirayetli, müstağni ve muktedir bir vezirdi. Muvaffakiyeti de bunu isbat etmektedir. Esasen İstanbulca da bu dirayet ve liyâkati müsellem olduğundan Çar'ı elinden kaçırmış olmakla değil de dönüşte Edirne'de fazla kalmasının Padişahı hall'e çalışması tarzında tevil edilmesinden dolayı azledilmiştir. Hattâ ilk sedaretten azline sebep olarak da «N â z - u i s t i ğ n a» sı gösterilir.

---

[82] Ali Kemal - Bir Safha-i Tarih. s. 55 — Raşit Tarihi c. 3, Sh. 361 «Bunları katl-i âm etsek bile yine kâfir dükenmez...»

[83] Bak: A. N. KURAT - Rusya Tarihi sh. 261 — Korkak ve beceriksiz gibi ithamları birçok kere tekrarladıktan başka Prut c. 1. sh. 463-464'de daha da ileri giderek *Baltacı Mehmed Paşa* hakkında «P u ş t» kelimesini dahi kullanmaktadır. Fakat bir nakle istinad ettirilen bu haksız hakaretin esas kaynakta mevcud olmadığı gösterilen sahifenin fotokopisi ile *İ. H. Danişmend*'in adıgeçen eserinde (Bak. Sh. 12'deki klişe) ispat edilmektedir. Böyle ithamlar maalesef eski kaynaklarda da mevcudtur.

Meselâ «Nusradnâme» sh. 76'da «*Mehmed Paşa*, anlaşılmaz bir eşek (H a r) olduğundan...» diye geçmektedir.

Bu bahsi bitirmeden biraz da **Türk - Rus** münasebetlerinde son derece ehemmiyetli bir rol oynamış olan **Katarina**'nın şahsiyetinden bahsedelim:

3 — KATERİNA VE RUS İMPARATORLUĞUNUN İLÂNI

a) Katerina

Rusyanın bir imparatorluk haline gelebilmesi için gece - gündüz çalışan **Petro**, aynı zamanda son derece içkiye ve kadına düşkün sefih bir kimse idi. İlk gençlik yıllarından beri hayatına birçok kadın girmişti. Bunlardan biri de onun hayatında ve Rus tarihinde çok müessir bir rol oynamış olan **KATERİNA**'dır.

1702 Rus - İsveç harbi esnasında Livonya şehrinden kaçan bir aile, Rus barakalarına sığınmıştı. Bu aile bir protestan papazı ile onun karısı ve bir genç kızdan ibaretti. Papaz, bu genç kızın bir nevi hâmisi durumunda idi. **Marta** adındaki bu kızı karargâhta alakoydular. Önce bir astsubaya metres oldu. Sonra ordu kumandanının metresliğine yükseldi. (!..) Ordu kumandanı bu fahişeyi bir müddet sonra Çar **Deli Petro**'nun yakın arkadaşlarından **Mençikof**'a hediye etti. **Marta, Mençikof**'un metresliğinden Çarın gözdeliğine intikal edebilmek için oldukça keskin olan zekâsını yerinde ve zamanında kulanarak çıkan fırsatları değerlendirebildi. Rus tarihinin çok güzel ve gayet zeki, aynı zamanda da delişmen tabiatlı bu metreslikten gelme kadına pekçok şey borçlu olduğu muhakkaktır. **Marta**'nın tabiatı **Petro**'ya çok uyuyordu. Fakat o, **Petro**'ya da hiçbir zaman sadık kalmamıştır.

Prut Muharebesinde zekâsı sayesinde bulduğu kurtuluş çaresi ve bütün zinetlerini bu uğurda feda etmesi se-

bebi ile Çar'ın gözüne adamakıllı girdi. **Katerina** takma adı ile şöhret bulan bu fahişeyi, **Deli Petro**, Prut dönüşü şükran borcunu ödeyebilmek için zevceliğe kabul etti. 1712 yılında taç giydirdirilerek Çariçeliği ilân olundu. Nesebi şüpheli olan **Anna** ve **Elizabet** adındaki kızları da bu vesile ile **Petro** tarafından evlât olarak tanındı. Fakat **Katerina, Petro'**ya yine de sadık kalmadı. **Mons** adlı bir subayla gizli münasebet kurdu. **Petro** bu subayı itiraf ettirdikten sonra astırdı.

Katerina bu vartayı da kolayca atlatmasını becerebildi. Fakat ne de olsa gözden düştü. Bu sebeple **Petro**, eski karısından olan oğlu **Aleksi** ile meşgul olmaya ve onu kendisine halef olarak yetiştirmeye çalıştı. Fakat tam mânası ile bir sefih olan **Aleksi**'nin müstakbel bir Çar olabilmesi için gerekli disipline girmesini sağlayamadı.

b) Rus İmparatorluğunun ilânı

Bu sırada toplanan Sen Sinod Meclisi **Petro**'ya «İmparator ve Rusya'nın atası» ünvanlarını verdi. (1721). Bu suretle Rusya, tarihinde ilk defa imparatorluk olduğunu ilân etmiş oldu. Bu hâdise dolayısiyle çıkarılan bir madalya üzerine «Petro-Grek Hükümdarı» diye yazılarak[84] Bizans varisliği tekrar teyid olundu. Rusyanın imparatorluk olduğunu ilan eden bu kararı bilâhare Hollanda ve İsveç'in de tasdikiyle yerleşip umumen kabul edildi.

Rusya için gerçekten büyük işler başarmış olan **Deli Petro**, insan olarak çok zalim ve sefih bir kimse idi. **Deli Petro**'yu önce lüzumundan fazla övmüş bulunan **Voltaire**, sonradan onun için şöyle yazmak mecburiyetinde kalmıştır: «**Petro** nefsine, zevkine düşkün bir kabalıkla,

---

84 T.T.T.C. Tarih c. 3, sh. 71

ahlâkındaki canavarılk ve intikam almadaki vahşiliği ile bir aradadır. Kendi eliyle cellâtlık etmiş ve bir içki sofrasında baş kesmekteki ustalığını göstermiştir. Sokaklar oğlunun arkadaşlarına ait kırık uzuvlar ve parçalanmış insan cesetleri ile doluydu. Şunu itiraf etmek lâzımdır ki; eğer Moskova medenî bir memleket olsaydı, **Piyer'**-in yaptığı bu işler kendisine çok pahalıya mal olurdu.»[85]

Petro'dan sonra idare Çariçe sıfatıyla **Katerina** ve onun eski aşığı **Mençikof**'a kaldı. (1725) Fakat hayatını içki ve sefahetle geçiren **Katerina**, iki yıl hükümdarlık yaptıktan sonra öldü. Ondan sonra **II. Petro**, bunu takiden de **Katerina**'nın kızı **Anna** ve daha sonra da diğer kızı **Elizabet**, Çariçe oldular.

Bunlardan Çariçe **Anna** zamanında 1736 - 1739 Türk - Rus savaşı oldu.

4 — 1736 TÜRK - RUS - AVUSTURYA HARBİ

Prut Muahedesi ile Rusyadan Karlofça'nın intikamını alan Osmanlı Devleti, 1715 yılında Venedik Cumhuriyetine de harp açtı. Çünkü o da Karlofçayı imzalıyan devletlerden biriydi. Kısa bir zamanda Venedik'in elinden Mora ve Dalmaçya geri alındı. Venediklilerin ağır vergilerinden ve kötü idarelerinden bunalmış olan Rumlar, Osmanlı Ordusunu büyük bir sevinçle karşıladılar. Gerçekten ordumuzun muvaffakiyeti için her yerde müzaheret gösterildi.

Bir «G e r i a l m a s i y a s e t i» takip ederek Karlofça Muahedesinin kötü neticelerini ortadan kaldırmak istiyen Sadrazam D a m a t A l i P a ş a bu suretle Venedik'e karşı da parlak bir zafer kazanınca

---

85 Prof. Dr. CEZMİ TÜRK — Dünyanın çatısı Turan ve Rus kafası, İstanbul 1964, sh. 78-79

Karlofçayı imza etmiş olan devletlerden diğer biri bulunması hasebiyle neticenin kendisine zarar vereceğini anlayan Avusturya işe karıştı. Bu yüzden 1716 yılında Osmanlı Ordusu Avusturya üzerine yürümek mecburiyetinde kaldı. Avusturya, İsyanpa veraseti gailesi ortadan kalkmış bulunduğu için rahattı. İki yıl süren (1716 - 1718) harbinin sonunda Temeşvar ve Belgrad düşman eline geçti. Damat **Ali Paşa** şehit oldu. Bu suretle **Şehit Ali Paşa** olarak tarihe geçti. 1718 de imzalanan **«Pasarofça Muahedesi»** ile Karlofçanın acısı çıkarılamadığı gibi Temeşvar, Eflâk'ın bir kısmı, Sırbistan ve Buğdan'ın kuzey kısımları da Avusturyaya kaptırıldı. Hatta Venediklilere bile Adriyatikde ehemmiyetsiz de olsa bir iki yer terk edildi. Mora bize kaldı. Fakat Belgrad gibi büyük bir şehirle Tuna gibi tabiî bir hududu kaybetmiş olduk.

Hakikaten tarihimiz dikkat ve ibretle tahlil edildiğinde Tunanın bizim için Avrupada tabiî bir hudut olarak kabulüne zaruret olduğu görülür. Filhakika Tunayı elimizde bulundurabildiğimiz zamanlarda yaptığımız muharebelerin neticesi, Tunanın stratejik mevkiinden istifade edemediğimiz zamanlardaki muharebelerden çok faydalı olmuştur. Bugün gayri tabiî hudutlarla çevrilmiş bulunan vatanımızın haritasının istikbalde vaki olabilecek değişiklikleri için de, Tunanın Avrupa hudutlarımız bakımından stratejik ehemmiyetini dikkate almaya mecburuz. İki asırdan beri Millî mefküremizi kaybetmemiz sebebiyle adım adım ric'at ederek İstanbuldan doksan küsür sene evvel fethedilen ve yüz yıla yakın bir müddetle başşehrimiz olmuş bulunan Edirne bugün bir hudut taşı gibi kalmıştır. Bu duruma millî şuur ve vicdanın ilânihaye razı olmıyacağı muhakkaktır. Bugün Türk Miletinin Edirnenin ötesinde İstanbul, hatta herhangi bir Anadolu vilâyeti kadar bizim olan toprakları, düşünmemeye devam edeceğini kabul etmek im-

kânsızdır. Bu itibarla Millî şuurun, tarihten hız alarak gerekli berraklığa kavuştuğu an, Tunanın Türkiye için stratejik ehemmiyeti üzerinde durmak vatan çocuklarına tarihin yüklediği bir borç olarak kaydedilmek lâzım gelir.

Ali Paşa'nın şehadetinden sonra sadrazam olan **Damat İbrahim Paşa**, tam manasiyle bir sulh siyaseti takip etmeye koyuldu. **Şehid Ali Paşa**'dan evlenmeden dul kalan **Fatma Sultan**'la evlenerek onu hem siyasî hem de içtimaî mevkii itibariyle istihlâf etmişti. Fakat harpten son derece çekinen bir tabiatı vardı. Bununla beraber Avrupada diş geçiremiyeceği hasımlarla uğraşmak yerine, şark siyasetine dönerek buradaki zayıf komşuları aleyhine fütuhatı devam ettirmeyi düşünebilecek kadar da feraset ve dirayet sahibiydi.

On üç yıl süren ve 1730 Patrona Halil isyanıyla sona eren bu devir tarihimizde «**Lâle devri**» adiyle anılan gerçek bir sükûnet devridir. İsyan sonunda isyancılara teslim olunan **Damat İbrahim Paşa**, hunharca öldürülmüş **Üçüncü Sultan Ahmet** de tahttan indirilmiştir.

Yerine geçen **Sultan Birinci Mahmut**, kısa zamanda memleketi isyancılardan temizlemeye muvaffak olmuştur. İsyana sebep olan ve bir türlü nihayete ermiyerek uzayıp giden İran Seferine devam etmek istiyordu. Fakat Prutun intikamını almak istiyen Rusya, ansızın hudutlarımıza saldırdığından şark siyasetinden sarfınazar etmek mecburiyeti hasıl oldu. Ruslar Kırım'a girerek Kırım Hanlığının merkezi olan Bahçesarayı yakıp yıktılar.

Bu sırada Lehistan kralı vefat etmişti. Lehistan tahtına biri, Fransız kralı **IV. Lui**'nin kayınpederi, ve diğeri de Saksonyalı bir şahıs olmak üzere iki namzet vardı. Fransa, kendi namzedini kazandırmak için Avusturyayı uğraştırmak, Rusyayı da Türkiye ile çarpıştırmak suretiy-

le bunların Lehistan meselesine karışmalarını önlemek istiyordu. Fransa için Almanyanın içinden geçip Lehistana müdahale etmek oldukça güçtü. Bu yüzden İstanbul-daki elçisi vasıtasiyle Osmanlılara bir ittifak teklifinde bulundu. Bu suretle Osmanlıları Rusya ve Avusturya devletleri aleyhinde bir tavır almaya zorluyordu.

Bu diplomatik faaliyeti takip eden ve esasen hudutlarımıza saldırmak için bir bahane arıyan Rusya, İran seferine ait ehemmiyetsiz bir hudut meselesini bahane ederek yukarıda bahsettiğimiz tecavüze girişti. Bu hareket Osmanlı Devletini cidden hazırlıksız bir surette harbi kabule mecbur etti. Rus sefirinin oyalamaları yüzünden önce bu hareketin sırf Kırımla Rusya arasında mevzii ve ufak bir hadise olarak kalabileceği zannedildi. Bu sebeple Avrupa devletlerinin tavassutu rica edildi. Rusların Kırım'a karşı giriştiği tecavüzü protesto edecek bir müttefik arandı. Avusturya derhal araya girmeyi kabul etti. Fakat bu aracılıktan asıl maksadı Türk - Rus çatışmasını önlemek değil, kendi ordusunu toparlayıncaya kadar Osmanlıları oyalamaktı. Nitekim bunda muvaffak da oldu.

Bu suretle Osmanlıları oyalayıp vakit kazanan Avusturya, kendisi de üç koldan üzerimize saldırdı. Osmanlı devleti, aldatıldığını pek geç kalmış olarak anlıyabildi. Fakat iş işten geçmiş bulunuyordu. Savaş iki cephede tam dört yıl sürdü. (1736 - 1739). Osmanlı ordusu bütün hazırlıksızlığına rağmen her iki cephede de zaman zaman birçok başarılar elde etti. Nihayet Fransanın araya girmesiyle 1739 da « Belgrad Muahedesi» imzalandı. Pasarofça Muahedesiyle Avusturyaya bırakılan yerler geri alındı. Yalnız Temeşvar hariç bırakıldı. Rusya da harp esnasında ele geçirdiği Osmanlı topraklarını iade etti.

Pasarofçanın intikamını tam manasiyle almamızı sağlayan Belgrad Muahedesine tavassut ettiği için Fransaya da evvelce verilmiş bulunan kapitilasyonlar 1740 yılında yenilendi.

5 — 1768 - 1774 SEFERİ VE KÜÇÜK KAYNARCA MUAHEDESİ

Çariçe **Anna**'nın vefatından sonra çariçe olan **Elizaveta** kız kardeşinin oğlu **Karl Peter**'i veliahd ilân etmişti. Bu çocuk Holştayn dükasından olmuştu. Bu suretle veliaht olan **Peter**, Anhalt - Çerbst Beyinin kızı olan **Sofia - Avgosta** ile evlendi. Ortodoks Mezhebine geçirilen bu kadın **Katerina Aleksiyevna** adını aldı.
Elizaveta'nın ölümü üzerine **Üçüncü Petro** adıyla Rus tahtına oturan **Peter**, kendisine sadık olmıyan bu kadının aşıklarıyle birlikte çevirdikleri bir entrika sonunda tahttan indirilerek öldürüldü. Alman asıllı olan bu kadın **Deli Petro**'dan sonra en azılı bir Türk düşmanı olduğunu göstermiştir. Gerçekten en büyük Türk düşmanı kabul edilen **Deli Petro,** bütün uğraşmalarına rağmen bizden sadece Azak Kalesini alabilmiş, onu da Prut Muahedesiyle geri vermeye mecbur kalmıştı. Halbuki **İkinci Katerina,** ileride görüleceği üzere 1774 de Kaynarca, 1784'de İstanbul ve 1792 de de Yaş Muahedeleriyle Karadenizin bütün kuzey kıyılarını elimizden alarak Kafkasyadan Romanyaya kadar geniş bir bölgeyi Rusyaya kazandırmıştır.

I. Sultan Mahmut'dan sonra tahta geçen **III. Sultan Mustafa,** ciddi bir Moskof düşmanı idi. Rusların canhıraş bir Türk ve İslâm düşmanı olduklarını hakkıyla kavramış bulunduğunu gösteren söz ve hareketleri vardı. Fakat Sadrazam **Koca Ragıp Paşa, I. Sultan Mah-**

mud'un başlattığı sulh siyasetini devam ettirmek istiyordu. Bu yüzden Avrupayı kan ve ateşe boğan yedi sene harbi (1756 - 1763) sırasında bile büyük bir gafletle tarafsızlık politikası tercih edildi. Bu, Osmanlı devleti için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. **Sultan Mustafa, Deli Petro** zamanından beri Rusyanın Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini dikkatle incelemiş ve hristiyan Osmanlı tebaasının ayaklandırılması için el altından yürütülen sinsi propagandanın ileride çok vahim neticeler doğuracağını farketmişti. Ne yazık ki sulh siyasetine vaz geçilmez bir prensip halinde bağlı bulunan **Koca Ragıp Paşa** onu daima frenliyordu. Halbuki **Sultan Mustafa,** müstakbel bir Türk - Moskof çatışması için lüzumlu paraya sahip olmak maksadıyla tasarrufa son derece riayet eylemişti. Filhakika **Koca Ragıp Paşa**'nın harpten çekinen haline karşı «M a k s a t p a r a i s e, E d i r n e k a p ı d a n t a R u s c u k ' a k a d a r i k i t a r a f l ı a l t ı n d i z e b i l i r i m» diyerek durumu ifade etmesine mukabil **Koca Ragıp Paşa** kendisine «D e v l e t i n u z a k t a n h e y b e t l i g ö r ü n e n f a k a t h a k i k a t t e i ç i k o f l a ş m ı ş b i r a r s l a n» olduğunu ifade eden meşhur misali nakletmişti.

Koca Ragıp Paşa'nın bu sulhçu siyaseti, Avrupa devletlerinin birbirleriyle uğraştıkları bir zamana rastladığı için ciddi bir çatışmayla karşılaşmadan devam edebilmişti. Rusyanın, harp bitip de serbest kalınca tekrar Osmanlı topraklarına saldıracağı muhakkaktı. **Sultan Mustafa**'nın dirayet ve basiretine rağmen **Koca Ragıp Paşa'**nın sulhçu siyaseti yüzünden bu gerçek kavranılamadı ve Rusya yedi sene harbiyle meşgulken kendisine harp açılarak haddi bildirilemedi. Hatta bu fırsattan istifade edilerek Polonyanın ayaklandırılması ve bu suretle Rusyanın başına diğer bir gaile çıkarılması da mümkündü. Fa-

kat ne yazık ki bu müsait harp fırsatı tamamen kaçırıldı.

Bu fırsat kaçırıldıktan ve **Koca Ragıp Paşa**'nın ölümünden sonra açılan 1768 harbi, artık bütün müsait şartlar değiştikten sonra açılmış zamansız bir harpti. Bu harp **III. Sultan Mustafa**'nın «Edirnekapıdan Rusçuğa kadar altın döşeyebilirim» diye övünmesine sebep olan hazinenin mahvına sebep olmuş ve büyük bir felâketle sonuçlanmıştır.

1739 yılında müddetsiz olarak akdedilmiş bulunan, Türk - Rus muahedesinin 28 sene sonra ihlâline sebep, Rusyanın Türkiyeye karşı gizli ve aşikâr her suretle düşmanlığına devam etmesiydi.

Gürcistandaki Açık - Baş krallığı teşvikiyle Osmanlı devletine vermekte olduğu vergiyi önce azaltmış, sonra da hiç vermemeye başlamıştı. Bunun için önce Trabzon, sonra da Çıldır valileri bu krallığın tenkiline memur edilmişti. Nihayet Vezir **Hasan Paşa** 1766 yılında bu isyanı bastırmaya muvaffak olmuştu.

Rusya bir taraftan da Osmanlı Teb'ası hristiyanları isyan ettirmek için sinsi bir faaliyet gösteriyordu. Bu faaliyetler neticesi olarak Karadağlılar isyan etmiş, Eflâk, Buğdan, Arnavutluk ve Yunanistanda da isyan emareleri belirmişti.

Fakat **III. Sultan Mustafa** zamanında açılıp **I. Sultan Abdülhamit** zamanında 1774 Küçük Kaynarca Muahedesiyle sona eren 1769 harbinin asıl sebebi Polonyanın Rusyaya karşı himâyesiydi.

Lehistan Milliyetçileri Polonyanın Bar Şehrinde toplanarak «Bar konfederasyonu» adıyla bir teşkilât kurdular. Bu teşkilât, Osmanlı Devletine müracaat ederek kendilerinin Ruslara karşı himaye edilmelerini istedi. Polonya, Türkiyenin Avrupadaki siyaseti bakımından hayatî bir ehemmiyet arzediyordu. Nitekim **So-**

kullu zamanından beri Polonyayı himaye etmek, Osmanlı Devletinin menfaati icabı kabul olunmaktaydı. Esasen Polonyalılar da Türk himayesini kendi istiklâllerini muhafaza edebilmek için şart telâkki ediyorlardı. Yukarıda ifade edildiği üzere Polonyalılar arasında halâ yaşıyan bir inanışa göre Polonyanın kurtuluşu Türk atlarının Vistül Irmağından sulanmasına bağlıdır. Nitekim Birinci Cihan Harbinde müttefikimiz olan Almanya ile birlikte Türk askerleri Galiçyada gözükünce, Polonyada bir bayram havası esmiş ve tarih boyunca birçok devletler arasında taksime maruz kalarak ancak Türk himayesine mazhar olabildiği zaman ayakta durabilmiş olan Polonya da ciddi bir istiklâl ümidi belirmişti. Ne hazindir ki; II. Viyana kuşatmasında Lehliler, Türk Ordusuna arkadan hücum etmek suretiyle neticeye son derece müessir olmuşlar ve Avrupadaki Osmanlı - Türk fütuhatının Viyana önünde duraklamasına sebep olmuşlardı. Bu hatalarına rağmen Polonyanın ortadan kalkmasının ve hele Rusyanın eline geçmesinin devletler muvazenesi bakımından son derece ehemmiyeti vardı. Bu durumun herşeyden önce Osmanlı Devletinin aleyhine olacağı aşikârdı. Bu sebeple Polonya üzerindeki Moskof emellerini neticesiz bırakmak, Osmanlı Devleti için tarihî ve askerî bir zaruretti.

Ordunun hazırlıksız olmasından dolayı Polonya milliyetçilerinin davetine rağmen yeni bir sefere girişmeyi istemiyen Osmanlılar, bir emrivaki ile Rusyaya ilân-ı harp etmeye mecbur oldular: Polonya milliyetçilerini tenkile kalkışan Rusların, hücumundan kaçan bâzı kimseler, kendi muvaffakiyetleri için Türk - Rus çatışmasını zaruri addettiklerinden dolayı kasden Kırım hanlarının haslarından olan Balta kasabasına sığındılar. Onları takip maksadiyle Osmanlı topraklarına giren Ruslar, Lehlilerle birlikte Müslümanları da kılıçtan geçirerek müddetsiz

olarak akdedilmiş bulunan sulhu kanlı ve haksız bir surette bozdular.

Türk ordusu, ikmal ve disiplin şartları bakımından hazırlıksızdı. Harb Rusların lehine gelişti. 1769 da bir Türk ordusu, Potinde Ruslara yenildi. Fakat diğer taraftan da Kırım Hanı **Kırım Giray** Güney Rusyaya üç kol halinde yaptığı akından büyük bir başarı elde ederek döndü. Her nefere birçok câriye, çocuk, mal, mülk ve hayvan isabet edecek kadar ganimet düştü.[86]

Fakat daha sonra Tuna Nehri kenarındaki Kartal'da ordumuz müthiş bir mağlûbiyete uğradı. Ancak Ruslar da daha ileri gitmeye cesaret edemeyerek Eflâk ve Buğdan'ın işgali ile yetinmeye kendilerini mecbur addettiler. Diğer bir Rus ordusu da bazı Kırımlıları kandırarak Kırıma girmeye muvaffak oldu. Kırım Hanı **Şahin Giray**'ın iki oğlu ve bazı ileri gelen Tatarlar, **Katerina**'ya bağlılıklarını bildirdiklerinden Kırımın istiklâli şekli bir surette tanındı.

Bu seferin başında bir Rus donanması da Baltıktan harekete geçmişti. Bir İngiliz filosu da buna iltihak etmişti. Daha önce Yunanistana **Katerina**, tarafından gönderilmiş olan papaz kılıklı casuslar Yunanistan ve Mora'da isyan çıkarmaya çalışıyorlardı. Bunlar Rusyayı «O r t o d o k s h r i s t i y a n l ı ğ ı n ı n k u r t a r ı c ı s ı» olarak ilân ediyor ve su gibi Rus altını dağıtıyorlardı. Rus donanması işte bu isyanı destekliyecek ve donanma kumandanı olan **Katerina**'nın aşıklarından **Kont Orlof** da Yunanistana kral olacaktı.

Fransa bu donanmayı Manşdan geçerken imha etmeyi düşünmüş, fakat İngiltereden korkmuştu. Filhakika

---

86 Bu yiğit Kırım Hanı ile baş edemeyen *II. Katerina, Siropub* adında bir Rum hekimini elde ederek kendisini kalleşçe zehirletmiştir.

Fransız sefiri Rus donanmasının Baltıktan hareket ettiğini ve Ege Denizine geleceğini bildirmişse de Osmanlı devlet adamlarına inandıramamıştı. Fakat bir müddet sonra Rus Donanması Akdenizde görününce Osmanlı Devlet ricali dehşete kapıldı. Nasıl olup da bu donanmanın Akdenize inebildiğine şaştılar ve hatta Venedik devletinin müsaadesiyle Baltık - Adriyatik (!..) yoluyla gelebileceğine kanaat edip Venedik sefirini tekdir bile ettiler.[87] Bu kadar bilgisiz adamlar Osmanlı Devletini idare ediyor ve Osmanlı Sultanı **III. Mustafa**, şu şiiriyle ızdırabını terennüme mecbur oluyordu.

Yıkılubdur bu cihan, sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı deni virdi kamû mübtezele
Şimdi ebvab-ı saadetde gezen hep hazele
İşimiz kaldı heman merhamet-i lem yezele...

Rus donanmasının Yunan sahillerine yaklaşmasiyle başlayan isyan çok kanlı bir şekil aldı. Moskof desteğinde kıyam eden eşkiya, her yerde Müslüman Türkleri kılıçtan geçiriyor ve çoluk çocuk demeden caniyâne bir surette doğruyordu. Fakat **Muhsinzade Mehmet Paşa** kumandasındaki Türk ordusu, kısa zamanda bu isyanı bastırdığından Ruslar umduklarını elde edemediler.

Rus donanması bu suretle hedefine ulaşamayınca Sakız Adası karşısında Çeşme Limanında gâfil ve âtıl bir surette duran Osmanlı Donanması üzerine âni bir baskın yaparak onun tamamen mahvına sebep oldu. Meşhur «Ç e ş m e F a c i a s ı» diye bilinen bu hadisede 14 kalyon, 6 firkateyn ve elli harp gemimiz tamamen yanmış, sekiz bin deniz askerimiz de şehit olmuştur. **Cezayirli Hasan Paşa**, kahramanca vuruştuktan sonra palasını ağzına alarak yüzmek suretiyle karaya çıkabilmiştir.

---

[87] Kamil Paşa — Tarihi Siyasi, Cilt 2, sh. 173-174

Bu durumdan cesaret alan İngiliz Amirali **Elfiston'un** Ruslara İstanbul üzerine yürümeyi teklif ettiği söylenirse de Rus donanmasının da oldukça büyük kayıplara uğrayarak bir hayli zayıfladığı ve ancak yirmi küsur gemiden ibaret kaldığı düşünülürse bunun imkânsızlığı anlaşılır. Bununla beraber bu Çeşme Faciasına, kara ordumuzun yukarıda bahsi geçen Kartaldaki bozgunu eklenince, İstanbul hükümeti barış istemeğe mecbur oldu. O Kartal faciası ki otuzbin kişilik Rus ordusuna mukabil yüzseksen bin kişilik Osmanlı Ordusunun, mukavemet edemiyerek çil yavrusu gibi dağılması tarzında vuku bulmuş bir yüz karasıdır. Çünkü Osmanlı ordusunda disiplin kalmamıştı. Hakikatte harbin başında aynen Prut'daki gibi Rus Ordusu iyice sıkıştırılmıştı. Bu durumda ciddi bir süngü hücumuyla Rusların imhası çok basitti. Fakat disiplinsiz Ordu, bu hücumu sekiz saat bile devam ettiremeyip hiçbir ciddi sebep olmaksızın ric'ate başladı. Bu durum **Baltacı Mehmet Paşa**'nın 1711 de Ruslarla sulhu kabul ederek yeniçerilere güvenmemekte ne kadar haklı olduğunu göstermiştir.

Osmanlı Ordusunun karada ve denizde yenilmesi Avrupada müthiş bir tesir husule getirdi. Hatta Avusturya bile, Rusyanın müttefiki olmasına rağmen telâşa düştü ve Türkiyeyle gizli bir anlaşma yapmak istedi. Fakat daha sonra Polonya için Rusya ve Purusya ile anlaşmayı tercih etti. Polonya toprakları ilk defa bu üç devlet tarafından paylaşıldı. (1772)

Ruslar da harbin bitmesini istedikleri için Bükreş'de sulh şartları kararlaştırıldı. Fakat Osmanlı kumandanı, hazırlanan metni imzadan önce İstanbulun mütaleasını almaya kalkışınca cephe vaziyetini hakkiyle bilemiyen İstanbuldaki rical, millî bir izzetinefs kaygusuyla teklif edilen şartları reddetti. Bu suretle harp tekrar başladı. Ruslar Tunayı bir iki sefer geçtilerse de sonunda mağlûp

olup geri çekildiler. Fakat maneviyatı ve disiplini bozuk olan Osmanlı Ordusu düşmanı takip edip bu ric'ati bozguna çeviremedi.

Gayretli ve vatansever bir Osmanoğlu olan **III. Sultan Mustafa,** hasta yatağından kalkarak Edirneye kadar olsun gitmek istedi. Nihayet kendisine felç gelerek vefat etti. Yerine **I. Abdülhamit Han** padişah oldu. Bu sırada yeni kuvvetler alan Ruslar, Tuna'yı tekrar geçerek Şumnu'ya doğru yürüdüler. Bu haberi alan yeniçeriler, yeniden ve hayasızca bir surette kaçmaya başlayınca sadrazam, sulh şartlarını kabule mecbur oldu.

Petro'nun Prut Muahedesini imzaladığı tarihin yıl dönümünde imzalanan Küçük Kaynarca Muahedesi ile harbe son verildi. (1774). Bizim kaynaklarımıza göre dört, Avrupa kaynaklarına göre ise sekiz saat içinde hazırlanan Kaynarca Muahedesinin imzalanmasını Ruslar dört gün tehir ettiler. Bundan maksat imza tarihini Prut'un tarihine rastlatarak onun intikamını almaktı.

Bu muahedeye göre Ruslar bizden pek fazla toprak almış olmadılar. Hattâ harp esnasında ellerine geçirdikleri yerleri bile geri vermeyi kabul ettiler. Sadece Aksu Irmağına kadar Kuzey Karadenizdeki yerleri alarak Karadenize açılmak hususundaki tarihî emelerini tahakkuk ettirmekle iktifa eylediler.

Ebedî kaydıyla imzalanan ve 28 maddeden ibaret olan bu muahedenin bazı mühim maddeleri:

1 — Kırım Hanlığıyla Kuban ve Bucak Tatarları siyaseten müstakil olacak ve ancak dinî işlerinde Hilâfet Makamına tâbi bulunacaklardır. Tabiî bu suretle Kırım Hanlığı, Osmanlı hakimiyyet ve himayesinden ayrılarak Rusya'nın istediği zaman yutabileceği ve Türkiye'nin karışamıyacağı bir lokma haline gelmiş oluyordu .

2 — Kılburnu (Kilburnu) Kerç, Yenikale ve Azak

kalesiyle Dinyeper (Özü) ve Buğ (Aksu) Nehirleri arasındaki arazi, Rusya'ya terkedilmiş ve Aksu hudud ittihaz olunmuştur.

3 — Ruslar tarafından işgal edilen Besarabya, Eflâk, Buğdan ve Gürcistan ülkeleriyle Akdeniz adaları Türkiye'ye iade edilecektir.

4 — Rus ordusu bir ay içinde Bulgaristan'da Tunanın sağ sahilinden sol sahiline çekilecektir.

5 — Bab-ı Âli Türkiyede Hristiyanlığı ve kiliseleri daimî surette himaye edecektir. Bu madde Rusyayı Türkiyede Hıristiyanlığın hamisi vaziyetine getirmiş oluyordu. Hakikatte esas muahedenin 14. maddesinde yer alan bu kilise tabiri, Galatadaki bir tek Rus kilisesine münhasır idi. Rusya'nın müdahale hakkı yalnız ona aitti. Fakat eline böyle suiistimale müsait bir madde geçirince bunu bol bol kullanmıştır.[88]

6 — Rus sefirlerinin Eflâk ve Boğdan vaziyetleri hakkındaki müracaatleri nazar-ı itibara alınacaktır. Bu madde mucibince de memleketeyn işlerinde Rus müdahalesine daimî bir açık kapı bırakılmış oluyordu.

7 — Rus ticaret gemileri Karadeniz'le Akdeniz'de harekât serbestisine mazhar olacak ve istedikleri zaman boğazlardan geçebileceklerdi.

8 — İngilizlerle Fransızlara verilen Kapitülasyonlar ahkâmı, Rusyaya da aynen teşmil edildi.

9 — Türkiye üç senede ve üç taksitte Rusyaya 15 bin kese akça (dört buçuk milyon ruble) verecektir.

Tarihçi **Ahmed Cevdet**'in nakleylediği inanılmaz bir vak'aya nazaran Osmanlı murahhaslarından **İbrahim Münif Bey** adındaki zat, muahedenin maddeleri müzakere edilirken uyuya kalmış ve tam imza anında uyanınca birdenbire güya gafletini belli etmemek için « G e l g e l e -

---

[88] Bak: İ. H. DANİŞMEND, izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. 4, İst. 1961 sh. 58

lim tazminat meselesine» demek aptallığını göstermiştir. Buna karşı Rus murahhası, hazır cevaplık yaparak «Onu sonra görüşeceğiz» diye mukabele eylediğinden işbu muahedenamenin zeyli mahiyetinde olan tazminat mes'elesi bir gün sonra tezekkür olunup karara bağlanmıştı.[89] Ve bu suretle devlet harp sahasında uğradığı maddî ve manevi kayıplara ilâveten bir de bu murahhasın ahmaklığı yüzünden beş milyon ruble tediyesine mecbur olmuştur.

Ne tuhaftır ki, Avusturya İmparatorluğu da güya bizi kurtarmış olmasına karşılık elimizden Bukovina'yı almıştır.

Bu muahedenâmenin en kötü tarafı Rusların, Osmanlı teb'ası olan ortodoksları himaye hakkını elde etmiş olmalarıdır. Esasen gerek Karadenize inmek ve gerekse ileride bol bol suistimal edecekleri bu «ortodoks Osmanlı teb'asının himayesi» mes'elesini gözden kaçırmak için sâir arazi taleplerinde gitmemiştir.

Bu, bir muahededen ziyade içinde harp tohumlarını taşıyan bir mütareke idi. Nitekim çok geçmeden Ruslarla yeniden kapışmaya mecbur kaldık.

6 — 1787 HARBİ VE KIRIM HANLIĞININ SUKUTU

a) Kırım Hanlığının Sukutu

Bu harbin sebebi 1783 yılında Rus İmparatorluğuna ilhak olunan Kırım Hanlığının kurtarılması arzusu olmuştur.

1774 Kaynarca muahedesiyle güya müstakil hale getirilen Kırım, Moskof'un kolayca entrika çevirebileceği

---

[89] İ. H. DANİŞMEND, a.g.e. sh. 58

serbest bir mıntıka haline gelmişti. Esasen Rusya, ötedenberi yutmak istediği Kırım'ı önce Osmanlı Devletinden ayırarak sözüm ona müstakil hale getirerek emeline kademeli bir surette ulaşmak istemiştir. Önce binbir nifak ile Kırımlıları Osmanlı ve Rus taraftarları olmak üzere ikiye ayırarak birbirine düşürüp zayıflattı. Bu iki grup, «Han» ın birini indirip birini bindiriyorlardı. Rusya, el altından bir o tarafa, bir bu tarafa yardım ediyordu. Bu suretle istikrar ve huzurdan tamamen mahrum kalan Kırım'a 1777 yılında Petersburgda hususi surette yetiştirilmiş aşırı alafrangacılk taraftarı züppe bir şahsiyet olan **Şahin Giray'**ı Han yapmaya muvaffak oldular.

Kırım ahvali bu merkezde gelişirken Ruslar bir taraftan da memleketeyn denen Eflâk ve Buğdanın istiklâline yol açacak müdahalelerde bulunarak Osmanlı Devletinin dikkatini başka tarafa çekmek istiyorlardı. Bu müdahaleler sonunda yeni bir Türk - Rus çatışmasına ramak kalmışken araya giren Fransa Sefirinin gayretleri ile Kaynarca Muahedesinin ihtilâflı noktalarını tavzih etmek üzere Aynalı Kavak Sarayında toplanıldı (1779) burada Ruslar, memleketeyn hakkındaki mürrit iddialarından vaz geçmiş görünerek asıl Kırım üzerindeki nihaî gayelerini tahakkuk ettirmek yoluna gittiler. Bu suretle Osmanlı sultanının Kırımla alâkası sırf «Halifelik» sıfatına münhasır kalmak üzere bu durum yeniden tanzim ve tavzih edildi. Her yeni han seçilişinde, Osmanlı sultanına sırf halife olması yönünden, bağlılıklarını arzedecekler, Osmanlı Sultanı da kendilerine «Takdis-i Şer'î» ile mukabele edecekti. Bunun dışında Osmanlı Devleti, Kırım'ın hiçbir işine karışmıyacaktı. Bu suretle Rus taraftarı **Şahin Giray**'ın hanlığı ve Osmanlı Devletinin Kırım'la her türlü siyasî alâkasını kesmesi temin edildikten sonra, Rusya için Kırımın ilhaki yolu açılmış oldu. Üstelik yeni Han, Kırım için intihar sayılabilecek öl-

çüsüz inkilâp hareketlerine girişerek millî bünyeyi tahrip ediyor ve Rusların işini kolaylaştırıyordu.

Rus casusları ve Rus sefirlerinin avuçları içine aldıkları **Şahin Giray**, aşırı alafrangalık ve inkılâpçılığı sebebiyle âdeta son Kırım Han'ı olmasını bizzat temin etmişti. Bir Kırımlıdan ziyade Kırımın menfaatini düşünüyormuş gibi **Şahin Giray**'a alafrangalık mahiyetindeki inkılâp hareketlerini telkin eden Rus casusları, bu suretle hem Kırımın manen tahribine ve hem de bunun neticesi olarak **Şahin Giray**'ın karşılaşacağı aksülamel sebebiyle Ruslar tarafından himayesinin mecburi bir hale gelmesini temin ettiler. O himaye ki, sırf Kırımı zulüm ve kahırlarına ram edebilmek için şekli bir bahane olarak zaruri idi. Çünkü bu duruma gelen **Şahin Giray**, karşılaşacağı aksülâmelleri atlatabilmek için, hâmisi olan Ruslardan tabiatiyle yardım talep edecekti. Nitekim hadiseler de böyle cereyan etti. Akılsızca bir garplılaşma sevdasına kapılan ve bu hususta bir medyum gibi Rus casuslarının emir ve direktiflerine itaat eden **Şahin Giray Han**, içki âlemleri tertip etmek, Rus üniforma ve nişanlarını takmak, kendisine yâver olarak Rus subayları almak, askerlerine dahi Rus üniforması giydirmek, içkili ve kadınlı âlemler tertip etmek ve hattâ an'anevi şekileri asırlarla takarrür etmiş bulunan dinî vakıfları tamamen ilga ve imha etmek suretiyle halkın kendisine karşı galeyanını hazırlamış oldu. Kendisini bu hareketlere teşvik eden Rus casusları, diğer taraftan da onun muhaliflerini taltif ediyorlardı. Bu sebepten ortaya çıkan kargaşalıktan tahtını kardeşine terke mecbur kalarak Rusyaya iltica etti. Tabiî onu himaye etmek maksadıyla Rusya'nın Kırım'a girmesi hem hazırladığı ve hem de beklediği bir hadiseydi. Bu bahaneyle Kırım'a giren Rus başkumandanı **Prens Potemkin**, önce **Şahin Giray**'ı tahta çıkarmış, sonra da Katerinanın culûs yıldönümü günü Kırımın Rusyaya il-

hak edildiğini, **Şahin Giray**'ın da kendi arzusuyla (!) sekizyüz bin ruble senevî tahsisat mukabilinde tahtından feragat ettiğini ilân etti."[90] Top şenlikleri içinde Kırımlıların **Katerina**'ya mecburî biat merasimleri icra edilerek o ana kadar gizli tutulan imparatoriçenin Rus ordusu Moskova'dan ayrılmadan yazılmış bulunan beyannamesi ilân edildi. (1783)

Bu beyannamede ilân edildiğine nazaran Rusya'nın Kırım'ı ilhaktan maksadı «Halkı huzursuz eden ihtilâflı bir mevzuu bu suretle hallederek ortadan kaldırmak»tı. İsteyenlerin Türkiye'ye hicret edebilecekleri resmen beyan edilmiş olmasına rağmen, ortalığa gözdağı vermek için memnuniyetsizlik izhar edenler başta olmak üzere katliama girişildi. Kadın, çocuk, ihtiyar demeden kılıçtan geçirildi. Böylece hicrete hiçbir surette imkân verilmedi. Kaçabilen pek az kimse Türkiye'ye iltica ederek olup bitenleri hikâye ettiler. Bu ilk tedhiş hareketinde tahminen otuz binden fazla kelle uçuruldu.

Çok hazindir ki, Osmanlı Devleti bu cinayetleri protesto etmek cesaretini bile gösteremedi. Kaynarca Muahedesinden beri Osmanlı Devlet ricali ve askerlerin maneviyatı gayet bozuktu. Devlet tam manasıyla bir «Kaht-ı rical» içinde bulunuyordu. **Sultan III. Mustafa**'nın büyük bir vukufla gördüğü bu eksiklikleri telâfi için giriştiği hamleler onun anî ölümü ile (1757) semeresiz kalmıştı.[91] Yerine geçen **Sultan I. Abdülhamid,**

---

[90] Önce Rodos'a sevkedilen bu aptal ve hain han, bir müddet sonra orada Ruslar tarafından idam edilerek cezasını çekmiştir.

[91] III. Sultan Mustafa, «Berri ve Bahrî Mühendishâne açarak aksakallı zabitleri bile yeniden talim ve terbiyeden geçirmeye koyuldu. *Baron de Tott* gibi ecnebilerden de istifadeyle orduyu yeni usullere göre tensike çalışıyordu. Hattâ *Baron de*

ordunun azalan harp gücünü görerek: «Zamanımda Allah'ın kulları ayak altında kalacaksa hemen Cenabıhak canımı alsın» diyordu.

Ruslar, Kırım'a karşı icra ettikleri bu emrivakiin Osmanlı Devleti tarafından kabulünde ısrar ettiler. Yeni bir harp gâilesini göze alamayan Osmanlılar bir çok tereddüt ve sızlanmadan sonra nihayet 1784 yılında «Kırım Senedi» denilen üç maddelik bir muahede ile bu ilhakı içleri yanarak kabul etmek mecburiyetinde kaldılar.

b) **1787 Harbi**

1772'de Lehistan'ı müttefikleriyle birlikte paylaşmış olan, 1774'de de Osmanlı Devletiyle Kaynarca Muahedesi gibi kendisi için çok kârlı bir muahede imzalayan Rus çariçesi **II. Katerina**, kazandıkları ile yetinmek istemiyordu. Bunu takiben de işte Aynalı Kavak (1779) Anlaşmasını imzalamaya, 1783 de Kırımı ilhak eylemeye ve 1784 de de bu ilhakı Osmanlı Devletine kabul ettirmeye muvaffak olmuştu. Fakat bütün bunlarla hırs ve iştihasını tatmin edemeyen Rusya, yeni yeni gâileler çıkarmaya devam ediyordu. İstanbul'daki Moskof Elçisi **Bulgahof** hergün kabulüne imkân olmayan bir taleple Babıâliye koşuyor ve küstahlıktan geri kalmıyordu.

Osmanlı hakimiyetindeki Gürcü Beyinin güya himaye edilmesi maksadıyla Gürcüstana Rus askeri sarkmıştı. Diğer taraftan da Eflâk, Buğdan, Yunanistan ve Hattâ Mısır'da isyan ve fesat çıkarmaya çalışan Rus ajanlarıyle sefaret erkânı beraber hareket ediyorlardı. Ger-

---

Tott'un hatıratında kaydettiğine nazaran «Süveyş kanalını bile açmayı düşünen» *III. Mustafa*'nın ani ölümü bu işlerden beklenen neticenin alınmasını imkânsız kılmıştır.

çekten bu tahrikler sonunda Mısır'da bile isyan çıkmışsa da çabucak bastırılabilmişti.

İşte bu sırada Rusya, Avusturya İmparatoru **II. Josef**'le anlaşarak tarihte ilk defa Osmanlı Devletinin taksimi için bir proje yaptı. «Grek Projesi» (Projet Grec) adıyla anılan bu anlaşmaya göre Avrupadaki Osmanlı toprakları ikiye taksim ediliyor, bir kısmında Rus himayesinde Bizans hortlatılıyordu. Bu maksatla Rus çariçesi **Katerina**'nın Kırım'a yaptığı seyahat Osmanlı devletine karşı bir nevi gösteri mahiyetini almıştı. Üzerine «İstanbul Yolu» dövizleri yazılı taklar altından geçen **Katerina**, Osmanlı Devletine karşı husumetini aleniyete dökmüştü. Osmanlılar, her şeye rağmen yeni bir harbe girmek istemiyorlardı. Fakat hadiseler bu harbi kaçınılmaz bir hale getirdi.

Türkiye gerçi Karlofça Muahedesindenberi pek çok kayıplara uğramıştı. Fakat Kırımın kaybı Türk Millî vicdanını gerçekten sarsmıştı. Cami vaazlarında bile harp ve zafer temennilerinde bulunuluyordu.

Bir kaç yıldanberi ordunun düzene sokulması için çalışılmakta olmasına rağmen devrin basiretli **padişahı I. Sultan Abdülhamit Han**, sulh taraftarı idi. Fakat halkın galeyanı müthiş bir baskı haline gelmişti. Hatta yukarıda nakledilen hâsımane tavırları yüzünden, Rus Konsoloshanesi ahali tarafından taşlanmıştı.

İngiltere ve Prusya elçileri de kendi siyasetleri icabı Babıâliyi Rusyaya harp ilân etmeye teşvik ediyorlardı.[92]

Kırımın istirdadı sevdasına kapılmış, cahil ve değersiz bir kumandan olan Sadrazam **Koca Yusuf Paşa**, Padişahı ikna edebilmek için pek çok gayret sarfeylemek suretiyle Rusya'ya harp ilân edilmesini temin etti. **(1787)**

İstanbul'daki Rus Sefiri Bulgahof, Babıâliye çağırı-

---

92 A. N. KURAT - Rusya Tarihi, Ankara 1948 sh. 291

SULTAN I. ABDULHAMİD

Özü Kalesinde icra edilen "Moskof Mezâlimi" ne âit raporu dinlerken teessüründen vefat eden büyük ve vatansever Osmanlı Padişahı... Duyduğun teessür ve ızdırabı hissettirecek vicdan, şuur ve hassasiyetten mahrum olan bizleri affet!...

larak Gürcistanın tahliyesi, ehemmiyetli Rus şehirlerinde Türk Konsoloshanelerinin tesisi, kaçakçılığa mani olmak için Rus gemilerinin Boğazdan geçerken muayenesi, İskenderiye, Yaş, Bükreş gibi şehirlerdeki tahrikkâr Rus sefirlerinin geri çağırılması ve hattâ rivâyete nazaran Kırımın iadesi gibi mes'eleler hakkında kendisine bir ültimatom verildi. Sefir, cevap için belli bir müddet taleb ettiyse de bu müddet nihayete ermeden Yedikule Zindanına gönderilerek Rusya'ya harp ilân edildi.

Osmanlı ordusunun hareket edeceği sırada, Avusturya da bize ilân-ı harp ederek Rusya'nın yanında yer aldı. Bu yüzden Türk Ordusu ikiye ayrılarak harbi iki ayrı cephede kabule mecbur oldu. Belgrad önlerinde Avusturyalılara karşı oldukça parlak bir zafer kazanıldı. **II. Josef** bile esaretten güçlükle kurtulabildi. Pek çok esir ve ganimet ele geçirildi. Fakat bu başarılı hareket daha da ileriye götürülemedi. Çünkü ordunun diğer kanadı Ruslara karşı mağlûbiyete uğruyordu.

« O c a k o f » denilen Özü Kalesi Ruslar tarafından muhasara edildi. Başlarında **Katerina**'nın eski âşıklarından **Potemkin**'in bulunduğu seksenbin kişilik bir kuvvet Özü Kalesini muhasara etti. Şiddetli kış sebebiyle kaleye yardım yapılamıyordu. Kaledeki mahdut Türk Kuvvetleri kahramanca dayandılar. Ağır kış yüzünden gerekli yardım deniz cihetinden de yapılamadı. Nihayet aradaki korkunç kuvvet muvazenesizliğine istinaden şiddetli bir hücum sonunda kaleye giren Ruslar, üç gün üç gece şehri yağmalıyarak çoluk çocuk, ihtiyar demeden yirmibeşbin insanı kılıçtan geçirdiler. O kadar ki, Ruslar bu hadise dolayısiyle Batı kaynaklarında bile vahşetle itham edilmişlerdir.[93] Bu kaynaklarda, korkudan köşe bu-

---

[93] İ. H. DANİŞMEND - Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. 4, İstanbul 1962 sh. 67

cak kaçıp bir yere sığınan küçük çocukları top gibi havaya atıp altına parıltılı süngülerini tutan Rus askerlerinin, vahşeti eğlence haline getirdikleri kaydedilmektedir.

Bu acı haber İstanbul'a gelince, dindar, vatansever ve hassas Osmanlı Padişahı **Sultan I. Abdülhamit Han**, Rusların zulümlerine ait bir raporu dinlerken bir « A h h ! . . » Çekerek feryad etmiş ve o anda kendisine felç gelerek o gece ruhunu teslim etmişti.

Sultan I. Abdülhamit Han gerçekten dindar ve vatansever bir Osmanoğlu idi. Halk arasında velâyetine inanılırdı .Devletin harp masraflarına sarfedilmek üzere sarayında şahsına ve çoluk çocuğuna ait altın gümüş takımları ve ziynet eşyası nevinden ne varsa darphaneye gönderilerek paraya kalbedip hazineye hibe etmişti.

I. Sultan Abdülhamit Han'dan sonra taht'a **III. Sultan Selim** geçti. (1789). Harp devam ediyor, cephelerden üst üste acı haberler geliyordu. Sık sık kumandanları değiştirmekle de iş hallolunamıyordu. Esasen dirayetli devlet adamı kalmamıştı.

Avusturyalılar Belgrad'ı işgal ettiler. Diğer taraftan da Ruslar İsmail Kalesini muhasara edip çetin bir mücadeleden sonra düşürmeye muvaffak oldular. Bu kaleyi muhafaza memur olan bir avuç Türk, son nefeslerine kadar karşılarındaki Moskof ordusunun sayı ve silâh üstünlüğüne bakmadan kahramanca müdafaada bulundular. Fakat arada o derece korkunç bir kuvvetler muvazenesizliği vardı ki, bu canhıraş müdafaa maalesef netice vermedi. Ruslar burada da Özü Kalesindeki vahşeti tekrarladılar.[94] Şehir üç gün üç gece devam eden bir yağma ve

---

[94] Edvard DRİYOL - Şark Mes'elesi (Trc. Mahmud Nafız) İstanbul 1329 Sh. 90

talana mâruz kaldı. Vahşi Moskof sürüleri, eli silâh tutamıyan ihtiyar, kadın ve çocuklardan ibaret kalan ahaliyi hunharca doğradılar. Takriben kırkbin cana kıydılar.

Bu suretle Kırım kurtarılamadıktan başka, Belgrad'ın Avusturyalılara kaptırılması, Rusların ise Eflâk ve Buğdana girerek hunharca bir katliama girişmeleri gibi felâketlere sebebiyet verilmiş oldu.

Ancak, 1789 yılında Fransada büyük bir ihtilâl patlak verdiğinden bunun kendi memleketlerine de sirayetinden korkan Avusturyalılar, Osmanlılarla 1791 yılında «Z i ş t o v i» Anlaşmasını yaparak bir an evvel sulhe kavuşmak maksadıyla harben aldıkları Belgrat'dan bile vaz geçtiler.

Rusya, harbe devam etmek istiyordu. Fakat İngiltere ile Prusya araya girdiler. Rusya'nın genişlemesini kendileri için hayırlı telâkki etmeyerek[95] bu işe bir nihayet vermek istediler. Esasen Rusya da Avusturya gibi Fransız ihtilâlinin ihdas ettiği bir endişe içindeydi. Sulh yaparak serbest kalmaya ihtiyacı vardı. 1792'de Osmanlılarla Ruslar arasında «Y a ş A n l a ş m a s ı» imza edildi. Gayretli, hamiyetli ve «İ m d a d - ı S e f e r» için her türlü fedakârlığı yapmış[96] olduğu gibi etrafını da buna teşvik etmiş olan **III. Selim** istemiye istemiye[97] sulha razı oldu. Buna göre:

---

[95] «... Fakat Rusya İmparatoriçesi Akdeniz hakkında Rus projelerinden doğabilecek tehlikeyi hissetmeye başlamış olan Prusya, Avusturya ve İngiltere'nin kendi aleyhine harp tehdidine girişmelerinden korkarak 1792 Yaş Muahedesini imzalamaya muvafakat ederek...» (Edvard DRİYOL a.g.e. Sh. 90)

[96] Bak: İsmail BAYKAL — Selim III. devrinde imdad-ı sefer için para basılmak üzere saraydan verilen altın ve gümüş eşya hakkında, Tarih vesikaları, Ankara 1944, C. III, S. 13, sh. 36-50

[97] Tahsin ÖZ — Selim III. ün sır kâtibi tarafından tutulan Ruzname — Tarih Vesikaları, Ankara 1944, C. III, S. 14

a) Kırımın Rusya tarafından ilhakı tasdik olundu.

b) Dinyester nehri iki devlet arasında hudut kabul edilerek Özü Eyaleti Ruslara bırakıldı.

c) Beserabya, Bender, Akkerman, Kilya ve İsmail Kaleleri bize geri verildi.

7 — 1807 TÜRK - RUS HARBİ

«Yaş Muahedesi» Rusyanın Osmanlı Devletine karşı askerî üstünlüğünü söz götürmez bir hakikat olarak ortaya çıkarmış oldu. **Deli Petro**'nun «Türkiyeye karşı siyaseti» yürütebilmek için giriştiği islahat hareketleri, eski tembel ve geri Rusyanın yerine zamanın teknik imkânlarını kullanabilen yeni bir Rusyaya vücut vermişti. Devletini büyük ve kuvvetli yapmak için sonsuz bir gayret sarfeden **Petro**'nun bu emeklerine onun halefi **Katerina**'nın çalışmaları inzimam edince, ortaya gerçekten kudretli bir Rusya çıkmış oldu.

Bu gerçek, Osmanlı Devlet adamlarında askerî bir ıslahatın lüzumu fikirlerini uyandırdı. Yeni harp teknik ve usullerini benimsemenin ehemmiyeti anlaşıldı.

I. François'nın hapisten kurtarılması için **Kanunî Sultan Süleyman** zamanında yapılan yardım Avrupada Türk - Fransız dostluğunun temelini atmıştı. Böyle bir ıslahat işinde de bu dostluktan istifade düşünüldü. Gerçi her defasında Fransızların iktisadî menfaatlerinin korunması suretiyle yürütülen bu dostluk ananevî bir hal almıştı. [98]

---

[98] Fransızların iktisadî menfaatlerinin korunması tarzında ifade edilen bu keyfiyyet, siyasî tarihte «Kapitülasyonlar» adıyla bilinen bir mes'elenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Memleketimizde bugüne kadar üzerinde birçok şey söylenip yazılmış bulunan kapitülasyonlar hakkında kısa bir izahatta bulunmak istiyoruz.

Kanunî Sultan Süleyman zamanı gibi Osmanlı Devletinin en

Fransada büyük Fransız ihtilâli patlak verdiği zaman şehzadeliğinden beri XVI. Lois ile dostane bir suret-

---

kuvvetli bir devrinde kapitülasyonların ortaya çıkmasını, iktisadî zaruretlerden ziyade Türk politikasının zaafı olarak gösteren yazarların bu istikametteki beyanları, öteden beri mektep kitaplarına kadar intikal etmiş bulunmaktadır. Her hadiseden Osmanlılığı kötülemek için bir vesile çıkaran İnkılâpçı yazılar, bunu da Osmanlı Politikasının anlayışsızlığına hamlederek başımıza «Kapitülasyon belâsı»nı çıkardıklarını yazmaktadırlar. Halbuki Kanunî devri, yeni keşifler ve yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasıyla, iktisadî ve ticarî faaliyetin büyük ölçüde Osmanlı topraklarından uzak ülkelere kaydığı bir devirdir. Kanunî'nin Fransızlara bahşettiği bu imkânlar (Kapitülasyonlar) Dünya ticaretini kendi ülkesine çekmek gibi gerçek bir ileri görüşlülüğün eseri idi. Esasen Osmanlı Devletini üstün kılan âmillerin başında onun askerî kudret ve liyâkatinden ziyade, Dünya politikasını kavramaktaki mahareti ve bu politikaya sahip olduğu «Hilâfet ve Saltanat» gibi iki büyük ve müessir unsurla faal bir surette katılmış olmasıdır.

Avrupa'nın sanayi inkılâbını yapmasına muvazi olarak, Türkiye'nin Avrupa karşısında geri kalmış vaziyete düşmesi sebebiyle, kapitülâsyonların kâr yerine zarar getirdiği bir mevsimin idrak edilmiş olduğunu da kabul etmekle beraber kapitülasyonların mevcudiyetine değil, şartlarına karşı olmak lâzımdı. Fakat, Lozan'da inkılâpçı bir zihniyetin tesiri altında hareket eden *İsmet Paşa*, prensip itibariyle kapitülâsyonları ilga etmek hevesine kapılmış ve bu yüzden diğer devletler meyanında Fransa'yı da karşısına almıştı. Halbuki, Orta-Doğu'daki İngiliz - Fransız rekabetinden istifade edilerek Fransızların Musul meselesinde bizi desteklemelerini temin etmek mümkündü. Bu, kapitülâsyonlar için «İlga» yerine «İslâh» formülünü tatbik etmekle olabilecek bir işti. Sırf psikolojik bir farktan dolayı islâh için uğraşmak yerine ilga maksadına yönelen *İsmet Paşa*, bilâhare ilga ettiği kapitülasyonlardan değilse bile, Fransızların çoktan razı olabilecekleri islâh şekillerinden daha ağır haricî istikraz anlaşmaları yapmıştır.

Esasen kapitülâsyonlar, daha Birinci Cihan Harbinde *Enver Paşa*'nın müessir olduğu bir hükümet kararnâmesi ile fesnedilmiş, fakat muharip hükümetler, bunu kabul etmemişlerdi. Nihayet uzun mücadeleler ve uğrunda katlanılan bir çok kayıp-

te muhabere etmekte bulunan III. Selim[99] henüz tahta çıkmış bulunuyordu. Bu ihtilâlden büyük ölçüde endişeye kapılan Avrupa devletleri, Fransa aleyhine ittifak ettikleri halde, Osmanlı Devleti an'anevî Türk - Fransız dostluğunu bozmıyarak bîtaraf kalmayı tercih etti. İstanbula gönderilen Fransız elçisini ne kabul ve ne de reddetti. Sonra 1791 de Prusya, Fransız Cumhuriyetini tanıyınca Osmanlı Devleti de an'anevî dostluk siyasetini bozmıyarak yeni Fransayı tanıdı. Bununla beraber İstanbula tayin olunan yeni Fransız elçisi Verniac'ın Avrupada Fransaya karşı ortaya çıkan müşterek aleyhtarlığa karşı bir Osmanlı - Fransız anlaşması yapmak teklifinde bulunduysa da III. Selim buna yanaşmadı.[100] Fakat yeni kurulan «Nizam-ı Cedid» in düzenlenmesi işi de Fransız subaylarına verildi. Bu yeni askerin talimi için de «Fransız Talimnâmesi» tercüme edilerek tatbik mevkiine konuldu.[101]

---

lara mukabil kapitülâsyonların Lozan'da ilga edilmiş olmasını — islâma nazaran daha makul olmamakla beraber — yine de bir başarı saymak icabeder. Ancak, Lozan'ın bu mes'ele dışında «Misak-ı millî»den büyük feragat ve fedakârlıklarla ortaya çıkan kazanç-kayıp tablosunda bu da bir şey ifade etmemektedir.

[99] Prof. Dr. Ahmet Cevat EREN — Selim III. ün Biyografisi, İstanbul 1964 sh. 10, 41

[100] Prof. Dr. Ahmet Cevat EREN — a.g.e. sh. 41

[101] Basit gibi görülen bu talimnâme mes'elesi, millî müesseselerimizde tarihî devamlılık şuurunu sakatlayan inkılâp hareketlerinin âmil olduğu korkunç istikrarsızlığı gösteren tipik bir misaldir. Önce Fransız, sonra Alman ve nihayet Amerikan talimatnameleri iktibas olunarak tatbik edilmek suretiyle her müesseden daha ziyade «millî» olmaya mecbur olan ordu'da devamlı bir değişiklik ve istikrarsızlık ihdas edilmiştir. Bu suretle daima «gayri millî» olmayı tercih eden inkılâpçı zihniyet, Tarih boyunca kurduğu bir çok büyük devletle teşkilâtçılığını ispat etmiş bulunan Türk Milletinin yaratıcılığına müracaat etmiyerek, daima şekil taklitçiliği yolunu tutmuştur.

Bu sırada Şarkta İngilizler, Hindistan gibi çok zengin ve ehemmiyetli yerleri elerine geçirerek geniş bir müstemleke imparatorluğu kurmuş bulunuyorlardı. Bu yüzden bir İngiliz - Fransız rekabeti sürüp gitmekte idi.

İhtilâlden sonra Fransada kurulan «Direktuvar» hükümeti Hindistanda İngiltere aleyhine ortaya çıkan bir isyandan bu rekabet saikasiyle istifade etmek istedi. 1798 senesinde kendisinden iç mücadele bakımından endişe edilen general **Napolyon Ponapart**'ı Mısır'ı fethetmek üzere Fransız ordu kumandanlığına tayin ederek Fransadan uzaklaştırmak istedi. Napolyon ise, Mısır, Suriye, Irak ve İran yolu ile Hindistana vararak büyük fetihlere mazhar olmak hattâ, mümkün olursa Osmanlı Devletine dahi son vererek büyük bir perestiş elde etmek ve bu suretle Fransada hükümeti ele geçirmek istiyordu. Halbuki bundan bir müddet evvel cihan sulhu bakımından Osmanlı Devletinin kuvvetlendirilmesi gerektiğini müdafaa etmekte idi. Hattâ bunun için Osmanlı Ordularının talim ve terbiyesini bizzat ifa etmek üzere Türkiyeye gelmek için bile teşebbüste bulunmuştu.[102] Çünkü yukarıda zikredildiği üzere bu sırada Türkiyede yeni kurulan «Nizam-ı Cedid» askerlerinin talim ve terbiyesi Fransız subaylarına havale edilmiş bulunuyordu. Napolyonun bu sırada vaki olan müracaatı rivayete nazaran Osmanlı ailesinden bir kız talebetmeye kadar ileri gidiyordu.

«Campo Formia» muahedesini imzalayarak yedi Yunan Adasını ve Preveze ile Parga'yı alan Fransa, Osmanlı Devleti ile hemhudut bir duruma gelmişti. Artık Osmanlılara karşı siyasetini değiştiren Fransa, elaltından gayrimüslim Osmanlı teb'asını isyana teşvik ediyordu. Direktuvar Hükûmeti Osmanlılara karşı takındığı bu

---

[102] Bak: Enver Ziya KARAL - Osmanlı Tarihi, C. 5, S. 27-28

düşmanca tavırda okadar ileri gitti ki, Yahudilerle anlaşarak Filistinde bir «Yahudi Devleti tesisini bile tasarlayarak harekete geçti.[103] Bu yeni siyasetin icabı olarak Mora ve Mısır'ın zaptını kararlaştıran Fransa, General **Napolyon** kumandasında kırk bin kişilik bir kuvveti harekete geçirdi.

İstanbula Fransanın niyetleri hakkındaki bilgiler ulaşınca Osmanlı ricali buna inanmak istemediler. Rusya bile bu hususta ikazlarda bulunuyordu. Fransa ise İstanbuldaki sefiri vasıtasıyla Padişahı ve bütün Osmanlı ricalini, Osmanlılara isyan etmiş olan Memlûkleri yola getirmek için hareket ettiklerine inandırmak için gayret sarfediyordu.[104]

Yol üzerindeki Maltaya uğrayan Napolyon, burasını kolaylıkla ele geçirdi. Yoluna devam ederek İskenderiyede karaya çıktı. Sür'atle Kahireye yöneldi. Daha önce İstanbuldaki Fransız sefiri vasıtasıyle icra ettiği oyalamaya devam ederek: «Bütün Dünyaya düşman olsam yine de Türklerin dostu kalırım. Mısırı Osmanlıların elinden almaya gelmedim. Ahaliyi Kölemenlerin zulmünden kurtararak onların padişaha itaatini sağlamak için Osmanlı Devletinin müsaadesi ile geldim» diyordu. Memlûklar Fransız askerlerinin hareketlerine mani olmaya çalıştılar. Gerçekten Domanhar Çölünü geçerken Fransız askerleri çok meşakkat çektiler. Hattâ bazı askerler Napolyonun gözü önünde intihar bile ettiler.[105]

İngiliz donanması ise **Amiral Nelson** kumandasında Fransızları takibe çıktı. Önce **Napolyon'un** Atlas Okyanusuna açılacağını zannettiği için bir hayli bekledikten sonra onun Mısır'a yöneldiğini görünce Akdenizde peşine

---

[103] Cevdet Tarihi — C. VI, Sh. 282
[104] Edvard DRİYOL, a.g.e. Sh. 108
[105] Edvard DRİYOL, a.g.e. Sh. 108

düştü. «Fransızlar suyun dibinde bile olsa onları bulacağım...» diyordu.[106] Nihayet Fransız donanmasını Ebukır'da yakalayarak üç saat içinde imha etti.

Amiral Nelson'un bu zaferi İstanbul'da büyük bir memnuniyet uyandırdı. **III. Sultan Selim, Amiral Nelson** ve askerlerini çeşitli hediyelerle taltif etti.

Osmanlı Devleti Fransızlara hazırlıksız yakalanmakla beraber **Nelson**'un bu muvaffakiyeti **Napolyon**'u Mısır'da hapsedilmiş bir duruma soktu. Yerli halkın sevgisini kazanmaktan başka hiç bir tutunma ümidi kalmayan **Napolyon**, Müslüman dostu ve çiftçi hâmisi tavrını takındı. **III. Sultan Selim**, adına para bastırarak sarık sarıp camilere gitmek gibi hareketlerde bulundu. Halkın sevgisini kazandı.[107] Mısırlılar kendisine Ali Bonaberdi[108] adını taktılar. Fransadan birçok âlim getirerek enstitüler kurdu.[109]

Buna rağmen koyduğu fazla vergiler yüzünden Mısırda dehşetli bir isyanla karşılaştı ise de üç bin'in üstünde bir zayiat vererek bu isyanı güçlükle bastırabildi.

Osmanlı Devleti Mısır'ı kurtarmak için İngiltere ve Rusya ile anlaşmak mecburiyetinde kaldı. Çünkü Fransanın bu hareketi İngiltere gibi Rusyanın da işine gelmiyordu. Temelleri **I. Petro** tarafından atılan an'anevî Rus siyaseti sebebiyle göz koyduğu Osmanlı Topraklarının Fransızların eline geçmesine gönlü razı olmuyordu. Bu yüzden 1798 yılında Rus Donanması İstanbula gelerek Büyükdere önlerinde demirledi. Onbeş gün sonra da Osmanlı donanması ile birlikte Akdenize açıldı.

---

106 Edvard DRİYOL, a.g.e. Sh. 109

107 Edvard DRİYOL, a.g.e. Sh. 109

108 Edvard DRİYOL, a.g.e. sh. 109

109 Bu vesile ile gelenlerden *Champollion* hiyeroglif yazısını okumaya muvaffak oldu.

Bu suretle Osmanlı Devleti, devletler muvazenesinden istifade yolunu tutmuş oldu. Böylece tarihte ilk defa bir «Türk-Rus anlaşması» ortaya çıktı. (23 Aralık 1798). Aynı zamanda bu anlaşmadan istifade eden Rus donanması yine tarihte ilk defa olarak Boğazları serbestçe geçmek imkânını elde etmiş oldu.

Napolyon'un ihdas eylediği müthiş gâile sebebiyle imzalanan bu muahedenin yirmi üç maddelik gizli bir kısmı vardı ki ikmal bahanesiyle Rus donanmasının istediği anda Boğazları geçmesine imkân veriyor ve «Askerî Yardım» mülâhazasiyle de göz koyduğu Osmanlı Topraklarına «Fransızları atmak gibi bir bahane ile el atmak hakkını elde ediyordu.[110] Halbuki Fransa ele geçirdiği Osmanlı topraklarından belki çıkarılabilirdi. Çünkü Fransızların bu hususta müstekar bir politikaları yoktu. Fakat Ruslar için bunu düşünmek bile imkânsızdı.

Rus anlaşmasına muvazi olarak imzalanan Türk - İngiliz andlaşması da «Şark mes'elesi» nin halli yani Osmanlı Topraklarının taksimi meselesinde Rusya ile İngiltereyi karşı karşıya getirmiş oluyordu.[111]

Türk - Rus ve Türk - İngiliz anlaşması **Napolyon**'u endişelendirdi. Osmanlı Devleti, Akkâ Valisi **Cezzar Ahmet Paşa**'yı Suriye muhafızı ve Mısır Seraskeri tayin etti. Bunu haber alan **Bonapart**, Akkâ üzerine yürüdü. Yafa'da korkunç bir katliâm yaptı. Yirmi bin kişilik bir kuvvetle Akkâ'yı kuşattı. Denizden İngiliz ve Türk donanmaları da Fransızlara ateş açtılar. **Napolyon**'a karşı parlak bir müdafaa yapan **Cezzar Ahmet Paşa**, Fransız

---

110 Fazla bilgi için bak: E. Ziya KARAL — Fransız, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu 1797-1802 — İstanbul 1938. Ed. Fak. Tarih Semineri. VIII. Sh. 100-101

111 Prof. Fahir ARMAOĞLU — Siyasî Tarih, Ankara 1964. Sh. 37

kuvvetlerini püskürttü. Altmış dört gün süren Akkâ muhasarası ona çok pahalıya mal oldu.

Napolyon Bonapart, Mısır'a dönmeye mecbur oldu. Kendisi için artık «Hindistan ve İstanbul yolu» kapanmıştı.

İngilizlerden iki küçük ticaret gemisini Fransaya göndermek için aldığı müsaadeden istifade ederek tebdil-i kıyafetle Mısır'dan kaçtı. Daha sonra da bir hükûmet darbesi ile Fransada idareyi ele aldı.

Fransızların çekilmesinden sonra Mısır'a yerleşen İngiltere, buradan çıkmak istemiyordu. Mısır'ın stratejik ehemmiyetini anlamıştı. Hindistan siyaseti için Mısır'a sahip olmanın ehemmiyetini takdir ederek, bu maksatla Malta Adasını da elinde tutuyordu.

Rusya, ise, Fransızlardan alınarak Osmanlı himayesinde, fakat Rusyanın kefaleti altında müstakil bir cumhuriyet haline getirilmiş olan «Yedi Ada» dan askerlerini çekmiyordu. Halbuki yapılan anlaşma mucibince buralardan üç ay içinde bütün bütün çekilmesi gerekmekteydi. Diğer taraftan da harp nihayete erdiği halde donanmasını İstanbulda tutuyordu.

Bu suretle her ikisi de Osmanlılara karşı kötü niyetlerini açığa vurmuş oluyorlardı.

Diğer taraftan **Napolyon** da boş durmuyor, kendisine karşı ortaya çıkan bu Türk - Rus - İngiliz işbirliğini bozmaya çalışıyordu. Osmanlılar hakkındaki tarihî Rus emellerini bilen ve Rusların bu işbirliğinde samimî olmadıklarınana kâni bulunan **Napolyon,** Ruslarla anlaşma zemini aramaya koyuldu. Rus emellerini okşamak suretiyle ve Avusturyanın da iştiraki ile yeni bir proje hazırladı.

Bu anlaşmaya alâka gösteren Rus Çarı **I. Pol** bir süikaste kurban gidince yerine geçen **Aleksandr,** İngiltereye yaklaşma siyasetine meyletti. Böylece bu proje akîm

kaldı. Bu yeni siyaset icabı Osmanlı Devleti ile yeniden bir anlaşma teklifinde bulundu. Bu sırada Osmanlı Devleti, Şarkta yalnız kaldığı için bu teklifi kabule mecbur oldu. 24/Eylül/1805 de imzalanan bu anlaşmaya göre Rusya Boğazlardan kendi gemilerinden başka her hangi bir milletin harp gemilerinin geçmesini önlediği gibi Boğazların müdafaasında da bir nevi ortak olarak yer almak imkânını elde etti.[112] Herhangi bir tehlike vukuunda müdafaa bahanesi ile Boğazları işgal edebilmek imkânına nâil oldu.

Napolyon, Türkiyeye karşı güttüğü siyasetin yanlışlığını görmüş olacak ki, Osmanlı Devletine yeniden dost elini uzattı. Sefir **Sabestiyani** vasıtasiyle Osmanlı ıslahat hareketlerine yardımcı olmaya başladı. Avusturya ve Prusyayı yenen **Napolyon**, Rusya üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Yaptığı anlaşmaya rağmen Sırpları bize karşı ayaklandırmaya çalışan Rusya, Osmanlılarla Fransanın anlaşmasını önlemek için hudutlarımıza tecavüz ederek bazı hudut kalelerimizi ele geçirdi. **Napolyon**'un teşviki ile azledilen Rus taraftarı Eflâk ve Buğdan Beylerinin azlini ve boğazların Rus gemilerine kapatılmasını protesto etmiş, üstelik de protestosunun cevabını bile beklemeden bu tecavüze girişmişti. İngilizlerin de Fransız rekabeti sebebiyle Rusların yanında yer alacağını hesaba katan Osmanlı Devleti, bundan endişe ederek bu tasarruflarından vazgeçti ise de Rusların protestolarının neticesini beklemiyerek hudutlarımıza tecavüze kalkışmaları yüzünden bunun bir faydası olmadı. Artık ok yaydan çıkmış bulunuyordu.

İngilizler, Rusların da Fransızların da düşmanı idiler. Ellerinde tuttukları «Doğu Hakimiyeti» ni kaybetmek

---

[112] Fazlab ilgi için bak: Nihat ERİM — Devletler arası Hukuk ve Siyasî tarih metinleri — Ankara 1953, C. I, Sh. 221-32

ıstemiyorlardı. Bu hakimiyet için İstanbul ve Boğazlar çok nazik bir mes'ele teşkil etmekteydi. Bu yüzden ihtilâfta ağırlıklarını hissettirmek için İngiliz donanması Çanakkaleye geldi. Bir bayram sabahı, halk camide iken Nağra Burnunda demirli bulunan donanmamızı imha etti. Mürettebat bayram namazı için karaya çıkmış bulunuyordu. İngiliz donanması yoluna devamla İstanbul önlerine gelip demirledi. (1807). Osmanlı Devletini Fransızlardan ayırmak ve Türk - Rus muharebesine mani olmak için bir ültimatom verip Babıâliyi tehdit etti. Fransızların da desteği ile Osmanlı hükümeti, bu tehdide karşı mukavemet gösterdi. İngilizler, hiçbir netice elde edemeden İstanbulda on gün kaldıktan sonra çekilip gittiler. Çanakkaleden geçerken top atışına tutularak bir hayli zayiat verdiler. İngiliz donanması bu başarısızlığını örtmek için Mısır'a asker çıkardı ise de orada da tutunamadı.

İngilizlerin çekilip gitmelerinden sonra Türk - Rus harbine daha ciddî bir surette devam edildi. Sadrazam yeni kuvvetlerle Tuna'ya yollandı. Fakat ordu, Tuna boylarında Ruslarla savaşırken İstanbulda «Kabakçı İsyanı» çıktı. (1807). Rusların hem Osmanlı hem de Fransız orduları ile aynı zamanda döğüşmek üzere ikiye ayrılmalarından istifade eden **Napolyon,** onları yendi. Ruslar barış istediler. 1807 yılında sulh şartlarını görüşmek üzere masa başına oturan **Napolyon,** büyük bir samimiyetsizlik göstererek onlarla müttefiki olan Osmanlı Devletinin taksimini de müzakere etti.

Rusya, Fransızlardan başka Osmanlı Devleti ile de bir mütareke imzaladı. Fakat kat'î muahede için şartlarda anlaşılamadığından harp tekrar başladı. Bu sefer de iki yüzlü **Napolyon,** Rusların yanında yer aldı. Tekrar Osmanlı topraklarının taksimi için Ruslarla 1808 yılında Erfurt'ta müzakereye girişti.

Ruslar, Boğazlar ve İstanbul'u istediği için Rus - Fransız anlaşması gerçekleşmedi. Fakat bu husustaki müzakereler birçok kereler tekrarlandı. Ancak, Fransa, Rusların İstanbul ve Boğazlara sahip olmasına rıza göstermediği için bu müzakereler ciddî bir netice vermedi. [113] O kadar ki «Ş a r k M e s ' e l e s i» hiçbir zaman bu kadar «Arîz amîk» incelenmemiştir.

Türkiyenin Fransaya karşı bu kırgınlığından istifade etmek isteyen İngiltere, tekrar Osmanlı Devletine yaklaşma siyasetine döndü. Bu sırada Avrupada Fransa aleyhine umumî bir ittifak hazırlanıyordu. İngilizler, Osmanlı Devletini de bu ittifaka sokmak istiyorlardı. Ne yazık ki, bu fırsat Osmanlı Devlet ricali tarafından değerlendirilemedi.

Bir taraftan da Ruslarla harp devam ediyordu. İyi kumandanlar elinde bulunmayan Osmanlı Ordusu yüz ağartacak bir muvaffakiyet elde edemiyordu.. Bu yüzden resmen cihad ilân edildi. Medrese âlimleri de talebeleri ile birlikte harbe katıldılar. Umumî bir seferberlik oldu. Rus başkumandanı ise hergün yeni bir tehdit savuruyordu.

1812 yılına gelindiğinde her iki taraf da barış istiyordu. Osmanlı Devleti çok yorgun düşmüş, mânen - maddeten yıpranmıştı. Rusya ise bu sırada kendisi ile anlaşamayan Fransanın «M o s k o v a S e f e r i»ne

---

[113] Napolyon sonradan 1817 de Sainthelene adasında sürgünde iken şunları söyleyecektir:

«... Rusya ile Osmanlı İmparatorluğunu paylaşabilirdim. Bu mes'ele birkaç kere *Aleksandr* ile aramda bahis konusu olmuştu. Ama İstanbul her defasında Türkiye'yi kurtarmıştır. Bu başşehir büyük bir engeldi. Onu Rusya istiyordu. Halbuki çok kıymetli bir anahtardır. Tek başına bir imparatorluğa değer. Ona sahip olan Dünyaya hakim olabilir.» (Lacoste Raymond - La Russie Sovietique et la Question D'orient...) den naklen H. GÜREL, a.g.e. Sh. 74

hazırlanmakta olduğunu haber almıştı. **Napolyon**, Rusları yine iki cepheli bir harbe mecbur bırakmak için Türk - Rus muharebesinin devamını temine çalıştı ise de muvaffak olamadı. Osmanlı Devletinin artık **Napolyon'a** ve kaypak Fransız politikasına itimadı kalmamıştı.

1812 yılında Ruslarla «Bükreş Muahedesi» yapılarak harbe nihayet verildi. Bu muahedeye göre Ruslarla Osmanlı Devleti arasında Prut Nehri sınır kabul edildi. Rusya Basarabya'yı aldı. Buna mukabil Eflâk ve Buğdan'ı Osmanlılara iade etti. Harp içinde Rusların tahrikine kapılmış olan Sırplılar, Ruslar tarafından Osmanlıların merhametine terkedildi.

Bu sulh için —her şeye rağmen Napolyonun tavsiyelerine uyarak— acele edilmeseydi kayıplarımızın telâfisi mümkün olabilirdi. Fakat Osmanlı Devlet ricali iki yüzlü politikasından dolayı **Napolyon'a** kızgındılar. Bu yüzden hissî hareket ederek büyük bir fırsatı kaçırdılar.

Napolyon da Türkiyeye karşı samimiyetsiz politikasının cezasını çekerek Rus steplerinde korkunç bir mağlûbiyete uğradı. Moskova seferinden ric'ati sırasında kendisini ağır zayiata maruz bırakan Rus ordusu, Osmanlılarla vakitlice sulh yapıp serbest kalmış olan Rus ordusu idi.

8 — YUNAN İSYANI VE 1828 - 1829 TÜRK - RUS HARBİ

a — Yunan İsyanı

1789 Fransız ihtilâlinin tabiî bir neticesi olarak bütün Dünyada milliyetçilik fikirleri uyanmaya başlamıştı. Fakat Osmanlı Ülkesinde ayrılık hevesleri böyle tabiî ve dahilî bir surette ortaya çıkmamıştır. Osmanlı topraklarını taksim etmek isteyen hasım devletlerin devamlı tah-

rikleri önce Balkan kavimlerinin kıpırdanmaya başlamalarına sebep oldu. Bu tahrikçilerin başında, Osmanlı devletini ortadan kaldırmayı millî ve an'anevî bir siyaset olarak takib eden Rusya gelir.

Dış tahriklerin eseri olan bu isyan ve ayrılma hevesleri, Balkan kavimleri için olduğu kadar Araplar için de dahilî ve tabiî sebeplerle izah edilememektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, hiç bir beldeyi müstemlekeci bir zihniyetle idare etmiş değildir. Arapları, bilhassa «Petrol politikası» sebebi ile tahrike başlayan İngilizler, nihayet bu bölgeyi ellerine geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Fakat buraları onlara da kalmayarak İngiliz politikasının arkasına saklanmış olan yahudilere intikal etmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki bütün bu isyan ve ayrılma hareketleri içinde «Yunan İstiklâli» dış âmillerin eseri olmak bakımından başta gelir. Bunu da Fransız ihtilâlinin doğurduğu milliyetçilik görüşleri ile izah etmeye imkân yoktur. Çünkü Yunan isyan ve istiklâl hareketi, Fransız ihtilâinden çok evvel başlamıştır. Daha önce nakledildiği üzere 1768 - 1774 Türk - Rus harbi sırasında, Rus donanması Baltık yoluyla Mora'ya gelerek, orada tamamiyle Rus ajanlarının eseri olan isyana yardım etmişti. 1770 Çeşme faciası da bu hadise sırasında vukua gelmişti.

1787 - 1792 harbinden evvel de Ruslar güya Bizans'ı diriltmek maksadı ile Avusturya İmparatoru **II. Jozef**'le anlaşarak tarihte «Grek Projesi» adıyla bilinen meşhur projeyi yapmışlardı. Diğer taraftan aynı şekilde Sırplıları da tahrik ederek 1804 yılında başlarında «Domuz Tüccarı Kara Yorgi» olduğu halde isyan ettirmeye muvaffak olmuşlardır. 1806 Türk - Rus harbi sırasında isyancı Sırplılar, Ruslarla birlikte hareket etmişlerdi. Bu harbin 1812 yılında imzalanan Bükreş Mua-

hedesi ile nihayete ermesi üzerine bazı imtiyazlar verilmek suretiyle Sırp isyanı güçlükle bastırılabilmişti.

Yunanistanı istiklâle götüren en mühim hareket 1821 yılında ortaya çıkan «M o r a i s y a n ı» dır.

Yunan câmiası ırkî bir birliğe sahip olmaktan tamamiyle mahrumdur. Yunanlılarda sadece dil ve mezhep birliği mevcuttur. Gerçekten önceleri Sırplar ve Bulgarlar da Rum cemaatinden sayılmışlardır. Yunan İstiklâl hareketleri Yunanlılık idealinden ziyade Bizans - Rum ideali şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece Bizansçılık olarak başlayan bu hareket daima da böyle devam etmiştir.

Bu görüşü Yunanlılar arasında yayan birçok ihtilâl cemiyetleri kurulmuştu. Bunların en meşhuru «E t n i k i H t r i a» dır. Rusların teşviki ile 1814 yılında **Skouphas** adlı bir rum tarafından kurulmuştu.

Rus Çarının himayesi altında faaliyet gösteren bu ihtilâl cemiyetinin başkanlığına **Alexandre Ypsilanti** adındaki Çarın yâveri getirilmişti. **Alexandre Ypsilanti,** aslen Rum olup, Türklere ihanet ederek Rusya'ya kaçmış bulunan **Konstantin Ypsilanti**'nin oğlu idi. Bu sırada Rus Hariciye Nazırlığını da bir Rum deruhte etmekteydi. Bu cemiyetin merkezi İstanbul'du. Hemen bütün fitne ve fesat hareketlerinde olduğu gibi bunda da, en önemli rolü Fener'deki Rum Patrikhanesi oynuyordu.

İsyan ilk olarak Rusyaya yakın olan Eflâk ve Buğdan'da çıktıysa da çabucak bastırıldı. Rus sefiri **İstrogonof,** Rusya'nın meş'um rolünü inkâr ederek isyancıları ayıplamış ve Osmanlı Devletinin bunları dilediği gibi cezalandırabileceğini ifade etmiştir. Halbuki Çar'ın gözbebeği olan **Alexandre Ypsilanti,** ve diğer ihtilâlciler tamamen Moskof plânının icabını yerine getirmekteydiler.

Osmanlı Ordusunun Yanya'da **Tepedelenli Ali Paşa** ile uğraşmasını fırsat bilen **Alexandre Ypsilanti,** üçbin kişilik bir kuvvet ile Buğdan'a girdi. Yaş şehrini alarak

Bükreş'i zaptetti. Fakat Osmanlı Ordusu zamanında yetişerek kendisini tepelediğinden Avusturyaya iltica etmeye mecbur kaldı. Nitekim biraz sonra Mora'da isyan başladı. Rum papazları ve Rus ajanları köy köy dolaşarak paskalya gecesi âniden her tarafta Türklere hücum edileceğini, bu kararın gizli tutulması gerektiğini bildirdiler. Fakat paskalyadan bir - iki gün önce sarhoş iki müslüman Arnavut tesadüfen havaya ateş edince isyanın haber alındığını zanneden Rumlar, vaktinden evvel isyan ettiler.[114]

Bu suretle Mora'nın dağlık kısımlarında yaşayan papaz ve tüccarlarla bir kısım korsanların katıldığı «P a t r a s v a k ' a s ı» denen isyan ve ihtilâl hareketi başlamış oldu. Bu ihtilâl altı sene sürmüştür. Zaman zaman muvaffakiyet elde eden isyancılar zaptettikleri kalelerdeki müslüman halkı kılıçtan geçiriyor, üstelik de zulüm yapan Osmanlılarmış gibi Batı devletleri nezdinde dehşetli bir propaganda mekanizması işletiyorlardı. Ekserisi denizci olduğu için Dünyanın hemen her tarafına yayılan bu ihtilâlciler, sahte zulüm tasvirleri, kartpostallar, broşürler dağıtarak bütün Dünya umumî efkârını aleyhimize çevirmeye çalışıyorlardı. Yunanlıların bugüne kadar devam ettirdikleri bu taktik ve propagandadan çok istifade etmiş oldukları muhakkaktır.

Mora isyanının baş idarecisi Patras Başpiskoposu **Germanos**, onbin kişilik bir gerilla kuvvetini sevk ve idare ediyordu. Bütün fitne ve fesatlar ise Fener Rum Patrikhanesinin idaresinde yürütülüyordu. Nitekim açılan tahkikat sonunda bu kara cüppeli papazlar güruhunun dinle ilgisi bulunmayan bir alay komiteci oldukları bütün vesikaları ile ortaya çıktı. Bu isyan ve ihtilâlin baş ida-

---

[114] Yahya OKÇU, - Türk-Rus mücadelesi Tarihi - Ankara 1953 sh. 104-105

recisi Patrik **Gregoryus** patrikhânenin orta kapısı önünde asıldı. Üç gün suç yaftası boynunda asılı olarak bekletildi. Ayrıca Kayseri, Edirne, Edremit ve Tarabya piskoposlarının da dinle meşgul olmak yerine tamamen kendilerini ihtilâl hareketine vakfetmiş oldukları anlaşıldığından bunlar da idam edildiler.[115]

Rusya bu hadiseleri bahane ederek Osmanlı Devletine bir ültimatom verdi. (1821). Bununla Osmanlı askerlerinin Eflâk ve Buğdan'dan çekilmelerini ve hristiyanlara ciddî garantiler verilmesini istiyordu. Osmanlı Devleti, Mora isyanının bastırılması ile meşgulken devrin en büyük diplomatı Avusturya Başbakanı **Neternih**'in bunun Osmanlı Devleti için meşrû bir hak olduğunu söylemesine aldırış etmeyen Rusya, Avrupa Devletlerine bu vesile ile Osmanlı Devletini taksim etmeyi bir kere daha teklif etti. Fakat bu teklif müsbet karşılanmadığı için ve biraz da **Meternih**'in tavsiyesi ile Osmanlı Devleti, Mısır Valisi **Mehmed Ali Paşa**'dan yardım istedi. Girit ve Mora valiliklerinin de kendisine verilmesi şartı ile yardımı kabul eden **Mehmed Ali Paşa**, oğlu **İbrahim Paşa** kumandasında bir miktar kuvvet gönderdi. Bu kuvvetlerle birlikte hareket eden Osmanlı Ordusu, Yunan ihtilâline talihsiz mevkii ile yardım etmiş bulunan **Tepedelenli Ali Paşa**'yı yendikten sonra Mora'ya indi. Kısa zamanda Mora isyanı bastırıl-

---

115 *Patrik Grigorios*'un, önünde sehpaya çekildiği orta kapı Fener Rum Patrikhanesinde hâlâ kapalı durmaktadır. Rumlar, patrik seviyesinde bir müslüman din adamını aynı yerde ipe çekmedikçe bu kapıyı açmamaya yemin etmişlerdir. Bütün papazlar bugün bile, Heybeli Ada'daki Papaz Mektebini bitirdikten sonra bu kapının önünde aynı yemini tekrarlamaktadırlar. Şu hale göre Patrikhanenin umumi havası ve papazların zihniyeti Yunan istiklâl hareketinden beri asla değişmemiştir. Bunu; Yunan ordusuyla vatan müdafaasında karşı karşıya gelen Türk ordusunu arkadan hançerlemeğe mûtuf Pontus yeraltı faliyetini hazırlamakla bütün açıklığıyla ortaya koymuşlardır.

dı. (1827). Fakat Avrupa devletleri araya girdiler. Bilhassa İngiltere bir ültimatom vererek asilere karşı harekâtın durdurulmasını istedi. İşi büyütmekten çekinen Osmanlı hükûmeti, bu teklife mecburen boyun eğdi. İngilizler, Yunan propagandalarına kapılarak Yunanistanın bağımsızlığını gönülden arzulamaktaydılar.

Bu hadise Rus - İngiliz rekabetini tahrik etti. 1825 yılında ölen Çar I. **Aleksandr**'ın yeniden **I. Nikola** geçmişti. Bu, gelmiş geçmiş çarlar arasında Türk düşmanlığında en ileri gidenlerden biri idi. 1826'da Osmanlı devletine tehditler savurarak Bükreş Muahedesinin tatbikatını görüşmek üzere Osmanlıları masa başına çağırdı. Bu sırada Osmanlı Devleti dahilî karışıklıklar içinde idi.

An'anevî Türk ordusu olan «Yeniçerilik» ilga edilmişti. Müesseselerde ıslah yerine ilga ve imha metodunu kullanmak bugüne kadar Türk Miletine çok pahalıya malolmuş ağır bir hatadır. Asırlık an'aneleri bulunan bir ordunun toptan imha ve ilgasiyle yerine yeni bir ordunun ikamesi muhakkak ki, son derece güç bir işti. Nitekim o günden beri de yerleşmiş usül ve an'aneleriyle ciddî bir ordu kurulamamıştır.

Böyle, ordunun toptan ilgasından sonra iş görebilecek imkânlara sahip olabilecek yeni bir ordunun çabucak kurulabilmesindeki müşkilât yüzünden, Osmanlı Devleti, Rus tehditleri karşısında direnmek imkânını bulamadı. 7 Ekim 1826 yılında Ruslarla Osmanlılar arasında «Akkerman Muahedesi» imzalandı. Buna göre:

a — Eflâk ve Buğdan beylerinin tayin ve azilleri Rusların muvafakati ile mümkün olacaktı.

b — Sırbistana muhtariyet veriliyordu.

c — Rus gemilerine bütün Osmanlı limanlarında serbestçe ticaret yapmak hakkı tanınıyordu.

b) 1828 - 29 Türk - Rus Harbi

İngiltere daha önce Rusyaya baş vurarak Yunan mes'elesi için bir protokol tanzim ettirmişti. Buna göre Yunanlılar Osmanlı devletine sadece vergi veren muhtar bir devlet olacaktı. Bu protokole sonradan Fransızlar da iltihak etmişlerdi. Rusya fırsattan istifade ederek bazı haklar elde etmek istiyordu. Osmanlı Devleti artık daha fazla taviz vermek istemediğinden bu teklifleri reddetti. Bundan dolayı da Ruslarla aramızda yeniden harp çıktı. Şöyle ki:

Osmanlı Devletini bu teklifi kabule zorlamak için Fransız, İngiliz ve Rus donanmaları Navarin'de demirli bulunan Osmanlı ve Mısır müşterek donanmasını gafil avlayıp imha ettilert. (1827)

Osmanlı Devleti bu elîm hâdiseyi protesto ederek gerekli tazminatı talep etti. Her üç devlet de İstanbul'daki sefirlerini geri çağırarak münasebetlerini kestiler. Fakat Fransız ve İngilizler daha ileri gitmeyerek yatıştırıcı bir siyaset takibine yöneldiler. Buna mukabil Ruslar tek başlarına Osmanlı Devletine harb ilân ettiler. Bu suretle 1828 - 29 Türk - Rus harbi başladı.

Ruslar, biri Kafkaslar, diğeri de Balkan'larda olmak üzere iki cepheden Osmanlı Topraklarına saldırdılar. Kafkaslarda oldukça başarı elde eden Ruslar, Rumeli cephesinde muvaffakiyet elde edemediler. Bu yüzden Fransız ve İngiliz sefirleri İstanbul'a döndüler.

Tuna Bölgesinde dört ehemmiyetli kalemiz vardı: Silistre, Rusçuk, Varna ve Şumnu kaleleri. Bunlara «Kal'a-i Erbaa» denirdi. Rumeli cephesinden Osmanlı topraklarına saldıran herhangi bir düşman ilk plânda bu dört kalenin ortasına düşerdi. Bu yüzden bu kaleleri ele geçirmeden İstanbul'a doğru emniyyetle yol almasına stratejik bakımdan imkân yoktu.

Rus kumandanı büyük bir kahramanlıkla müdafaa edilen Silistre'yi almışsa da Şumnu'da takılıp kalmıştı. Bu yüzden çılgınca bir işe girişti. Şumnu Kalesi önünde gayet az bir kuvvet bırakarak Edirne'ye kadar sarktı. Hattâ o kadar ki, Rus öncü kuvvetleri Marmara kıyılarına bile ulaştılar. İstanbul bu durumda ciddi bir tehlike ile karşı karşıya geldi. Halk heyecana kapıldı. Halbuki sadece birkaç gün dayanılsa Rus ordusunun mahvolacağı muhakkaktı. Fakat heyecan ve telâştan bu noktayı kimse dikkate alamadı. Herkes bir an önce sulh yapılması teklifinde bulunduğundan Edirne'ye murahhaslar gönderilip müzakereye oturuldu.

Diğer taraftan Kafkas Cephesinde Kars, Ahısha ve diğer bazı kaleleri alan Ruslar, Erzurum önlerine kadar gelmişlerdi. Bu hâdise sırasında yiğitçe müdafaa edilen Ahısha'nın düşürülmesi için Rus kumandanı şehrin ateşe verilmesini emretmişti. Bu hâdiseyi Rus - Japon harbinde Rus başkumandanı bulunan **General Kropatkin** şöyle anlatmaktadır: «Ahısha'nın muhafızlarıyla halkın erkeklerinin şecaat ve kahramanlığı tasvire muhtaç değildi. Ancak Ahısha'lıların hiçbir yerde misli ve menendi görülmemiş bir tarzda ateşe atılan kadınlarını da hatırlamak gerekir. Türk kadınları, ellerinde kılıç bulunduğu halde Rusların üzerine arslanlar gibi hücum ve savlet ederek muharebede sebat ediyorlardı. Çaresiz kalan gaziyeler ise Ruslara teslim olmak ârını asla irtikâp etmekten, esaret felâketine uğramaktan ise kendilerini diri diri yangın alevleri içine atıyorlar, alevlere gömülüp cesedlerini kül, ruhlarını ise Cenab-ı Hakk'a teslim ediyorlardı.[116]

Rusların Kafkas cephesinden Erzurum'a, Rumeli cephesinden de Edirneye varmalarının ihdas eylediği he-

---

[116] Yahya OKÇU - a. g. e. Sh. 114

yecan ve telâş içinde acele bir surette sulh masasına oturuldu. Halbuki Rus ordusunun bilhassa Rumelide korkulacak bir kuvveti yoktu. Ancak onbeş yirmi bin kişilik bir kuvvetle Edirneye varan Rus kuvvetlerinin her türlü ric'at yolu kapalı idi. Arkada, yalnız Şumnu Kalesinde yirmi binden daha fazla Osmanlı askeri vardı. Ayrıca İşkodra valisi **Mustafa Paşa da** emrindeki onbeş - yirmi bin kişilik bir kuvvetle Filibeye doğru ilerliyordu. Bu durumda, Rus ordusunun hiçbir ric'at imkânı mevcud olmaksızın bu kadar az bir kuvvetle Edirneye sarkması, çılgınca bir blöften başka bir şey değildi. Gerçekten, Rus ordusunun Edirnede sadece birkaç gün hareketsiz kalması bile mutlak surette felâketi ile neticelenirdi.[117]

Durumunu müdrik olan Rusya ciddi bir endişeye düştü. Fakat bunu aslâ belli etmemeye de muvaffak oldu. Çar **I. Nikola,** kayınpederi olan Prusya Kralından yardım istedi. O da generallerinden Baron **Müfling'i** fevkalâde salâhiyeti haiz bir elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Bu Alman generali, güya Osmanlı Devletine iyilik etmek istiyormuş gibi İstanbuldaki devlet ricalini aldatarak Rusların gayet lehine olan «E d i r n e M u a h e d e s i» ni imzalattı.[118]

Biraz dayanılsa bu kötü muahedenin imzalanması bertaraf edileceği gibi Ruslar için, aksine felâketli bir durum ihdası da mümkündü. Fakat bu sırada Osmanlı Devletinin iç vaziyetine eklenen heyecan ve telâş bu gerçeğin görülmesine mâni oldu. Gerçekten bu sırada Yeni-

---

117 Edvard DRİYOL - a. g. e. Sh. 176 «İstanbul üzerine hücum etmek mecnunâne bir hareket idi.» demektedir.

118 Ali KEMAL - İkdam Gazetesi, 8-21 Aralık 1 1828-1912 de «*Bismark* bir gün Ruslara kızınca: 1829 tarihinde Osmanlılarla harp ettikleri sırada biz Ruslara büyük bir hizmette bulunduk. İstanbul'a *Müfling*'in reisliğinde bir heyet göndererek Rusya'yı müşkilâttan kurtardık demiştir.» demektedir.

çerilik inkılâpçı bir zihniyetin kurbanı olarak ortadan kaldırılmıştı. Asırlık usul ve an'aneleri olan bir ordunun görülen bazı disiplinsizlikler yüzünden islah yerine imha edilmesi tarihimizin büyük gafletlerinden biriydi. Kısa bir zamanda yeni ve kuvvetli bir ordunun tesis ve teşkiline muvaffak olunması tabiatiyle imkânsızdı. Ayrıca bir kaç sene evvel Navarin'de imha edilen Osmanlı Donanması da yeniden inşa edilememişti.

Bunlara ilâveten de Mısır Valisi **Mehmed Ali Paşa**, vadettiği oniki bin kişilik talimli askerini göndermeyerek bu hâdiseye sebep olmak suretiyle ileride daha da açığa vuracağı « H â i n l i k » ini ortaya koymuştu.

İngiliz ve Fransız elçileri de Rusların bu ilerlemesinden endişeye kapılarak sulh yapılmasını teşvik etmişlerdi. Bu suretle harp sahasında yenilmediğimiz halde siyaseten oyuna gelmek suretiyel gayet kötü şartlar ihtiva eden Edirne Muahedesini 14 Eylül 1829'da imzaya mecbur olduk. Bu muahedeye göre:

1 — Ruslarla Osmanlılar arasında sınır yine Prut Nehri olmakla beraber Tuna Nehri ağzındaki adalar Ruslara bırakıldı.

2 — Eflâk ve Buğdan hattındaki eski imtiyazlar teyid edildiği gibi buralarda yaşayan Müslümanların onsekiz ay içinde diğer Osmanlı topraklarına hicret etmeleri kabul edildi.

3 — Akkerman Mukavelesi ile Sırbistan'a verilen imtiyazlar da yenilendi.

4 — Doğu'da Poti, Ahısha ve Ahılkelek gibi müstahkem mevkiler Rusyaya bırakıldı.

5 — Osmanlı Devleti bir kaç ay evvel İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanarak Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân eden protokolü kabul etti. Bu suretle Yunanistan'ın kuruluşu tanınmış oluyordu.

6 — Türkiye'ye harp tazminatı yükletildi.

Bu anlaşma gereğince Türkiye arazi bakımından çok büyük kayıplara uğramamışsa da Yunanistan'ın kurulması Tuna ağzındaki adalarla Şark'taki bazı müstahkem kaleler, stratejik bakımdan bize ileride çok pahalıya malolacak bir surette Rusyaya kaptırılmış oldu.

Bu suretle kurulan «Y u n a n K r a l l ı ğ ı»nın başına önce Bavyera Kralı **Lui**'nin oğlu **Otto** getirilmişse de daha sonra çıkan bir kargaşalıkta (1862) uzaklaştırılarak Danimarka Kralının oğlu **I. Corc**, onun yerine kral oldu. Bugünkü kral ailesi de bu sülâledendir. Yani bir ecnebidir.

Bu muahede Osmanlı devletinin bütün zaafını açığa vurmuş oldu. Bundan istifade eden Fransa 1830'da Cezayir'i işgal etti. Bu suretle büyük bir darbe yiyen Osmanlı Devletinin başına bunu takiben daha büyük bir gaile çıktı: Mısır Valisi **Kavalalı Mehmed Ali Paşa**'nın su götürmez bir hıyanet ile Osmanlı devletine baş kaldırdı.

9 — MISIR MES'ELESİ VE KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA

Franızların evvelce anlatılmış olan Mısır'a hücumları sırasında her taraftan oraya gönüllüler gönderiliyordu. 1799 yılında Kavala'dan Mısır'a giden böyle bir gönüllü gurubunun başında bulunan **Mehmed Ali Ağa**, aslen Arnavuttu. Mısır'ın Fransızlardan geri alınmasından sonra, orada kalan gönüllüleri etrafına toplayarak ciddî bir nüfuz sahibi oldu. Birçok entrikalar çevirerek bir kaç valinin değiştirilmesini temin etti. Nihayet 1804 yılında hem Mısır Valiliğini hem de Vezirliği ele geçirmeye muvaffak oldu. **«Mehmed Ali Ağa» «Mehmed Ali Paşa»** oldu.

Vali olur olmaz vilâyet idaresine karışan ve mahallî olarak oldukça bir nüfuza sahip bulunan «**K ö l e m e n-**

l e r» (Çerkezler) i birer birer ortadan kaldırarak mal ve mülklerini ele geçirdi.

Bu hareketleri iyi karşılanmayan **Mehmed Ali Paşa'**-yı, Padişah **Sultan II. Mahmud,** Selânik valisi ile değiştirmek istedi. Bu maksadla Mısır'a gönderdiği donanmanın kaptanı **Kadri Paşa'**yı **Mehmed Ali Paşa,** çeşitli hediyeler ve tertipli nümayişlerle kandırdı. **Kadri Paşa,** İstanbula bu işten sarfınazar edilmesini yazdı. Bu suretle **Mehmed Ali Paşa,** yerinde kaldı.

O sırada ortaya çıkan «V e h h a b i l e r» Müslümanların Hac yolunu kapatmışlardı. Vehhabilerin tenkili **Mehmet Ali Paşa'**ya havale edildi. **Mehmed Ali Paşa,** bizzat idare ettiği bir seferle 1813 yılında Vehhabileri püskürterek Mekke ve Medineye girdi. Bu başarı, onun bütün İslâm dünyasında itibarını yükseltti. Bu sefere giderken hazırlattığı tantanalı merasime dâvet ettiği Kölemen beylerine tuzak hazırlayarak hepsini imha etmişti.

Bu suretle dahilde tam bir otorite sağlayan, Vehhabî mes'elesindeki başarısı sebebiyle de itibarı yükselen **Mehmed Ali Paşa, Mısır'**da müthiş bir imar hareketine girişti. Ümmî bir adam olmasına rağmen gayet zeki ve teşkilâtçı idi. Yollar, köprüler, fabrikalar, tersaneler inşa etti. Mükemmel bir ordu ve donanma vücuda getirdi. Müteakiben de yine evvelce anlatıldığı üzere Mora isyanında onun bu askerî gücünden istifade edilmişti. (1826) Bu yüzden artan nüfuzuna rağmen bu gibi hizmetleri sebebiyle yerinden alınmıyordu. Birkaç defa değiştirilmesi için harekete geçilmişse de gayet dikkatli ve müessir bir istihbarat teşkilâtı kurmuş bulunan **Mehmed Ali Paşa** bunu zamanında haber alarak İstanbuldaki Devlet Ricalini hediyelere garketmek suretiyle Mısır Valiliğinde kalmayı temin edebildi. **Mehmed Ali Paşa,** istiklâle doğru giden faaliyetlerini İstanbul'un gözünden kaçırmak için yüksek kademedeki devlet adamlarına böyle çeşitli hediyelerle

hulul ederek her defasında yerinde kalmayı temin ediyordu. Ayrıca şahsî propagandası için de, elden gelen gayreti sarfediyordu. Mısır'ın hac yolu üzerinde bulunmasından istifade ederek bu propaganda müessir bir surette yapılıyordu. Gitgide o hale geldi ki, birçok kimse «**Mehmed Ali Paşa**, Sadrazam olup Mısırdaki çalışmalarını İstanbulda tekrarlamadıkça devlet düzelemez» demekteydiler. Hakikatte ise **Mehmed Ali Paşa**, Suriye'yi ele geçirerek eski «K ö l e m e n D e v l e t i »ni kendi adına diriltmek istiyordu. Fakat onun bu maksadı çabucak anlaşıldığı gibi, kazandığı başarılardan şımararak Osmanlı Hânedanının yerini almayı hayal edecek kadar hıyanette ileri gittiği görüldü. Şöyle ki: **İbrahim Paşa, II. Sultan Mahmud'**dan Yunan isyanındaki hizmetinden dolayı oğlu **İbrahim Paşa** için Suriye valiliğini istedi. Bu isteği reddolunca zorla almağa kalkışarak hiyanetini açığa vurdu. Oğlu **İbrahim Paşa'**yı otuz bin kişilik bir kuvvetle Suriye'ye saldırttı. Padişah, kendisini « Âs i » ilân etti. (1831) **İbrahim Paşa, Akkâ'**ya hücum edip burasını aldı. Lübnan ormanlarından istifade edip Navarinde yanan donanmasını yeniden inşa etmek istiyordu. Müteakiben Şam'ı da eline geçirdi. İstanbuldan üzerine gönderilen **Ağa Hüseyin Paşa** kuvvetleri, Halep önünde **İbrahim Paşa'**ya mağlûp oldular. Âsiler, Torosları aşarak Konya ovasına sarktılar. Bu defa karşılarına Sadrazam **Reşid Mehmed Paşa** kumandasındaki ordu çıktı. Konya Ovasındaki çarpışmada Osmanlı Ordusu, Mısır ordusunu bozmuşsa da Sadrazamın esir düşmesi yüzünden zafer **İbrahim Paşa** tarafında kaldı. Bu başarıdan hız alan **İbrahim Paşa**, Kütahyaya kadar geldi. Artık İstanbul yolu kendisine açıktı. Önünde duracak hiç bir Osmanlı kuvveti kalmamıştı. Bu yüzden başından büyük hülyalara daldı.

1826 yılında Yeniçerilerin anî ve müthiş bir inkılâb darbesi ile ilga edilmiş olması, Yunan isyanı, Moskof se-

feri gibi üstüste binen bâdireler devleti mânen ve maddeten yorgun ve perişan düşürmüştü. Üstelik de bütün bu hâdiseler zayıf bünyeli **II. Sultan Mahmud'u** hem sarmış hem de halk nazarında gözden düşürmüştü. **Mehmed Ali Paşa** ise Mısırdaki çalışmalarına eklenen yaygın propaganda ile alâka ve itimad kazanmıştı. Bu yüzden Mısır ordusu ile çarpışan Osmanlı askerlerinden birçoğu kalben **Mehmed Ali Paşa**'yı tutuyorlardı. Onun kolay bir zafer elde etmesinde en büyük âmillerden biri de buydu. Ayrıca **İbrahim Paşa** her gittiği yerde padişaha değil, onu iğfal eden ricale karşı savaştığını, Saltanat ve Hilâfetin kölesi olduğunu söylüyordu. Gerçekten başlangıçta sadece Suriye ve Mısır'a sahip olmak ve bu suretle eski Kölemen Devletini kendi idaresinde hortlatmak istiyordu. Fakat orduları arka arkaya umulmadık zaferler kazanınca bu fikirlerini değiştirdi. Türklerin kaç yüz yıllık hanedan âilesini değiştirerek yerine geçmek arzusuna kapıldı. Kütahyaya varan **İbrahim Paşa**, bu maksadı açığa vuran mektuplarla taşra valilerine müracaat etti. Onları, «Saltanat mes'elesi» ni görüşmek üzere İstanbul'a dâvet ediyordu.

Halbuki Osmanlı, Devletinin kudret ve azameti kadar, tarihî istikrarını da sağlayan başlıca âmillerden biri bu hânedandı. Dahilde ne çeşit bir ihtilâf zuhur ederse etsin, hiç bir kimsenin hânedanı değiştirmek gibi bir ihaneti hatır ve hayaline getirmediği tarihî bir gerçektir. Daima bütün ihtilâfların üstünde âdeta ebedî bir otorite halinde «Âl-i Osman» tarihî bir vazife ifa ederek nihayet bir padişahın değiştirilmesiyle efkârın yatışması temin edilirdi. Fakat netice itibariyle hall edilen Sultan gibi iclâs edilen Sultan da bir Osmanoğlu olduğu için eski düzen yeniden teessüs ederdi. Osmanlı âilesi, rakipsiz bir otoriteye malik olarak milletin birliğini sağlayıcı biricik unsur halinde devam edip giderdi. Ekseriya

yerli ailelerden kız almamak veya yerli bir aileye üst üste bir kaç kere kız vermemek suretiyle kendi nüfûz ve otoriteleriyle yarış hevesi tevlid edebilecek bir kudret ve nüfuza malik olan bir aile türetmezlerdi. İsteyen bunu onlar için «â i l e m e n f a a t i» ile izah edebilir. Fakat şu bir tarihî gerçektir ki, tek istisnası **Kavalalı Mehmed Ali Paşa** olmak üzere millî tarihimizde hanedanlık için âilelerarası kavga zuhur etmemiş ve bu da bize asırlar süren bir millî istikrar sağlamıştır Nitekim Avrupa'da bu gibi vak'alarla sık sık karşılaşılmıştır.

İbrahim Paşa'nın saltanat mes'elesi gibi mühim bir mes'eleye el atacak kadar hıyanette ileri gitmesi, devletin durumunu cidden tehlikeli bir safhaya sokmuş oldu. O kadar ki, çeşitli sebeplerle Sultan **II. Mahmud'**u istemeyen bazı devlet adamları, İstanbul'da Mısır Ordusunu karşılamaya hazırlanıyorlardı. **Sultan Mahmud,** gerçek bir ızdırab ve sıkıntıya düçâr oldu .Bu felâketi atlatabilmek için tek tek birçok Avrupa devletlerine baş vurdu ise de sadece Rusya'dan müspet cevap geldi.

Çar **I. Nikola,** Osmanlı Devletinin dahilî işlerine müdahale edebilmek için bu talebi canına minnet bildi. **II. Sultan Mahmud** ise «D e n i z e d ü ş e n y ı l a n a s a r ı l ı r» kabilinden Rus yardımını kabule mecbur oldu.

Ruslar donanmalarını İstanbul'a göndererek, Üsküdar'a asker çıkardılar. Bu suretle Osmanlı Devletini bir nevi himayeleri altına almak ve onun iç işlerine ciddî bir şekilde müdahale etmek suretiyle tehlikeli bir durum ihdas ettiler. Fakat **II. Sultan Mahmud,** bu tehlikeyi göze almasaydı Mısır askerleri hiç şüphesiz ki, İstanbul'a girer Saltanatı ve Hilâfeti de değiştirirlerdi. [119]

Rusların bu hareketi «Devletler Muvazenesi» bakı-

---

[119] Ali KEMAL, a. g. e. sh. 118

mından İngiliz ve Fransızları telâşa düşürdü. Onbeş bin kişilik bir Rus kuvvetinin boğazın iki yakasını tutması ve Osmanlı Devletinin bir nevi Rus vesayeti altına girmesi, onların işine gelmedi. Avusturya dahilî bir ihtilâldan korktuğu için kendini Rus dostluğuna muhtaç hissediyordu. Bu yüzden de «İttifak-ı Mukaddes»i yeniden kurmak için gayretler sarfediyordu. Böyle bir hâdise dolayısiyle büyük devletlerin birbirleriyle çatışmalarını önlemek için araya girdi. İki tarafı da ikna ederek 5 Mayıs 1833 de «Kütahya Muahedesi» ni imzalatmaya muvaffak oldu.

Bu muahedeye göre **Mehmed Ali Paşa**'ya Mısır valiliğine ilâveten Adana vilâyeti de dahil olmak üzere bütün Suriye, Oğlu **İbrahim Paşa**'ya ise, Girit ve Cidde valilikleri verildi.

Muahededen sonra Mısır askerleri Anadoludan çekilip gittiler. Artık Rusların da işleri bitmiş oluyordu. Fakat Osmanlı Devletinden bir şey koparmadan ayrılmak istemedikleri görülüyordu. Bunun için Ruslarla 8 Temmuz 1833'de «Hünkâr İskelesi Muahedesi» yapıldı. Hünkâr iskelesi, Rusların bu hâdise sırasında Beykoz'da karargâhlarını kurdukları yerdi. Bu, sekiz yıl için imzalanmış bir müdafaa anlaşması idi. Bu anlaşmaya göre Rusya, icabettiğinde Osmanlı Devletine yardım edecek, Osmanlı Devleti de bu yardıma mukabil Boğazları Rusyanın düşmanlarına kapayacaktı. Bu suretle Rusya Boğazların bekçiliğini elde etmiş oluyordu.

Hıyaneti sebebi ile Osmanlı Devletini tehlikeli bir suretle Rusyanın kucağına düşüren **Mehmed Ali Paşa** daha daha evvel de bu ihaneti mükerreren ortaya koymuştu. Önce Mora İsyanı sırasında Oğlu **İbrahim Paşa** İstanbul'un emrini beklemeden Mora'yı boşaltıp Fransız askerlerine teslim etmişti. Daha sonra da 1828 Osmanlı - Rus harbinde vadettiği oniki bin kişilik yardım kuvvetini gönder-

miyerek Rusların İstanbul üzerine sarkmalarına sebep olmuştu. Çünkü devletin yıkılmasını bekliyordu. Bu suretle hayal ettiği saltanatı elde edecekti. Halbuki asıl böyle bir düşünceye kapılmasıdır ki, hıyanetine tuz - biber ekmiştir. Yukarıda izah edilmiş olduğu üzere Osmanlı Ailesi Millî Tarihimiz boyunca her türlü anarşi ve kargaşalığı önleyen bir istikrar unsuru olmuştu. Bu yüzden hiç kimse, -ihtilâf ne kadar derin olursa olsun- hânedanı değiştirmeyi aklının köşesinden bile geçirmemiş, sadece padişah değiştirmekle iktifa etmişti.

II. Sultan Mahmud'un hasta bünyesini yorup daha da zafiyete uğratan bu Mısır gâilesi Kütahya Muahedesi ile zâhiren kapanmış gibi görünmekte idiyse de hakikatte aslâ kapanmamıştı. Bu muahede iki tarafı da memnun etmemişti. **Mehmed Ali Paşa**, büyük devletlerin araya girmesi ile kaybettiği devlet kuşuna hayıflanıyor, **II. Sultan Mahmud** ise, **Mehmed Ali Paşa**'ya kaptırdığı vilâyetler için göz yaşı döküyordu. Hakikaten **Sultan Mahmud**'u çok sarsan bu hâdise onun hastalığını ciddî bir safhaya döktü. Bu yüzden Çamlıca'ya çekilerek devlet işlerini yeni kurulan «Meclis-i Valâ-yı Adliye» ye dışişlerini de «Reis-ül Küttâb» a bırakmıştı. Bu tarz hareketi ile de bir nevi «Meşrutî İdare» ye yol açmış oluyordu. [120]

Osmanlıları da **Mehmed Ali Paşa**'yı da memnun edemiyen anlaşma, iki tarafın fırsat kollaması ile altı sene devam etti. Nihayet Külek Boğazını takviye ederek askerlerini çoğaltan **İbrahim Paşa** ile Osmanlı Kuvvetleri Halep yakınında Nizip'te tekrar karşılaştılar. Bu suretle Kütahya Muahedesi bozuldu. İyi sevk ve idare edilemiyen **Hafız Paşa** kumandasında Osmanlı kuvvetleri, **İbrahim Paşa**'ya yenildiler. Fakat bu mağlûbiyet haberi İstan-

---

[120] Engelhart - Türkiye ve Tanzimat - İstanbul 1328, sh. 31

bul'a ulaşmadan **II. Sultan Mahmud,** Çamlıca'da hayata gözlerini yumdu. (1839)

Yerine oğlu **Sultan Abdülmecid** geçti. Bu sırada Türkiye'de «Tanzimat Fermanı» ilân edildiğinden Avrupa Efkârı umumiyesi nisbeten Osmanlı Devletinin lehine dönmüş bulunuyordu.

Avusturya Başvekili **Meternih'**in teklifi ile Avusturya, Prusya, Rusya, Fransa ve İngiliz devletleri «Şark Mes'elesi» ni görüşmek üzere toplanarak Osmanlı Devletini verecekleri kararın neticesini beklemeye dâvet ettiler. Osmanlı Devleti büyük ümidlerle ilân edilmiş bulunan Tanzimat Fermanına rağmen Avrupa devletlerinin bir nevi müşterek himayeleri altına girmiş oluyordu.

Fransa, kendi nüfuzu altındaki **Mehmed Ali Paşa'**yı tutuyordu. Buna mukabil İngiltere ise Fransanın Mısır'da söz sahibi olmasını öteden beri istemiyordu. Az kalsın bu yüzden bir silâhlı çatışmaya mecbur kalacaklardı. Fakat mes'ele diplomasî yoluyla hallolunabildi de Mısır mes'elesi için toplanan İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya 1840 yılında «Londra Mukavelenâmesi» adıyla bilinen bir anlaşmayı imzaladılar. Fransa, bu toplantıya dâvet edilmemişti. Fransayı kızdıran Londra mukavelenâmesine göre bu dört devlet Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü garanti ediyor, buna mukabil, **Mehmed Ali Paşa'**ya yola gelmesi için Padişahın vereceği müddete riayet eylediği takdirde Mısır Valiliğinin sülâlesine geçecek bir hak olmak üzere uhdesine tevdi'ini ayrıca da hayatta kaldığı müddetçe kendisine «Akkâ Paşalığı» ile «Sayda Eyaleti» de ilâveten veriliyordu. Eğer verilen müddete riayet etmeyip, yayıldığı yerlerden çekilmezse kendisine karşı şiddet kullanılacaktı.

Fransa kendi reyi alınmadan imzalanan bu anlaşma karşısında aşırı bir galeyana kapılmışsa da ileri gitmek

cesaretini gösterememiştir. **Mehmed Ali Paşa** ise Padişah tarafından kendisine verilen mühlete riayet ederek tayin edilen hudutların gerisine çekilmedi. Bu yüzden Osmanlı, Avusturya ve İngiltere gemileri Suriye sahillerine gönderilerek karaya asker çıkarıldı. Karadan gönderilen Osmanlı askerleri de Dürzü Dağında **İbrahim Paşa** kuvvetlerini mağlûp ettiler. **İbrahim Paşa,** güçlükle kaçıp Mısır'a sığınabildi.

İngilizler daha da ileri giderek İskenderiye'yi topa tuttular. **Mehmed Ali Paşa,** Dimyattaki pirince giderken evdeki bulgurdan da oluyordu. Aman diledi. Büyük devletlerin kendisi hakkında verecekleri karara boyun eğeceğini bildirdi.

Neticede Mısır'ın eskisi gibi bir «Osmanlı Eyaleti» olarak kalması fakat bu hakkın Mehmed Ali Paşa'nın ahfadına da intikal etmesi kabul edildi. Buna mukabil Mısır, Osmanlı devletine her yıl seksen bin kese altın ödeyecekti.

Nihayet bu mes'elenin hallinden birkaç yıl sonra 1845 yılında devleti çok buhranlı bir vaziyete düşürmüş olan hâin **Mehmed Ali Paşa,** İstanbul'a gelerek padişahın ayağına kapanıp afv diledi. Artık, **Yavuz** devri gibi her ihanetin gereği şekilde ve anında cezalandırıldığı satvet devirleri çok geride kalmıştı. Bu yüzden **Mehmed Ali Paşa,** taleb ettiği afv ve müsamahaya kolayca nâil oldu.

Gerek iç ve gerekse dış düşmanlara karşı aşırı afv ve müsamaha ile muamele etmek, imparatorluğumuzun kuvvetini zaafa çeviren ve parçalanıp dağılmasını intac eden en büyük hatalardan biri olarak millî talihimizin dönüş safhasında her vesile ile dikkati çekmektedir. Halâ da bu aşırı, afv edici ve müsamahakâr oluşun acı çilesi içinde bulunmaktayız.

10 — BİR MOSKOF TEŞHİSİ «HASTA ADAM» VE KIRIM HARBİ

a — Hasta adam

1699 Karlofça Muahedesi ile Avusturya idaresine terkettiğimiz Macaristan'da Fransız İhtilâlinden mülhem olan birtakım kıpırdanışlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Nihayet 1848 senesinde Avusturyayı ötedenberi korkutan Macar İhtilâli patlak verdi. Macarlar, sür'atle muvaffakiyet elde ederek millî bir hükümet bile kurdular. Avusturya Macarlarla tek başına başa çıkamayınca Rusya'dan yardım istedi.

Çar **I. Nikola, Macaristan'a** bir ordu göndererek Macar hürriyet mücadeleşini kan ve ateşle boğdu. Her tarafta divan-ı harbler kurularak Macar ihtilâlcileri asılmaya başlandı.

Dünyanın bütün büyük devletleri bu insafsız katliama seyirci kalırken Türkiye kaçabilen mültecilere kapılarını açtı. Binlerce Macar mültecisi bu suretle canlarını kurtarabildiler. Fakat Avusturya ile Rusya, Osmanlı Devletine müracaat ederek bunların kendilerine teslimini istediler. Osmanlı Devleti büyük bir celâdet göstererek ordusunu seferî vaziyete getirip bu isteği şiddet ve nefretle reddetti. Rusya ve Avusturya'nın tehditlerine pabuç bırakılmadı. Bu yüzden Londra ve Pariste Türk sefarethanesi önünde sevgi gösterileri yapıldı.

Osmanlı Devleti bu suretle Rus ve Avusturya tehditlerine meydan okurken diğer taraftan Rus Çarı **I. Nikola**, Türkiye'yi parçalayıp yutmak için tevali eden çalışmalarını hızlandırmış bulunuyordu.

Yunan istiklâlinden bir sene sonra (1830) diplomatik bir manevra ile Sırbistan'ın muhtariyetini temin eden Rusya, Balkanlarda kurulan yeni devletlerin hâmisi du-

rumuna geçmişti. Osmanlı - Türk Devletinden böylece parça parça kopardığı toprakları, birer birer hükümet haline getirmek suretiyle hemen hepsi nazarında büyük bir kurtarıcı rolünde bulunan Rusya, adım adım «S ı c a k d e n i z e m e l i» ne yaklaşmaya çalışıyordu. Bunun için de, devletimizin Avrupadaki hudutlarını hergün biraz daha güneye doğru zorluyordu. En kısa zamanda İstanbul'a nail olmak için sabırsızlanan Rusya, nihayet Türkiye üzerindeki nihaî projesini ortaya koydu. Bu proje, Türk'ün devletini «H a s t a a d a m» ilân ediyordu. İşte bu uğursuz söz bir «R u s i c a d ı» olarak siyasî edebiyata geçti.

1858 senesi Ocak ayının dokuzuncu gecesi Petersburg Kış Sarayında bir müsamere veriliyordu. Salon en seçkin dâvetlilerle tıklım tıklım doluydu. Bir ara Rus Çarı **I. Nikola**, İngiliz elçisi **Sir Hamilton Seymur'u** bir kenara çekerek kendisiyle Türkiye hakkında konuşmak istediğini söyledi. Şuradan buradan başlayan mükâleme içinde Çar **I. Nikola** bir ara:

«— ... Kollarımız arasında ağırca hasta bir adam var, mirasını şimdiden paylaşmalıyız» dedi.

Elçi, «Hasta bir adamı korumak, kerim ve kuvvetli olanlar için bir şereftir» diye mukabele etmekle beraber, Çarın fikirlerini öğrenmekten de geri kalmadı. Bu projeye göre Girit ve Mısır İngiltereye verilecek; Rusya ise, Eflâk, Buğdan, Sırbistan ve Bulgaristan'da kurulacak prenslikleri himayesi altına aldıktan başka İstanbul'u da muvakkat (!) kaydıyla işgal edecekti.

b — Kırım Harbi

1851 yılında Rusların tahrikiyle ayaklanan Karadağlılar, kısa zamanda tenkil edilerek mes'ele kapanmıştı. Fakat bu hâdiseden aradığı bahaneyi elde edemiyen Rus-

ya, ortaya bir «Makamat-ı mübareke» mes'elesi çıkardı. Şöyle ki: Kudüste **Hazret-i İsa'**nın mübarek sayılan makamlarının idaresi **Kanunî** zamanından beri katolik papazlarına bırakılmıştı. Sonradan Ortodokslar da buna benzer bir hak elde ederek bu makamların idaresine ortak olmuşlardı. İki mezheb mensupları arasında müşterek idare yüzünden kavga eksik olmazdı.

Rusya, Karadağ isyanının bastırılması ile Osmanlı Devletinin içişlerine müdahale için aradığı bahaneyi elde edemeyince bu makamların iki ayrı mezhebten olan idarecileri arasında bir ihtilâf çıkardı. Arkasından da Ortodokslara haksızlık edildiğini ileri sürerek işi büyütmeye çalıştı. Fransa ise, bu ihtilâfta katoliklerin tarafını tutmak suretiyle hâdiseye karıştı.

Muhtelit bir heyet seçilerek Kudüs'e gönderildi. Tahkikat haksızlık olmadığını ortaya çıkardı. Durum alâkalı devletlere bildirildi.

Bundan da umduğunu elde edemeyen Rusya, ortodoks hacılara kötü muamele edildiğini ileri sürdü ve mukaddes makamların idaresinin sadece Ortodokslara verilmesinden başka Ortodoks Kilisesine tanınan hakların arttırılmasını taleb etti.

Bu iş için İstanbul'a gönderilen sefir **Prens Mençikof,** Osmanlı hükümetine karşı küstâh bir tavır takınmaya başladı. Hergün yeni ve kabulüne imkân olmayan bir teklifle Babıâliye baş vuruyordu.

Mençikof, bir ültimatomla bu hususta daimî bir anlaşma teklifini, gayet tehditkâr bir surette ortaya attı. Bu teklife göre Rus Çarı, güya ordularını Osmanlı Padişahının emrine verecek, Padişah da Rusyayı Türkiyedeki Ortodoksların hâmisi kabul edecekti. Halbuki Rusya bu hakkı 1774 Kaynarca Muahedesi ile çoktan elde etmişti. Asıl maksat, Osmanlı Devletini vesayet altına almak ve şayet bunu da elde edemezse bir anlaşmazlık çıkarmaya

muvaffak olmaktı. Ültimatom'un beş günlük müddeti dolmadan Osmanlı Devleti durumu İngiliz ve Fransız sefirlerine haber verdi. Yukarıda anlatıldığı üzere bunlar Osmanlı toprakları üzerinde Rusyanın büyük bir nüfuz elde etmesinden endişe ediyorlardı. Biraz da bu sefirlerden alınan destekle Rus ültimatomu reddedildi. **Mençikof** siyasî münasebetleri keserek İstanbul'u terk etti.

Rusya harp ilânına bile lüzum görmeden « M e m l e k e t e y n » denen Eflâk ve Buğdan'a saldırarak hudutlarımıza tecavüz etti. (1853)

İngiltere, Fransa ve Sardunya (İtalya) ile de anlaşarak Türkiyeyi destekleyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Moskof tecavüzü protesto edildi. Arkasından da Rusya'ya harp açılmasına karar verildi. (23 Ekim 1853)

İngiltere ve Fransa Türkiyeye yardım için donanmalarını Çanakkaleye gönderdiler. Harp ilânından bir gün evvel de Çanakkale boğazını geçerek Marmara'ya çıktılar. Ruslar, bu durumu 1841 anlaşmasına aykırı bularak protesto ettiler ve İngiltereden izahat istediler. Onlar da Rusların Memleketeyne vaki tecavüzleri ile sulh halinin ortadan kalktığını bildirdiler.

Türk - Rus Muharebesi önce Tuna boylarında ve Kafkasyada cereyan etti. Osmanlı Devleti tek başına Ruslarla kahramanca çarpıştı.

Rumeli kuvvetlerine kumandan tayin edilen **Ömer Paşa** Tuna'yı geçerek küçük Eflâk'ı işgal etti. Ruslarla yaptığı «Otlayınca, Çatana ve Kalafat» muharebelerini kazanarak Rus kuvvetlerini püskürttü. Bu suretle Rus Çarı **I. Nikola'ya** Osmanlı Devletinin « H a s t a A d a m» olmadığını acı bir şekilde öğretti.

Kafkas cephesinde de **Abdülkerim Nadir Paşa,** Ruslara karşı muvaffakiyet elde ederek onları geriletiyordu. Bu sırada Kafkas Dağlarının namlı kahramanı **Şeyh Şa-**

mil de nispet kabul etmez derecede üstün Rus kuvvetlerine karşı üst üste zaferler kazanıyordu.

Ruslar, bu hezimetlerin acısını çıkarmak maksadıyla Sinop Limanındaki oniki gemiden ibaret Türk donanmasını anî bir baskına uğratarak yaktılar. (1853) Felâketten kurtulabilen tek bir gemi kaçarak bu acı haberi İstanbul'a ulaştırdı. İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız donanmaları Rusların bu hareketlerini kendilerine karşı bir nevi meydan okuma tarzında telâkki ettiler. Karadeniz'e açılarak Türk sahillerini korumaya başladılar.

Bu durumdan istifade edilerek İstanbulda Fransa ve İngiltere ile bir anlaşma imzalandı. (12 Mart 1854) Bu anlaşmaya istinaden müttefikler Rusyanın:

1 — Osmanlı toprak bütünlüğüne riayet etmesini,

2 — Memleketeynden çekilmesini,

3 — Ortodokslar için ileri sürdüğü isteklerden vazgeçmesini taleb ettiler. Fakat Çar **I. Nikola** bunlara cevap bile vermedi. Bunun üzerine 28 Mart 1854'de Rusya'ya harp ilân ederek Osmanlı Devletinin yanında yer aldılar.

Bu sırada Dobruca'yı işgal etmiş olan Ruslar, muhasara ettikleri Silistre Kalesi önünde dehşetli bir bozgun ve perişanlığa uğrayarak Eflâk ve Buğdan'ı boşaltmaya mecbur kalmışlardı. «Silistre Müdafaası» aradaki korkunç kuvvetler eşitsizliğine rağmen efsanevî bir başarı idi. Bu suretle harbin birinci devresi Tuna cephesinde üst üste elde edilen parlak zaferlerle nihayete ermişti. İngiliz ve Fransızlar Rusya'ya harp ilân edince, Tuna harbini şerefle neticelendiren Serdar-ı Ekrem **Ömer Paşa** ile Varna'da birleştiler. Rusya'ya müştereken hücum için Kırım'ı harp sahası olarak tayin ettiler. Bunun için de önce Sivastopol Kalesinin alınmasına karar verdiler.

Sivastopol müttefik kuvvetler tarafından karadan ve denizden kuşatıldı. Muhasara bir yıl sürdü. «İtalyan Millî Birliği»ni kurmaya çalışan Sardunya Krallığı da onbeşbin kişilik bir kuvvetle müttefiklerin yanında yer aldı.

Ruslar, Avusturya'dan umdukları yardımı göremediler. Avusturyalılar 1848 Macar hürriyet mücahidlerinin tenkilinde Ruslardan gördükleri yardımı karşılıksız bıraktılar.

Sivastopol muhasarası nihayete ermeden Çar **I. Nikola** vefat etti. Yerine geçen **II. Aleksandr,** sulh taraftarı idi. Fakat müttefikler harbe devama kararlı idiler. Nihayet 10 Eylül 1855'de Sivastopol müttefik kuvvetlerin çetin muhasarası sonunda düştü.

Ruslar, Kırım cephesindeki bu mağlûbiyete rağmen Kafkas cephesinde bazı başarılar elde ediyorlardı. Kahramanca müdafaalara rağmen erzakın tükenmesi yüzünden Kars'ı ellerine geçirmeye muvaffak oldular.

İngilizlerin Rusya'ya karşı harbe devamı arzu etmelerine mukabil, Fransa sulhe meyletmeye başlamıştı. Bunun üzerine 1856 yılında «Paris Sulh Kongresi» toplandı. İmzalanan anlaşmaya göre:

1 — Kars Osmanlı Devletine, Sivastopol Rusya'ya bırakıldı.

2 — Karadeniz bütün devletler için tarafsız hale getirildi. Burada ne Rusya ve ne de Osmanlı devleti tersane bulunduramıyacaktı. Bu Rusya için ölüm demekti. Halbuki Osmanlı devleti Marmara'da kuracağı tersanelerle hazırlıyacağı donanmayı derhal Karadeniz'e çıkarabilirdi. Rusya ise Baltık'tan Kardeniz'e inmek imkânına sahip değildi.

3 — Tuna ve Karadeniz her milletin ticarî gemilerine açık tutuluyordu.

4 — 1841 Boğazlar mukavelesi yenileniyordu.

5 — Rusya Basarabya'yı Buğdan'a bıraktı. Eflâk,

Buğdan ve Sırbistan iç işlerinde serbest oldu. Buralara « B e y » tayininde büyük devletlerin reyine müracaat esası kabul edildi.

6 — Osmanlı devleti Avrupa « M e d e n i M i l l e t l e r C a m i a s ı » na kabul edildi.

Ancak yirmi yıl kadar Avrupa politikasının temeli olabilen 1856 Paris Sulh Muahedenamesinin mer'iyeti ömürlü olmadı.

1870 - 71 Prusya (Almanya) - Fransa harbinden istifade ederek 1856 Paris Muahedesinin elini kolunu bağlayan maddelerinden kurtulmak isteyen Rusya 1871 yılında Londra'da bir konferans toplayarak bu muahedenin değiştirilmesine teşebbüs etti. Bu suretle Osmanlı Devleti ile yeniden harbi göze alabilmek, Karadenizde tersane kurabilmek ve gemiler inşa edebilmek için mevcud engeli ortadan kaldırmış oldu.

Derhal donanma teşkili için hazırlıklara giriştiği gibi bir taraftan da Balkanlarda « S l â v l ı k » propagandalarına hız verdi. Sırplar, Boşnaklar, Karadağlılar ve Bulgar'ları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. İşte tarihimizde «93 Harbi» diye bilinen Türk - Rus Harbi bu yüzden çıktı.

11 — 1777 - 78 TÜRK - RUS HARBİ (93 HARBİ)

13 Mart 1871 de imzalanan «Londra Muahedesi»yle Rusyanın Karadenizde tersane kurmasına ve donanma bulundurmasına müsaade edilmesi, 1870 - 71 Alman - Fransız Harbinin Avrupadaki kuvvetler muvazenesini bozarak ortaya dünyanın ikinci büyük devleti olarak bir - Almanya imparatorluğu çıkarmış olmasındandı. Bu yüzden 1856 Paris Muahedesinin Rusya'yı bağlayan maddelerinin değiştirilmesine hiçbir Avrupalı devlet

itiraz edemedi. Fakat Osmanlı Ordu ve donanması **Sultan Aziz** merhumun sarfettiği büyük gayret ve fedakârlıklar sonunda Dünyada hatırı sayılır bir kuvvet haline geldiği için Rusya bu tarihten itibaren Osmanlılarla harbe tutuşmak için daha en az altı yıl hazırlanmak mecburiyetinde kaldı. Gerçekten Osmanlı Donanması İngiltere'den sonra dünyada ikinciliğe yükseldi. [121] Kara ordusu da yedi - sekizyüz bin kişilik mevcudu ile oldukça büyük bir kıymet ve kudret ifade etmekteydi.

Rusyaya ümid veren tek cihet, 1871 yılından itibaren İstanbul'da değersiz ve muhteris vezirlerin arka arkaya iş başına gelmesiydi.

Türk Ordusunu, Balkanlarda tahrik ve teşvik ettiği isyanlarla uğraştırıp yıpratmak siyasetini takib eden Rusya, önce Bosna - Hersek'te sonra Bulgaristanda daha sonra da Sırbistan ve Karadağ'da isyanlar çıkarttı. **Sultan Aziz** merhumun yukarıda arzedildiği gibi gayet kuvvetli bir duruma yükselttiği Türk Ordusu bu isyanların hepsini de çabucak bastırarak Rusyaya beklediği fırsatı vermedi. [122]

---

121 İsmail Hâmi DANİŞMEND - a.g.e. c. 4. sh. 233

122 Babası *Sultan II. Mahmud*'un başlattığı ve ağabeyisi *Sultan Mecid*'in zamanında devam eden «Batılılaşma Hareketleri»nden rahatsız olan muhafazakâr kitle, *Sultan Aziz*'e ümid bağlayarak onun tahta geçmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Gerçekten hastalıklı ve cılız babası ve ağabeyisinden sonra tahta geçen *Sultan Aziz*, ava, cirit'e ata binmeye meraklı, heybetli bir görünüşe malik ruh ve bedence gayet sıhhatlı ve dirayetli bir padişah idi. İtinalı bir tahsil görmüştü. Kuvvetli bir edebî kültüre mâlikti. Şâir ve bestekârdı. Çok güzel ney de üfleyen *Sultan Aziz*'in besteleri kadar güfteleri de ince ve hassas ruhunun derin ifadesini taşımaktadır. "Ressamlar Cemiyeti" mecmuasında neşredilen krokileri, resim sahasında da kudretli ve gerçek bir san'at kâbiliyeti olduğunu isbat etmektedir.

Fevkalâde zeki ve hüsnüniyet sahibi bir padişah olduğunu

Fakat bu sırada tarihimizin en büyük simalarından biri olan Sultan Aziz merhum birkaç muhteris ve hain pa-

---

amansız düşmanlarından *Mithat Paşa* bile meşhur "Yıldız Muhakemesi" dolayısıyla itirafa mecbur kalmıştır.

Bu kadar ince ve hassas bir ruha sahip olmasına rağmen, içinde bulunduğu zamanın icablarını dikkate alarak askerî ve siyasî bakımdan gerekli hiçbir teşebbüsten geri kalmamıştır. Ordu ve donanmanın son sistem silâhlarla teçhiz ve talimlerine son derece itina ederek bu hususta hummalı bir faaliyet göstermiştir. Bu işleri çok defa başkalarına bırakmayıp bizzat kontrol ve idare etmiş ve daima en yeni silâhları temin ederek ordusunu bunlarla takviye etmiştir. Böyle birçok silâh siparişleri esnasında masraflara şahsî imkânları ile de iştirak ettiği gibi saray erkânıyla kadınları bile bu tarzda harekete teşvik etmiştir.

Bu gayretler sonunda yedi-sekizyüz bin kişilik son sistem silâhlarla mücehhez bir kara ordusu yanında Dünyanın ikinci büyük donanmasını da ortaya çıkarmıştı. Bunun için Haliç'te büyük bir tersane kurmuş, askerî ve sivil pekçok fabrika tesis ederek sanayi inkılâbı yolunda da ciddî adımlar atmıştır.

Gayet dindar ve intizamlı bir hayat süren dürüst bir insandı. Su yerine zemzem içecek kadar takva sahibi idi. Hattâ Avrupa'ya seyahata gittiği zaman abdest almak için suyunu beraberinde götürmüştü. Muntazaman namaz kılar ve çok çok Kur'ân-ı Kerim okurdu. Canice katledildiği zaman odasındaki küçük masanın üzerinde "Sure-i Yusuf" açık olduğu halde bir Kur'an-ı Kerim bulunmuştu.

Gayet ileri görüşlü bir padişahtı. Rusyayla harbedip onu yenmedikçe Osmanlı Devletinin büyük devlet olma vasfını devam ettiremiyeceğini daima tekrarlardı. Bu iş için Türkistan'a el atmış orası ile irtibat sağlamıştı. Kırım'ı geri almaya hazırlanıyordu.

Donanmasını Hind Okyanusuna göndermiş, buraların yegâne hâkimi olan İngilizlere varlığını ve kuvvetini kabul ettirmişti. Onun zamanında bir Fransız gemisinin Haliç Tersanesinde muvaffakiyetle tamirinden dolayı *III. Napolyon* bir teşekkür mektubu göndermiştir.

Türkiye'nin büyük devlet olarak temadisinin, ancak İstanbul, Kahire, Bağdat ve Şam vilâyetlerine sahabetle mümkün olabileceğini vasiyetinde beyan etmiştir ki, bu görüşün doğruluğu bugünkü vukuat ile de sabittir.

şanın uğursuz komploları ile tahttan indirildi. Bu hali vak'asını müteakiben beş gün sonra da, caniyâne bir surette katl edildi. [123] Bunlar, **Hüseyin Avni Paşa, Mithad**

Koç ve horoz döğüştürüp kazananların boyunlarına nişanlar taktığı yolundaki iddialar, garezkâr ve ahlâksız muhaliflerinin uydurmalarından başka bir şey değildir. Hakikatte güreş ve bu gibi oyunları, bir harp mümaresesi olarak teşvik ederdi. Bu yüzden de gayet popüler bir şahsiyeti vardı.

En ziyade «M ü s r i f» olmakla itham edilmiştir. Gerçi onun zamanında Osmanlı dış borçları "d o k s a n m i l y o n" dan "y ü z d o k s a n a l t ı m i l y o n"a yükselmişti. Fakat giriştiği askerî ve iktisadî teşebbüsler dikkate alınırsa bu artışın hiç de anormal olmadığı kolayca görülür. Zamanında borç para ile saraylar yapıldığı yolunda da tenkid edilmiştir. Halbuki *Sultan Aziz*'in yaptırdığı sadece Beylerbeyi Kasrıdır ki, o da pek büyük ve şatafatlı değildir. Çırağan Sarayı'na ise *Abdülmecid* zamanında başlanmıştı. *Sultan Aziz* oldukça ikmal edilmiş bulunan bu sarayın noksan kalan çok cüz'î bir kısmını tamamlatmıştı. Bunun dışında birkaç ahşap bina, malî bakımdan hiçbir mânâ ifade etmez. Hattâ Taşlıkta yaptırmayı düşündüğü cami ile ona aid akaretlerin inşaasını da, askerî masraflar mülâhazasıyla tehir etmiştir.

Burada esas mevzuumuz dışında ve sırf bir istitrat kabilinden şahsiyeti hakkında birkaç kelime söylemeye çalıştığımız *Sultan Aziz*'in muarızları ile *Sultan Hamid* merhumun muarızları arasında zihniyet ve hattâ kadro itibariyle hiç bir fark mevcud olmadığı halde onun hakkındaki kıymet hükümlerinde bugünün sağcı bilinen birçok yazarları bile maalesef yanılmakta ve merhumun hatırasına karşı saygısızlık etmektedirler.

[123] Sultan Aziz merhumun haksız ve mesnetsiz olarak hal'i ve müteakiben de câniyâne bir surette katli millî tarihimizin büyük hâilelerinden biridir. Gerçi merhumun şehadetini müteakib tanzim ettirilen adlî rapor, onun "i n t i h a r" ettiğini beyan etmekte ise de bugüne kadar bunu isbat için ortaya konulmuş bulunan deliller, tatmin edici olmaktan çok uzaktır. Aksine feci bir sûikaste kurban giderek "ş e h i d" edildiği kanaatini uyandıran deliller pek çok ve daha ziyade muknidirler. Bu delillerden birkaçını okuyucularımızın dikkat nazarına arz edelim.

Paşa, Mütercim **Rüştü Paşa** ve **Şeyhûl islâm Hayrullah**

1 — *Sultan Aziz* merhumun ölümünü "intihar" olarak tavsif eden resmî rapora nazaran, merhumun sol kolunun büklüm yerinin biraz aşağısında beş santimetre genişliğinde ve üç santimetre derinliğinde kenarları pürüzlü bir yara tesbit edilmiştir. Sağ kolunda ise, ikibuçuk santimetre derinliğinde diğer bir yara mevcuttu. *Sultan Aziz* merhum güya bileklerine bu yarayı sakallarını düzeltmek için temin ettiği bir makasla açmışmış.

Halbuki mantıken ve tıbben bir kimsenin sol kolunda bu kadar büyük bir yara açtıktan sonra o el ile sağ kolunda da tekrar ikibuçuk santimetrelik bir yara açmasına aslâ ithimal verilemez. Hem de meselâ ustura gibi keskin bir âletle değil de sakal düzeltmeye yarayan âdi bir makasla.

2 — Esasen yukarıda bahsi geçen resmî rapor birçok bakımlardan şayan-ı itimat olmaktan uzaktır.

a — Rapor usulüne göre tanzim edilmemiştir. Bu cinayetin baş faili olan *Hüseyin Avni Paşa*, cesedi muayene etmek isteyen doktorların başında elinde kılıcı olduğu halde dikilerek, son vak'anüvislerden *Abdurrahman Şeref Bey*'in ifadesine göre: «Bu cenâze, Ahmed Ağa, Mehmed Ağa değildir, bir padişahtır. Onun her tarafını açtırıp size gösteremem» demiştir.

b — Bu tehdit sebebiyle cesedi iyice muayene edemiyen doktorlar, sadece kollardaki yaraları tesbit ile iktifa etmiş ve *Hüseyin Avni Paşa*'dan korktukları için "intihar" kelimesini tamamen mesnedsiz olarak zikretmişlerdir. Hattâ *Marko Paşa* gibi bazı doktorlar, raporu, cesedi muayene etmeden imzalamışlardır. Buna mukabil bu muayeneye iştirak eden doktorlardan biri "intihar" kaydıyla raporu imza etmek istemediği için derhal Trablusgarb'a sürüldüğü gibi saray doktorlarından bu şartlar altında müstenkif kalmayı tercih eden *Ömer Bey (Paşa)* ise *Hüseyin Avni Paşa* tarafından hakarete maruz kalmış ve derhal oracıkta kordonları sökülerek askerlikten tard edilmiştir.

c — Raporda vak'a mahallinin durumu, cesedin görüldüğü şekil, orada bir mücadele geçip geçmediğini tesbite yarayan emâreler, cesetteki elbiselerin yırtık ve lekeleri ve buna benzer hadisenin hakiki mahiyetini tesbite yarayacak unsurlar belirtilmemiştir. Halbuki bu gibi hallerde gerçeğin keşif ve tesbitine yaraması ihtimaliyle en küçük teferruat bile raporlara geçirilir. Ve ekseriya da cinayetleri ilk nazarda dikkati çekmeyen küçük delil ve ipuçları meydana çıkarır.

Şehîd-i Muazzez, Hakan-ı Mağfûr
SULTAN AZİZ

Millî tarihimizin büyük fakat talihsiz şahsiyetlerinden biri...

Efendi gibi çoğu kıymetsiz ve muhteris birkaç devlet ri-

---

d — Vak'a ister intihar, ister cinayet olsun bu gibi hallerde rapor tanzim edilmeden nâşın yerinden kaldırılmaması adlî tıbbın vaz geçilmez bir kaidesidir. Halbuki *Sultan Aziz* merhumun nâşı, vak'ayı müteakip her nasılsa doktorlardan evvel hadise yerine gelen *Hüseyin Avni Paşa* tarafından kaldırttırılarak Fer'iye Karakoluna nakledilmiş ve buradaki kahve ocağında ottan bir şilte üzerine atılmıştır. Bahsi geçen rapor da işte burata tanzim edilmiştir.

Karakola götürüldüğü zaman bile henüz ölmemiş bulunan merhumu kurtarmak için doktorlar tarafından hiçbir tıbbî müdahale yapılmamıştır.

Cinayet şebekesinin ortaklarından biri olan Mütercim *Rüştü Paşa*, bu hadiseden beş yıl sonra *Sultan Hamit* merhum tarafından kurdurulan Yıldız Mahkemesindeki ifadesinde bu hususu itiraf etmiştir.

2 — Hükümet bu vak'a için ciddi bir adlî tahkikat yaptırmamıştır. Ondokuz doktora imzalattırılan ve emniyet verecek her türlü vasıftan mahrum bulunan bir raporla iktifa edilmiştir. Meselâ vak'anın şâhidi olan veya birçok bildikleri bulunan yüzlerce saraylı ile merhumun âile efradından gerekli soruşturma yapılmamıştır. Tarihçi *Abdurrahman Şeref Bey*'e göre, câriyeler "Asla intihara kâil olmayıp hep şehâdetten bahsetmişlerdir." gerçi sonradan son *Halife Abdülmecit Efendi* gibi bazı şehzadelerin intihardan bahsetmiş oldukları malûmdur. Bunlar vak'a' sırasında yaşça çok küçük olmaları sebebiyle hakikate nüfuz imkânından mahrum bulundukları gibi bu beyanların da *Sultan Aziz* merhumun hasımları ile onların «etraf» larına karşı duyulan bir endişe ile söylenmiş siyasî sözler olduğu muhakkaktır. Daha ziyade tahta varan yolda birtakım muarız ve mâniler ihdas etmemek ve bir siyasî gaf yapmamak maksadıyla bir nevi kelâm rüşveti olarak ortaya çıkmış bulunan bu gibi beyanlara mukabil hâdise sırasında temyiz iktidarı bakımından tamamen yetişmiş bir durumda bulunan birçok saray mensubunun "şehadet" ten bahsetmiş olduklarını hatırdan uzak tutmamak lâzımdır. Bunlardan o zaman elli yaşlarında bulunan ve gayri matbû bir divanı olan merhumun ablası *Adile Sultan*, onun için yazdığı mersiyede bu cinayeti yana yakıla anlattıktan sonra:

calinden ibaret bir «Erkân-ı Erbaa» (Dört Rical)

"Nasıl hemşiresi bu Âdile yanmaz o Hâkâna.
Ki kıydı bunca zâlimler karındaşı cihan bâna."

Demektedir. Saray çevrelerinin müşterek his ve kanaatlerini terennüm eden bu mersiye ortada dururken politik ve temyiz kudretinden mahrum kimselerden sadır olmuş bulunan beyanlara itibar edilemez.

3 — Sultan *V. Murad*'ın cülusunu tebrik için İstanbula gelen Bursa Valisi *Veliyüddin Paşa*, vak'a günü *Hüseyin Avni Paşa*'nın Kuzguncuktaki yalısında bulunuyordu. Bu sırada paşanın "dik dik ve sık sık" pencereden karşı sahildeki Fer'iye Sarayına bakması Bursa Valisinin dikkatini celbetmişti. Nihayet karşıdan cariyelerin feryadı yükselince hazır bulundurduğu beş çifteli kayığına atlayarak herkesten evvel vak'a mahalline ulaşmıştır. Bu tutum onun hadiseden evvelce haberdar bulunduğunu ve kulağı kirişte beklediğini gösteren aldatmaz bir delildir.

4 — Hadiseden sonra *Sultan Aziz* merhumun aslında katline memur edilmiş bulunan güya muhafız ve iki üç lira maaşlı bekçi makûlesine o zaman bir general maaşı olan yüzer altın aylık bağlanmıştır. Ayrıca da ellerine otuzar altın bahşiş verilerek memleketlerine gönderilmişlerdir. Eğer iddia edildiği gibi hakikaten birer cellât değil de muhafız olsaydılar böylesine taltifleri yerine tecziye edilmeleri gerekirdi. İnkârı gayri kabil bir hadise olarak muhafazalarına (!) terkedilen bir şahsı muhafaza edemiyerek onun ölümüne sebep olduklarını kabul etmek gerekmez miydi?.. Bu da onların muhafız değil, hususî surette tutulmuş cellâtlar olduklarını gösterir. Zaten eski pehlivanlar arasından seçilmişlerdi.

5 — Su yerine zemzem içecek kadar dindar olan, hal'ini gayet mütevekkilâne karşılayan, halefini tebrik eden, hal'i takip eden günlerinde de bütün vaktini namaz kılmak ve Kur'an-ı Kerim okumakla geçiren bir kimsenin dinen haram olan intihara baş vurabileceğini kabul etmek için ortada hiçbir ciddî ve ruhî sebep mevcud değildir.

6 — *Mithat Paşa*, Yıldız Mahkemesinde hakkındaki cinayet ithamı ile adeta iftihar etmiştir: «— İptida Cenab-ı Hakka Hamd-ü şükr ederim ki, böyle muhakemeye davet olunmaklığım ahlâk ve fezâil-i insaniyeyi lekedâr edecek sirkat ve irtikâb-ı rüşvet ve ifsad-ı memleket misillû bir töhmete mebni olmayıp sahih olsa bile gayreti milliye ve hamiyyet-i vataniyemden münbâis olmak iktiza eder bir madde içindir!»

idi.[124]

Kardeşinin oğlu **Murat Efendi «V. Sultan Murad»** ünvanıyla Osmanlı tahtına oturtuldu. Fakat üç ay sonra geçici bir akıl hastalığına marûz kaldığından hal edilerek yerine kardeşi şehzade **Abdülhamit Efendi** 31 Ağustos 1876'da **«II. Abdülhamid»** ünvanıyla Padişah oldu.[125]

Mahlu ve müdafaasız bir padişahın câniyane bir surette katlinin «hamiyet-i vataniyye ve gayret-i milliye» ile ne alâkası olduğunu izah edebilmek için her halde *Mithat Paşa* kadar madrabaz olmak gerektir.

7 — 1881 de Yıldız Sarayında kurulan ve *Gazi Osman Paşa*, *Ahmed Cevdet Paşa*, *Müşir Ethem Paşa*, gibi mümtaz ve istikamet sahibi şahsiyetler tarafından teşkil edilen mahkeme de *Sultan Aziz* merhumun intihar etmeyip katledildiği kanaatine varmış ve failleri hakkında gerekli cezalar tayin edilmiş olduğu halde tarihimizde aşırı merhametiyle ün yapmış olan *Sultan Hamid* merhum tarafından bu cezalar hafifletilmiştir.

Esas mevzuumuz dışında bir istitrat kabilinden temas ettiğimiz bu meselenin bütün delillerini sayıp dökmeye burada imkân yoktur. Buna rağmen yukarıya çıkarılan maddelerin red ve cerhi imkânsız neticesine göre, Türk Tarihinin en büyük simalarından biri olan *Sultan Aziz* merhum birkaç muhteris paşanın âdi bir komplosuna kurban giderek caniyâne bir surette katledilmiştir.

[124] *Sultan Aziz* merhumun feci bir surette şehadetinden tam oniki gün sonra «*Çerkez Hasan*» denilen ve *Sultan Aziz*'in kayın biraderi olan bir subay tarafından Soğan Ağa'daki *Mithat Paşa* Konağında toplantı halinde bulunan vekiller heyeti basılmış ilk hamlede *Avni Paşa* katledilerek *Sultan Aziz*'in intikamı alınmıştır. *Avni Paşa* ile birlikte *Reşit Paşa* ve bir yaveri de öldüren Çerkez Hasan, ertesi günü Beyazıtta asılmıştır.

[125] İç ve dış düşmanların Sultan *II. Abdülhamid*'e bugüne kadar yapmadıkları iftira kalmamıştır. Fakat bütün bu tezvirata rağmen onun büyük ve vatansever şahsiyeti artık tamamen ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Çok iyi bir tahsil gördüğü, Türkçeden başka Arapca, Acemce ve Fransızca da bildiği Osmanlı vak'anüvisi *Lütfü Bey*'den öğrenildiğine nazaran musikiye dahi âşina olduğu bugün ortaya çıkan vesikalarla anlaşılmıştır. İmlâsı gayet düzgündü. Hattâ rivayet edildiğine nazaran Türkçe şiirleri bile vardır.

Sultan Aziz devrinde başlayan Bosna - Hersek isyanlarına V. Murad zamanında ortaya çıkan bir de Karadağ ve Sırbistan isyanı eklenmişti. Bütün bunlar, Rus tahrik ve teşviklerinin eseriydi. Yukarıda bilvesile nakledildiği gibi Osmanlı Ordusu, zamanında yetişerek bu isyanları tamamiyle bastırdı. Rusya, bu yüzden aradığı bahaneyi elde edemedi. Fakat bu hareketlerde Türklerin Hıristiyanlara karşı zulümler icra ettikleri propagandası hızlandırılarak Avrupa umumi efkârını aleyhimize çevirmeye koyuldu. Diğer taraftan Rus tahriklerine kapılan Yunanistan da Girit Vilâyetimizdeki Rumları isyan ettirdi. Bu suretle bütün Balkanları saran isyan ve ihtilâl hareketleri

---

Fevkalâde ahlâklı, zeki, müdhiş bir hâfıza ve irade kuvvetine sahib bir şahsiyetti. Kimsenin rızkına mâni olmamak hususunda o derece hassasiyet göstermiştir ki, birçokları can hasmı olan sürgünlere bile bol maaşlar bağlamıştır. Hattâ bunlardan biri olan *Mithat Paşa*'ya dahi beşyüz altın vermiştir. (bak: İ. H. DANİŞMEND, a.g.e. sh. 287)

Yaşadığı yüzyılın bütün Dünyada eşi bulunmayan müdhiş bir diplomatı olduğunu bugün dost-düşman ittifakla kabul etmektedir. Osmanlı Tarihinde ilk defa "Hilâfet" i büyük bir müessir haline getirerek Osmanlı Devleti üzerindeki menfi emellerini gerçekleştirmek için gayrı müslim Osmanlı teb'asını tahrik eden Avrupa Devletlerine karşı, onların idaresi altındaki müslüman unsuru harekete getiren mütekabil bir koz olarak kullanmıştır.

Takib ettiği "İslâmcı Siyaset" yanında kendi milliyetine daha emin bir tabirle söylemek gerekirse «Türkçülüğe» de bağlı olduğunu gösteren birçok davranışları vardır. Söğüt'de ilk defa Osmanlı Devletinin Kuruluş Yıldönümlerini kutlulamak an'anesini ihdâs eylediği gibi, «Söğüt Bölüğü» adıyla Karakeçili Aşiretinden tesis edilen bir muhafız kıt'asını sarayda en emin bir kuvvet olarak hall edilinceye kadar bulundurmuş ve bu bölüğün efradına «Benim öz hemşerilerim» diyerek hususî bir teveccüh göstermiştir. Ayrıca İran'a karşı tazyik icra ederek, İran Azerbaycanı'nda mekteblerde Türkçe'nin okutturulmasını temin etmiştir.

Osmanlı Devletini müşkil bir vaziyete soktu. Söylemeye hâcet yoktur ki, bu isyan ve ihtilâlleri Rus ajan ve subayları idare ediyorlardı. Hattâ Sırp isyanının başında alenen bir Rus generali olan **Çernayef** bulunuyordu. Bütün isyancılar tamamiyle Rus silâhları ile mücehhez olarak savaşıyorlardı.

Sonradan «Plevne Kahramanı» olarak ün alacak olan **Gazi Osman Paşa**, 29 Ekim 1876 da bu Rus generalinin idaresindeki Sırp Ordusunu bozguna uğrattı. Bunun üzerine Rusya bu isyanla alâkasını isbat eder bir tarzda Bab-ı âliye bir ültimatom vererek harp tehdidi ile âsilere karşı harekâtın durdurulmasını istedi. Osmanlı Devleti, Rusya ile harbi göze alamadığı için iki aylık bir mütareke yapıldı.

Rus müdahalesi ile ortaya çıkan bu durum başta İngilizler olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekti. Osmanlı Devletinin Rus tesiri altına girmesi yukarıda da anlatıldığı üzere bu devletlerin işine gelmiyordu. Bu yüzden herbiri bu anlaşmazlıkta kendi ağırlıklarını hissettirmek için harekete geçtiler. Avusturya Başvekili **Kont Andraşi'**nin hazırladığı esaslar üzerinde Balkanlarda bir ıslahat yapmak ve hıristiyan teb'aya yeni bir takım haklar koparmak üzere İstanbul'da İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya - Macaristan ve İtalya sefir ve murahhasları 23 Aralık 1876 - 20 Ocak 1877 tarihleri arasında toplandılar. «Tersane Konferansı» olarak bilinen bu toplantıya Osmanlı Hariciye Nazırı **Safvet Paşa** riyaset ediyordu.

Avrupa devletlerinin müdahalelerine imkân bırakmamak için konferans toplantı halinde iken toplar attırılarak «Meşrutiyet» ilân edildi. Hariciye Nazırı ve konferans başkanı sıfatıyla **Safvet Paşa** bu topların

mahiyetini ve yapılan inkılâbı ecnebi sefir ve murahhaslarına bildirdi. [126]

İngiliz Başmurahhası **Lord Salisbury**, muhtemel bir Türk - Rus çatışmasının Rusya lehine inkişafı halinde devletler muvazenesinin -biraz da İngiltere aleyhine- bozulacağını mülâhaza ettiği için bunu önlemeye çalıştı. Bunun için Sultan **II. Abdülhamid** ile de görüşen **Salisbury**, ehemmiyetsiz bir - iki taviz ile Rusyanın tatmin edilmesini Bab-ı âliye tavsiye etti. **Sultan Abdülhamid Han** da harbe aslâ taraftar değildi. Fakat başta **Mithat Paşa** olmak üzere ikbal peşinde koşan üç - dört maceracı paşa, şiddetle harb istiyorlardı. **Lord Salisbury**'nin açıkça beyanı hilâfına, böyle bir harbte İngilterenin Osmanlı Devletinin yanında yer alacağını iddia ediyorlardı.

Esasen Rus Çarı **II. Aleksandr** da harb taraflısı değildi. Fakat, Türkiye'deki paşalar gibi Rusyada da müfrit panistlâvist harpçi bir gurup vardı. Bunları tatmin için birkaç taviz alarak harpten sarfınazar etmek ve bu suretle harpçi devlet ricalinin tariz ve tenkidlerinden sıyrılmak istiyordu. Osmanlı Devleti, Ortodoks teb'asına bazı tavizler verdiği takdirde harbi önleyebileceğini diğer devletlere yarı resmî bir surette bildirmişti.

Tersane Konferansı, Bosna - Hersek ve Bulgaristan'da ıslahat yapmak için ısrar edince, bu mes'eleyi görüşmek üzere 18 Ocak 1877'de Bab-ı âlide altmışı Hıristiyan olmak üzere iki yüz kırk kişilik büyük bir heyet toplandı. Bu toplantıda **Mithat Paşa** ile Damad **Mahmud Celâleddin Paşa**, harp lehinde heyecanlı nutuklar irad ettiler. Hattâ

---

[126] Bu celseden sonra Bab-ı âliye döndüğü zaman *Safvet Paşa*'ya Sadrazam *Mithat Paşa*, Meşrutiyetin ilânı hakkında ecnebi sefirlerin ne söylediklerini sormuş o da *«Çocuk oyuncağı»* dediler, diye cevap vermiştir. (Bak: İsmail Hâmi DANİŞMEND, a.g.e. sh. 294)

Padişahı da tesir altına alabilmek için medrese talebesini sokağa dökerek «Harp isteriz!.» diye bağırttılar.

Diğer taraftan da harbe taraftar olmayan uzak görüşlü **Sultan II. Abdülhamid Han'ı** kendi reylerine imâle ve icbar için **V. Murad'ın** iyileştiği ve tekrar tahta geçirileceği, Padişahın Rus dostu olduğu yolunda asılsız, maksadlı şayialarla havayı bulandırıyorlardı.

Sultan Hamid, bu baskı ve tesirler karşısında Bab-ı âlide toplanan Fevkalâde Meclisin «Tersane Konferansı» nın tekliflerini reddeden kararını istemiye istemiye tasdik etti.

Bu sırada Sırbistan isyanı bastırılarak eski statüye avdeti sağlayan bir sulha bağlanmış, (28 Şubat 1877) fakat Karadağ, Bulgaristan, Girit ve Bosna - Hersek, de karışıklıklar devam ediyordu.

Avrupa Devletleri 21 Mart 1877 de Londra'da toplanarak Tersane Konferansının tekliflerini hafifleten yeni bir protokol imzaladılar. Bunda Balkanlardaki birkaç eyaletin hıristiyan sakinleri için yapılacak islahata mukabil Osmanlı Devletinin Rusyaya karşı toprak bütünlüğü garanti ediliyordu. Fakat her hâl-ü kârda harp isteyen, ikbal hırsıyla gözü dönmüş Bab-ı âli erkânı bu teklifi de akılsızca reddettiler. Bunun üzerine bir Türk - Rus harbini kendisi için de mevsimsiz telâkki eden Çar **II. Aleksandr,** talebini daha da azaltarak «Nikşik» Kazasının Karadağ'a bırakılması halinde harbi önleyebileceğini bildirdi. Maksadı Rusyadaki harp taraflılarına lâf olsun diye bir taviz alındığını söyliyerek onları teskin edebilmekti. Tabiatıyle böyle bir harbe girerse kazanacağından emin bulunmuyordu. Çünkü Türk Ordusunun 1853 Kırım Harbindeki başarıları henüz hatırındaydı. Nikşik Kazası, içinde hiç bir Türk ve Müslüman yaşamayan ehemmiyetsiz ve fakir küçük bir yerdi. Yine Osmanlı Devletine bağlı olan Karadağ'a böyle ehemmiyetsiz bir kazayı verme-

mek için göze alınan harp -kazanılsa bile- Osmanlı Devletine hiçbir şey sağlamazdı. Maddî ve manevî bir çok fedakârlığa mukabil olsa olsa yine eski durum muhafaza edilmiş olurdu. Fakat ya kaybedilirse? Evet, ya kaybedilirse? İşte bu ikbal hırsı ile gözü dönmüş paşalar bunu hatır ve hayallerine getiremediler ve millî tarihimizin en büyük felâketlerinden birine sebep oldular. Gerçekten bu harbin insan ve arazi kaybının korkunç tablosu önünde ürpermemek cidden elden gelmez. Sultan **Abdülhamid'**in ileride nakledilmiş olan dâhiyâne siyaseti ile bu kayıpların nisbeten telâfisi temin edilememiş olsaydı, «Ayastefanos Muahedesi» devletimizin mutlak surette inkırazına yol açmış olacaktı.

Çar'ın bu son teklifi de reddolununca Rusya Osmanlı Devletine harp ilân etti. Bu harp de diğer birçok Türk - Rus harpleri gibi iki cephede cereyan etti: Tuna ve Kafkasya cepheleri:

a — **Tuna cephesi:**

Harp başlar başlamaz Tuna cephesi kumandanlığına Serdar-ı Ekrem **Abdülkerim Nadir** (Abdi) **Paşa** tayin edildi. Karargâhını Şumnu'da kuran **Abdülkerim Paşa'**nın emrinde Yunan - Sırp hudutlarıyla Bosna - Hersek isyanı için ayrılan kuvvetlerle birlikte ikiyüz bin asker ve üçyüz altmış top vardı. Bir kısım kuvvetler İşkodra, Yeni Pazar, Bosnasaray, Girit ve Yunan sınırında müstakil tutulmuştu. Bunlardan tabiatiyle istifade imkânı yoktu.

Bu kuvvetler üç orduya ayrılmıştı. Müşir (Gazi) **Osman Paşa** kumandasında Vidin şehrinde karargâh kurmuş olan «Garp Ordusu», Müşir **Ahmet Eyüp Paşa** kumandasında ve Ruscuk'da karargâh kurmuş olan yüzbin mevcudlu «Şark Ordusu». Bu iki ordunun ortasında yer alan ve Müşir **Süleyman Paşa** Kumandasında bulunan

«Cenup Ordusu». Harp başladığı zaman bu ordu henüz kuruluş halindeydi ve peyderpey gelen kuvvetlerle teşekkül ettiriliyordu.

Rusların ilk anda Tuna cephesine yığdıkları kuvvet, Osmanlı kuvvetlerinden fazla olmak üzere ikiyüz elli bin asker ve sekizyüz toptu. Fakat ellibin kişilik gayet iyi yetiştirilmiş ve teçhiz edilmiş Romanya Kuvvetleri ile Sırbistan ve Karadağ orduları da harp başlar başlamaz Rusya'nın yanında yer alıp dengeyi aleyhimize olarak daha da bozdular. Bunlardan Romanya'da Sırbistan ve Karadağdaki gibi Rus hayranlığı ve Slâvlık gayreti yoktu. Lâtin asıllı olan Romanya'da Rus aleyhtarlığı oldukça kuvvetli idi. Fakat kat'i olan istiklâl arzusu için Türkiye'den bir taviz koparmak istediler. Osmanlı Devlet ricali böyle kiritik bir zamanda bu tavizi vermeyerek Romanyayı Rusların safına ittiler. Rusya ise böyle bir tavizi tabiatiyle seve seve vaad etti. Bunu hesab edemeyen maceracı Bab-ı âli erkânı ileride görüleceği üzere çok daha büyük kayıplara razı olmak mecburiyetinde kalacaklardır.

Harbin başlamasından iki ay sonra Temmuz başında Rusların Tuna Nehrini geçmeye muvaffak olmaları, harbin bir daha kolay kolay telâfi edilemiyecek bir tarzda Türk ordusu aleyhine gelişmesini sonuçlandırdı. Ruslar bu suretle gayet ehemmiyetli bir stratejik üstünlük elde ettiler. Çünkü Tuna'yı geçerek Dobruca ve Bulgaristana giren Rus Ordusu için artık Edirneye kadar hiçbir ciddi ve tabiî engel kalmıyordu. Türk Ordusunun müdafaası güç bir duruma düşmesine sebep olan bu harekete **Abdülkerim Nadir Paşa** büyük bir gafletle seyirci kalmıştı. Rus ordusunun Tuna'yı geçişini önlemeyi düşünemeyen Türk Başkumandanı bir daha ordusunun belini doğrultmak imkânını bulamadı. Halbuki Kırım Harbi sırasında **Ömer Paşa**, Rusları ancak Tuna'yı geçirtmemek suretiyle yenmişti.

Bu stratejik üstünlüğü elde eden Ruslar, 7 Temmuz'da Tırnovayı, 16 Temmuz'da Niğbolu'yu alarak Şıpka Geçidine dayandılar ve Balkanları aşmaya başladılar. Bu suretle Türk Ordusu bir kısmı Tuna Nehri ile bu dağlar arasında yani Kuzeyde diğer kısmı ise dağların güneyinde olmak üzere birleşmesi imkânsız iki parça haline geldi. Bu iki ordu birleştirilemezse harp tamamen kaybedilmiş demekti. Rusların Tunayı geçmelerine seyirci kalmak suretiyle bu fecî vaziyete sebebiyet vermiş olan Başkumandan **Abdülkerim Paşa** azledilerek yerine **Mehmet Ali Paşa tayin** edildi. **Mehmet Ali Paşa,** değerli bir kumandan olmasına rağmen oldukça gençti. Emrinde kendisinden yaşlı ve tecrübeli kumandanlar vardı. Bu yüzden, daha ilk anda kumandanlar arasında onu muvafakiyetsizliğe uğratmak için huzursuzluk ve menfi gayretler ortaya çıkmaya başladı. Bu harbin kaybına birinci derece müessir olan bu rakabetlerin bütün vesikaları ortadadır. Sonradan harbin, sarayın müdaheleleri yüzünden kaybedilmiş olduğu tarzında asılsız iddialar ortaya atılmıştır. Bunlar Sultan **II. Abdülhamid'i** kötülemek ve Kumandanların hiyanetlerini örtmek hususundaki sun'î gayretlerin eseridir. Hakikatte Harbiye nezaretinde harekâtı dikkat ve hassasiyetle takip eden kumandanlar, başta padişah olmak üzere sabahlara kadar haritalar üzerinde imal-i fikrediyor ve faydalı tavsiyelerde bulunuyorlardı. Kaybın asıl sebebi, ordunun **Sultan Aziz** Merhuma karşı ihtilâl yapmış olan bir subay kadrosu elinde bulunmasıydı. İhtilâl yapmış bir askerî kadronun, husule gelecek rekabet ve iç çekişmeler sebebiyle zafer kazanmasına hiç bir zaman imkân yoktur.

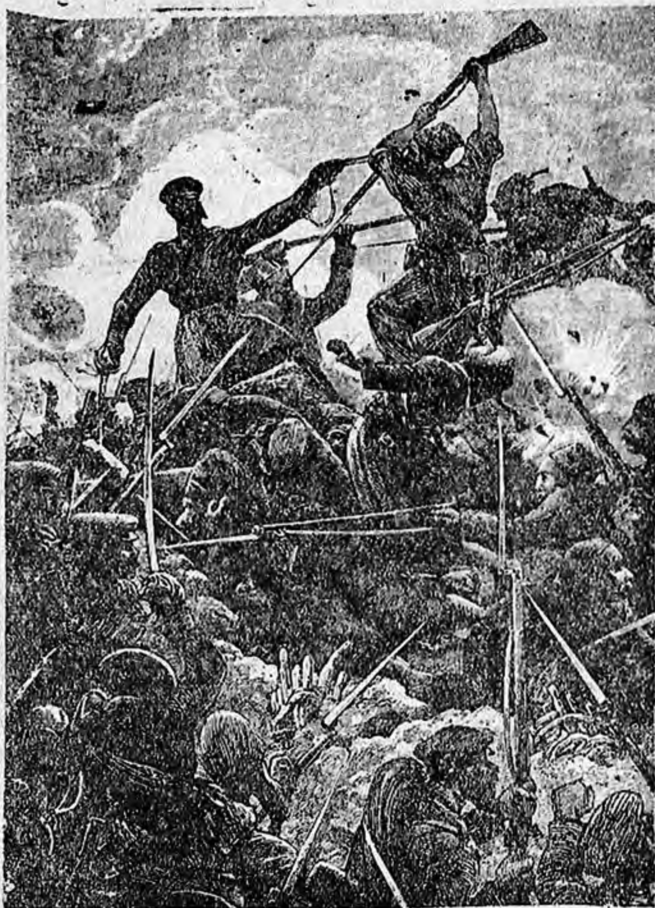
Vidin'de bulunan **Osman Paşa,** bu harbin aleyhimize cereyanını durdurmak ve Rusların yolu üzerine bir mania çıkarmak için sür'atle Plevne'ye ulaşıp burasını tahkim etti. Plevne Vidin'in yüzelli kilometre güney doğusunda

RUSLARIN YARALI VE ESİR TÜRK ASKERLERİNİ KİTLE HALİNDE KURŞUNA DİZMELERİNİ TEMSİL EDEN BİR ECNEBİ RESMİ

bir kale idi ki, askerî bakımdan Rusların burasını ele geçirmeden Güneye doğru ilerlemeleri imkânsızdı. Diğer taraftan Hersek'te bulunan **Süleyman Paşa,** elindeki kuvvetlerle güneydeki Türk kuvvetlerine iltihak ederek Rusların yolunu kesmek istiyordu. Fakat arada altıyüz elli kilometrelik bir mesafe vardı. Orduyu yıpratmadan oraya götürmek imkânsızdı. Bu yüzden kumandası altındaki yirmibeş bin kişilik kuvveti, Adriyatik sahillerinden gemilere bindirdi. İnanılmayacak bir başarı elde ederek onaltı gün zarfında Ege Denizini baştan başa kat edip Meriç'in yakınında Dedeağaç'da karaya çıkardı. Burada trene bindirdiği askerlerini Kızanlık yakınında trenden indirerek «Şıpka Geçidi» nin güneyinde mevzilendirdi. Bu sırada Plevneye yerleşen **Osman Paşa,** ilk Rus taarruzunu püskürterek onların kolaylıkla elde ettikleri zafer ve hareket üstünlüğüne, ciddî bir darbe indirmişti. Ruslar, bu taarruzda 2487 zayiat vermiş ve bir çok da askerî malzeme kaybına uğramışlardı. Bunun intikamını almak için daha büyük bir kuvvetle (50.000 kişi) tekrar Plevne'ye saldıran Ruslar, üstün kuvvetlerine rağmen daha müthiş bir hezimete uğradılar. Bu defa harp sahasında 7305 ölü bırakarak çekilmeye mecbur kaldılar. Halbuki **Osman Paşa'**nın Plevne kalesinde sadece 23.000 askeri ve 58 topu vardı. Bizim kaybımız ise hepsi yüz şehit ve 4100 yaralı idi. Bu muvaffakiyetler Türk Ordusunun maneviyatını takviye etti ve iyi idare edildiği zaman, Moskofa karşı daima galebe sağlayabileceğini göstermiş oldu.

Diğer taraftan Şıpka Geçidi'nin güneyine mevzilenen **Süleyman Paşa,** bu geçidi üst üste ve amansız hücumlarla zorluyordu. Fakat Ruslar, ardarda takviye birlikleri alarak kuvvetlendiler ve bulundukları mevkiin stratejik üstünlüğü sebebiyle yerlerinden sökülüp atılamadılar. Harbin ilk günlerinde Tuna'yı geçerek bu geçitleri tutmaları-

KIYAMETE KADAR SÜRECEK BİR HESAPLAŞMA.

Şıpka geçitlerinde iki ezeli hasım süngü süngüye... Bir çok kanlı Türk - Moskof karşılaşmalarından biri...

na büyük bir gafletle seyirci kalmanın menfi neticeleri ile karşılaşılmıştı. Rus sayı ve techizat üstünlüğü karşısında **Süleyman Paşa**, kuvvetlerinin muvaffakıyeti âdeta imkânsızdı. Süleyman Paşa'nın Rusları yerleştikleri bu stratejik noktadan söküp atamadığını gören **Mehmed Ali Paşa**, umûmî bir taarruza geçti. 22 Ağustos'da «A y a z l a r M e y d a n M u h a r e b e s i» ni 30 Ağustos'da «K a r a H a s a n» 5 Eylül'de «A b l o v a ve «K a ç ı l o v a» muharebelerini kazandı ise de Rusların devamlı takviye almaları karşısında netice olarak bu zaferlerin hiç bir faydası olmadı. Şu kadar ki, Ruslar, bu muharebelerde asker ve teçhizat bakımından büyük kayıplara uğramış oldular. Bu yüzden; Rus ordusunun maneviyatı bozuldu ve Rusya'da karışıklıklar çıkmaya başladı. Fakat **Mehmet Ali Paşa**, kaybedilen stratejik üstünlük yüzünden hezimete uğramak korkusu ile çok yavaş hatta âtıl hareket ediyordu. Bu sebeple aldığı takviye kuvvetleriyle kayıplarını telâfi eden Ruslar, 21 Eylül'de tekrar taarruza geçerek bu zamana kadar hareketsiz kalan **Mehmet Ali Paşa**'yı «Ç a k ı r k ö y M e y d a n M u h a r e b e s i» nde yendiler. Çünkü atâleti sebebiyle Ruslara hazırlanmak ve takviye almak fırsatını vermişti. Bunun üzerine **Mehmet Ali Paşa**, başkumandanlıktan alınarak yerine **Süleyman Paşa** tayin edildi. Çünkü o, cesur ve atılgan bir kumandan olduğunu ispat etmişti. Bu yüzden **Mehmet Ali Paşa** gibi hareket etmiyerek vaziyeti düzeltebileceği ümit edilmişti. Bu tayinden on yedi gün önce Ruslar, Plevne önünde üçüncü defa olarak büyük bir hezimete uğramışlardı. Üstün kuvvetlerine ilâveten elli bin kişilik Romen ordusu ile takviye edilmiş olarak yüklendikleri halde, bu muharebeyi de kaybederek 15.553 kayıp vermişlerdi ki, bunun üçyüz ellisi doğrudan doğruya Rus subayı idi. Halbuki **Osman Paşa**, hiç bir takviye alamamıştı. Kaleyi, halâ o yorgun 30.000 askeri ve 58 topu ile

MÜŞİR, GAZİ OSMAN PAŞA

Türk askerinin iyi sevk ve idare edildiği zaman Moskofu daima yenebileceğini ispat eden şanlı Türk Kumandanı...

müdafaa ediyordu. Bu zafer üzerine Sultan **II. Abdülhamit, Osman Paşa'ya** « G a z i » ünvanını verdi. Türk Tarihi içinde ender rastlanan böyle bir taltif, diğer kumandanların kıskançlıklarını tahrik ettiğinden hiç biri Plevne'yi tecrit etmeye başlayan Ruslara karşı harekete geçerek Plevne yolunu açmaya teşebbüs etmedi. Başkumandan **Süleyman Paşa**'nın Müşir **Mehmet Ali Paşa** ve **Müşir Rauf Paşa**'lara verdiği bu husustaki emirler bilintizam icra edilmedi.

Bu durumda muhasarayı hızlandıran ve Plevne'yi her türlü muvasala imkânından mahrum eden çok üstün Rus kuvvetleri karşısında tek çare, muhasarayı yarıp çıkmaya çalışmaktı. Bu ise çok nazik bir mesele idi. 1 Aralık 1877 de **Deli Fuat Paşa**'nın kazandığı « E l e n a M e y d a n M u h a r e b e s i » Ruslara asker ve mühimmat bakımından ağır kayıplara mal olmuştu. Fakat 11 Aralıkta Tırnova'yı geri almak üzere harekete geçen **Süleyman Paşa**, «M a ç k a M e y d a n M u h a r e b e s i » ni kaybedince, Plevne için bütün ümid kapıları kapanmış oldu. Bunu gören Rusların kaleyi teslim etmesi için yaptıkları teklifi şiddetle reddeden **Osman Paşa**, gayet ağır seyreden kış sebebiyle soğuk, açlık, hastalık, erzak ve mühimmat sıkıntıları ile karşı karşıya idi. Kalın kar tabakalarından istifade ederek, Kaleyi terk edip Sofyadaki Türk kuvvetlerine iltihak etmek teşebbüsünde bulundu. 10 Aralık gecesi Rus muhasara çenberini yarmak üzere başlayan şiddetli bir taarruzla plânını tatbike girişti. Muhasara çenberi yarıldı ise de orduyu takip eden ahali, yaralı ve ağırlıklardan dolayı harekât sür'atlendirilemedi. 2500 şehit ve 3500 yaralı veren **Osman Paşa** sol dizine isabet eden bir kurşunla yaralandı. Bunun üzerine elindeki kuvvetleri yok etmemek için Ruslara teslim oldu. Rus Baş kumandanı **Grandük Nikola** kendisine gayet hür-

ŞANLI PLEVNE'DEN BİR SAHNE!..

Çanakkale'den farksız bir surette insanüstü gayret ve fedakârlıklarla müdafaa edilen esir vatan parçalarından biri... Bugünkü hudutlarımızın ne ölçüde anormal olduğunu kavramak için şanlı Plevne müdafaasını hatırlamak ve haritada Plevne'nin yerini bulmak kâfidir.

metkâr muamelede bulundu ve esirlik kaidelerine aykırı olarak, alınmış olan kılıcını iade etti.

Plevne bu suretle sukut edince, burada aylarca çakılıp kalan yüzelli bin kişilik Moskof Ordusu serbest kaldığından diğer Türk kuvvetlerine karşı topyekün bir taarruza geçti. Öte taraftan Sırbistan ve Karadağlılar ile çarpışan Türk kuvvetleri de üst üste mağlûbiyetlere uğradılar. Ordumuzda maneviyat kalmadı. Romanya ve Yunanistan da bu hezimet havasından istifade ederek biri Vidin'e diğeri de Teselya'ya girdi.

Serasker Kaymakamı **Rauf Paşa** ile Türk Baş Kumandanı **Süleyman Paşa** arasındaki çekişme düşmanın karşısında yeni bir müdafaa hattı teşkiline imkân vermedi.

Veysel Paşa'nın emrindeki elli bin kişilik Kolordu, Kumandanların bu kavgaları yüzünden müşterek bir hareket imkânı sağlanamadığından 9 Ocak 1878 de Rus Ordusu karşısında müthiş bir mağlûbiyet ve perişanlığa uğradı. **Süleyman Paşa** karargâhını Gümülçine'ye nakle mecbur kaldı. Bunun üzerine serbest kalan düşman birer birer Sofya, Kızanlık, Eski ve Yeni Zağra, Filibe hatta Edirne ve aradaki büyük küçük Türk şehir ve kasabaları nı işgal ederek eline geçirdi. Bir çok zayiat vermesine rağmen ileri harekâta devam eden Rus ordusu, Yeşilköy (Aya Stefanos)e vararak karargâhını kurdu. Sulh şartlarını dikte etmek üzere buraya gelen Ruslar, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa** tarafından son derece tahkim edilmiş bulunan İstanbula girmeye cesaret edemediler. Rumelideki harekâtın menfi bir suretle cereyan etmekte olduğunu görerek zamanında tedbir alan uzak görüşlü Sultan **II. Abdülhamid**, bu harpde Kafkas Cephesine kumanda eden **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**'yı İstanbul'a celbederek, şehri muhtemel bir Rus taarruzuna karşı gerektiği şekilde tahkim ettirmişti. Bir çok kayıplara uğramış bulunan ve

gerçekten de yorulmuş olan Rus kuvvetleri, bu yüzden İstanbul'a taarruz etmeyi göze alamadılar.

b — Kafkas Cephesi:

Yukarda da söylendiği gibi bu harp, biri Tuna ve diğeri de Kafkasya'da olmak üzere iki cephede cereyan etmişti. Kafkasya Cephesi kumandanı sonradan « G â z i » ünvanı ile taltif edilmiş olan **Ahmet Muhtar Paşa** idi. Bu cephede 125 bin asker ve 189 toptan ibaret Rus kuvvetlerine mukabil, Türk Ordusu ancak 90 bin asker ve 97 topa mâlikti. İyice tahkim edilmiş bulunan Erzurumda **Kurt İsmail Paşa** ve Batum'da da bir kolordu ile **Müşir Derviş Paşa** bulunuyordu. Bu cephedeki kayıpların baş âmili de Tuna Cephesinde olduğu gibi bu üç kumandan arasındaki çekememezlikti. Kendilerinden genç olan **Ahmet Muhtar Paşa**'nın başkumandanlığını kıskanıyorlardı. Bununla beraber **Ahmet Muhtar Paşa,** Kafkas Cephesinde bir çok parlak muzafferiyetler temin etmeye muvaffak oldu. 30 Nisan'da Doğu Beyazıt'ı 17 Mayısta Ardahan'ı alan Ruslar, Kars üzerine yüklendiler.

Kudretli bir kumandan olan **Ahmet Muhtar Paşa,** ard arda « H a l y a s » ve « Z i v i n » meydan muharebelerini kazanarak Rusları püskürttü. Ruslar, Doğu Beyazıt'ı bıraktıkları gibi Kars'ın muhasarasından da vazgeçerek Gümrü ile Kars arasındaki «Gedikler» mevkiine çekildiler. Burada aldıkları yeni takviye kuvvetleri ile Iğdır'a sarkmak ve oradan da Erzurum üzerine yürümek istediler. Bunu haber alan **Ahmet Muhtar Paşa** 25 Ağustos'da Ruslara saldırarak « G e d i k l e r M e y d a n M u h a r e b e s i » ni kazandı. Bu muvaffakiyeti dolayısı ile Padişah kendisine « G a z i » ünvanını tevcih etti. 4 Ekim 1877'de de « Y a h n i l e r M e y d a n M u h a r e b e s i » ni kazandı. Bu muharebede 74.000

— Russes et Turkes, La Guerre d'Orient, P. 861 —
Moskof mezaliminden kaçabilen müslüman Türkleri İstanbul'a getiren trenlerin vagonlarının yalnız içi değil, üstü bile tıklım tıklımdı.. Hem de kar yağışı altında..

Rus askerine mukabil, **Ahmet Muhtar Paşa**'nın emrinde ancak 34.000 asker vardı, 2500 şehide mukabil Ruslara on binin üzerinde zayiat verdirdi.

Kafkas Cephesinde bir birini takip eden bu muvaffakiyetlere rağmen, Tuna Cephesinde yukarıda anlatılmış olan mağlûbiyetlere uğranılıyordu. Bu yüzden Kafkas cephesinden bir tümene yakın bir kuvvet Tuna Cephesine sevk edildi. Halbuki düşman boyuna takviye alıyor ve uğradığı mağlûbiyetlerin acısını çıkarmak istiyordu. Bu durumda elindeki kuvvetler daha da azalan **Ahmet Muhtar Paşa**, iyi bir müdafaada bulunabilmek için Alacadağ mevkiinde mevzilendi.

15 Ekimde burada cereyan eden meydan muharebesinde Ruslar, mukayese kabul etmeyen sayı ve silâh üstünlükleri sayesinde bir gâlibiyet elde ettiler. Altı bin Türk askeri esir düştü. Elindeki mahdut kuvvetleri ezdirmemek isteyen **Ahmet Muhtar Paşa**, Erzuruma çekildi. Serbest kalınca müdafaasız Karsa yüklenen Ruslar, 18 Kasım'da şehri girdiler. Burada büyük zayiat verdiklerinden Kars ve Erzurum arasında durdurulabildiler. Daha sonra Erzuruma da taarruz etmişlerse de, kahraman Erzurum halkının kadın, çoluk çocuk efsânevî müdafaası ile püskürtüldüler.

Bu sırada Tuna Cephesinde, Plevne'nin sükutuyla yaklaşan tehlikeyi gören **Sultan Hamid Muhtar Paşa**'yı İstanbul'a çağırarak burasının tahkimi için vazifelendirdi.

c — Ayestefanos Muahedesi:

Karadağa fakir bir kasabayı bırakmamak için girişilen bu harb, Osmanlı Devleti için maddî ve manevî bakımdan çok büyük kayıplarla son buldu. Gerçi Ruslar, Yeşilköye kadar varmışlardı. Fakat oldukça büyük zayiata uğramişlardı. Hem bu yüzden ve hem de İstanbul'a girerek sokak muharebeleri ile yıpranmak ve üstelik te

Rusların, 1878 Harbinde Türk kumandanları arasındaki geçimsizlikten istifade ederek kazandıkları meccani zaferi yad etmek üzere Yeşilköy'e diktikleri âbide. Uzun zaman burada kalan bu uğursuz âbide Birinci Cihan Harbi içinde bir Pazar günü dinamitlenerek ortadan kaldırılmıştır. Fuat Bey adında biri de bu hadiseyi filme almıştır ki bu Türkiye'de çekilen ilk aktüalite filmidir.

Avrupa devletlerinin müdaheleleri ile karşılaşmak istemediler. Gerçi Avrupa devletleri, Rus zaferini « H a ç » ın « H i l â l » e galebesi olarak alkışlıyorlardı. Fakat Rus galebesi Devletler muvazenesi bakımından onlar için de düşündürücü olduğundan, İngiliz Kraliçesinin aracılığı ile «Edirne Mütarekesi» imzalandı.

Rus Başkumandanı **Grandük Nikola**, Yeşilköyde karargâhını kurdu. Burada kendisini ziyaret eden Ermeni Patriki **Nerses**, müstakil bir Ermenistan teşkili için ondan ricada bulundu.

3 Mart 1878'de Rusların adeta dikte ettirdikleri sulh muahedesini, Sadrazam **Safvet Paşa** ağlayarak imza etti. Sultan **Abdülhamid**'in büyük siyasî dehası sayesinde hiç bir zaman tatbik sahasına konulamayan bu muahede Osmanlı Devleti için cidden çok hazin hükümler ihtiva ediyordu. 24 maddelik Ayastefanos Muahedesine göre:

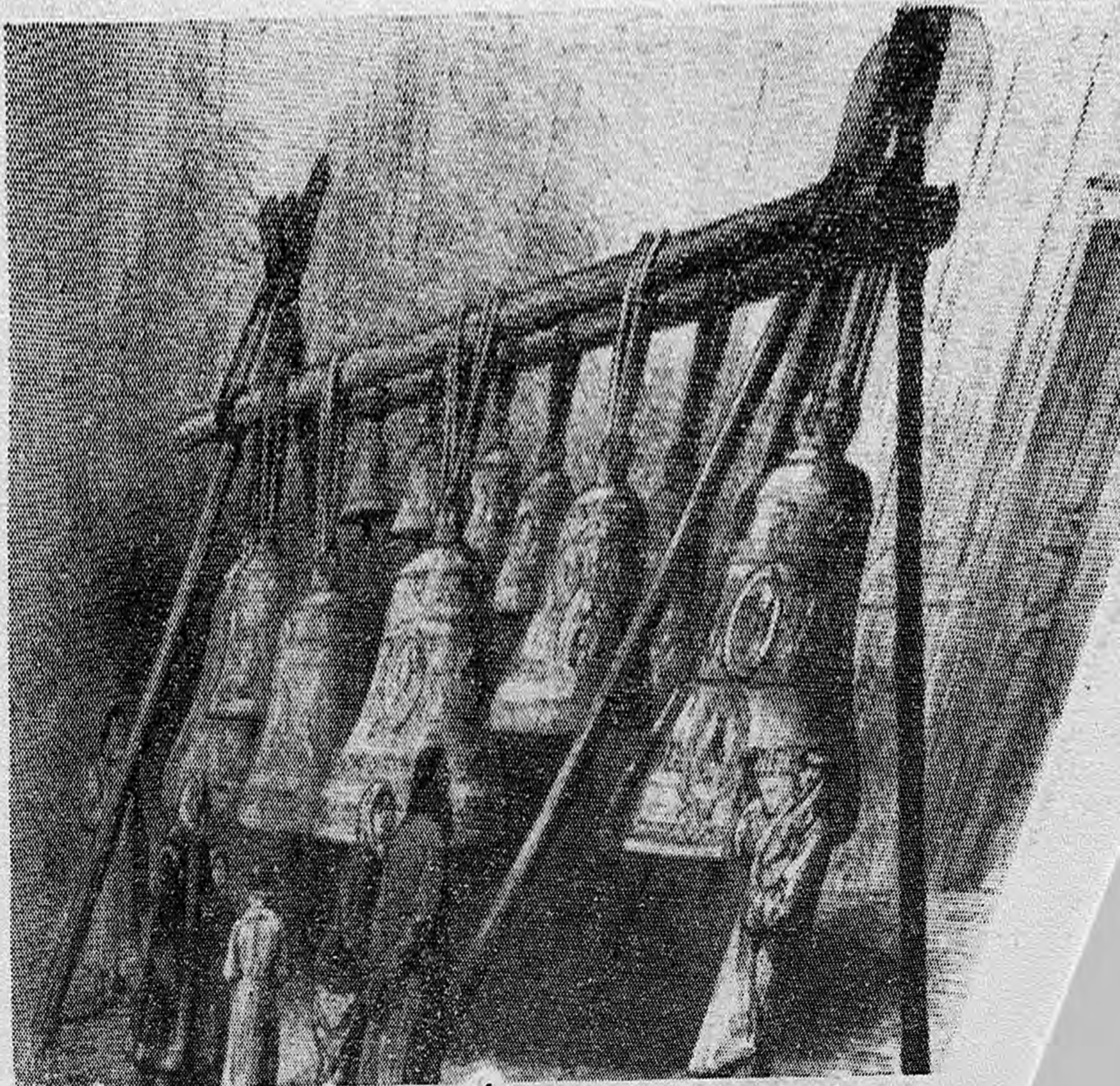
1 — Bulgaristan, Karadeniz'den Arnavutluğa kadar uzanan ve Kırklarelini bile içine alan büyük bir krallık oluyordu.

2 — Sırbistan ve Karadağ da tam müstakil bir hale getirildikten başka kendilerine pek çok arazi terk ediliyordu.

3 — Romanya'ya da istiklâl veriliyordu.

4 — Rusya'ya ise, bir milyar dörtyüzon milyon ruble harp tazminatından başka Kars, Ardahan ve Batum terk ediliyordu.

Bütün bunlardan başka daha bir çok ağır şartlar ihtiva eden bu ölüm vesikasını asla tasdik etmeyen **II. Abdülhamid**, bu sırada ekalliyetlerin ayrılık sevdalarını gerçekleştirmekten başka bir işe yaramıyacağı anlaşılmış bulunan « M e c l i s i M e b u s a n » ı kapayarak büyük bir diplomatik faaliyete girişti. Bu sayede Ayastefanos Muahedesinin Rusya lehine olarak ihtiva ettiği korkunç hükümler karşısında Avrupa Devletlerinin aksûla-

SUYA DÜŞEN HAYALLER!..

Zaptedilen Türk beldelerine asılmak için hazırlanmış çanlar!

meli temin edildi. Bu iş için «Kıbrıs Tâ'vizi» verilerek İngiltere'den tam bir istifade sağlandı. Kıbrıs da temamen terkedilmiyor, sadece bir «Üs» olarak veriliyordu. Bu hususta 4 Haziran 1878 de imzalanan Türk - İngiliz anlaşması ile İngilizler tatmin edilince, Rusya'ya karşı bir baskı unsuru olarak kullanıldılar. Rusya yeni bir harbi göze alacak durumda değildi. Hele tarihinin en kudretli devrini yaşayan İngiltereye karşı... Buna asla cesaret edemediğinden Ayastefanos Muahedesiyle elde ettiği bir çok menfaatlerden sarfı nazar eylemeye mecbur kaldı. Bunun için Berlinde bir konferans toplandı.

d — Berlin Muahedesi:

13 Temmuz 1878 de imzalanan bu muahedeye göre Ayastefanos Muahedesinin hükümleri Türkiye lehine oldukça hafifletildi.

1 — Ayastefanos Muahedesinin Türkiyeye yüklediği bir milyar dörtyüzon milyon rublelik harp tazminatı üçyüzon milyon rubleye indirildi.

2 — Bulgaristan'a verilen arazi oldukça azaltıldı.

3 — Şarkta, Doğu Beyazıt ve Ağrı'da Rusya'ya verilmişken buraları kurtarıldı.

4 — Yunanistandan sonra Balkanlarda bu muahede ile üç müstakil devlet daha kuruldu. Romanya, Sırbistan ve Karadağ Prenslikleri. Üstelik de bize bağlı oldukları zamankine nazaran hudutları bir hayli genişletilmek suretiyle...

5 — Bosna - Hersek de kâğıt üzerinde bize ait olmakla beraber fiilen Avusturyanın idaresine terkedildi.

6 — Bulgaristan ise bize tabi, fakat iç işlerinde muhtar bir prenslik haline getirildi... [127]

---

[127] (Fazla bilgi için bakınız Mehmet Ârif, Başımıza gelenler, İstanbul 1328 - Ahmet Muhtar Paşa, Tarihce-i Hayatımın

12 — BİRİNCİ CİHAN HARBİNDE TÜRK - RUS KARŞILAŞMASI VE BUNA TEKADDÜM EDEN MES'ELELER:

a — 1878 - 1914 Yılları Arasında Türk - Rus Münâsebetleri ve Rus Tahriki ile Ortaya Çıkan Mes'eleler.

93 Harbi denilen 1877 - 78 Harbinden Birinci Cihan Harbine kadar 36 yıl müddetle Türk - Rus münasebetleri, aldatıcı bir « S u l h » görünüşünde devam edip gitmiştir. Bu sırada daha çok Uzak Doğu, Türkistan ve Kafkasya.da fütuhat ve muharebelerle meşgul bulunan Rusya, Osmanlılarla fiilen harbe girişememiş ise de bu devleti içten yıkmak için dahilde bir çok mes'eleler ihdas etmekten geri kalmamıştır. Bu hususta kesif bir diplomatik faaliyete girişerek Türkiye'ye karşı tarihî emellerini « S ı c a k H a r p » lerinden daha da yıkıcı bir «S o ğ u k H a r p » siyaseti ile elde etmeye çalışmıştır.

Rus - Türk soğuk harbinin silâhlı bir çatışmaya dökülmemesi Rusya'nın dahilî vaziyeti ve Uzak Şark politikasına yönelmiş bulunması kadar Türk Tarihinin büyük diplomatı **Sultan Hamid**'in mahirane bir surette yürüttüğü dahilî ve haricî siyasetin sayesinde mümkün olabilmiştir. Bununla beraber son Türk - Rus çatışması olan Birinci Cihan Harbinden önce ortaya çıkan bir çok dahilî mes'elelerde Rusya gayet meş'um bir rol oynamıştır. Bu yüzden Birinci Cihan Harbindeki Türk - Rus çatışmasını nakletmeden önce bu meseleler üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Cildi Sânisi, Dersaadet 1328 - Ali Fuad, Osmanlı-Rus Seferi (üç cild), İstanbul 1326-27 - Keçeçizade İzzet, Kaçırılan Fırsatlar, İstanbul 1326 - Süleyman Paşa, 1293 Türk-Rus Muharebesi Hakaikinden Hulasa-i Vukuat-ı Harbiye, İstanbul 1324 — İ. Halil SEDES, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus ve Romen Savaşı, İstanbul 1935

aa — Bosna - Hersek Mes'elesi:

Evvelce zikredildiği üzere 13 Haziran 1878 de imzalanan Berlin Muahedesi **Bosna - Hersek'i** Avusturya'nın idaresine havale etmişti. Buna istinaden 1879 yılında Avusturya burasını işgal etti. Fakat ahalinin ekseriyeti Slav ve mühim bir kısmı da Müslüman olduğundan bu işgal dahilî bir huzursuzluğa sebep oldu. Osmanlı Devleti Müslümanlara, Sırbistan ise Slavlara dayanarak Avusturya'nın bu işgali îlhaka çevirmesine mani olmak istiyorlardı.

1905 yılında Rus - Japon Harbi Japonların mutlak galibiyeti ile neticelendi. Bu suretle Uzak Doğudan açık denizlere çıkmak hayali de suya düşen Rusya, yeniden Boğazlar mes'elesine el atarak bu husustaki niyetlerini bir kere daha açıkladı. İngiltereden yüz bulamayınca Avusturya'dan destek aradı. Bunu fırsat bilen Avusturya da Rusya'nın Boğazlara hakim olmasını kabul etmeye mukabil kendisinin Bosna - Hersek'i ilhak etmesinin de Rusya tarafından tasvip edilmesini istedi. Bu gelişme karşısında Reval'da müzakereye oturan İngiltere ve Rusya tekrar Şark Mes'elesini ele aldılar. Bu suretle İngilizleri Boğazlar üzerindeki taleplerinde yumuşattığına inanan Rusya, Avusturya ile bir kere daha pazarlığa girişti.

5 Ekim 1908 de Avusturya Yenipazar Sancağını iade etmek şartı ile Bosna - Harsek'i ilhak ettiğini Osmanlı Devletine resmen tebliğ etti. İngilizlerin tavsiyesine uyarak ve biraz da yeni bir harp göze alınamadığından bu emrivâki kabul edildi. Avusturya'dan ikibuçuk milyon lira altın alınması hususunda anlaşmaya varıldı.

Osmanlı Devletinin bu tarz hareketine mukabil Sırbistan, Avusturya'nın Bosna - Hersek'i ilhakı karşısında harekete geçerek en evvel Rusya'dan kendine bir destek

caradı. Rusya Japon Harbinden mağlûp çıkmış olması ve Almanyanın bu ilhakı tanıtmak maksadıyle Rusyayı sıkıştırmasından dolayı Sırbistan'a bu mevzuda faydalı olamadı. O da Rus desteğini elde edemeyince harbi göze alamadı. Bu suretle Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerine ait diplomatik faaliyet ve pazarlıklar yüzünden Bosna - Hersek kati olarak Osmanlı Devletinden koparılmış oldu.

bb) Girit Meselesi:

Osmanlı Devletini parçalayıp yutabilmek için **III. İvan**'dan beri «M o s k o v a - Ü ç ü n c ü R o m a N a z a r i y e s i» ni benimseyerek Bizansı hortlatmak zahirî bahanesi ile hareket eden Rusya'nın bu uğurda yaptığı propagandalar Balkan kavimleri içinde en ziyade Yunanlılar arasında revaç bulmuştu. Mezhep beraberliği dolayısıyle Rusyayı kendilerine hâmi kabul eden Rumlar, Yunan istiklâline varan Mora İsyanı ile Osmanlı Devletine büyük bir gâile çıkarmışlardı. Yukarıda anlatıldığı üzere istiklâllerini elde ettikten sonra da Rus tahrik ve teşvikleriyle Osmanlı Devletine karşı giriştikleri yıpratma politikasına devam ettiler. Bizansı diriltme dâvâsını « M e g a l o - İ d e a » (Büyük mefkûre) adıyla bütün Rumlar benimsemişlerdi. Maksat eski Bizansı hortlatarak büyük bir Yunanistan kurmaktı. Rusya ise her şeyden önce Osmanlı Devletinin parçalanmasını temin, daha sonra da bu parçalanma ile kurulacak küçük devletleri önce himayesine alıp sonra tam manasiyle yutmak suretiyle bugünkü büyük ve emperyalist devletini tesis ve teşkil etmek istiyordu.

Bu maksadı temin için Osmanlıların elinde bulunan « G i r i t A d a s ı » da da müteaddit isyanlar çıkarılmıştır. Bunların ilk ve mühim olanı 1866 yılında ortaya

çıkmıştır. Bu isyan, Osmanlı Devletini bir hayli uğraştırdıktan sonra **Sadrazam Ali Paşa**'nın Girit'e giderek isyancılara bazı tavizler vermesi sonunda geçici olarak ortadan kaldırılmıştı. Fakat çok kısa bir zaman devam eden bu sükûnet hali 1877 - 78 Türk - Rus Harbi arifesinde yeniden bozulmuştu. Girit Rumları, Adanın Yunanistana ilhakını istiyorlardı. 78 harbi nihayetinde bunlara verilen imtiyazlar arttırılmak suretiyle bu huzursuzluk geçiştirilmek istendiyse de isyan ve kargaşalıklar devam etti. Esasen Giritteki huzursuzluk, iddia edildiği gibi Osmanlı idaresinin bir takım aksaklıklarının neticesi değildi. Bunlar sadece birer bahane olarak ele alınıyordu. Hakikatte ise ihtilâfın sebebi Girit'in Yunanistana ilhakı arzusuna bağlı olarak kasden ihdas edilmiş bulunan bir takım sun'î hadiseler olduğundan bütün gayretlere rağmen arzu edilen sükûnet bir türlü tesis edilemiyordu.

1898 yılında Girit'e Rum asıllı **Kara Todori Paşa,** vali tayin edilerek isyancılar tatmin edilmek istenildi. Fakat bu hareket isyanı ortadan kaldırmak yerine azdırmaya sebep oldu. Rus teşvik ve tahrikleriyle hareket eden ve aralarında papaz kılıklı birçok Moskof casusu bulunan isyancılar, her tarafta müslümanlara saldırarak yağma ve katliâma giriştiler. Çete savaşlariyle Girit Müslümanlarına büyük zararlar verdiklerinden Osmanlı Hükümeti, buraya bir miktar asker göndererek kati netice elde etmek istedi. Yunan Kralının oğlu **Yorgi,** Rus Çarı **II. Aleksandr'**ın yeğeni ile evlenerek Girit mes'elesinde Rus desteğini daha müessir bir surette elde etmek istedi. Adaya gönderilen Osmanlı Donanmasının karşısına, **Yorgi**'nin kumandasında bir Yunan Filosu çıkarıldı. Ayrıca da Yunanistan adaya çıkarma yaptı. Bir taraftan da Rus tahriklerinden kuvvet ve cesaret alan Yunanistan'ın Ege sahilleriyle İstanbul üzerine taarruza teşebbüs edeceği şayiaları duyulmaya başlandı. Bunun üzerine Yunanistana harp ilân

edildi. İngiltere, Avusturya ve Almanya müdahale ederek bu meseleyi sulh yoluyla halletmek talebinde bulundular. Bu devletler Girit'e muhtariyet verilmesini, Adadan Yunan Askerlerinin çekilmesini, iki tarafın da ordularını terhis etmelerini istediler. Fakat Yunanistan bu sonuncu teklifi müsbet karşılamadığından ihtilâf halledilemedi. Yunanlılar bir beyanname neşrederek, Avrupa Devletlerinin Yunanistanın yenilmesi halini hesaba katarak tarafların elde edilecek bir zaferden faydalanmalarına müsaade etmeyecekleri hususunda teminat verdiklerini, açığa vurdular.

1897 Nisanında Yanya, Makedonya ve Alasonya üzerine Yunan taarruzu başladı. Bu taarruzu **Edhem Paşa** kumandasındaki Osmanlı Ordusu karşılayarak «Dömeke Meydan Muharebesi»nde Yunan ordusunu müthiş bir mağlûbiyete uğrattı. Osmanlı Ordusu Atina üzerine doğru harekâtına devam etti. Ufak bir gecikmenin Yunanistan'ı ortadan kaldırmaya sebep olacağını gören Rumlar, derhal Avrupa Devletlerinden ve bilhassa Rusya'dan imdat istediler. **Sultan Abdülhamid**, Rus Çarının şahsî müracaatı üzerine Türk Ordusunun harekâtını durdurmağa mecbur kaldı.

İstanbul'da imzalanan bir muahede ile ufak bir harp tazminatı ve lehimize küçük bir hudut düzeltmesi ile iktifa etmeğe mecbur kaldık. Harben işgal ettiğimiz eski topraklarımızdan mecburen çekildik.

Bu hâdise Megalo - İdeacı Rumlara ciddî bir ders teşkil etmiş, fakat Girit Mes'elesini halletmemişti. Her şeyden önce adaya iki tarafın da kabul edeceği bir valinin tayini zaruri idi. Bu, Milletlerarası bir müzakereye yol açtı. Rusların teklif ve tesiri ile **Prens Yorgi**, Girit'e vali tayin edildi.

Bu sırada Girit ihtilâfında Ruslar gibi İngilizler de ağırlıklarını hissettirmek istediler. Bu yüzden adadaki İn-

giliz ve Türk askerleri arasında hadiseler çıktı. İngiltere, bunu bahane ederek harp tehdidi ile Girit'teki askerlerimizi geri çekmemiz ihtarında bulundu.

Berlin Muahedesinden beri Rusyaya karşı İngilizleri mahirâne bir surette kullanmayı başarmış olan **Sultan Abdülhamid** İngilizlerle bir çatışmaya gitmeyi devletin müstakbel menfaatleri bakımından doğru bulmadı. 1899 yılında Girit'i boşaltarak **Prens Yorgi**'nin valiliğini tasdik etmek mecburiyetinde kaldı. Bu tarihten itibaren Girit Rumları, bugün Kıbrıs'ta tekrarlanmakta olan tedhiş, imha ve Türkleri kaçırma politikasıyla elde ettikleri muhtar idaredeki Rum çoğunluğundan istifade ederek 1912 Balkan Harbi buhranından faydalanarak Girit'in Yunanistan'a ilhakını temin ettiler. Bu suretle Başta Rus teşvik ve müdahaleleri olmak üzere Avrupa Devletlerinin Yunanistanı tutmaları sebebiyle Girit'i de kaybetmiş olduk.

cc — **Bulgaristan Mes'elesi:**

Berlin Muahedesi, Bulgaristan'ı bir Prenslik haline getirmiş, fakat Prens seçilinceye kadar burasının bir Rus Komiserinin idaresi altında bulunacağını kabul etmişti. Muahedeyi müteakip komiser sıfatıyla işe başlayan **Dondukoff,** Bulgaristan'ı tamamiyle Rus nüfuz ve hâkimiyeti altına sokacak bir tarzda idareye koyuldu. 1879'da Berlin Muahedesine imza koyan devletler **Dondukoff**'un hazırladığı Bulgar Anayasasını tasdik ettiler. Bu anayasaya göre Bulgarlar, **Aleksandr Von Battenberg**'i kral seçtiler Yeni Bulgar Kralı İstanbul'a gelerek **Sultan Abdülhamid**'e bağlılığını teyit etti. Fakat Doğu Rumeli'de Bulgaristanla birleşmek arzusu yüzünden karışıklıklar çıktı. Rusya, Bulgaristan'ı yutmak için hazırlandığından Bulgar milliyetçiliği hareketini desteklemedi. İngiltere ise, bu sırada

Rusya'ya karşı olan politikası sebebiyle Bulgaristan'ı tutarak Ayastefanos Muahedesindeki vaziyete zıt düşen bir politikaya yöneldi. Doğu Rumelinin milliyetçi Bulgarları, 1885 yılında burasının Bulgaristanla birleştiğini ilân edince Bulgaristanın bu ölçüde büyümesinden Sırbistan ve Yunanistan telâşa kapıldılar. Bu hareket aleyhine gösteriler yaparak diplomatik faaliyete giriştiler.

Osmanlı Devleti ise, ilhakın Berlin Muahedesine aykırı olduğunu ileri sürerek mes'elenin sulh yolu ile hallini temin için İstanbul'da bir konferans topladı. Bu konferansın devam ettiği bir sırada Sırbistan ile Bulgaristan arasında harp çıktı. Neticede Bükreş Muahedesi yapılarak eski statü üzerinde anlaşmaya varıldı. İstanbul Konferansı ise bir Osmanlı - Bulgar ittifakı ile sonuçlanmış ve bu ittifaka göre Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın bir haricî tecavüze karşı müdafaasını karar altına almıştı. Aşikârdı ki; bu, Rus taarruzuna karşı düşünülmüştü. Çünkü, **Aleksandr Battenberg,** Rus nüfuz ve yardımıyla Bulgar kralı seçildiği halde Ruslara dirsek çevirerek Bulgar milliyetçiliği yolunu tutmuştu. Bunun üzerine Bulgaristandaki Rus taraftarları bir takım karışıklıklar çıkararak **Aleksandr Battanberg'i** tahtından indirdiler. Yerine Alman Prensi **Ferdinand** kral oldu. **Ferdinand** koyu Rus düşmanı **Stanbulof'u** başbakan tayin etti. Fakat Rusların muhalefeti yüzünden birkaç yıl sonra onu iş başından ayırarak yeniden Rus nüfuz ve tesirine meyletti.

1908 yılında Avusturya'nın Bosna - Hersek'i ilhak ettiğini bildirmesi üzerine fırsattan istifade etmek isteyen **Ferdinand** da Babıâliye bir telgraf çekerek istiklâlini ilân etti. Bunu kabul etmek istemeyen Osmanlı Devleti, Bosna - Hersek mes'elesinde olduğu gibi İngilizlerin araya girmesi yüzünden bu emrivâkiye de boyun eğdi. Bir miktar tazminat alarak Bulgar istiklâlini tanıdı.

çç — Ermeni Mes'elesi:

Ermeniler, tarihen malûm oldukları zamandan beri, Kuzeyde, Karadeniz ve Gürcistan, Güneyde Akdeniz, Suriye ve Mezopotamya, Doğuda, İran ve Hazer Denizi, Batıda ise Anadolu ve Akdenizle çevrili saha içinde gayet dağınık bir surette yaşamakta idiler. Bu bölge, yüzyıllar boyunca birçok devletlerin işgal ve istilâsına uğramış, bir «G e ç i t v e ç a r p ı ş m a s a h a s ı» dır. Bu yüzden burada devamlı, mütecanis ve millî bir Ermenistan varlığı (Devleti) hiçbir zaman mevcud olmamıştır. [128]

Ermeni tarihçileri, menşelerini **Hazret-i Nuh**'un oğlu **Yasef'e** bağlarlar. Ermeni tarihini, Babil Kulesinin yıkılışı ile başlatarak ilk cedlerinin **Nuh**'un torununun torunu olan « H a y k » adında efsanevî bir şahsiyet olduğunu kabul ve iddia ederler. Tabiatiyle bu görüşlerin ilmî bakımdan hiç bir kıymeti yoktur.

Ermenilerin bu bölgeye Milâttan evvel yedinci yüzyılda Batıdan Frikyalılarla gelmiş bulundukları, Hititlerle menşe birliğine sahip oldukları veya güneyden gelen «H a y k l a r» ile Batıdan gelen «A r m e n l e r» in birleşmesinde teşekkül ettiklerine dair nazariyeler de mevcudtur. [129]

Hıristiyanlığın daha ilk zamanlarında ortaya çıkan ihtilâflı görüşlerde ayrı bir yol ve kilise teşkil ederek büyük Hıristiyan mezheplerinden ayrılmışlardır. Roma'nın ruhanî üstünlük ve hâkimiyetini kabul etmeyerek papaların İncil'e dair tefsirlerini reddederler. A'raf'a inanmazlar. Papanın günah çıkarma selâhiyetini tanımazlar ve **Hazret-i İsa**'nın iki tabiatı haiz olduğunu kabul etmez-

---

[128] Esat URAZ, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mes'elesi, Ankara 1950 sh. 89

[129] Esat URAZ, a.g.e. sh. 99 ve müteakıp

ler. Yani onda baba ile aynı şahsiyet ve cevherde bir uluhiyet vasfı bulunduğuna inanmazlar. Tarih boyunca birçok kereler Ermeni Kilisesi ile diğer kiliseler arasında birleşme teşebbüsleri vuku bulmuşsa da her defasında ihtilâf ortadan kaldırılacak yerde daha da büyütülmüştür.

Çoğu propaganda maksadıyla yazılmış kitablarda bütün dünyadaki Ermeni nüfusu çok muhtelif şekillerde gösterilmiştir. Ermeni mes'elesinin en hararetli zamanında bile bu miktarın iki - üç milyondan fazla olmadığı muhakkaktır. [130]

İstanbul'un fethinden sonra, bütün gayri müslimlere, Cihan Tarihinde eşine rastlanmıyan birçok âtıfetlerde bulunan **Fatih Sultan Mehmed**, Ermeni Patriği **Ovakim'i** Bursa'dan İstanbul'a getirerek Rum Patrikhanesi yanında bir de Ermeni Patrikhanesi tesisine memur etti. [131] (1461) Kendisini Türkiye Ermenilerinin en yüksek ruhanî reisi tanıdı. Ona da Rum Patriğinin selâhiyet ve imtiyazlarına benzer haklar bahşetti. **Fatih'in** bu husustaki fermanı Kumkapı Ermeni Patrikhanesinde hâlâ mahfuz bulunmaktadır. [132]

Fatih'in bu lütûf ve ihsanları İstanbul'un fethinden sonra da devam etti. Hatta onun halefleri bile bu yolda hareket ettiler. Karaman, Kırım, [133] Tebriz v.s. gibi yeni fethedilen yerlerden birçok Ermeniler İstanbul'a nakledilip iskân edildiler. Osmanlı ricali tarafından, bunların iş -

---

[130] Esat URAZ, a.g.e., sh. 131 ve müteakip

[131] Y. ÇARK, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler - İstanbul, sh. 7-8 — Esat URAZ, a.g.e. sh. 151 — Ermeni Komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyesi - İstanbul 1332, sh. 7

[132] Y. ÇARK, a.g.e. sh. 9

[133] Edhem Feyzi GÖZAYDIN - Kırım Türklerinin Yerleşme ve göçmeleri, İstanbul 1948, sh. 47

güç sahibi olmaları hususunda son derece lütufkâr bir siyaset takib edildi. [134]

Ermeni Patrikhanesine lütfedilen selâhiyetler o kadar genişti ki, cismanî cezalar bile verebilen bir mahkemesi, ve hapishanesi dahi mevcuttu. Kendilerine tanılan bu geniş imkânlardan istifade eden Ermeniler, ticaret ve sanayi sahasında oldukça başarılar elde ederek zenginleştiler. Gayet rahat ve müreffeh bir hayat sürüyorlardı. Askerlikten muaf tutulmaları sebebiyle nüfusları da günden güne artıyordu.

1821 yılındaki isyan sonunda, Rumlara karşı başlayan itimatsızlık, Ermenilerin işine yaradı. O zamana kadar Divan Tercümanlığında kullanılan Fener Rumları yerine, Ermeniler istihdam edilmeye başlandı. [135] O tarihten itibaren pek çok Ermeni asıllı Osmanlı teb'ası, devlet hizmetinde kullanılmıştır. [136]

1860 yılında «Nizamname-i Millet-i Ermeniyan» kabul olunarak Ermenilerin millî, dinî ve içtimaî mes'elelerinin «Millî Ermeni Meclisi» ince halledilmesini kabul etmek gibi çok aşırı bir lütûf ve itimada mazhar oldular. Bu sayede daha da inkişaf ettiler. Büyük tüccarlık ve sarraflıklar âdeta ermenilerin imtiyazı altına girdi. Dünyanın her tarafındaki Ermeniler, bilhassa Rusya'da gayet hakîr görülür ve çeşitli zulüm ve baskılar altında yaşarken, Türkiye Ermenileri tarihlerinin en mes'ud devresinde bulunuyorlardı. Bu yüzden başka memleketlerde zulüm ve istihkâra uğrayan Ermeniler de, Osmanlı Devletinin hudutsuz adalet ve semahatına iltica ediyorlardı. Bu durumu bir çok Ermeni ya-

---

134 Ermeni Komitelerinin âmâl ve Harekât-ı ihtilâliyesi, sh. 7-8 — Esat URAZ, a.g.e. sh. 15 ve müteakıp — Edhem Feyzi GÖZAYDIN, a.g.e. sh. XII

135 Y. ÇARK a.g.e. sh. XIV

136 Fazla bilgi için bak: Y. ÇARK, a.g.e.

zarları bile teslim ve ifade etmektedirler. Bunlardan birisini dikkatlerinize takdim etmek isteriz:

«Türkiye Ermenisi, Rus Ermenisine nazaran Ermeni hârsı, lisanı, tarihi ve edebiyatı itibariyle çok kuvvetli ve serbest idi. Ondokuzuncu asır ibtidalarında, Ermenilik bir millet olarak, henüz Avrupa'da malûm değildi. Avrupalılar bunları, İstanbul'dan biliyorlardı. Ermenileri, yer yüzüne dağılmış tüccarlar, kendi menfaatlerinden başka bir şeye merbut olmayan kimseler, yahudiler gibi vatansız, milliyetsiz, serseri bedbaht olarak tanıyorlardı.» [137]

Fakat bir kısım Ermeniler yüzyıllar boyunca bir «teba-i sâdıka» olarak yaşamışken bu defa Türklerin ezelî hasımlarının tahriklerine kapılarak bu nimete küfran ile mukabele ettiler. Osmanlı Devletine gâile çıkartarak onu ortadan kaldırmak isteyen başta Ruslar ve İngilizlerin iğfallerine kapıldılar.

1839 da ilân edilen «Gülhane Hatt-ı Hümayunu» reaya (Hıristiyan teb'a) ile Müslümanlar arasındaki farkı ortadan kaldırdı. Bunu takiben 1856 da ilân olunan «Islâhat Fermanı» Patrikhanelerin eski imtiyazlarını teyid eyledi.

Ermenistanın ihyası mes'elesi Tanzimattan sonra ortaya çıktı. Bu hareket, önce edebî ve ilmî sahada başlatıldı. Paris'te tesis edilen «Mıhtaryan-Muratyan Mektebi» müstakbel Ermeni harekâtını idare edecek gençleri yetiştirmeye başladı. Protestan misyonerlerinin kurduğu «Ermeni İncil Cemiyeti» bu harekete ön-ayak oldu. Bilâhare bu maksatla daha birçok cemiyetler kuruldu.

Hakikatte ise Ermenilerin şikâyet edecek hiçbir sıkıntıları yoktu. Bilhassa Tanzimatın ilânından itibaren Hıristiyan teb'a ile Müslümanlar arasındaki bütün fark-

---

137 M. VARANTYAN, Ermeni Harekâtının Tarihi, Cenevre, 1914 (Ermenice) den naklen Esat URAZ, a.g.e. sh. 152

lar kaldırıldığından, askerlik ve saire gibi muafiyetlerden de istifade ederek gayet müreffeh bir hayat seviyesine ulaşmışlardı. Bir Ermeni vatandaşın ifadesiyle söylemek gerekirse «**Ermenilerin zenginliği efsanevî bir hal almıştı**». [138] Rusya, Boğazlar üzerinden Akdenize açılmak hususundaki tarihî emellerinin önüne, buraların stratejik ehemmiyeti dolayısıyla Avrupa Devletlerince set çekildiğini görmüştü. Bu yüzden Akdeniz'e açılmak hususundaki gayesini gerçekleştirecek bir başka yol aradı. Nihayet Doğu Anadolu'da güya müstakil bir Ermenistan kurdurmak, sonra da bunu ele geçirerek İskenderun körfezinden Akdeniz'e açılmak arzusuna kapıldı. [139] Bu maksatla buralarda yaşayan Ermenileri istiklâl isteği ile Osmanlı Devleti aleyhine isyan çıkarmaya teşvike koyuldu. Bu hareket, Kırım Harbinden önce başlamıştı. Tarihimizdeki meş'um Ermeni Meselesi bu tahrik ve teşviklerin tesiri ile ortaya çıkmıştır. [140]

İngiltere ise, bu Rus plânını farkederek tahakkuku halinde kendisinin Hindistan yolu üzerinde İskenderun'-

---

[138] Y. ÇARK a.g.e. sh. 242

[139] Türk Milletinin azim, iman ve kararlı gayretleri sonunda suya düşen bu plân, Çarlık Rusyanın yerini alan bugünkü Moskoflar elinde yeni ve değişik bir şekilde ortaya çıktı: *Kürdistan Mes'elesi.* Rusya, dün Ermenilere oynadığı oyunu şimdi de bin yıllık din kardeşlerimiz olan Kürtlere karşı tatbike koyulmuş bulunmaktadır. Gûya müstakil, fakat kurulur kurulmaz Rus peyki olmaya müheyya bir Ermenistan yerine bugün de aynı kadere namzet bir Kürdistan ikâme edilmek istenmektedir. O derece ki, en son imzalanan Türk-Rus anlaşması gereğince Türkiye'de bir ağır sanayi merkezi kurmak tavizini elde eden Rusya, bunun için eski bir hedefi olan İskenderun'u seçmek suretiyle Çarlık Rusyasının politikasını devam ettirdiğini göstermekten içtinab etmemiştir.

[140] Enver Ziya KARAL, a.g.e. C. VIII, sh. 126 - Y. ÇARK, sh. 116 ve müteakip. - Ermeni komitelerinin âmâl ve Harekâtı ihtilâliyesi, sh. 9 ve müteakip.

dan Basra'ya kadar sarkabilecek bir Rusyanın mevcudiyetinden endişeye kapıldı.

Rusya, Türkiye Ermenilerini hürriyet ve istiklâl için tahrik ederken kendi ülkesindeki Ermenilere nefes aldırmıyordu. Rusyada yaşayan gregoryan Ermenilerin mezhepleri ancak 1826 yılında resmen tanınmıştı. Bu kilisenin en büyük ruhanî reisine « K a t a l i k o s » deniyordu. Fakat Katalikoslar daha ilk andan itibaren Rus siyasetinin bir âleti haline getirildiler. Esasen Rusların böyle bir kiliseyi tanımaları insanî olmaktan ziyade siyasî sebeplerin eseriydi. Halbuki Ermenilerin 1441 yılındanberi en büyük merkezleri Erivan (Eçmiazin) idi. Bir de fetihten sonra İstanbul Ermeni Patrikhanesi kurulmuştu.

Ruslar 1828'de Erivan'ı ele geçirdikten sonra Ermenileri kendi nüfuzları altında bir merkezden idare etmek için gayret sarfetmeye başladılar. Bu hususta o kadar tazyik ve cebir ikâ ettiler ki, bu durumu papalık makamı bile protesto etmeye mecbur oldu. [141]

II. Sultan Mahmud ve **Sultan Aziz** zamanlarında İstanbul'da moskof sefiri olarak bulunmuş olan General **İgnatiyef**, Türkiye Ermenilerini Rusyaya tevcih için hudutsuz bir gayret sarfetti. Bu hususta Rus dostluğu ile şöhret yapmış bulunan Sadrazam **Mahmut Nedim**'den de oldukça istifade etti.

Ermenilerin Gregoryan olan büyük ekseriyetinden başka, bir kısmı da katolikti. Protestan misyonerlerinin gayretleri sonunda cüz'î bir Ermeni topluluğu da bu mezhebe girmişti. Bu farklı mezhepler dolayısıyla Ermeni grupları arasında zuhur eden mes'elelerde Rus Sefiri gayet faal bir rol oynadı ve protestanlığa geçenlere karşı oldukça şedit davrandı. Bir misal vermek gerekirse Rus

141 Y. ÇARK, a.g.e. sh. 258,

teb'ası ve fakat protestan olan **Mesrobe Taliatine** adındaki bir Ermeninin Robert Kolej'de hocalığı sırasında protestanlığı tercih ettiği için Rus Sefarethanesi adamlarınca yakalanarak derdest Sibiryaya sürüldüğü Robert Kolejin kurucularından misyoner **Cyrus Hamlin**'nin hatıratında kaydedilmektedir. [142]

Rusya Ermenileri, gitgide tamamen Rus emperyalist emellerinin âleti haline geldiler. Katagigos **Nerses** « V a t a n M u h a f ı z l a r ı» adıyla teşkil eylediği altmış bin kişilik bir kuvvetle Rus - İran Harbinde bizzat hizmet etti.

Türkiye Ermenilerine el atan Ruslar, onları da Rusyaya bağlamaya çalıştılar. Rus sefirinin telkini ile ilk defa 1844 yılında İstanbul Rum Patrik'i **Mateos**, Rus siyasetinin âleti olan Katagikos **Nerses**'in adını hürmetle anarak yeni bir an'ane ihdas eyledi. Bu durumun Türkiye Ermenilerinin siyasî bir makam vaziyetindeki Katagikos'luğa tabi olmak manasına geldiğini hisseden bazı Ermeniler buna itiraz ettiler.

Fakat birçok Rus ve Rusyalı Ermeni Yazarların Türkiye Ermenilerini metbu devletlerine karşı isyana teşvik ve tahrik eden kitab risale ve makaleleri intişar ediyordu. Bir taraftan da Osmanlı Devletinden temin edilen müsaadeler ve hattâ maddî yardımlarla [143] her tarafta açılan Ermeni Mekteblerinde yuvalanmış bulunan bir propaganda şebekesi Ermeni gençlerini isyana hazırlıyordu.

1867 yılında Rusya, Osmanlı Devletine bir muhtıra vererek gayri müslimlerin menfaatlerinin müslümanların menfaatlerinden ayrı tutulmamasını ve vilâyetlerde bir nevi muhtariyet şeklinde bir adem-i merkeziyet idaresi

---

[142] Cyrus HAMLIN - My Life And Times - Boston 1928, sh. 187

[143] Bak: Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekat-ı ihtilâliyesi, sh. 10

tesisini istedi. Bu ıslâhat hareketlerini Osmanlı Devletine bırakmayarak Avrupa devletlerinin murakabesi altında icra edilmesini taleb etti. Maksat Osmanlı topraklarının taksimine zemin hazırlamaktı. Halbuki Osmanlı Devleti gayri müslimlere gayet hüsnüniyetle davranıyordu. Hiç bir müdahaleyi haklı kılacak en küçük bir kötü davranış mevzu-u bahs değildi.

Bu sırada kurulan «Ş u r a y - ı D e v l e t»in azalarının üçte biri hristiyan olduğu gibi Nafia Nazırı da bir Ermeni idi.

Osmanlı ülkesindeki hristiyanları himaye işine el atan bütün hristiyan devletlerin hakiki niyetleri Ermeni Kavmini himayeden ziyade bu bahane ile Osmanlı Devletinden arazi koparmaktı. Meselâ, Fransa 1860 yılında Lübnan'da bizzat çıkartmaya muvaffak olduğu «D ü r z i İ s y a n ı» sonunda Lübnan'a muhtariyet verilmesini temin etmişti. Bu hareket Lübnan'ı ele geçirmeye matuf müstakbel bir plânın ilk safhasıydı. Bunu takiben aynı şekilde Ermeni mes'elesine de el atan Fransızlar, onlara da bir muhtariyet koparmak için Fransız himayesinde Zeyinlu Ermenilerini isyana başlattılar. Fakat bu isyan muvaffak olmadı. Yalnız Avrupa'da Türklerin zulüm yaptıklarına dair dehşetli bir propagandayı yürütmek için bir vesile elde etmiş oldular.

Birinci Meşrutiyet ilân edildiği zaman, İstanbul'da toplanan Sefirler seviyesindeki «Tersane Konferansı»nda Rusya'nın verdiği bir muhtıradaki esaslar dairesinde ıslahat yapılarak hristiyanlara muhtariyet verilmesi işi mevzu-u bahs olmuştu. Fakat 93 Harbi denilen Türk - Rus Harbi çıkınca bu konferansın çalışmaları akîm kaldı. Ermeniler de harb sonunu beklemeye koyuldular. Osmanlılar yenildiği takdirde emellerine daha kolay ulaşabileceklerini hesab ederek pusuya yattılar.

Bu sırada Ermeni ruhanî reisliğine seçilen **Mıgırdiç**

Hrimyan, ateşli bir Ermeni istiklâli taraftarıydı. Bu mevkie geçmeden önce Van'da bir manastırda tesis eylediği gizli bir matbaada Ermeni istiklâli için bir gazete çıkarmış ve ateşli yazılar yazmıştı.

Ermeni Patriki seçilir seçilmez, yalnız Bab'ı âli'ye değil aynı zamanda Avrupa devletlerine sahte mezalim raporları takdim etmeye koyuldu. Adî zabıta vak'alarını büyülterek Müslümanların Ermenilere zulmettiklerini iddia ediyor ve Avrupalıların dinî duygularını tahrike çalışıyordu. Bu raporlarda Ermenilerin isyan ve cinayetleri gayet mahirâne bir surette gizlenmekte ve gûya masum ve mağdur Ermenilerin durup dururken zulüm ve gadre uğradıkları iddia olunarak Hristiyan Avrupalıların merhameti celbedilmek isteniyordu. Bu maksatla bilhassa Rus Çar'ına müteaddit müracaatlarda bulundu.

1874 yılında **Hrimyan**'ın yerine geçmiş bulunan **Nerses**, Rusların Ayastefanos (Yeşilköy) e geldikleri sırada Rus Başkumandanı **Grandük Nikola**'yı ziyaret ederek Osmanlı Devleti hakkındaki şikâyetlerini tekrarladıktan sonra «Ermenilerle meskûn olan Doğu Vilâyetlerinin «Ermenistan» adıyla istiklâlinin ilân edilmesini, bu temin edilemezse bu bölgenin Rus kontrolü altına alınmasını» rica etti. Kendisine Çar'a takdim edilmek üzere mufassal muhtıralar verdi. Müteakiben de **Hrimyan** riyasetinde bir heyet, şifahî telkinlerde bulunmak için başta Rusya olmak üzere Avrupa devlet merkezlerini dolaştı. İsyan ve istiklâl elde edebilmek maksadiyle kurulmuş bulunan müteaddit Ermeni Cemiyeti, uzun faaliyet ve gayretler sonunda bir tek cemiyet halinde birleştirildi.

«Ayastefanos Muahedesi»nin onaltıncı maddesinde Ermeniler hakkında gerekli ıslahat tedbirlerinin icrasına ve ancak bu tedbirlerin alınmasından sonra Rusların buralardan çekilmesine karar verilmişti. Fakat bu muahedayi ıslâh eden ve Türkiye lehine oldukça hafifleten «Ber-

lin Muahedesi» bu maddeyi de Ermeniler hesabına ehemmiyetsiz bir - iki tavize irca etmişti. Buna göre Osmanlılar Ermeniler için ittihaz edecekleri tedbirleri « A r a d a b i r » diğer devletlere bildirecek onlar da bu ıslahata « N e z a r e t » edeceklerdi. Ermeniler, Berlin Kongresine de uzun bir muhtıra vermişlerdi. Muhtariyet ümidlerini suya düşüren bu karar, Ermenileri müdhiş bir surette kızdırdı.

Muhtelif Avrupa merkezlerinde de cemiyetler teşkil ederek her nevi vasıta ile Ermeni istiklâli için propagandaya giriştiler. Fakat böyle yazıp - çizmek ile iktifa etmeyerek Osmanlı İmparatorluğu dahilinde fiilî isyan ve karışıklıklar da çıkardılar. Bu hareketleri Rus desteği ile çalışan iki teşekkül idare ediyordu: **Taşnaksutyun Komitesi** ile **Hınçak Komitesi.**

Kısa zamanda bu komitelerin sevk ve idare ettiği birçok isyan ve ihtilâl hareketi başgösterdi. 1888'de Van'da, 1890'da Erzurum'da ve 1894'de de Bitlis'te çıkarılan ermeni isyanları bunların belli - başlılarıdır. Osmanlı Devleti, bu isyanlardan birini bastırdıkça komiteciler haricî telkin ve yardımlarla bir yenisini çıkarıyorlardı. Bu suretle hâdiseler Birinci Cihan Harbi'ne kadar devam etti.

1880 yılında İngiliz Başvekili olan **Gladiston**, azılı bir Türk ve İslâm düşmanı idi. Osmanlı Devletine bir muhtıra vererek Berlin Muahedesinin ermenilerle ilgili maddelerini hatırlattı. Bu sırada faaliyette bulunan Ermeni komitelerinin her türlü hareketleri İngilizler tarafından da teşvik ve himaye edilmekte idi.

Ermeniler, merkezi Bitlis olan bir isyan çıkardılarsa da hükümet yerinde ve zamanında aldığı tedbirlerle bu hareketi çabucak bastırdı. Fakat, bu tenkil Osmanlı Devletinin tabiî bir hakkı olduğu halde muhtelif Avrupa merkezlerinde «Türk Mezalimi» suretinde takdim ve propaganda edildi.

Ermeni Komiteleri bu dış tesir, teşvik ve yardımlarla o kadar şımardılar ki; İstanbul'da bile karışıklıklar çıkarmaktan çekinmediler. Her türlü silâhlarla mücehhez Ermenilerin ortaya çıkardıkları bu karışıklıklarda hazırlıksız yakalanan İstanbul halkı, bunların üzerine âdi sopalarla yürüdü ve hareketi bastırdı. Ermeniler, bunu bile âleme «Türkler Zulüm Yapıyor» diye ilân etmekten çekinmediler. Bunun üzerine Rus Baş Tercümanı, hâdiseler sırasında Türklerin müdafa-i nefs için kullandıkları bir sopayı güya suç delili olarak eline alıp Bab-ı âli'ye geldi, Türklerin hareketini protesto ettiğini bildirdi. Bu harekete tahammül edemiyen **Tahsin Paşa**, «Ermenilerin silâh, bomba ve dinamitlerle çıkardıkları isyana bu soplarla mukabele eden Müslümanlar mı, yoksa Ermeniler mi mağdur ve mazlumdur?» diye mukabelede bulunmak mecburiyetinde kaldı.

Bu hareketleri destekleyenler dahilde İstanbulun ticaretini ellerinde tutan zengin ermenilerdi. **Sultan Abdülhamid**, bunu gözönüne alarak çoğu sarraf ve müteahhid olan bu Ermenilere iktisadî bir baskı olarak iş verilmemesini emretti. Bunun üzerine ermeniler **Sultan Abdülhamid Han'a** karşı bir sûikast tertip ettiler. **Sultan Abdülhamid Han**'ın iddia edildiği gibi korkak değil, vakûr ve cesur bir şahsiyete sahib bulunduğunu, mükemmel bir surette isbat eden bu suikast vak'ası dolayısıyle devrin şairi **Tevfik Fikret**, yazdığı bir şiirle Ermeni suikastçisinin muvaffakiyetsizliği karşısında eseflerini belirtmek hıyanetini göstermiştir. Başta İngilizler olmak üzere birçok devletler, Ermeni mes'elesi için Bab-ı âliyi sıkıştırmaktaydılar. Fakat **Gladiston**, iktidardan düşünce bu husustaki İngiliz baskısı azaldı. Fakat Osmanlı Devleti Berlin Muahedesindeki siyasî tavrından vazgeçerek Osmanlılar aleyhine bir politikaya kayan İngiltereden soğudu. **Sultan Hamid**, İngiliz emellerinin karşısına Almanyayı dikmek suretiyle Av-

rupa'da bozulmaya yüz tutan ve Osmanlı Devleti için hayatî bir ehemmiyeti haiz olan devletler muvazenesini yeniden tesis ve teşkil etti. İngilizlerin Hindistan yolu üzerinde bulunması dolayısiyla son derece ehemmiyet atfettikleri Basra'ya kadar uzanan Bağdat Demir Yolunun inşaasını Almanlara havale etti. Alman İmparatoru **II. Vilhelm** ile kurduğu sıkı ve samimî bir dostlukla Alman - İngiliz rekabetini tahrik ve teşvik etti. Bilâhare Birinci Cihan Harbi başlamadan evvel kurulmuş ve gelişmiş bulunan bu Türk - Alman dostluğu « T ü r k - A l m a n i t t i f a k ı » nı hazırlayan ve kolaylaştıran amillerden biri oldu.

Ermeni isyan ve ihtilâllerinin tafsilâtına burada yer vermiyoruz. Ancak Rus tahrik ve teşviklerinin birinci derecede rol oynadığı bir hareket olması ve Birinci Cihan Harbi esnasında Ermenilerin dâva etmekte oldukları vilâyetlerin Rus işgaline maruz bulunmaları sebebiyle ermeni komitelerinin zulümleri ile Moskof askerlerinin zulümleri bir arada cereyan ettiği için bunları «Mezalimin Kısa Blânçosu» adlı müteakib bölümün alâkalı faslında kısaca nakledilmiş bulacaksınız.

Ermeni komitelerinin ihtilâlci isyan ve hareketleri Osmanlı İmparatorluğunu yıprattığı kadar ermeni kavmi ve emelleri için de kanlı bir son olmuştur. Şüphesiz bütün Türkiye Ermenilerin iştirak etmediği bu hareket asırlarca sulh sükûn ve adaletle yaşamış bulunan Ermenilerin felâketi ile sonuçlandı. Her ne kadar son zamanda şuraya - buraya kaçmış bulunan Ermeniler bu mes'eleyi tazeliyerek, Türkleri kötülemeye çalışıyorlarda da, bunlar, doğrudan doğruya Ermeni menfaatlerinin eseri değildir. Eskiden olduğu gibi şimdi de Ermenileri âlet olarak kullanıp Türklerin kötülenmesinden kendi millî menfaatleri bakımından istifade etmek isteyen başka milletlerin ortaya çıkardıkları hareketlerdir. Bilhassa son zamandaki faaliyetler Kıbrıs Buhranına bağlı Yunan tahriklerinin eseridir.

dd — Boğazlar Mes'elesi:

Boğazlar
Kasap koyun boğazlar
Tanrı yer dağıdan da
Türk'e düştü Boğazlar

Boğaza
Derdim çıktı boğaza
Moskof gözün oyaram
Yan bakmarsan Boğaza.

Boğazlar, stratejik ehemmiyetleri dolayısıyla tarih boyunca büyük devlet olmak tavır ve azmindeki her devletin iştihasını celbetmiştir. Fakat hiçbir devlet bu bölgeyi ele geçirmek için Rusya kadar hudutsuz ve ihtiraslı bir gayret sarfetmemiştir. Hattâ bu Boğazları ele geçirme politikası bakımından Çarlık Rusyası ile Kominist Rusya arasında da hiçbir fark mevcud değildir.

Rusya'nın 1877 - 78 Harbine kadar bu mevzudaki gayretleri Türk - Rus mücadelesinin anlatılması dolayısıyle kısmen belirtilmiş olduğundan burada o tarihten Birinci Cihan Harbine kadar Rusların Bogazları ele geçirmek hususundaki gayret ve faaliyetleri hülâsa edilecektir.

93 Harbine nihayet veren ve Rusyanın Osmanlı toprakları üzerindeki hudutsuz ihtiraslarını aksettiren Ayastefanos Muahedesini Osmanlılar lehine tadil eden Berlin Muahedesi Boğazlar Mes'elesinde bir yenilik getirmemişti. Fakat Rusya 1884 yılında Uzak - Doğu'ya göndermek üzere bazı gemilerini Boğazlardan geçirmek isteyince mes'ele yeniden ehemmiyet kazandı. Hakikaten bir kaç Rus gemisi Osmanlı Devletinden aldığı hususî müsaadeye istinaden Boğazlardan geçip Uzak - Doğuya

gitmiştir. Rus - Japon Harbi esnasında ortaya çıkan bu durum Uzak - Doğudaki Rus siyaset ve yayılmasından Hindistan'ı elinde tutan İngiltereyi endişeye sevketti. Bu yüzden harp gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmek hakkının mevcud olup olmadığı Rusya ile İngiltere arasında birçok münâkaşa ve mücadelelere mevzu oldu. Nihayet 1891 yılında Osmanlı Devleti, Rus gönüllü donanmasına ait gemilerin Boğazlardan geçmesine müsaade olunduğunu, Boğazlara ait statünün buna müsaid bulunduğunu bütün devletlere bildirdi.

1895 yılında ortaya çıkan Ermeni ayaklanması dolayısıyla Avrupa Devletlerinin her biri güya Osmanlı ülkesinde yaşayan kendi teb'alarını korumak maksadıyla bir takım karakol gemilerini İstanbul'a göndermek istediler. Osmanlı Devleti bu talebe önce karşı çıkmışsa da sonra bu gemilerin Boğazı geçmelerine müsaade etti. Bu sırada İstanbul'da Rus elçisi olarak bulunan **Nelidov** Rus Çarına takdim ettiği bir muhtırada «Boğazların ele geçirilmesi bizim için tarihî bir zarurettir» dedikten sonra bunun tahakkuku için:

1 — Dahilî bir karışıklıktan istifade edilerek yapılacak bir baskın veya;

2 — Sıkışık bir zamanını bulup taleb edilecek bir yardımı bahane ederek veya;

3 — Herhangi bir bahane ile çıkarılacak bir harpten istifade edilmelidir.

Gibi teklifleri sıralıyordu. Çar **III. Aleksandr** bu muhtıranın altına kendi eliyle şunları yazmıştır: «Allah bize bu içten sevinç dakikasına kadar yaşamayı bahşetsin. Bunun er-geç böyle olacağından ümi-

dimi kesmiyorum. Esas, müsaid an ve zamanı kaçırmamaktır.» [144]

İngiliz siyaseti, artık Rusyaya karşı Osmanlı Devletini tutmak yerine onun taksimi yoluna giderek Hindistan yolu üzerinde bulunan Irak'a sahip olmak arzusunu gerçekleştirmek şekline döküldü. Bunu temin etmek için **Lord Salisbury**, 1890 yılında Alman İmparatoru **II. Vilhelm**'e Osmanlı ülkesini taksim etmek teklifinde bulundu. Aynı teklifi 1898 yılında Rusyaya da yaptı. Fakat Ruslar 1890 yılında Pamir ve İran Körfezi üzerinde faaliyetlerini artırdıklarından, Hindistan politikası için müthiş bir rakip telâkki olunmaya başlamışlardı. Almanya, İngilterenin İstanbul Hükûmeti nezdinde ortadan kalkan nüfuz ve itibarının yerini almak için gayret sarfetti. Bu maksatla yukarıda bilvesile ifade edildiği gibi Bağdat demiryolunun inşasını üzerine aldı.

1902 yılında Rusya, Baltık üssüne mensup dört gemisinin Kara Deniz donanmasına iltihak için Boğazlardan geçmesi hususunda Bab-ı âliden bir müsaade kopardı. Bu sırada Rusya ile muharip bulunan Japonya, İngilterenin müttefiki idi. Bu yüzden İngiltere boğazların kapalı kalmasını istiyordu. İngiliz hissiyatı, Rus - Japon Harbi esnasında daha sarih bir surette ortaya çıktı. İki Rus gemisi ticarî bayrak çekerek boğazlardan geçmişti. Fakat bunların Akdeniz'e çıkınca harp gemisi hüviyetlerini açığa vurarak bir İngiliz gemisini muayene ve haczetmeleri İngilizlerin protestosuna sebep oldu.

Ruslar, Japonyaya yenilmelerinden sonra İngiltere ile dostane münâsebete girişmiş olmalarına rağmen, İngilizlerin boğazlardan serbestçe geçmeleri mes'elesinde kendilerine muhalif kalmalarını önliyemediler.

1908 Yılında Boğazlar üzerindeki Rus emellerini

---

[144] Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılâbı Tarihi, c. 1, sh. 413

gerçekleştirmek için Osmanlı Devletine harp açmayı bile düşünmüş olan Rusya, Rus - Japon harbinden mağlûp çıktığı için buna cesaret edemedi.

Rus başbakanı **İzwolsky,** diğer devletleri yoklıyarak Rus emellerinin tahakkukuna imkân aradı. Bu diplomatik faaliyet esnasında Avusturya'ya Bosna - Hersek'i peşkeş çekmek tavizinde bulundu. Aynı şekilde İtalya'ya da Afrikadaki Osmanlı toprakları üzerinde tavizler verdi. Fakat aynı yıl içinde yukarıda anlatıldığı üzere Avusturya müsaid bir fırsattan istifade ile Bosna - Hersek'i ilhak edince **İzwolsky,** bu kozdan mahrum kaldı.

1908'de İngiltere ile R e v a l ' de, Avusturya ile B u c h l a u ' da müzakerelerde bulunup anlaşan Rusya, Boğazlar mevzuunda daha emin bir adım atmak istedi ise de yine İngiliz muhalefeti ile karşılaştı.

Nihayet 1909 yılında Çar **II. Nikola**'nın İtalya'ya vaki seyahatinden istifade olunarak bu devletlerle R a c c o n i g i ' de bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmanın beşinci maddesine göre, Rusya İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi eline geçirmesine bîgâne kalacak, İtalya da Boğazlar üzerindeki Rus emellerini meşrû tanıyacaktı.

İtalyanların 1911 yılında Trablusgarb'e çıkarma yapmalarından istifade etmek isteyen Rusya, Çanakkaleye bir İtalyan baskını ihtimalinden bahsederek boğazların Osmanlılara aidiyetini garanti eden bir anlaşma teklifi ile Bab-ı âliye müracaat etti. Fakat Rusların bu taleblerindeki hakiki niyeti bilen Osmanlı Devleti, bu teklife hiçbir ehemmiyet atfetmedi. Rusya Boğazlar üzerindeki ihtirasını tatmine medar olacak böyle bir bahanenin elde edilmesi için hudutsuz bir gayret sarfetti. Bunda muvaffak olamayınca Balkan Devletlerine istinad ederek gayesine ulaşmak istedi. [145] Onları tahrik ve teş-

---

[145] Cemal TÜKİN, Boğazlar Mes'eseli, İstanbul 1947 sh. 354

vik ederek çıkardığı **Balkan Harbi**'nde bu devletler ile Osmanlılar arasında yapacağı hakemlikten istifade etmek istiyordu. Çünkü Balkan, Devletleri Harpten önce, sonunda Rusyanın hakemliğine müracaat olunmasını kabul etmişlerdi. Rusya bu tertipten istifade ederek birkaç kere İstanbul üzerine bile yürümeyi tasarladıysa da askerî ve teknik sebeplerden dolayı bu niyet teşebbüs safhasına intikal edemedi. [146]

Diğer taraftan Rus destek ve teşviki ile ve Türk ordusundaki partizanlık yüzünden ucuz bir muvaffakiyet elde eden Bulgaristan'ın daha evvel davranarak Boğazları işgal etmesinden çekiniliyordu. Rus Hariciye Nazırının Çar'a takdim ettiği 6 Aralık 1913 tarihli rapor, bu hususu sarahatle ifade etmekteydi:

«Herhangi bir hükûmetin, meselâ Bulgaristan'ın İstanbul'a yürümesi ihtimali vardır. Böyle bir teşebbüs vukuûnda Rusyanın daha önce hedeflerine pençesini atabilmesi için hazırlıkta acele davranmalıdır. Bir umumî harp çıkmadan evvel İstanbul ve Boğazlar mes'elesinin bir adım ilerliyemiyeceği düşünülmelidir.» [147]

Bu sırada Türkiyede ilerleyen Alman dostluğu, Rusyayı endişeye sevketti. **Liman Von Sanders** başkanlığında bir Alman askerî heyeti İstanbul'a gelmişti.

14 Ocak 1914'de Petersburg'da bir «Boğazları işgal encümeni» kuruldu. Bu encümende anî bir baskınla Boğazların işgali kararlaştırıldı. Çar **II. Nikola** encümen kararlarının altına eli ile: «Bu kararları tamamen tasvip ediyorum» diye yazdı.

Rusların bu kat'î kararını öğrenen İngilizler bunu önlemenin imkânsızlığı karşısında Rusyaya karşı bir ha-

---

[146] Cemal TÜKİN a.g.e. sh. 355

[147] Kâzım KARABEKİR, Cihan Harbine neden girdik. İstanbul 1938 c. 2. sh. 92 - Cemal TÜKİN a.g.e. sh. 355

reket olmak ve bu suretle bozulacak olan muvazeneyi yeniden kurabilmek maksadiyle Çanakkale Boğazının işgalini düşündüler.[148] Bu yüzden Cihan Harbi çıktığı zaman itilâf devletleri Osmanlıların kendi yanlarında yer almasını istemediklerini açıkça ifade etmekten çekinmediler. Bizim kendileriyle beraber harbe girmekliğimizi müstakbel tasavvurları bakımından uygun bulmuyorlardı. Mes'ele açıktı. Biz onların müttefiki olarak harbe girecek olursak Rusların göz diktikleri İstanbul'a sahib olmaları imkânı ortadan kalkmış bulunacaktı. Rusya buna katiyen razı olmaz ve binâenaleyh, Fransız ve İngilizler de yanaşmazlardı. «Bu sebeple ilk ittifak teklifi Paris'te nasıl ve ne suretle redde dûçar olduysa, İngiliz kanalı ile yaptığı ikinci ittifak teklifi de aynen o suretle reddedildi.»[149]

Bu gün Rusya Boğazlar ve İstanbul hariç olmak üzere «Panislavizm» in bütün gayelerini gerçekleştirmiştir.

b — Rus Tahrki ve Teşviklerinin

Eseri Olan Balkan Harbi:

Tahta geçişinin ilk anına rastladığı için önlemek imkânını bulamadığı 93 Harbinin getirdiği felâketi kulağına küpe edinen Sultan **II. Abdülhamid Han,** «Avrupa Devletlerini Birbirlerine düşürmek» esasına bağlı dâhiyâne bir sulh siyaseti takib etti. Zamanı yukarıda hülâsa edilmiş olan dahilî ve haricî pek çok mes'elenin muhatarasına rağmen imparatorluğu bir bâdireye sürüklemeden yürütülen dâhiyane bir idare ile geçti.

---

148 Kazım KARABEKİR, a.g.e. sh. 99

149 Cemal PAŞA, Hâtırat 1913-1922 - Dersaadet 1922 sh. 104

Bu dakik siyaseti sayesinde, yıllardan beri Osmanlı ülkesini taksim projeleri yapan Avrupa Devletleri ile Rusya'ya hemen hiçbir şey kaptırmadan [150] onları birbirlerine düşman kılarak devletin mülkî tamamiyetini ve dahilî huzur ve sukûnunu sağladı. Devamlı surette Rus tahrik ve teşviklerine muhatab olan Bulgar, Sırp ve Yunanlıları kedi - köpek derecesinde birbirlerine hasım kıldı. Gayritürk ve fakat müslüman olan teb'asını ise takib ettiği «Hilâfet Siyaseti» ile devletine sıkı bir surette bağlamaya muvaffak oldu. Denilebilir ki, «Hilâfet» i İslâm dünyası üzerinde ilk defa ciddî ve müessir bir otorite haline getirdi. Bu maksatla 1882'de Kuzey Afrika, 1897'de ise Orta - Doğu ve Hind liderleriyle anlaştı. Siyasetini takviye için «Hicaz Demiryolu» nu inşa ettirdi. Bu hattın inşa masraflarının üçte bir nisbetinde Hind Müslümanlarından temin edilmiş olduğunu hatırlamak bile Hilâfet siyasetinin kudretini anlamağa yeter bir husustur. Hattâ İngilizler, Hindistanda çıkmak üzere olan bir isyanı ondan aldıkları bir «Sükûnet Fermanı» ile ancak önleyebilmişlerdir. [151] Bu suretle onlara kudretini kabul ettiren **Sultan Abdülhamid**, İngilizlerin Ermenileri tahrik ve teşvikten vazgeçmelerini sağladığı gibi İngiliz ve Fransız sömürgesi olan Müslümanlara da nisbî muhtariyet veya birtakım imtiyazlar koparmaya muvaffak olmuştur. Bu müslüman kitleleri Hilâfet Siyaseti ile o dev-

---

[150] *Sultan Hamid* merhumun arzusu hilâfına ortaya çıkan 93 Harbi istisna edilirse çoktan beri Osmanlı devletine pamuk ipliğiyle bağlı bulunan Tunus'un Fransızlar tarafından ani işgali ve Mısır'ın İngilizlerce zabtı haricinde düşmana hiçbir toprak verilmemiştir. Mısırda da *Mehmed Ali Paşa*'yı bağlayan fermanların ana hukuku ibtal edilmemiş olduğu gözönüne alınırsa *Sultan Hamid*'in binbir muhataraya rağmen Osmanlı ülkesini nasıl dirayet ve liyaketle koruduğu kolayca anlaşılır.

[151] Tahsin ÜNAL, Türk siyasî tarihi, Ankara 1958, sh. 172.

letlerin tahrik ettikleri gayri müslim Osmanlı teb'asına karşı bir muvazene ve tehdit vasıtası olarak mahirâne bir surette kullanmıştır.

İngiltere'yi, Fransanın Suriyeyi işgal isteğine, Fransayı da İngilterenin Irak'ı ele geçirmek arzusuna hasım vaziyete getirerek her ikisinin de emeline sed çekti. Almanya ile Avusturya ve Macaristanı, Makedonyanın Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında taksimine mani olmaya, İtalya, İngiltere, Fransa ve hattâ Rusyayı Avusturya ve Macaristanın Selâniğe kadar bütün Arnavutluğu işgal eylemesi arzusuna sed çekmeye azmettirdi. Bu devletleri birbirlerinin Osmanlı Toprakları ile ilgili gayelerini baltalamaya o derece sevketmiş ve bunda öylesine muvaffak olmuştu ki, Ege Denizinde Rumların Yunanistanla birleşmek hususundaki emelleriyle Ermenilerin istiklâl koparabilmelerinin **Sultan Hamid** ortadan kalkmadıkça asla mümkün olamıyacağı kanaati umumileşmişti.

Devleti böylesine bir sırat köprüsü üzerinde maharet ve dirayetle idare eden Sultan **II. Abdülhamid** dahilde mektebler açmak, sınaî ve iktisadî teşebbüslere girişmekten de geri kalmıyordu. Devletin dış borçlarını üçyüz milyondan otuz milyona indirmeye muvaffak olmuştu.

Ne yazık ki, devrinin münevverleri onun imparatorluğu ayakta tutmaktaki dirayetini takdir edemiyerek dış düşmanların tesirine kapılıp onun aleyhine âdeta ittifak ettiler. Hattâ bu mübarek hükümdara Ermeni komitecilerinin taktığı «K ı z ı l S u l t a n» adını onlardan ziyade bu hainler ve gafiller kadrosu benimsedi. Hakkında, genç tıbbiye talebelerini ayaklarına zincir bağlayıp Sarayburnundan denize demirlemek gibi akla hayale gelmedik yalanlar uydurdular.

Bu husumeti teşkilâtlı bir surette vatan sathına ya-

yan «İ t t i h a t v e T e r a k k i K o m i t e s i», Ermeni komitelerini kendisine örnek alarak çalışıyordu. Tamamen Siyonist usullere bağlı olan [152] bu cemiyeti **Sultan Hamid** kurduğu «H a f i y e T e ş k i l â t ı» ile çok çabuk haber aldı. Gayelerini, iplerin kimin elinde bulunduğunu zamanında ve mükemmel bir surette tesbit etti. Ne yazık ki, aşırı merhameti yüzünden hiçbir suçluya karşı ciddî ve müessir bir cezaî müeyyide tatbik etmedi. Ancak muzır faaliyetleri görülenleri bol maaşlarla sürgün edip merkezden uzaklaştırmakla iktifa eyledi. Yani bir nevi taltif etti. Gerçekten o kadar merhametli idi ki, müddet-i saltanatında belki binleri aşan ve normal mahkemelerden geçen adî idam hükümlerini bile anasını - babasını öldürmüş olan bir teki müstesna tasdik etmemişti. [153]

Halbuki siyasî muarızları her türlü faaliyetten geri kalmıyorlardı. Pariste bulunan «G e n ç T ü r k l e r»-in bir kısmı Ermeni ihtilâl komiteleri ile uyuşarak Garp devletlerinin müdahalesini istemeye kadar ileri varmışlar, diğer bir kısmı ise Ermenilerle uzlaşma ve müdahale isteğini reddetmişlerdi. Bundan dolayı Avrupa'daki Türkler ikiye ayrılmışlardı. [154]

Sultan Aziz'i katleden ve o zaman her şeye hâkim olan hainler kadrosuna «M e ş r u t i y e t T a v i z i»-ni vererek tahtı eline geçirebilmişti. Fakat Türk unsurunun hem kemmiyet ve hem de keyfiyetçe kifâyetsizliği karşısında bunun devleti parçalamaktan başka bir işe yaramıyacağını görünce, bu meclisi derhal kapattırmıştı. O devre ait meclis zabıtlarını karıştıranlar, gayrimüslim mebusların küstahça sözlerini görür ve **Sultan Hamid**'e kolaylıkla hak verirler.

---

[152] Mehmed MURAD, Tatlı emeller acı hakikatler, sh. 83 İstanbul 1330

[153] İsmail Hâmi DANİŞMEND, a.g.e. sh. 288

[154] Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Tarih 3, sh. 297

Bu suretle daha saltanatının ilk yıllarında devletin parçalanmasını ancak bu suretle önlenebildiği halde düşman tahrikine kapılan bir münevver kadro, **Sultan Hamid** aleyhine çalışmaktan asla geri durmuyordu. Bunların bir kısmı gafil fakat mühim bir kısmı da hiç şüphesiz haindiler.

İlk olarak Manastır'a bağlı Resne'de Kolağası **Niyazi Bey**, bir piyade birliği ile isyan ederek dağa çıktı. Bir beyanname neşrederek Meşrutiyetin ilân edilmesini istedi. Bir müddet sonra bir Jandarma Birliği daha **Niyazi Bey'**e iltihak edince, Selânik'teki İttihat ve Terakki Cemiyetinden saraya Meşrutiyetin yeniden ilânını isteyen telğraflar yağmaya başladı. İttihat - Terakkinin fikrî merkezi Selânik, hareket merkezi de Üçüncü Ordunun karargâhı bulunan Manastır oldu. Mekadonya mes'elesi ile ötedenberi oldukça alâkadar bulunan İttihad-ı Terakki Manastır merkezi, bu hususta Avrupa devletlerine takdim ettiği bir muhtırada Bab-ı âli'ye tazyik icra etmeleri talebinde bulundu. [155]

Bu sırada telgrafhaneden çıkan Manastır Kumandanı **Şemsi Paşa** bir suikaste uğradı. İttihat-ı Terakki bütün kadrosuyla Üçüncü Orduyu isyana katılmaya dâvet eden bir beyanname neşretti.

Rumelinin kül altında ateş nevinden ihtiva ettiği pek çok mes'ele gözönüne alınarak hâdiselerin büyümesini önlemek için 24 Temmuz 1908'de ikinci Meşrutiyet ilân edildi. Bundan bir gün evvel **Şemsi Paşa**'nın yerine tayin edilmiş olan **Tatar Osman Paşa** âsiler tarafından baskına uğratılarak dağa kaldırılmıştı. Hattâ daha önce Manastır'da toplar atılarak «Kanun-u Esasî» re'sen ilân bile edilmişti. Saray bu emrivâkileri kabule mecbur oldu. Esasında **Sultan Hamid** meşrutî idare için henüz daha

---

[155] Hatırat-ı Niyazi, sh. 61

vaktin gelmediğine kâni idi. 1883 yılında bu hususta fikrini soran bir Fransız gazetecisine şöyle demişti:

«Beni hürriyet düşmanı göstermek haksızlıktır. Ben bir memleketin muasır seviyeye yükselmesinin lüzumunu takdir edenlerdenim. Fakat ruhu ve kullanış tarzı bilinmeyen bir hürriyetin taşkın mevcudiyeti de yokluğu kadar tehlikelidir. Kullanılması bilinmeyen bir memlekette hürriyet, nasıl kullanacağını bilmeyen bir adama silâh vermeye benzer. Hürriyet ihtiyacının bahis mevzuu olduğu bir yerde herşeyden önce hürriyetin nasıl kullanılacağını halka öğretmek lâzımdır. Onun için de halkı hürriyet kültürü ile yetiştirmek icabeder. Hürriyeti kullanmasını bilen bir cemiyet yetiştirmek fikri beni korkutmaz. Onun için de memlekette şimdiye kadar 1300 mektep açtım,» demiştir. [156]

Meşrutiyetin ilânı memlekette bir bağ bozumu havası doğurdu. İttihadcılar memleketi keyfî bir surette idareye kalkıştılar. Buna karşı mecburî bir muhalefet ortaya çıktı. Bu durum muvacehesinde kendilerine muhalif ve muarız olanları susturmak için cinayetler tertip ederek sokak ortasında adam öldürmeye kadar işi azıttılar.

Meclis ise, kısa zamanda bir harp sahasına döndü. İstanbuldaki otuz bin kişilik Hassa Ordusuna güvenemedikleri için Rumeliden meclisin ve kendilerinin müdafaası için «Avcı Taburları» getirmiş ve Taşkışla'ya yerleştirmişlerdi. Bu taburların kumandanları kısa zamanda İstanbul'un zevk ve sefa âlemlerine dalarak askerleri ile meşgûl olmaktan uzaklaştılar. Boş kalan avcı taburları efradı da iç politika çekişmelerinin heyecanlı cereyanına kapıldılar. Ve tuhaftır ki, şahıslarını müdafaa için bilhassa getirilmiş bulunan bu taburların efradı, biraz da kulak dolgunluğu ile ittihatçıların zulüm ve şekavetlerine cephe

---

156 Tahsin ÜNAL a.g.e. sh. 165

alarak isyan ettiler. Hassa ordusunun kan dökülmesini önlemek için âtıl tutulması neticesinde isyan büyüdü. İsyancılar aşağı - yukarı ongün kadar İstanbula hakim oldular. İttihatçılar «Meşrutiyet Tehlikede» diye Rumeliye telgraflar yağdırarak imdat istediler. Tarihimizde «31 Mart Hâdisesi» denilen ve İttihatçıların zulüm ve şekâvetlerini görmemezlikten gelerek muhafazakârları suçlamaya çalışmaya vesile ittihaz edilen vak'a budur.

Bunun üzerine **Mahmud Şevket Paşa,** kumandasında ve «Hareket Ordusu» adı verilen bir ordu İstanbul'a geldi. Hassa Ordusunun hareketsiz kalması yüzünden kısa zamanda vaziyete hâkim oldu. Hareket ordusunun içinde Bulgar, Rum ve Yahudi gönüllüleri de vardı. [157] Bu orduya mukavemet edilse hiçbir şey yapmasına ve İstanbul'a adım atmasına imkân yoktu. Çünkü Çatalca istihkâmları oldukça tahkîm edilmiş bir durumda bulunduktan başka, İstanbulda da otuz bin seçme nizamiye askeri ve mühimmat ile otuz adet top vardı. [158]

Hareket ordusu vaziyete hâkim olunca, yine aşırı merhametinin kurbanı olan **Sultan Hamid,** Avcı Taburlarının isyanından zerre kadar dahli ve alâkası mevzubahis olmadığı halde [159] hall edilerek Yıldız Sarayı bu vatan

---

157 Memduh PAŞA, Hall'iler, iclaslar, sh. 167

158 Memduh PAŞA, a.g.e. sh. 167

159 Dr. Rıza NUR, Hayat ve Hâtıratım, Cilt 2. İstanbul 1968 sh. 296 - 31 Mart vak'asını tahkik için Meclisce kurulan komisyonda başkan olarak çalışmış bulunan *Yusuf Kemal Çengirşenk* «Bu vâkıalar, bende 31 Mart isyanının *Abdülhamid*'in eseri olmadığını, bunun itihatçılardan iktidarı almak için yapılmış, bir tertip olduğu kanaatini hasıl etmiştir» demektedir (bak Yusuf Kemal Çengirsenk, Vatan Hizmetinde - İstanbul 1967, sh. 119

kurtaran arslan (!) lar tarafından müdhiş bir surette yağmalandı. [160]

Bu suretle devleti dağıtıp parçalamak için önlerinde ciddî bir engel olan **Sultan Abdülhamid'i** bertaraf eden İttihatçılar, memlekette keyfî ve ceberrutî bir idare tesis ettiler. Bilgisiz, tecrübesiz ve sersemce hareketleri ile

---

[160] Bu resmî soyguna aid tafsilât gayet uzun ve teferruatlı olup o devre ait bütün ciddî kaynaklarda mevcudtur. Hattâ İttihatçıları büyük bir heyecanla alkışlamış bulunan *Tevfik Fikret* bile bu hâle isyan ederek «*Han-ı Yağma*» şiirini yazmak mecburiyetinde kalmıştır. Biz, bu yağmaya dair polis tahkikatını nakleden ve Hareket Ordusu Kumandanlarının iştiraklerini tevsik eden bir gazete haberini dikkatlerinize arzetmek istiyoruz.

«Yıldız Sarayındaki zikıymet eşya ve mücevheratın kimler tarafından ahz-ü gasb olunduğu hakkındaki takibat da ilerlemektedir. Bu taksimattan en ziyade mahud hareket ordusu erkânı müstefid olmuştur. Bu taksimatın suret-i icrasında malûmattar olan bir zat "Y â d i g â r" namıyla alınan kıymetli eşyanın âhızları ile nev'i ve mahiyeti hakkında bize malûmat-ı âtiyyeyi vermiştir:

Hareket ordusu kumandanı *Mahmud Şevket Paşa* tarafından: Müteaddit pandatif, taç, yüzük, bir altın mangal. Hareket Ordusu kumandanlarından *Hüsnü Paşa* : Murassa tütün tabakası ve gerdanlık, Hareket Ordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Mirliva *Ali Paşa:* Müteattit küpe, yüzük, Hareket Ordusu kumandanlarından *Hasan İzzet Bey:* Hulyeler, seccadeler, grayat iğneleri, bir de taç. Firarî *Enver*, firarî *Cemal* Efendiler ile *Damat İsmail Hakkı Bey:* En kıymettar eşya, mobilyalar, vazolar, muhtelif eşkâl pırlantalar, zümrüt hulyat. *Ahmed Rıza Bey:* kıymettar yemek takımları, murassa saat ve zîkıymet muhtelif eşya. Bursa Valiliğinde vefat etmiş olan *İsmail Hakkı Bey:* iki bin lira kıymetinde bir zümrüt yüzük. Emniyet-i Um. Müd. ve Hicaz vali-i sabıkı *Galip Paşa* muhtelifülcins murassa kadın müzeyyinatı. *İsmail Hakkı Bey*'in biraderi *Cafer Tayyar* ve *Hamdi Bey*'ler: İnci küpeler, pırlanta yüzük ve kıymettar rovalverler. Ordu kumandanlarından *Mustafa Kemal Paşa:* Elmaslı ve incili gerdanlık, Miralay *Aziz Samih Bey:* Üç bin lira kıymetinde bir taç. *Enver* tarafından idam olunan *Yakub Cemil Bey:* Mühim miktarda tahvilât. Karasi meb'us-u sabıkı *Hüseyin Kadri Bey:* Zümrüt kabzalı hançer. Çerkez *Kemal Bey:* Mü-

memleketi bâdireden bâdireye sürükledilr. Arka arkaya çıkan Trablusgarp, Balkan ve Birinci Cihan Harpleri ile İmparatorluğumuzu bir yangın yerine çevirip hatalarının hesabını vermemek için herbiri bir tarafa kaçıp gittiler. Bu harplerin ilk ikisi doğrudan doğruya bir Türk - Rus karşılaşması olmadığı halde Birinci Cihan Harbindeki mağlûbiyeti kolaylaştıran bir yıkılma ve çözülme safhası teşkil ettikleri ve Rus tahrikleriyle ortaya çıkmış bulundukları için kısaca izahına lüzum görüyoruz.

aa — Trablusgarb Harbi:

İtalya 1870 yılında «İ t a l y a B i r l i ğ i» ni gerçekleştirmişti. O da komşuları İngiltere ve Fransa gibi müstemlekeler elde ederek büyük devlet olmak istiyordu. Fakat bunu temin etmek için herşeyden önce ideolojik bir müstenidat lâzımdı. «İ t a l y a İ r r e d e n t a» adıyla ortaya atılan bir görüş «İ t a l y a n c a k o n u-

---

teaddit ve kıymettar huliyat. *Hüseyin Cahid Bey:* Murassa hokka takımı ve iki murassa saat. *Cavit Bey* ile *Karasu Efendi:* Mühim ve muhtelif miktarda kıymettar elmas. Bolu Meb'us-u sabıkı *Habib Bey:* Muhtelif tahvilât. *Vehib Paşa:* Hisse, kravat iğneleri.

Bunlardan maada hareket ordusunun fedâileri de kayıt ve zabtedilemiyen pek çok kıymettar eşyayı gasbeylemişlerdir. Eşyay-ı mezkûrenin gâsıblarından istirdât veyahut bedellerinin tazmin ettirileceği tabiidir. (Bak: İkdam Gazetesi, Nu. 7929 17 Nisan 1335 (1919) tarihli nüsha.)

Tabiatiyle yağma ve talan edilen eşya bu beyan edilenlerden ibaret olmadığı gibi bunlar dahi gazete muhabirinin yukarıdaki haberinde ümid ve temenni eylediği gibi istirdât veya tazmin ettirilmiş değildir. Dikkat edilirse gâsıplar, vatanı kurtardıkları iddia edilen ordu kumandanları kadrosundan müteşekkildir. Böyle bir ahlâk ve zihniyetin sahibi olan bu şebeke, sadece Yıldız Sarayını yağma ve talana maruz bıraksalardı yine de bu semahatli millet onları affederdi. Fakat Yıldızda başlayan bu gasb, yağma ve tahrib safha safha İmparatorluğu çökerterek bugünkü küçük Türkiyeyi meydana çıkarıncaya kadar devâm etmiştir.

şan yerlerin İtalyan birliğine katılması» lüzumunu ifade etmek üzere ideolojik bir başlangıç teşkil etti. Fakat, bu suretle tayin edilen hedefin hudutları gitgide genişletilerek İtalyanca konuşmakla alâkası olmayan Habeşistana kadar bütün Afrika ile «On iki Ada» yı da içine alan bir genişlik kazandı,

Bu yüzden 1878'de İtalyanların Tunus'u işgal etmek tasavvurunda olduklarını öğrenen **Bismark'ın** tavsiyesi ile burası Fransızlar tarafından işgal ve istilâya maruz kaldı. **Prens Bismark**, bu suretle bir Fransız - İtalyan rekabeti ihdas etmek ve Fransızlara Alsas Loren yerine uzak bir sahada meşgale çıkarmak maksadını takib etmişti.

Bundan bir müddet sonra da 1882 yılında malûm olduğu üzere İngiltere Mısır'ı eline geçirmişti. Bunun üzerine göz koyduğu yerlerin elden gitmekte olduğunu gören İtalya, faaliyetine hız verdi. Önce Trblusgarpte mektep, hastahane ve banka gibi müesseseler açtı. Sonra da müstakbel menfaatleri için diğer milletlerle anlaşma zemini temin etmeğe koyuldu. 1908'de Avusturyanın Bosna - Hersek'i, Fransa'nın Fas'ı, 1904'de İngiltere'nin Mısır'ı, 1909'da Rusyanın Boğazları ele geçirmesini kabul ve tasdik ederek mukabil bir taviz olarak kendisinin de Trablusgarb'ı ele geçirmesinin tasviple karşılanmasını temin eden anlaşmalar yaptı. [161]

İtalyanların bu çalışmalarını uzaktan ve dikkatle takib eden **Sultan Hamid** bir emrivaki karşısında kalmamak için gerekli bütün tertibatı almıştı. Bir taraftan siyaseten buna mani olmaya çalışırken diğer taraftan da buradaki askerlerini silâh, sayı ve kumanda kadrosu bakımından takviye eylemişti. Buna ilâveten yerli «Sünusî Kabilesi» ni de silâhlandırmıştı.

---

[161] İsmail Hâmi DANİŞMEND, a.g.e. sh. 384

Fakat İttihatçılar iktidara gelir gelmez bu mevzuda o kadar gaf yaptılar ki, Trablusgarb'ın kaybını âdeta kasdî bir surette hazırladılar. Bu hatalar şöylece hülâsa edilebilir:

aa — Trablusgarbtaki askerleri Yemen'e gönderdiler. Harbiye Nazırı **Mahmud Şevket Paşa**, Kumandan **İbrahim Paşa**'nın «Bu hareket Trablusgarbin İtalyaya teslimi demektir» tarzındaki itirazına kulak asmadı.

bb — Trablusgarptaki askerî malzeme ve mühimmat Trablusgarp harbinden az bir müddet evvel pek de lüzum ve sebep yokken İstanbul'a nakledildi.

cc — Bütün bunlar yetmiyormuş gibi basit bir iş için Trablusgarb vali ve kumandanı merkeze çağırılmıştı.

Bu suretle askersiz, cephanesiz, kumandansız ve hattâ valisiz bırakılan Trablusgarb, İtalyanların hücumuna uğradı. Halbuki bu sırada Sadrazam olan **Hakkı Paşa**, Roma elçiliğinden, gelme idi. İtalyanların Trablusgarba çıkarma yapmak için giriştikleri hazırlığı bilmemesine mantıken imkân yoktu. Esasen İtalyanın bu niyeti İstanbul siyasî mahfillerince dahi çoktan beri malûmdu.

Sadrazam **Hakkı Paşa**, bütün bu hareketlere ilâveten Trablusgarb'in işgalini müteallik İtalyan notası kendisine tebliğ edildiği zaman Osmanlı Hizmetinde Jandarma müfettişi olarak çalışan İtalyan asıllı **Robilan**'ın evinde bulunuyor ve onunla briç oynuyordu. Kendisine getirilen evrakın ne olduğuna bakmadan **«Şimdi sırası değil, hele şu oyunumu bitireyim de ondan sonra»** demiştir. [162] Vatan hâini sayılmak için bu muhterem (!) Sadrazamın daha ne yapmış olması icabederdi. Anlaşılan vaktiyle **Sultan Hamid**, bir kısım ecnebi sefirlerini satın aldığı gibi bizimki de daha Roma sefirliğinde İtalyanlarla mercimeği fırına vermişti.

---

[162] İsmail Hâmi DANİŞMEND, a.ge. sh. 385

İtalyanlarla daha önce anlaşmış bulunan Avrupa devletleri Osmanlı devletini iltizam etmiyerek « A n l a ş ı n ı z ! » tavsiyesinde bulundular.

Acele olarak yerlilere silâh dağıtmak ve bazı subayları gizlice Trablusgarbe geçirmek gibi hareketler, Trablusgarbın kaybını önleyemedi. Üstelik İtalya Deniz Kuvvetleri bakımından oldukça kuvvetli bulunduğundan bu emrivakiyi kabul ettirmek için Akdenizdeki Oniki Ada'yı da işgal etti.

İtalyanlarla karada ve denizde muharebeler cereyan ederken 8 Ekim 1912'de Balkan Harbi çıktı. Bu sırada Sadrazam **Gazi Ahmed Muhtar Paşa** idi. Daha az ehemmiyeti haiz olduğu mülâhazası ile İtalyayla sulh yapmak yoluna gidildi. Lozan'ın iskelesi olan « U ş i » de bir muahede imza edilerek İtalyanların ilân ettikleri « İ l t i h a k » ile Osmanlıların « M u h t a r i y e t v a a d i » ni birleştiren bir muahedename tanzim edildi. Buna göre Türkiye Trablusu, İtalya da Oniki Adayı tahliye edecek, Trablusta bir « N a i b - u s - S u l t a n » bulunacak, hutbelerde padişahın ismi okunacak, Trablusgarp Düyun-u Umumiyeye doksan bin altın taksit ödiyecekti.

Bu sırada Balkan Devletleri ile harb devam ediyordu. Yunan donanmasının üstünlüğü sebebiyle Oniki Ada'nın bu harbin sonuna kadar İtalyan işgalinde kalması kabul edilmişti. [163]

---

[163] Oniki Ada, Balkan harbi nihayetinde maalesef bize terkedilmedi. İtalya bu husustaki taahhüdünden sarf-ı nazar ettiği gibi, Türkiyede onu bu taahhüdünü ifaya icbar edemedi. Lozan Muahedenamesinde bu adaların müstakbel bir Türk-Yunan çatışması karşısında ehemmiyeti üzerinde durularak Türkiye ile Yunanistan arasına fahiş bir muvanesizliğe meydan vermemek ve bu iki devlet arasında bir nevi tampon bölge rolünü oynamak üzere İtalyanların elinde kalması kabul edilmişti. Fakat İkinci Cihan Harbi dolayısıyla Alman işgaline geçen bu adalar 1947 yılın-

bb — Balkan Harbi:

Rus tahrik ve teşvikleriyle isyan eden ve bu suretle birer birer istiklâllerini elde eden «Balkan Devletleri» arasında birleşmeyi önleyen pekçok ihtilâflı mes'ele vardı. **Sultan Hamid** merhum bu mes'eleler yüzünden onları birbirlerine düşürür ve birleşmelerini daima önlerdi. Hattâ o kadar ki, Bunlarla Rusya arasında ihtilâflı mes'eleler ihdas edecek kadar fırsatları değerlendirmek dirayetini gösteriyordu. Meselâ 1870 tarihinde müstakil bir «Bulgar Kilisesi» nin kuruluşuna müsaade edilmişti. Bu hem Yunanistan ve hem de Rusyanın menfaatlerine aykırıydı. Çünkü herşeyden evvel Ortodoks Birliği» nin parçalanması demekti. Bu ayrılıktan dolayı bazı mukaddes yer ve kiliselerin taksimi Bulgarlarla Yunanlılar arasında ciddî bir ihtilâf mevzuu olmakta devam edip gidiyordu. Bu işi kasden halletmeyen **Sultan Hamid**, bu iki devletin anlaşmasını bu suretle önlüyordu. Hattâ Karadağ Kralını bile onlara karşı kullanmak imkânına sahip bulunuyordu. Çetine elçimiz ile Karadağ Kralı sık sık kumar oynar ve kasten kaybederdi. Bu, krala rüşvet

---

da İtalyanların elinden çıkmıştı. Almanların vaki mağlubiyetleri üzerine çekilmek mecburiyetinde kalmaları karşısında Oniki Ada'da ve Yunanistanda dehşetli bir açlığın mevcudiyeti nazarı itabare alınarak harbe girmediği için nisbeten iktisadî bir refah içinde bulunan Türkiyenin buradaki ahalinin açlıktan ölmesini önlemek için Oniki Adaya sahib olmasını insanî hislerle isteyen Almanlar, burasını bize teklif ettikleri halde zamanın hükûmeti ve Reisicumhuru "Yurtta sulh, cihanda sulh" veya «Ne kimsenin bir karış toprağında gözümüz vardır ve ne de kimsenin toprağımızda gözü olmasını kabul ederiz» gibi modası geçmiş ve dişi bir politikayla bu fırsat kaçırılmıştı. Şimdi ise Kıbrıs Buhranı dolayısıyla bize karşı stratejik hakimiyet noktaları halinde buralara sahib olan Yunanlılar her türlü askerî üsler tesis etmek suretiyle Türkiyenin istikbali için gayet tehlikeli ve vahim bir mahiyet arz eden bir imkân elde etmiş bulunmaktadırlar.

vermenin hususî bir yoluydu.[164] Padişah Kral Nâibine de her ay « h e d i y e » namı altında bin osmanlı lirası gönderirdi.

İttihat Terakki iktidarı 3 temmuz 1910'da kabul ettiği bir kanunla ihtilâflı kilise, mektep ve mukaddes yerler, hangi unsurun nüfusu çok ise ona aittir, esasını kabul ederek resmen ve cebren teslim ve tesellüm muamelesini icra eylemek suretiyle Bulgar - Yunan anlaşmasına en büyük zemini hazırladı.[165]

Hata, keşke bundan ibaret olsaydı. Bir taraftan da çoktan kaybedilmiş olan Girit için şimdiki Kıbrıs mes'elesinde olduğu gibi artık faydasız mitingler tertiplenip Yunanlılar tahrik edildi. Bugünkü « Y a t a k s i m , y a ö l ü m » nârâları gibi « G i r i t b i z i m c a n ı m ı z , f e d a o l s u n k a n ı m ı z » avazeleriyle artık faydasız olan nümayişler yapıldı. Sırbistan'a karşı da aynı anlayışsız tutum içinde bulunan İttihat Terakki iktidarı, bu devletin Almanyadan aldığı silâhlara Avusturya geçit hakkı tanımayınca imdadına yetişerek bir müddet sonra vatan evlâtlarına karşı kullanılacak olan bu silâhların Selânik yoluyla Sırbistan'a nakline müsaade etti.[166] Bu da yetmiyormuş gibi Balkan Harbi çıkmasından az bir müddet evvel silâh altındaki tecrübeli askerler terhis olunarak hataların en büyüğü işlendi.

Balkanlarda aleyhimize gelişen hâdiselerden haberdar olan bazı mebuslar, Mecliste Hariciye Nazırı **Asım Bey**'den buna karşı ne düşünüldüğünü sordular. Gaflet içindeki vekil, meclis kürsüsünden « B a l k a n l a r ı n a l e y h i m i z e b i r l e ş m e l e r i k ü l l i y e n y a l a n d ı r . B a l k a n l a r d a n i m a n ı m k a -

---

164 M. MUHTAR, Maziye bir nazar, sh. 145
165 İsmail Hâmi DANİŞMEND, a.g.e. sh. 383
166 Tahsin ÜNAL, a.g.e. sh. 203

d a r e m i n i m » demek aptallığını göstermiştir. Halbuki Balkan Devletleri bize müşterek bir surette saldırmak için çoktan anlaşmış bulunuyorlardı. İç çekişmelerden ve vatanseverleri tepelemekten vakit bulamıyorlardı ki, etraflarında cereyan eden hâdiseleri görebilsinler.

1911 yılındaki Türk - İtalya harbini vesile ittihaz ederek Osmanlı Devletini himayesi altına almak maksadıyla ikinci bir Hünkâr İskelesi Anlaşması mahiyetinde bir teklifte bulunan Rusya'nın buna muvaffak olamadığı evvelce ifade edilmişti. Bunun üzerine manevî nüfuzu altındaki Balkan Devletlerini birer birer anlaştırarak hep birlikte üzerimize saldırttı.

Osmanlı Devletinin, bunları kısa zamanda tedip edeceğini tahmin eden Avrupa devletleri, neticede « S t a t ü k o M u h a f a z a e d i l e c e k t i r » yani «Osmanlı Devletine toprak verilmiyecektir» diye peşin bir beyanda bulundular. Fakat netice aksine çıkınca bu sözlerini çok çabuk unutmuş oldukları görülecektir.

Bir taraftan da İttihat ve Terakki tahrikiyle mektepli gençler harp lehinde nümayişler yaptılar. Yıldız'a kadar giderek İttihatçıların elinde oyuncak haline gelen **Sultan Reşat ile** görüştürüldüler. Halbuki bizde hiç bir harp hazırlığı yoktu. Bir taraftan da Trablusgarb mes'elesi dolayısıyla İtalyanlarla muharebeler devam etmekteydi.

Üç safhada cereyan eden bu harpte önce çok büyük kayıplara uğradık. Bir ay zarfında düşmanlar Çatalca'ya kadar gelip dayandılar. **Abdullah Paşa** kumandasındaki Şark Ordumuz, Bulgar ve Yunanlılar karşısında müthiş bir hezimete uğrayarak Çatalcaya doğru çekilirken **Ali Rıza Paşa** kumandasındaki Garp Ordumuz da iki ordu arasındaki irtibatın kesilmesiyle Üsküp, İşkodra ve Yanya kalelerinde mahsur kalmıştı. Bu feci vaziyet üze-

rine **Sultan Reşat**, cepheye gitmek istemişse de buna mani olunmuştur. Anadoludan alelacele getirilen yeni birliklerle düşman Çatalcada güçlükle durdurulabildi.

Bunun üzerine telâşa kapılan Bab-ı âlinin sulh teklifi Bulgarlarca kabul edildi. Çünkü Bulgar ordusunda da bizim ordudaki gibi kolera salgın halini almıştı. Ayrıca Bulgarların İstanbul'a yaklaşmaları büyük devletlerin de endişesini celbettiği için kendi tebası olan fertleri ve iktisadî menfaatlerini korumak için İstanbul'a birer gemi göndermişlerdi. Harbin büyümesini istemiyorlardı. **Şükrü Paşa** kumandasındaki Edirne, kahramanca dayanıyordu. Bir mütareke akdolundu.

Londrada büyük devletlerin iştirakiyle toplanan konferansta başlangıçta «Statüko değişmiyecektir» diye açıkça beyan etmiş olmalarına rağmen Balkan Devletlerini tuttular.

23 Ocak 1913'de meşhur Bab-ı âli baskını ile **Kâmil Paşa** kabinesi yıkılıp yerine **Mahmud Şevket Paşa**,[167] kabinesi geçince Balkan Devletleri sürüncemede kalan sulh müzakerelerini bırakarak mütarekeyi feshettiler. Yeniden ve topyekûn bir surette üzerimize saldırdılar. Bulgarlar Çatalca'yı yine de geçemediler. Fakat aylardan beri kahramanca dayanan Edirne her türlü muvasala imkânı kaybolduğundan Bulgarların eline geçti. Edirne'de bütün Balkan Harbi boyunca işleyegeldikleri cinayetleri daha da arttırarak halkı katliam ettiler. Burada, başka bir ese-

---

[167] Daha önce Garp Ordusuna kolordu kumandanı tayin edilmiş olan *Mahmut Şevket Paşa*, «Bu tayin benim şöhretimi kırmak için yapılmıştır» diyerek Cepheye gitmemişti. Vatan hizmetini, kof şöhretini korum'aya tercih edemeyen bu sözde hürriyet kahramanı (!.) nın asıl maksadı merkezde kalarak külâh kapmaktı. Nitekim cephede bulunsaydı meşhur Babıâli baskını sonunda Sadrazam olamazdı.

rimizde[168] tafsil edilmiş bulunan bu cinayet ve katliamın tafsilâtına girmiyoruz. Edirne müdafaası Avrupalıların bile takdirlerini celbetmiş bulunan gerçek bir destandı. İttihatçıların iktidarı ele geçirmek için kasdî bir surette orduyu mağlûbiyete sevkeden yüz kızartıcı hainlikleri olmasaydı her yerde Edirne Müdafaasına eş, parlak başarılar elde edileceği muhakkaktı. Ne yazık ki, iktidar hırsı ile İttihatçı - İtilâfçı subayların birbirlerini baltalamaları[169] yüzünden ağır bir hezimete uğrayarak Yunanlılara Yanya'yı, Karadağlılara İşkodra'yı, Bulgarlara da Edirne dahil Çatalca'ya kadar İstanbuldan evvel fethedilmiş nice halis Türk Topraklarını kaptırdık.

Edirne kaybedilince bu harbe devamın bir sebep ve mânâsı kalmadı. **Kâmil Paşa**'yı ihanetle itham edip iktidardan düşüren İttihatçılar, Midye - Enes hattını hudut kabul ederek 30 Mayıs 1913'de Londra sulhünü imza eylediler. Bu hududun, **Kâmil Paşa** hükûmetinin kabul ettiği huduttan hiçbir farkı yoktu. Bu suretle sabık hükûmet hakkındaki iddialarının tezvirden başka bir şey olmadığı ortaya çıkmış oldu.

30 Mayıs 1913'de imzalanan «L o n d r a M u a-

---

[168] Ba; Kadir MISIROĞLU, Türkün siyah kitabı (Yunan mezâlimi) İstanbul 1968

[169] İhtilâl yapmış ordularla askeri bir zafer kazanılamaz. Çünkü böyle bir ordunun kumanda heyetinde disiplin ve ast-üst münasebetleri altüst olur. *Sultan Aziz* merhumun hal'ini müteakip ortaya çıkan «Doksan üç Harbi» gibi, 1908 ihtilâlini takıben girdiğimiz Trablusgarb, ve Balkan harpleri de «İhtilâlci Subaylar»'ın birbirlerini baltalamaları yüzünden kaybedilmiştir. Vatan ihânetinin en korkuncu olan bu iç çekişme Balkan Harbinde havsalaya sığmaz bir hadde varmıştı. O kadar ki, bazı subaylar Anadolu askerelere «Siz Rumelili değilsiniz, niçin harbediyor sunuz?» diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu yüz kızartıcı ihanetlerin korkunç tablosunu kavramak için *Abdullah Paşa*'nın «Balkan Harbi, Hatıraları» na bir göz atmak yeter.

h e d e s i » ile büyük kayıplara uğramamıza rağmen Balkan kavimlerinin kin ve ihtirasları tatmin olmadı. Kendilerine terk olunan Rumeliyi paylaşmak hususunda aralarındaki eski ihtilâflar yeniden alevlendi. Bundan istifade edilerek hiçbir tarafı tatmin etmemiş olan Londra Muahedesinin imzasından iki ay kadar sonra hücuma geçen Türk Ordusu, Edirne'yi almaya muvaffak oldu.

29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanan Türk - Bulgar anlaşmasıyla Edirne, Kırklareli ve Gümilcine'nin bizde kalması ve hududun Meriç Nehri olması kabul edildi. Bu hudut aşağı yukarı bugünkü hududun aynıdır.

14 Kasım 1913 de Yunanlılarla da « A t i n a M u a h e d e s i »ni imzalayarak Ege Denizi Adalarıyla Trakya hududumuz yine aşağı yukarı bugünkü vaziyete yakın bir surette tayin ve tesbit edildi. Bu suretle Rus tahrik ve teşviklerine eklenen İttihatçıların gaflet ve ihanetleri yüzünden adım adım milyonlarca şühedanın kanıyla sulanarak zaptedilmiş ve üzerlerine dikilen cami, medrese, çeşme gibi sayısız âbidelerle asırlarca yuğrularak en hâlis Türk toprağı hâline getirilmiş bulunan koca Rumeliyi kaybetmiş olduk. Fakat bugünün genç nesillerine takdim edilen tarih ve siyaset görüşünün millî menfaatlerimizle alâkasız ütopik ve küçük devlet psikolojisine bağlılık istikametindeki telkinleri artık iflâsa yüz tutmuştur. Türkiye, kendisini yüzyıllar boyunca bütün Cihana karşı üstün ve hâkim kılan büyük ve ebedî İslâm ideolojisine taze bir heyecanla dönüş mevsimine gelmiştir. Bunun yanısıra artan dinamik nüfusu ve kurulmak üzere bulunan sanayiî sayesinde esir vatan topraklarını kurtaracak yeni ve ulvî « F e t i h R ü y a l a r ı » görmeye amâde genç ve imanlı bir nesle sahip olmak üzeredir.

Bu satırların yazarı bir Rumelili değildir. Aksine Anadolu'nun Rumeli'ye en uzak vilâyetlerinden birinde

doğup büyümüştür. Fakat onun tarih ve din şuuru, milyonlarca fâtihin mübarek kanları pahasına kazanılarak yüzyıllarca Türk ve Müslüman idaresi altında kalan memleketlerin kurtarılmasını emretmektedir. Kaybedilmiş aziz vatan parçalarının kurtarılmasını temin edecek bir din ve tarih şuuru üzerinde vatan çocuklarının ittifakını sağlamak en âcil dâvâmızdır. Bunu yapmak için de her şeyden evvel dahilde kuvvetli olmak şarttır. Ayrıca haricî düşmanlarımız kadar vatanı bu hâle getiren içerdeki hainlerin tesbit ve tayini de gerekmektedir.

c — Birinci Dünya Harbinde Türk - Rus Çatışması:

Gaflet, hıyanet ve tecrübesizlikler kumkuması olan İttihat ve Terakkî iktidarı Trablusgarb ve Balkan Harpleri arkasından aynı hesapsız ve hazırlıksızlıklar içinde devleti daha büyük bir bâdire olan Birinci Cihan Harbine soktular. Bu o güne kadar birçok kayıblara uğramakla beraber iyi kötü yine de Dünya Devletleri arasındaki ehemmiyetli mevkiini muhafaza eden Osmanlı İmparatorluğu için, ciddî, nihâî ve kat'î bir yıkım oldu.

Çoktanberi Avrupa miletlerini korkutan «Cihan Harbi» nin çıkmasını gerektirecek bir iktisadî ve ticarî rekabet müşahede olunmaktaydı. Almanya **Bismark'**tan sonra İngiltere ile siyasî ve iktisadî rekabetini açığa vurmaktan çekinmiyen bir politika takip etmeğe koyulmuştu. O da diğer büyük devletler gibi, müstemleke tedarikine çalışıyordu. **Sultan Abdülhamid,** Almanya'yı « B a ğ d a t D e m i r y o l u » imtiyazı ile mahirâne bir surette İngilizlerle karşı karşıya getirmişti.

Bu siyasî rekabetin gurupları yavaş yavaş belli olmaya başlamıştı.

Fransa, kaybettiği Alsas - Loren'i Almanyanın elinden almak için hummalı bir faaliyete girişmişti. Bu yüz-

den O'nun kuvvetlenip genişlemesinden ciddi bir endişe duyuyordu.

Önce 1872'de Berlin'de Alman, Avusturya ve Rusya arasında «Ü ç İ m p a r a t o r İ t t i f a k ı» ortaya çıktı. Az sonra Rusya çeşitli sebeplerle bu ittifaktan çekildiyse de onun yerini İtalya aldığından «Ü ç l ü İ t t i f a k» devam etti.

Diğer taraftan Fransa da buna karşı 1894'de Rusya ile anlaşmıştı. İngiltere önce tarafsız kalmaya gayret sarfettiyse de **Bismark'**tan sonra Almanyanın ciddî ticarî ve siyasî rekabeti ile karşılaşınca o da sonunculara meyletti. 1904'de Fransa ile birleşti. Böylece Birinci Cihan harbinin diğer muharibleri olan «İ t i l â f Z ü m r e s i» teşekkül etmiş oldu.

Milliyetçi Sırpların Bosna - Hersek'i ilhak etmiş olan Avusturyaya karşı büyük bir nefret ve muhalefetleri vardı. Bu yüzden milliyetci bir Sırp talebesi tarafından Avusturya veliahdi 28 haziran 1914'de vurulunca, Avusturyaya Sırbistana sert bir ültimatom vererek harp ilân etti. Rusya, Sırbistan'ı korumak için Avusturyaya bilmukabil harp ilân etti. Almanya Avusturyayı korumak için harbe dahil oldu. Derken daha önce gercekleştirilmiş bulunan ittifaklara uygun olarak devletler çorap söküğü gibi birer birer yerlerini aldılar. Harp bütün şiddeti ile başladı.

Ordunun siyasî entrikalara alet olması ve kumandanlar arasındaki ihtilâf ve baltalamalar yüzünden Balkan Harbinden yüz kızartıcı bir hezimetle çıkmış bulunan Osmanlı Devletinin bu hâdiseden nihayet bir yıl sonra başlayan Cihan Harbin'e girmek için hiçbir hazırlığı yoktu. Ordunun yorgunluktan maada iaşe ve ibate durumu da gayet kötü idi [170] Genel Kurmay'da hazırlanan bir raporla

---

170 Kâzım KARABEKİR, Cihan Harbine nasıl girdik. sh. 397

da tesbit edildiğine nazaran orudumuz aslâ harp edebilecek durumda değildi. Bu vaziyette Cihan Harbine girmenin yeni bir hezimetle nihayetleneceği muhakkaktı.[171]

Osmanlı Devleti harp başlar başlamaz önce bîtaraf bir siyaset takib etmek istedi, fakat bu büyük diplomatlara sahip olmadıkça kolay kolay mümkün olabilecek, birşey değildi. Çünkü bilhassa Rusyanın, harbe girmekteki en büyük gayelerinden bir de Osmanlı Toprakları ve hâssaten Boğazlar üzerinde tarihî emmelerini gerçekleştirmek arzusu idi. Bu sebeple Osmanlı Devlet ricali, Harbin vatanımıza sirayeti ihtimali karşısında müttefiksiz kalmamak için sağa-sola baş vurdular. Fakat taraf ve hedeflerini çoktan belli etmiş bulunan devletler muvacehesinden pek geç kalmış bulunuyorlardı.

Kimse, Osmanlı Devletinin ittifakına iltifat etmiyordu. Daha 1911 yılında İngiltere, Osmanlıların ittifak teklifini reddetmişti. Çünkü Osmanlı ülkesinde gözü vardı. Bu harpte onunla müttefik olmamız, onun harp sonu hesaplarına uygun düşmüyordu. Bilâhare Bulgaristan kendiliğinden Osmanlılara bir sulh teklifinde bulundu. Fakat bunun samimî olmaktan ziyade, Osmanlı Devletine dayanarak Mekadonyadaki arazisini genişletmek gayesine müstenid, içten pazarlıklı bir teklif olduğu anlaşıldığından alâka ile karşılanmadı.

1914 yılında Saraybosna'da Avusturya Veliahdine karşı işlenen cinayet ve bunu takiben milletlerin sür'atle birbirlerine hasım vaziyette guruplaşmalarının bir Cihan Harbine varacağını tahmin eden Bahriye Nazırı **Cemal paşa**, Fransa'ya bir ittifak teklifinde bulundu. **Cemal paşa**, Fransız taraftarlığı ile şöhret yapmış bir kimse idi. O'nun kanaatince bu ittifak gerçekleşse Merkezî Devlet-

---

171 Kâzım KARABEKİR, a.g.e. Sh. 393

ler, İtilâf Devletleri tarafından kuşatılmış olacaktır.[172] **Cemal Paşa**'nın bu görüşü hakikaten gayet yerinde idi. Nitekim bunu harpten sonra İngilizler de kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır.[173] Fakat, bu teklifte müsbet bir mukabele görmedi

Bir taraftan da Rusya ile görüşmelere başlayan **Enver Paşa**, Balkanlardaki kayıplarımızı telâfi edecek bir harekete girişmeyi arzuluyordu. Ruslar samimiyetsizlik göstererek kasden müzakereleri uzattılar. Esasen bu müzakerelerden az bir müddet önce 2 ağustos'ta Türk-Alman ittifakı imzalanmış bulunuyordu. Hükümetin yaklaşan bir tehlike karşısında orduyu harbe hazırlaması gerekirken, iç politika oyunları ile ne ölçüde meşgul bulunduğuna bakınız ki, böylesine ehemmiyetli bir anlaşma, itilâf devletlerine meyyal olduğu için Maliye Nazırı Cavit **Bey** ile Bahriye Nazırı **Cemal Paşa**'dan habersiz olarak imzalanıyor ve **Talât**, **Enver**, **Said Halim Paşa**'lar ve Meslis-i Mebusan Reisi **Halil Bey**'in teşkil ettikleri kabine içi bir gurupun eseri olarak ortaya çıkımış bulunuyordu.

İttihat ve Terakkî erkânı böyle bir muahedenin arkasından Almanya yanında mecburen harbe girileceğini düşünerek hazırlanmaları gerektiği halde, onlar realiteden uzak bir takım hayaller peşinde koşuyorlardı. Yeniden fe-

---

[172] Cemal Paşa, Hâtıralar, İstanbul 1959 sh,. 67

[173] İngiltere Osmanlı Devletinin «Merkezî devletler» tarafında olarak harbe girmesinin «İtilâf Zümresi» için büyük bir menfî rol oynadığını derhal kavramış ve bu yüzden sulhen geçemiyeceği boğazları açarak müttefiki olan Rusyayla irtibat sağlayabilmek maksadıyla Çanakkaleye büyük bir kuvvetle yüklenmek mecburiyetinde kalmıştır. Bizim kadar İngilizlere de pahalıya mal olan Çanakkale Harekâtına girişilmesinin İngiliz Kabinesinde birinci müessiri olan Çorçil sonradan bu hatasını itiraf ederek Osmanlı Sulh teklifine iltifat etmemenin kendileri için çok pahalıya mal olduğunu belirtmiştir.

tihler yapmak için Cihan Harbini âdeta bir fırsat telâkki ediyorlardı. Düşünmüyorlardı ki, eskiden fetih yapan Osmanlıların hareketten çok evvel yapılmış ciddî hesapları ve mükkemmel hazırlıkları vardı. Dünya Tarihinde, umumiyetle iç politika hâdiselerinde muvaffakiyetsizliğe uğrayan liderler, milletlerini avundurmak ve bu suretle onların dikkatlerini başka cihetlere çekmek için bir takım dış gâileler veya fetih hedefleri ihdas ederler. İttihatçılar da bu durumdaydılar. «Cihan Harbinin başlaması, İttihat ve Terakki iktidarına yeni bir siyasî ufuk açtı. Bu beklenmiyen fırsattan faydalanarak İmparatorluk hudutlarının genişletilebileceği fikri doğdu. Partinin koyu Müslüman üyeleri, Dünya Müslümanlarının Balkan Harbinde Türkiye için göstermiş olduğu sempatiye güvenerek, XIX. yüzyıl ikinci yarısında yabancı hâkimiyet altına kısmen veya tamamen girmiş olan Mısır'ı, Trablusgarb-ı ve Tunus'u tekrar kazanmanın mümkün olabileceğini düşünmeye başladılar. Partinin koyu Türkçü üyelerine gelince, Rusyanın mağlûp olup dağılmasına inandıklarından bu dağılma sonunda Türkçe konuşan topluluklarla büyük bir Türk İmparatorluğunun kurulabileceğini mümkün görmekteydiler. Bununla beraber umumî kanaat şuydu ki, Osmanlı İmparatorluğu bu büyük ülkeleri kendi kuvvetine güvenerek ve tek başına davranarak elde edemiyeceği için kuvvetli ve kudretli bir devletin ittifakını ve yardımını sağlamak lâzımdı. Bu devlet de Almanya'dan başkası olamazdı.» [174]

Gerçi İtilâf Zümresine karşı vâki olan sulh tekliflerimiz reddolunmuştu. Bu bakımdan İttihatçıların Almanya safında yer almış bulunmalarını kınamamak lâzım gelir

---

[174] Enver Ziya KARAL, Yeni Türkiye - Türkiyenin siyasî olayları 1969 sh. 45.

tarzında düşünmek normal görünürse de bu sulh teklifleri için önceden hiç bir diplomatik hazırlık faaliyeti icra edilemeyerek oldukça geç kalınmış olduğunu nazarı itibare almak, gerektir. Bu takdirde Almanlarla birlikte harbe girmenin Türkiye hesabına fahiş bir hata olduğunu kabul etmek zaruret haline gelir. Esasen İttihatçılar daha sonra kendilerini müdafaa için şurada burada vaki olan beyanlariyle bu nokta üzerinde durmuşlar ve itilâf devletlerince sulh tekliflerimizin reddedilmiş olduğunu ve onların her birinin Osmanlı Toprakları üzerinde bir takım siyasi emeller taşıdıklarını, bu yüzden hayatımıza kasdetmek meyli içindeki bu devletlerle ittifakın mümkün olamıyacağını söylemişlerdir. **Enver Paşa** bile daha sonra Bakû'da kendisini müdafaa için yaptığı konuşmada Almanyanın böyle bir durumda ehven-i şer olduğunu söylemiştir.[175] Fakat hakikat şu ki, İtilâf Devletlerinden başta birinin Osmanlı Topraklarında gözü olduğunu söylerken Almanyanın da aynı durumda bulunduğunu kasten ihmal etmektedirler. Oysa ki, Cihan Harbinin çıkış sebeplerinden biri de Almanların takip ettikleri « Şark'a Doğru » (Drang nach Osten) siyaseti idi. Bu «7 B» formülü ile ifade edilmekteydi. Yani Berlin, Budapeşte, Belgrad, Bosfor (Boğaz içi), Bağdat, Basra ve Bombay hattını ele geçirmiş büyük ve emperyalist bir Almanyanın gerçekleşmesini hedef tutuyordu. Şu halde Alman siyaseti de İtilâf Devletlerinin her birinin siyaseti kadar bizim için tehlikeli idi. Fakat İttihat hükümetindeki azaların, bir kısmı Alman sempatizanı, diğer bir kısmı ise İtilâf Devletleri sempetizanı olmak üzere iki guruptular ve ağırlık Alman sempatizanları tarafında olduğu içindir ki, 2 Ağustos 1914 tarihinde Türk - Alman ittifakı ortaya

---

[175] **Ali Fuat CEBESOY, Moskova Hâtıraları. İstanbul 1955, Sh. 25**

çıkmış oldu. Fakat böyle bir ittifakın Osmanlı Devletini çok kısa bir zaman sonra Almanya safında harbe iştirake mecbur edeceğini hesab edemiyen İttihatçılar yine de bîtaraflık politikasını ilân ettiler. Fakat bu ittifakın imzasından dokuz gün sonra umulmadık bir hadîse Türkiyenin fiilî bir surette harbe girmesini mecburi kıldı. İtilâf Devletlerinin bîtaraf kaldığı takdirde Osmanlı mülkî tamamiyetinin sonuna kadar korunacağı hususundaki taahhütlerine güvenilemiyerek sonradan ileri sürdükleri görüş makul değildir. Çünkü bu devletler, gerçekten sözlerinden caysalar bile, Osmanlı Devleti ancak onların bir hayli yıpranıp yorgun düşmelerinden veya harbin nihayete ermesinden sonra böyle bir kalleşlikle karşılaşabilirdi ki, bu da kendisi için pek pahalıya mal olmazdı.

Türk-Alman ittifakından dokuz gün sonra ortaya çıkan bu beklenmedik hâdise «Goben ve Breslav» adındaki iki Alman Zırhlısının Fransız sahillerini bombaladıktan sonra takibten kurtulmak için Çanakkale Boğazından içeri girmiş olmalarıydı. Bu ise devletler hukukuna, Boğazlar rejimine ve Osmanlı Devletinin ilân ettiği bîtaraflık siyasetine fâhiş surette aykırı idi. İtilâfçıların protestoları ve bu gemilerin kendilerine teslimi hususundaki ültimatomlarına ittihat liderleri çocukları bile kandıramıyacak bir çare bulmuştular: Gûya bu gemiler tarafımızdan kiralanmış veyahut da satın alınmıştı. Derhal gemi mürettebatının üniformaları Osmanlı üniformaları ile değiştirilmiş, gemilere Türk bayrağı çekilmişti. Fakat haddî zatında Almanya'nın yükünü hafifletmek için Trükiyeyi harbe sokmak maksadiyle hareket eden gemi kumandanı **Amiral Suşon** değiştirilmemişti. Halbuki bu gemilerin hareketi tamamen Alman entelijansının bir tertibi idi. Gaye Türkiyeyi Almanya safına harbe sokmaktı.

Değiştirilmeyen **Amiral Suşon** askerlerinin âtıl kal-

mamasını bahane ederek Karadeniz'e çıkmış ve emrivâki ile Osmanlı devletini harbe sokmak için, 29 Ekim 1914'de Odesa ve **Sıvastopol'u** bombardıman ederek Rus donanması ile harbe tutuşmuştu. **Amiral Suşon,** Almanyaya karşı vatanî borcunu ifa etmek mevkiinde idi. Fakat bizim İttihat ve Terakki kodamanları ona bu imkânı vermek suretiyle Osmanlı Devletini bir macera mantığı içinde harbe sokmuş oldular. Hattâ kabinenin İtilâf Devletlerine meyyal olan azaları bu Alman emrivâkisini öğrenince çılgına döndüler. Fakat artık iş isten geçmiş bulunuyordu.

Daha harbin başında Belçika'yı işgal eden Almanlar, Fransaya yöneldiler Fakat bu sırada harbe dahil olan İngilizlerin yardımıyla Fransızlar, Almanları durdurmaya muvaffak oldular. Bundan sonra bu cephedeki harpler ehemmiyetsiz siper muharebelerine döndü.

Şark cephesinde ise, Sırbistan ve Lehistan'a taarruz eden Avusturyalılar Romanyalılar ve Rusların müşterek taarruzları ile karşılaştılarsa da Alman ve Türk askerlerinin yardımı ile onları Galiçya Cephesinde mağlûp ederek geri püksürttüler. Almanlar Baltık şehirlerini işgale başlayınca Ruslar çok kötü bir duruma düştüler. Fakat hiçbir taraf kat'i bir netice alamıyor ve harp uzayıp gidiyordu.

Bu harbin doğurduğu iktisadî ve siyasî buhran sonunda Rusya'da komünist ihtilâli oldu. Bu yüzden Moskoflar kendi başlarının derdine düşerek sahneden çekildiler. Fakat onun yerine Amerikanın harbe dahil olması bu harbin İtilâf Zümresi tarafından kazanılmasını intac eylediğinden bir mütarekenâme imzalanarak harbe nihayet verildi.

Bu harpte Türk Ordusu yedi ayrı cephede döğüşmüştür. Kafkas Cephesinde tek başına Ruslara Galiçya'da Almanya, Avusturya ve Macaristanla birlikte yine Ruslara, Romanya cephesinde Bulgar ve Alman As-

kerleriyle birlikte Ruslar ve Romanya'ya, Suriye cephesinde tek başına İngilizlere, Çanakkale cephesinde pek az Alman Kuvvetleriyle birlikte İngiliz ve Fransızlar'a, Irak ve Hicaz cephelerinde ise tek başına İngilizlere karşı yıllarca harp etmiştir.

Başlıbaşına bir büyük destan olan Çanakkaleyi[176]

---

[176] Çanakkale Harbi, bunu takiben ortaya çıkan Türk-Yunan Harbi ile kıyas kabul etmez bir azamet ve muvaffakiyet ifade etmektedir. Buna rağmen bu güne kadar Türk-Yunan harekâtından senede bilmem kaç bayram çıkarılıp methiyeler tanzim edildiği halde, Çanakkale Harbi üzerinde ciddî bir surette aslâ durulmamaktadır. Halbuki, Çanakkale Yunanistan gibi küçük bir devlete karşı değil, Dünyanın en büyük ve en kuvvetli iki devleti olan Fransa ve İngiltereye karşı müdafaa edilmiştir. Ayrıca Türk-Yunan harbinin ikibuçuk senesi mağlubiyet ve hezimetle geçmesine ve Anadolu dahilinde şehirden şehre çekilerek masum halkın katledilmesine sebebiyet verilmiş bir harp olduğu halde Çanakkale'de düşman aslâ tutunmak imkânını bulamamıştır. Üstelik Türk-Yunan harbi bize onbin şehit ve otuz bin yaralıya malolduğu halde, Çanakkale ikiyüz elli bin şehıd ve yüz ellibin yaralıya malolmuştur. Dörtyüzbin vatan evlâdının hayatına malolan ve Cihanın en büyük devletlerine karşı muvaffakiyet temin edilmiş bulunan Çanakkale müdafaası, her nedense Cumhuriyet Türkiyesinde lâyıkı veçhile değerlendirilmemiştir. İhtimal ki, bu harpte mevcud bir çok paşa yanında - muvaffakiyetli olsa bile - nihayet bir albay olan ***Mustafa Kemal paşa***'nın medhine yaramadığı için bugüne kadar Çanakkale üzerinde gereği kadar durulmamıştır. Filhakika Çanakkale Harbinden bahsedenler de sanki orada hiçbir başka zafer kazanılmamış gibi sadece ***Mustafa Kemal Paşa***'nın bulunduğu «Conk Bayırı» müdafaasından söz etmektedirler. Kanaatimizce ***Mustafa Kemal Paşa***, Türk- Yunan muharebesinin umumi ve büyük harplerle dolu Türk Tarihi içinde istikbalde ehemmiyetli bir yer işgal edemiyeceğini düşündüğünden askerî hâdiselerden daha büyük çapta siyasî ve içtimaî mahiyette bir takım inkılâplara girişmiştir. Gerçekten de - müsbet veya menfi olmak yönü bir tarafa bırakılırsa - Saltanat ve Hilâfetin ilgası, lâikliğin kabülü ve harf inkılâbı gibi hamleler ***Mustafa Kemal Paşa***'nın âmil olduğu askerî hareketlerden daha ziyade ehemmiyeti haizdirler. İstikbalin tarihçisi bu hâdiselere daha büyük bir ehemmiyet atfedecektir.

ve İngilizlere karşı çetin mücdelelerle geçen Irak Suriye ve Hicaz[177] cephelerini bir tarafa bırakarak en mühim Türk - Rus mücadelelerini sahne olan Kafkas Cephesi üzerinde bir nebze duralım.

aa — Kafkas Cephesinde Türk - Rus mücadelesi:

Ruslar, Türkiye harbe girmeden evvel bize karşı muhtemel bir harp için plânlar hazırlamışlardı. Türkiyenin hiçbir harp hazırlığı ve plânı olmamasına rağmen Rusların bu harpte melhuz bir Türk - Rus çatışması için hazırladıkları plân üç ihtimal üzerine bina edilmişti. 1) Yalnız Türkiye ile harp edileceğine göre, 2) Türkiye tarafsız kaldığı, bu takdirde Almanya ve Avusturya ile harp edileceğine göre, 3) Almanya, Avusturya ve Türkiye ile birlikte harp edilceğine göre. Bu plânlardan tabiatiyle üçüncüsü tatbik mevkiine konulmuştur.

Rusların bu plânı, bir müdafaa plânı gibiydi. İcabında Tiflis ve Bakü'ya çekilip petrol kaynakları ve askerî Gürcü ve Asetin yolları kapatılarak müdâfaa edilecekti. İran Azarbaycanında Türk tesirine bu suretle mani olunmak hedefi takip edilmiştir. Bununla beraber Ruslar, Kafkas mıntıkasında kahır ve istilâları altında yaşayan halk topluluklarına karşı prestijlerini korumak için Türk topraklarına saldırmayı da hesaba katmışlardı. Kafkasya'da üç kolordu ile bazı müstakil müfrezelerden ibaret kuvvet-

---

[177] Suriye Cephesindeki Türk-İngiliz karşılaşması normal bir askerî harekât olarak cereyan etmeyip bir takım siyasî dalâveralar yüzünden Türk Ordusunun mutlak hezimeti ile neticelenmiştir. Bu cephede bugünkü vatanımızdan daha geniş ve kıymetli topraklarımızı beş-on gün zarfında İngilizlere terk ederek çekilmemizin hazin hikâyesini, ve bu hezimeti gerçekleştirmek için yahudi asıllı İngiliz kumandanı general *Allenbi* ile bizim kumandanlardan biri arasında geçen gizli anlaşmayı burada teşrih ve izah için pekçok kanunî manî mevcuttur.

ALLAH ZİLLETİNİZİ DÂİM ETSİN

Teslim olan Moskof askerleri... Türkün ulüvvü cenabına sığınan sabık cellâtlar...

lerinin merkezi, Sarıkamış olmak üzere Batum, ve Iğdır'da toplamışlardı. Kağızman ve Oltu'da da birer müfreze bulunduruyorlardı. Bu kuvvet yüzon piyade taburu, yüz yetmiş beş süvari bölüğü ve üçyüz toptan ibaretti. Bu Cephede Türk harekât plânı ise, Alman Erkânı Harbinin tesiri ile bir taarruz olarak tasarlanmıştı. Bu plâna göre Kafkasya ve İran üzerinden Turan'a varmak ve oradaki Türklerle birleşmek suretiyle hep birlikte Rusyaya karşı harbetmek gibi İttihat Terakkinin son zamanlarda yöneldiği «Turancılık» görüşünü aksettiren hayalî bir pilandı. Rus esiri Müslüman Türkleri kurtarmaya karşı bir heyecan ve arzu duymayan hiçbir Türk ve Müslüman tasavvur edilemez. Fakat bu plân Türkiyenin şartları ve bilhassa harp için yukarıda zikrettiğimiz hazırlıksızlık nazarı itibare alınınca bir ham hayalden ibaretti. Bu cephedeki Türk kuvvetleri yüzbin insanı aşmıyordu.

1 Kasım 1914'de taarruza geçen Ruslar, 10 Kasım'a kadar Türk arazisinde Horasan - Aleşkirt hattına ulaştılar. Bunun üzerine Hasankale istikametinde ilerleyen Ruslar, «Köprüköy Meydan Muharebesi» ni kaybederek geri çekildiler. 14 Kasım 1914'de Ruslara karşı bir taarruza girişen Türk Ordusu, Türkiye Ermenilerinin Ruslara casusluk yapması yüzünden bir muvaffakiyet elde edememiştir. 1915 yılı başlarında Başkumandan vekili **Enver Paşa**'nın «Sarıkamış Harekamış Harekâtı» adı verilen ve şartlar hesaba katılmadan masa başında tanzim edilmiş bir harekât ile Türk ordusu, büyük bir bozgun ve hezimete uğradı. Fakat bu Rus askerlerinin sağladığı bir muvaffakiyet değildi. Açlık, soğuk ve hastalığın kucağına hesabsız bir surette atılan kahraman mehmetçiklerin çoğunun Rus askerleri ile karşılaşmadan telef olmasını intaç eden bir harekâttı. Bu harekâtta Onuncu Kolordu kumandanı olan **Hafız Hakkı Paşa,** Rusları plân gereğince daha ge-

niş bir hat ile kuşatmak için «Allahüekber Dağları» na yönelmişti. Ağır kışa ve kapanan yollara saplanıp kalan kuvvetlerimizin bir çoğu daha Sarıkamışa varmadan soğuktan donarak telef oldular. Tahminen 75.000 vatan evlâdı bu suretle şehadet şerbetini içti. Onbirinci Kolordu da Rus taarruzlarını karşılayamadı. Bu iki kolordu düşman kurşunundan ziyade soğuk ve açlık âfeti karşısında tamamen erimeğe mahkûm oldu. Ruslarsa yeni yeni takviye kuvvetleri almışlardı. Buna rağmen her zaman olduğu gibi kahramanlığını gösteren Türk çocukları Moskof ordusuna ağır zayiat verdirdiklerinden onlar da çekilen kuvvetlerimizi takib edemediler.

Bu harekât böyle ağır bir kar ve kışta değil de, hiç olmazsa patika yollarınının açılmasını bekleyerek baharda yapılsaydı, Ruslar için ciddî bir mağlûbiyeti temin etmek mümkün olabilirdi. 1915 İlkbaharında Ordumuzun Sarıkamışta uğradığı hezimeti hesaba katamıyan Ruslar Tebriz, Gence ve Bakü istikametinden muhtemel bir Türk taarruzundan korktukları için Muş ve Bitlis'i zaptetmek üzere taarruza geçtiler. Sarıkamış harekâtında tüketilen Türk Ordusunun askerî gücü kalmadığı için, Van Gölünün Kuzey ve Batı bölgesi Rusların eline geçti. Temmuzda takviye edilen Türk kuvvetleri, Ruslara hücum ederek Karaköseyi ele geçirmişse de onların Tahir Bölgesinden yaptıkları mukabil taarruz üzerine geri çekilmeye mecbur olmuştur. 1915 nihayetlerine doğru Karadeniz ile Rumiye Gölü arasında Arhavi, Horasan, Malazgirt, Van ve Rumiye hattı iki tarafı ayırmaktaydı. Bu bölgedeki Türk kuvvetleri artık yorgunluk, açlık vesair imkânsızlıklara ilâveten mevcudunun üçte ikisini kaybetmiş bir durumda bulunuyordu. 1916 yılı başında Çanakkale Harbinin nihayete ermesi ile serbest kalan bir takım kuvvetlerin Kafkas Cephesine sevkine teşebbüs edildi. Bunu hesab eden Ruslar, erken davranarak Erzurum ve hattâ Trabzon'u

ele geçirmek üzere hareket ettiler. Henüz takviye kuvvetleri gelmediğinden Türk Ordusu Hasankaleden Erzurum'a çekildi. Kargapazarı üzerinden yapılan Rus taarruzuna karşı muvaffakiyet elde edemiyen birliklerimiz geri çekildi. 15 - 16 Şubat 1916'da Ruslar Erzurum'a girdiler. Müteakiben Malazgirt ve Hınıs istikametinde taarruza geçerek Malazgirt'i ellerine geçirdiler. Ermenilerin de dahil olduğu bir Rus müfrezesi ise, Van Gölünün Güneyindeki Vastan'ı işgale muvaffak oldu. Şubat ve Mart aylarında Rize ve Of'u ele geçirerek işgal ve istilâlarını bir hayli genişlettiler. Nihayet vaziyeti tehlikeye düşen Trabzon, tahliye edildiğinden Ruslar, 1916 Baharında burasını da ele geçirdiler. Daha sonra ileri harekâta devam eden Ruslar, takviye birliklerinin gelmesine meydan vermemek için Gümüşhane - Kelkit ve Erzincan'ı ele geçirmeye teşebbüs ettiler. Buna karşı yapılan Türk taarruzları muvaffakiyetsizlikle neticelenerek buralar Rusların eline geçti. Bu harekâtta Üçüncü Ordumuz ağır zayiat vermişti. Dahildeki Ermeniler de hem casusluk yapmak ve hem de gönüllü olarak Rus kıtaatına dahil olmak suretiyle Moskoflara yardımcı oluyorlardı. 1917 yılı sonbaharında Rusyada ihtilâl çıkınca bu cephedeki harekât mecburen durmuştu. Fakat bu defa Moskof askerinin yerini Ermeniler almaya çalışıyorlardı. İşgal ettikleri Türk topraklarından mecburen çekileceğini anlayan Rus askerleriyle Ermeni komitecileri bu Bölgede ele geçirdikleri insanları, kadın, çocuk ve ihtiyar demeden katliâma giriştiler. Binaları tahribe koyularak içindeki kıymetli eşyayı yağmalamaya koyuldular. Bunun hikâyesini müteakib bölümde bulacaksınız.

Sovyet Hariciye Komiseri **Troçki**'nin 21 Kasım 1917'de vâki sulh teklifine Almanya 27 Kasımda cevap verdi. Bunun üzerine 15 Aralık 1917'de bir mütareke aktedildi. Görüşmeler, Almanya'da bir komünist ihtilâli çıkmasını

bekleyen **Troçki** tarafından kasten uzatıldı. Nihayet 3 mart 1918'de Avusturya - Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğunun da katıldığı «Brest-Litovsk Muahedesi» imzalandı. Buna göre Rusya 93 Harbinde eline geçirdiği Kars, Ardahan ve Batum da dahil olmak üzere Doğu - Anadolu'yu bize terketti.

Rusların, Kafkas Cephesinde birçok başarı elde etmiş olmalarına rağmen, Kars, Ardahan ve hatta Batum'u bize terke razı olmaları sebepsiz değildi. Komünist ihtilâlini gerçekleştiren liderler vaziyete tam manası ile hâkim olabilmek için sulh ve sükûna muhtaçtılar. Dahildeki karışıklıkları bastırmak için serbest kalmak istiyorlardı.

Birinci Cihan Harbine son veren «Mondros Mütarekesi» nin kaypak ifadeli yedinci maddesine istinaden en bâkir vatan topraklarımız işgal ve istilâya uğrayınca Türk - Rus münasebetleri, son derece tehlikeli bir ideolojik mahiyet kazanmıştır. Yeni Rusya ile «Türk İstiklâl Harbi» esnasında ortaya çıkan bu tehlikeli âlâkaları incelemeden önce Rus Komünist ihtilâli ve bunun lideri **Lenin**'in şahsiyeti üzerinde bir nebze duralım.

III — RUS BOLŞEVİK İHTİLÂLİ VE İSTİKLÂL HARBİNDE TÜRK - RUS MÜNAESEBETLERİ

A — RUS BOLŞEVİK İHTİLÂLİ

a) Hazırlayıcı Sebepler

Çarlık Rusyasının alabildiğine genişlemesi sonunda «Rus İmparatorluğu», Asya ve Avrupa'da bir çok gayrı slav kitleleri idaresi altına almıştı. O

kadar ki, hâşin Rus idaresi altında ezilen milletlerin ızdırap ve hoşnutsuzluğu hudutsuzdu. Rusya, bu haliyle bir «Milletler Hapishanesi» manzarası arzetmekteydi. İhtilâlin ortaya çıktığı sırada «slav asıllı unsur» yüzde kırkı bile geçmeyen bir azınlıktı. Mütebakî yüzde altmış yabancı nüfusu içinde bulunan çeşitli milletler arasında Türkler, büyük bir yekûn tutmaktaydılar. Başta Türkler olmak üzere bütün bu yabancılar her fırsat buldukça «İstiklâl» isteği ile başkaldırıyorlardı. Bu yüzden Rus İmparatorluğu dahilinde derin bir huzursuzluk devam edip gitmekteydi.

Hattâ bu isyanların en mühimlerinden biri, Birinci Cihan Harbinde Türkistanda çıkmış ve oldukça büyük Rus birliklerinin bu isyanla meşgul olmak üzere Türkistanda alıkonulması gerektiğinden harbin gidişine müessir olmuştu.[178] **İsmail Gaspıralı, Rızaeddin Fahreddin** ve **Yusuf Akçura** gibi şahsiyetlerin yaydıkları «Türkçülük» ve «İslâmcılık» görüşleri yüzünden bu bölgede millî hislere muvazî olarak «Rus Düşmanlığı» da uyanmış ve gelişmişti.

Rus idaresi, bütün teb'a için gayet despot ve hırçındı. Sert mizaçlı olan Slavlar dışındaki yabancı unsurlar için bu hal, çekilmez bir sıkıntı veriyordu. Ne yazılı bir anayasa ve ne de onun yerini tutabilecek en iptidaî kanun ve an'aneler vardı. Olanlar da kitlelere köle muamelesi yapmaya yarayacak cinstendi. Bu husustaki ufak tefek hamleler Rusya'yı müthiş bir polis devleti olmaktan çıkaramıyordu.

Kilise tamamen Rus siyasetinin emrine tabi idi. Daha **II. Katerina** zamanında kilisenin elindeki bütün mallar millîleştirilmişti. Ancak Ortodoksluk, Ruslukla bir tutuluyor ve bu mezhepten ayrılanlara bazan da bu

---

178 Prof. Dr. A. N. KURAT, a.g.e. sh. 428

mezhebe girmek istemiyenlere karşı şiddetli zulûmler icrâ ediliyordu.

Ferdî mülkiyet Rus köylüsünün tamamen yabancı olduğu bir mefhumdu. Doğru dürüst bir kiracılık veya yarıcılık an'anesi bile mevcut değildi. Köylü olmak kelimenin mutlak manası ile köle olmak demekti. Aristokratlar topraklarında çalışan köylülere karşı kaza hakkına bile sahiptiler. Onlara diledikleri cezaları verebilirlerdi. Köylülerin bu fecî durumu **II. Aleksandr** zamanına kadar devam etmiştir. O'nun, önayak olduğu bir reformla «Köy Birlikleri» kuruldu. Bu birliklere tevdî edilen arazî, her birliğin mensupları arasında müsavi bir surette taksim edilmişti. Bu suretle derebeylerinin elinden nispeten kurtulabilen köylüler, ihtilâle kadar köy birliklerine tabi kaldılar. Fakat nüfusları arttıkça ellerindeki arazi taksime uğrayıp azaldığından ihtilâl arifesinde durumları hiç de iyi değildi. Derebeylerinin elindeki mütebaki araziyi de ellerine geçirmek istiyorlardı.

İhtilâlden önce sanayileşmeye başlamış olan Rusyada işçilerin yekûnu da bir hayli kabarıktı. Onların durumları da köylülerden daha fevkalâde değildi.

Bu durumlar, Rusyada bir takım fikir cereyanları doğurmuştur: Her şeyi inkâr eden «Nihilizm» ve «Sosyalizm». Bunlardan ikincisi «İhtilâl» metodunu benimseyerek teşkilâtlanmaya başladı. Önce 1876 yılında «Toprak ve Hürriyet» adını taşıyan bir cemiyet kuruldu. Bunun sosyalist bir programı vardı. Bunların aralarında sosyalist demokratlar da vardı. Fakat bir kısmı «İhtilâlci Sosyalist» yani «Komünist» idiler. Bu grupa mensup olanlardan bir kaçı 1880 yılında Çar'ın kışlık sarayını dinamitle havaya uçurdular. Hatta bununla iktifa etmeyerek Çar **II. Aleksandr'a** karşı bir suikast tertip et-

tiler. Onun yerine **III. Aleksandr**, Çar oldu. Bu Çar tedhişçilere karşı tavizkâr davranmasına rağmen harekâtın önü alınamadı.

Tedhişçiler bu sırada yahudî asıllı **Karl Marks'ın** ortaya koyduğu doktrini benimseyerek daha teşkilâtlı bir surette çalışmaya koyuldular. İşçi topluluklarının arasına sokularak fikirlerini yaymaya çalıştılar.

Karl Marks, insanlığın tabiî bir tekâmül içinde olduğunu, bu tekâmül neticesinde «K a p i t a l i z m»e varıldığını, fakat bunun son durak olmadığını iddia ediyordu. Ona göre bu tekâmül kendiliğinden «Sosyalizm»e varacaktır. Fakat bu gelişme hızlandırılmalıdır. Bu da «İ h t i l â l» ile olabilir. Bu suretle yavaş seyreden tabiî tekâmül beklenmeden «Sosyalizm»e geçilmek imkânı elde edilmiş olur. Bu inkilâp gerçekleşince «Hususi mülkiyet» kalkacaktır. Çünkü bütün istismarların menşei budur. Sermaye «Emek» in istismarından doğmaktadır.

Bir memleket sanayileşme yolunda ilerledikce emeğin istismarı da artar. Binâenaleyh tabiî ve zarurî olarak aksülâmelle karşılaşır yani o memlekette ihtilâl olur. Halbuki bu görüş doğru olsa idi en evvel İngilterede ihtilâl olması gerekirdi.

Aslında **Karl Mark**, hiç bir tahmini gerçekleşmemiş olan bir kâhin mevkiindedir. Ayrıca bütün içtimaî hadiseleri tek bir müessirle izah etmeye kalkışmak gibi de bir garabete düşmüştür.

Bu fikirlere inanıp bağlanan Rus tedhişçileri yahut ilk komünistler sıkı bir takibe maruz kaldılar. Bu yüzden soluğu İngilterede aldılar.

1903 yılında Londrada bir kongre topladılar. Bu kongrede esaslı iki grupa ayrıldılar: «B o l ş e v i k l e r» ve «M e n ş e v i k l e r». Bu kongrede azınlıkta kalan Menşeviklerin başında **Trotsky**, (Trocki) ço-

ğunluğu elde eden Bolşeviklerin başında ise **Lenin** bulunuyordu.

Lenin daha önce Petersburg'da «İşçi sıfatının kurtuluşu için Mücadele Birliği» adında bir cemiyet kurmuş, çarlık hükûmeti tarafından yakalanarak Sibiryaya sürülmüştü. O sürgünde iken 1898 de bugünkü Rus Komünist Partisinin menşei olan «Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi» kurulmuştu.

Japon - Rus harbinin 1904 yılında mağlûbiyetle sonuçlanması Rusyada huzursuzlukları artırdı. Bundan istifâde olunarak 1905 yılında Petersburg'da **Troçki**'nin idaresinde bir isyan çıkartıldı. Çarlık muhafızları bu isyanı şiddetle bastırdılar. Bin kadar isyancı öldürüldü. O güne « K a n l ı P a z a r » adı verildi.

Bunun üzerine Çar **II. Nikola** « D u m a » adı verilen meclisi açmaya mecbur oldu. Bazı reformlar yapmayı vaad ettiyse de bunların hiçbirini yapmadı.

Birinci Cihan Harbi içinde başgösteren açlık ve sefalet bilhassa Batı memleketlerinde sosyalist cereyanları kuvvetlendirdi. Avrupa sosyalistleri arka arkaya 1915 «Zimmerwald», 1916 «Kental» ve 1917 «Stocholm» kongrelerini toplayarak harbe karşı harekete geçtiler. Çarlık Rusyası ile birlikte başta Almanya olmak üzere bütün Avrupa memleketlerinde de rejim buhranları baş gösterdi. İlerde görüleceği üzere Rus komünistleri bilhassa Almanyada komünist ihtilâlinin zuhurunu gün hatta saat mes'elesi zannederek bir hayli bekliyeceklerdir.

Mart 1917 de başlayan ekmek kıtlığı sebebiyle işçiler, Petrograd'da yürüyüşe geçtiler. Ayaklanma kısa zamanda orduya sirayet etti ve çabucak gelişti. 12 Martta sosyalist ve işçilerle asker delegeler ayrı ve müşterek bir « K o m i t a » kurdular. İlk Rus Sovyeti olan bu kuruluş hükümetin vazifelerini üzerine aldığını ilân etti. Ya-

pılan tazyik neticesinde çar, kardeşi lehine tahtından feragat etti.

Bu geçici hükümetin başına geçirilen liberal görüşlü **Prens Luov**, iktidarı kısa zamanda sosyalist (Menşevik) **Kerensky**'ye kaptırdı. Hükümetin aldığı sert kararlar, **Lenin**'i kaçmaya mecbur etti. **Troçki** ise yakalanarak hapsedildi.

Kerensky 14 Eylül 1917 de cumhuriyet ilân etti. Fakat hadiseler yatışmadı. Her tarafta yağma, talan ve karışıklıklar devam ediyordu. Bu durumdan faydalanan Bolşevikler, 7 Kasım 1917 de **Troçki**'nin el çabukluğu ile başardığı bir hükûmet darbesi ile **Lenin** iktidarı elde etti. Bu suretle, halâ devam eden kızıl rejimin kurucusu olan **Lenin** cüz'i bir azınlık olan Bolşeviklere dayanarak Rusya'ya hâkim oldu.

İstiklâl Harbi esnasındaki Türk - Rus münasebetlerine istikamet vermiş bir adam olması bakımından **Lenin**'in şahsiyeti üzerinde bir nebze duralım:

b) Lenin

Lenin'in asıl adı, **Vladimir İlyiç Ulyanof**'tur. **Lenin** onun takma adıdır. 1917 ihtilâlinde emrindeki 25 bin kızıl muhafızla Rusyayı kana boyayarak nasıl bir hunhar ruha sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bu korkunç hadiselerin şahitlerinden **Belyayef**, « Kızıl Bayraklar Altında » adlı hatıralarında ibret ve dikkatle okunacak bir çok tafsilât vermektedir:

«Milyonlarca masum insanı çılgın bir hale getiren Kızıl Muhafızlar, şehirlerde, kasaba ve köylerde rastladıkları insanları güpe gündüz soyuyor ve kimse buna mani olamıyordu. Evler, mağazalar, müzeler yağma ediliyor, yakılıyor, öldürülen insan cesetleri sokaklarda günlerce kalıyor, kokuyor. Kimse aldırış bile etmiyor... Kızıl Mu-

hafızlar için kanun yoktur. Ülke bu haydutların eline geçmiştir. Çar zamanında eşkiyalık, soygunculuk ve adam öldürme suçundan Sibiryaya sürülen haydutlar memleketi yağma etmek için birisini bekliyorlardı: LENİN'i...

«Boyunbağı takanlara «B u r j u v a» damgası vurularak kurşuna diziliyorlardı. Eczaneler kapalı, baş ağrısına bir tek ilâç bulamazsınız... İçtimaî adalet, Kızıl Muhafızların elinde bir soygunculuk vasıtası haline getirilmişti. İlim adamları «L u z u m s u z e l e m a n l a r» addediliyordu. **Maksim Gorki**, Çarlık zamanından kalma köhne elbise ve kravatıyla **Lenin**'e kafa tutuyordu. 25 bin Kızıl Muhafız bu ülkeyi teslim almıştı. Silindir şapkalı büyük elçiler, diplomatlar bu haydutlar arasından seçilmişti.»

«...Moskovada şeker fabrikası sahibi **Abrikosof**, öldürülmüş, fabrika tahrip edilmişti. Arbat caddesindeki apartmanı devletleştirilmiş, Kızıl Muhafızların cünbüş kulübü olmuştu. Kulübün geniş salonunda neler yoktu ki: Yerler yağma edilen antika halılarla döşeli, atlas örtülü masalar da kadın ve kızların kollarından koparılan altın bilezikler ve mücevherlerle dolu... Mağazalardan yağma edilen viski şampanya ve votka şişeleri...»

«Salonda çifter çifter halayıklar (halbuki hizmetçilik burjuva cemiyeti geleneklerinden olduğu için, **Lenin** tarafından yasaklanmıştı). Köşedeki koltuklarda, kurşuna dizilen ailelerin solgun, ürkek yüzlü yarı çıplak yarı canlı kızlar. Diğer tarafta henüz liseyi bitirmemiş, yaşlı gözleriyle akibetlerinin ne olacağını düşünen dört - beş masum kız, kızıl muhafızları eğlendirecek, içki içecek, kucaklarda dolaşacaklardı.

İşte cünbüş başladı. Başı dönmüş haydutlar ellerinde balalayka durmadan içiyorlar, naralar atılıyor, şişeler kırılıyor, feryatlar, iniltiler, silâhlar...

Bu klûplerde **Lenin**'in dava arkadaşları olan herge-

le güruhu eğleniyor. Üç gün üç gece cünbüşten sonra halılar üstünde korktuklarına uğrayan morarmış, kana bulanmış kız cesetleri...

Cünbüş bitti. Kızıl Muhafızların siyasî komiseri «Polit Kom» avenesiyle birlikte kulüpten nara atarak çıkıyorlar:

— Bu birşey değil, hele Varşova, Budapeşte ve Parisi bir alalım, o zaman nasıl cünbüş yapılır görürsünüz. Şarap, karı, balalayka... Yaşasın **Lenin**, Dünya proleteryasının kurtarıcısı...

Bu hadiseleri korkudan not edemiyor, hafızamda saklıyordum.» [179]

Adı geçen eserde **Lenin**'in şahsiyyeti ve fikirleri en emin bir kaynak olarak o'nun metresinin ağzından nakledilmektedir. Gayet uzun ve teferruatlı olan bu ifşaattan Leninizm ve komünist Rusyanın kurucusu olan **Lenin**'in ihtilâlden önce Türkiye hakkındaki görüşlerini aksettiren şu satırları nakletmeden geçemedik:

«...1911 de İtalyan - Türk Harbi başladığı zaman **Lenin**'e yazdığım mektupta, Türklerin mert, misafirperver insanlar olduklarını, dolayısiyle bir Türk dostu olmaklığım hasebiyle bu harpte Türklerin galip gelmesini arzu ettiğimi açıkladım.

Lenin cevabında, fikirlerimi kat'i olarak tasvip etmediğini bildirince, kendisine çok sert bir mektupla mukabelede bulundum.

1912 ekim ayında, **Lenin**'den aşağıda yazılı uzun bir mektup aldım.

«Sevgilim, tebrikler,

....

Şimdi politikaya geçiyorum. İtalyanları haklı gördü-

---

179 Belyayef - Kızıl Bayraklar Altında, Berlin 1921, C. III. Sh. 64 ve müteahib

ğüm için bana sinirli bir şekilde mektup yazmışsın. Mesele «tasvip» değil, Trablusgarplılar, Türkiye fakirdir, diyorlar, ah vah ediyorlar halbuki İtalyanlar başka... Ben Türkleri asla sevmem, sevilmeye lâyık insanlar değildirler. Birincisi: Onlar ikiyüz senedir İslâm ve diğer milletleri esaretleri altına aldılar. İkincisi, Genç Türkler Anayasalarında başka milletlere hak tanımamışlardır. İnsanları zindanlara atmakta, öldürmektedirler. Trablusgarbı İtalyanlar alırsa, yerlilere daha büyük haklar tanıyacaklar, derileriyle beraber tüyleri de yolunmıyacaktır. İtalya, Afrika yabanilerine daha iyi muamele yapar. İtalyan parlâmentosunda bütün partiler aynı hakkı sahiptirler. İtalyanlara müstemleke lâzımdır. «Gerçeği Arıyan» İtalyanlar iyi bir düzen kurarlar.. Sonra İtalya Trablusgarba çok yakındır. Tıpkı Rusyanın Türkiyeye olan yakınlığı gibi. Bize Türkiye lâzımdır. İtalyanların ticaret gemileri Amerikaya kadar gidiyorlar, altın diğer eşyalarla geri dönüyorlar. Çok kazanıyorlar. Bu suretle Trablusgarblılara yardım ederler.»

«Sıhhatli, akıllı ve neşeli ol.

Senin, **Lenin**»

«P. S.

İşte bugün gazetelerde okudum: İtalyanlar Trablusgarpta esareti kaldırmışlar. «Genç Türkler» in Anayasası Trablusgarpte üç yıldır hiç bir işe yaramamış, sen istediğin kadar tasvip etme, İtalyan - Türk harbi biz, Rusların işine çok yarayacaktır. **Boğazlar bize çok lâzım. Siyasî, ticarî ve Rusyanın genişlemesi bakımından ve gemilerimizin Dünya sularına hakim olması için Boğazlar bize çok şeyler kazandıracaktır. Hattâ ben Boğazları ele geçirdikten sonra Konstantinopol'un Büyük Deresinde sureta bir toprak memuru gibi görünüp, karargâhımı orada kuracağım.** Diğer bir husus da, İtalya - Fransa ara-

колаевичъ, не слѣдуетъ идти съ побѣжденными. И онъ искренно пошелъ съ Ленинымъ. • Ленинъ масонъ, но масонъ маленькій. Онъ исполняетъ приказанія политическаго центра и такъ и ведетъ себя.... Николай Николаевичъ — масоны вездѣ на верху и особенно въ Англіи и Франціи. Ллойдъ-Джорджъ — масонъ, Бріанъ — масонъ и слѣдовательно Ллойдъ Джорджъ и Бріанъ заодно съ Ленинымъ. Вы понимаете, какъ смѣялся Владиміръ Ильичъ, когда всѣ бѣлогвардейцы опирались на Англію и Францію. Чѣмъ кончилось? — наша красная армія была раздѣта и безоружна. Колчакъ, Деникинъ и Юденичъ вооружили и одѣли ее.

Рахматовъ взялъ бутылку съ коньякомъ и наливая рюмки себѣ и Полежаеву сказалъ:

— Посмотрите на фирму и запомните эту фамилію: Мартелль. Графъ де Мартелль видный масонъ. Не коньячный конечно, а генералъ... Онъ пріѣхалъ къ адмиралу Колчаку — и ... чехо-словаки из-

LENİN VE MASONLUK!..

Lenin'in masonluluğunu tevsik eden «Kızıl Bayraklar Altında» isimli eserin 51. sahifesi.

Bolşevik ihtilâlinde *«Siyonizm ve Yahudilik»*in tesiri, sadece L e n i n'in mason olmasından ibaret değildir. Teşkil ettiği ilk hükümetten itibaren bakanların (onların tabiriyle «komiser»lerin) kahir ekseriyeti yahudi idi. Bu sırada 61 azası bulunan Bolşevik Partisi Umumî İdare Heyetinde yahudi asıllı olanların adedi 55 (elli beş)ti. (Fazla bilgi için bak: Rev. Denis FAHEY, *The Rulers of Russia,* Dublin (İrlanda) 1967 sh. 9)

İlk hükümetlerde vazife alan komiserlerin milliyetlerini listeler halinde takdim eden mezkûr eser, yahudilerin cidden düşündürücü olan mukayese kabul etmez çoğunluğu teşkil ettiklerini gözler önüne koymaktadır. (Bak: a.g.e. sh. 9-13)

-sında bir harp patlak verirse, en büyük gayem, bütün Islav ırkını birleştirip Rusyanın himayesi altında bir Pan - İslâv imparatorluğu kurmayı çok, hem de pek çok arzu etmekteyim. Bunun için de İtalyan - Türk harbinde Türklerin mağlûp olmasını isterim.

Bu emellerim tahakkuk ettikten sonra, henüz hayatta iken, seninle birlikte, tropik ülkelere yerleşmek, Afrikanın, hurma ve portakal bahçelerinde, kendi elimizle Moskova çayını demliyerek saadet içinde yaşamak.........

İlerdeki neşeli günlerimiz için seni tebrik ederim.

Sıhhatli, neşeli ve mesut ol.

Her an senin **Lenin**».

....

F. **Lenin**'in mektubuna verdiğim cevap, onun için sürprizli ve nahoş oldu. Esarete, sömürgeciliğe karşı olan Bolşeviklerin esrarengiz adamının İtalyanlara sömürge vermesi, aynı zamanda «Kanlı Çarizm»'i yıkıp, Rusyadaki çeşitli milletlere hürriyetlerini teslim edecek bir sloganla mücadelesinde hiç bir zaman samimi olmadığını kendisine yazdım......

Avusturyada işlerimi bitirdikten sonra Pariste yeğenimi görmeye geldim. Burada Bolşevik grupundan birkaç «ünlü» ihtilâlci toplanmış Tiflisden gelecek bir adamı sabırsızlıkla bekliyorlardı. **Kamo** adındaki bir Gürcüye verilen talimat gereğince **Cugaşvili** (Stalin) ile birlikte bankaya baskın yapıp Paraları Paris'e kaçıracaklardı. Onu bekliyorlardı. **Kamo**'nun kimliği hakkında **Frey Lenin'den** bazı malumat elde etmeğe muvaffak oldum. Kafkasyada avanesiyle birlikte soygunculuk yapmış, çok insan öldürmüş, Tiflisde birkaç kere zindana atılmışsa da her seferinde kaçmayı başarmış. Sibiryadan son sürgününde firar ederek Petersburga gelmiş, Bolşeviklerle temasdan sonra Parti «yararına» bir çok mağazaları soyarak «kanlı çarizmi devirmek için para tedarik etmek» vazife-

si ile görevlendirilmiş. **Kamo** İhtilâl anında «yakın arkadaşı» tarafından Tifliste vurulmuştur...

Beklenen **Kamo** nihayet Parise geldi. Bankadan çalınan bir milyon rubleye yakın para, Bolşevik Merkezinin Pariste bulunan bazı üyelerine teslim edilmişti. Bu soygun hareketinden Paris polisi haberdar edilerek takibata geçmiş bulunuyordu. Bu arada ihtilâl sonrası Dışişleri bakanı olan **Litvinof,** 500 rublelik parayı bozdururken suçüstü yakalanarak hapse atıldı. **Frey Lenin,** bana bunları anlatırken çok sinirleniyordu. Kendisini teselli etmek için Bethovenin dördüncü Senfonisini çaldım. Memnun kaldı.»

«..........................

Petersburg hareketli bir şehir olmuştu. Cadde ve meydanlarda birbiri arkasına gösteri yürüyüşleri tertip ediliyor, dövizlerde çarlık rejiminin devrilmesi isteniyordu...

Pepe, bana uğrıyarak şehir dışında, bolşevikler tarafından tertiplenen mitinge, gelirsem, beraber gideceğimizi söyledi. Kabul ettim.

Mitingde beni bir « B u r j u v a » hanımı olarak görmemeleri için hizmetçimin etekliğini giydim. başıma da onun başörtüsünü takarak Pepe ile bir faytona binip miting yerine bir kilometre kala bir yerde indik.

Dört beş yerde gözcüler tarafından kontrol edildikten sonra ormana geldik. Bin kişiye yakın bir kalabalık birikmişti.

Bolşevik merkezinin «ünlü» hatipleri Rusyanın hürriyete, eşitliğe ve sosyalizme kavuşabilmesi için ihtilâlin şart olduğunu, sömürgeye paydos denmesinin zamanı geldiğini anlatıp durdular.

Bolşevik merkez komitesinden biri «büyük bir hatibin konuşacağını «Dünya proleteryasının kurtarıcısı» li-

derini takdim ediyordu: «Partimizin en büyük ve işçi köylünün babası, güneşi olan **Lenin** sizlere hitap edecek»...

Bu «k u r t a r ı c ı»nın bizim **Frey Lenin** olduğunu görünce hayretler içinde kaldım. Bu, «pek de İngiliz sayılmayan **Wilyam Frey**'di.

Onun konuşması da diğer hatiplerden farksızdı. Hep aynı cümleleri tekrarlanıyordu. Kalabalık içinden biri «Süvariler geliyor, Yoldaşlar, hemen hücuma geçelim. Yürüyün» diye bağırıyordu. Tehlikeli bir durum var.»

Lenin sözünü yarıda kesmiş, etrafındaki «ünlü» arkadaşları, kürsüden inerek ormanın içine doğru kaçmışlardı. Lenin ortalarda yoktu.

Parti «karıları» süvarileri görür görmez, kucağında getirdikleri çocukları yere bırakıp, «bizi öldürüyorlar, kurtarın» diye haykırarak yerlere yatıyorlardı. Süvari kumandanı, izinsiz yapılan mitingin kanuni olmadığını ve dağılmalarını emretti. Herkes bir tarafa dağılmıştı. Ben **Pepe**'yi aradım, beni bırakıp o da kaçmıştı. Tek başıma ormandan çıkarak uzaklaşmak istedim. Yolun bir kenarında çamurlanmış bir şapka vardı. Az ilerde ufak bir çukurun içinde biri kıpırdanıyordu.

Çukura yaklaştığım zaman o adamın **Lenin** olduğunu gördüm. Kaçarken düşmüş, yüzü kanlar içindeydi. Şapkasını verdim. Üstü başı çamur içindeydi. Beni görünce hayretler içinde kaldı:

Bu iş, kaynar suyun elleri yakmasından daha kötü. Beni götürün size ihtiyacım var, dedi. Koluma girerek caddeye kadar geldik, bir faytona binip evime kadar getirdim. Çok mahcuptu, yüzüme bakmağa utanıyordu...

Kendisine Portveyn şarabı verdim. Burada istediği kadar kalabileceğini söyledim. Koltuğa uzanmış düşünüyordu. Kendisinin çok sevdiği Bethoven'in Dördüncü Sonatını çaldım.

Çok fazla kalamıyacağını söyledi. Mitingde, süvariler geldikten sonra neler olduğunu, sordu. Süvariler kimseye dokunmadılar, dağılmalarını söylediler, ama, parti «karıları» vazifelerini yerlerine getirdiler, dedim.[180]

Ural ihtilâl komitesine silâh temini maksadiyle, **Lenin**'in imza mukabili aldığı 6000 rubleyi Pariste sarfettiği tesbit edilerek, «Proleter» dergisinde **Lenin** ve Bolşevik Merkez komitesi aleyhine sert bir beyanname yayınlamıştır.)

Bu skandal 1908 yıllarında cereyan etmiştir. Rus Komünist Partisi Ural İhtilâl Komitesi Başkanı, eski haydutlardan **Lbov**, Komiteye 6000 rublelik silâh temin için **Lenin**'e imzası mukabilinde bu parayı teslim etmiştir. **Lenin** bu paraları Pariste, İsviçrede, İstokholmde eğlence yerlerinde yiyip bitirmiştir. Bunun üzerine Ural ihtilâl komitesi **Lenin**'e baş vurarak bu paranın iadesini istemiş, **Lenin** buna yanaşmamıştır. Hatta bir aralık bir kaç yüz ruble vererek 6000 rublelik senedi geri istemiştir. Bunun üzerine Ural İhtilâl Komitesi, **Lenin**'e ve Komünist Bolşevik Parti Umumî Merkezine hitaben gönderdiği sert bir beyannameyi, **Lenin**'in sık sık yazı yazdığı «Proleter» dergisinde yayınlamıştır: Beyanname aynen şöyledir:

«Rus Komünist Bolşevik Parti Umumî Merkezine»

«Yoldaşlar,

Ural İhtilâl Komitesine silâh temini maksadiyle, imza mukabili **Lenin**'e verilen 6000 rublenin akibetini ortaya çıkarmak için pek arzulu görünmüyorsunuz. Üstelik bizden ayrıca 500 ruble daha istiyorsunuz. **Lenin**'de 6000 rublenin kaldığını çok iyi biliyorsunuz. Merkez Komitesinin de bize para borcu olduğunu kaç kerreler itiraf etmişsinizdir. Paristeki İhtilâl şubesinde **Lbov** namına silâh satın alınacağına dair vekâletname vardır.

---

180 a.g.e.

Polis bizi takip ediyor, tevkifler başladı, elde avuçta paramız kalmadı, mukavemet için silâhımız yok, halbuki Ural İhtilâl Komitesi Başkanı, **Lenin**'e güvendiği için polisleri tehdit ediyorduk. **Lenin**'in borcunu ödemesi lâzım. Çünkü **Lenin**, bizde bulunan senedini imha etmemiz için bize 300 ruble vermeyi teklif etti. İşsiz ve zaruret halinde bulunduğumuzu bildiğiniz halde, siz de 300 rubleyi kabul etmemizi söylediniz.

Yoldaşlar, borcunuzu hemen ödeyeceğinizi bildirmiştiniz, yalan söylediniz. Bolşevik Merkezinde mühim vazife gören (N.N.) vasıtasiyle Pariste bulunan **Lenin**'e müracaat ederek yokluk içinde bulunduğumuzu ve bize bu parayı hemen ödemesini ısrarla talep ettik. Fakat, bu çok güvendiğimiz **Lenin**, bizim bu durumumuzdan faydalanarak evvelâ 300 sonra da 500 ruble vermek teklifinde bulunmuş ve bizdeki makbuzu geriye vermemizi istemiştir.

Yoldaşlar, sürüp gitmekte olan bu oyunlardan artık vazgeçiniz. Size ve **Lenin**'e yakışmıyan bu işler iki yıldanberi devam ediyor. Temsil etmekte olduğumuz bir çok üyelerimizin **Lenin**'e karşı yaptığı para fedakârlıklarının hesabı yoktur. Ayrıca verdiğimiz para ile silâh alınacaktı. Paris ve Avrupada yenmiyecekti. En buhranlı dakikalarda askerlerin silâhları karşısında bizi silâhsız bıraktı. Birçok yoldaşlarımız Finlandiya ve Norveçe kaçtı. Orada tam bir sefalet içindeler. En kısa zamanda bu paraların iadesini istiyoruz. Sizlere ve **Lenin**'e karşı itimadımız tamamiyle sarsılmıştır...»[181]

Sene 1917. Polonya Sosyal - Demokrat Parti Başkanı **Hanetsky** sahnede. Alman gizli servislerinin en itimat edilen adamı. **Lenin**, bu adam vasıtasiyle ve **II. Vilhelm**'in muvafakatiyle Avusturya Genel Kurmay Başkanlığıyla temasa geçip çarı devirmek için verdiği teminata karşılık

---

181 Bu vesika Resimli Rusya dergisinden yayınlanmıştır.

her türlü maddi yardım yapılmış ve ihtilâl arefesinde **Lenin**'le birlikte iki yüz ihtilâlci zırhlı vagon içinde Petrograda gönderilmiştir.

Alman Genel Kurmayından General **von de Martelle** ise **Lenin'i Loyd Corç** ve **Briyan**'ın riyaset ettiği (Siyah ve Beyaz Magi) mason locasına üye kaydettirmiştir.

Kızıl İhtilâlde milliyetçi kuvvetler **Lenin**'e ültimatom vererek İngiltere ve Fransadan yardım alacaklarını bildirmişseler de **Lenin** bu ültimatoma kahkaha ile cevap vermiştir. **Lloyd George** ve **Briyan** kat'î surette Rus işlerine karışmıyacaklarını açıklamışlardır.

Komünist Rusya'nın, memleketimizde de eksik olmayan propagandacılarının yazdıkları ile verilen bu malûmatı karşılaştırmak bir hayli alâka çekici olsa gerektir.

Bu «mutlu» ülkede proleterya iki kısma ayrılır: Zengin ve fakir yoldaşlar. Bolşevikler bile her sahadaki **«Eşitlik ideali»** ile alay eder dururlar.

Banka müdürleri yirmi beş bin ruble aylık alırlar.

Bu burjuva proleterya Moskovadaki tam konforlu «Grande Hotel» de ikamet ederler.

Bu suretle **Lenin**'in «Ücretlerde Eştlik» prensibi aynen (!.) tatbik edilmektedir.

Fakir proleteryanın hayatını tetkik için Moskovadaki birkaç turistik, mostralık fabrikalardan altmış kilometre uzakta Krabanovo şehrine bir uğrayalım. Burada onbeş bin işçinin çalıştığı bir mensucat fabrikası vardır.

Fabrikada çalışan işçilerin barındıkları binalar bir koğuş gibidir. Burası kontraplâkla bölünmüş odacıklardır. İçeri girdiğiniz zaman, rutubetli pis bir hava yüzünüze vurur. Duvarların rengi nemden yosun tutmuş, dört kişilik tahta karyolada yedi işçi yatar. Kirli battaniye yarı ıslak ot yataklar...

Akşamları sönmüş duvar sobası (Peçka) önünde ihtiyarlar fabrikadan «evlerine» dönecek işçileri beklerler. Mesai aslında sekiz saattir, ama yedi yıllık sosyalist plânı yerine getirmek için verilen işleri bitirmek mecburiyeti vardır. Gece iş dönüşü, fabrika «lokantasında» öğleden kalan lâhana veya balık çorbası ile darı lâpasını yedikten sonra, işçiler koğuşlarında istirahata(!) çekilirler. Yağlı deri şapka ve caketleriyle yataklarının üstüne oturup bir şişe votkayı elden ele, değiştire değiştire yudumlarlar ve öylece yatarlar.

Fabrikanın müdürü ve Komünist Parti Başkanı için hususi lojman inşa ettirilmiştir. Koğuşlarda yatan işçilerden kira parası muhasebece kesilir.

Fabrikanın elektrik usta başısı ihtiyar Galkin yoldaşın şahit olduğum bir konuşmasını aynen naklediyorum:

«Ben eski komünistlerdenim. **Lenin**, ihtilâl arefesinde bize «Fabrikalar işçinin, toprak köylünün» demişti. Biz de ihtilâlde bu fabrikayı işgal edip, patronu öldürdük, akrabalarını Sibiryaya sürdük. Tesviyeci **Laşkof** yoldaşı müdür yaptık. Fabrika bizim olmuştu. İstediğimizi alırdık. Moskovadan bir Bolşevik geldi. O idare edecekmiş burasını. Beklediğimiz gibi olmadı bu işler. Hani fabrikaya ortaktık. Ne gezer. Öldürdüğümüz patron zamanında kumaş eblise giyiyor, Rus çizmesini dokuz rubleye alıyorduk, şimdi kötü bir çizme ikiyüz ruble, o da bulabilirsen. Bol tereyağı yiyorduk, margarini vesika ile alıyoruz. Sırtımızda pamuklu hırkadan kostüm, ayağımızda asker postalı. İşçi kooperatifine bir bakın, vitrinde **Lenin**'in resmi ve etrafında tuz paketleri, kızarmış havuçtan «meyvalı» çay... Sekiz saat yerine onaltı saat çalışıyoruz. Böylesine yaşamak için mi ihtilâli yaptık..»

Dokumacı **Simenguk** daha sert konuşuyordu:

«Ne demişti **Lenin**, işçi, memur, müdür, mühendis, arasında fark yok, herkes ayda 1000 ruble alacak, herkes

müsavidir, imtiyaz yok... Hani ne oldu. Eşitlik bu mu? Şu halimize bakın, dilenciden farkımız yok...»

Bu kokmuş, kirli, badana yüzü görmemiş koğuşların çatlak duvarlarında asılı duran **Lenin**'in portresi...

Onun çipil gözleri, sefaletin, açlığın, ızdırabın, istismar ve tethişçiliğin üstünden, umursamıyarak uzaklara bakıyor. Sırıtkan suratı, insanlığını kaybetmiş bu zavallılarla alay ediyordu. Dünya proleteryasının «kurtarıcısı.

Baş yalancı **Lenin.** İşte böyle tavlıyordu... Masum ve mazlumları...

Rus şairi **Mayakovsky,** Türk kızıl şairi **Nazım Hikmet**'in hocası idi. Yazdığı acaip şiirleri kimse okumazdı. Komünist ihtilâlinden evvel, yazdığı şiirlerde meydan, cadde ve sokakları işgal edin diyordu. **Lenin**'in yalan vaitlerini durmadan «terennüm» ediyordu. Hayal kırıklığına uğrıyan bu komünist şair **Mayakovski** Moskovada beynine kurşun sıkarak intihar etti.

Sovyet yazar ve şairleri, kayıtsız, şartsız, komünist parti merkez komitesinin emrindedirler. Proleter Yazarlar Cemiyeti vasıtasiyle kendilerine yazacakları mevzu emredilir. Hiç bir yazar ve şair, kendi arzu ettiği temayı yazamaz, aksi halde... Soluğu gizli poliste alır.

Kremlin sakinleri propaganda kitaplarını okumazlar, filimleri seyretmezler, onlar Kremlinde Avrupa ve Amerikan filimleri seyrederler. Bolşoy Tiyatro'da Çarın locasına kurulup bale ve operadan hoşlanırlar. **Lenin** «Sanat, sanat için değil, halk içindir» demişti. Bu da yine onun yalanı idi. Kendisi «burjuva» klâsiklerini okur ve müziğini dinlerdi.»[182]

Birinci Cihan Harbi nihayetinde müttefikler «Mondros Mütarekenâmesi»nin kaypak ifâdeli yedinci madde-

---

182 a.g.e.

sine istinaden vatanımızın bir çok bakir köşelerine saldırdılar. Maksad bize dikte ettirdikleri Serv Sulh projesini [183] kabul ettirmek ve Osmanlı ülkesinden göz koydukları toprakları ele geçirmekti. **Sultan Vahideddin** merhumun gayret ve himmetiyle hiçbir zaman mevki-i mer'iyete girmeyerek sadece Yunanistan tarafından tasdik edilmiş bir muahede projesi olarak kalmaya mahkûm edilen Serv'i bize kabul ettirmekti.

Bu harekât karşısında Anadolu halkının Sevr'i reddettiğini âleme ilân ve kabul ettirmek için, yaverlerinden **Mustafa Kemal Paşa**'yı Anadoluya ne sıfat ve selâhiyetlerle gönderdiğini bir başka eserimizde tafsil ettiğimizden burada bu nokta üzerinde durmuyoruz. [184]

Yalnız şu kadarını söyliyelim ki, **Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal Paşa** ve istiklâl harbi hakkındaki beyan ve ifadeler halâ propaganda uslûbundan kurtarılamamıştır. Bu yol bir çok kanunî maniler ve yarı münevverlerin inkilâp taassupları yüzünden açılamamakta ve memleket bir çok zaman ve imkân kaybetmektedir.

Rusyada Bolşevik ihtilâlinin çıkmasıyla Türkiyeye karşı Rus emellerinde hiçbir değişiklik olmamıştır. Bu hususu teyid eden **Lenin**'in görüşlerini yukarıda naklettik. Esasen kendisinin akıl hocası olan **Karl Marks** da ondan farklı düşünmediğini «Şark Meselesi» isimli eserinde ortaya koymuştur. Sadece Türkiyeyi Bolşevik yapmak maksadına bağlı olarak sahte ve zahirî bir takım dostluk münasebetleri ortaya çıkmıştır ki, bu dahi Çarlık Rusyasıyla komünist Rusya arasında Türkiyeye karşı besledikleri emeller bakımından hiç bir fark olmadığını göstermektedir. Şimdi biraz da bu münâsebetler üzerine eğilelim:

---

[183] Bak: Prof Dr. Charles Crozat, Devetler Umumi Hukuku, c. 1, sh. 399. Bak: (Sevr bir muahede değil, bir muahede projesidir)

[184] Kadir MISIROĞLU, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler, İstanbul 1968

B — İSTİKLÂL HARBİNDE TÜRK - RUS MÜNÂSEBETLERİ

a — Tehlikeli alâkalar:

Türkiyede komünist faaliyeti Millî Mücadele esnasında başlamış değildir. Başka namlar altında bilhassa meşrutiyetten itibaren birçok siyasî parti « S o s y a l i z m » adı sakafıyle bu fikri benimsiyerek iktidara geçirmeye çalışmıştır. [185] « S o s y a l i z m » halâ devam eden bir taktikle kanunların cezaî müeyyideler derpiş eylediği « K o m ü n i z m » için bir maske olarak kullanılmıştır. [186]

Fakat bu faaliyet Millî Mücadele esnasında vatanımız için cidden tehlikeli bir kuvvet ve kesafet kazanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya gitmek üzere, iken İstanbul'da Ruslarla temaslarda bulunmuştur. [187] Bu temaslarda Rus albayı **İlyaçef** ile **Mustafa Kemal Paşa** arasında neler görüşüldüğü bu güne kadar açıklanmamıştır. Ayrıca Samsun'a çıktıktan sonra da Havza'da albay (Mareşal) **Budiyeni** reisliğindeki bir heyetle görüşmelerde bulunduğu bilinmektedir. [188] Buradaki müzakereler tam

---

[185] Fazla bilgi için bakınız: Mete TUNCAY, Türkiyede Sol akımlar. (1908-1925) Ankara 1967 - Dr. Fethi TEVETOĞLU, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist faaliyetler (1910-1960) Ankara 1967 - Dr. Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952) İstanbul 1952 - Aclan SAYILGAN, Sol'un 94 yılı, Ankara 1968

[186] Dr. Fethi TEVETOĞLU, Komünistlerin maskesi Sosyalizm. Mücadele dergisi, Sayı : 12-14 İzmir 1965

[187] Kâzım KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1960, sh. 618

[188] Albay Hüsamettin ERTÜRK, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957, sh. 338-342 (Rusya'nın, bütün ihtiyaçlarımızı tamamlamağa hazır bulunduğunu size arzetmek vazifesini üze-

yirmi iki gün sürmüştür. İhtimal ki, Rus heyetini **Mustafa Kemal Paşa** ile görüşüp anlaşmaya imale eden İngiliz enteljansına mensup kimseler olmuştur. Çünkü bilhassa İstanbuldaki görüşmelerin antikomünist Ruslarla olmak ihtimali galiptir. İngilizlerin bilahere komünizme karşı Batuma çıkarma yapacak kadar ileri gitmeleri bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Fakat Samsundaki görüşmelerin komünist Ruslarla olduğuna da şüphe yoktur. [189] Esasen o, daha İstanbuldan ayrılmadan, İngiliz enteljansına mensup bazı kimselerle de gizlice görüşmüştü [190] Hatta bu temas, daha sonra 1921 yılında **Mustafa Kemal Paşa** tarafından tayin edilen **Refet Paşa** ile **General Harington'**un erkânı harbiyesine ait bir heyet arasında inebolu yakınında bir çiftlikte bir kere daha ve gizli olarak gerçekleşmişti. [191]

Daha ilk günden beri bu Türk - Rus alâkasından memleketin istikbali bakımından ciddî bir endişeye kapılan **Kâzım Karabekir Paşa,** bu münasebetleri tehlikesiz bir mecra içinde sevk ve idare için hudutsuz bir gayret sarfetmiştir: «Bolşeviklerin bize yardımı tabiî ve hoşa gider bir şey. Ancak bizi de bolşevik yapmaya çalışmaları, **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşlarının 23 Haziran Amasya Mukarraratının üçüncü maddesinde: «Bolşevikliğin memleket için bir mahzuru olmadığı düşünüldü.» tâbiri «beni epeyce düşündürdü.» [192] demektedir.

Gerçekten bu devredeki Türk - Rus münasebetleri bir yönü ile de itilâf devletlerine karşı bir «T e h d i t» vasıtası olarak kullanılmıştır. O kadar ki, bu münasebet-

---

rime almış bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, Hilâfeti lağvediniz. Komünistliği ilân ediniz demişti... sh. 341)

[189] Albay Hüsamettin ERTÜRK, a.g.e. sh. 338-342

[190] Dogubert von Miküş — La Resurrection d'un Peuple, p. 164, 292

[191] Pech Edgar — Les Allies et la Turquie p. 209

[192] Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 74

lerden yukarıda da söylediğimiz gibi her safhada endişe duymuş bulunan **Kazım Karabekir Paşa** bile önce bu tehdidi gereksiz ve erken bulduğunu [193] bildirmiş olmasına rağmen bir - iki ay gibi kısa bir müddet sonra **Rauf Bey'**in İstanbul'daki Amerikan mümessilini bu vasıta ile tehdit etmesini takdir etmekten de kendisini alamamıştır. [194]

Ruslar bu sıralarda Balıkesirde bulunan **Kâzım** (Özalp) **Paşa'**ya da gizli bir Rus delegesi göndererek kendi fikirlerine çekmeye çalışmışlardı.[195]

Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa burada aktolunan kongrede de Rus - Türk münasebetlerine temas ederek Sovyetleri ve onların yeni rejimlerini öven sözler söylemişti.[196]

Sivas kongresinin aktinden pek az sonra ise Rus dışişleri komiseri **Çiçerin:** «Kaybolmuş hürriyetlerinin tekrar kazanılması için yaptıkları mücadelede Müslüman Dünyasına yardım etmek hususundaki samimî arzumuzu Türklere ve her müslüman ırkına mutantan bir şekilde ilân ettik. [197] diyerek Mustafa Kemal Paşaya mukabelede bulunmuştur.

Bu sırada ayrıca Sovyetlerin Kafkas Bolşevik orduları başkumandanı bulunan **Chalva Eliav** reisliğindeki bir heyet de gizlice İstanbula gelerek buradaki millî teşkilât mensupları ile temasa geçmiştir. [198]

Kâzım Karabekir Paşa'nın Türk - Rus münasebetlerini şahsen hassas bir kontrol altında yürütmek istemesinden dolayı bu münasebetlerin Şark Cephesi kanalı ile idame ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu maksatla **Ömer**

---

[193] Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 431
[194] Kâzım KARABEKİR. a.g.e. sh. 513
[195] Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilâli c. 2, sh. 56
[196] Mustafa Kemal Paşa, Nutuk III (Vesikalar) sh. 929/F
[197] Bak: Prof. Fahir ARMAOĞLU, Siyasî tarih, sh. 629-630
[198] Ali Fuat CEBESOY, Moskova Hâtıraları, sh. 60

Lütfü ve **Fuat Sabit** adlarındaki iki doktor, komünistlerle temaslarda bulunmak üzere Kafkasyaya gönderildi. [199] **Dr. Rıza Nur,** bu iki şahıs ve onların faaliyetleri hakkında şu bilgiyi vermektedir: «Bu aralık, Bolşeviklik Rusyada alabildiğine gidiyor. **Enver Paşa** onun peşinde. **Dr. İbrahim Tali** (Dürzü), **Halil Paşa, Cemal Paşa, Bedri, Küçük** Talât gibi bir takımları Rusyada Bolşevikler ile beraber. **Mustafa Kemal** Bolşeviklere ümid bağlamış ora ile temasa girmeye çalışıyor, adamlar gönderiyor. **Halil** ile muhabere tesis ediyor. Zannınca Bolşeviklik ve Komünistlik çok iyi şey, Türkiye bu sistemle yaşamalı, Ruslarla birleşmeli, aklınca Rusyadaki Türk ve Tatarlardan Rusların iştiraki ile yardıma bir ordu getirecek. Bunun adını da « Y e ş i l O r d u » koyuyor. Bu havadis her tarafa yayılıyor. Herkes hayrette. «Yü'cüc me'cüc mi» geliyor! Bakü'de yapılan bir kongreye Erzurum ve Trabzondan Ruslardan yardım ümidiyle birkaç kişi gitmişti. Keza Erzurumlu **Dr. Fuat** adında biri Rusyaya gidip Bolşevik olmuş Ruslarla bilittifak Erzuruma dönmüş. Türkiyeyi bolşevik, kendisini reis yapmak fikrinde. Keza **Baha Said** adında biri Rusyada bolşevik olmuş, gelmiş idi. Bu Şark Cephesinde hapsedilmiştir. Sonra Bolşevik aleyhtarlığına dönmüştür. Halinde bir zabt-u zabt görünmüyordu. İşte Rusyadan böyle gelenlerle temas oluyor, Şark mıntakalarımız komünist yapılmak isteniyordu. Yeşil Ordu palavrası da Rusyada Ruslar tarafından uydurulmuş, Şark Cephesine aksettirilmiş, oradan Anadoluya yayılmış idi. İlk hamlede şark vilâyetleri ahalisinde komünistliğe büyük bir muhabbet uyandırılmıştı. Büyük bir tehlike idi. **Kazım Karabekir** de bu fikre yatmış, Bolşeviklikle Ruslar müslüman oluyor, diyor seviniyordu. Ve hattâ ordusunda rütbe ve nişanlara dair bolşevikçe

---

[199] Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 75-167

bazı tadilât yapmış, ordusunun elden gideceğini gördü. Kendini topladı. Fakat **Mustafa Kemal** bu yanlış fikre saplanmış halâ ısrar ve devamda. **Manastırlı Baha** da o esnada Azarbeycan'da. Yalnız o şiddetle komünistlik aleyhinde. **Karabekir** onu bu fikrinden dolayı hapsetmişti. Yeşil Ordu masalı Azarbaycanı Rusların işgal etmesini kolaylaştırması için ihdas edilmiş bir yalandı. Güya bir ordu Azarbaycandan geçip Anadoluya gelip, Türkiyeye yardım edecek, Ruslar Azerîleri böyle aldatıp muharebesiz Azarbaycan'a girecek ve oturacaklar. Mes'ele bundan ibaret... **Mustafa Kemal,** Yeşil Ordu hakkında büyük bir propaganda yapmakta berdevam...» [200]

Yukarıdaki fıkrada da zikri geçtiği üzere **Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa**'nın kontrolünden geçecek bu temasla iktifa etmek istemiyerek Sivas Kongresi sırasında **Halil Paşa**'yı re'sen Kafkasya'ya göndererek bolşeviklerle irtibat kurmaya memur etmişti.[201] **Kazım Karabekir,** bu hareketi İngilizlerin Türkiye ve Ruslar arasına Kafkas Devletlerinden müteşekkil bir mânia çekmek politikasının icabı kabul ederek bundan kuşkulanmıştı.[202]

Ayrıca İttihatçıların bu sırada ortaya çıkan yeni bir teşekkülü olan «K a r a k o l C e m i y e t i» de Sovyetlerle re'sen anlaşma zemini aramış, hattâ bir anlaşma metni[203] tesbit edilmişse de bu işleri inhisarında yürütmek isteyen **Mustafa Kemal Paşa** tarafından «Hazırlayanların temsil selâhiyetsizliği» esbab-ı mucibesi ile tasdik edilmemişti.[204]

---

200 Dr. Rıza NUR, Hayat ve Hatıratım, c. 3, İstanbul 1968, sh. 592-593

201 Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 444-445

202 Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 446

203 Muahede metni için bak: Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 628-630

204 Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 630

Bu sırada Rusyadan yardım almak mes'elesi İstiklâl Harbi kumandanları arasında sık sık yazışmalara ve bazan da anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Buna rağmen devam eden münasebetler, sonunda Rusyadan bir miktar yardım sağlanabileceği anlaşılmıştır. Fakat Ruslar, böyle bir yardım karşılığında önceleri Türkiyenin Bolşevik olması şartını mutlak olarak ileri sürdükleri halde sonradan, bu şimdilik tahakkuk etmese bile Anadolunun anti - Emperyalist bir tutum içinde bulunması kâfi addedilmişti.

Nihayet «Bakü Kongresi» adı verilen bir kongrede gayri resmi bir surette toplanan Türkiye Komünistleri bu mes'eleyi Rusya için daha câzip bir safhaya intikal ettirerek «Türkiye Komünist Partisi»ni kurdular.[205]

23 Nisan 1920'de Ankara'da «Türkiye Büyük Millet Meclisi» açıldıktan sonra Türk - Rus münasebetleri daha bariz bir surette ortaya çıktı. Gelişen diplomatik münasebetler ve **Lenin'**le **Mustafa Kemal Paşa** arasında teati edilen telgraflar sonunda 24 Ağustos'ta Moskova'ya gönderilen bir Türk heyeti ile Ruslar arasında bir dostluk muahedesinin ilk metni parafe edildi ise de müzakerelerde ortaya çıkan «Ermeni Mes'elesi» ile ilgili bir anlaşmazlık bu muahedeyi çıkmaza soktu. Ruslar, Ermenilere halâ Doğu Vilâyetlerimizi peşkeş çekmek istiyorlardı [206] Bunun üzerine Türk heyetinden **Yusuf Kemal Bey,** Türkiyeye dönmüş **Bekir Sami Bey** ise Kafkasya'ya gitmişti. Aslen Kafkasyalı bir Asetin olan **Bekir Sami Bey,** bu sırada Türkiyeyi bırakmış da Asetinler için bir takım faaliyetlerde bulu-

---

[205] Kâzım KARABEKİR, a.g.e. sh. 610

[206] Ali Fuat CEBESOY, a.g.e. sh. 98

nuyordu.[207] Hatta Rusya aleyhine bir takım faaliyetlere bile girişmişti.[208]

Rusların bir Türk - Rus muahedesini imkânsız kılan Ermenilere Şark Vilâyetlerimizden toprak verilmesi mes'elesi **Kâzım Karabekir'**in Ermenileri hezimete uğratan Şark harekâtı ile suya düşünce, yeniden müzakerelere girilmiş ve 16 Mart 1921'de «Moskova Muahedesi» imza edilebilmiştir. Bu muahede, Kars, Ardahan ve Artvin'in eskisi gibi yine Türkiyede kalması, Batum'un serbest liman olması, buradaki Türklere millî ve dinî haklar tanınması ve Batum'a girip - çıkan Türk mallrından gümrük alınmaması kapitilâsyonların kayıtsız - şartsız ilga edilmesinin Ruslar tarafından desteklenmesi gibi bazı şartlar ihtiva etmekteydi.

Bu anlaşmayı takip eden şiddetli «Komünist Propagandası», memlekette komünizme karşı çok tehlikeli bir alâka uyandırmıştı. Henüz yeni bir hareket olan «Bolşevik İhtilâli» ve onu ortaya çıkaran fikirlerin korkunçluğu bilinemiyordu. Bu yüzden Mecliste bile komünizmin resmen ilân edilmesini arzuluyacak kadar derin ve tehlikeli bir gaflete kapılmış olanlar görülüyordu.[209] Hatta bu meb'uslardan bir çoğu, bu tarihlerde biraz da efsanevî mahiyet arz eden ve komünizmin biraz da İslâma zıt olmadığını iddia ve ispata çalışan «Yeşil Ordu» isimli cemiyete dahil olmuşlardı. Yukarıda da geçtiği üzere Rusya müslümanlarından teşekkül edecek bulunan bir ordunun Anadoluya geçeceği rivayetleri dolaşıyordu. Bu ordu, İslâmın yeşil renge atfettiği kudsiyet sebebiyle «Yeşil Ordu»

---

[207] Dr. Rıza NUR, a.g.e. sh. 781 - Yusuf KEMAL TENGİRŞENK, a.g.e. sh. 164

[208] Dr. Rıza NUR, a.g.e. sh. 780 — Damar (Zamir) ARIKOĞLU: Hatıralarım - İstanbul 1961, sh. 215

[209] Damar (Zamir) ARIKOĞLU, a.g.e. sh. 151-152

adıyle tanıtılıyordu. Gerçi bu sırada komünizme karşı çarpışan bir takım antikomünist kuvvetler vardı ki bunların ekseriyetini müslümanlar teşkil etmekteydi. Fakat bu kuvvetlerin Türkiye'ye yardım etmekle hiç bir alâkası yoktu. Bu propaganda ve mevhum «Yeşil ordu» biraz aşağıda belirtilmiş olduğu üzere henüz istiklâline kavuşmuş bulunan «Azerbeycanı boğazlamak»tan başka hiç bir işe yaramamış olan bir «M o s k o f h i l e s i» idi.

Bil'ahare meşhur kuva-yı milliyeci **Çerkez Ethem'in** de katılmasıyle «Y e ş i l O r d u C e m i y e t i» daha da tehlikeli bir hal almışsa da bir müddet sonra ortaya çıkan **Çerkez Ethem - Mustafa Kemal Paşa** çekişmesi sonunda ortadan kaldırılmıştır. Fakat onun yerine Ankara'da resmen «T ü r k i y e K o m ü n i s t F ı r k a s ı» kurulmuştur. (18 Ekim 1920) resmî görüşü temsil eden «H a k i m i y e t - i M i l l i y e» ve «Y e n i G ü n» gibi gazetelerde bu partinin görüşlerini aksettiren bir çok yazılar çıkıyordu.

Fakat bu resmî partinin bir «M u v a z a a» olduğunu kabul eden bir çok gerçek ve iyi yetiştirilmiş komünist gizli çalışmayı tercih ediyorlardı. Bunlar meşhur komünist **Mustafa Suphi**'nin Bakû'da kurmuş olduğu «T ü r k i y e K o m ü n i s t P a r t i s i»nin bir nevi Anadolu şubesi şeklinde faaliyet gösteriyorlardı. Komünizmi yayamya çalışan bir çok mevkute çıkarılıyordu. Ankarada açılan «R u s S e f a r e t h a n e s i» el altından müthiş bir komünist şebekesini sevk ve idare ediyordu. Teferruatına giremediğimiz böyle bir sürü tehlikeli faaliyet ve propagandanın ortaya çıkmasına sebep neydi? Hiç şüphesiz birinci derecede Rusya'ya şirin görünerek bir parça yardım koparmak değil mi? O halde biraz da bu moskof yardımının iç yüzünü araştıralım.

b — **Bir Yardım Efsanesi:**

> **Başa çalar,**
> **Uzun zülf başa çalar,**
> **Yeme Moskof ekmeğin**
> **Gün gelir başa çalar.**
>
> **Sürme göze,**
> **Çekilir sürme göze**
> **Moskof kör göz açarsa**
> **Dermanın sürme göze.**

« S o l B a s ı n » ın çoğu ajan olan kalemşörleri, bugüne kadar her vesileden istifade ederek Rusya'nın « İ s t i k l â l H a r b i » gibi buhranlı bir devrede bize silâh ve paraca yardımda bulunmuş olduğundan bahsetmişlerdir. Bugün hemen hemen Türkiye dışındaki bütün Türklüğü, kahır ve istibdadı altına almış bulunan Rusya'ya «Son Müstakil Türk kalesi Anadolu» muzu da da peşkeş çekmek isteyen bu hain ve gafillerin dillerine doladıkları « R u s Y a r d ı m ı m e s ' e l e s i » aslında bir efsaneden ibarettir. Filhakika Rusya, Türkiye'ye yardım etmiştir. Fakat tam manası ile bir « M o s - k o f h i l e s i » olan bu mes'elede Türkiyeden ziyade kendisine çeşitli çıkarlar sağlamıştır:

aa — Yukarıda da ifade edildiği üzere Rusya'da « B o l ş e v i k İ h t i l â l i » çıktığı zaman bu hareket umumî ve tam bir tasviple karşılanmış değildi. Birçok bölgelerde isyanlar ve Bolşeviklere karşı mücadeleler olmaktaydı. Yeni idare Türkiye'ye yardım mes'elesini geniş ölçüde propaganda mevzuu yaparak Rusya'da yaşayan ve kalbleri Türkiye için çarpan[210] Türklerin bu anti-ko-

---

[210] **Rus esiri Türkler bu sırada Türkiye'ye karşı ciddî bir alâka içinde bulunuyorlardı. Rusya'nın Türkiye ile muharip olmasının da dahli ile Türkistan'da çıkmış olan bir isyan bütün dehşetiyle devam etmekteydi. Çanakkale'de kazanılan Türk za-**

münist hareketlere iştiraklerini önlemişlerdir. Hattâ bu kadarla da kalmayarak bu sırada Türkistan'da mevcut ihtilâli yatıştırabildikleri gibi birçok Rus esiri Türklerin bolşeviklere yardımı da temin edilmiştir.[211]

bb — Bolşevik iktidar kendini oturtup yerleştirebilmek için Rus esiri gayri slav unsurlara mecburen hürriyet bahşetmişti. Bu suretle yüzyıllarca Çarların idaresi altında yaşamış bulunan Müslüman Türkler de birkaç «Müstakil Cumhuriyet» kurmaya muvaffak olmuşlardı. Bunlardan biri de «Azerbaycan Cumhuriyeti» idi. Rusya, yardım maksadıyla Türkiye'ye göndermek istediğini söylediği onuncu ve onbirinci ordularını geçit hakkı taleb eylediği Azerbaycan'a sokarak burasının yeniden işgalini temin etmiştir. Gerçekten daha önce Türkiyede yapılan dehşetli bir propaganda sebebiyle herkeste, Rusyadan Anadolu'ya «Yeşil Ordu» adıyla bir ordu gönderileceği hususunda

feri kadar Galiçya Cephesindeki Alman - Türk zaferi de Rus esiri Türkler tarafından dikkat ve alâka ile takib edilmekte ve —Rusyanın aleyhine olduğu için— ciddi bir memnuniyet husule getirmekteydi. (Fazla bilgi için bakınız: Prof. Dr. A. N. KURAT, a.g.e. sh. 427) Bu alâkanın hâlâ devam etmekte olduğuna dair de bir şehadet nakledelim: Sonra halkı Türk ve Müslüman olan yerlerde dolaştığımız zaman, hattâ Kafkas Dağlarının göbeğinde tek kelime Türkçe bilmeyen Asetinler arasında bile, rastladığımız insanların çoğu Türk olduğumuzu öğrenince önce «*Elhamdülillâh Muhammedân*» diyor, arkasından da Kur'an-ı Kerim'den bir veya iki âyet okuyordu. Aşkabat'tan Moskova'ya dönerken uçakta birkaç Türkmen vardı. Bir aralık bir gürültü oldu. İçlerinden biri telâşlanınca arkadaşı «*Korkma*» dedi, «*Yanımızda İslâmın Merkezinden gelmiş olanlar oturuyor. Bir şey olmaz*» kastettiği bizlerdik ve İslâmın Merkezi dediği de İstanbul!» (Bak: Samet AĞAOĞLU, - Sovyet Rusya İmparatorluğu - İstanbul 1967, sh. 59)

[211] Prof. Zeki Velidi TOGAN, Hâtıralar - İstanbul 1969, sh. 243 ve müteakıp.

yanlış bir kanaat vardı. Sıvas Kongresinden sonra Bolşeviklerle temasta bulunmak üzere **Mustafa Kemal Paşa** tarafından re'sen Kafkasya'ya gönderilmiş bulunan **Enver Paşa**'nın amcası **Halil Paşa** da bu sırada Azerbaycan'da bulunuyordu. Hatta Türkiye'de Birinci Cihan Harbinin nihayete ermesiyle işsiz - güçsüz kalmış birçok İttihatçı maceraperest subaylar bile bu havalide bulunuyor ve çeşitli şekillerde faaliyet gösteriyorlardı.

Rusya, Azerbaycan Cumhuriyetinden Türkiye'ye yardım için gönderileceğini söylediği ordularına geçit hakkı verilmesini taleb etti. Azarbaycanlılar, Rus esaretinden yeni kurtuldukları ve «Moskof'un değişmeyen kalleş tabiati» ni çok iyi bildikleri için buna razı olmadılar. Fakat oradaki Rus ajanları ve belki de Türkiye'nin Azarbaycan'daki resmî gayrı resmî murahhasları bir takım dahilî karışıklıklar ihdas ederek Rusya'dan yardım taleb edilmesini sağladılar. Rusya bunu bahane ederek Azarbaycan'a girdi. Çok hazindir ki, Türkiye'nin de, Rus Ordularının istilâ emeliyle değil, Türkiye'ye yardım maksadıyla oradan geçmek istedikleri hususunda Azerbaycanlılara teminat vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra 18 Ağustos 1336 (1920) tarihli «Yeni Gün» Gazetesinde yer alan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla **Mustafa Kemal Paşa**'nın bu mes'eleye dair mecliste vakî beyanatı, bu gerçeği doğrulamaktadır. **Mustafa Kemal Paşa,** beyanatında Anadolu'yu Bolşeviklerin gelip kurtarmaları için Rusların onuncu ve onbirinci ordularını bu işe tahsis etmiş olduklarından bahsettikten sonra: «Bu ordular bizim delâletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde suhuletle Şimalî Kafkasya'yı geçtiler, Azarbaycan'a dahil oldular ve Azarbay-

canlılar da gelen orduları kemal-i sükûnetle kabul ettiler.»[212] demektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatı daha sonra Rusyadan yardım talebine vesile olan «Gence İsyanı»na temas ederek: «İngilizlere bendelik etmekle zevk alan Azarbaycan'ın müsavat hükûmeti tarafından Gürcü ve Ermenilerin dahli ile Gence'de bir irtica vücuda getirildi ise de Bolşevikler bunları kâmilen tedib ve tenkîl etti»[213] diyerek Azarbaycanın Rus işgaline uğramasına sebeb olan iki âmili ifade etmiş olmaktadır. Bu ibaredeki «irtica» kelimesi hiç şüphe «Antikomünist» manasınadır. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki, Rus ordularının Azarbaycan'a dâvetine vesile olan Gence havalisindeki karışıklıklarda Ankara'nın emrinde olarak bu bölgede faaliyet gösteren **Halil Paşa** ve emsalinin dahli vardır. Ayrıca Azarbaycanlıların Rus ordularını sükûnet ve tevekkülle karşılamalarında Türkiyenin kendilerine verdiği teminat rol oynamıştır

Bu hususu o sırada «Moskova Muahedesi» ve «Yardım Temini» maksadıyla Rusyaya gitmiş bulunan **Dr. Rıza Nur** da teyid etmektedir: «Azerîler bir şeyden acı acı şikâyet ediyorlar. Ve söylerken âdeta ağlıyorlar. Her kimle görüştümse bunu söyledi: «Bizi siz vücuda getirdiniz. Sonra da siz boğazladınız». İzah ediyorlar: Vaktiyle Türk ordusu geldi. Bize istiklâl verdi. Sonra **Halil Paşa**, bizi Türkiye böyle istiyor, Ruslar geçip Türkiyeye yardım edeceklerdir diye kandırıp müdafaa ettirmeksizin Rusları buraya soktu. Ordu-

---

212 Bak: Mehmed ŞERİF, - Azarbaycan İnkılâbı - İstanbul 1921, sh. 41

213 Mehmed ŞERİF, a.g.e. sh. 41

muz vardı. Müdafaa edecekti. Ettirmedi. İşte yeniden Rus boyunduruğuna düştük.

Bu feci bir şey. Bir büyük millî hıyanet!.. Bir vahim tarihî cinayet ...Bunu bilmiyordum. Beni dehşet kapladı. Evvelâ, bir Türk Milletinin hayatına kastedilmiş, onların tabirince boğazlanmış, sonra bunu yapan Türkiyeli bir Türk ve Türkiye nâmına yapmış. Bize ne pis leke. Belki de Azerîler müdafaada muvaffak olamayıp Ruslara mağlûp olurlardı. Yine vatanları istilâ altına girerdi. Fakat harp edip vazifelerini yaparlardı. Belki de muvaffak olup istiklâllerini muhafaza ederlerdi.

Bu işin bütün hakikatini öğrenmeye çalıştım. Mes'ele şöyledir: Ruslar Demirhanşûra taraflarına gelmişler. **Enver**'in amcası **Halil Paşa**'yı Bakü'ya yollamışlar. Azerîlerin bir ordu ve generalleri varmış. Müdafaa tedbiri almışlar. Meb'usan meclisi fevkalâde içtima etmiş. **Halil Paşa** meclise gelip: «Müdafaa etmeyiniz. Ruslar buraya yerleşmek için gelmiyorlar. Türkiyedeki kardeşlerinize bir yardım ordusu gönderecekler. Bu ordu buradan geçecek. Bunu bana **Mustafa Kemal Paşa** yazdı. Müdafaa etmesinler, diyor» demiş. Uzun münakaşalar olmuş, nihayet meclis: «Mademki Anadoludaki kardeşlerimize kümel (Yardım) götürecek. Geçsin kazaya rıza.»

Bu vak'ayı bana bir miktar Kars'ta **Nuri Paşa** da anlatmıştı. **Nuri, Enver Paşa**'nın kardeşidir. **Enver**, mevkie geçer geçmez, kendisini, babasını, amcasını,, kardeşini ilâh... paşa yapmıştı. Böyle şeyler aleyhinde olarak Ab**dülhamid** idaresine isyan etmiş olanlar, bir gün gelmiş onlardan beter olmuşlardır. **Nuri** baktım cahil bir adam ama, makûl ve nâmuskâr görünmektedir. Kars'ta fabrikalarda çalışıyor. El işlerinde kabiliyetli bir adam. Lâkin **Halil**, câhil, şedîd, câni, namussuz, edebsiz, rezil biri. O general olur muydu? Olursa böyle olur. **Halil**, Rusları Bakü'ya sokmuş. **Nuri** ise vaziyet alıp, Gence'de Rus-

lar ile harbetmiş. Aferin bu gayreti de göstermiş. Fakat mağlûp olmuş. Bana amcasından pek dert yandı ve ezcümle şunu söyledi: «O benim amcam olan herif, öyle namussuz ve alçaktır ki, bilemezsiniz. Azerîleri aldatıp ellerini - ayaklarını bağladı. Ruslara teslim etti.»

Filhakika bu mes'ele böyle olmuştur. Zannettim ki, vaktiyle **Samim**'in vurulmasından biraz evvel bana getirip müstakbel katili diye takdim ettiği **Halil**, Ruslara âlet olarak bu işi yapmıştır. Hususi hayatından bazı safhalar bildiğim bu adam her şeyi yapar. Gel git zaman... Lozan Muhadesinden sonraydı. Ankara'dan İstanbul'a geliyorum. **Halil** de geldi. Mebus kompartımanında benden yer istedi. «Buyurun!.» dedim. Başkası yok. Birer kanepeye uzandık. Öteden beriden konuştuk. Nihayet bu mes'eleyi açtım: «Azerîler size lânet okuyorlar» dedim. «Ooo... dedi, bunu kendim yapmadım ya, **Mustafa Kemal** bana emretti. Ben de yaptım.» Gözüm faltaşı gibi açıldı. Vâkıa vak'anın safhalarında görünüyor. Azerî halkınca da söyleniyorsa da **Mustafa Kemal**'in bu işte bir dahli olmasına ihtimal veremiyorum. Şimdi alâkadar olan bizzat söylüyor. «Doğru değildir» dedim. «Doğrudur» dedi. «Eee, neyle ispat edersin?» dedim. «Telgraflar bende mahfuzdur» dedi.

Bu vak'a tam Ankara'da Yeşil Ordu yaygaraları, Mustafa Kemal'in Türkiye'nin Bolşevikliğini ilân etmek istediği zamana tesadüf ediyor. **Mustafa Kemal** o vakit **Halil** ve emsali, kezâ doğrudan doğruya Ruslar ile temasta idi. Zaten **Halil** ile temasta olduğu hükûmetçe malûm idi.[214]

Bu mes'ele yerli ve yabancı bir çok kaynakta hepsi de aşağı yukarı aynî mahiyette olmak üzere muhtelif

---

[214] **Dr. Rıza NUR, Hayat ve Hatıratım, c. 3, İstanbul 1968, sh. 750 ve müteakib.**

şekillerde geçmektedir. (bak: **Lord kinros,** Atatürk İstanbul 1966 sh. 370-371 - Aclan **Sayılgan** Solun 94 yılı, İstanbul 1967 sh.. 152 - Dr. **Selahaddin Tansel** Atatürk ve kurtuluş savaşı, İstanbul 1966 sh. 73 — Av. **Hüseyin Baykara,** Azerbaycan, İstiklâl Dramı, Türk Kültürü Dergisi s. 79 Ankara 1969)

cc — Rusların bir çok avantaj elde etmelerine vesile olan yardımları hakkında muhtelif rakamlar mevcuttur. Fakat bunların hiç biri de muhtelif askerî malzeme ile on milyon Ruble nakdî[215] aşmamaktadır.

Bu mevzudaki muhtelif kaynakların karıştırılmasından ortaya çıkan gerçek şudur: Ruslar her sene «on milyon ruble» vermeyi vadetmişlerdir.[216] Fakat bunun sadece «Beş milyon» unu fiilen ödemişlerdir.[217] Bunun da bir

---

[215] Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara 1967, sh. 73, 129 — Cemal KUTAY, Anayurtta Son Beş Osmanlı Türk'ü, İstanbul, sh. 258 — Fahir ARMAOĞLU, a.g.e. sh. 635 — Dr. Rıza NUR, a.g.e. sh. 805, 846 — Yusuf Kemal TENGİRŞENK, a.g.e. sh. 229 — Sabahaddin SELEK, a.g.e. sh. 112

[216] Bak: Yusuf Kemal TENGİRŞENK, a.g.e. sh. 229 'da: «Muahede ile beraber malumunuz olan iki beyanname teati edilen ayni zamanda *Çiçerin* tarafından Türk Hey'et-i Murahhasası Reisine hitaben Rusya Cumhuriyet Hükûmetinin 1921 'den itibaren Türkiye'ye ihtiyacat-ı iktisadiyesi için her sene altın olarak on milyon ruble vereceğini mutazammın bir mektup alındı. Paranın beş milyonu derhal yola çıkarılacaktır.» demektedir. «Silâhların göndelirecek ilk kısmının takarrur eden listesini de iki güne kadar Hariciye komiseri, sefir paşaya resmen tebliğ edecek...» demektedir.

[217] Ali Fuad CEBESOY da Yusuf Kemal Bey'i teyiden: «Moskova Muahedesinden sonra Ruslar vaadlerini yerine getirmeye başlamışlar, bir miktar harp malzemesi ile *«on milyon rublelik altının yarısını göndermişlerdi»* Fakat Gümrü'yü vaktinde boşaltmamamız ve Gürcistan dahilinde Ahıska ve Batumu muvakkaten işgal etmemiz üzerine yeniden türlü türlü engeller çıkarmışlardı. Meselâ yardım nakliyatını durdurmuşlar, esirlerimizin toplanmasında çok lâkayt davranmışlardı...» demektedir. (Bak: Moskova Hatıraları, sh. 154-155

kısmı silâh temini için Almanya üzerinden,[218] mütebakisi doğrudan doğruya verilmiştir. Tabiatiyle miktarı hakkında muhtelif rivayetler mevcut olan bir miktar da silâh ve askerî malzeme alınmıştır.[219] Ruslar 1921 yılından itibaren her sene vermeyi taahhüt ettikleri halde ilk yılın taahhüdünü yüzde elli eksik olarak ifa edip beş milyon ruble ödedikten sonra bir daha asla hiç bir şey vermemişlerdir. Çünkü gaye Türkiyeye ciddî ve hayatî bir destek sağlamak değil, bir müddet için bu niyeti taşıyormuş gibi görünerek yukarıda ifade edilen avantajları sağlamaktı. İşini gördükten sonra artık niçin yardıma devam etsin? Moskof için verilen sözün bir kıymeti mi olur?

Dr. Rıza Nur, hatıratında bu miktarı «Bir milyon Ruble» olarak zikretmekte ve şu tafsilâtı vermektedir.

«... Tuhaf bir şey oldu. Para istiyeceğiz, **Stalin**'den Odası gayet basit. Âdi bir masası bir de iskemlesi var. Sağ yanında da duvarda bir telefon âleti. O, yerinde, biz de masanın kenarında, onun sol tarafında biraz öne doğru oturuyoruz. Üçümüz başbaşa gelip «ne isteyelim» de-

---

[218] Bak: Ali Fuat CEBESOY, a.g.e. sh. 312

[219] Bu hususta da muhtelif rivayetler vardır. Bunlardan bize en doğru görüneni şudur:

Tüfek	200 000	adet
Fişek	5 000 000	adet
Top	250-300	adet
Top mermisi	75 000	adet
Her mitralyöze mermi	15 000	adet
Sahra telefonu	200	adet
Telsiz istasyonu	5	adet
Uçak	200	adet
Kamyon ve otobüs	100	adet
Binek otomobili	40	adet
Asker elbisesi	100 000	adet
Benzin	600 000	kg.

(Bak: Feridun KANDEMİR - Kâzım Karabekir'in Yakılan Kitabı, sh. 170).

dik. Ben: «Otuz milyon altın» dedim. Arkadaşlarımın ikisi de «Biz istemeyiz». Ben isterim, isteyen bir dilenci, vermeyen iki dilenci. Bunda utanacak ne var. Millete istiyoruz. Kendime istemiyorum. Ben fazla isteyeyim de onlar utanır, vereceklerinden biraz fazla verirler» dedim. **Stalin**'e «Biz İngilizlerle harbediyoruz demektir. Bunda Sovyet Rusyanın bir ordusu rolünü yapıyoruz. Bize çok para lâzımdır. Harp masraflarını vermelisiniz. Yoksa harbe devam edemeyiz. Bu da sizin emperyalistlere karşı olan cephenizin bir kısmı yıkılmış demektir» dedim. Bu adamların bütün dâvâları ağızda dolaşan moda lâkırdı «Emperyalizm aleyhine hareket» tir. Bayrakları bu, öğündükleri şey bu, fakat kendileri maske altında birinci emperyalist. Biz de bunu bilmez görünüyor, emperyalizm aleyhine ver yansın ediyoruz. **Stalin**: «Ne kadar para lâzım?» dedi. «Otuz milyon altın» dedim. Güldü. Galiba adam beni altın nedir bilmez zannetti. Ve dedi ki: Bu kadar para bizde yok. Bulmak da mümkün değil. Yarım milyon verebiliriz». Bense «Aslâ kâfi değil» dedim. Ne ise vur aşağı, tut yukarı, bir milyon altına sulh olduk.»[220] demektedir.

Halbuki Ruslar, Türkiyeye vermek için bu parayı o zaman müstakil bir cumhuriyet olan «B u h a r a» dan temin etmişlerdir. Hem de bir milyon değil, yüz milyon Ruble olarak. Rusların doksandokuz milyonunu gasbettikleri bu meblâğın «B u h a r a C u m h u r i y e t i» nden temin edilişini birkaç sene evvel Yurdumuzda mülteci olarak hayata gözlerini yuman o zamanki Buhara Cumhuriyetinin Reisicumhuru **Osman Kocaoğlu**'nun şu satırları ifşa etmektedir:

«Nitekim, Kremlin Sarayında kendisi ile görüştüğümüz gün **Lenin**, önem verdiğini hissettirdiği Türkiye»'

---

[220] Dr. Rıza NUR, a.g.e. sh. 771

-den söz açarak bana «Ankara'dan bir Türk heyeti geldi. Vaziyetlerini anlatarak acele yardım istedi. Bu hususta sizin fikriniz nedir?» dedi.

Hiç tereddüt etmeden kendisine: «Elbette yardım et mek gerek... Ve vakit geçirmeden yapılmalıdır.» deyişim üzerine bu işe zaten kararlı olduklarını, fakat bazı zorluklar ile karşılaştıklarını belirten bir ifade ile: «Yardım mes'elesi için bizi düşündüren iki zorluk var» dedi ve devam etti: «Birincisi Türklerin istedikleri altın para bizde pek azdır» deyince ben hemen sözünü kestim: «Bizde altın para vardır! dedim! Verebiliriz de!..»

....

«Ayrıca paranın miktarını tesbit etmek icabediyordu. Bunu mütehassıslar tesbit etsinler dedik ve bizim ayni zamanda Hariciye Nazırı olan Başvekil **Feyzullah Hoca** ile Rus murahhaslarından mürekkep bir heyete havale ettik. Bu heyet uzun müzakereler sonunda yardım miktarını en az yüz milyon altın ruble olarak tesbit etti. Tekrar **Lenin**'le buluştuk. **Lenin** bu sefer yaptığımız konuşmada sözü tekrar para konusuna getirerek ne kadar verebileceğimizi sordu. «Yüz milyon ruble» dedik. Lenin tekrar etti: «Yüz milyon mu?» «Evet derhal verebiliriz!»

Çarlık zamanından kalma altın rublelerimiz çoktu. Buhara hazinesindeki bu paraya Ruslar el sürmezler, dokunmazlardı. Buhara bir Çar emareti olduğu halde idarî ve malî işlerde müstakildi. Bu sebeple bizde altın belâğan mâbelâğ (Haddinden fazla) çoktu!

Lenin'le bu şekilde mutabık kaldıktan sonra biz Buhara'ya döndük. Parlâmento Reisi **Abdülkadir Mirzaoğlu** ile görüşerek mes'eleyi, meclise intikal ettirerek halka ve parlâmentoya ben, Anadoludaki Türklerin vaziyetlerini, Yunanlılar tarafından fena halde tazyik edilmekte olduklarını anlatarak onlara yardım etmemiz gerektiğini iyice izah ettim.

Bizim o vakit parlâmentoda dört partimiz vardı. Bunlardan «Millî Birlik» ve «Kurtuluş» ile «Ahrar» Partileri tamamen yardım lehinde idiler. Yalnız Komünist Partisi reisi avamdan ve aslen Tatar olan **Necip Hüseyinoğlu**, bu işe akıl erdiremedi ve Provaksiyon yaparak halka: «Böyle yardım olmaz. Biz bu parayı İngilizlerle mütareke yapıp anlaşan Osmanlı Sultanlarına veriyoruz. O Sultanlar ki, şimdi emperyalistlerle anlaşmışlardır.» diye havayı bulandırmaya teşebbüs etti. Bunun üzerine bizim «Türk Frond» da buna karşı halkı aydınlatmak için geniş ölçüde propagandaya başladı. Fakat **Necip Hüseyinoğlu**, yardım aleyhindeki kışkırtmalarında inad ettiğinden hükümet kararıyla Buhara Hududu dışına atıldı...... Buharanın o zaman dörtbuçuk milyon nüfusu vardı. Buhara parlâmentosu Türkiyeye yüz milyon altın Ruble yardımını, tek itiraz sesi yükselmeden bir anda ve tam bir oy birliği ve hararetli tezahüratla, alkışlarla kabul etti.

Parlâmentonun bu kararı üzerine, hemen ertesi günü gereken muameleyi tekemül ettirdik. ve parayı —derhal Ankara'ya yetiştirilmek üzere— Rus hazinesine teslim ettik.»[221]

Tuhafı şu ki bu «yüz milyon ruble» nin doksan dokuz veya en azından doksan beş milyonunu gasbeden Ruslar, Buharalılardan yüz milyon üzerinden nakliye ücreti almayı da ihmal etmemişlerdir.[222]

Hatay müstakil bir Cumhuriyet iken burasının Reisicumhurluğunu yapmış bulunan **Tayfur Sökmensüer**'de bir gazetenin sorduğu suale cevap verirken bu hakikatı teyid etmiştir:

---

[221] Osman KOCAOĞLU (Eski Buhara Reisicumhuru), - Rus yardımının içyüzü - Yakın Tarihimiz dergisi c. 1, İstanbul 1962, sh. 292

[222] Cemal KUTAY, a.g.e. sh. 258

«Esasen, Bolşevik İhtilâlini kabul etmeyenlerle kan ve ateş içinde mücadele eden ve çarpışan **Lenin**, Türkiyeye yapılacak bu hizmete Rusyadaki Türk ve Müslümanları memur edip kendi tarafına çekeceğini hesap ederek, **Mustafa Kemal'e** Buhara Cumhuriyetinin gönderdiği altınları yetiştirir. Bu suretle de **Lenin**, Rusya'daki Türk ve Müslümanların yardımını lehine sağlamış olur. Bu olayı aynen rahmetli **Ali Fuat Cebesoy Paşa'dan** da duymuştum.» (bak Tekirdağda çıkan «**Şafak**»gazetesi 31 Mart 1969 tarihli nüsha)

dd — Söylemeye hacet yoktur ki, halîs Türk toprağı «Batum» da bu yardıma nail olmak için peşkeş çekilmiştir Bunu anlamak için «**Moskova Muahedesi**» ne bir göz atmak kâfidir.

ee — Ruslar bu yardımı vesile ittihaz ederek Türkiye dahilinde komünist propagandasını alabildiğine genişletmeye imkân buldular. O kadar ki Türkiye az kalsın «B o l ş e v i k» ve bir «R u s P e y k i» oluyordu. Gerçekten daha evvel nakledilmiş bulunan bu istikametteki gelişmeler, vatanın istikbali için ciddî bir tehlike arzediyordu. Ancak komünizmin iç yüzünü re'sen müşahede etmek imkânını bulan **Kâzım Karabekir Paşa** ve Dr. **Rıza Nur** gibi bazı vatanseverlerin gayret ve himmetiyle bu tehlike atlatılmıştır. Fakat bu güne kadar bir çok komünist tevkiflerinde arz-ı endam eden «M a h u t l a r», o günkü propagandaların zincirleme bir surette husule getirdiği hâinlerdir. Bu gün de «B e y a z ı t K u l e s i n e K ı z ı l B a y r a k» çekenler ve sokaklarda «H a l k M a h k e m e s i» adıyla komünist İhtilâli provaları yapanların hareketleri, Türk İstiklâl harbi devresindeki şiddetli komünist propagandasının zamanımıza kadar ulaşan mütevali dalgalanmalarından başka bir şey değildir. Bu suretle Türkiyeye vâdettiği on milyonunun fiilen ancak beş milyonunu ödeyen ve bu-

na ilâveten de bir miktar silâh ve cephane gönderen Ruslar, buna mukabil Azerbaycanın işgali, Buhara'dan temin edilen meblâğın büyük ekseriyetinin gasbı, ve Türkiyeyi uzun müddet huzursuz edecek sol akımların başlamasını temin etmek gibi birçok avantajlar sağlamıştır. Fakat mes'elenin ayrıca bu güne kadar ele alınmamış bulunan başka yönleri de mevcudtur. Şöyle ki:

1 — Rusya Türkiye'ye yardım hususunda aslâ samimî değildi. Çünkü Türk - Yunan Harbinin en karışık bir safhasında Türkiyeden yüz çevirerek Yunanlılarla temasa geçmiştir. Bu husus Türk İstiklâl Harbi sırasındaki Yunan çalışmalarını bir doktora tezi olarak inceleyen « Yunan Propagandası » isimli eserde açıkça ifade edilmektedir.

«O sırada işçi sosyalist (Komünist) Partisi sekreteri olan **Yani Kordatos**'a bir gün bir adam geldi. Sovyet hükûmeti ile Üçüncü Enternasyonal'in temsilcisi olduğunu söyledi. Atina'ya bir İsveç pasaportu ile ve gizlice girmişti. Önce **Zinovyef, Troçki** ve **Çiçerin**'in imzalarını taşıyan itimat mektubunu gösterdi. Ve şunları söyledi: «Sovyet hükûmeti Yunanistana Anadolu'nun işgali konusunda düştüğü çıkmazdan kurtulması için yardıma hazırdır. Önce, **Mustafa Kemal**'i maddî ve manevî olarak desteklemekten vaz geçecek sonra da pek çok hıristiyanın yaşadığı Anadolu'nun sahil kısmında bir bölgenin bağımsız kılınması için bütün nüfuzunu kullanacaktır. Bu bölgenin bağımsızlığını sağlamak için oraya İsviçre, İsveç ve Norveç askerlerinden kurulu milletlerarası silâhlı bir kuvvet gönderilecektir. Bu isteğe karşılık Sovyet Hükûmetinin, Yunan Hükümetince fiilen de olsa tanınmasını istemektedir».

Yani Kortados: «Bu teklifin beni şaşırttığını itiraf ederim, diyor. Bu dönüşün sebeplerini öğrenmek istediğimi söyledim. Ve şu cevabı aldım: «**Mustafa Kemal** Hare-

keti bir kurtuluş hareketidir. Ve şu âna kadar elimizden geldiği kadar destekleyişimizin sebebi de bu özelliğidir. Ama hareket başarıldıktan ve kesin neticeye ulaştıktan sonra Türkiyedeki eski gerici kuvvetlerin, beylerin ve paşaların iktidarı yeniden ele geçirmiyeceklerine dair hiçbir garantiye sahip değiliz. 1908 Jön Türk İhtilâl Hareketi örneği önümüzde duruyor. Şu anda **Mustafa Kemal** milletinin saygı ve sevgisini kazanmış durumda, ama birkaçı müstesna onu destekeyen generaller ve politikacılar gericidir. Daha şimdiden elimizde Fransız kapitasitleri ve emperyalistleriyle ilişkileri bulunduğuna dair işaretler değil, kesin deliller var. Yarın öbür gün, eğer bunlar harbi kazanır ve Yunanlıları Anadolu ve Trakya'dan kovarlarsa, başında **Mustafa Kemal** bulunsun bulunmasın Türkiye Batı'ya yönelecektir. Türkiyedeki burjuva sınıfı memleketin yeniden kuruluşunu ve kalkınmasını tek başına yürütemiyecek kadar zayıftır. Reformlar yapacak ama, bunun için Fransa ile İngiltere'den borç almaktan ve minnet altına girmekten kurtulamıyacaktır. Borcun, alanı boyunduruk altına soktuğunu siz de bilirsiniz. İşte bu yüzden biz, boş duygularla değil, fakat gerçekçi bir gelecek anlayışı ile Yunanlıların Anadolu'da kalmasını istiyoruz. Türkiyedeki azınlıklar, bir yandan Balkanların ve Anadolunun bütünüyle İslâmlaştırılmasını engelleyen bir fren vazifesini görürken, bir yandan da tâ 1770'den düne kadar Balkan Milletlerinin Millî kurtuluş hareketini destekleyen bir kaynak olmuşlardır.»

Yani Kordatos, bu konuyu görüşmek üzere (**Gunaris** hükûmetinde dışişleri görevini kabul edecek o zamanki Sosyal İşler Bakanı) **Andon Kartalis**'e gitti. Konuyu öğrenen bakan, küplere bindi ve Bolşevikler hakkında öfke ile şöyle haykırdı: «Bu heriflerin kendileri açtır, yiyecek ekmekleri yok... Vakitleri geldi, beş - altı aya varmaz Rus Milleti bunları linç edecektir..» **Kordatos**, durumu muha-

lefet (Ama **Venizolos** aleyhtarı muhalefet) lideri olan **Niko Stratos'a** da anlattı. Onun düşüncesi şuydu: «Kabul ediyorum... Bu günlerde hükümeti değiştirmiş olacağız.» Ama **Gunaris** hükûmetinin düşüşünden sonra yeni hükümeti kuran **Stratos, Kordatos**'u çağırdı ve Sovyet delegesine gidebileceğini bildirmesini zira bu aracılık teklifinin Bakanlar Kurulunda fırtınalar kopardığını ve şahsen de bir şey yapamıyacağını söyledi. Böylece, bu teşebbüs bir sonuca bağlanmadan kaldı.»[223]

Bu Moskof dönekliği o sırada Türkiyenin Moskova sefiri olan General **Ali Fuat Cebesoy**'un hâtıralarında da tesbit edilmektedir: «Ruslar bu kadarla kalmamışlardı. Yunanistana cesaret vermek için onlarla siyasî münasebetler tesisine kalkışmışlardı. Bunun üzerine Yunan Hariciye Nazırı, Rusların kat'î tarafsızlığını istemişti. Sovyetler bu talebi derhal kabul etmişler ve daha ileri giderek hem siyasî münasebet tesisi ve hem de Ticaret Muahedesi akdi için müzakereye girişmişlerdi......»[224]

2 — Rus yardımı mes'elesinin asıl üzerinde durulması gerekli, mühim noktalarından biri de, Rusların Türkiye'ye yukarıda arz edileceği üzere daha ziyade kendileri için faideli olan bir yardımda bulunmuş olmalarına mukabil «T ü r k i y e n i n d e o ö l ü m-k a l ı m g ü n l e r i n d e b i n b i r i m k â n s ı z l ı ğ a r a ğ m e n R u s y a y a y i y e c e k y a r d ı m ı n d a b u l u n m u ş o l m a s ı» hâdisesidir. Komünizmin, Rusyada husule getirdiği yağma, talan ve iç harp gibi binbir gâile sonunda 1922 yılında dehşetli bir açlık ortaya çıktı. O zaman az bir müddet evvel Ruslardan velev binbir hile ihtiva etmek suretiyle de olsa yardım görmüş bulunan Türkiye

---

[223] Dimitri KİTSİKİS, Yunan propagandası, İstanbul 1962, sh. 68-70

[224] General Ali Fuat CEBESOY, a.g.e. sh. 202

kendi çapında Rusyaya yiyecek ve canlı hayvan sevketmiştir. Evvelâ Kars ve havalisinden miktarı henüz hiçbir kaynakta tesbit edilmemiş bulunan zahire ve canlı hayvan sevkedilmiş, ayrıca Canik havalisinde tahassül edecek 1922 yılı zıraî istihsalî de yardım olarak Rusyaya gönderilmiştir. Buna dair o zamanki Hariciye Vekili **Yusuf Kemal Tengirşek**'in imzasını havi ve **Lenin**'e çekilmiş bir telgraf ile **Lenin**'in mukabil teşekkür telgrafı onun ve Sovyet hükümet erkânının imzalarını havi olarak Hariciye Vekâleti Arşivinde mahfûz bulunmaktadır.

Rusya'ya yapılan bu Türk yardımına, Rus kaynaklarını çok iyi bir surette tarayan bazı dış Türk yazarlarının eserlerinde de temas edilmektedir. Bunlardan birini zikredelim:

«Sovyet Hükûmetinin, bu kıtlığı sadece yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda **İtalyan Kızıl Haçının açlık çeken Kırım'a yardım etmek için yaptığı teşebbüsleri de reddettiğini ispat etmişlerdir. Hükûmet, Kırım'a yardım etmediği gibi Türkiye tarafından Türk ahali için gönderilen buğdayları da başka maksatlarda kullanmıştır.»** (bak. Cafer Seydahmet krym, Warşova 1930 sh. 129. Dr. Edige Kırımal, Kırımda Türk Katliamı, İstanbul 1962. sh. 13)

İşte bu güne kadar bütün solcuların tarihî düşmanımız moskofu Türk milletine masum ve kurtarıcı gibi göstermek hususundaki hâinane propagandalarına mesned ittihaz ettikleri « R u s Y a r d ı m ı » nın iç yüzü budur. Bu durumda insanın hatırına şu sual gelmektedir: «Acaba kim kime yardım etmiştir?» ve bu yardım meselesinde kim kârlı, kim zararlıdır?

İKİNCİ BÖLÜM

MOSKOF MEZALİMİNİN KISA BİLANÇOSU

I — DOĞU KARADENİZ VE DOĞU ANADOLUDA MOSKOF MEZÂLİMİ

Bu bölümde daha ziyade görgü şahitlerinin yazılı beyanlarına istinat ederek «Moskof mezalimi» nin bölge bölge kısa bir bilançosunu çıkarmaya çalışacağız.

Doğu Karadeniz sahilerinde Ruslar, tarihte ilk defa olarak[225] Ordu Vilâyeti yakınındaki Harşit Irmağına kadar ilerlemek imkânını Birinci Cihan Harbinin sonlarına

---

[225] Karadeniz sahillerinin ilk Moskof taarruzuna uğraması, *Sultan II. Mahmut* zamanına rastlayan 1810 yılında vukua gelmiştir. Ruslar Karadeniz'in yegane tabiî limanı olan «*Akçaabat*» (Polathane) ın iki kilometre kadar batısındaki «*Sarhana*» mevkiine âni bir çıkarma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Yanlarında bir Kırımlıyı da getirerek ondan en isabetli taarruz günü olarak Kurban Bayramı gününün tayininde istifade etmek isteyen Ruslar, 18 parça Rus gemisiyle adı geçen mıntıkaya çıkarma yaptılar. Fakat kılavuzları, Kırımlı, onlara yanlış bilgi verdiğinden Bayram günü yerine bir arife günü çıkarmaya başlayan Ruslar, yerli halkın ve civardan yetişen imdat kuvvetlerinin verdiği çetin bir mücadele sonunda denize döküldüler.

Yiğit Karadenizlilerin sümmettedarik silâhlarıyla, her türlü imkânla mücehhez Rus askerleri arasında iki üç gün süren kanlı

doğru elde etmişlerdir. Karadeniz sahillerinde oturan yerli Rum ve Ermenilerle birlikte akıllara durgunluk verecek zulümler icra eden Ruslar, buralardan çıkmayı hatır ve hayallerine getirmedikleri için geri çekilmelerini icap ettiren bir bozguna vesile olan «Komünist İhtilâline» kadar nisbeten iyi davranışlarda bulundular. Mezalimi önceleri onlardan kuvvet alan yerli Rum ve Ermeniler yapıyorlardı. Fakat ihtilâl sebebiyle geri çekilmeye mecbur kalınca, bu yağmagir ve câni yerli Rum ve Ermenilere Moskof asker ve subayları da iltihak ettiler. Biz bu zulüm ve yağmaları bir kısım görgü şahitlerinin samimi ifadeleriyle kısaca nakledelim:

A — TRABZON VİLÂYETİ

Ah felek,
Çek silâhın vur felek,
Moskofa meydan verdin
Moskoftan alçak felek.

Büyük Türk Hükümdarı, **Fatih Sultan Mehmed** tarafından 1461 yılında fethedilerek onu takip eden devirler boyunca birçok Türk ve İslâm eserleri ile bezenen Trabzon, tarihte ilk defa Birinci Cihan Harbi içinde Ruslar tarafından istilâ ve işgal edildi. Daha önce de denizden müteaddit baskınlarla bombardıman edilen Trabzon, işgalden evvel oldukça tahrip edilmişti. Moskofun ne olduğunu çok iyi bilen Trabzon halkı, işgale tekaddüm eden günlerde kafileler halinde kayık motor gibi kifayetsiz vasıtalarla denizden ve sahil yollarından akınlar halinde Batıya doğru göç etmeye başlamışlardı. Bu kafilelerin açlık, vasıtasızlık gibi sefaleti artıran binbir ızdırablarına

---

bir boğuşma cereyan etmiştir. Bu vaka halk türkü ve destanları halinde hâlâ mahallinde terennüm edilmektedir. (Tafsilât için bak: Muzaffer LERMİOĞLU, Akçaabat Tarihi, İstanbul 1949, sh. 101 ve müt. — Ahmed Rasim: Osmanlı Tarihi, c. 4, sh. 1630 — Şakir Şevket: Trabzon Tarihi, sh. 245-247)

ilâveten bir de denizden mütevali Rus bombardımanları oluyordu. Esasen Trabzonun eli - kolu tutan erkekleri vatan müdafaası için Galiçyadan Filistine kadar hudutları beklemek üzere cephelere koşmuşlardı. Bu itibarla geriye kalan kadın, çocuk ve ihtiyarların hazin hicret hikâyeleri o devirleri yaşayanların halâ anlattıkları yürek dayanmaz sefalet ve felâket maceralarıdır. Bu satırların yazarı da birçok Trabzonlu gibi bu faciaları bizzat görüp yaşayan peder, valide ve ihtiyar ninelerinin anlattığı feci hicret hikâyelerini dinleye dinleye büyümüştür.

Trabzon'un son devir kudretli, âlim ve şairlerinden merhum **İbrahim Cudi Efendi**[226] bu acı « Hicret Faciaları » nı gayet san'ankârane bir surette terennüm etmiştir:

DER MESÂİB-İ HARB-İ UMÛMÎ[227]
Âlem sarıldı yekser Şemşîr-i intikama
Yekdigerî serâpâ kalkıştı iltikama
Rûy'i zemin boyandı hûn-i akîk-ı fâma
Seyl-i fiten dayandı tâ Mescid-il Harama
Ya seyyid-el-verâ kum!.. kad kâmet-il-kıyame

---

[226] 1863 yılında Trabzon'da doğmuştur. Yomralı Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. Trabzon Askerî Rüştiyesi ile Trabzon idâdisinde (Lise) yıllarca Türkçe, Arapça, Farsça ve Tarih dersleri okutmuştur. Ayrıca Trabzon Müftülüğü ve müteakiben Millî Mücadele esnasında Ankara idâdisinde de muallimlik yapmıştır. II. Devrede kendisine teklif edilen mebusluğu kabul etmemiştir. Matbu ve gayri matbu pek çok eseri ve kudretli şiirleri vardır. En mühim eseri *«Lügat-ı cûdî»* dir. 1926 yılında vefat etmiştir.

[227] *HARBİ UMUMÎ MÜSİBETLERİ*
— Cihan baştan aşağı, intikam kılıcına sarıldı,
Birbirlerini yemek için işe giriştiler,
Yeryüzü akîk renginde kana boyandı.
Fitne selleri ta Kabe'ye dayandı.
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

Oldu rehîn-i hüsran, bâzâr-ı ilm-u irfan
Buldu revac-i bîsan âsar-ı cehl-u udvân
Oldu bütün leîmân pa-ber-ser-i keriymân
Encâm açdı devrân bir herc-ü merce meydan
Ya seyyid-el-verâ kum!.. kad kamet-il-kıyame

Oldu cihan sahne bir harb-u zehre çâke
Ma'ruz kaldı âlem bin şîve-i helâke
Oldu nüfus-u bîhad efkende nefs-i hâke
Bakdıkca der hayalim bu hâl-i hevlnâke
Ya seyyid-el-verâ kum!.. kad kamet-il-kıyame

Ermez mi bir hitama YARAB bu afet ayâ?
Olmakta her taraftan savlet nümûn belâyâ
Bir arz-ı mahşer olmuş rûy-u zemin güyâ
Bin müthişâd içinde nalân bütün berâyâ
Ya seyyid-el-verâ kum!.. kad kamet-il-kıyame

— İlim ve bilgi pazarı da bozuldu, ehil adam kalmadı.
Cehalet ve düşmanlığa, rağbet arttı,
Bütün alçaklar fâziletli kimselere hâkim oldu.
Sonunda Dünya bir herc-ü-merce meydan oldu.
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

— Cihan pek elîm bir harbe sahne oldu,
Yeryüzü binbir türlü felâket ve harbe marûz kaldı.
Sayısız insanlar öldüler,
Bakdıkça bu korkunç hale kendi kendime derim ki:
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

— Yarab, bu afet acaba sona ermez mi?
Belâlar her taraftan etrafı sarmakta,
Yeryüzü güya mahşer yerine dönmüştür,
Binbir felâket içinde bütün halk inlemektedir.
Ey Kâinatın Efendisi.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

— Nihayet can alıcı bir hicrete mecbur kalındı,
Millet yer yer memleketlerini terke başladı,
Muhacirlerin her geçtikleri yerde bir felâket yüz gösterdi.
Bu hali gören «Mahvoldu işte millet» derdi,
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

Gösterdi yüz nihayet bir cangüdaz hicret
Kıldı şitâb yer yer terk-i diyara millet
Yollarda resm ederdi her hatve bir musîbet
Derdi gören bu hali mahv oldu işte ümmet
Ya seyyid-el-vera kum!.. kad kamet-il-kıyame

Bir yanda kahr-ı düşman şiddetle âteş efken
Bir yanda havfı rehzen bir yanda fakd-i me'men
Bârân veş-şedâid yağmakta her cihetten
Ey can bu müdhîşata can olda gel dayan sen
Ya seyyid-el verâ kum!. kad kamet-il-kıyame

Bir yanda şiddet-i berd bir yanda zulmet-i şeb
Bir yanda nalezen üm bir yanda can beleb leb
Bir yanda nar-ı humma bir yanda sûzîş-i teb
Bir yanda eşk-i sıbyan mânendi seyl-i munsab
Ya seyyid-el-vera kum!.. kad kamet-il-kıyame

— Bir tarafta düşmanın kahrı, şiddetle ateş saçmakta
Bir yanda eşkiya korkusu, bir yanda sığınılacak yer yokluğu,
Musibet yağmur gibi her taraftan yağıyor
Ey can, bu müdhişata can ol da, gel dayan sen.
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

Bir yanda soğuğun şiddeti, bir yanda gecenin karanlığı,
Bir yanda sıtma felâketi, bir tarafta humma âfeti
Bir tarafta feryâd eden ana, diğer yanda can çekişen baba...
Bir yanda çocukların yaşları sel gibi akmakta...
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

— Bir tarafta çocuk cesetleri, diğer tarafta kız kardeşin kabri,
Bir tarafta defnedilen baba, diğer tarafta yıkanan şehid
Bir tarafta ağlayan bir çocuk, ekmek diye feryad eder,
İşte en büyük derd, işte felâketli bir hayat...
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

Bir yanda na'ş-i ferzend bir yanda kabr-i duhter
Bir yanda defn-i haher bir yanda gasl-ı dader
Bir yanda zâr-ı muzdar bir yavru ekmek ister
Derd işte derd-i bedter 'ayş işte 'ayş-i ebter
Ya seyyid-el-vera kum!.. kad kamet-il-kıyame

Mervî mi râviyândan bir böyle sal-i menhûs
Mahkî mi hâkiyândan bir böyle fâl-i makûs
Nev-i beşer serinde YARAB nedir bu kâbûs
Söyler bu haşr u neşr-i gördükçe kalb-i me'yus
Ya seyyid-el-vera kum!.. kad kamet-il-kıyame

Canlar nasıl tahammül eyler bu nâre heyhat
Feryad-ı «Rabbenâ-srıf» peyveste-i semâvat
Oldukca lâhza lâhza dehşet nümûn bu hâlât
Söylerdi rube-yesrib Sûdi-i bî mubâlât
Ya seyyid-el-vera kum!.. kad kamet-il-kıyame

Trabzonlu Muallim Cudî

— Rivayet edilmiş midir böyle kötü bir sene,
Hikâye edilmiş midir böyle ters bir talih?..
İnsanların başında Yarab nedir bu kâbus?
Bu haşrû neşri gördükçe me'yus kalb söyler,
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

— Canlar bu âteşe nasıl tahammül eyler?..
«Yarabbi bizi kurtar» sadaları göklere yükselir..
Her an dehşet veren bu haller, zulmetle yüz gösterdikçe
Yüzünü Ravza-i Saadet'e çevirmiş bu fakir CUDÎ mubalatsızca der ki:
Ey Kâinatın Efendisi!.. Kalk, çünkü kıyamet kopmuştur...

Trabzonlu Muallim CUDÎ

Bir başka görgü şahidi; kendisinin de dahil bulunduğu perişan göç kafilelerinin evini, ocağını, vatanını, bırakarak aç çıplak Doğu Karadenizden Batıya doğru Moskof sürülerinden kaçışlarını uzun ve içli içli anlatmaktadır.

Her an denizden yollarını kesen bir moskof gemisinin tepelerine mermi yağdırmak tehlikesi altında sahil boyunca batıya doğru ilerleyen bu perişan kitle, açlıktan ölenleri yollarda terk ede ede Ordu veya Samsun'a ulaşıyordu.

«... Vakfıkebir ve Görele kasabalarını işgal eden Ruslar Harşit Deresine kadar ilerlemişlerdi, Giresun ve Ordu tehdit altına girmişti. Ruslar yaşadıkları iklim itibariyle soğuğa mütehammil oldukları gibi fazla olarak erleri kış şartlarına uygun olarak giydiriliyordu. Sırtlarında kürk, ayaklarında yün keçeler. Askerlerimiz bunlar karşısında çıplak ve yalınayak denecek durumda idiler. Rus kurşuniyle bir erimiz şehit düşüyorsa dokuz erimiz de soğuktan donarak açlıktan biterek, hastalıktan inliyerek can veriyordu. Bizi Ruslardan ziyade tabiatın şiddeti yeniyordu. General kış, her zaman Ruslarla ittifak halindeydi. Bu durumumuzdan faydalanan Ruslar kat'i neticeli savaşları daima kış mevsiminde yapıyorlardı.

Dört cephede savaşan İmparatorluk ordularının «Kafkas Cephesi» diye anılan bu cephedeki kuvvetleri her bakımdan zayıftı. Seçme ve iyi teçhiz edilmiş muallim kıt'alar daha ziyade gösteriş mahiyetinde Galiçya ve Dobruca'ya sevkedilmiş. Asıl yurt müdafaası ihmal edilmişti. Hakim olan kanaat şu idi:

Ruslar ana topraklarımızı baştan başa işgal etseler bile, Moskova'ya Petersburg'a (Leningrad) girecek olan müttefikimiz muzaffer Alman orduları bu topraklarımızı faiz-i mürekkebi ile bize iade ettireceklerdi. Bu mülâha-

zat sebebiyle Rus taarruzunun Harşit Deresinde duraklamasına rağmen kış bastırmadan, yeni bir felâketle karşılaşmadan daha gerilere, Samsuna iltica etmeği muvafık gördük. Limana gelen hemşehrilerden birinin kayığının bir kısmını kiraladık. Ağustos ayının sıcak ve sevimli bir gününde Ordu'dan ayrıldık. Dört buçuk aydanberi ikamet ettiğimiz Ordu'ya candan ısınmıştık. Bu sevimli kasabayı terketmek de bizi yine derin bir teessür içinde bırakmıştı. Buradan başlamak üzere Batıya doğru atacağımız her adım bizi asıl yuvamızdan uzaklaştırıyordu. Bu mel'un istilâ ve işgal, daha nerelere, ne zamana kadar sürüp gidecekti? Yuvamızı yıkanlar şimdi de bize geniş yurt parçaları üstünde yeni bir yuva tuturmak isteniyor, muttasıl saldırıyor, boyuna saldırıyorlardı. Ordu'dan ayrıldığımız dakikalarda yine boynumuz bükük, gözlerimiz nemli idi......

Keçiköy eteklerinden sürünerek hafif ve serin bir rüzgârla Vona gibi Karadenizin en güzel, cennetle eş olan sahillerini, Yason'u gün aydınlığı ile aştık. Bilecik'e vardığımızda gün kararmıştı. Biraz sonra ay, ışığını yolumuza serpti. Denizin durgun sathında gümüşten yollar açtı. Yaz gecesinin ılık rüzgârları sahillerin mis kokularını, gece kuşlarının yanık seslerini bize kadar getiriyor, yelkeni hafifçe şişirerek hızını arttırıyordu. Ay ışığının gölgelendirdiği bu sahillerde kanat açmış bir kuş gibi denizin yüzünde kayıp gidiyorduk. Yaz mevsiminin bu yıldızlı, mehtaplı gecesinde bu sahillerde seyahat cidden insana iç sızılarını unutturacak kadar ferah veriyor. Dalgalar sahilleri ninnilerken biz de yarı uykulu yol alıyorduk. Bizim gibi muhacir olan kayıkçılar da bu gecenin hüznüne kendilerini kaptırmış olacaklar ki, kayığın baş üstünde yarı neş'eli yarı kederli muhacirlik türküsünü söylüyorlar.

Trabzon'dan çıktım başım selâmet
Çavuşlu'ya geldim koptu kıyamet
Anam ile yarim Hakka emanet
Ah bu muhacirlik şimdi de büküyor belimi
Kâfir Urus yaktı, yıktı evimi
Trabzonun dört tarafı meteris
Meteristen telli de kurşun atarız
Üç kardeşiz bir orduya yeteriz.
Ah bu muhacirlik şimdi de büküyor belini
Kâfir Urus yaktı, yıktı, evimi.

Bir kaç mısralık bu türkü hicret yıllarında Karadeniz sahillerinin her tarafında çağrılmış, yanık kalbleri tutuşturmuştu.[228]

Kurtuluştan sonra peyderpey doğup büyüdükleri yerlere dönen Trabzonlular evlerinin hemen kâmilen yakılıp yıkıldığını, camilerinin ahıra çevrildiğini, herbiri bir san'at eseri olan Türbe ve ecdat mezarlarının tahrip edildiğini içleri sızlayarak müşahade etmişlerdir. Bu acı manzarayı temaşa edenlerden biri olan görgü şahidimizin, Trabzondaki «Moskof Mezâlimi» ne âit nakil ve ifadelerinden birini dikkatinize takdim edelim:

«Rus vahşetleri ve katliam:

Bu havalinin tahliyesini müteakip Rus Komutanlığı silâhlı çetelerden alamadığı öcünü, silâhsız ve müdafaasız sivil halktan ve bilhassa kadın ve çocuklardan almak istemiş. Mulada öldürülen Rus askerlerinin intikamını almak için Mula köyünü yaktırıp hayvanatını yağma ettirdiği gibi umumî bir katliam emri de vermişti. Köylerin dağlık ve evlerin dağınık olması sebebiyle az miktarda kalan bu havali halkı ile Tonya'nın silâhsız halkı dağlara

---

[228] Muzaffer LERMİOĞLU, a.g.e. sh. 249-250

ve ormanlara kolaylıkla iltica eylediklerinden Ruslar ancak Tonya'nın Karaağaç ve Pirinçlik Boğazı arasındaki yol üzerinde ve hicret halinde bulunan Trabzon ve Akçaabat muhacirlerine rastgeldikleri üç yüzden fazla kadın ve çocuğu gaddarâne ve câniyâne bir surette öldürdükleri gibi köylerde karşılaştıkları pek az miktarda diğer sivilleri de birâhîmâne öldürdüler. Katliam bir gün devam etmişti. Bu katliamda Rus kıt'asındaki Ermeniler bilhassa Rus askerlerinin bile galeyanını mucip olacak derecede canavarlıkta ileri gitmişlerdi.» [229]

17 Nisan - 20 Mayıs 1918 tarihleri arasında tarafsız bir hey'et Rus ve Ermeni mezalimini yerinde tespit için Trabzon - Erzincan - Kars ve Batum havalisini dolaşarak gördüklerini tespit etti. Bu heyet Alman yazarı **Vays**, Avusturya yazarı **Dr. İştayn** ve Türk tarihçi ve yazarı **Ahmed Refik Bey**'den müteşekkildi.

Ahmet Refik Bey, bu tarafsız heyetin bir üyesi sıfatıyle dolaştığı yerlerde gördüklerini daha sonra «Kafkas Yollarında [230] Hatıralar ve Teessürler» isimli bir kitapta toplamıştır. **Ahmet Refik Bey** vatan severliği ve ilmi ihatasıyla bu bölgenin Ruslar ve onların gölgesine sığınan yerli Rum ve Ermeniler elinde nasıl fecî bir surette tahrip edildiğini ve birçok masum Müslüman Türk'ün ne ölçüde şen'i usullerle imha edildiğini gayet içli ve san'atkârane bir surette tasvir eylemektedir.

Birçok müşahit meyanında bir tarihci olması hasebiyle **Ahmed Refik Bey**'in bu tesbitlerinin de son derece ehemmiyetli olduğu muhakkaktır. **Ahmed Refik Bey**, kurtuluştan sonraki Trabzonu şöyle tasvir etmektedir:

Trabzon 17 Nisan 1334

---

[229] **Muzaffer LERMİOĞLU, a.g.e. sh. 246**

[230] **Ahmet REFİK: Kafkas Yollarında - Hatıralar ve Tahassüsler - İstanbul 1919**

«P o l a t h â n e» nin yeşillikleri içinde beyaz ve zarif binalarını gördüğümüz zaman, artık günlerce karlı dağlar seyretmekden kurtulduk. «Trabzon» uzaktan görünüyor. Karadeniz'in mavi suları sakin bir nisan güneşinin penbelikleri altında uyanıyor gibi. Şehrin beyaz evleri ziyalar içinde. Sahilde muntazam ve zarif binalar, yeşil çayırlar ortasında küme küme sürüler, nârin ve zarif minareler, tepelere doğru henüz çiçeklenmiş erik ve şeftali ağaçları görülüyor. Trabzon, bir görüşde kalbi teshir edecek bir güzelliği câmi. **Evliya Çelebi**'nin hakkı varmış: «B u r a s ı g ü l v e r e y h a n v e e r g u v a n a ç a r .» Bir belde. Daha doğrusu, Karadeniz'in sakin suları kenarında, yeşil bir dağın eteğinde, çimenler arasında uzanmış, başında baharın en zengin çiçeklerinden yapılmış bir iklil, (tac) güzel ve zarif bir kızı andırıyor. Bahar şehrin semasını da şenlendirmiş. Aylarca Moskof istilâsı altında kalan ve Anavatandan uzakta yaşayan bu belde, şimdi bahar çiçekleriyle süslenmiş, pür şevk ve sürur, toplarıyla, beşaşetiyle, kendisini mütehassirâne bir hürmetle ziyarete gelenleri selâmlıyor. Fakat bu beşaşetde mecruh ve perişan bir kalbin acı tebessümleri duyuluyor. Trabzon yaralanmış, Trabzon perişan, Trabzon mânen, maddeten bir harabezâr. Başında zarif çiçeklerle görünen bu kız, güzel câzip simasını ancak iklliler içinde mütebessim gösteriyor. Fakat bilseniz, içini bilseniz, vücudunu görseniz, mermilerden, kaatil, ellerden, hunrîz (kanlı) parmaklardan ne cerihâlar almış, ne darbeler yemiş, ne felâketler görmüş...

Perişan kıyafetli halk, büyük ve fecî bir yangından sonra sönen ocaklarını, yanan evlerini görmeğe gelen, çocukluk hatıralarını muhafaza eden köşelerin mahvolduğunu acı bir tebessümle seyreden insanlar ve ötede, önünde bir çuval fındık, fakir bir ihtiyar, duvar diplerinde düşünüyor. Beride ufak, sarışın, yalınayak çocuklar

kirli yüzleriyle sokağın çamurları arasında koşuşuyor. Pejmurde kıyafetli, yüzlerini sım sıkı örtmüş kadınlar, mini mini çarşaflı kızlarının ellerinden tutmuşlar, yokuşdan bîtâbâne çıkıyorlar. Kurtulan pek az bina var. Şehrin en muntazam, en el değmemiş binaları, kayaların dibinde Rum kilisesi, Rum mektebi, Rum mezarlığı ve ekseri Rum evleri. Eski Trabzon, kahraman Yavuz'un gençlik zamanlarına şahid olan mahalleler, Bizans - Osmanlı surlarının içi kâmilen tahrib edilmiş. Bu harabeler içinde denize muvâzi iki uzun yolun açılmış ve genişletilmiş olduğu görülüyor. Deniz kenarındaki mendirekle harabeler ortasında açılan yoldan başka yeni yapılmış bir şey yok. Her şey her köşe, her ev, her sokak, her türbe tahrip edilmiş. Bu fecî yangın enkazı ortasında câmiler, çıplak minareleri, mezarlıklar kâmilen kırılmış taşları, arabalıklara tahvil edilmiş meydanlarıyla kalbe elem veriyor. Sokaklar teneke, eşya, aba, çizme, Rus kalpakları, araba tekerlekleri, hayvan ölüleri, kiremid yığınlarıyla dolu. Bir zamanlar mes'ud âilelerin pür şevk-u tarâb yaşadıkları bahçeler, şimdi yıkılmış enkaz ortasında çıplak kalmış, duvarlarında yabanî otlar çıkıyor. Bahar bu harabenin ortasında çiçeklerini serpmiş. Kâh Debbağhane Deresinin, sarmaşıklar sarı çiçekler, yüksek kayalar arasından uğuldaya uğuldaya gelen sedâsı, kâh harabeler ortasında beyaz çiçekleriyle gülen bir erik ağacının yeşil tomurcukları üzerinde bir kuşun hazin âvâzı işitiliyor. Hiç bir evde ahşap kısım bırakılmamış. Bazan bir çatının tahtaları yarı sökülmüş, bazan bir evin çinkoları kâmilen sökülmüş. Sokaklarda iri aç ve mütereddid fâreler dolaşıyor. Koyu nefti deynekleri havaya dikilmiş cephane arabaları yolları kapıyor. **Camiler elim bir halde. Hemen kâffesi de ahıra tahvil edilmiş. İçlerinde dört beş parmak kalınlığında gübre sürülmüş. Mihrabları, minberleri, ahşap kısımları kâmilen yıkılmış, Kelime-i tevhid'ler parçalanmış. Duvarlara**

yazılan rusca yazılarla beraber yapılan resimler pek şenî. Bu resimlerde Türk kadınlığı tahkir ediliyor. Minarelerden bazıları kırılmış, bazılarının kıymettar oymalı şerefeleri parçalanmış. İç kal'e câmii ahırdan başka bir şey değil. Yanındaki susuz ve kırık çeşme üzerinde şu satırlar okunuyor: «Elsultan-ül-azâm-üs-sultan ibni **Sultan Süleyman** ibni **Selim Han** bin **Bâyezid Han** haldallahu mülkehü sene 935.»

İskele yanındaki mezarlık dümdüz. İçine büyük bir tiyatro yapılmış. Belediye Bahçesi cesim bir araba merkezi. Çarşı ıssız, karanlık. Mağazalar bomboş. Bazılarının kilidleri kırılmış, kasaları süngülerle parçalanmış. Her köşede elem ve şekavet eseri var. Deniz kenarındaki kalede üç dört Osmanlı topu kalın tunç namlularıyla uzanmış duruyor. Ruslar burada üç dört sahil topu bırakmışlar, onların da kamalarını almışlar. Bu tahribat, mezarlıklar ortasındaki mühim türbelere kadar teşmil edilmiş. Bu türbelerden biri de **Gülbahar Sultan, Yavuz Sultan Selim'**in validesidir. Şehzade **Selim,** babası vüzera Kommenoslar'ın elinde bâziçe olduğu sıralarda, burada valilik ediyordu.

Çiçekli beldesi, lâtif seması, yeşil tepeleri, soğuksu mesiresi, maî deniziyle **Yavuz'**un şâir ruhunda bir incizab hasıl etmişti. Oğlu **Sultan Süleyman,** Osmanlı tahtına cälis olduktan sonra validesini Trabzon'a göndermiş, Trabzon'un nüfusunu tahrir etmiş, Batum sancağını Trabzon'a ilhak eylemişti. **Yavuz'**un zevcesi bu güzel beldeyi pek sevdiği için oğlunun padişahlık zamanında bile Trabzon'da ömür sürmeyi tercih eylemişti. Validesi **Gülbahar Sultan, Selim-i Evvel'**in cülusundan yedi sene evvel Trabzon'da vefat etmiş İmaret Camiinin koyu servileri altına gömülmüştü. Üzerine yazılan farisî kitabenin son beyti şudur:

«Rahmet-i dâim büved nâzil çüşüd feyz-i hakk
«Geşt tarih-i vefateşrahmet-i dâim beru».

«Madem ki feyz-i Hakdan daima rahmet nâzil olmaktadır. İşte o'nun vefat tarihi de «onun üzerine Hakkın Rahmeti daim olsun» cümlesidir).

Türbenin duvarları zarif resimlerle işlenmiş. Üst kısmına bir baştan öbür başa kadar «Allahü Lâilâhe illâ hû...» yazılmış. Türbe tamir olundukça badanalanmış, nakış çiçeklerin üzeri bu suretle kapatılmış. Son tahribattan bu türbe de müteessir olmuş. Türbenin pencereleri, mihrab mahalli kâmilen parçalanmış. Duvarları kurşunlarla delinmiş, pencerelerinin tel kafesleri kaldırılmış. Avizelerin ve kandillerin çıplak zencirleri, hazin bir halde sarkıyor. Hatta mezarda bir define saklı zannetmişler, **Yavuz'**un muhterem validesinin mezarını bile altüst etmekden geri durmamışlar.

Her yer harab. Bu harabeler ortasında yetişen çimenler arasında, bazan duvar diplerinde, üstü başı temiz kadınlar çocuklarıyla beraber yiyecek arıyorlar. Ellerinde bıçaklar, ot topluyorlar, gıdalarını süprüntü içinde bulmaya çalışıyorlar. Uzakdan ihtiyar bir kadın, arkasında bir bohça dolusu ot, yüzünü çarşafıyla örtmüş ağır ağır iniyor. Kadına otu ne yapacağını sordum. Yanında ufak bir çocuk vardı:

— Yiyeceğiz, nideceğiz.

Dedi, gözleri yaşardı. Pek müteessirdi. Rus istilâsı esnasında Rum ve Ermeni vatandaşlarının mezaliminden adeta dilhundu. Onların tecavüzleri yanında Moskof istilâsı bir nimetti. Lâtif bir lâz şivesi ile müteessirâne anlattı. Rumlar ve Ermeniler tarafından kapıları mı tekmelenmemiş, çocukları mı öldürülmemişti; Hiç bir islâm sokağa çıkamaz olmuştu. Bir sene evvelki vatandaşlar, Ruslardan ziyade moskof olmuşlardı.

Bir az öteden, ayağında şalvar, ak şakallı bir imam

da yanımıza sokuldu. Kadının şikâyetlerini o da ikmale başladı. Hoca, Rus istilâsı esnasında Trabzon'da kalmış, «Sivaboda» yani «Hürriyet» in ilânını görmüş. Hocaya:

— Trabzon'da veba varmış, sahih mi? diye sordum, cevap verdi:

— Onu doktorlar bilir. Bizim alâmetimiz serçe kuşudur. Serçe kuşu olursa hastalık yoktur. Şimdi çok şükür serçe kuşu var, hastalık da yok!.

Hocayı en çok müteessir eden, Ermeniler. Filhakika, bütün tahribat Kafkas Ermenileriyle Erzurum, Erzincan ve Van taraflarından Rusya'ya kaçan, bilâhare Osmanlılardan intikam almak için Rus Ordusuna gönüllü giren Ermeniler tarafından yapılmış. Rus idaresi, hemen umumun rivayetine göre, muntazam imiş. Halk yiyecek ve içecek tedarikinde hiç güçlük çekmemiş. Müsekkirat memnû imiş. Ruslar ahaliyi yol inşasında çalıştırıyor, bol bol para, ekmek, şeker ve çay veriyorlarmış. Hatta Ermeniler tarafından tesallut vâki oldukca şiddetle men ediyorlarmış. Halk Rus idaresinden hiç bir fenalık görmemiş. Fakat Bolşeviklik zuhur edince, iş değişmiş. Rus neferleri zabitlerini dinlememeğe başlamışlar. İşte o zaman Ermeniler, serbest kalmışlar. Bolşevikliğe sülûk eden Rus neferleriyle birlikde yağmakârlığa ve bilhassa Türklere zulum etmeğe, ortalığı tahrib eylemeğe koyulmuşlar. Osmanlı ordusu yetişinceye kadar her tarafı yakmışlar, yıkmışlar. Ordunun yaklaştığını hisseder etmez ellerine geçen islâmları fecî bir surette öldürmüşler, en güzel beldeleri harâbezâra çevirmişler. Trabzon bu tahribatın Karadeniz sahilinde feci bir numunesi. Sokaklarda görülen rusca yazılar, elim bir istilânın acıklı kitabeleri gibi duruyor...» [231]

---

231 Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 3-8

Documents sur

les Atrocités

Arméno-Russes

GERÇEĞİN SESİ BOĞULAMAZ!..

Rus ve Ermeni müşterek mezalimini tevsik eden sayısız rapor ihtiva eden eserin kapağı... Ermeni yalan ve yaygaralarını duyurmak üzere bütün Batı dillerinde neşredilmiş olan yüzlerce propaganda eserine mukabil hakikati anlatan çok mahdut neşriyattan biri...

KARAR: II

«Kararı sabıkta her ne kadar beş yaşına kadar olanların kesilmesine karar verilmiş ise de, bu beş yaşındaki çocukların nüfus itibariyle ehemmiyeti derpiş ve ileride mensup oldukları milleti derhatır ederek atiyyen Ermeni Milleti için bir tehlike teşkil etmesi melhuz bulunmasından iki yaşına kadar olanların kesilmesine müttefikan karar verildi.

İMZALAR:

Reis: **HANZARLI MURAT** Kolordu Kumandanı: **BÜNYAMİN**

— Ermeni Amal ve Harekât-ı ihtilâliyesi isimli eserden —

«Documents sur les Atrocites Armeno - Russes» (Rus-Ermeni Mezalimi Üzerine Vesikalar) isimli tabı yeri ve naşiri zikredilmemiş büyük boy 83 sahifelik Fransızca eser Doğu Anadolu ve Karadeniz sahillerinde halktan istintak suretiyle tanzim edilmiş sayısız rapor ihtiva etmektedir. Bu eserden Trabzon havalisi ile ilgili bir iki raporun aynen tercümesini takdim ediyoruz.

Maçka kazasına bağlı İspelâ'dan **Mehmed oğlu Alemdarzade** kırk yaşındaki **Besim'in** yeminli ifâdesidir.

Trabzon'un düşmesinden iki gün sonra, düşman Maçka'yı ve köyümüzü işgal etti. İşgalden bir gün önce ben, âilemle birlikte önce Mulaka köyüne ve sonra diğer köylere gittik. Bu gittiğimiz köyler Zavera ve Zanaî köyleriydi. Zanaî köyünde bulunduğumuz sırada, Rus askerleri oniki yaşında bir kızın ve maliye memuru **Osman Efendi'nin** kızının ırzına tecavüz ettiler.

Rus askerlerinin bu iğrenç hareketi, bizi, yukarıda adı geçen köyü bırakarak Hortokop'a sığınmaya zorladı.

Ruslar köyümüz olan İspala'ya girdikleri gün, onlarla işbirliği yapan yardakçı ermeniler, işkenceler ederek **Alemdaroğlu Hasan'ı**, **Veli Baltaoğlu'nu**, **Eyuboğlu Mehmed'i**, **Hacı Ahmed'i** öldürdüler. Ermeniler, yine aynı mahalde, **Hasan oğlu'nun** kollarını kesip, diri diri yaktıktan sonra, **Eyuboğlu Mustaaf'nın** oniki yaşındaki kızının ırzına tecavüz ettiler.

Müslümanların evlerini yağmaladılar ve türlü işkenceleri revâ gördükleri köy sâkinlerini hapsettiler.

Müslüman evlerinin tahribi işine Ruslar da katıldılar.

Trabzon'daki Hisar ve Cevizlik, Hacevara (Yeşilyurt) câmileri kiliseye tahvil edildiler.

Trabzonda bulunduğum sırada bir gün Ruslar Hat-

havur'da köy polisi **Koçzade Hikmet Efendi'yi** barbarca öldüren Rumların tahrikiyle, şehir polislerinden **Hasan Efendi'yi** astılar.

Daha birçok kimse, Rumların alçakça suikasdlerine kurban gitti. [232]

Yomra Nâhiyesinin alkafa köyünden **Osman kızı Fatma**'nın ve **Seliomğlu Mehmed**'in yeminli şahâdeti.

Nisanın birinci günüydü. Rusların köyümüze doğru yaklaştığını gören herkes muhacerete hazırlanıyordu. Ne yapmamızı öğrenmek üzere Durana köyü muhtarı olan kayınbiraderim **Kolanoğlu Mehmed Ağa**'nın evine gittim. Hemşiremle birlikte harekete hazır olmamızı bildirdi. Kız kardeşim **Hatice** ile birlikte, köydeki düşman ateşi kesilir kesilmez harekete hazır olacaktık. Kayın biraderimin daha bir çok kimse bulunan evinde misafir olmak zorunda kaldım.

Evde bulunanlar arasında Durana köyünden **Kolan Hasan Ağa,** karısı Ulviye; gelini **Hüsniye;** kardeşi **Kolanoğlu Ali** ve karısı **Zeliha** ve akrabalarından **Mehmed**'in karısı **Gülfem,** kızı onyedi yaşındaki **Güllü, Koromoğlu'**nun karısı olan kayınvaldesi **Fatma Zâkire, Mehmed**'in kızkardeşi **Emine** ve çocukları; **Ayşe** ve gelini **Emine** vardı.

Ertesi sabah saat üçte düşman köyü işgal etti. Yüz elli askerden müteşekkil bir kazak müfrezesi geldi ve evde bulunan erkeklerle kadınları köyden bir çeyrek saat mesafedeki bir meydana götürdü. Kazak askeriyle birlikte bulunan üç Rus kadını onlara tercümanlık ediyorlardı.

Bütün günü bu mahalde geçirdik. Akşama doğru Ruslar, kadınları erkeklerden ayırdılar ve onları meçhûl bir istikamete sevkettiler. Sıramız gelince biz de bir buçuk saat mesafede bir yere götürüldük.

Gece boyunca, Durana'lı **Pashoğlu Ali**'nin onsekiz

---

[232] Documents sur les Atrocités Arméno-Russes, sh. 81

yaşındaki genç kızı **Emine**'ye gözlerimizin önünde tecavüz edildi. Kardeşim Hatice'nin yeni doğmuş çocuğu Ruslar tarafından havaya atıldı ve düştüğü sırada kılıçla ikiye biçildi. Ruslar diğer çocukları da öldürdüler.

Hasan'ın karısı **Mevlûde, Kolanoğlu Hasan**'ın sekiz yaşındaki kızı ve adlarını bilmediğim daha bir çok Müslüman kadınları iğrenç bir şekilde kirletildiler.

Bu insanlık dışı muameleyi görmeye tahammül edemiyen ve müdahalede bulunmak isteyen bir Rum kadını, Rus askerleri tarafından dipçik darbeleri ve süngülenmek suretiyle öldürüldü.

Rusların bu meş'um işlerle meşgul bulunmalarından ve gece karanlığından faydalanarak vadiye kadar kaçtım. Gece yarısı saklandığım kuytu yerden çıktım ve Osmanlı askerlerinin bulundukları Ömer Köyüne vardım.

Bu köyde, **Hurşud Pashoğlu**'nun torunu **Zehra**'nın; **Osman İskenderoğlu**'nun karısı **Hacı Hatun**'un, baldızı **Nadiye** ve kızları **Binnaz**'la **Meryem**'in iğrenç bir şekilde kirletildikten sonra öldürüldüklerini öğrendim. [233]

Şimdi yine tarihci **Ahmet Refik Bey**'i dinleyelim:

«...Trabzon'un mazisini Batum'un haliyle mukayese, kalbde acı bir tesir husule getiriyor. Trabzon, bir zamanlar medenî bir imparatorluğun merkeziydi. Anadolu'nun bir ucunda İstanbul, öbür ucunda Trabzon, kahraman **Fatih**'in zafer yollarına rekzettiği çiçekler ve güllerle müzeyyen iki tarif abide idi. Hakîm **Sinan**'lar Trabzonda, **Yavuz Sultan Selim**'in Bizans surları içindeki muhteşem ve mutantan sarayında edebî meclisler akdederken, Rusya'da müthiş bir çar Rus kavmini vahşetden kurtarmaya çalışıyordu. Karadeniz'de ticaret için **Yavuz**'un huzuruna sefirler gönderen, niyazmendâne nâmeler takdim eden çarların teb'aları şimdi Osmanlılığın dört asırlık fütuhat

---

[233] a.g.e. sh. 82

sahalarını çiğnemişler, **Yavuz'un** muhterem anasının bile mezarını hâk ile yeksan etmişler! Oh! Bu dayanılmaz, unutulmaz, onulmaz bir yara. Trabzon'dan çıktığımız halde el'an müthiş bir istilânın enkazı görülüyor. Yol kenarlarında kamışdan çadırlar, araba parçaları, boş fişek kovanları at kafaları, müthiş bir fil gibi yolun üzerine devrilmiş yol makinaları kalbe elem veriyor. [234]

Trabzon'dan Batuma ve orasının tarafımızdan teslim alınışına şahid olan **Ahmed Refik Bey** Erzincan ve Erzurum'a gitmek üzere tekrar Trabzon'a dönmüştür. Trabzon ve Trabzon - Erzincan yollarındaki müşahedelerini ayni canlı uslûbu ile nakletmektedir.

«...Yollarda Rusların yapdıkları kereste fabrikalarına, harab yol makinalarına tesadüf olunuyor. Bu imar arzusuna mukabil, harab edilmemiş de hiç bir müslüman köyü yok. Yollarda ve köylerde hiç bir adam görülmüyor...» [235]

«...Yol döne döne iniyor. Bütün köyler harab. Halk vatanlarını, evlerini, ana ocaklarını bırakmışlar, kim bilir nerelere gitmişler, nerelerde ölmüşler! Bu güzel Anadolu böyle miydi? Bir zamanlar bu ocaklardan da dumanlar tüter, bu ovalarda da sürüler otlar, bu evlerde de mes'ud âileler kanaatle, fakat saadetle yaşarlardı. Şimdi her köşe bir mezar, her yer bir harabezâr...

Ardasa'ya geldiğimiz zaman, harabeden başka bir şey görülmüyordu. Ortalık karardı. Güneşsiz, gurubsuz, donuk ve soğuk bir akşam. Rusların tahribatından, Ermenilerin mezâliminden kalbe dehşet geliyor. İnsan bir fener direği görse darağacı zannediyor. Ardasa, harab. Cami'in içinde, mezarlık kâmilen perişan. Cami ile medre-

---

234 Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 16
235 Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 20

se ahıra tahvil edilmiş. Mezarlığın bir kısmına kahvehane yapılmış. Sokaklar fişek kovanlarıyla dolu...» [236]

«...Türkisinin şen ve şakrak nağmeleriyle oynarlarmış. Şimdi, bu nağmelerin hazin bir hatırası bile kalmamış. Ruslar burada pek çok insan öldürmüşler. Ordumuzun Kabak Tepe Muzafferiyeti Ardasa'da Rusları çıldırtmış. Bir çok ehl-i islâm, Rumların teşvikî yüzünden casuslukla itham edilmiş, nâhak yere öldürülmüş. Rumlardan bazıları Ruslara hasbî casusluk etmişler, kendilerini moskof idaresi altında ebediyyen yaşayacak sanmışlar. Rus Bolşevikleri, İslâmların felâketini bir kat daha artırmış..» [237]

«...Yolun etrafı tek tük evlerle muhat. Çiçekli ağaçlar, mebzûl çayırlar, gümüş yapraklı söğütler altından, dere medîd bir çağıltıyla muttasıl akıyor. Ruslar en güzel meyve bahçelerini harab etmişler. Söğüt, cevizlerin kıymetdar meyve ağaçlarının kesilmiş kökleri, geniş ve beyaz maktâları, öldürülmüş bir insan gibi yerlerde duruyor. Bahçe sedlerinin taşları yıkılmış yola dökülmek için küme küme kırdırılmış. Gümüşhane'inin çarşısı, cami' meydanı bu harabeden nasılsa kurtulmuş. Tekke Köyü kâmilen harab. Civarındaki maden suyu toprakları turuncu renklere boyayarak mütemadiyen kaynıyor...» [238]

B — ERZİNCAN VİLÂYETİ

Yoluna devamla Erzincan'a gelen **Ahmed Refik Bey,** buradaki müşahedelerini de şu suretle tespit etmektedir.

«Erzincan, 2 Mayıs

Güneş ortalığı aydınlattığı zaman, bir harabe içinde

---

[236] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 20
[237] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 21
[238] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 23

bulunduğumuzu anladık. Gece mâi sisler içinde füsunkâr bir tesir icra eden yerler, yıkılmış, yakılmış, kırılmış ve parçalanmış kasabadan başka bir şey değilmiş, Erzincan, uzun, geniş bir ova ortasında. Etrafı karlı dağlarla çevrilmiş. Kemah Boğazı Sipikûr Geçidi, her taraf karla örtülü. Fakat bahçelerinde erikler, kayısılar, armudlar hep çiçek açmış. Uzakta, bataklıklar içinde, Fırat gizli gizli akıyor. Kasabadan bakıldığı zaman, güzel Fırat'ın feyyaz larını görmek kabil değil. Geçtiği yerler, ancak sahillerindeki çıplak söğüdlerden belli oluyor. Her tarafda melâl, harabî, sefalet, açlık manzarasıdnan başka bir şey görülmüyor. Bir zamanlar **Yıldırım**'ların, **Fatih**'lerin, **Yavuz**' ların ordularına makar olan bu güzel belde, şimdi şerefli mazisinden mahrum, âcz ve bîtâbî içinde tahrib edilmiş. Dört yüz seneyi mütecaviz bir zamandan beri Osmanlı idaresinde yaşayan, kahraman beylerbeyi ve yeniçeri serdarları idaresinde pür şan ve şeref mevcudiyetini gösteren Erzincan'ın şimdi metrûk ve perişan sokaklarında kimseler görünmüyor. Harabeden en ziyade kurtulan noktası, hükûmet konakları, askerî dairelerin, Belediye dairesinin ve civarının bulunduğu yerler. Oralarda, sefil ve perişan, yalın ayak, yüzleri yanmış, esvabları eskimiş, lime lime olmuş, fakr ve zaruretten, açlıkdan insanlığını kaybetmiş bir kısım halk. Bir zamanlar meyveler ve sebzelerle dut pekmezleri ve nefis armutlarla dolan pazarda, şimdi halkın iaşesini temin için ot satılıyor. Dükkânların büyük bir kısmı kapalı. Pejmurde kıyafetli halk, çarşı önündeki harab meydana toplanmış, kadın erkek alış veriş ediyorlar. Kirli üzümleri avuç avuç yiyorlar. Beyaz külâhlar içinde satılan tütünleri iştiha ile içiyorlar. Her şey pahalı. Soğanın bile okkası yüz kuruşa. İsteyen gümüş para ile, isteyen kâğıt para ile alış veriş ediyor. Altının kıymeti altı banknot.

Rusların avdetini müteakip Ermenilerin zulmettikle-

ՌՈՒՍ-ՀԱՅ ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆ

Պատերազմի միջոցին իրենց քաջութեամբը նշանաւոր հանդիսացած Հայ մարտիկներուն տալու համար Ռուս կառավարութեան յատկապէս Հայոց համար հաստատած Պատուանշանը, որուն ներքեւ կը կարդացուի հայերէն գիրերով «ՏԷՐ ԿԵՑՈ ԶՀԱՅՍ» արձանագրութիւնը․

MOSKOF TAHRİK VE TEŞVİKLERİNİ İSPATLAYAN VESİKALARDAN BİRİ!..

Harpte cesaret gösteren Ermeni çetecilerine verilmek üzere Ruslar tarafından çıkarılan madalya.

ri beldelerden biri de Erzincan. Vaktile yirmi bin nüfusu ihtiva eden kasabada şimdi üç dört bin kişi bile yok. Rusların istilâsı hengâmında kasabada kalanlar fakir ve âciz halk. Bunların da yedi yüze yakın kısmı Ermeniler tarafından kesilmiş, öldürülmüş, yakılmış ve kuyulara atılmış. Kasaba Osmanlı Ordusu tarafından şubatta işgâl olunmuş. Ölülerin toplanması hâlâ bitmiyor. Bu fec'i kan ve sefalet manzarası karşısında karlı dağlar, bahara hazırlanan ovalar, henüz çiçeklenen ağaçlar samit ve sakin, Fırat, yine sessiz, mütevazi ve pür vakar yoluna devam ediyor. Kuşlar yine harabeler ortasında melûl ve mahzun düşünüyor. Bedbaht Erzincan'lıların yanık, müessir, kürdî makamlarla söyledikleri türküler şimdi hakikaten yerini bulmuş. Bugün o türküler söylendiği, o hazin nağmeler yurtlarına dönen felâketzadeler lisanından işitildiği zaman müteessir olmamak kabil değil:

Dersim'in altı kelek
Harput'a gidek gelek
Ağam yanımda olsun
Torba takak dilenek. [239]

C — ERZURUM VİLÂYETİ

Milâttan takriben bin yediyüz yıl evvel Etiler tarafından küçük bir höyük olarak kurulan Erzurum, M.S. 80 yılında Romalılar'ın eline geçmiştir. Burasını İran'a karşı bir müstahkem mevki olarak kullanmak isteyen Romalılar, şehri 415 yılında Karaz'da yeniden inşa ettiler. İranla Bizans arasında bitip tükenmek bilmeyen mücadelelere sahne olan Erzurum, 502 yılında sadece iki yıl için İranlıların eline geçmiştir.

---

239 Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 26-29

683 Yılında **Hazret-i Ömer**'in gönderdiği bir ordu, Erzurum'u Bizansın elinden almaya muvaffak olmuşsa da şehir 755 yılında tekrar Bizansın hakimiyeti altına düşmüştür. Bir sene sonra Abbasi Halifesi **Mansur**'un gönderdiği bir ordu ile kurtarılıp, Bizansın elinden tekrar alınmıştır. Bu tarihten 959 yılına kadar Arap - Bizans mücadelesine sahne olmuş ve zaman zaman el değiştirmiştir. Nihayet Arapların yerlerini Türklere terketmeleri ile bu mücadele, Selçuklu - Bizans mücadelesi şeklinde 1071 «Malazgirt Meydan Muharebesi» ne kadar sürüp gitmiştir. Büyük Türk Hükümdarı **Alparslan**'ın bu emsalsiz zaferi ile ebediyyen Müslüman Türk Milletine mal edilen Erzurum, «Anadolu'nun Fethi» için elde edilmesi zarurî bir kilit noktasıydı.

Daha 1049 yılında Anadoluyu zaptetmek için Kurasının ehemmiyetini kavrayarak şehri ele geçirip Erzen adıyle yeniden tesis etmişlerdi. (Erzen-i Rum) Gerçekten 1071 den sonra Anadolu üzerine iman dalgaları halinde atılan mübarek fetih orduları, ilk karargâhlarını Erzurum ovasına kurarak harekete geçiyorlardı.

Anadolu'yu ele geçirmek için Erzurum'un taşıdığı tarihî ve stratejik ehemmiyet, Moskof'un Kafkasyaya ulaşabildiği gündenberi dikkat ve alâkasını celbetmiştir. Bu yüzden Ruslar, ellerine geçen her fırsattan istifade ederek daima Erzurum üzerine sarkmaya ve bu serhad şehrini zorlamaya çalışmışlardır.

Birinci bölümde anlatıldığı üzere Erzurum tarihte ilk defa 1828 Türk - Moskof Harbi sırasında vahşi slav sürülerinin işgaline maruz kalmak bedbahtlığına uğramışsa da 1829 «Edirne Muahedesi» ile çabucak kurtarılabilmiştir.

Erzurum en korkunç Moskof taarruzuna Doksanüç Harbinde (1878 Harbi) uğramıştır. Fakat «Azizi-

ye Tabyaları» önünde çoluk, çocuk ve kadınlarıyle kahraman Erzurum halkının gerçekleştirdiği dâsitanî müdafaa, yalnız Erzurumu değil bütün Anadolu'yu Moskof istilâsından kurtarmıştır.

Bu harpte Rusların gerek Kafkas ve gerekse Rumeli cephelerinde icra ettikleri mezâlim, ciltlerle anlatılsa tükenmez. Cephelerle Merkez arasındaki yazışmalarda ve bu harbe iştirak edenlerin hatıralarında yer alan iç paralayıcı «Moskof Mezalimi» görgü şahidlerinin ağzından nakledilmektedir. [240]

Biz daha ziyade Birinci Cihan Harbi esnasında Ermenilerle müştereken icra edilen fecî zulümleri bir nebze belirtmek istiyoruz.

Yukarıda tafsil edildiği üzere Birinci Cihan Harbinde tekrar Rus işgaline uğramak bedbahtlığına maruz kalan Erzurum, çok feci bir mezâlime sahne olmuştur. Moskof askerlerinin Ermenilerle birlikte icra ettikleri bu zulûm ve facialarıı yine kurtuluşu müteakip oraya giden Ahmet Refik Bey'den dinleyelim:

«...Her tarafda müthiş bir istilânın tesiri görülüyor. Geçirilen facialar herkesin kalbinde unutulmaz bir tesir hasıl etmiş. Belediye dairesinin önü, yüzleri sımsıkı kapalı, kemersiz çarşaflı, yalınayak kadınlarla dolu. Bunlar açlıkdan şikâyet ediyor, Belediyenin merhametine sığınıyorlar. Ötede, iki üç sarıklı, kuyularda bulunmuş bir nâşı yüksek bir taş üzerine koymuşlar, ellerinde kazmalar mezar kazmakla meşgûller. Ne hazin manzara! Karlı dağlar, menekşe sisler altında siliniyor, akşamın gariplikleri ovalara yayılıyor...» [241]

«...Fıratda yüzlerimizi yıkadık. Hava kararıyor. Biraz ötede, Fıratın coşkun zamanlarda geçdiği, şimdi ça-

---

[240] Fazla bilgi için bak: Gazi Ahmed Muhtar Paşa, a.g.e. — Mehmet Arif Bey, a.g.e.

[241] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 31

kıllardan mürekkep geniş izler bıraktığı yerlerde, iki köpek, bir adam ölüsü bulmuş, yemekle meşgûller. Zavallı adam, çorapları bir tarafda, gömleği parçalanmış, başı kopmuş, vücudu hurdahaş olmuş. Morarmış, kurumuş bir vücud, deşilmiş bir karın çakıllar üzerinde yatıyor. Fecî manzara! Bu cinayet kalbe dehşet veriyor...» [242]

«...Bazan köylerine dönen yolcuların, öküzlerini çayırlara salmış, kağnılar üzerinde çocuklarıyla beraber ot yedikleri görülüyor. Bu beldelerin en büyük düşmanı açlık. Köpekler bile mezarlara yeni gömülen ölülerle karınlarını doyuruyorlar.

«Kötür Köprüsü» geçildikten sonra, «Mamahatun» sırtı kenarından görülmeğe başladı. Ruslar derenin kenarına bir istihkâm parkı yapmışlar. Park, alat ve malzemesiyle kâmilen duruyor. Akkoyunlu padişahlarının bu lâtif beldesi, camii türbesi, hamamı, hanı, muntazam ve yüksek binalarıyla tahrib edilmiş. Cephaneler cami'e doldurulmuş. Ermeniler camii de berhava etmişler. Bu tarihî binanın bütün köşeleri birer taş parçası gibi bir tarafa atılmış. Cami' temelinden yıkılmış, mahvolmuş. Patlamamış topçu cephanesi, bağlarla fişekler, arabalarla cephaneler, yığınlarla duruyor. Hamam ve türbe esasen harab. Bütün Mamahatun'da kârgir han ile türbeden başka nisbeten tahrib edilmemiş bir bina yok. Türbe geniş ve alçak bir kule şeklinde. Kapısının Selçuk tarzındaki tezyinatı, kûfî yazıları gâyet zarif. Asıl türbe, içinde mahrutî kubbeli ufak bir dairede. Ruslar burayı telgraf merkezi yapmışlar, sonra alet ve malzemesiyle birlikde yakmışlar. Yanında büyükce bir İslâm Mezarlığı görülüyor. Burası Mamahatun'un yüksek bir noktası. Aşağıda, evler arasından, kavaklar altından ufak bir dere akıyor, istihkâm parkı önünden geçen sulara karışıyor. Ermeni-

---

[242] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 32

ler, Mamahatun'da yüzlerce insan telef etmişler. Parkın yanındaki çukur Türk nâşlarıyla dolu...» [243]

«...(Ilıca)ya yaklaşıldığı zaman, Erzurum müdafaası için yapılan tel örgüler görülüyor. Yollar ıssız. Bazan, kenarlarındaki hendeklerde kesilmiş başlarla, koparılmış el ve ayaklara tesadüf ediliyor. Yarabbi! Buralarda ne cinayetler irtikâb edilmiş! Şimdi insandan eser görülmüyor...» [244]

«...Erzurum, bir harabe gibi. Camiler, anbar vazifesi görmekle kurtulabilmiş. Maamafih bunların da müstesnası var. **Lala Mustafa Paşa Camii, Mimar Sinan'ın** bu güzide eseri, bütün meziyyetlerinden mahrûm. Pencerelerinin etrafını süsleyen renkli çiniler bile sökülmüş. Erzurum'un bu kısmı kâmilen harab. Hükümet dairesi, mir-i emâkîn dumandan simsiyah kesilmiş, korkunç bir iskelet halinde, dört duvardan başka bir şey değil. Kilise Meydanı civarı, islâm mahalleri yıkılmış, idâdî mektebi, tiyatroya tahvil edilmiş. Çarşı içinde Ruslardan kalma, üzerlerinde Rusca yazılar yazılı sinema mahalleri var. Çeşmelerin hemen kâfesine numaralar konmuş. İçilecek ve içilmeyecek sular ayrılmış. Erzurum'un menba suları o kadar lâtif ki, bu çeşmelerden su içmeğe bile lüzum yok.

Çarşıların bir kısmı açık, bir kısmı kapalı. Kahveleri ve dükkânları oldukca kalabalık. Satılan şeyler hemen kâmilen Rus emteası. Çay, biber, hardal, kola, mebzul ve ucuz. Ahali henüz yerlerine avdet etmemiş. Mevcut nüfus ancak onbin kişiyi tecavüz edebiliyor. Erzurum, Ruslar tarafından mühim bir ussül hareke ittihaz edilmiş. Şehre pek çok emtia getirilmiş. Rus zabitleri aileleriyle birlikte Erzurum'a yerleşmişler. Eğlenceleri, tiyatroları, sinemalar, hiç bir şey eksik değil. Rusların çekilmesi üzeri-

---

243 Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 33-34
244 Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 35

ne şehir kâmilen Ermenilerin elinde kalmış. İşte bütün zulümler, yangınlar ve facialar o zaman başlamış. Yalnız Erzurum sokaklarında toplanan İslâm na'şı dört bini mütecaviz. Evlere doldurulup yakılanlar, yol yaptırılmak bahanesiyle uzaklara götürülüp öldürülenler bu hesaba dahil değil.

Erzurum'da yakılan binalar hesabsız. Martın dokuzunda çekilen Ermeniler hemen her tarafı yakmışlar, yıkmışlar, icab ettiği zaman da müdafa etmişler. Taş hanların üzerindeki mermer yaraları bu müdafanın son eserleri. Daha ziyade müdafada bulunamıyacaklarını anladıkları zaman peşlerinde ölüm ve ateşden mürekkep bir harabe bırakarak kaçmışlar. Fecî intikam...» [245]

«Erzurum, yaralanmış, bir kahraman gibi. Asırlardan beri Osmanlı serhadlarını bekliyor. Tarihimize şan ve mefharet sahifeleri ilâve eden güzel belde, şimdi büyük bir felâketten kurtulmuş, yaralarını tedavi ile meşgûl bir insan vaziyetinde. Osmanlıların asırlardan beri yapdıkları âbideler ve camiler yanmakla bitmemiş. Bu binalar ne muhasaralar görmüş, ne kahramanlıklara şahid olmuş! Selçukî tarzında yapılan camilerden «Ulu Câmi» ile «Eski Medrese Camii» Erzurum'da Osmanlılardan evvel yaşayan Türklerin son yâdigârları. «Eski Medrese Camii»nin, kırmızı tuğla üzerine maî çinilerle müzeyyen minaresi, nefis bir eser. **Evliya Çelebi'nin**: «Bu minareler kâşe-i çîn ü hûrşîd gibi dırahşan olup pertev uruldukda çeşm-i benî adem hıyrelenir,» demesi doğru imiş. Kapısı mihrab şeklinde. İki tarafında gayet zarif çifte kartal resimleri var. Bunlardan sol tarafdaki resim harab olmuş, kapının üst çerçevesi kırılmış.» [246]

---

[245] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 38-39

[246] Ahmed REFİK, a.g.e. sh. 39

Bir de Erzurum'daki bu facialara ait yerinde tespit edilmiş bir kaç raporu dikkatlerinize sunalım:

«Tahkikat Komisyonu, Zarif Bey Köyü'nü harabe halinde buldu. Resmî daire iki katlı bir bina ve yeni inşâ edilmişti. Binanın iki cephesi var ve bin liraya mal olmuştu. Rus - Ermeni çeteleri binayı harabetmiş, oturulmayacak hale getirmişlerdi. Halkın para ve eşyası yağma edilmiş, alınıp götürülmüştü. Her türlü imkândan mahrum bulunan köy sâkinleri sefâlet içinde kalmışlardı. Komisyon, resmî dairenin fotoğrafını çekti.

Komisyon, 28 Mayıs 1332 (1916) tarihinde Mama - Hatun Nahiyesine gitti. Evlerin beşte dördü düşman tarafından tahrip edilmişti. 280 evden sadece 60 tanesi kalmıştı. Cami, kiliseye tahvil edilmiş ve içeride mühim bölümler tahribâta uğratılmış, yıkılmıştı. Minaresine ise bir çan asılmıştı. Müslüman halk her türlü mezâlime maruz bırakılmıştı. Evleri yağmalanmış, kadınlara ve genç kızlara tasallutta bulunulmuştu. Kadınlarına tecavüzde bulunulan âileler arasında **Bayramoğlu Ethem, Cemal** ve **Dedeoğlu** âileleri vardı. Belediye kâtibi **Bekir Efendi**'nin âilesi de aynı akibete uğramıştı.

Fatma Hanım adındaki Müslüman kadın, namusunu müdafaa etmek istemiş, muvaffak olamadığı için, intihar yoluyla hayatına son vermişti. Bu kadıncağızın meş'rû müdafaasına öfkelenen Ruslar ve Ermeniler evini ve bütün akrabalarını yakıp yıktılar. Kırk kadar genç, esir olarak Erzurum'a gönderildi. Şimdiye kadar bunların akibetleri hakkında hiçbir haber alınmamıştır.

Komisyon, Humlar Köyü halkının her türlü mezâlim, işkence ve ırza tecavüz hâdiselerine marûz bırakıldığını tesbit etti. Fâiller, Ruslar ve Ermenilerdi.

Vartik Köyünün Ermenileri, başlangıçtan itibâren Rus ordusuna katılmışlardı. Köyün işgali sırasında bir kaç yüz Ermeni gelip zorla Müslümanların evlerine yer-

leştiler. Bu evleri Müslümanlardan gasbettikleri eşyalarla istedikleri şekilde döşediler. Camii yıktılar.

Şurlar Köyünde oturulabilecek ancak üç ev kalmıştı. Ömer Ağa, Merik - Ali, köyleri komisyon tarafından insandan hâli ve başdan başa yıkılmış bir halde bulunmuştur.

Topal Hasan, Hüseyin Efendi ve Tuzla köyleri kısmen yıkılmıştır. Bu köylerde hiç bir canlı varlığa rastlanmamıştır.

30 Mayıs 1332'de, komisyon, Vartik Tuzla (Salim), Zara, Vartik, Aktaş, Kara Çulan, Zelge ve Kışlak köylerini ziyaret etti. Bu köylerin birincisi aşağı yukarı boş denebilecek bir haldeydi. Zara - Vartik Köyü halkı Ermenilerden çok çekmişlerdi. Evleri barkları yıkılmış, eşyaları götürülmüştü; ziraat âletleri tahrip edilmişti. Kadınlara ve genç kızlara, âilelerinin gözleri önünde tecavüz edilmişti.

Servetoğlu Süleyman, Mustafa oğlu Durak, Süleyman oğlu Mahmud, Tosun oğlu Çavuş Mustafa, Mustafa oğlu Nail, Bayburdlu Rüşdü, Mehmed, Mustafa âilelerinin namusunu müdafaa etmek istedikleri için katledilmişlerdi. **Mustafa**'nın karısı **Fethiye Hanım** ırzını korumak istediğinden süngüler altında can vermekten kurtulamamıştı.

Minşe oğlu Osman'ın her ikisi de oniki ve onüç yaşlarındaki iki kızı **Nuriye** ile **Fâika; Arif**'in on yaşındaki kızı **Kudret; Osman** ile **Hasan**'ın karıları ve bir başka genç kadın üç ay devamlı olarak Ermeni ve Rusların iğrenç tecavüzlerine maruz kaldılar. Yaşlı kadınlar bile bu felâketten kurtulamadı. Bu işkenceleri kendi nefslerinde yaşayanlar, komisyon önünde yaşlı gözlerle bütün bu alçaklıkları anlattılar. Köyün gençleri esir alınmış ve Erzurum'a sevkedilmişlerdi.

Akça Köyü: Daimâ bir tahrip plânını tatbik eden düşman,, bu köyü de yağmalamış ve harabe haline getir-

mişti. Gençler esir alınmıştı. Müslüman halkın evleri yıkılmış, eşya ve paraları alınmıştı. Köyde kalmış olan altmış - seksen yaşları arasındaki ihtiyarlar dövülmüş, son meteliklerine kadar bütün paralarını Ermeni - Rus haydutlarına vermeleri için işkenceyle mecalsiz düşürülmüşlerdi.

Köyün Muhtarı **Edhem Ağa**, dipçiklerle vurulmak suretiyle öldürüldü. **Karahan oğlu İsmail Ağa**, bu barbarların öldürücü bıçak tehditleri altında yegâne serveti olan elli lirayı vermek zorunda kaldı. Onüç yaşındaki **Zübeyde** adlı bir kıza, alenen tecavüz edildi.

Karaçora Köyü: Düşman, köy sâkinlerinin eşya ve hayvanları da dahil olmak üzere her şeyini almış götürmüş. Komisyon, Hogik köyünde ancak doksan sekiz oturulabilir ev buldu. Evvelce aynı köyde ikiyüz on ev bulunmaktaydı. Cami, Ruslar ve Ermeniler tarafından ahır haline getirilmişti. İşgal sırasında köyde kalmış olan onaltı genci esir olarak götürdüler.

Kabunduruk ve Mustafa Köyleri diğer Müslüman köyleri gibi harâbe haline getirilmişti. Ermeniler, hayvan zahire ve eşyaları da dahil olmak üzere köylülerin her şeyini almışlardı. Ondokuz köylüyü de Erzurum'a göndermişlerdi. Bunların akibetlerinden hiçbir haber alınamamıştır. Eyüboğlu Köyü Rus ve Ermeniler tarafından tahrip edildi. Şu şahıslar da işkencelerle öldürüldü: **Hançer oğlu Hüseyin; Hüseyin oğlu Dursun; Hasan oğlu Mehmed** ve anası; **Hasan oğlu İsmail, Hüseyin oğlu Ali, Hasan oğlu Mahmud.**

Sugundlı Köyünden Salih oğlu Yusuf, daha önce aynı akibete uğratıldı.

Düşman Sermeci Köyünde otuz iki, Çiftlik köyünde ise yirmi evi tahrip etti. Köyde bulduğu her şeye el koydu, yirmi altı kişi esir edildi.

Mustafa oğlu Osman, Durak kızı Süreyya, Mustafa Molla'nın ve **Mustafa**'nın altışar yaşındaki kızı ve oğlu Rus ve Ermeni kılıçları ile parça parça edildiler. **Mustafa** köyünden **Zeynel oğlu Kuli, Mehmed oğlu Durak** ve **Rıdvan oğlu Hüseyin** de süngülenmek suretiyle öldürüldüler.

Ovacık Köyü: Bu köy de yağma ve tahrip edildi; ayakta sadece yirmi ev kalmıştı. **Zaza Ali**'nin güzel kızına tecavüz edildi ve onu müdafaa etmek isteyen kayınbabası, Ermeniler ve Ruslar tarafından öldürüldü.

Pekriç Köyü mezâlimin her türlüsüne sahne oldu. 1332 (1916) Haziranının birinci günü köye varan komisyon, harâbelerle karşılaştı. Cami tahrip edilmiş mezarlık bile vahşice yakıp yıkmadan kurtulamamıştı. Bütün ziraat âletleri tahrip edilmişti. Rus ve Ermeni çeteleri Müslüman halkın parasını ve eşyasını almışlar, hayvanlarını götürmüşlerdi. Köye girer girmez mâbedin eşiğinde duran **Karaca Ali**'nin altı ve yedi yaşlarındaki iki çocuğunu öldürüp başlarını vücudlarından ayırdılar ve halka teşhir ettiler. Bu şahısları da öldürmek suretiyle cinayetlerinin sayısını arttırdılar. **Fethullah oğlu Ahmed, Refik Ahmed Efendi, Ako oğlu Onbaşı Kaya, Vecedeli Mehmed, Mihi oğlu Molla, Mehmed Çavuş** ve **oğlu Osman Haydar Ağa, Halim, Hafız Oğlu Halil, Dellal oğlu Ceri** ve dokuz yaşındaki **Eyub, Mevlud Altıntaç**'ın annesi, **Şeyh Beşir**'in onbeş yaşındaki kızı, **Hoti Mustafa**'nın hasta kızı **Fatma, Karslı Dehri**'nin **Halime** ve **Esmer** adlarında sekiz ve dört yaşlarındaki iki kızı.

Sonra beşyüz Ermeni ve Rus, Fetriç köyünden **Ahmed**'in evine sığınmış ve saklanmış olan yüzelli kadına saldırdılar. Hepsine işkence yapıldı ve tecavüz edildi. Bu kadınların arasında **Ahmet Bey**'in zevcesi, **Mustafa Bey**'in biri oniki diğeri ondört yaşındaki kızları, **Selim kızı Fehime**, Muhtar **Şükrü**'nün yedi yaşındaki kızı, **Arif Çavuş**'un karısı **İzzet Hanım** da bulunmaktaydı. Ayrıca dört

kadın da dövülüp öldürüldü. Köy muhtarı ve arkadaşları bu kurbanların çürümüş başsız cesetlerini gösterdiler. Köyün eşrafından doksan yaşındaki **Dursun Ağa'nın** evini yağmalayıp her şeyini alan Rus ve Ermeni haydutları, bütün parasını vermesi için onu ölümle tehdit ettiler. Verecek hiçbir şeyi kalmayan zavallıyı ayaklarını bağlayıp bir kuyunun ağzına baş aşağı sarkıttılar. Bu işkencelerle tatmin olamıyan haydutlar ihtiyarı fena halde dövdüler ve yarı ölü bir halde kuyunun yanına bıraktılar.

Ruslar ve Ermeniler tarafından yapılan mezâlimi mahallinde tahkik etmekle vazifeli komisyon iki ay müddetle Moskof işgali altında kalmış bulunan Tercan'a gitmişti.

Komisyon, 24 Mayıs 1332'de harâbe halinde bulduğu Kuru-Kol'a vardı. Komisyon orada yetmiş yaşında bulunan ve 1878 Harbi sırasında Kars'dan hicret etmiş **Mehmed Efendi'nin** malûmatına başvurdu. Komşu Mezkik Köyünde oturan ihtiyar, komisyon huzurundaki şahâdeti sırasında, akla hayâle gelmiyecek bütün mezâlimin faillerinin bilhassa Ermeniler olduklarını bildirdi. Kardeşi **İsmail'in** bir dipçik darbesiyle beyni patlatılmıştı; **Kürd Ahmed** diye anılan biri süngülenerek öldürülmüştü. Bu adamın **Esad** adındaki oğlunun kafasını kesmişlerdi. **Sabit oğlu Mehmet** ve altmış yaşındaki **Dursun oğlu Hasan** dipçik darbeleriyle öldürülmüşlerdi. **Ağa oğlu Ali,** sol kolundan yaralanmıştı. **Dursun oğlu Hasan'ın** karısı **İffet Hanım,** sağ kalçasından süngüyle yaralanmıştı.

Komisyon, aynı gün Terpusek köyünü ziyaret etti. Köyde kalmış olanlar sadece yaşlı kadınlarla yaşlı erkeklerdi. Muhtar **Hüseyin** ve köy sâkinlerinden **Sedad oğlu Musa,** köylerinin işgalinden itibâren cereyan eden hâdiseleri anlattılar. Yerli Ermeniler ve Kazaklar, bütün para ve mal gibi kıymetli şeyleri müsadere etmişler, hayvanlara, erzaka el koymuşlardı. Ermeniler ve Ruslar bilhas-

sa kadınlara etmediklerini komamışlardı. Kadınlar kapıları açık bulundurmak ve şalvarsız dolaşmak mecburiyetinde tutuluyorlardı.

Yirmi kadına işkence edilmişti.

Midhat'ın karısı **Suna**, iffetini kurtarmak için bütün varı yoğu olan otuzbeş lirayı vermişti. Komisyon huzurunda da şahâdette bulunan bu kadın, para vermesine rağmen haydutların tasallutundan kurtulamamıştı.

Şikâyet için gittiği Rus Kumandanı, bedbaht kadına tasallut etmek suretiyle cibilliyetine yaraşan cevabı vermişti.

Sıkı Köyü: İki ay müddetle düşman işgali altında kalan bu köy tam bir harâbe manzarası gösteriyordu. Kırk evden ancak onikisi oturulabilir vaziyetteydi. Köyün bir değeri olan nesi var nesi yoksa alınmış ve erkek nüfus Erzurum istikametine sevkedilmişti. Ermeniler ve Ruslar, para ve mal elde etmek için birbirleriyle yarışmışlardı.

Dikkate değer husus: Rus Kumandanı Kazanlı, Müslüman asıllı **Arslan Bey** adında bir zabitti. Onun müdahalesi sâyesinde, burada tecavüze uğrayan kadınların sayısı nisbeten azdı.

Timur oğlu Murad'ın karısı **Zeyneb, Ahmed oğlu Mehmed**'in karısı **Hava, Yağız oğlu Mehmed** kızı **Güllü, Beşir oğlu Şakir** kızı **Zekiye, Beşir oğlu Refet**'in karısı **Fehime** müthiş işkencelere uğratıldılar.

Namusunun kirlenmemesi için mücadele eden yirmi beş yaşında bir başka kadın bomba atılmak suretiyle öldürüldü.

Pazılı **Hıfzı** adında bir köylü, yıllarca önce, bir Ermeni kadını ile sevişmek suretiyle evlenmişti. Ermeniler bu adamın gözlerini süngülerle oydular, vücudunu parça parça ettiler. Karısı ve on beş yaşındaki kızı Ermeniler tarafından götürüldü.

Ermenilerle çatışmak istemiyen Rus kumandanı **Arslan Bey**, köylülere evlerinden çıkmamalarını tavsiye ile iktifa ediyordu. Bazan da yardım etmek için piyade müfrezeleri gönderdiği de oluyordu.

Gök-Taş Köyü: Burada ermeniler yirmi yedi evi tahrip etmişlerdi. Komisyon, işgal sırasında köyde kalmış olan **Reşid, Mahmud, Hasan, Mevlûd Çavuş, Hüseyin Çavuş**, adlı şahısların malûmatlarına müracaat etti.

Düşman Pasinler'e ondört genç göndermiş, bunlardan dördü kaçmaya muvaffak olmuştu. Bu dört genç, kendilerinin tahkimât işlerinde çalıştırıldıklarını söylediler. Günde beş kişiye sadece üç okka katıksız ekmek veriyorlardı. Aralarından iki kişi açlığa dayanamıyarak ölmüştü.

Bu köyde, Ermeni birliklerinin üzerine ateş açtıkları bahanesiyle, biri ondokuz, diğeri yirmibeş yaşında olan iki genç süngülenerek öldürülmüştü. Köyün bütün kadınlarına, sekiz yaşındaki kız çocukları da dahil olmak üzere tecavüzde bulunulmuştu. **Nail** adında bir köylünün gelini **Hediye**, zorla Rus siperlerine sürüklenmişti. Orada haftalar boyunca düşman askerlerinin hayvanca arzularına âlet olmaya zorlandı. Bunların çekilmeleri esnasında Ödeyük'e sığınmaya muvaffak oldu. Köylüler Ermeni çeteleri arasında şu şahısları teşhis ettiler: Kötür'dan **Aleksan oğlu Antranik**, bu adama **«Antranik Paşa»** diyorlardı; Çikniz'den **Nişan, Olos Ermenak Tako oğlu, Sahak Mossik** ve daha başkaları. Düşman, **Ahmed oğlu Raşid**'in torunu olan dokuz yaşındaki **Mehmed'i** de beraberinde götürdü. Bütün ziraat âletleri ve evleri tahrip etmişti. Bir çok yerlerde yapıldığı gibi, cami ahır haline getirilmişti.

Alirik Köyü: Komisyon burada kuru-kol'un zengin eşrafından **Mehmed Bey**'e rastladı. Verdiği malûmata göre, Ruslar ve Ermeniler, bütün hayvanlarını ve karısının mücevherlerini almışlardı. Ayrıca biraz kıymetli gördükleri

her şeye el koymuşlardı. **Ahmed** ve **Mecid** adındaki iki adamını öldürmüşler, dayısının karısını iple boğmuşlardı.

Azılı haydut, **Antranik Paşa**'nın kumandasındaki Ermeni çetecileri her yerde işledikleri iğrenç suçları burada da tekrarlamışlardı. **Şakir Binbaşıoğlu**'nun sekiz yaşındaki kızı **Nigâr, Molla Şükrü Efendi**'nin dokuz yaşındaki kızı **Meliha**'ya hayvanca iştihaları bir türlü tatmin olmak bilmeyen çeteciler, tecavüzde bulunmuşlardı. **Yasin**'in torunu, **Emir**'in kızı yirmi yaşındaki **Esma,** biri beş, diğeri sekiz yaşında iki çocuk anası yirmi beş yaşındaki **Hasnur,** güzellikleri dolayısiyle Ermeni haydutlarının cinsî saldırışlarına hedef olarak seçilmişlerdi. Bunlar ric'at sırasında Ermeniler tarafından götürüldü. **Ali oğlu Sinan**, kılıçla öldürüldü. **Küçük Ömer oğlu** altmış yaşındaki **Ahmed,** ölümüne kasdedilerek hırpalandı ve sonunda öldü.

Komisyon sol kolundan süngü ile yaralanmış bir kadının, ayağından tabanca yarası almış bir ihtiyarın ve tecavüze uğramış genç kızlardan birinin resmini çekti.

Parsnik Köyü: Bu köyde de aynı mezâlimin tatbikçileri Ermeniler ve Ruslar olmuşlardır. Komisyon tarafından tesbit edildiğine göre, **Musa Oğlu Fehmi** adında bir ihtiyar üç hançer darbesiyle yaralanmış, muhacir **Halil oğlu**, Ermeniler tarafından katledilmiştir. Her zaman olduğu gibi bütün köy Ruslar tarafından yağmalanmış, cami ve mezarlık tahrip edilmiştir.

Komisyonun tesbit ettiğine göre, düşman kürtlerle meskûn köylerde yumuşak davrandığı halde, bütün zulüm ve işkence şenaâtini Türk köyleri üzerinde teksif etmiştir.

Pelekez köyünde, 22. tümenden **Binbaşı Rifat Bey,** Komisyona şu beyanda bulunmuştur: 1 Mart 1332'de Kursan civarında yapılan çarpışmada altı asker ağır şekilde yaralanmıştır; bunlar Mitralyöz Alayı beşinci taburundan Gümüşhaneli **Kibaroğlu Ferid;** Bağdadlı **Kellemitoğlu, Birinci,** Göreleli **Hüseyin oğlu Ahmed**; Birinci Alayın beşin-

-ci Taburundan ve İmam Kulluğu Köyünden **İsmail oğlu Hasan.** Bu yaralılar tarafımızdan alınamamış ve düşman tarafında kalmıştı. Bunların bütün rica ve yalvarmalarına yanlarından geçen Rus subay ve askerleri asla aldırış etmediler. Yaralarının gerektirdiği tıbbî ihtimamdan mahrum bir halde, zavallılar tam yirmi gün karlar içinde kaldılar.

Rusların hâinliklerinden çekinen köylüler, bunlara geceleri ekmek ve süt getiriyorlardı. Köylüler nihayet, fakat çok geç olarak, bu yaralıların Rus hastahanesine yerleştirilmek şartiyle, köye getirilmeleri müsaadesini alabildiler. Bu askerler, köyün Osmanlı Birlikleri tarafından geri alınması tarihine yani 21 Mayıs 1332 gününe kadar köyde kaldılar. Bu yaralıların görünüşleri insanda hazin bir intibâ meydana getiriyordu. İskeletten hemen hiç farkları yoktu. Hastalıkları ise, tedavisizlikten tehlikeli bir safhaya girmişti.» [247]

Erzurum ve havalisinde Ruslar ve onların himayeleri altında hareket eden Ermenilerin işledikleri fecî cinayetler ciltlere sığmaz. Bu sebeple bir kaç müşahede ile bir iki raporu nakletmekle iktifa ediyoruz.

D — KARS VİLÂYETİ

Ondokuzuncu yüz yıl başında hileli hulûl imkânları elde ederek Gürcistan'a yerleşen Rusya, Türkiye ile hemhudut hale gelmişti. Bu tarihten itibaren, Türk - Moskof harpleri biri Tuna, diğeri de Kafkasya'd a olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir.

İlk defa, Birinci Bölümde anlatılmış olan 1806 Türk - Rus harbinde Kafkaslardan Kars üzerine sarkan Moskof orduları, mahallî halkın da yardımıyle geri püskürtülmüştü.

---

[247] Documents sur les Atrocidé Arméno-Russes, sh.

Daha sonra 1828 Harbi esnasında yeni bir Moskof hücûm ve muhasarasına marûz kalan Kars, kahramanca müdafaa edilmiş olmasına rağmen sayı ve silâh üstünlüğünü haiz olan düşmanın eline geçti. Buradaki zayıf Türk kuvvetlerine kumanda eden **Emin Paşa**, içkaleye çekilerek çetin bir müdafaada bulunduysa da Ruslar'ın şehrin diğer kısımlarında icra ettikleri mezalimi durdurmak ümidiyle «eman» la teslim oldu.

Bu harpte, bilhassa «Ahısha Müdafaası» dillere destan bir kahramanlık misaliydi.

1830 Nisanına kadar Karsta kalan Ruslar, bu müddet zarfında katil, yağma, ırza tecavüz ve etrafı yakıp yıkma gibi sayısız zulûmler icra ettiler. O kadar ki şehrin işgalden önce ellibin olan nüfusu oniki bine indi. Yetmiş iki camiden kırksekizi tamamen yakılıp yıkıldı. [248]

1853 Kırım Harbi sırasında tekrar şiddetli bir Moskof taarruzuna uğrayan Kars, çoluk çocuk, ihtiyar ve kadınlarıyla halkın yedisinden yetmişine kadar silâha sarılmasıyla şanlı bir surette müdafaa edildi. Bunun üzerine devrine Osmanlı Padişahı **Sultan Mecid**, Kars'a «Gazi» ünvanını tevcih ettiği gibi bir de «Kars Nişanı» çıkarttırdı.

Ne yazık ki bu emsalsiz müdafaaya rağmen uzun süren Moskof muhasarası sonunda açlık ve hastalıktan bîtap düşen şehir 28 Kasım 1855 te şartlı olarak düşmana kapılarını açmaya mecbur kalmıştı. Ancak beş ay kadar esarette kaldıktan sonra, Ruslar'ın Sivastopolda uğradıkları hezimet üzerine imzalamaya mecbur kaldıkları 1956 «Paris Muahedesi» ile kurtarılabilmişti.

Kars, Moskof işgal ve istilâsının en müthiş ızdıraplarını «Doksanüç Harbi», denen 1878 Har-

---

248 M. Fahreddin KIRZIOĞLU, Kars Tarihi, C. I. İstanbul 1953, sh. 549

binde tatmıştır. Bu harpte şehre giren Rus askerleri, Başkumandanlarının emir ve müsaadesiyle üç gün üç gece kat'liam ve yağma yaptılar. O kadar ki bu feci mezâlimi terennüm eden bir çok halk destan, türkü ve koçaklamaları bu bölgede halâ ağızdan ağıza söylenmektedir. [249]

Bunların pek çoğunu derleyip neşreden **M. Fahrettin Kırzıoğlu**'nun eserinden bir misal nakledelim.

93 Kars Kars Kavgaları Türküsü

Gümrü'den yörüdü şapkalı kazak
Kars içinde eser bir acı sazak
Kaptan Paşa diyor: «Devranı bozak!»
Gel beri, gel beri bizim Osmanlı
Kavga koptu Kars'ın başı dumanlı.

Yaktı gülşen yurdu zâlim saldadı
Loris de zulmedip, verdi berbadı
Ardahan kan ağlar, gözler imdadı
Gel beri, gel beri bizim Osmanlı
Kavga koptu Kars'ın başı dumanlı

Mehrali Paşa da çok mertlik etti
Mansur'un evini yaktı, dağıttı
Hacı - Veli'nin de toyunu tuttu!.
Gel beri, gel beri bizim Osmanlı
Kavga koptu Kars'ın başı dumanlı

Muhtar Paşa aldı **Gâzi** şanını
Çevirdi Moskoflar çevre yanını
Yahnılar koparttı Nuh tufanını,
Gel beri gel beri bizim Osmanlı
Kavga koptu Kars'ın başı dumanlı. [250]

---

[249] Bak: M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Edebiyatımızda Kars, II kitap, İstanbul 1958

[250] M. Fahrettin KIRZIOĞLU, a.g.e. sh. 41

Bu harbin sonunda imzalanan «Berlin» Muahedesi»ne göre «elviye-i selâse» (üç vilâyet) denilen Kars, Ardahan, Batum, Rusya'ya terkedilmişti. Buraları tam kırk yıl moskof esareti altında kaldıktan sonra 1918 de «Brest-Litovsk Muahedesi» ile kurtarılabilmişti.

Bu bölge acı işgal günlerinin sonunda bir kere daha ve hepsinden şiddetli bir surette «Moskof mezalimi» ne sahne oldu. Bu sefer Moskof - Ermeni işbirliği sonunda ortaya çıkan kanlı ve müthiş facialar bilhassa Kars'ı ebediyyen unutulamıyacak bir derecede yaraladı.

Bu faciaları tarihci **Ahmet Refik Bey**'den dinleyelim:

«.. Sarıkamış Ovası at ölüleriyle dolu. Aç köpekler ölüleri yemek için başına üşüşmüşler, taaffün etmiş etleri yiyenler oldukları yere düşüp devrilmişler. Bütün ova ıssız ve tenha...» [251]

«... Sarıkamış'dan Kars'a kadar yol üzerindeki köylerden bir kısmı müslüman, bir kısmı malakan. «Yedi Kilise» Hristiyan köyü. Burada Çerkesler de sâkin. Köy bomboş. Evlerinin kapıları açık, pencereleri kırılmış. Sundurmaları samanlarla dolu. Odalarında sepetler, elbise parçaları; anbarlarında samanlar ve otlar, samanlıklarında dikenler var. İneklerini buzağılarını bağladıkları ipler alelacele koparılmış. Ufak kârgir odalarına bir melâl, bir mâtem, bir acı sinmiş. Aç kediler ayaklarımıza sürtündüler. Ağlar gibi hazin, acıklı, öksüz bir sesle miyavlamaya başladılar. Her tarafda, müthiş bir istilânın, korkunç ve acı bir firarın eserleri var. Ermeniler köyleri tahrib etmişler, peşlerinden koşan Osmanlılara Kars'da yeni bir müdafa kuvveti hazırlamak için buralarda yaşayan zavallıların ağızlarından lokmalarını, sırtlarından

---

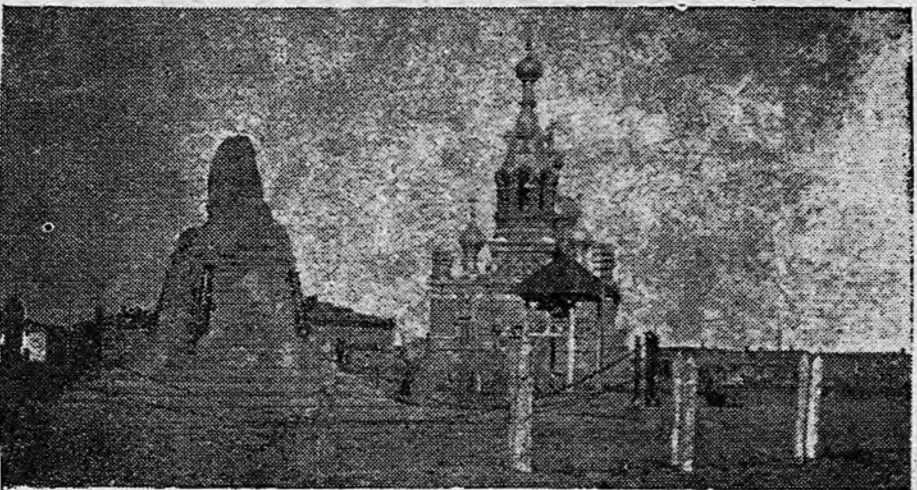
251 Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 46

esvaplarını, anbarlarından erzaklarını almışlar. Yollar, buzağı ölüleriyle dolu. Osmanlı takibinden kaçan Ermenilerin sol cenahı bu havaliyi târâc etmiş. Talan bu güzel köylerin en büyük düşmanı. Gözleri açık, boyunları uzanmış, masum ve bîçare yavrular gibi buzağı ölülerinin yol kenarlarında, dere boylarında bîruh ve bîmecal bir yatışları var ki, bu mâsum ölüler karşısında insanın boynu gayri ihtiyari bükülmemek, kalbin derinliklerinde acı bir sızı duymamak kabil değil...» [252]

«Kars heykeli, kilisenin önünde ve geniş bir meydanda. Heykel kahraman ordumuzun son sadmesiyle parçalanmış. Rusların kahramanlık timsâli cesîm bir heyûla, kolu kopmuş, ayağı kırılmış, bayrağı parçalanmış, taşlar üzerinde yatıyor. Âbidenin yalnız kâidesi, sivri bir kaya, etrafında da **Sultan Abdülmecid** devrinin topları kalmış. Kayanın altındaki dört köşe kâğgir duvarın her köşesine bir top konmuş. Bu topların ucu 1271, biri 1274 tarihli. Her biri 9 çapında, 23 kantar ağırlığında. Numaraları 370, 372, 526, 379. Üzerlerinde **Sultan Abdülmecid Han**'ın Tuğraları var. Heykelin kâidesi etrafında kanatları kırılmış tunç kartallar, sarı tozlar, birçok Rusca harpler, üzerlerinde Rusça yazılı tunç levhalar, madalya şeklinde tunçtan general resimleri parça parça yerlerde yatıyor. Bu heykel 1293 muvaffakıyeti namına Ruslar tarafından dikilmiş bir zafer âbidesi. Heykelin eski şekli sanatkârane. Ruslar bir çok müsabakalar açmışlar. Nihayet onu intihap etmişler. Muntazam şekli şöyle: Bir Rus neferi, elinde Rus bayrağı, bir kaya üzerinde duruyor, ayaklarının altında Osmanlı Sancağı. Bir kartal havadan gelmiş, pençesiyle Osmanlı Sancağını parçalıyor. Heykelin kaidesi dört köşeli. Her köşeye Osmanlılardan alınma bi-

---

[252] Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 48

ZULÜM PAYİDAR OLMAZ!...

Doksan Üç Harbinde işgal ve istilâya uğrayan Kars'a dikilen Moskof Zafer Abidesi.. 1918 de kurtulan Kars'lıların ilk işi, bu menhus Moskof eserini berhevâ etmek oldu..

rer tunç, top, yazıları ve tuğraları dışarı gelmek üzere yapışdırılmış...» [253]

«...Bu güzel ve metin binalar Ermeniler tarafından yakılmış. Ermeniler erzak anbarlarını ateşlemişler, yandı zannederek savuşmuşlar. Benzin yalnız parlamış, pencerelerden damlara doğru siyah bir is bırakdıktan sonra sönmüş. Çarşı civarında, Kars kalesinin eteğinde, harab minarenin külahı kopmuş, bir cami' ile tek ve yüksek bir minare görülüyor. Bu minare, yerine kilise yapılan camiin minaresi. Asıl eski Osmanlı Kars'ı burası...» [254]

«... Karsta hiç bir dükkân açık değil. Alış veriş yok. Bütün şehir yanmış, sokakları, harap mahalleleriyle askerî işgal altında. Uzaklarda kahraman askerlerimiz «Gümrü» yü almaya çalışıyorlar. Gümrü'den gelen zabitler Kars'ı nasıl aldıklarını hararetli bir lisanla anlatıyorlar. Askerin geceleyin Karsı işgali pek müthiş olmuş. Ermeniler ne yapacaklarını, nereye kaçacaklarını şaşırmışlar. Şehri ve islâm esirlerini muhafaza için Rumlardan bir kıt'a teşkil etmişler. Fakat bütün bu teşkilât, askerlerimizin muntazam harekâtı sayesinde hiç bir muvaffakıyet temin edememiş. Gece şehir alevler içinde yanıyormuş. Bir taraftan askerimiz Kars'a giriyormuş.. Sokaklarda bağıranlar, kaçanlar, feryâd edenler bînîhaye imiş...

Kars'ta bulunduğumuz sırada Gümrü de aynı vazıyette idi. Gelen raporlarda Ermeniler'in köylerdeki islâmları katlettikleri, Gümrü'de kadınların, çoluk çocuğun acı feryadları, çığlıkları işitildiği haber veriliyordu. Gümrü mukavemetinin son saatlerini geçiriyordu...» [255]

Kars ve havalisinde Moskof kışkırtmasının eseri olan «Ermeni Mezalimi» en selâhiyetli bir müşâhid

---

253 Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 50-51
254 Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 51
255 Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 54

sıfatıyle **Kâzım Karabekir Paşa** tarafından yazılıp Ocak 1921 de Kars'ta basılan eserde[256] de nakledilmekte ve bu husustaki nota ve yazışmalar dercedilmiş bulunmaktadır.

«.................

«**Erivan Cumhuriyyeti Askerî Kumandanlığı'na**»

«**Ermeni Hükûmeti** dahilinde kalan **İslâm Ahâli**'ye öteden beri yapılan mezâlim ve kıtâl, gayet sahih malûmatla tevsik edilmiş ve **Ermeniler** tarafından bu mezâlimin yapıldığı **Erzurum**'daki **İngiliz Mümessili Kaymakam Rawlinson**'un şehâdet ve ifadesiyle de te'yid edilmiş; ve evlâd ü 'iyâlini, mâl ü menâlini zâyi' ederek aç ve perişân bir surette bize iltica eden binlerce muhâcirleri (1919 sonbaharında) **Amerika**'nın **General Harbord Hey'eti** dahi görmüş ve bu mezâlimin şâhidi olmuştur. Hattâ kıtaât ve ahâlimizin gözü önünde bile birçok **İslâm** köyleri top ve makineli tüfenkle mücehhez **Ermeni** kıtaâti askeriyyesi tarafından tahrip ve imha olunmuştur. İş bu harekâta nihayet verileceği ümid edilmişken, ma'atteesüf, **336/920 Senesi Şubat** ibtidasından beri bilhassa **Şüregel, Akbaba, Zarşad** ve **Çıldır** mıntakasındaki **Ahâlii İslâmiyye**'ye yapılan mezâlim daha ziyade artırılmıştır.»

«Mezkûr mıntakada birçok **İslâm** köylerinin tahrib binlerce nüfusun katl ve birçok eşya ve hayvânâtın gasbedildiği; ve genç **İslâm** kadınlarının alınıp **Kars** ve **Gümrü**'ye götürüldüğü; ve bu köylerden kaçan yüzlerce kadın ve çoluk çocuğun dağlarda donup öldükleri; ve **İslâmlar**'ın mâl ve ırz ve namuslarına yapılan bu tecâvüzün hâlâ devam etmekte olduğu mevsukan haber alınmaktadır. Din kardeşlerine karşı yapılan bu şenâat ve fecâati işiten (Erzurum İlinin Bayazıt, Eleşgerd, Pasinlar ve

---

256 Kâzım KARABEKİR, 1335 ve 1336 seneleri Kafkasya'da islâmlara karşı icra olunduğu tebeyyün eden Ermeni Mezalimi, Kars 1921

Tortum gibi Kars'a komşu bölgelerdeki) bütün **Müslüman Ahâli** ve efrâdi askeriyye ve bilhassa akrabâ ve kabilelerinden birçoğu ,idareniz altındaki mahallerde bulunan **Aşâir Halkı,** fevkalâde galeyan ve heyecana gelmiştir.........»

e — BATUM VİLÂYETİ

Yüzyıllarca bir Türk ve İslâm beldesi olan Batum'da Kars gibi Doksanüç Harbi sonunda Moskof işgali altına düşmüş ve ancak kırk yıl sonra yine Brest-Litovsk Muahedesi ile kurtarabilmişti. **Ahmet Refik Bey,** Batum'un ordumuz tarafından teslim alınışına şâhid olmuştur. Buna dair müşahedelerini naklettikten sonra şehri dolaşmasını şöyle anlatmaktadır:

«... Arabacımız yakışıklı, genç bir Rus. Fikren Bolşevik. Rus zadegânının aleyhinde. Kendisine Bolşevik mes'elesinden bahs ettiğim zaman, Türkçe şu cevabı verdi:

— Biz köylü haklı. Benim baba, var dört çocuh, hepsi asker. Ama zenginler var çocuh, hiç değil asker. Bizde para yoh, toprah yoh. Biz muharebe yapdı, çoh toprah aldı. Ama yine verdi. Artık muharebe niçin yapah?

Toprak mes'elesi onu en ziyade düşündürüyor. Esasen zekî bir adam. **Tolstoy**'ları, **Gorki**'leri, **Puşkin**'leri okumuş. Bir tarafdan arabasını sürüyor, diğer tarafdan melûl ve müteessir bir sesle **Çaykovski**'nin hazin nağmelerini terennüm ediyor.[257]

«... Batum âdeta Rusya'nın Karadeniz sahilinde rus üniformasını giymiş. Rus irfanıyla mücehhez bir nöbetcisi. Beklediği topraklar, eski Osmanlı Toprakları. Buralarda yine Türk'ün lisanı söyleniyor, Türk'ün nağmele-

---

[257] Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 65

ri duyuluyor, Türk'ün kolu çalışıyor, Türk'ün ruhu yaşıyor...»[258]

«... Gayri müslim ahalinin ve zabitlerin Osmanlı istilâsından, kalben değilse bile, hayatlarını kurtarmak nokta-i nazarından memnun olduklarına şüphe yok. Bu zavallılar neler görmemişler, neler çekmemişler: Bolşevikler ahaliyi soyarlar, zabitlere hakaret ederlermiş. En büyük rütbeli bir zabitin bile araba ile sokaktan geçmesi gayr-i kabilmiş. Derhal bir nefer arabasını durdurur, hakaretle indirir, temiz bir tahkîr ettikten sonra, arabaya kendi kurulur, musavat düsturlarını bu suretle tatbike kalkışırmış...»[259]

«Bütün bu hayatı lâkaydane seyreden, Bulvarın ahşap gazinosunda ellerini masalara dayayarak sert ve âteşin sözlerle birbirine hitap eden bazan melûl ve müteessir düşünen bir zümre var: Bunlar Osmanlılarla müzakeratda bulunmak üzere Batum'a gelen, Gence'li, Bakü'lu, Tiflis'li, Karabağ'lı müslümanlar. Hepsinin de simasında faaliyet ve endişe eserleri görülüyor. Hepsinde de senelerden beri kendilerini pençesi altında ezen devin baygınlık devrinden, muvakkat buhranından istifade etmek, onun yırtıcı dişlerine karşı en metin zehirlerle teçhiz olunmak iştiyakı var. Maksadları «Kafkas'ın İstiklâli» değil; Osmanlılarla suret-i katiyede «bitişmek, ilhak.....»[260]

Yazık ki, Batumun bu sevinci uzun sürmedi. 16 Mart 1921 de imzalanan «Moskova Muahedei» ile bu aziz vatan parçası tekrar Moskof esaretine terkedildi. Bu fedakârlığa sebep, daha önce gerçek mahiyetini «Bir Yardım Efsanesi» başlığı altında tafsil eylediğimiz «Rus Yardımı» idi. Bunun manası şüphesiz çok ağır ve

---

[258] Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 73
[259] Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 12
[260] Ahmet REFİK, a.g.e. sh. 76

acıdır. Fakat bundan daha acı olan bir şey varsa, o da vatan çocuklarını millî şuurla besleyerek yetiştirmeyen malûm zihniyetin, kaybettiğimiz diğer vatan toprakları gibi bu zümrüd beldeyi de hatırlamak ve hatırlatmaktan içtinab etmiş olmasıdır. Fakat sırf ilâhî lütûf ve siyasetin eseri olarak yetişen imanlı bir neslin, bu millî menfaat ve tarih şuuruna zıt gayretleri mutlak bir hüsrana uğratacağı gün yaklaşmaktadır.

F — VAN VİLÂYETİ

Birinci Cihan Harbi sonlarına doğru muvakkat bir moskof işgaline uğrayan Van ve havalisinde Rus ve Ermenilerin icra ettikleri mezâlimin tablosu hemen hemen bütün doğu vilâyetlerimizinkilerden daha kanlı bir mahiyet arz eder. Bu mezalime ait, bir kaç rapor takdim ediyoruz:

Halen Mardin'de hizmette bulunan Sadullah oğlu Van'lı polis memuru Süleyman Efendi'nin yeminli şehâdeti

Ruslar Van'a yaklaştığında, şehirde ve civar köylerde bulunan Ermeniler Osmanlı resmî makamlarına karşı düşmanca hareket ve nümâyişlere giriştiler. Bunun için idarenin adlarına çıkardığı vergi tezkerelerine de aldırış etmiyorlardı. Artık askerlik dâvetlerine de uymuyorlar ve yaklaşan Rus Ordusuna iltihak etmek üzere harekete geçiyorlardı. Köyden köye dolaşıyorlar, gelip geçenlere saldırıyor ve rastladıkları bütün Müslümanları öldürüyorlardı. Köylerine giden hasta askerleri de katlediyorlardı. Bir zaman sonra Van Ermenileri, Osmanlı Hükümetine karşı açıkca isyan hareketine giriştiler ve şehrin yollarında ellerindeki silâhlarla, jandarmaları, askerleri, polis memurlarını öldürmeye başladılar. Ellerine geçirdikleri

bütün müslümanları öldürüyorlar, pencerelerde veya müslüman evlerinin önlerinde gördüklerine ateş ediyorlardı.

Bu hal yirmi yedi gün devam etti ve şehrin işgalinden sonra da Ermeniler kötülüklerini, vahşetlerini devam ettirdiler. Kaçanların üzerine saldırıyor ve onları sokak ortalarında öldürüyorlardı. Şehirde kalan yüzlerce erkek, kadın ve çocuk Müslümanlar bu Ermeni çetelerinin işkencesine uğradılar ve öldürüldüler.

Üç kayıkla kaçan şehir sâkinlerinden bir kısmı Adilcevaz mıntıkasında Larkat'ta ortadan kaldırıldılar. Bu zavallı muhacirlere refakat eden polis memuru **Celâl, Haşim** ve **Mustafa Efendi**'ler müsademe sırasında yaralandılar, bin müşkilât ve ıztıraptan sonra Bitlis'e varabildiler.

Timar kasabasına bağlı köyle arasında, Zeve, Molla Kasım, Şeyh Kara, Şeyh Ayne, Ayaus, Zorayad, Pakes köyleri sâkinleri diğer köyler halkı gibi, Ermeni çeteleri tarafından öldürüldüler.

Van'ın Ruslar tarafından işgalinden önce, atlı jandarma **Şeyh Zade Rıza Ağa**, Van eski muhasebeci muavini **Hoca Hasan Efendi** ve altı kişilik ailesi; Rüştiye Mektebi hocalarından **Rasim Efendi** ile ailesi, diğer kimseler şehrin Ermenileri tarafından öldürüldüler. Mülazım **Hüseyin Efendi** evinde hücuma uğradı. Kızı **Nadide**'ye ise yaralı halde tecavüz edildi. Başka Müslüman kadın ve kızları da tecavüze uğradılar. Binlerce ev, içlerindeki insanlarla birlikte ateşe verildi.

Halen Kılet köyünde muhacir olarak bulunan, Şehir İdare Meclisi azası ve Muradiyeli **Kahraman Bey oğlu Fehim Bey**'in yeminli şahâdeti:

1331 yılı Mayıs ayında ekseriyetini Ermenilerin teşkil ettiği Rus - Ermeni çeteleri Muradiye'ye bağlı Ayaya kazasının üç yüz köyünü ve Bayezid bölgesini işgal etmişler-

— Ermeni Amâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesavir ve Vesaik Sh. 18 —

MİLYONLARCA MASUMDAN SADECE BİRİ

Sivas'ta Ermeni çetecileri tarafından feci bir surette boğazlanan jandarma Mustafa..

di. Çeteler, yolları üzerinde rastladıkları Müslümanları, kendilerine teslim olanlara da aldırmaksızın katletmişlerdi. Bu çetelere teslim olduğumuz takdirde din kardeşlerimizin başına gelenlerin bizim de başımıza geleceğini bildiğimizden Erciş'e hicret etmeğe karar verdik ve Muradiye civarı köyleri halkı ile birlikte yola çıktık.

Ercişe gitmek üzere köyümüzden ayrıldığımız sırada, Rus - Ermeni çetelerinin katliâmından kurtulmuş olan Ayaya Kazası sâkinlerinden bir kaç bin kişi Muradiye'ye sığınıyorlardı. Aynı gün biz bu yerden ayrıldık. Sonra canlarını kurtarmış olan bir kaç kadınla çocuk bize iltihak ettiler ve gözyaşları dökerek Muradiye'ye sığınan Ayaya kazası sâkinlerinin başlarına geleni anlattılar. O gördüğümüz bir kaç bin kişi, başında Bayezid'de ticaretle uğraşan Rus teb'ali **Surprine**'in bulunduğu çete tarafından yok edilmişlerdi.

Yürüyüşümüz sırasında Gümüş köyü muhtarının oğlu **Salih Bey**, civar köyler halkı gibi, kendi köyleri sâkinlerinin de Van'lı **Aram**'ın Ermeni çeteleri tarafından öldürüldüklerini anlattı. Van'lı **Aram**, komitenin başında bulunuyordu; çocukları ekmek pişirmeye mahsus fırınlarda diri diri yaktırmıştı. **Salih Bey**'le birlikte, seksen haneli İğidce ve yüz haneli Gümüş köylerinin Ermeni çeteleri tarafından yerle bir edildiklerini tesbit ettik. Her tarafta korkunç bir şekilde katledilmiş erkek ve kadınlara ait cesetler görülüyordu. Ormanlarda yakılmış, kömür haline gelmiş çocuk cesetleriyle karşılaşıyorduk. Gümüş köyü katliâmından canlarını kurtarabilen bir kaç kadın ve çocuk bize iltihak ettiler, köylerinin bütün halkının Ermeni çetelerinin silâhla veya yakılmak suretiyle merhametsizce öldürüldüğünü anlattılar.

Muradiye'nin Kızıl Kilise bölgesinden, **Abdurrahman oğlu Molla Mehmed,** yeminli şahâdetinde, evvelki şâhidin beyanlarını tekrarladı. İlâve ettiğine göre, Gümüş köyün-

den kalan tek canlı **Salih Bey**'di. **Salih Bey**, bir **kuyuda** saklanmak suretiyle canını kurtarabilmişti. Hududa doğru geri çekilmeleri sırasında, Gümüş köyündeki katliâmı, komite reisi Van'lı **Aram**'ın Ermeni çetesi yapmıştı.

Doğu vilâyetlerindeki Ermeni isyânı, Rus memurlar tarafından İran'dan bilhassa gönderilen bir kaç Kürdün dört Ermeni dilencisini öldürmeleriyle alâkalıdır. Bu isyan hareketlerine muhalif olanlar, Gevaş Mektebi Müdürü Rafael gibi komitacılar tarafından öldürüldüler.

Mahallinde yapılan tahkikatın verdiği neticeye göre, Ermeni isyânı Akçe Kale köyünden bir kadının öldürülmesiyle başlamıştır. Van'dan alış verişte bulunduktan sonra köyüne dönmekte olan kadın yolda Aspeşin'li Ermenilerin taarruzuna uğramış, kendisine tecavüzde bulunulmuş, kıymetli eşyası ve parası Havessur komitasına gönderilmişti.

Karcikan eşrafından ve, muhitte insanî duyguları ile tanınmış **Hacı Musa Bey**, Karkarlı **Hacı Yusuf Ağa** ve yedi arkadaşı, köylerine döndükleri sırada, yolda kurdukları barikatın arkasında gizlenen komitacı Ermeniler tarafından öldürüldüler.

Hizan'da **Mehmed Çavuş**, Ahte Tepesinde hücuma uğradı ve başı taşlarla ezildi.

Halep koyun tüccarlarının yanında çalışan ve satın alınan sürüleri götürmek üzere Saray'a gelmiş bulunan üç çoban Havessur'a bağlı Hirç köyünde öldürüldüler.

Ayrıca öldürülenler de şunlar: Espeşat'lı yedi yolcu Kozlıca köyünde; Muradiye'den **Kâmil Çavuş**, **Abdullah Efendi**, Tasmalı köyünde; **Karçkan** eşrafından **Cafer Bey** Van'ın Derebey mahallesinden geçtiği sırada; Pakes'den **İsmail**, Kalecik'de; **Zevistan**'dan **İsmail Bey**, Van'a gireceği sırada Keşişoğlu köyü civarında; Norduz muhasebe müdürü **Veli Tevfik Efendi** ve kendisinin beraberinde bulunan jandarma **Nuri** ve **İbrahim** Asiyaşim köyünde; Van Müf-

tüsü **Şeyh Mehmed Sıdkı Efendi** vazifeyle bulunduğu Havessurda.

1914 yılı Ocak ayında, sekiz erden müteşekkil bir jandarma müfrezesi Gevaş'ın Pelli köyünde bulunduğu sırada tamamiyle ortadan kaldırıldı. Gevaş nâibi **İsmail Hakkı Efendi**, beraberinde bulunan jandarmayla Atalan köyünde öldürüldü.

1915 yılı mayıs ayında, izinli olarak evine giden asker Yaşar, Yedi - Kilise denilen Ermeni binasında geceyi geçirmeye dâvet edildi. Orada diğer yedi kişiyle birlikte hâince katledildi. Kurbanların cesetleri adliye tarafından ortaya çıkarıldı.

Saray Nahiyesi Belediye Reisi **Mehmet Hulusi Efendi**'nin yeminli şahâdetine göre, Rusların Bölgeye ilk girişleri sırasında Ermeni çeteleri «Köprü Köy» e saldırdılar. İki yüz kişilik nüfusu olan köyün bütün erkek, kadın ve çocuklarını katledip evleri yaktılar.

Van Gölü kıyılarında bir ceset bulundu. Bu cesetler, Erzurum'dan gelen ve gölü geçmek üzere Keşiş köyünden vasıtaya bindirilmiş ve Ebriren Köyüne varmış askerlere aitti. Yollar ve telgraf hatları âsi Ermeniler tarafından kesilmiş olduğundan gerekli araştırma ve tesbitler yapılamamıştır. Bundan da Şitak Nâhiyesinin muhasara altında bulunduğu neticesi çıkarılmıştır.

Hudut muhafaza müfrezesi kumandanı **Halil Efendi'**nin bildirdiğine göre, kendisinin bulunduğu Baciyeci Bölgesinde düşmanın takibi sırasında, Der'de büyük ölçüde katliâm yapıldığı ve kadınlara tecavüzde bulunulup çocukların boğazlandığı tesbit edilmiştir.

Gevaş'da bulunan Hacı Hanı, Percuri, Zive ve Hacı Zive; Piscal, Mir Hasan Veli, gibi hayır müesseseleri; Hukus'da bulunan Ervac adlı fakirler evi; Çatak'daki Kurandeşte; Van'daki Molla Kasım, Hindi Baba, Şeyh

— Ermeni Amâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesavir ve Vesâik Sh. 48 —
Ermeni çetecileri tarafından 28 Haziran 1331 de Şeytan Kaya mevkiinde şehid edilen Milis zabiti Hamid Efendi ile maiyetindeki erzak kafilesi jandarmaların cesetleri

Abdurrahman Gazi, Şeyh Gazalî, Gevar'daki Alilan, Kaplan Şeyh Hamid, tek kelimeyle bütün hayır müesseseleri ve dinî yapılar Ermeniler tarafından birer taş ve toprak yığını haline getirilmişlerdir. Amerikalıların bir kaç milyon dolar tutan yardımlarıyle meydana gelmiş olan Van'daki Ermeni hayır müessesesi bile bu haydutların tahrip azgınlığı yüzünden milliyetini farkettiremiyerek, Türklere ait binaların akibetine uğramaktan kurtulamadı.

Süvari Çavuşu **Osman Kıraçoğlu**'nun zevcesi **Nigâr Hanım**, Van'da şehrin istirdadı sırasında yeminli olarak şöyle konuştu: Rusların şehre doğru ilerleyişleri sırasında bir çok kadın ve çocuk korkuya kapılmışlar, hayatlarını kurtarmak için şehirden uzaklaşmaya çalışıyorlardı. **Nigâr Hanım**, beraberinde kızı onyedi yaşındaki **Rıfkiye** ile beş yaşındaki **Şefika**'yı oniki yaşında **Kemal**, altı yaşındaki **Celâl** ve bir yaşındaki **Cemil**'i götürmek zorundaydı. Kurbaş Köyüne vardıkları zaman yorgunlukdan bitab düşen çocuklar artık yürüyemez olmuşlardı. **Nigâr Hanım** bu yüzden geceyi köyün yakınındaki fundalıklarda çocukları ile birlikte geçirmekten başka çare bulamadı. Ortalık aydınlanınca, Ermeni haydutlarının etrafta dolaşıp rastladıkları Müslümanları öldürdüklerini görünce müthiş bir dehşete kapıldı. Ermeniler arasında bulunan Van eski muhasebe veznedarı **Rupen**'i tanıdı. Ona yalvar yakar oldu ve onun müdahalesi ile kendisi ve çocuklarının canını kurtarabildi. Önce Hacı Yogan Köyüne, daha sonra da Amerikan hayır müessesine gönderildi. Orada bütün kadınlara tasallutta bulunuldu. Akşamları Rus kazakları ve Ermeni haydutları geliyor ve hayvanî arzularını tatmin için seçtikleri bir kadını dışarı sürüklüyorlardı. Van muhasebesinde memur **Hoca Hüseyin Efendi**'nin kızı ve diğer onbeş kız, tecavüz azgınlıklarının kurbanı oldular.

Van'dan kaçan ve halen Mamuretülaziz (Elâzığ) da

bulunan 32 şahsın yeminli şahâdetleri (Adları zabıta geçmektedir).

Van'ın düşman eline geçmesinden önce, jandarma postacısı **Zeyyad** ve iki arkadaşı, Atalan köyünde; **Hürşid Ağa** ve oğlu, Vustan'da **Ata Bey** evinde, Erciş müfrezesine kumanda eden yüzbaşı **Süleyman Efendi,** mâiyetini teşkil eden jandarmalarla birlikte Niyat köyünde; Adil cavazlı Alaybey oğlu **Hamza, Hacıoğlu, Said efendi oğlu Abdurrahman** ve Kara - Şeyh köyünden beş arkadaşı; Van eşrafından **Camişeci İsmail, Cebeci zade Yakup** ve oğlu **Halil, Beşir Hacı Latif zalade Derviş, Hartuşîzade Hacı Şerif, Mustafa Topçuoğlu, Hacı Rif'at Kibeçelebizade Mahmud** ve **Yusuf,** Erciş eşrafından **Kahramanzade Bekir, Şakir, Şükrü, Bergüri**'den **Mahmud Sıddık Bey,** Ermeni âsileri tarafından öldürüldüler.

Hidir, Zece, Kara Şeyh, Amuk, Ayans ve diğer bir çok köylerin bütün ahâlisi öldürüldü, kadınlara tecavüzde bulunuldu ve genç kızlar Rusya içlerine götürüldü.

Van'ın Nurşin Mahallesinde **Hadik oğlu Hüseyin Efendi**'nin zevcesi **Zeliha Hanım**'ın bu şahâdeti, daha önce görülen **Nigâr Hanım**'ın beyanlarını teyid etmektedir.

Van'da Topçu Mahallesinde Zanaatkâr **Ali oğlu Reşid**'in şahâdeti:

İlk panik sırasında, şehir ahâlisinin büyük bir kısmı, Halil Bey tümenlerinin bulunduğu istikamete, Hoşab'a doğru yola çıktı. Fakat hedef tutulan yere varmadan bir kaç bin kişiden müteşekkil kafile, Şahmans Köyünde Rusların ve Ermenilerin hücumuna uğradı. Yarısından fazlası kılıç ve hançer darbeleriyle katledildi. Sağ kalan ikibin kadarı Hoşab'a sevkedildi. Orada gözaltı edildikleri iki ay boyunca her türlü işkence ve tecavüze maruz bırakıldılar. O sırada Van Türk Birlikleri tarafından istirdat edildi. Bu haber üzerine, Diyarbekir, Bitlis ve Karcigan'a sığınmış olan Vanlılar Van'a bir saat mesafede bulunan

Edremid, bu şehrin kuzeyindeki Ankelil ve Atalan Köylerine geldiler. Buralara gelen vanlı muhacirlerin sayısı on beş bini buluyordu. Ruslar ve Ermeniler giriştikleri hiç beklenmedik bir taarruzla bütün bu insanları ve ikibin Türk esirini mitralyöz şarapnelleriyle öldürdüler. İçlerinden ancak bin kişi kadarı kaçıp hayatlarını kurtarabildi.

Gevaş Muhaciri **Abdi** ve **Reşid Molla**'nın şahâdeti:

Gevaş ile Van'ın tahliyesinden sonra Kazak ve Ermenilerden müteşekkil beşyüz kişiden fazla bir müfreze, Tab Köyünden Ermeni **Hace, Keşiş - Serkis, Onnik, Mako** ve **Parso**'nun kumandasında Gevaş'a bağlı Karkar Köyüne girdiler. Evleri yakıp erkeklerle çocukları katlettiler ve kadınlara o derece şenî bir tarzda tecavüzde bulundular ki, bunların çoğu öldü. Köyden pek az kişi canını kurtarabildi. Bu da büyük güçlüklerle mümkün olabildi.

Mozre - Şeyhhan (Mukus) muhaciri **Halid oğlu İsâ, Tahir** ile **Mahmud**'un yeminli şahâdetleri:

Kasabanın tahliyesi haberi gelince bütün köy halkı, Türk makamlarının hâlâ hâkim bulunduğu mahalle doğru yola koyuldu. Kassir köyüne vardıklarında, köprünün civar köylerden olan Ermeni isyancıları tarafından kesildiğini gördüler. Bu Ermeniler arasında **Hace, Mardiros, Bedo, Berzo, Haro Arbis** mektep müdürü **Karabet** ve **Mıgırdiç** vardı.

Kalabalığın ricalarına rağmen, haydutlar kimsenin geçmesine müsaade etmediler. Kadınlar en mahrem yerlerine varıncaya kadar arandı. Üzerlerinde bulunan herşey alındıktan sonra, kızlara saldırdılar. Hepsi de Türk ve Rus tüfekleriyle silahlanmış bulunan haydutlar erkekler üzerine kesif bir ateş açtılar. İçlerinden çoğu öldü. Bir kısmı ise Kuri - Salan dağları tarafına kaçıp canlarını kurtarmaya muvaffak oldular. Köylüler, aralarından yüz yirmi bir kişinin noksan olduğunu tesbit ettiler. Bunların

çoğu kadın ve çocuktu. Alçak Ermenilerin kurşunları ile can vermişlerdi.

Mukus muhaciri **Yusuf Kenan** ile **Abdülhakim**'in yeminli şâhadetleri:

Geçen yılın 5 Ağustos günü, Ruslardan ve Gevaş, Şatak Ermenilerinden müteşekkil bir çete Mukus'a saldırdı. Kaçmak imkânı bulanlar herşeylerini bırakıp kaçtılar. Kaçıp kurtulamıyan kadınlar, ihtiyar ve çocuklar hep öldürüldü. Çetede şu Ermenilerin bulundukları tesbit edildi: Par köyünden **Kirkor**, mektep müdürü **Karabet**, Kinekay köyünden **Artin, Vahan**, Mukus'dan **Kevork, Minto, Sempat, Hayastan, Naro, Haçik, Muhik, Dikran, Bedros**, bu haydutlar bilhassa kadınlara saldırdılar ve onları iğrenç bir şekilde kirlettiler.

Lihyan (Mukus) muhaciri **Abdülmecid, Halid** ve **Resul**'ün şahâdetleri:

Bunlar da yukarıda beyan edilen hususları anlattılar. Haydutlar arasındaki Ermenilerden **Ozim** Bervari'den **Loto**, Mukus'dan **Haço, Osep, Setrak**, civar Ermeni köylerinden **Nişan, Karabet, vahan, Artin**'in bulunduğunu bildirdiler.

Abdullah'ın şahâdeti:

Van, Gevaş ve Havessur'un tahliyesinden sonra, Van'dan gelen Ahlamar Kilisesi papazı **Vartan**'la **Simon Tütüciyan** idaresindeki Ermeni köylüleri gruplar halinde kürt köylerine hücum ettiler. Hücuma uğrayan yüzlerce köy arasında Eranduz, Harvil, Deer, Zivana, Karkar ve daha bir çokları vardı. Ermeniler her tarafı yağmaladılar, kadın ve kızlara tecavüzde bulundular ve ele geçirdikleri kimseleri öldürdüler. Yüzlerce kadın ve genç kız, Rus ve Ermenilerin hayvanî iştahalarını tatminde kullanılmak üzere Van'a götürüldü. Bu tasallut azgınları yüzün

den bunların çoğu öldü. Yakılıp yıkılan, katliama sahne olan köylerden kaçan iki yüz kadar insan Egiren Tepesine sığındı. Bir müddet sonra Mukus'a Türklerin hâkim olduğunu sanarak geri dönen bu bahtsızlar, orada Ermenileri karşılarında buldular. Yine bir katliâm başladı ve aralarından pek azı kaçıp canını kurtarabildi.

Serir (Şatak)lı, **Halid oğlu Ali** ve **Salih**'in şahâdeti:

Sürtenin, Varşekas, Mezrea, Pars Ermeni köylerinin bütün sâkinleri sabahın erken saatinde Serir köyüne saldırdılar. Buradaki altmış kişiden ancak on beşi hayatta kalabildi. Geri kalan nüfus öldürüldü, kadınlar kaçırıldı ve her şey yağma edildi.

Yukarı - Dartis ve Aşağı - Dartis muhaciri **Hasan** ve **Abdülhamid**'in şahâdeti:

Hassevur (Van) lu komite şefi **Leon**'un kumandasında Erzincan'dan, **Fani**, **Miran** ve **Şidan**, Kagazoze'den gelen beş bin kişilik bir çete Aşağı ve Yukarı - Dartis köylülerine beşyüz lira ile elli kız göndermeleri emrini ulaştırdı. Bu emre İstanbul'un Ruslar tarafından işgal edildiği haberini de eklemişlerdi. Artık padişah yoktu ve bütün Türklere Ermeni olmaktan başka bir çâre kalmıyordu. Üzüntü içinde kalan halk, istenen beşyüz lirayı toplamaya koyuldu. Bu arada halk canını kurtarmak için de bir takım tedbirler aldı. Bu kalabalık çete yukarıda adı geçen yerlerde «Y a ş a s ı n E r m e n i s t a n !» haykırışları ile Müslüman halkın üzerine saldırmışlar ve etmediklerini komamışlardı. Aynı şeyi Yukarı ve Aşağı - Dartis'te de tekrarladılar ve ikiyüz yirmi kişilik nüfustan ancak elli kişi gece karanlığından faydalanmak suretiyle kaçıp canını kurtarabildi.

Sukan (Şatak) eşrafından **Kutas oğlu Mahmud** ile **Saad oğlu Behlül**'ün şahâdeti:

Sukan köyünde altıyüz seksen kişilik bir nüfus vardı. Ruslar ve Ermeniler, bir gece köyü işgal ettiler. Hiç

— **Ermeni Amal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesâvir ve Vesaik Sh. 48** —
Ermeni komiteleri tarafından Siverek'in Urfa caddesinde ve Karacadağ mevkiinde canlı hedef yapılarak şehid edilen müslümanların cesedleri...

kimse bu hareketlerine karşı çıkamadı. Zira Müslüman halk silâhsızdı. Haydutlar evleri ateşe verdi ve bunu takibeden kargaşalıkta bir çok kadın ve çacuk, Rusların kılıçları ve Ermenilerin hançer darbeleri altından can verdi. Şafak vakti, geceleyin cereyan eden katliâmdan sağ kalanlar bir yerde toplandı. Kızlar ve kadınlar bilinmeyen bir istikamete gönderilmişlerdi. Öğle vakti, köylülerin kapatıldığı yer ateşe verildi. Aralarından yalnız yirmi bir kişi, bu katliâmdan mucize kabilinden kurtulabildi. Kaatiller arasında Ermeni köylülerden Şatak'dan **Sahak, Osep, Artin, Hovik, Simon** ve isimlerini hâtırlayamadığımız daha bir çokları bulunuyordu. Bunlar bilhassa genç kızlara saldırdılar ve alçaklığın her türlüsünü icra ettiler.

Ogin (Şatak) köyünden muhacir **Mustafa** ve **Esad'ın** şahâdeti:

Bu köyde beşyüz insan yaşıyordu. Köy sâkinleri bir gün sayıca kabarık bir müfrezenin köyleri istikametinde gelmekte olduğunu gördüler. Bu müfrezeye, Keri köyünden **Haro**, Kızıltaş'tan **Berho, Serkis, Avadis** ve diğer Ermeniler kılavuzluk ediyorlardı.

Ermeniler ve Ruslar köye gelince evleri ateşe verdiler. Yağma ve tecavüz hareketlerine giriştiler. Ancak otuz kadar insan canını kurtarabildi. Köyün geri kalan insanlarının akibetleri bilinmemektedir.

Alan (Karcigan) dinî eşrafından Şeyh **Enver** ve **Molla Reşid'in** şahâdeti:

Yüz kadar süvari ve kuvvetli bir piyade birliğinin köye yaklaşmakta olduğu öğrenildi. Halk köyden uzaklaşmak için yola koyuldu. Fakat, **Belo, Tankas, Azerkoh** ve **Peronz** köylerinin ermeni sâkinleri yollarını kesti. Kadınlara saldırıldığı sırada Rus birliği köye girdi. Evler hastalar ve çocuklar öldürüldü. Kazaklar canlarını kur-

tarma gayretinde olanların üzerine atıldı. Bu insan kıyımından pek az kişi kurtulabildi.

Arhanis, Havis, Varkis, Nodevan, Pirho, Tarvis, Bahik köylerinin yakılıp yıkılmasında görgü şâhidi **Yusuf Ziyaeddin**'in şahâdeti:

Bu köylerden her birinin yüz ilâ yüzelli nüfusu vardı. 1915 yılı Martının ilk günlerine doğru, Ruslar kendilerini destekleyen bir kaç yüz Gevaş ve civarı Ermenileriyle birlikte yukarıda adları geçen köylere gruplar halinde yaklaştılar. Tercümanlık eden Ermeniler muhtarları çağırdılar, kendilerine hiçbir kötülük yapılmıyacağı hakkında teminât vererek teslim olmalarını istediler. Kendilerini müdafaa etmek imkânı bulunmadığını gören köylüler, teslim oldular. Ermeniler ve Ruslar erkekleri bir kaç evde toplayıp evleri ateşe verdiler. Kızları ve genç kadınları alıp götürdüler. Ancak civarı iyi bilen iki üç köylü kaçıp kurtuldu.

Arvat Nakşibendî Şeyhi **Âbid Molla**, Kessan eşrafından **Hacıbey oğlu Selim Han** ve **Hamid Bey oğlu Ali'**nin şahâdeti:

Ruslar ve Ermeniler Reşadiye (Van) ye bağlı Aştak Köyünü işgal ettiler. Herkesin önünde kızlara tecavüzde bulundular, çocukları diri diri yaktılar ve erkeklerin gözlerini oydular. Başlıca ermeni komitecileri arasında Norkiheli **Epram**, Ahtamar Kilisesi Papazı **Biznik, Arpit**'li **Osep** ve **Mibrek, Bedros** ve **Antranik**'in bulundukları tesbit edildi. Bu kaatiller köyün en güzel on beş kızını bir odaya toplayıp içmeye koyuldular. Kızları çırıl çıplak soyup «Kahrolsun Müslümanlar!» çığlıkları ile oynamaya zorladılar. Bir yandan da onları «Yaşasın Ermenistan!» diye bağırmaya zorluyorlardı. Daha sonra bu zavallıları namaz kılmaya mecbur ettiler ve işte o sırada onları kirletmeye kalkıştılar. Kızların reddetmeleri ve mukavemetleri karşısında bir

kavga başladı. Ruslar ve Ermeniler bu zavallıları öldürdüler.

Van'ın Abbas Ağa mahallesinden **Şerif** zevcesi **Firdevs Hanım**'ın şahâdeti:

Düşman Van şehrine girdiği sırada, **Firdevs Hanım** ve komşuları eski bir subay emeklisi olan **Mehmed Ali Bey**'in evinde toplanmış bulunuyorlardı. Tüfek sesleri ve ümitsizce haykırışlar duyuluyordu. Evleri, önce yağma ediyorlar, sonra da ateşe veriyorlardı. Yangın, **Ali Bey**'in evine yaklaşıyordu. On beş kadar silâhlı gelip evin kapısını çaldı. **Ali Bey**'i çağırıp paralarını vermesini istediler. Biraz tereddütten sonra emekli subay boyun eğdi. Parasını aldıktan sonra, adamcağızı seksenlik bir kadın olan hemşiresiyle birlikte öldürdüler. Tecavüz edilen karısı da aynı akibete uğratıldı. **Firdevs Hanım**'ın kocası **Şerif Efendi** başına isabet eden bir kurşunla yere yıkıldı. Annesinin imdad çığlıklarına koşan oğlu onaltı yaşındaki **Ahmed** öldürüldü. Haydutlar hamile bir kadını hançerlediler. Evde bulunan bütün erkekleri öldürdükten sonra, kadınları Hatuniye Mahallesine sevkettiler. Orada on beş yaşındaki bir oğlan çocuğunun tenâsül uzvunu kesip ağzına koydular, bu işkenceden sonra da canına kıydılar. Rastladıklarının hepsini merhametsizce öldürdüler.

Önce Hatuniye mahallesine götürülen kadınlar Amerikan müesseselerine doğru yola çıkarıldılar. Yolda ilerlendiği sırada yanında onbeş yaşında oğlu ve kucağında bebeği bulunan bir kadına rast gelindi. Oğlanı boğazladılar. Kadına tecavüz ettikten sonra yavrusiyle birlikte öldürdüler. Amerikan binasında büyük sayıda muhacir vardı. Ermeniler ve Ruslar bunların arasından en güzellerini seçiyorlar ve bir daha geri dönmemek üzere dışarı götürüyorlardı. Orada bulunan kadınlardan hiç biri namusunu kurtaramadı. **Firdevs Hanımın** tesbit ettiğine göre, kirletilenler arasında Ayans'lı **İbrahim Ağa**'nın kızı, **Mol-**

— Ermeni Amal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesâvir ve Vesaik Sh. 47 —
Diyarbekir'in Şark nahiyesine tabi olup erkekleri silâh altında bulunan Hızır İlyas köyü kadın ve çocuklarının Merseni Deresinde Ermeni çeteleri tarafından katliam edildikten sonra yerinde çekilen resimleri..,

la Kasım ve **Fevzi Ağa**'nın gelinleri vardı. Bu müessesenin bahçelerinde **İsmail** ve **Hakkı** adlarında iki oğlan çocuğu da katledildi. Kulli Köyünden **İsmail Ağa**'nın onbeş yaşındaki kızı **Zeliha**, azgınca tasallutlara maruz kaldı. Muhacirlerin ekserisi, hâinane işkencelere tâbi tutuldular.

Van asıllı **Timur oğlu** yüzbaşı **Şükrü Efendi**'nin şahâdeti:

Rusların Van'dan ilk çekilişleri sırasında **Şükrü Efendi** Gevaş'da bulunuyordu. Bu ric'at haberini alınca âilesiyle meşgul olmak üzere Van'a gitti. Çekildikleri sırada Ermeni ve Ruslar tarafından öldürülenlerin harabeler ortasındaki cesedleri arasında ailesinden olanlarınkileri teşhis edince dehşet içinde kaldı. Kurbanların cesetleri üzerinde işkence izleri açıkça farkediliyordu. Cesedlerden çoğunun elleri ayakları kesilmiş, başları gövdelerinden ayrılmıştı. Duvarlara çivilenmiş insanlara rastlanıyordu. Diyarbekir'li mütekaid yüzbaşı **Mehmed Efendi**, Van eşrafından seksen yaşındaki **Rüstem Efendi**, onun oğlu **Necib**, Edremid Köyünden geçen Bitlis yolu üzerinde öldürülmüşlerdi. Onbeş çocuk cesedi yol üzerinde yatıyordu. Bunlar, üzerlerinde yara izine rastlanmadığına göre açlıktan ölmüşlerdi. Anneleri ya kaçırılmış veya öldürülmüştü. Yol kadın, erkek ve çocuklara ait binlerce cesedle doluydu. Ric'atleri sırasında Ermeni çeteleri birlikleri muhacir kafilelerine saldırıyorlardı. Edremid ve Engel Köyleri arasında bu kafileleri soyup öldürdüler.

Menradiş eşrafından yaşlı **Derviş Ağa**, aşağıdaki cinayetlerin görgü şâhidi olmuştur:

Kumes Köyünde evler yakıldı, halk katliâma maruz bırakıldı, kadınlar kirletildi. **Yunus** adlı bir ihtiyar ile karısı, müthiş işkencelere uğratıldı. **Mehmed Bey**'in zevcesi **Fatma Hanım**, **İsmail Ağa**'nın kızı **Leylâ Hanım**, önce müthiş işkencelerle inim inim inletildiler, sonra da öldü-

rüldüler. **Süleyman Ağa**'nın karısına iğrençće ve azgınca tecavüz edildi. Kucaklarından çocukları alınan kadınlar, bilinmeyen yerlere doğru sürüklendiler.

97. Alay I. Taburdan irtibat subayı **Hasan Fahri Efendi** zevcesi **Lütfiye Hanım**'ın şahâdeti:

Van'ın Ruslar ve Ermeni çeteleri tarafından ilk işgali sırasında, halkın küçük bir kısmı şehirden uzaklaşmak imkânını bulabilmişti. Fakat, halkın büyük kısmı, nakil vasıtası yokluğundan şehirde kalmıştı. Kalanlar, şehri işgal edecek kuvvetlerin medenî bir millete mensup bulunduğuna, bu sebeple kendi halindeki sivil halkın hayat ve namusuna saygı göstereceğine kaani bulunuyorlardı. Hakikat hiç de böyle çıkmadı. Düşmana öncülük eden Ermenilerin evleri soymalarına, sonra da ateşe vermelerine mani olunmadı. Paniğe kapılan şehir sâkinleri, tanınmış şahsiyetlerin evlerinde gruplar halinde toplanmışlardı. Erkekler tevkif edildi. Kadınlar Amerikan müesseselerine götürüldü. Orada ve civarda on bin kişi toplanmıştı. Ermeniler ve Ruslar her gece beğendikleri kadını seçiyor ve onu dışarı sürüklüyordu. Bunlardan çoğu namuslarından olduktan sonra öldürüldüler.

Jandarma çavuşu **Mahmud'un** zevcesi **Reyhan Hanım, Makbule** ve **Peruze Hanımlar,** (Van'ın Selim Bey Mahallesinden), Amerikan müesseselerinde Rus ve Ermenilerin iğrenç tecavüz fiillerinin şâhidi olduklarını bildirdiler.

Van'ın Nevşan mahallesinden, halen Nusaybin'de muhacir olarak bulunan otuz yaşındaki **Hüseyin oğlu Şükrü**'nün Ermeni ve Rus haydutlarının mezâlimine dair kaza sorgu hâkimi ve mudde-i umumîsi huzurundaki yeminli şahâdeti:

Ermeniler uzun bir tarihten beri Osmanlı Devletine ve Türklere karşı zâlimâne bir kin besliyorlardı. Devletin ve Türklerin mahvı için çalışıyorlar bu maksatla türlü

yollara başvuruyorlardı. İmparatorluğun çeşitli azınlıkları arasına anlaşmazlık tohumları ekmeğe gayret gösterirlerken, bir yandan da Van, Erzurum, Bitlis ve Diyarbekir vilâyetlerinde, Rus hükûmetinin yardımıyle ihtilâl komiteleri meydana getiriyorlardı. Van vilâyetinde, ermeni ihtilâl teşkilâtının Taşnak, Hinçak ve Armenak olmak üzere üç komitesi vardı. Bunların şefleri sırasiyle **Aram Paşa, İşaan** ve **Nirmaiyan**'dı. Plânlarını tatbik mevkiine koymak için, bu adamlar tüfek, mermi, bomba, dinamit ve Rusya'dan gizlice getirilen diğer patlayıcı maddeler teminine başlamışlardı. Böylece çeteler teşkil ettiler ve Müslüman mahallelerde yeraltı dehlizleri kazmaya koyuldular. Van'ın Müslüman mahalleleri büyük bir tehlikenin tehdidi altında bulunuyordu. «Şirin» adındaki çetecinin emri altında çalışan bu çeteci gruplarından biri Tomar istikametine yönelirken, Büyük **Serkis**'in kumandası altında çalışan bir diğeri Şitak tarafında faaliyette bulunuyordu ve bir diğer çete de Küçük **Serkis** kumandasında Havassur tarafına yayılıyordu. Bunlardan ayrı olarak, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir vilâyetlerinde faaliyette bulunan bir grup vardı.

Umumî seferberlikten sonra, her taraftan gelip iltihak edenlerle Van çetecilerinin sayıları arttı.

Ermeni **Şirin**'in çetesi Heşt - Behişt Köyünü sardı ve bir çok Müslümanı katletti. Hâdise yerine giden Jandarma Binbaşısı **Ahmed Bey** ile alt rütbeden bir zabit ve beş jandarma eri öldürüldü. Bu cinayetlerden sonra çete, Kullu Köyüne saldırdı. Yaşlı, çocuk, kadın ve erkek farkı gözetmeksizin, Ermeniler bütün Türkleri ortadan kaldırdılar. Adı geçen köylerdeki genç kızlara hayvanca tecavüzde bulunuldu. Hâmile kadınların karınları deşildi ve ceninler ana ve babalarının gözleri önünde parçalandı. Bir çok kadının memeleri, burun ve kulakları kesildi. Yeni doğmuş bebeklerin ve çocukların etleri kaynamış su-

larda haşlandı ve barbar Ermeniler bunların bedbaht analarını haşlanmış etleri yemeğe zorladılar.

Milis Kumandanı **Edhem Bey,** Kullu Köyüne geldi ve ermenilerin hücumuna uğrayarak adamlarından dördüyle birlikte şehid edildi.

Bahiz - Zurafe, Gorsta, Köprüköy ve Ziva köylerinin bütün sâkinleri barbarca işkencelerle katledildi. Bütün mal ve paraları çete tarafından yağmalandı.

Küçük ve Büyük Serkis çeteleri de kendi hareket bölgelerinde, silâhtan mahrum bulunan Müslüman ahâliye karşı çocuk ve kadın farkı gözetmeksizin her türlü şenaât ve cinayeti işlemekten geri kalmadılar.

Van şehrinde, bir jandarma eri sokak ortasında **Küçük Serkis** tarafından öldürüldü. Bir çok Müslümanın, Ermeni vahşetine kurban gitmediği gün geçmiyordu.

5 Nisan 1331 de, Van'daki Hamud Ağa kışlası Ermeniler tarafından kuşatıldı. Nöbetçiler öldürüldükten sonra bina dinamitle havaya uçuruldu.

Yirmi yedi gün boyunca, Ermeniler, Müslümanlara karşı her türlü cinayet ve denaâti işlemekten geri kalmadılar. Bu zaman zarfında Müslüman mahallelerini kesif bir surette ateş altına aldılar. Bombalar kullandılar ve yer altındaki dehlizlere yerleştirdikleri mayınlarla binaları havaya uçurdular. Zaten harpten önce de Ruslarla sıkı bir işbirliği halinde bulunan komiteler, adamları vasıtasiyle Türk birliklerinin ve mahallin vaziyeti hakkında onlara malûmat veriyor, casusluk ediyorlardı. Yukarıda adı geçen çete reisi **Şirin,** daha sonra Rusya'ya gitti ve Van'ı işgal eden Rus ordusuna kılavuzluk yaptı. Ruslar da, sistemli bir şekilde Müslüman halkın yok edilmesi hareketine, katliâma giriştiler. Halkın ancak yüzde beşi ölümden kurtulabildi.

Van'ın Leva köyünden elli yaşındaki ziraatçi **Gülşen oğlu Reşid'**in yeminli şahâdetidir:

Bu şahıs dahi, ermeni çetelerinin teşekkül ve gayeleri ve Müslüman halka yaptıkları mezâlim hakkında evvelki şâhidin söylediklerini doğruladı ve şunları ilâve etti:

Aram Paşa çetesinden Ermeniler Vilâyet Merkezine giden Ercişli yüzbaşı **Halil**, mülâzim **Halid Efendileri, Onbaşı Ali Han, er Ahmed, Mehmed** ve bir diğeri askeri yolda vahşice öldürdüler.

Yazık köyünden **Semo,** oğulları **Hüseyin** ve **Kolhan** ile arkadaşları merkeze yarım saat mesafede bulunan değirmen yolunda aynı Ermeni çetesi tarafından öldürüldüler, cesetleri ırmağa atıldı. Çoyanoğlu köyünden **Molla Ali** ve arkadaşı **Cundi,** yolda Ermenilerin hücumuna uğradılar ve öldürüldüler. Çok sayıda Müslüman köyü Ermeniler tarafından yakılıp yıkıldı, sâkinleri de kılıçtan geçirildi. Rusların gelmesinden önce, Ermeniler Hıldır, Molla Kasım, Şihne ve Şeyhkara köylerinin bütün Müslüman halkını katliâmla ortadan kaldırdılar. Pursulak Köyü muhtarı **Nuri,** yüz kadar kadın, çocuk ve erkekle bir eve kapatıldı. Bu insanlar, üzerlerine petrol döküldükten sonra diri diri yakıldı. Van'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra, Müslümanların katliâmına giriştiler. Katliâmdan kurtulabilenler şehirden kaçtı. Fakat Ermenilerle temas kuran Ruslar kaçanları takibettiler. Rastladıkları bütün Müslümanları zâlimce katlettiler. Genç kızlara utanç verici bir şekilde tecavüz edildi ve bu genç kızlar Rusya'ya gönderildi. Erkekler ve yaşlı kadınlar ise öldürüldü veya yakıldılar.

Van'ın Edremit mahallesinden muhacir, elli iki yaşındaki **Hasan Tebeloğlu** bakkal **Feyzullah Efendi**'nin yeminli şahâdeti:

Bu şâhidin beyanları da Ermeni çetelerinin kuruluşları ve Van vilâyetinin çeşitli mıntıkalarındaki katliâm cinayetlerine taalluk eden hususlarda evvelki iki şâhidin

söylediklerini doğrulamaktadır. Şahid şu hususları eklemiştir:

Umumî seferberlik esnâsında bir kısım Ermeniler Rusya'ya kaçmışlardı. Bunlar gönüllü olarak Moskof Ordusunda hizmete girdikleri sırada, kalan Ermeniler, genç yaşdaki erkeklerin askere çağırıldığı Müslüman köylerine taarruz için çeteler kuruyorlardı. Bu çeteler kadınları ve çocukları katlediyor, genç kızlara tasalluttta bulunuyordu. Evleri yakıyorlar, akla hayâle gelmedik şenaâtin faili oluyorlardı. Gayelerini tahakkuk ettimek isteyen ermeniler, birden ve hiç beklenmedik bir zamanda, hiçbir şeyden şüphe etmeden işiyle gücüyle meşgul Van Müslümanlarına saldırdılar. Sokaklarda rastladıkları bütün Müslümanları merhametsizce öldürdüler. Kadın veya erkek, çocuk veya ihtiyar, Müslüman olan herkes bu katliâmda hayatını kaybetti.

Van'ın Nevşan mahallesinden muhacir, yirmi yedi yaşındaki bakkal **Hüseyin oğlu Sıdkı** da bu beyanları tekrarladı.

Van Milis Topçusu Mülâzimi **Hüseyin oğlu Hurşid Efendi** de katliâm ve diğer mezâlim hâdiselerinde aynı beyanlarda bulundu.

Van'ın Selim Bey mahallesinden, vilâyet Baştelgrafçısı, halen Nuseybin'de kaza Posta Telgraf Müdür Vekili otuziki yaşındaki **Mahmud oğlu Yusuf Efendi**'nin yeminli şahâdeti:

Van vilâyetinde Ermeni İhtilâl Çeteleri kurulumş ve bunlar tanınmış reisleri **Viraniyan, Aram** ve **Papazyan**'ın idaresi altında faaliyete geçmişlerdi. Çeteler yollarda rastlayacakları bütün Müslümanların hayatına kasdetmeyi sistemli bir faaliyet haline sokmuşlardı. Çete reislerinden **İşhan** ve **Viruniyan,** Vastan kazasına Reşadiye Nâhiyesi eşrafından **Hacı Musa Bey**'le **Hacı Yakub Ağa**'yı kendi elleriyle öldürdüler. Bu haydutlar kurbanla-

rının burun ve kulaklarını kestiler, yine kestikleri tenâsül uzuvlarını ağızlarına yerleştirdiler.

Ermeni Komiteleri mensupları daima Vestan Bölgesindeki İştiyamar Manastırında, Ercek Nâhiyesi köylerinde İran sınırı yakınındaki köylerde ve Muradiye Bölgesindeki Gurzan Nahiyesi köylerinde gizli toplantılar yapıyorlardı. Van'da manastırlarda ve bu iş için kullandıkları evlerde toplanıyorlardı. Seferberlik ilân edilip askerler cephelere gidince Ermenilerin cür'eti hudutsuz bir hale geldi.

Ruslar, hududu geçince Van'dan ayrıldım. Van'ın düşman eline geçmesinden sonra kaçıp Bitlis'e gelebilen komşu kadınları bana aşağıdaki hâdiseleri naklettiler:

Mahallemizden olan ve aileleriyle birlikte bir eve sığınmış olan otuz kadar insan yüz Ermeninin hücumuna uğradı. Küçük çocuklar ana ve babalarının gözleri önünde parçalandı. Erkekler bahçeye çıkarıldı ve sıraya dizildikten sonra üzerlerine ateş edildi. Kadınlar Halil Ağa Mahallesinde Fransız konsolosunun oturduğu **Ziya Bey**'in evine götürüldü. Burada birbirlerinden ayrılan kadınlar haydutlar tarafından kirli maksatlar için meçhul yerlere sürüklendi. [263]

G) BİTLİS, MUŞ VİLÂYETLERİ VE DİĞERLERİ

Birinci Cihan Harbindeki muvakkat ve meş'um moskof işgali, Hakkari'den Karadeniz sahilindeki Ordu vilâyeti yakınlarında denize dökülen «H a r ş i t I r m a ğ ı» arasına çekilecek bir çizginin doğusunda kalan geniş bölgeye şamildi. Bu sahada mevcut her şehir ve kasaba ve hatta köyde tekrarlanmış bulunan Rus - Ermeni

---

[263] Documents sur les Atrocités Arméno-Russes, sh. 10, 15, 41, 49, 54

müşterek mezalimine ait bir kaç rapor daha naklederek bu bahsi bitirmek istiyoruz:

Bitlis'in Kotum Köyünden **Şeyh oğlu Devaz, Mustafa oğlu Ömer, Abdülhamid oğlu Tayib**'in yeminli şâhadetleri:

12 Temmuz 1915 günü, köyde bulunan müfrezenin kumandanı, ileri gelenlere Rus ve Ermenilerin Kotum'a yaklaşmakta olduklarını haber verdi. Bu haber üzerine hazırlıklar yapıldı ve Bitlis istikametinde yola çıkıldı. Muhacir kafilesi Kotum'a bir buçuk saat mesafede bulunan Ermeni köyü Tog'a vardığı zaman, bir kaç yüz Ermeni ve Rus'un hücumuna uğradı. Muhacirler ellerini yukarı kaldırmaya ve itaate mecbur edildi. Buna rağmen, erkekler, kadın ve çocuklar fecî bir şekilde katledilmekten kurtulamadılar. Dehşetten çılgına dönmüş bu kalabalıktan sadece şuraya buraya kaçıp dağılabilmiş olan otuz kadar insan, o da mucize kabilinden hayatını kurtarabildi.

Aleman (Bitlis) Köyünden **Resul oğlu Abdullah**'ın yeminli şahâdeti:

Halk köyü boşaltmıştı. Rusların çekildiği haberi alınınca tekrar dönüldü. Bütün evler yakılmıştı. Halk, küller arasında, hasta oldukları için köyden ayrılmayan bahtsızların cesetlerini buldu. Bunlar **Osman oğlu Şamil, Tahir oğlu Mustafa**, ayrıca iki kadına ait cesetlerdi. Diğer on hastanın cesetleri ise bulunamadı.

Hafif süvari alayı kumandanı **Nuh Bey**'in yeminli şahâdeti:

Rusların 1915 şubat ayındaki hücumları sırasında Muş Ovasında bulunan aşağıdaki köyler tamamiyle yakıldı: Dilhasse, Kolossik, Zikag, Verşehade, Üçetav, Zirket, Türk, Marnik, Gerde, Hiyuyan, Abzit, Kutni, Pav, Cabkis, Agudad, Sipanian, Suspret, Til, Fekmal, Norkah.

Bu köylerden kaçıp kurtulan halkın sayısı pek azdır.

Aynı kumandan şunları anlatmıştır: Ruslar Kara Kilise'ye girmişlerdir' Türk birlikleri çekildiği sırada, kendisine kalabalık bir muhacir kafilesinin muhafazası vazifesi verilmiştir. Kara - Kilise yakınında Ruslar kafileye saldırmışlardı. Bunların bir kısmı Osmanlı Birliklerinin ardçı müfrezeleriyle muharebeye tutuştukları sırada, bir paniğe sebep olmak maksadiyle, diğerleri de muhacir kafilesine saldırmışlardı. Bu hücumla birlikte, kafileyi teşkil eden bir kaç bin kişi, dehşete düşmüş bir halde arabalarını, at ve hayvanlarını bırakarak canlarını kurtarmaya çalıştı. Üç binden fazla çocuk ve kadın Rusların kılıç darbeleriyle telef oldular. Kazakların baskısından kurtulmak için, Osmanlı askerleri cebrî yürüyüşe geçtiler ve buna gece boyunca da devam ettiler. Yüzlerce ihtiyar ve çocuk süvarileri takib edemedi. Kilitaş yakasında, muhacir kafileleri ve **Nuh Bey**'in Birliği Ruslar tarafından iyice hırpalandı. Diğer taraftan, adı geçen yakayı işgal etmek üzere Ruslar kuvvetli bir süvari birliği göndermişlerdi. Fakat, bahsi geçen yaka Türk birliklerinin kontro lü altında bulunuyordu. Rusların hücumu bu sebeple durmuştu. Fakat, muhacirlerden yakanın Ruslar elinde bulunan tarafında kalanların akibetleri öğrenilemedi.

Akazsur (Muş) Nahiyesine bağlı Berdik Köyünden **Şehab oğlu Abdullah**'ın yeminli şahâdeti:

18 Şubat 1915 de, Berdik Köyünden kaçıp gelenlerden Rusların yaklaşmakta oldukları öğrenildi. Hemen harekete hazırlandık. Bütün köylülerin köyden tamamiyle ayrılmadıkları bir sırada Ruslar göründü. Köylülerin teslim olduklarına dair haykırışlarına kulak bile vermeden evleri yaktılar, bir çok insanı öldürdüler. Bu arada, hasta, sakat da demediler. Gece karanlığından istifade eden **Abdullah** ve iki arkadaşı kaçmak suretiyle bu katliâmdan kurtuldular. Köyün civarındaki fundalıklara saklanmışlardı.

Seydan aşireti reisi **Yusuf Seydo oğlu Seyid Han'ın** yeminli şahâdeti:

1916 Yılı şubatında Tefink - Karaköy dağlarına sığınmış olan köylüler Hiyut'a gitmek maksadiyle yola çıktılar. Yolda bir Rus süvari müfrezesinin hücumuna uğradılar. Yüzlerce kadın ve çocuk Rusların kılıçları altında can verdi. Ermenilerle de bir çok defalar çarpıştıktan sonra, kafile hedefi olan mahale varabildi.

Bitlisteki Rus - Ermeni Mezâliminin masum kurbanlarını gösteren listeden bir kaç isim:

Hersan mahallesinden **Şakir kızı Mercan**'ın Yusuf adındaki yeğeni öldürülmüş ve evi yakılmış.

Aviş mahallesinden **Polad oğlu Halid**'in karısı: **Kocası Halid** ve yedi yaşındaki oğlu Ermeniler tarafından öldürülmüş ve yirmi lira parası alınmış.

Zeydan Mahallesinden **Süleyman kızı Bessi:** Kocası **Abdullah**, kardeşi **Maruf, Reşid** ve **Germi** adındaki şahıslarla **Feriha** adında bir genç kız Ermeniler tarafından öldürülmüş.

Samtuca Mahallesinden **Hasan** kızı **Yadigâr:** Ondokuz yaşındaki oğlu **Abdürrahim,** Ermeniler tarafından öldürülmüş, ayrıca on lirasını almış ve evini yağmalamışlar.

Aviş Mahallesinden **Bekir** kızı **Cemile**: Annesi **Hezar** Ermeniler tarafından öldürülmüş ve evleri yağmalanmış.

Başi mahallesinden **İbrahim** kızı **Harire**'ye Ermeni çetecileri zorla tasallutta bulunmuşlar ve daha sonra Ruslar tarafından da bir çok kereler tecavüze maruz bırakılmış. Elbiselerini, ziynet ve diğer eşyasını almışlar.

Mescid mahallesinden **Şerif** kızı **Gevher:** Kocası hasta yatağında Ermeniler tarafından öldürülmüş.

Mermurlu Mahallesinden **Mehmed** kızı **Şöhret:** Dokuz ve dört yaşlarındaki oğulları **Müştak** ile **Hikmet** Er-

— **Ermeni Amal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesâvir ve Vesaik Sh. 47** —
Ordudan tebdilhava için terhiz olunan ve 10 Temmuz 1331 de Diyarbekir Lice kazasına tâbi Kum ve Çum köyleri civarında Ermeni komiteleri tarafından elleri ayakları bağlanarak şehid edilen askerler..

meniler tarafından kılıç darbeleriyle öldürülmüş, parası alınmış ve evi yağma edilmiş.

Cemtos Mahallesinde ikamet eden aslen Ahlat'lı **Abdülâziz** kızı **Hamâil:** Oğulları **Ali** ile **Şakir** Ermeniler tarafından kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmüş; on yaşındaki torunu **Pakize**, kulağı ve kolu kesildikten sonra katledilmiş; kendisiyle aynı adı taşıyan **Hamail** de Ermeniler elinde can vermekten kurtulamamış.

Tatar Gazi'li **Sâfiye** Diyarbekir'e gitmek üzere Bitlis tarafından geçtiği sırada Ermeniler tarafından kaçırılmış. Kocası **Süleyman**, sekiz yaşındaki kızı **Ümmetullah**, yeni doğmuş bir çocuğu Ermeni hunharlığı ile parça parça edilmişler. Oğlu **Abdülkerim** kaçıp kurtulabilmiş, eşyalarını yağmalamışlar.

Hamtoş Mahallesinde oturan Manik'li **Musa** kızı **Fidan:** Kocası **Abdülmecit**, Ermeniler tarafından yaralanmış, sonra da alıp götürmüşler.

Azad Mahallesinden **Amo** kızı **Safra**, Ermeni çetecileri tarafından kaçırılmış, gelini **Medine** ve oğlu onsekiz yaşındaki **Abdülbaki**'nin de başlarına aynı hal gelmiş, eşyalarını yağma etmişler.

Kumes Mahallesinden aslen Kerekoğlu köyü ahâlisinden **Süleyman** kızı **Zarife:** Kardeşleri **Ali** ve **Mahmud** Ermeni çetecileri tarafından katledilmiş, bütün eşyası ve parası yağmalanmış.

Aslen Dede'liden, Kuru Bulak mahallesinde oturan **Hasan** kızı **Ebâni:** Kocası ve kayın biraderi **Hasan**'la karısı **Hazime** Rus ve Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüşler, bütün varı yoğu yağma edilmiş.

Kuru Bulak Mahallesinde oturan aslen Ahlat'lı **İbrahim** kızı **Menti:** Yaşlı babası **İbrahim** ve kardeşi **Mecid**, Ermenilerin kılıç darbeleri altında can vermişler, eşyası ve parası olduğu gibi alınmış.

Taş Mahallesinden **Hüseyin** kızı **Cemile:** Kocası **İb-**

rahim ve oniki yaşındaki oğlu **Sayyad**, Ermeniler tarafından öldürülmüş, bütün varı yoğu yağmalanmış.

Kamu Mahallesinden **Ahmed** kızı, **Abdülhamid**'in karısı **Ayşe**'ye Ermeniler tarafından tecavüz edilmiştir. **Ayşe**'nin eniştesi **İsâ Efendi** ve oğlu Ermeniler tarafından götürülmüş evi de yağma edilmiştir. Kamu Mahallesinden **Ahmed** kızı, **İbrahim Halil**'in karısı **Gürcü**'ye Ermeniler tarafından tecavüzde bulunulmuştur. **Süveyş** kızı **Ayşe**, Ermeniler tarafından başından yaralanmış, dişleri kırılmıştır. Aynül - Barid Mahallesi sâkinlerinden olan bu kadının evi de yine aynı vahşet erbabı tarafından yağma edilmiştir. **Bayram** kızı **Yadigâr**: Evi Ermeni çeteleri tarafından yağma edilmiş, kocası **Pulad Efendi** götürülmüştür. Taş Mahallesinden **Feyzi Bey** kızı **Cemile**: Kocası **Mehmed** ve kayın biraderi **Mikdad** Rus ve Ermeni çetecileri tarafından öldürülmüş, cesetleri de evleriyle birlikte yakılmıştır. Taş Mahallesinden **Hano** adlı kadın **Ermeniler** tarafından öldürülmüş, evi yağmalanmıştır. Taş Mahallesinden **Receb oğlu Sofi Veli**: Yeğeni **Kişmiş**, kızları **Hadiye** ve **Cemile**, onbeş yaşındaki **Sırrı**, onüç yaşındaki **Hâmid**, yedi yaşındaki **Cemil**, beş yaşındaki **Garib** adlı yeğenleri de Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Ruslar da bu şe'ni fiillere iştirâk etmiş, evi yakılmış ve karısı **Cemile**'nin altmış altını alınmıştır.

Taş Mahallesinden **Mahmud**'un karısı **Nasibe**'nin, başı Ermeniler tarafından kesilmiş, oğlu altı yaşındaki **Şükrü** de yine bu haydutlar tarafından öldürülmüştür. On yaşındaki kızı **Cemile**, gözleri oyulduktan sonra katledilmiştir.

Aviş Mahallesinden **Mustafa** kızı **Rabia**: Oğulları onbeş ve onyedi yaşlarındaki **Ali** ile **İzzet**, kocası **Hasan**, Ermeni çetecileri tarafından öldürülmüştür. Kurbanların başları henüz görülmemiş vaziyettedir. **Resul** kızı **Kâile**, **kılıçoğlu Hasan, oğlu İzzet, Marzan Şeyhi Şeyh İzzet**

Efendi, karısı **Sema Hanım,** hizmetkârı **Kırmızı, Ahmed oğlu Mehmed** ve kardeşi **Mikdad, Aşirzade Farisi,** kardeşi **Ahmed,** damadı **İzzet, Aşirzâde Habib**'in karısı **Zekiye, Puladoğlu İsmail,** yeğeni **Halid,** Sıvacı **Bulakoğlu Fethullah Bayındıroğlu Hacı Ali'nin oğlu Yusuf,** Ermeniler tarafından parçalanmışlardır.

Hacı Yusufzâdenin onüç yaşındaki kızı **Melek** ve **İrfan**'ın annesi **Zülfinaz,** Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. **Meşkozâde Mahmud**'un kızı **Feride** korkudan aklını kaybetmiş ve kendisini asmak suretiyle hayatına son vermiştir. Hersan Mahallesinden **Kasımoğlu Maksud: Maksud**'un kardeşinin onbeş yaşındaki kızı ve yirmi yaşındaki gelini **Peri,** Ermenilerin iğrenç tecavüzlerine maruz kalmışlar, sonra da öldürülmüşlerdir. Evleri yağma edilmiştir....

Bu uzun ve teferruatlı listeyi tamamen iktibas etmeye maddeten imkân yok. Bu zulûmleri hakkıyle nakil ve ifâde için ciltler doldurulsa yine de kâfi gelmez. Bu yüzden her bölgedeki Rus ve Ermeni mezaliminden bir iki misal zikretmekle iktifa eylemeye mecbur kalıyoruz. Bu listenin sonundan birkaç isimle şahidlerini de takdim edip keselim:

Zeydan Mahallesinden **Veli** kızı **Sultan:** Kardeşi **Ömer,** işgal sırasında şehri terketmek isterken Taşot yakınında katledildi. Kızıl Mescid Mahallesinden **Molla Süleyman** kızı **Selan:** Ermeniler ve Ruslar evine girdiler ve zor kullanmak suretiyle, kocası **Hoca Yusuf**'tan on altın, iki saat, bir altın kemer ve bilezikler aldılar. **Yusuf,** duyduğu dehşetten yüreğine inerek öldü.

Aviş Mahallesinden **Şemo kızı Dilber:** Düşmanın şehre girişi sırasında kayınbiraderinin altı yaşındaki kızı **Beyaz,** öldürüldü ve kendi kızı on yaşındaki **Seltan**'ın ırzına tecavüz edildi. Zeydan Mahallesinden **Mehmed** kızı

Dilber Kocası **Hakverdi,** düşmanın şehre girişi sırasında önce mermiyle yaralandı, sonra öldürüldü.

Yukarıdaki beyanlar, komisyon huzurunda yeminli şahâdet halinde dinlenmiş olup, alâkalı zabıt aşağıda isimleri bulunan şahıslar tarafından imzalanmıştır:

Hakkı Bey: Bitlis Vilâyet Başkâtip Vekili,

M. Arif Bey: Polis Müdürü Vekili,

Ömer Hulusi Efendi: Askerî Mektep Muallimi,

Molla İsâzade Abdulhakîm Efendi, Hacı Melikzâde Şeyh Yusuf Efendi, Kirazlar Şeyhi

Şeyh Yusuf Efendi. [264]

Bitlis'de Tahrib edilen Câmiler: Meydan Camii: Yakılmış, Kızıl Mescid: Tahribedilmiş, Hatuniye Camii: Ahır haline getirilmiş, Hocabey Camii: Yakılmış, Şerefiye Camii: Tahribedilmiş, Mermont Camii: Tahribedilmiş, Şeyh Hasan Camii: Yakılmış, Sultan Arab Camii: Yakılmış, Farsi Camii: Tahribedilmiş, Camii Kebir: Yakılmış, Alemdar Camii: Tahribedilmiş, Kureyş Camii: Tahribedilmiş, Gökmeydan Camii: Yakılmış, Dört Sadık Camii: Yakılmış, Taş Camii: Tahrib edilmiş, Burunpınar Camii: Yakılmış.

Medreseler: Gökmeydan: Tahribedilmiş, Gazi Bekye: Tahribedilmiş, Kirâfiye: Tahrib edilmiş, Şerefiye: Tahribedilmiş.

Tekkeler: Kefevî: Yakılmış, Şeyh Abdullah Bedehşânî: Yakılmış, Şeyh Emin Efendi: Tahrib edilmiş.

Mukaddes Mahaller: Şeyh Abdullah Bedehşânî: Yakılmış. Velî Şemseddin: Tahrib edilmiş. Şeyh Baba: Tahrib edilmiş. Şeyh-ül garib: Tahrib edilmiş.

Mektepler: Gökmeydan ilk mektebi, Mermont lisesi; Kızıl Mescid ilk mektebi, Çarşıbaşı ilk mektebi yakılmış ve tamamiyle tahrib edilmiş vaziyetteler.

---

[264] Documents sur lees Atrocités Arméno-Russes, sh. 61-81

Hanlar: Pazardaki Tüccar Hanları, Aşağı Kale'deki Hamza Hanı yakılmış.

Devlet Misafirhâneleri: Hükûmet Oteli, Polis Dairesi, Jandarma Binası, Belediye Oteli iç kısımları tahrib edilmiş.

Karakollar: Mahallebaşı, Çarşıbaşı, Kurupınar, Saperkur, Kümes, Zeydan Karakolları tahrib edilmiş.

Köprüler: Arap Köprüsü, Alamdar Köprüsü, Safer Bey Köprüsü, Biadin Köprüsü, Şur Pınar Köprüsü, Hatuniye Köprüsü tahrib edilmiş.

Hamamlar: Paşa Hamamı, Han Hamamı, Orta Hamam tahrib edildi.

Askerî Tesisler: Gökmeydan civarındaki askerî depo yakılmış. Belediye oteli yanındaki depo tahrib edilmiş.

Zeydan, Müesü ve Hersan'ın yirmi mahallesi tahrib edilmiş, bütün meyve ağaçları ve diğer verimli ağaçlar kökünden kesilmiş vaziyette. Pazardaki bütün dükkânlar yakılmış, bazılarının damları yıkılmış.

1. Mahallebaşı'ndaki **Caferzade**'nin evi tahrib edilmiş ve yirmiden fazla insan evin önünde öldürülmüştür; (fotoğrafları mevcut).

2. Aynı mahalledeki **Abdullah**'ın evinde Taş mahallesinden **Ali** ve **Abdullah** adlarında oniki yaşında iki çocuk öldürülmüş, **İlyas** oğlu **Kerim** boğazlanmıştır; (fotoğrafları mevcut).

3. Mahallebaşı yolu üzerinde kadın ve erkek onbeşden fazla insan öldürülmüştür (fotoğrafları mevcut).

4. Antep'li **Fatma** adındaki kadına tecavüzde bulunulmuş ve sol elinin iki parmağı kesilmiştir (fotoğrafı mevcut).

Yakılan evler: Zeydan mahallesinde **Sıvacızade Abdülganî**'nin evi; Zeydan sorgu hâkimliği mutemedi **Resul Efendi**'nin evi; Zeydan'da kardeşinin evi; Zeydan'da **Tahincizâde Hakverdi**'nin evi; Zeydan'da **Musâzâde Reşid'**-

in evi; Zeydan Ağaçlıkale'de **Hacı Hamza**'nın hanı; Hersan mahallesinde **Saatçizade Mehmed Efendi**'nin evi; Hersan mahallesinde polis memuru **Halet Efendi'nin** evi; Hersan mahallesinde Hala **Alizâde Osman Efendi**'nin evi; Hersan mahallesinde **Tahtavîzâde Mahmud Efendi**'nin evi; Zeydan mahallesinde **Resulzâde Tüccar Derviş Efendi**'nin evi; Taş mahallesinde **Hacı Mehmed Salih Efendi'**nin konağı.

Liste sayfalarca devam etmektedir. Bir de şahidlerin isimlerini zikredelim:

Komisyon, düşman istilâsı sırasında Bitlis'de kalan ve Rus - Ermeni çetelerinin mezâlimine maruz kalan Müslümân ahâlinin, huzurundaki beyanlarının doğruluğunu bildirir. (İmzalar)

Bitlis Vilâyet Başkâtip Vekili: **Hâkî**
Polis Müdür Vekili: **M. Arif**
Mektep Müdürü: **Ömer Hulûsî**
Molla İsâzâde: **Abdülhâkim**
Hacı Melikzâde: **Şeyh Yusuf**
Kirazlar Şeyhi: **Yusuf Efendi** [265]

Muş'un Akcan Kazasına bağlı Avran Ermeni köyünden geçen Türk askerlerine karşı Ermeniler tarafından yapılan zulüm

Akcan kasabasının eski kaymakamı ve halen Bervari Kazası kaymakam vekili **Ahmed Nureddin Efendi**'nin yeminli şehâdeti:

Hükûmet tarafından umumî seferberlik ilân edildi ve bir ay sonra Akcan Kazası kaymakamlığına tâyin edildim. O sırada Muş valisi olan **Servet Bey**, sancak halkına ırk ve din farkı gözetmeksizin muamele ederdi. Buna rağmen, Ermeniler, vergi ve asker toplama işinde, elleri-

---

265 a.g.e. sh. 76-80

ne fırsat geçince hükûmete karşı güçlükler çıkarmaktan geri kalmazlardı. Ermeni papazlarının ve Rusların idaresi altında bulunan Taşnak Teşkilâtı mensuplarının yıkıcı tahrikleri gözümüzden kaçmıyordu. Bunlar zaman zaman zarar verici oluyordu. Ermeni köylerinin ekserisi, yıkıcı telkinlerin tesiriyle vahşet hareketlerine girişmekte gecikmediler. Gerçekten de, Ermeniler, cıvarlarında bulunan gönüllü ve milis askerlerini kendilerine yiyecek içecek vermek bahanesiyle çağırarak bunları kapalı veya ıssız yerlere götürüyorlar, orada gözlerini oyuyor, başlarını kesiyor veya boğazlıyorlardı. Bilhassa askerlerin tüfeklerini almak hususunda ellerinden gelebilecek bütün kötülükleri yapıyorlardı. Ermeniler, mezâlimin en büyük kısmını üç yüz nüfuslu «Avran» köyünde yapmışlardır. 2 temmuz 1331 tarihinde bu köyde açtığımız tahkikat sonunda aşağıdaki hususlar ortaya çıktı:

Taşnak Komitesine mensup bir ermeninin evinin yakınında ağzı dar ve ustaca gizlenmiş bir kuyu bulduk. Kuyunun ağzını açtırdığımız zaman, içeriden iç bulandırıcı kokular yükseldi. Kuyuya indirdiğim adam, kuyunun insan cesetleri ile dolu bulunduğunu haber verdi. Hüviyetlerini tesbit etmek üzere cesetleri kuyudan çıkardık. Sayıları on dokuz olan kurbanlar bahtsız ve masum Türk askerleriydi. Cesetlerin vaziyeti, iğrenç cinayetlerin üç veya dört gün önce altı yüz yıldan beri Osmanlı Devletinin lütfûnu görmüş olan Ermeniler tarafından işlenmiş olduğunu ortaya koymaktaydı. Ermeniler tarafından hâince boğazlanmış bu askerlerimizin cesetlerini gömdükten sonra köyden ayrıldık.

Muş muhacirlerinden 18 yaşındaki **Abdurrahman** oğlu **Mehmed Resul**'ün Hani Kaymakamı önündeki yeminli şehâdeti:

1331 yılı Ocak ayı ortasında «Betlevo» kazası yakınında cereyan eden savaşta yaralandım. Ben ve hasta

olan üç arkadaşım, orduyu yürüyüşünde takibedemediğimiz için sekiz düşman tarafından esir edildik. Düşmanlar önce arkadaşlarımızdan biri olan asker **Hüseyin**'in gözlerini kör ettiler ve ona:

— Kalk, bak bakalım, gelen Osmanlı askeri var mı?

Dediler. Sonra onu bir vadiye sürükleyerek orada kurşunladılar. Bu cinayet tamam olunca, yine arkadaşlarımdan adını bilmediğim birine saldırdılar. Müthiş işkencelerden sonra onu da öldürdüler. Sıra üçüncü arkadaşıma geldi. Onun tenasül uzvunu kesip ağzına yerleştirdiler ve peşinden boğazladılar. Bu cellâtlar arasında teşhis ettiğim üç ermeni şunlardı: Muş'un Yakar mahallesinden **«Keşiş oğlu Avram»**, **Bugdasar Körup oğlu Aleksan**, avukat **Hırat**'ın oğlu **Hırant.** Bu son ikincisi Muş'un Başe mahallesindendi. Diğer beş düşman askeri Rustu. Bu haydutlar bana yaklaştılar ve bütün müslümanların akibetinin aynı olacağını söyleyerek yaktıkları ateşte bir tüfek namlusunu kızdırdılar ve bununla vücudumu yirmidört yerinden dağladılar. Müthiş çığlıklar attığım sırada bir Rus askeri gelip beni işkenceden kurtardı. Beni bir kenara çekerek adının **Abdülmelik** ve Kazan Müslümanlarından olduğunu ve beni kurtarabileceğini söyledi. Sekiz işkencesi, ben ve Rus askerleri yola koyulduk. Kazak ve Ermenilerden müteşekkil yüz kadar askerle birleştik. «Til» köyü istikametinde ilerlediğimiz sırada her yaş ve cinsiyetten sekiz yüz kadar Müslüman muhacirle karşılaştık. Kazaklar ve Ermeni çeteleri bunları, bir tekini bile sağ bırakamamacasına öldürdüler. Akşama doğru «Til» köyüne vardık. **Ermeniler «Kara Mişe» köyünü yağma ettikleri sırada yakaladıkları iki Müslüman kadınını da beraberlerinde getirmişlerdi. Bu kadınlar hamileydiler. Kadınlar Ermeni ve Rus askerlerinin teşkil ettiği halkanın ortasına kondular. İki Rus askeri ve iki Ermeni, ka-**

dınların karnındaki çocukların cinsiyeti üzerine ikişer **mecidiyesine bahse tutuştular. Kadınların karınları bıçaklarla deşildi. Birinden bir oğlan çocuğu çıktı, diğeri için çocuk tekemmül etmemiş olduğundan ancak tahminlere yol açtı.** Beş dakika sonra, dört Rus ve altı Ermeni altı Müslüman kızı getirdi. Ermenilerden Muş'un «Ziyaret» köyünden olan birini tanıdım. Genç kızlar, bir sıranın üzerine oturtuldular. Bir Rus zabiti yaklaştı ve aralarından birini seçip götürdü. Bunun üzerine Rus askerleri kızlara dua etmelerini bildirdiler. Genç kızlar namaza durdular ve bu sırada da insanlık dışı tecavüzlere maruz kaldılar. O sırada Kazaklar, Ermenilere beni göstererek şöyle diyorlardı:

— Bu Müslüman askerine namazlarının böyle kılınıp kılınamıyacağını sorunuz. Bütün Müslümanlara bu şekilde namaz kıldırtacağımızı ona söyleyiniz.

«Til» köyünde üç gece geçirdim. Yaralarımdan her ne kadar büyük ıztırap duydumsa da Kazanlı Müslüman askerinin sâyesinde kaçabildim. Şafak vaktine doğru, «Kazan» köyüne hâkim tepelere varabildim. Köyün içinden canhıraş çığlıklar yükseliyordu. **Ortalık aydınlandığı zaman, Ermeni ve Rus haydutlarının köyün Müslüman halkını katledip, diri diri yaktıklarını farkına vardım.** Dehşetten taş kesilmiş bir halde, gün batıncaya kadar olduğum yerde kaldım. Karanlık basınca yola koyuldum ve tehlikelere, güçlüklere maruz bir halde «Hani» köyüne vardım. [266]

Arab Köyü (Alaşkird) ünde Ruslar tarafından yapılan mezâlim, Orta Til Köyünde muvakkaten oturmakta olan aslen Arab - Köy'den **Süleyman** oğlu **Rıza'nın** yeminli şahâdeti:

---

[266] a.g.e. sh. 6-7

17 Aralık 1330'da Ruslar Kazamızı işgal ettiler. Bu tarihten iki gün sonra, Ermeni ihtilâl komitesinin şefi olarak tanınan Ermeni **Abramais** ikiyüz Kazak ve kendi hempalarından doksan Ermeniyle köyümüzü kuşattı. Bir Ermeni meb'us vasıtasiyle kan dökmeden köyü teslim edeceğimizi bildirdik. Çete köye girdi ve herşeyden önce silâhlarımıza el koydu. Beşyüz öküz ve ikibin koyunumuzu götürdü. Erzak ve zahire karşılığında hayvanlarımızın bize verilmesi teklifimiz karşısında, Rus Kumandanı hayatlarımızın bile kendilerine ait olduğunu söyleyerek bizi kapı dışarı etti. İşgalin ikinci günü, Ermeniler evlerimize girdiler, kadın ve kızlarımıza karşı çirkin tecavüz fiillerinde bulundular. Rus kumandanı, Ermenilerin ve Kazakların istediklerini yapmakta serbest olduklarını bildirerek bizi kovdu. Bu Rus kumandanının adı **Haydarof**'du. İki saat sonra aynı kumandan bizi makamına çağırdı ve şunları söyledi: «Sizler gibi ben de Müslümanım. Ermeniler istedikleri şekilde hareket etmek müsaadesine sahip bulunmaktadırlar. Köyünüzde uzun zaman kalmayınız. Kadınlarınızı ve kızlarınızı kurtarınız. Böyle davranmadığınız takdirde her şeyi, şerefinizi de, mal ve mülkünüzü de kaybedeceksiniz.» Bu sözleri söyledikten sonra, Kazan ve Rus Müslüman ileri gelenlerinden iki kişiyi muhafazamız için beraberimize verdi.

Köyümüzde kaldığımız iki gün içinde Ermeniler ve Ruslar yirmi kıza tasalluttta bulundular. Kadınlara da yapmadıklarını bırakmadılar. Bunlar arasında bulunan üç kardeşim, hayvanca tecavüzlerin kurbanı olduktan sonra de cellâtlarının oturdukları evlerde alıkonuldular. Köyümüzde **Hezâle** adında hâmile bir kadın vardı. Otuzbeş yaşında olan bu kadın bir Kazak ve üç Ermeni tarafından yakalandı. Bu üç Ermeniden ikisi Garip Köyündendi. Üçüncüsü ise Alaşkird Kazasının Hanzir Köyün-

den **Mihran** adlı çete reisiydi. Kadın tesadüfen tam o sırada doğurmak üzere bulunmaktaydı. **Kadıncağız Mihran tarafından yere yıkıldı ve bu Ermeni tabiata aykırı fiillerde bulunduktan sonra kadının karnını yardı ve aldığı çocuğu boynuna bağladığı iple bir ağacın dalına astı. Ben ve bütün köy halkı bu vahşet hâdisesinin rüyet şâhitleri olmak gibi elim bir vaziyete düştük.**

Hınıs'tan Tadim Köyüne hicret eden **Mehmed Bulmazoğlu, Hüseyin Mehmed oğlu** ve **Hasan Yusufoğlu**'nun yeminli şahâdeti:

Biz, Hınıs'tan bir saat mesafedeki Molla Kolaç köyü sakinleriyiz. Topraklarımızın Ruslar tarafından işgali sırasında, köyümüzden olan ve zâlimce hareketleriyle Taşnaksutyun Komitesi Reislerinden olduklarını ortaya koymuş bulunan **Vahan** ve **Aleksandr Assoyan** adlı ermeniler, bir miktar süvariyle birlikte köyümüze âniden saldırdılar. Evvelâ yirmiden fazla çocuğu öldürdüler. Sonra, hâmile kadınların karınlarını bıçakla deşip ceninleri çıkardılar ve bunları süngülerinin ucuna takıp babalarına gösterdiler. Suç ortaklarını ölmekte olan kadınlara işkence yapmaya çağırdılar. Gece olunca, bizi serbest bırakacaklarını vaadeden **Vahan** ile **Aleksandr,** suç ortakları gibi, seçkin ailelerden birer güzel kadın seçtiler. Sonra oniki kadar kadın ve yirmisekiz çocuğu bir eve kapadılar. Gece yarısını geçince, Ermenilerden hiçbirinin ayılmadığını görerek, arkadaşlarımdan birinin yardımıyle, eve kapatılan kadın ve çocukları kurtarmaya muvaffak olduk. Varımızı yoğumuzu köyde bırakarak kaçtık. Köyümüzdeki ikiyüz elli Müslümandan şimdi ancak otuzbeş kişi kalmıştır. Ve bunların çoğu da sefalet içindedir.

Siirt Jandarma Bölük Kumandanı **Basri Bey'in** yeminli şahâdeti:

Geçen yılın mayıs ayının ilk günlerinde, müfrezemin

başında vazifeli olarak Mukus Nahiyesine bağlı «Parmak» köyüne gitmiştim. Bu köyün Ermenileri, Müslümanlara karşı her türlü cinayet ve işkence hareketinde bulunmaktan geri kalmamışlardı. Akşama doğru, alevler içindeki ve her tarafta kadın ve erkek cesetleri görülen köye girdik. Cesetler arasında burunları, kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuş erkekler, başları gövdelerinden ayrılmış, parça parça edilmiş çocuklar görülüyordu. Fakat, öldürülmüş genç bir kadınla genç bir kızın hali bizi son derece müteessir etti. Kadının karnı bir bıçakla deşilmişti. Kadının karnındaki çocuk parçalandıktan sonra yine anasının karnına konmuştu. Ayaklarından asılan genç kız ise öldürülmüştü. Ermeniler, bütün bu cinayetleri işledikten sonra mevcut bulunan ibâdet yerlerini de kirletmişler veya tahrip etmişlerdi.

Siirt Sancağına bağlı Bervari Kazasının Posta ve Telgraf Müdürü **Hulusi Bey**'in 18 Haziran 1331 tarihli yeminli şahâdeti:

Seferberliği müteakip 1331 yılı başında, Hishir Köyünden **Kişe** adlı bir Ermeni kadını gelip beni gördü. Bu kadın Ermeni Çetelerinin postacılık vazifesini görüyordu. Kendisinin Ozim köyünden geldiğini, ihtilâlci Ermenilerden biri olan **İşan**'ın bana selâm gönderdiğini söyledi. Kadının söylediğine göre, **İşan**, bana karşı beslediği dostluğu aynen muhafaza etmekteydi ve ben bu sebepten her türlü yardımda bulunmak suretiyle Ermeni Komitesinin gayelerine hizmet etmeliydim. Bu sırrı açığa vurduğum takdirde, ben ve âilem öldürülecektik. Ermeni Komitesine nasıl yardımda bulunabileceğimi kadına sorduğum zaman şunları söyledi: Doğu Eyâletlerinden altısını içine alan bir «Ermeni Devleti»nin kurulmasına karar verilmiştir. Benim hizmetim şu hususlarda komiteye haber ulaştırmak olarak sınırlandırılmıştı:

1 — Osmanlı Hükûmetinin bu Ermeni Devletinin kurulmasına mani olmak için aldığı tedbirler,

2 — Resmî makamlar arasında bu hususdaki muhabereler,

3 — Hükûmetin Ermeni Komiteleri karşısında kuvvet ve tedbirleri.

4 — Osmanlı kuvvetlerinin adı geçen altı eyâletdeki taksim edilişleri ve kuvvetlerinin miktarı.

5 — Tarassut altında tutulan mahaller.

6 — Seferberlikle alâkalı bulunan her şey.

Bu yıkıcı konuşma dolayısiyle büyük bir korku duyduğumdan kimseye tek kelime söylemedim.

Bir başka gün, Hişt Seinli köyünden Ermeni casusu Topal **Narkere** bana gelip **Ozim** köyünde bulunan **Işan** ve **Lato**'nun selâmlarını bildirdi. **Lato'nun** benimle görüşmek üzere bir gün geleceğini haber verdi.

Bu sefer onu tevkif ettirmeye karar verdim. Fakat **Narkere**, şüpheye düştüğünden kaçıp kurtuldu. Yine susmak zorunda kaldım. Bununla beraber Ermeni şenaâtı bir müddet sonra hudutsuz hale gelince, olup bitenleri Hükûmete bildirdim. Bir müddet sonra, çok miktarda erzak ve mühimmât'ın **Ozim** köyündeki Ermeniler tarafından gönderilmiş olduğu öğrenildi. Bu erzak ve mühimmatı Nezarborom denilen Şalden'den Nişt, Malik, Bervarinin nahiyesi Hashir'den, Yelas'dan, İntas ve Yukarı Hartün ile Aşağı Hartün'den getirtiyorlardı. Bunların hepsi de Ermenilerle meskûn yerlerdi. Mahallî hükûmet makamları soruşturmalarını yaptılar ve keyfiyeti umumî vali ile Sancak Valisine bildirdiler. Fakat hâdiselerin patlak vermemesi için, resmî makamlar tahkikata devam etmediler.

Bu hâdiseler sırasında, kaçakları tevkif için Ozim Köyüne giden bir jandarma müfrezesi Ermenilerin hücumuna uğradı. Bu Ermeniler, mühim miktarda silâh ve

cephane de beraberlerinde olduğu halde, kaçaklarla birlikte Meki ve Şatake'ye doğru çekildiler. Hizan, Bervari, Çatak, Karçekan Ermenileri de Ozim'de toplandılar. Bu hâdiselerin tarihi, Van'da Ermenilerin isyanı günlerine rastlıyordu. Ozim Ermenileri köylerine hiçbir Müslümanın, polis ve jandarmanın girmesine müsaade etmiyorlardı. Köyde bir takım tahkimât meydana getirmişlerdi. Kendilerine nasihatta bulunmak isteyen resmî şahsiyetlere ve jandarmaya ateş açtılar. Üç gün süren çarpışmalardan sonra geri çekilmek zorunda kaldılar.

Sözlerimin başında kendisinden bahsettiğim Ermeni kadını, «**Kişe**», Ozim Ermenilerinin günün birinde Bervari'nin istiklâlini elde edeceklerini her yerde tekrarlayıp duruyordu. Hashir Köyünden Ermeni binbaşısı **Meci**'nin kumandasındaki Hashir Ermenileri tâlime giden Bervari jandarmaları üzerine ateş açtılar ve bahis mevzuu köyü muhasara ettiler. Meydana gelen çarpışmada bir jandarma yaralandı. Bu hâdiseyle alâkalı zabıt Bervari adlî makamlarının elinde bulunmaktadır. Kendisine Mihran da denilen Ermeni **Lato,** albaydı; Keldânî milliyetînden olan, **Borom** köyünden **Nirson** ve Hashirli **Mehpik,** binbaşı rütbesi taşıyorlardı. Vilas köyünden **Mehr** ise yüzbaşı rütbesindeydi. Bervari ve Siirt Bölgesi Hıristiyanları aynı kötü niyetlerle hareket ediyorlardı. Casusları bu bölgelerde faaliyet halindeydi. Seferberlik sırasında bütün Ermeniler, Müslümanları katle koyulmuşlardı. Diğerleri arasında, Van Müftüsü **Şeyh Mehmed Sadık Efendi,** Van yakınındaki Enkil köyünde abdest aldığı sırada öldürüldü. Hizmetkârı da aynı akibete uğradı. Muş'dan Sasson'a giden beş jandarma öldürüldü. Çel Çemkân Köyünden **Şeyh Abdullah Efendi**'nin oğlu **Şeyh Mehmed Efendi,** Hartün Köyü sâkini Ermeniler tarafından sebepsiz yere öldürüldü. Ermenilerin bu cinayetleri işlemek suretiyle takibettikleri gaye pek belliydi. Onlar bu suretle

Müslümanların din gayretlerini harekete getirmek ve memlekette kargaşalıklara sebep olmak istiyorlardı.

Van Ermenilerinin isyanı akabinde Türk Kuvvetleriyle aralarındaki çarpışmalardan sonra Bervari Hristiyanları ve bütün Ermeniler fırsatını bulup Van Vilâyeti hududuna kaçtılar ve orada muntazam bir alay teşkil edip bu kuvvetlerle Bervari'ye ve civarına saldırdılar. Bervariye yapılan hücum bir gün devam etti ve iki erkek, bir kadın ve bir çocuk Müslümanın hayatlarına maloldu. Oradan çekilen Ermeniler, bıçak, el bombaları ve mitralyöz dolu iki sandık bıraktılar.

Yiyecek ve diğer lüzumlu maddeleri almak üzere Keveş Kazası köylerine gönderilen sivil memur ve jandarmalar öldürüldüler. Şatake Kazasının Müslüman sâkinlerinin yarısı, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere Ermeniler tarafından kılıçtan geçirildi.

Mehmed oğlu Yusuf ve Mehmed oğlu Abdurrahman'ın yeminli şahâdetleri:

Biz, Hizan Kazasının Otçum Nahiyesine bağlı yaz otlaklarının bulunduğu Nevres, Vavink, And ve Mezrea-i And ahalisindeniz. Çıtak Kazasının düşman tarafından işgalinden sonra, bizimkine komşu Livar, Yukarı Kutis, Aşağı Kutis, Çaçuan, Sivkuar, Yukarı Adr Köyü Ermenileri, her ikisi de Rusya'dan memlekete sızmış olan **Lato,** diğer adiyle **Mihran** ve **Kazar Dilo**'nun kumandasında Yukarı Kutis köyüne geldiler. Orada nahiyenin eşrafına yazılı olarak üç teklifte bulundular. Eşraf arasında **«Bediüzzaman»** namiyle tanınmış **«Molla Said»** de vardı. Kendisinin esir alındığı veya öldürüldüğü bilinmemektedir. Şu teklifler üzerinde karara varılacaktı: 1 — Düşmana teslim olmak, 2 — Nahiyeyi boşaltmak, 3 — Harb etmek. Gelişlerinden dokuz saat sonra, düşman, altı yüz kişiyle köyümüze hücum etti. Düşman serpuşlu ve üniformalıydı. Aralarında Rus askerleri bulunup bulunmadığını tesbit e-

demedik. Düşman tarafında sefil görünüşlü olanların sayısı hayli kabarıktı. Bunlar Rus veya Rusyadan gelme Ermeniler olabilirlerdi. Düşman, köyümüzün bütün insanlarını Mezrea-i-And'a götürdü. Eşraftan **Hurşid Bey** oğlu **Abdurrahman**, oğlu ve karısı da bunlar arasındaydı. Kadınlara ve kızlara vahşice tecavüz edildi. Ertesi gün sayıları otuzüç olan erkek ve oğlan çocukları, sayıları seksene varan kadınlar, kızlar ve kız çocukları ayrı ayrı kafileler halinde Mukus'a sevkedildi. Kadınlar kafilesi Çaçuan'da bırakıldı, erkekler ise geceleyin kılıçtan geçirildi. Bana bir vazife verildiği için katliâmdan kurtuldum. Vazife verdikleri sırada şöyle konuştular:

«— Sana para vadediyoruz. Git, **Molla Said**'e orada kalan Ermenileri bize teslim etmesini söyle. Kendilerini boş yere öldürtmenin hiçbir faydası olmadığını onlara anlat. Zaten memleket aşağı yukarı tamamiyle işgal edildi. Ruslar Halep'e kadar gittiler. Ermenistan kuruldu. Gelip bize teslim olsunlar. Orada bulunan Türk askerinin sayısı ve kuvveti hakkında bize malûmât ver.»

Bu sözler bana **Dilo** tarafından söylenmişti. Ben hemen yola çıktım. Çaçuan'a vardığımda, Nahiye Müdürümüz ve **Molla Said**'le birlikte jandarma ve Kürtlerden teşekkül etmiş kuvvetlerimizin oraya geldiklerini gördüm. Beş saat devam eden bir çarpışmadan sonra kadınlar kafilesini kurtarmaya muvaffak oldular. Kadınların hali son derece acıklıydı. Genç kızların yanakları ısırılmıştı ve yürümeye mecalleri yoktu. Çocukların çoğu çizmelerle çiğnenmek suretiyle can vermişti. Otuzüç erkekten ise sadece biz iki kişi kalmıştık. Kurtarılan kadın ve çocuklardan çoğu kendilerine yapılan işkence sebebiyle öldü. **Hurşid Bey** oğlu **Abdurrahman** Bey âilesinden sadece bir kadın hayatta kaldı. Şâhidi olduğumuz mezâlimi bir bir saymak imkânsızdır.

«Hanianik» köyü ileri gelenlerinden **Hamid Bey** oğlu

— **Ermeni Âmal ve Harekât-ı İhtilâliyesi, Tesâvir ve vesaik Sh. 19** —
İzmit'e tabi, Kullar Köyünde Ermenî çeteleri tarafından balta ile katledilen müslümanlardan bazıları 1 — Boşnak Mâlik, 2 — Abdulhamid Oğlu Ali 3 — Ali Oğlu Seyyit, 4 — Ömer Oğlu Abdulgani, 5 — Abdullah oğlu Hüseyin, 7 — Bekir Oğlu Yusuf 8 — Osman Oğlu İsmail.

Ali ile **Hacı Bey oğlu Selim, Mahmud** ve **Yakub'un** yeminli şahâdetleri:

1331 Yılı Mayıs ayının sonuna doğruydu. Şafak vakti Ermeniler ve Ruslar köyümüzü sardılar ve bize teslim olmamızı ve kimsenin köyü terketmemesi gerektiğini bildirdiler. Reddetmemiz ve kendimizi müdafaa için ilk tüfek ateşi açmamız üzerine Ermeniler ve Ruslar vahşi hayvan sürüleri halinde saldırdılar. Her taraftan canhıraş çığlıklar yükseliyordu. Bir anda köy bir salhaneye dönmüştü. Ermeniler arasında, komşu köyler sâkinlerinden olan **Nişan, Muradi, Hosep, Dikran, Zalı, Bika, Serkis, Tangassal, Kazar, Mosis, Kevachk** adındaki Ermenilerin bulunduğunu tesbit ettik. Ermeniler «Yaşasın **Aram Paş**!» diye haykırarak Müslümanları katlediyorlardı. Zâlimce bir sahneye de şâhit olduk. **Bir kadıncağız, kucağında yavrusuyle kurtulmak için koşuyordu. Ermeni haydutlarından biri kadını yakaladı. Kucağından çocuğu alıp annesinin dehşetten açılmış gözleri önünde onu süngüleyip öldürdü. Bu cinayeti işledikten sonra ermeni haydudu, anayı da öldürdü.** Biz kaçtığımız sırada, Ermeniler arkamızdan: «Kaçmayınız, sizi her yerde, Şam'da bile takibedeceğiz!» diye bağırıyorlardı.

«Herit» köyü ileri gelenlerinden **Bekir, Sadullah** ve **Tahsin Efendilerin** yeminli şahâdetleri:

Bir sabah alaturka saat üçte, Muş'a bağlı Semak Nâhiyesi tarafından gelen düşman köyümüze saldırdı. Düşman on Kazak, Rus piyadeleri ve komşu köylerde oturan Ermenilerden müteşekkildi. Köye giren düşman bütün evleri ateşe verdi. Biz kaçıp kurtulabildik. Fakat düşman eline geçirdiği erkekleri, vahşice öldürdü. Kadınları, genç kızlar ve çocukları bir yere kapadı. Akşama doğru düşman Semak istikametinde çekildi. Köyde kalan **Ermeniler ve Rus piyadeleri bir yere kapadıkları kadınların, genç kızlar ve çocukların üzerine ateş açtılar. Bir**

tek çocuk, katliâmdan mucize kabilinden kurtulabildi. Ötekiler tamamen yokedildiler. Bu iğrenç katliâmdan ayrı olarak köylülerin bütün parasını ve kıymetli buldukları eşyasını alıp götürdüler.

Hizan Kazasına bağlı Horoz Köyü köy eşrafından Muhtar **Osman** oğlu **Mustafa'nın** yeminli şahâdeti:

Kessan ve Bitlis taraflarından gelen piyade ve süvariden mürekkep dörtyüz kadar düşman, sabahın saat dördünde birden köyümüze saldırdı. Düşmanın önünde Herit, Armeni, Simhaci, Vastine, Proness köylerinden Ermeniler yürüyordu. Köyümüzde ikiyüz silâhlı vardı. Ortalık kararıncaya kadar kendimizi müdafaa ettik. Fakat yolları bilen ermeniler köye nüfuz etmeye başladılar. Ruslar, onları takibettiler. Biz çekildiğimiz zaman köy alevler ortasında kaldı. Bekran mahallesinde kalan çocuklar ve kadınlar müthiş çığlıklar atıyorlardı. Süvariler bizi takibediyor ve ateş altında tutuyordu. En çok kadınlar ve çocuklar zayiata maruz kalıyorlardı. Nihayet kendimizi kurtarmaya muvaffak olabildik. Köyümüz eşrafından olan **Şafii oğlu Ömer**, kadın ve çocuk on beş kişilik ailesiyle Rusların eline düştü ve bilinmeyen bir istikamete doğru götürüldü. Bir kaç saatlik yürüyüşten sonra, yüzlerce kişinin mevcut bulunmadıklarını farkına vardık. Bunların öldürülmüş olmalarından endişe duyuyorduk. On gün sonra düşmanın terketmesi üzerine köye döndük. Gördüğümüz manzara tüyler ürperticiydi. **Köy sanki insan cesetlerinden inşâ edilmişti. Kadınlar parçalanmış ve ağaçlara asılmıştı. Ermeniler ve Ruslar erkeklerin gözlerini oyduktan sonra, nişan tahtası gibi kullanmak maksadiyle onları ağaçlara bağlamışlardı. Çocuklar ikiye biçilmişti.** Eşya namına ise bir şey bırakılmamış, her şey tahrib edilmişti. [267]

---

[267] a.g.e. sh. 25-29

Aziz vatan evlâdı!. Bu mezalim anlatmakla bitmez.. Yüzyıllarca en sadık bir teb'amız olarak yaşamış bulunan Ermeniler bile bak sana neler yapmışlar!.. Fakat unutma ki bunun günahı da ezelî düşmanın moskofundur. Hem tahrik etmek ve hem de zulmü birlikte işlemek suretiyle Türk Milleti için olduğu kadar Ermeniler için de meş'um bir rol oynamıştır. Ermeniler ona bunun hesabını soramazlar, ama sen büyük bir milletin evlâdısın... Moskofa yaptığı ve yaptırdığı mezalimin hesabını soracağın bir gün için hazırlanmalısın...

Bu mezalimin Rus tahrik ve teşviklerinin eseri olduğuna dâir elimizde mevcut yüzlerce vesikadan sadece birini nazarı dikkatlerinize takdim ederek bu bahse son veriyoruz.

RUS ÇARI TARAFINDAN ERMENİLERE HİTABEN YAYINLANAN BEYANNAME

Ermeniler!

Şarktan garbe kadar muazzam Rusya'nın bilumum ahalisi dâvetimi kemal-i hürmetle kabul etti. Ermeniler, sizlerden bir çoklarının altında ezildiği ve elyevm ezilmekte olduğu beş asırlık istibdattan sonra nihayet nail-i hürriyet olacağınız saat geldi. Ruslar Ermeni evlâdını kemal-i iftiharla tahattur ediyor. Lazaroflar, Melikoflar ve emsali ermeniler Slav kardeşlerinin yanında vatanın tealisi için harbetmişlerdir. Asırlardanberi olan sadakatiniz, bu büyük günde de bütün vezaifinizi sarsılmaz bir iman ve kanaatle ifa edeceğinize ve davayı muhikkımızla silâhlarımızın suret-i kat'iyede ihraz-ı fevz ve zafer etmesine çalışacağınıza benim için bir delildir.

Ermeniler!

Çarlar hükûmeti altında kan kardeşlerinizle birleşerek nihayet nizam-ı hürriyet ve adalete mazhar olacaksınız.

- Ermeni amâl ve harekât-ı ihtilâliyesi, tesâvir ve vesâik, sh. 36 -

II — KAFKASYA VE AZERBAYCAN'DA MOSKOF MEZALİMİ

A — KAFKASYA

a) Rusların Kafkasya'ya sarkmaları:

Rusların Kafkasya ile temasları çok eskidir. Tâ **Suyatoslav** zamanında (954 - 971) bu bölgeye sarkan Ruslarla Adigeler arasında, birçok muharebeler cereyan etmiştir. [268] Daha sonra da Kafkasya'ya akınlar yapmaya devam eden Ruslar, onaltıncı yüzyılın ortalarında bu vadide ciddî bir adım attılar. Yukarıda anlatıldığı üzere 1552 - 54 yıllarında Kazan Hanlığını ortadan kaldırarak, Kafkasya ile komşu hale gelmişlerdi. Artık ilk fırsatta buraya girmek için çareler arıyorlardı.

Nihayet 1557 yılında Rus Çarı **Müthiş** (Korkunç) **İvan**, Çerkes Prenseslerinden **Mari** (Meryem) ile evlenerek Kafkaslarla ilk alâkayı tesis etti. [269] Hattâ bu sıhriyyet dolayısiyle Kırım'ın tecavüzünden korkan Kafkasyalılarla Ruslar arasında 1567 yılında karşılıklı yardım esasına dayanan bir «Dostluk antlaşması» yapıldı. [270] Aynı yılda, **Korkunç İvan** kayınpederi ile diğer Çerkes Prensleri arasındaki bir anlaşmazlığı bahane ederek Kafkasya'ya birtakım kuvvetler gönderdi. Bu sırada bir taraftan da Hristiyan Gürcülerle temasa geçmek imkânını bulmuştu. Terek Nehri mansabında bir şehir ve kale (Sunç Kalesi) kurarak askerlerini oraya yerleştirdi. Zahiren bir ticaret ve mübadele merkezi olan bu şehir, Rusların daha sonra Kafkasya'ya sarkmaları için bir köprübaşı olarak kullanılmıştır.

---

[268] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 334

[269] Şerafettin EREL, Dağıstan ve Dağıstanlılar, İstanbul 1961 sh. 98 - General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 335

[270] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 335

1569 Yılında Osmanlıların Azak Seferi sırasında Ruslar, bu kaleyi yıkarak mecburen kuzeye çekildiler. Fakat ertesi sene tekrar gelip tamir ettiler ve yeniden buraya yerleştiler. Ancak 1578 yılında Osmanlı Kumandanı, **Özdemiroğlu Osman Paşa'**nın kuvvetleri burasını zaptederek kaleyi yıktılar.

1593 yılında Rus çarı, Hristiyan Gürcülerle daha önce başlamış bulunan dostane münasebetlerden istifade ederek «Gürcistan'ın koruyucusu» ve «Çerkeslerin prensi» ünvanlarını kullanmak hakkını elde etti. Bu sebepsiz değildi. Nitekim hemen bir yıl sonra Rus Çarı, hâmisi olduğu Gürcistan'a Dağıstan üzerinden bir yol açmak bahanesi ile Derbent'e saldırdı. Fakat üçbinin üstünde bir zayiat vererek çekilmeye mecbur kaldı.

1604 yılında bu tecavüzü bir kere daha tekrarlayan Ruslar, çetin bir mücadele sonunda Kuzey Kafkasya'da Şamhal'in merkezi Tarko'yu ellerine geçirdiler. Fakat ferdası sene toparlanan Kafkasyalılar tarafından müdhiş bir mağlûbiyete uğratılarak püskürtüldüler. O kadar ki, Ruslar yedibin kişiden fazla bir kayba uğradılar. Bu suretle Dağlıların mücadeleci ve kolay kolay yenilmez karekterlerini gören Ruslar, yüz yıla yakın bir zaman bir daha Kafkaslara tecavüz etmek cesaretini kendilerinde bulamadılar. Fakat bu müddet zarfında boş durmayarak Kafkaslara Rus Kazaklarını iskân ettirmeye çalışıp müstakbel istilâ emelleri için işlerine son derece yarıyacak bir takım üsler tesis etmeye koyuldular. [271]

Kafkasyalılar da bu Moskof sızmasının müstakbel tehlikelerini farkederek bir taraftan bu muhacir kazaklarla mücadeleye girişirken, diğer taraftan da etnik bakımdan birlik içinde bulunmayan bu bölgede «Birlik ve

---

[271] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 347

beraberliği temin edecek bir teşkilât» vücuda getirmeye çalıştılar.

Bu faaliyet sonunda Kafkasyayı birleştiren **Arslan Beğ** zamanında, Rusya buraya kolay kolay diş geçiremiyeceğini anlayınca sahte bir dostluk teşebbüsünde bulundu. 1707 yılında **Arslan Beğ** ile **Çar I. Petro** (Deli Petro) arasında bir «Adem-i Tecavüz Pakdı» imzalandı. Fakat Rusya, hedefinden şaşmış değildi.

1699 yılında imzalanan «Karlofça muahedesi» ile Osmanlı Devletinin elinden Azak Kalesini almaya muvaffak olmuştu. Burasını almakla Kafkasyaya hücum edebilmek için stratejik bakımdan daha kuvvetli bir hale gelmişti. Azak'dan Güneye doğru hareketle Kafkasya'ya biraz daha yaklaşmak için gayret sarfediyordu. Fakat 1711 Prut mağlûbiyeti sonunda Azak Kalesini Osmanlılara terketmeye mecbur olunca bu hareket bir duraklama geçirdi. Nihayet 1721 yılında İran'a yardım etmek bahanesi ile hareket eden yüzotuz bin kişilik bir Moskof ordusu, başlarında bizzat **Deli Petro** olduğu halde Dağıstan'a saldırdı. 271 parçadan ibaret Rus donanması da denizden harekete geçirilerek bu tecavüze iltihak ettirildi.

Önüne çıkan zayıf Kafkas kuvvetlerini ezerek Derbent'e giren Moskof kuvvetleri, buraya kadar işgal ettikleri köy ve kasabalarda akıl ve hayale gelmedik zulüm, yağma ve katliam yaptılar. Onbeş binden ziyade hayvanın yağmalanmasından maada esir edilen sivil halkın çocuk ve kadınlara kadar büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi. [272] Adeta bir kan ve vahşet heyülâsı halinde Derbent'e ulaşmaları Petersburg'da bile büyük şenliklerle kutlulandı. **Petro:** «Bu şehri büyük İskender kurdu, Büyük Petro işgal etti»

---

[272] Şerafettin EREL, a.g.e. sh. 102

diyerek kendisini **İskender**'e benzetmek suretiyle böbürlendi. Fakat onun bu sevinci uzun sürmedi. Rus ordusunun ileri harekâtı sırasında mukavemet edemiyerek dağlara çekilen Kafkasyalılar bilâhare toparlanarak **Petro**'nun kuvvetlerine arkadan hücuma geçtiler. Bu suretle iki cephede birden vuruşmaya mecbur olan Ruslar, büyük zayiat verdiler. Bir taraftan da bu harekât için getirtilen gemilerin büyük bir kısmı, azgın bir fırtınaya yakalanarak battı.

Osmanlı Devleti de tam bu sırada **Petro**'ya Dağıştan'dan çekilmesi için kat'î bir ihtarda bulundu.

Ordu ve donanması büyük kayıplara uğramış bulunan ve iaşe zorlukları ile karşılaşan **Petro**, Derbent'de üçbin kişilik bir kuvvet bırakarak gizlice kaçmaya mecbur oldu. Fakat kaçarken de «Derbent'in anahtarı»nı almayı ihmal etmedi. Petersburg'da istikbaline gelenlere bu anahtarı göstererek Kafkasyanın istilâsını vasiyet etti. [273]

Kafkasya'ya karşı **Petro**'nun ölümünden sonra 1737 yılında da bir Rus taarruzu oldu. Fakat Ruslar, bu taarruzdan da hiçbir netice elde edemediler.

Bu suretle Kafkasya'nın istilâsındaki güçlüğü gören Ruslar, Kazak kolonizasyonuna ehemmiyet verdiler. Böylece Kafkasya ile Kırım arasındaki irtibatı kesmeye muvaffak oldular. Fakat Osmanlı - Rus münasebetlerinde Kafkasyanın ehemmiyeti anlaşılınca Ruslar, 1794 «Belgrad Muahedesi»nde Kafkasyanın istiklâlini kayıt altına aldırdılar. Bu suretle burası ile mücadele ederken Osmanlıların işe karışmak ihtimalini bertaraf etmiş oldular.

---

[273] Pşimaho KOSOK, Yeşil Mayıs, Birleşik Kafkasya Dergisi, Sayı: 4 - İstanbul 1965

Bundan sonra Kafkasya ile Rusya arasında seksen seneden fazla süren çetin bir mücadele safhası başladı. Bu mücadele devam ederken Fransa'da büyük Fransız ihtilâli vukua geldi. (1789) Bunun neticesinde ilân edilen «İnsan hakları beyannamesi» çok kısa bir zamanda her tarafta birçok akisler husûle getirmişti. Bu yüzden Kafkasyalıların derme - çatma kuvvetlerle dev bir Rusyaya karşı giriştikleri ümidsiz mücadele birçok ecnebi münevverin dikkat ve alâkasını celbetti. Bu mücadele üzerine Kafkasyalıları tutan kıymetli edebî eserler ortaya çıktı. Fakat fikir ve edebiyet sahasındaki bu yakın alâka hiçbir zaman maddî yardım sahasına intikal etmedi.

1783 yılında Kırım'ı eline geçiren Rusya, bu istilâyı Kuban Nehri istikametinde Kafkasya'ya doğru geliştirmeye koyuldu. Önce Kuban ile Don Nehirleri arasında yaşayan küçük küçük kabilelere anî bir surette hücum ederek bunları kâmilen imha etti. Kılıçtan geçirilen bu kabilelerden elde edilen boş araziye Ukrayna'da yaşayan Zaporoj Kazaklarını nakledip yerleştirdi. Bunlara istilâ edilecek yerler vaad edildiğinden daha sonra Moskof emelleri için Kafkasyaya karşı müessir ve yıpratıcı bir kuvvet olarak kullanıldılar. Dinî hisleri tahrik edilerek Müslüman Kafkasya'ya defaatle saldırtıldılar.

II. Katerina zamanında (1762 - 1796) Kafkasya'ya karşı ardı - arası kesilmeyen birçok moskof taarruzları oldu. Bu mütemadî hücumlar Kafkasya'da yeni ve dinamik bir cihad ruhu doğurdu. Buna «Gazavât» yani «Moskof Gâvuruna Karşı Mukaddes Harp» deniliyordu. Bu hareketi, en muteber din adamları sevk ve idare ediyorlardı. Bunlara, «Şeyh» veya «İmam» deniliyordu.

Bu «Gazavâd» mücadelesi sırasında bütün Kafkasyalılar Osmanlı Devletini kendileri için bir nevi

hâmi ve kurtarıcı olarak görmekte ve zaman zaman Moskof istilâ emellerine karşı ikâz etmekteydiler. Dahilde ve hariçte pek çok gaile ile meşgul bulunan Osmanlı Devleti, ne yazık ki Rusyaya karşı Kafkasyayı koruyacak ciddî ve büyük bir yardım yapmaya muvaffak olamamıştı. Ancak 1778 yılında **Canikli Ali Paşa** ve Kaptan-ı Derya **Gazi Hasan Paşa,** Soğucak Kalesi'ne gelerek burada Rus istilâsının karşısına dikilebilmişlerdi. Bu cümleden olarak 1781 yılında **Ferruh Ali Paşa** da Anapa Kalesini inşa ettirmişti. Bu sırada Ruslar bir taraftan Kazak kolonizasyonu ile Kafkaslara sızmaya çalışırken diğer taraftan da Kafkasyalıları hristiyanlaştırmak için sinsî bir misyonerlik faaliyetini yürütüyordu. Osmanlılar bu sebeple buraya birçok din alimi göndererek bu misyoner faaliyetlerini akîm bırakmaya çalıştılar.

Rus - Kafkas mücadelesinin «İmamlar Devri» diyebileceğimiz bu devresi 1785 yılında hareketin başına geçen **Şeyh Mansur** ile başlamıştır. **Şeyh Mansur,** bu tarihe kadar Rus ordulariyle münferid gurublar halinde mücadele etmeye uğraşan Kuzey Kafkasyalıları «Gazavât Bayrağı» altında birleştirerek ilk defa olarak harpçi ve mistik bir teşkilât ortaya çıkardı. Fakat «Ben bu hareketi yalnız hazırlamaya memurum. Benden sonra biri çıkacaktır ki, asıl mücadeleyi o yapacaktır» diyordu. Bu «Biri» hiç şüphesiz Kafkas Dağlarının namlı kartalı **«İmam Şâmil»**di.

Bu mücadeleyi bir müddet yürüten **İman Mansur,** Anapa'da bir talihsizliğe uğrayarak Ruslara esir düştü. 13 Nisan 1794 tarihinde Şlizelburg'da işkenceler altında vahşî bir surette hayatına son verildi. Halbuki bu sırada imzalanan Yaş Muahedesine göre esirlerin iadesi kabul edilmişti. Fakat Ruslar tarih boyunca imzaladıkları hiç bir muahedeye mecbur kalmadıkça riayet etmemişlerdir. İşte bu muahedeye rağmen **İman Mansur'**u da iade etme-

dikleri gibi, çariçe **II. Katerina** kendisine bızzat hakaret etmiş, sonra da hapsettirmişti. Bu da yetmiyormuş gibi çeşitli zulümler altında hayatına kıyıldı. [274]

Kuzey Kafkasya ile Rusya arasındaki bu mücadele hergün biraz daha şiddetlenerek devam ederken hristiyan Gürcüler, müstakbel Rus tehlikesini kavrayamıyarak 1783 yılında **II. Katerina** ile bir ittifak yaptılar. Fakat Moskof, kendisini hiç kimseye karşı verdiği sözü tutmak mecburiyetinde hissetmediği için bu muahede 1801 yılında tek taraflı olarak bozuldu. Gürcü Kral Hanedanı tevkif edilerek Gürcistan Rusyaya ilhak edildi. Bu suretle Gürcistan'da kendine sağlam bir üs elde eden Rusya, çok geçmeden Azerbaycan Hanlıklarını da ele geçirmek imkânını elde etti. (1828) Bu suretle Kafkasya her taraftan Rus çemberi içine alınmış oluyordu. Daha güneye inerek buradaki Müslüman memleketleri istilâ etmek isteyen Rusya için Kafkasya, ortada ciddî bir mania teşkil ediyordu. Bu yüzden bir an evvel bu maniayı ortadan kaldırmak maksadiyle her defasında daha canhıraş bir surette hücum ediyor, fakat Dağlıların amansız mücadelesi ile karşılaşıyordu. Üstüste mağlûp ve perişan edilen Rus generalleri azlediliyor, yerlerine daha büyük selâhiyetlerle yeni yeni kumandanlar ve takviye kuvvetleri gönderiliyordu. Fakat hiç bir şey fayda vermiyordu. Rus generalleri Kafkas mücahidlerini amana getirip teslim almak için istilâ edebildikleri mıntakalardaki bîgünah çocuk, kadın ve ihtiyarları gayet vahşî ve zalimâne bir surette kılıçtan geçiriyorlardı. O kadar ki, Rus Çarı vatanlarını müdafaa etmekten başka hiçbir günahı olmayan Kafkas mücahidleri hakkında şu insafsız emri veriyordu: **«İdaremize boyun eğmek istemiyen vahşî Dağlıların ya teslim olmaları veyahut ta hiç merhamet edilmeden kılıçtan geçirilmelerini istiyorum.»**

---

[274] Bak: Şerafeddin EREL, a.g.e. sh. 118

Kafkas hürriyet ve istiklâl mücadelesini **Şeyh Mansur**'dan sonra ondan geri kalmayan bir liyakatle eline alan **Gazi Molla**, (Gazi Muhammet) Rus ordularına akıllara durgunluk verecek bir çeviklikle karşı koyarak müthiş ve mütemadî darbeler indiriyor, onları insan ve malzeme bakımından korkunç kayıplara uğratıyordu. Ne yazık ki, vahşî hayvan sürülerinden farksız olan Moskof askerleri ile hudutsuz Rus malzemesi bitip tükenecek gibi değildi.

Gazi Molla'yı takiben hareketin başına geçen **Hamzat Beg** zamanında da bu mücadele nisbetsiz Kafkas - Rus kuvvetleri arasında kanlı ve canhıraş bir surette devam etti. Harekât «**Nakşî Tarikati**»nin askerî bir mahiyet almasından ibaret olan [275] ve «**Müridizm**» adı verilen bir cesaret, dirayet ve liyakatla sayı ve silâhça çok üstün rını yekvücud bir halde Moskof İstilâ Ordu'larına karşı harekete getirmek mümkün oluyordu. Çünkü harekât adetâ dinî ve kudsî bir davâ mahiyetini kazanmıştı. Kafkas istiklâl ve hürriyet mücadelesinin Rus askerlerine anî baskınlar ve müdhiş hücumlariyle göz açtırmayan mücahidleri gerçekten insanüstü bir gayret ve fedakârlık gösteriyorlardı.

Hamzat Beg'den sonra bu hareketi eline alan Kafkas - Rus mücadelesinin namlı kahramanı «**İmam Şamil**» 1834 - 1859 yılları arasında akıllara durgunluk verecek bir cesaret, dirayet ve liyakatla sayı ve silâhça çok üstün Rus kuvvetlerine hesapsız kayıplar verdirdi. O kadar ki, bu mücadele bütün Dünya milletlerinin edebiyatlarına birer edebî kahramanlık örneği olarak girmiş bulunan sayısız eserle sabit olduğu üzere hayranlıkla takip ediliyordu.. Gerçekten Avrupa'da hemen her dilde bu çetin mücadeleye dair Kafkas Mücahidlerini alkışlayan birçok eserler yayınlanmıştı. Hattâ komünizmin kurucusu **Karl**

---

[275] Fazla bilgi için bak: B. BATIRHAN, Kafkasya'da Müridizm, Kafkasya S. 8 - Ankara 1965, sh. 30

Marks bile 1848 yılında **Şeyh Şamil'in** mücadelesi için şöyle diyordu: **«Hürriyetin nasıl elde edilmesi lâzım geldiğini Kafkasya Dağlılarından ibretle öğreniniz. Hür yaşamak isteyenlerin nelere muktedir olduğunu görünüz. Milletler, onlardan ders alınız!.»**[276]

Onun zamanında Kafkas - Rus mücadelesi en had safhaya ulaşmıştı. Osmanlı Devleti de Rusya'ya karşı bir harbe hazırlanmaktaydı. Bu harb birkaç sene sonra Kırım Harbi adıyla ortaya çıktığı zaman Kafkasyalılar, bir nebze rahat nefes almak imkânını buldular ve 1854 yılında Rusların Karadeniz sahili boyunca uzanan istihkâmlarına hücum ederek bunları imha ettiler. Fakat ne yazık ki, Kırım Harbi'nde büyük bir inad ve ısrarla Sivastopol Kalesine çakılıp kalan Osmanlı ve müttefiki olan İngiliz, Fransız kuvvetleri, Ruslara daha geniş bir cephe açarak **Şeyh Şamil'in** rahat bir nefes almasını temin etmediler. Filhakika Kafkas hürriyet ve istiklâl mücadelesine yardım maksadıyla İstanbul'dan **Ahmed Paşa** kumandasında silâh ve cephane yüklü bir donanma yola çıkarılmıştı. Çünkü Şeyh **Şamil'in** İstanbul'a kadar gelen bazı nâibleri, Rus işgal ve istilâ emelleri hakkında İstanbuldaki Devlet ricaline lüzumlu malûmatı vererek onları Kafkas hürriyet ve istiklâl mücadelesini destekleme hususunda ikna etmişlerdi. Ne yazık ki, Osmanlıların Rusyaya karşı müttefik oldukları İngilizler, bu yardımın -hatta kendilerine karşı- haiz olduğu ehemmiyeti takdir edemediklerinden **Şeyh Şamil'in** nâiblerini de hamil bulunan bu donanmayı Kafkasya'ya göndermeyerek Sivastopol'a sevketmişlerdir.

Kırım Harbi nihayetinde imzalanan 1856 Paris Muahedesinde Osmanlı murahhası bulunan **Âli Paşa,** Kafkasya'nın müdafaası için hiçbir ciddî harekette bulunmadı. Halbuki bu muahedede mağlûp Rusyaya Kafkasya mevzuunda da birtakım mükellefiyetler yüklemek imkâ-

---

[276] Ahmet Hazer HIZAL, Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklâl Davası, Ankara 1961 sh. 40

Kafkas Dağlarının Namlı Kartalı
İMAM ŞAMİL

nı vardı. Bunu takdir eden İngiliz Hariciye Nazırı **Lord Clarendon, Âli Paşa'**ya «Biz Kafkas memâlikinin bir başka şekle konulmasını (yani müstakil olmasını) ileri süreceğiz. Fakat bu yalnız bizimle olmaz. Bunun menfaati asıl Devlet-i Âliyeye aittir. Bu yüzden siz de yardım etmelisiniz,» demiştir. Türkiyede inkılâpçı bir zihniyete sahip olduğu için her vesile ile methedilmiş bulunan **Âli Paşa** ise bu kadar müsaid bir siyasî vaziyetten bile istifadeyi düşünemiyerek şu ahmakça cevabı vermiştir: «Bizce oraların o kadar ehemmiyeti olmayıp bizim Çürüksu tarafında biraz münazaalı yerlerimiz var. Oralarını kurtarmakla iktifa ederiz.» [277] Bu cevap karşısında hayretten donakalan ve tabiatiyle Türk desteğini elde edemediği için hiç bir şey yapamayan İngiliz Lordu, memleketine döndüğünde Rusların Kafkasya'da serbest bırakıldığı mülahazasıyla tenkid edilince 25 Mayıs 1856'da Lordlar Kamarasında bizim için cidden bir yüz karası olan şu sözlerle kendisini müdafaa etmiştir: **«Ben bir Türkten ziyade Türk olamam»** [278]

Kırım Harbi sırasında hazır İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerinin de desteği sağlanmışken Kafkas mücadelesine biraz olsun alâka göstermek hem bu dâvayı halle kâfi gelecek ve hem de Kafkaslardan Anadolu üzerine vaki olacak müstakbel moskof taarruzlarını imkânsız kılacaktı. Çünkü Kafkasya gerçekten Anadolu üzerinden Orta Doğuya sarkmak isteyen Rus emellerinin önünde aşılmaz bir seddi. Kafkas - Rus mücadelesinin bu ehemmiyetini İngilizlerin Hindistan Ordusu Başkumandanı **Ravlinson,** sonradan şu sözlerle ifade ve tescil etmiştir: «Dağlılar müdafaada ayak diredikleri müddetçe, istilâ dalgaları önünde engel teşkil ettiler. Bir kere bu millet harp meydanından sürülünce Rusyanın Aras Çayı'ndan İndüs Nehri'ne kadar tasarladığı devamlı istilâ

[277] Cevdet PAŞA, Tezâkir - Ankara 1953 sh. 101
[278] Ahmet Hazer HIZAL, a.g.e. sh. 42

hareketi için ortada ne askerî ve ne de tabiî bir mânia kaldı.» [279]

Kafkasyanın namlı mücahidi **Şeyh Şamil**, yalnız Osmanlılardan değil, bütün Dünya Milletlerinden, onları Rus istilâ emelleri karşısında ikâz ederek yardım taleb ediyordu. Bunun için neşrettiği beyannamede bugün, bir kehanet gibi tahakkuk etmiş olan şu mütalaada bulunuyordu: **«Bugün bizimle harbetmekte ve memleketimizi abluka altında bulundurmakta olan yüzbinlerce Moskof askeri, bilâhare sizinle harbedecektir! Bugün sarp dağlarımızda bizimle çarpışmakta olan yüzbinlerce Moskof, yarın sizin zengin ovalarınızı istilâ ve ahalinizi esir edecektir! Bizim dağlarımız, İran ve Osmanlıların istihkâmları ve kapıları ve bu memleketlerin müdafîleri mesabesindedir. Biz mahvolunca bu memleketler müdafaasız kalacaktır! Ocakbaşı, ancak kapı kapanarak temin edilir.»**

«Mukaddes bir dâvâ uğrunda Rusyaya adavet gösterdiğimizi ve hemen her vakit onu hırpaladığımızı herkes bilir. Buna rağmen bütün haritalarda memleketimiz Rusyanın bir parçası olarak gösteriliyor. Rusya garp hükûmetlerine Çerkeslerin kendi teb'ası olduğunu, yahud Çerkeslerin vahşî haydutlar olup lütuf ile mülâyimleştirilemeyip kanun ile zapt ve idare edilemiyeceğini söylüyor. Rusların bu kahpece hareketlerini protesto ediyoruz.» [280]

Maalesef birçok hakikatler ihtiva eden bu acı feryad hiçbir devletin ciddî ve amelî yardım ve alâkası ile mukabele görmedi. Bir taraftan da Ruslar Kafkasyalıların azimlerini kırmak ve kendi işgal emellerine karşı ortaya çıkmış bulunan Kafkas birliğini parçalamak için bazı Kafkas kabilelerine münferid ve avantajlı sulh teklifleri yapıyorlardı. Böyle bir teklifi millî meclislerinde müzakere eden Abzahlar heyecanlı ve kararlı bir surette bu hileli Moskof sulh teklifini reddetmişlerdi. Bu meclisin

---

[279] Kadircan KAFLI, Şimalî Kafkasya - İstanbul 1942 sh. 160

[280] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 448

toplantısında bulunan İngiliz asıllı **Edmond Spencer**, Abhazların bu kararını şöyle anlatmaktadır: «İstanbul'da bulunan bir Adige kadını tarafından gönderilmiş olan bir millî sancak, bu içtimada açılmıştı. Bu esnada binlerce kılıç havaya yükseldi ve parladı. Ve halk sancağı büyük bir heyecan ve neş'e ile alkışladı» dedikten sonra şu hükmü vermektedir: «Hiçbir millet vatan müdafaası hususunda bu kadar kat'î karar vermiş değildir. Bu millet vaziyeti anlamıştır! Hiçbir vakit teslim olmayacaktır. [281]

Kırım Harbi'ni müteakib imzalanan «Paris Muahedesiy»le serbest bırakılan Rusya daha büyük bir şiddet ve kuvvetle Kafkasya üzerine yüklendi. Bu defa Rus ordusunun mevcudu üçyüz bini aşıyordu. Düşünmek gerektir ki, Rusya dünyanın büyük ordularından biriyle üzerine gelen **Napolyon**'a bile böylesine büyük bir kuvvetle mukabele etmemişti. Ruslar, ormanları tahrip edip yollar açıyor, adım adım ve emniyetli bir ilerleyiş halinde güneye doğru yürüyorlardı. Bu kadar büyük bir kuvvetin karşısında **Şeyh Şamil**'in hiçbir zaman onbeş - yirmi bin kişiyi geçmemiş bulunan silâh ve cephanece Rus ordusuyla kıyası asla mümkün olmayan kuvvetleriyle karşı koymaya imkân yoktu. Bu yüzden Ruslar yavaş fakat emin bir surette Güneye doğru sarkarak işgal ettikleri köy ve kasabalardaki bütün ahaliyi hunharca kılıçtan geçirmek, evlerini, mallarını, hayvanlarını yağmalamak, ekinlerini ve ormanlarını yakmak suretiyle dehşetli bir zulüm silindiri halinde ilerliyorlardı. Bu durumda kendileriyle birkaç amansız mücadele veren **Şeyh Şamil** 6 Eylül 1859'da Dağıstan'ın Gunip Dağı'nda korkunç bir muhasara çemberi içinde kalmıştı. Bu muhasara onun otuzbeş yıldanberi sürdürdüğü çetin ve insanüstü bir mücadelenin sonu oldu. Elindeki bütün kuvvet ve kaynakların tükendiğini görünce mecburen teslim oldu.

---

[281] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 449

Buna rağmen, güneylerde daha bir müddet mukavemet imkânı arayan Kafkasyalılar bu devâsa Rus orduları karşısında tutunmaya çalıştılarsa da bundan bir fayda hâsıl olmadı. Üçyüz bin kişilik Moskof ordusu karşısında bir avuç dağlının -hem de liderlerini kaybettikten sonra- tutunmalarına tabiatıyla imkân yoktu. Fakat tunç yürekli birer mücahit olan Kafkas kartallarının bunu hesaba katarak tuğyan halindeki millî ve dinî hislerini dizginlemelerine fiilen imkân yoktu. Bu yüzden sağ kalan bir avuç dağlı, hürriyet ve istiklâl için çarpışacak bütün müstakbel mücahidlere azîm ve inanç kaynağı olacak şu yemini yapıyorlardı: «**Elimizde kullanılacak kılıç ve kamalarımız varken düşmana aslâ teslim olmayacağız! Bütün dünya bizi terketse ve vatanımızın son noktasına kadar sürülsek dahi yine Adige'lerin neye muktedir oldukları görülecektir. Kadın ve çocuklarımızı düşman eline geçmemeleri için kendi elimizle keseceğiz, sonra onların intikamını almak için müttehiden mahvolacağız.** [282]

Bu yemini yapan binlerce Kafkasyalı, adım adım vatanlarını kanlarıyla sulayarak püskürtüldüler. Rus ordusu 1864 ortalarına kadar her tepeyi bilfiil işgal ve istilâ etmedikçe Kafkasyaya sahip ve hâkim olamadı. Birçok mevzilerde mukavemet teşebbüsünde bulunan Kafkas mücahidlerinin bakiyeleri çoktan şehadet şerbetini içmedikçe moskof ayağı bu mübarek topraklara basamadı.

Bu suretle Çarlık Rusyasına hesapsız malzeme ile birlikte dokuz milyon moskof askerine mal olan Kafkas harekâtı nihayete ermiş oluyordu. Bundan sonra bu bölgenin halâ devam etmekte olan kitleler halinde sürgün ve katliamı ile her türlü dinî ve içtimâî inanış ve davranışına karşı tahammülfersâ Moskof tahakkümü başlayacaktı.

---

[282] General İsmail BERKOK, a.g.e. sh. 283

b) Moskof tehçir, katliam ve tahakkümü facialan:

Bu uzun ve büyük fedakârlıklar sonunda ele geçirilen Kafkasya'ya Çar Nâibi olarak **Grandük Mişel** tayin edildi. Bu moskofun ilk emir ve icraat şu oldu: Bir ay zarfında Kafkasya terkedilmediği takdirde bütün sekene harp esiri olarak Rusyanın muhtelif mıntıkalarına sürülecektir. Bu emri müteakib bir milyondan ziyade Çerkes ve ikiyüz binden fazla Çeçen, Adige, Asetin gibi muhtelif unsurlar Türkiyeye gönderilmek üzere Anayurtlarından çıkarıldılar. Bu sürgün hareketini anlatan Rus tarihçisi **A. P. Derje**, birçok hazîn tablo çizmektedir: «Sürgün edilmek için Novorosiski'ye toplatılmış onyedi bin Dağlının bende bırakmış olduğu hazin tesir ve intibaı hiçbir zaman unutamam. Şiddetli soğuklar, tifüs ve diğer hastalıklar vaziyeti bir kat daha perişan bir şekle sokmuştu. Meselâ açık havada kuru yer üzerinde iki yavrusu ile beraber yatan genç bir Çerkes kızının halini görüp de en hissiz kalplerin bile burkulmaması imkânsızdı. **Çocuğun biri ölümle çarpışır ve can çekişirken diğeri de gözlerini hayata kapamış olan annesinin memesinden gıda arıyordu. Bu gibi feci sahneleri sıksık görmek mümkündü!»** [283] Bu faicalar, tehcir işini idare etmekte bulunan Trabzon Rus Konsolosunun gönderdiği bir telgrafta da ifadesini buluyordu: «Batum'a hicret son zamanlarda başladı. Oraya ancak altı bin Çerkes gelmiş. Dörtbine yakın Çerkes de hududa yakın Çürüksu'ya gönderilmiştir. Dağlılar davarlarıyla beraber gelmişlerdir. Hergün vasati vefiyat yedi kişidir. Davarlar da açlıktan mahvoluyor, sürgünün bidayetinden beri Trabzon ve civarına ikiyüz kırk bin kişi gelmiş. Bundan ondokuz bin kişi

---

[283] Adige, Şimalî Garbi Kafkasya'nın Rusya tarafından istilâ ve iskânı - Kafkasya Dağlıları mecmuası, Sayı: 38, Varşova 1933'den naklen Ahmet Hazer HIZAL, a.g.e. sh. 48

ölmüştür. Şimdi ancak altmışüç bin ikiyüz doksan kişi kalmıştır. Hergün vasati vefiyat yüzseksen ile ikiyüz elli arasındadır.

Onları Paşalık içerilerine, ekseriya Samsun'a gönderiyorlar. Giresun'da onbeş bin kişi vardır. Samsun ve civarında ise yüz on bin kişiden fazladır. Hergün vefat edenlerin sayısı ikiyüzü geçmektedir. Tifus salgını vardır. Sinop ve İnebolu'da onbin kişi mevcudtur.» [284]

Bu suretle doğup - büyüdükleri vatan topraklarından cebren sürülen kadın, çocuk ve ihtiyarların feryad ve figanlarıyle kanlı gözyaşları, Moskof sürüleri için vahşî bir neş'e kaynağı oluyordu. Bu mâsum ve mazlûm hicret kafilelerinin çektiği iç paralayıcı çileleri hakkıyla ifade etmek imkânsızdır. Yollarda ölen, çıldıran, açlık, sefalet ve yorgunluktan mahvolup perişan olan bedbaht insanlar, kendilerince meçhul istikametlere doğru bîtabane yol alıyorlardı. Asırlardanberi üzerlerinde yaşadıkları yer ve yurtlarından tardedilip çıkarılan bu Müslümanların adedi bir buçuk milyonu aşıyordu. [285] Bu miktarın en az üçte biri yollarda açlık ve sefaletten telef olmuş, bir kısmı da çürük teknelerle nakledilirken Karadenizde boğulup kaybolmuşlardır. [286] Fâcialar bâri bu kadarla bitseydi, ne gezer!.. O gündenberi hâlâ devam etmekte olan ve yiğit ruhlu Kafkas Dağlılarını yok etmeyi kendine hedef ittihaz eden «Moskof Mezalimi» nin hazin tablolarını çizmek için ciltler yazılsa kâfi gelmez.

1877 Türk - Rus Harbi, Moskof esaretinde inleyen Kafkasyalılara bir ümid ışığı gibi görünmüştü. Derhal her tarafta ayaklanmalar başladı. Ne yazık ki; Osmanlıların

---

[284] a. y.

[285] Kuzey Kafkasya'dan Göçler - Türk Dünyası Dergisi, S. 2, İstanbul 1966, sh. 16

[286] Fazla bilgi için bak: Kadircan KAFLI, Türkiye'ye Göçler, İstanbul 1966, sh. 20

kâfi derecede bir alâka gösteremedikleri bu hareket, başarıya ulaşamadı. Kafkas Birlikleri, başlarında **İmam Şamil'in** oğlu **Gazi Muhammed** olduğu halde muhasara çemberini yararak güçlükle Erzurum'a ric'at edebildiler. Bu isyan, Moskof'un tükenmez kinini tahrik ettiğinden, yeniden sadistçe katliâm ve yağmalamalar başladı. Divan-ı Harpler kurularak harekâtın birçok ileri gelenleri ya kurşuna dizildi, veyahut da asıldı. Ayrıca onbinlerce Kafkasyalı da Sibirya steplerine sürgün edildi.

1905 yılında Rusların Japonya'ya yenilmeleri üzerine yeniden ümide kapılan Kafkasyalılar, bir kere daha hürriyet ve istiklâllerini elde etmek için ayaklandılar. Fakat ne yazık ki, üst üste cereyan etmiş bulunan sürgün ve katliâmlar, Kafkasyada artık güç ve tâkat bırakmamıştı. Bu yüzden isyan muvaffak olamadıysa da dağlarda birçok gerillacılar Birinci Cihan Harbi'ne kadar mücadeleye devam ettiler.

Hür dağların yiğit evlâtları, esareti aslâ hazmetmiyor ve fırsat kolluyorlardı. Nihayet beklenen gün gelmiş ve Rusyayı kendi başının derdine düşüren «B o l ş e v i k İ h t i l â l i» zuhur etmişti. (2 Mart 1917) Derhal Kafkaslar kaynamaya başladı. Birçok Kurultaylar toplanarak mahallî birlikler meydana getirildi. İstiklâle doğru yol alan bu gelişme karşısında Ruslar şaşkına döndüler. İhtilâlin liderleri, dahilde henüz kendilerini sağlama almış değillerdi. Bunun için hürriyet âşıklarını bir müddet oyalayıp teskin ederek vakit kazanmak yolunu tuttular. **Lenin'in** imzasıyla neşredilen bir beyannamede çok az bir müddet sonra fiilen tekzib edilecek olan şu vaadler yer alıyordu:

«Rusya Müslümanları, Volga Tatarları, Kırım Tatarları, Kırgızlar, Sibirya ve Türkistan Sartları, Kafkasya Türkleri ve Tatarları, Kuzey Kafkasya'lılar!.. Rus Çarları ve zalimleri tarafından bütün camileri, mimberle-

ri yıkılmış, dinleri, âdetleri çiğnenmiş olanlar, sizlere hitabediyoruz! Dinleriniz, âdetleriniz millî ve harsî müesseleriniz bundan sonra her türlü tecâvüzden masundur. Millî hayatınızı istediğiniz gibi tanzim ve idarede hürsünüz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, gerek sizin ve gerek Rusyada yaşayan diğer bütün milletlerin haklarını biz Sovyetler himaye ve müdafaa edeceğiz. Bu inkılâba ve onun hükûmetine yardım ediniz!

Arkadaşlar! Yükselttiğimiz bayrakla her mahkûm millete hürriyet götürüyoruz. Müslümanlar! Sizden maddî, manevî yardım bekliyoruz.» [287]

Bu sahte teminata güvenemeyen Kuzey Kafkasyalılar, bu sırada kurulmuş olan «K u z e y K a f k a s y a M e r k e z K o m i t e s i»ni 20 Kasım 1917'de bir «M u v a k k a t H ü k û m e t»e tahvil ederek istiklâllerini ilân ettiler. Fakat bu hükûmeti yaşatmak için bir desteğe ihtiyaç vardı. Çünkü üst üste tehcir ve katliâmlarla yaralanmış olan Kafkasya'da mecal kalmamıştı. Bu sebeple **Haydar Bammat**'ın reisliğinde bir heyet, önce Trabzon'da, sonra da İstanbul'da Osmanlılarla müzakerelerde bulunarak 11 Mayıs 1918'de bütün devletlere, istiklâllerini ilân ettiklerini resmen bildirdi.

Bundan onbeş gün sonra Gürcistan (26 Mayıs 1918) arkasından da Azerbaycan (28 Mayıs 1918) istiklâllerini ilân eylediler.

Osmanlı Devleti, bu yeni cumhuriyetleri bizzat tanıdığı gibi diğer devletlerin tanımaları için de gayret sarfetmeye koyuldu. Bu durum karşısında komünist liderler, maskelerini atarak emperyalist emeller bakımından Çarlık Rusyası ile aralarında hiçbir fark olmadığını gösterdiler. Kızıl Rusya'nın Hariciye Komiseri **Çiçerin**,

---

[287] Cafer SEYDAHMET, Rus İnkılâbı — İstanbul 1930, sh. 116

bu yeni Kafkas Cumhuriyetlerinin kuruluşlarını protesto etmeye ve diğer devletlerin de onları tanımamalarını sağlamaya çalıştı. Hattâ bu diplomatik faaliyetlerle iktifa edilmeyerek Kafkasya'ya Rus Tümenleri sevkedildi. Bir taraftan da komünist ajanlar çeşitli gurupları birbirlerine düşürerek ortaya çıkan birlik ve beraberliği parçalamak için sinsî bir faaliyete giriştiler.

Osmanlı Devleti ile bu yeni Kafkas Cumhuriyetleri arasında kurulan dostane münasebetler, onların Rusyaya karşı korunmasını gerektirdi. **Enver Paşa'nın** kardeşi **Nuri Paşa** kumandasında bir Osmanlı Ordusu, Kafkasyalıların imdadına yetişti. Bu ordu ile Ruslar ve bu sırada Batum'u işgal etmiş olan İngilizler arasında birçok kanlı muharebeler cereyan etti. Millî ve mahallî kuvvetlerin de katıldığı bu muharebeler sonunda Osmanlı Ordusu 15 Eylül 1918'de Azerbaycan'ın Başşehri olan Bakü'yu, 6 Ekimde Derbent'i Rus askerlerinden temizlemeye muvaffak oldu. Bu suretle hayat ve istikballeri garanti edilmiş olan bu yeni cumhuriyetler için bu sırada büyük bir talihsizlik ifade eden bir hâdise oldu: Birinci Cihan Harbi'nin meş'um bir surette nihayetlenmesi Osmanlı Devletinin buradaki kuvvetlerini içi sızlayarak geri çekmesini gerektirdi. Kafkasyalılar büyük yardım ve himayesine nâil oldukları bu orduyu, kanlı göz yaşlarıyla uğurladılar. Kafkasya yeniden hilekâr moskof politikası ve üstün düşman kuvvetleri ile bir kere daha ve yapayalnız olarak başbaşa kaldı.

1921 Şubat'ına kadar silâhlarını bırakmayan Kafkasyalılar, Ruslarla çetin ve canhıraş muharebeler yaptılar. Bu muharebeler önce Rusların aleyhine gelişiyordu. Harekâtın başına bir ara **Şeyh Şamil'in** torunu **Said Şamil Bey** geçmişti. Fakat «B i r e s t - L i t o v s k M u a h e d e s i» ni imzalayarak Batı Cephesinde serbest kalan Rusya, daha büyük kuv-

vetlerle Kafkasyaya yüklenmek imkânını elde etti. Derme - çatma Kafkas Millî Kuvvetleriyle, silâh ve sayıca üstün moskof sürülerinin karşısında tutunmaya imkân kalmadı. Bu yüzden 1921 yılı Ocak nihayetlerinde Kafkasyanın hürriyet ve istiklâline kavuşmak ümidi bir kere daha suya düştü.

Rusya hakimiyetini sağlar sağlamaz, Kuzey Kafkasyayı altı muhtar (!..) eyalete taksim ederek herbirinin başına zulüm ve tedhişlere âlet olabilecek şuursuz bir yerli komünisti oturttu.

Her şeyden önce millî mukavemetin kuvvet kaynağı olan dinî heyecanı söndürmek için harekete geçildi. Birçok din adamları işkenceler altında öldürüldüler. Mazi ile bütün bağları koparmak için yüzyıllardan beri kullanılan Arap Alfabesi kaldırılarak yerine lâtin asıllı bir alfabe konuldu. Hem de her kabile için ayrı bir alfabe... Ayrıca küçük mahallî hususiyetleri bahane ederek her lehçe ayrı bir « M i l l î D i l » ilân edildi. Maksat millî birlik ve anlaşmayı imkânsızlaştırarak Kafkas ahalisini köle yapmaktı. Bununla da iktifa etmeyen Ruslar, birçok camileri hayvanlara ahır yapmak veya tiyatro, sinema ve kolhaz deposu gibi işlerde kullanmak suretiyle mukaddesatı tahkîr ettiler. Kur'an-ı Kerîmleri toplayıp meydanlarda yığınlar halinde yaktılar. Zengin İslâm vakıflarını yağmalıyarak tarümâr ettiler.

Bir taraftan da genç nesli ruslaştırmak ve komünistleştirmek için teşkilât ve müesseseler kurdular. « P i o n e r l e r » adı verilen sekiz - on yaşlarındaki çocukları ana ve babaları gibi en yakınları aleyhine jurnalciliğe sevkettiler.

Bu saymak ve yazmakla tükenmiyecek zulüm, baskı ve tedhişler sonunda 1926 - 27 yıllarında yeniden bir ayaklanma ortaya çıktı. Fakat, ağır hava hücumları ve motorize moskof kuvvetleri ile bu isyan da çok kanlı

bir şekilde bastırıldı. Yeniden bir çok idam ve sürgünler yapıldı.

1929 Yılında köylüler cebrî olarak «Kolhoz sistemi» ne tabi kılındılar. Kabul etmeyip itiraz edenler insafsız bir surette imha edildiler. Bu yeni tedhişe dayanamayan halk, 1930 yılının ilkbaharında bir kere daha silâhlanarak dağlara çıktı. İki - üç sene devam eden bir çetin ve ümidsiz mücadeleden sonra Ruslar, yeniden hakimiyet sağladılar. Derhal daha kanlı bir tedhiş, sürgün ve katliama giriştiler. Kurulan askerî mahkemelerin yukardan verilmiş kararlarıyla onbinlerce Kafkasyalı kurşuna dizildi. Birçokları da Sibirya steplerine gönderildi.

1937 Yılında **Stalin**'in yeni bir plânı gereğince bütün Sovyetler Birliği dahilinde umumî bir katliama girişilmişti. Bu katliamın hedefi «Eski kültürün tesirlerinden kurtulamadıkları iddia edilen» bütün münevverlerdi. Sovyetler Birliğinin daha ziyade Müslümanlarla meskûn mıntıkalarında cereyan eden bu katliam, bilhassa Kafkasya'da çok kanlı bir şekil aldı. O derecede ki zalim Moskof tahakkümünde vazife almış komünist idareciler bile istisna edilmediler. [288] Bu harekette de onbinlerce insan, yeniden merhametsizce asıldı, kurşuna dizildi ve buzlu Sibirya çöllerine sürgün edildi.

Bunun arkasından korkunç bir Ruslaştırma hareketi başladı. Eski millî alfabeler yerine Rus alfabesi konuldu. Hem de yine her kavim ve kabileye ayrı bir alfabe icad edilmek suretiyle... Kafkasyalıların şanlı mazilerine aid tarihî hakikatleri tahrif ederek millî kahramanları hain

---

[288] Ramazan KARÇA, Şimalî Kafkasya'da tehcir ve katliâm, Dergi Nu. 5, sh. 35, Münih 1956

[289] Mustafa Z. HIZAL, Kuzey Kafkasya'da Sovyet - Rus Vahşeti, Ankara 1964, sh. 11

ve kızıl komünist idarecilerini büyük vatansever olarak aksettirdiler. Böyle bir tarih ve edebiyat görüşünü telkin eden bir eğitim sistemini tatbike koyuldular. Fakat çok geçmeden bu tahammül edilmez baskı ve cinayetlere karşı da yeni bir millî mukavemet ortaya çıktı. Öyle bir millî mukavemet ki, başında vaktiyle komünistlere fiilen yardım etmiş bulunan **İsmailof** adında nadim bir Çeçen Komünisti bulunuyordu. Bilhassa Çeçen - İnguş Bölgesinde oldukça başarı elde eden **İsmailof** bir ara, «Çeçen-İnguş İhtilâl Hükûmeti» bile kurmaya muvaffak oldu. Filhakika üstün Moskof kuvvetleri karşısında bu hareketin büyük bir şansı yoktu. Fakat sonu mutlak mânâsıyla **«Ölüm»** olsa bile Kafkasyalılar bunu **«Moskof Mezalimi»** ne tercih ediyorlardı. Bu hakikati **İsmailof'**un Kafkasyalılara hitaben neşrettiği beyannamede yer alan şu satırlar açıkça gösteriyordu:

«Düşmanımız olan komünizmin ne kadar kuvvetli olduğunu biliyoruz. Elde ettiğimiz muvaffakiyetler muvakkattır. Bolşevik Rusyayı deviremiyeceğiz. Yalnız biz isyancılar, dinsizlerin çizmesi altında evvelâ malı, mülkü müsadare edilmiş, sonra da esir ve istismar hayatı yaşayarak kahır altında ölmektense hak ve hakikat, hürriyetimiz, mukaddes Kur'an-ı Kerimin, camilerimizin ve herferdin ulvî hakkı için kötü hâmimize karşı savaşarak er meydanında can vermeyi tercih ettik. Ölümümüz bizim için şeref olacak ve tarih de bizleri iyi satırlarla anacaktır.» [289]

1941 yılında Alman - Rus Harbi çıktığı zaman bu isyan devam etmekteydi. 1942 yılında Kafkasyaya varan Alman birliklerinden kaçan Rus orduları bu isyancılar tarafından oldukça hırpalanıp ric'ate mecbur bırakıldılar.

---

[289] **Mustafa Zihni HIZAL,** Kuzey Kafkasya'da Sovyet-Rus Vahşeti, Ankara 1964, sh. 11

Almanların kısa süren işgali sırasında korkunç bir kâbustan uyanırcasına bir müddet kendine gelebilen Kafkasya, onların çekilişi ile yeniden acı bir surette Moskof esaretine sürüklendi. İsyancılardan yirmi - yirmibeş bin kişi de Alman ordusuyla birlikte Kafkasyayı terkedip gitmişti. Geriye kalan masum halk kitlesi için (Bilhassa Çeçen - İnguşlar) [290] Kremlinde müthiş bir karar verildi: **Toptan Sibiryaya sürgün ve katliam.**

20. Yüzyılın ortasında ve bütün dünyanın gözleri önünde cereyan eden bu korkunç tehcir ve katliama dair bu harekete iştirak etmiş olanlardan sonradan Batı'ya iltica eden **S. Kuliev** ile albay **G. Tokaev** müthiş ifşaatda bulunmuşlardır. Sonradan 1954 yılında hürriyeti seçen, tehcir ve katliam işinde başarı (!) gösterdiği için üzerinde «1944'de fedakârlığı için-NKVD» ibaresi yazılı bir İsviçre saati ile taltif edilmiş bulunan sabık Moskof subayı **G. Burlutskiy** de yukarıda adı geçen görgü şahitlerini teyid eden bir ifşaatta bulunmuştur:

«Ben o zaman NKVD ordusunda asteğmen idim. 1943 yılının ekim ayında şimali Kafkas cephesinin arkasını korumaya memur bulunan askerî guruptaki alayımıza hükümetin fevkalâde mühim bir kararını icra için Kuban'dan hareket emri verildi. Sovyet vatandaşı bir milleti topyekûn anayurdundan çıkarmak gibi şerefsiz bir vazifenin ifasına memur edildiğimiz kimsenin aklına gelmemişti. Neler yapılmış olduğunu ve neler yapılması lâzımgeldiğini alay subaylarına Karaçay muhtar eyaletinin arazisine girdikten sonra bildirdiler. İleri sürülen iddiaların doğru olduğu hakkında şüphe etmek için hiçbir de-

---

[290] Fazla bilgi için bak: Dergi (Münih) Nu. 5, a.g.m. — Dr. Bahattin VEDİŞ, Naif ARSLAN, Kahraman Çeçen: İnguş Milletinin Faciası (katliamı), İstanbul 1965 - Mustafa Zihni HIZAL, a.g.e.

lile malik değildim. Bununla beraber bu iddiaları tahkik etmek imkânından da mahrumduk. Bütün subay arkadaşlarım gibi ben de Karaçay halkının cebren tehciri hakkında emrin ifasına giriştik.

Benim vazifem ahalisi cebren sürgün edilen meskûn mahallin korunma ve savunmasından ibaretti. Bu suretle meskûn mahalli kuşatmış olan askerî kuvvetin kumandanı olmak hasabiyle bütün hat boyunca dolaşmak ve bu halkın nasıl sürüldüğünü gözlerimle görmek imkânına malik bulunuyordum.

Muayyen günün muayyen saatında, ellerinde önceden hazırlanmış listeleri hamil bulunan NKVD ve NKGB icra memurları, yanlarında emirlerine verilmiş silâhlı kuvvet olduğu halde kendilerine ayrılmış evlere yaklaşıyor, inandıkları askerlerden silâhlı muhafızlar koyduktan sonra, Sovyet hükûmetinin sürgün hakkındaki kararını bütün âileye ilân ediyorlardı. Uzak bölgelere sürülecekleri̇ni söylemekle iktifa ediliyordu. Gidecekleri yerin neresi olduğu söylenmiyordu. Toplanmak için bir saat vakit veriliyor, kendileri ile beraber yüz kilogram eşya almalarına müsaade ediliyordu. Herhangi bir mukavemetin ve emre itaatsizliğin faydasız olduğu da hatırlatılıyordu.

Feryad ve figanlara, yalvarmalara ve gözyaşlarına rağmen, bir saat sonra toplanma merkezlerine nakledilmek için, âile âile arkasınca kamyonlara dolduruluyor, toplanma merkezlerinde de yine silâhlı askerler tarafından muhafaza edilen kamyonlar vasıtasiyle de demiryol istasyonlarına götürülüyor, burada alelâde yük vagonlarına yükleniyorlardı.» [291]

G. Burlutskiy de aynı şekilde Çeçen - İnguşların tehcirini büyük bir samimiyetle ifade ve ifşa etmektedir:

---

[291] Ramazan KARÇA, a.g.m.

«Grozni'de olduğu gibi Çeçen - İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin her yerinde dahi güneşli bir gündü. Mensup olduğum kıt'a durmakta olduğu kaza merkezinde bu kanlı gün kızılordunun 26 ncı yıldönümüne tahsis edilen şenliklerle başlamıştı. Kasabanın meydanına nümayişçi kafileleri akın etmekte idi. Ellerinde komünist partisi liderleri ile hükûmet azalarının portreleri, parola ve yazılı levhalar ve saire bulunmakta idi... Kafileler içinde çalgı aletleri ile gelenler de vardı. Hiç bir şeyden şüphelenmeyen halk millî havalarını çalıyor, millî şarkılarını okuyordu. Alay bandomuz gelenleri meşhur melodilerle karşılamakta idi.

Hitabet kürsüsüne Çeçen - İnguş Cumhuriyetinin komünistleri ve idarecileri birer birer çıkıp nutuk söylüyorlardı. Bu komünistler görünüşlerine göre ya Çeçen veyahut İnguş idiler. Ordu namına kıt'amızın subayları, siyasî şube reisleri ve başkaları konuşmakta idi.

Başta kaza komünist partisi sekreteri olmak üzere, yerli komünistler, askerler, nihayet alelâde Çeçen ve İnguşlar da hitabet kürsüsüne çıkarak kızılordunun kahramanlığı hakkında hararetli nutuklar söylüyorlar. Almanlara karşı zaferleri, parti ve hükûmetin sosyalizm yolundaki muvaffakiyetlerini, Sovyetler Birliğindeki milletlerin kardeşliğini övüp döküyorlar... İşte bayramın tam bu hararetli anında alay kumandanının muavini kürsiye çıkarak, kısa ve kuru nutkunda Komünist partisi ile Sovyet hükûmetinin kararını ilân ediyor. Kararın muhtevası şöyle hulâsa edilebilir:

«Sovyetler Birliği arazisi Alman-faşist orduları tarafından işgal olunduğu zaman Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ahalisi - Çeçenler ve İnguşlar - Alman ordularına yardım ettiler. Bunu nazara alan Komünist partisi ve Sovyet hükûmeti Çeçen - İnguş Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetindeki Çeçen ve İnguş-

ları yüzde yüz nispetinde Sovyetlerin başka bölgelerine göçürmeğe karar vermiştir (nereye sürülecekleri gösterilmemiştir.) »

Bundan sonra sözüne devam eden kumandan muavini demiştir ki:

«Her hangi bir mukavemet ve emirlerimizin icrasından boyun kaçırmak yolundaki teşebbüsler partinin ve Sovyet hükûmetinin kararlarına itaatsızlık telâkkî edilecek ve ordu ikaz etmeden silâh kullanacaktır.»

Kürsüden işaret ettiği taraflara bakılınca meskûn mahallin ordu tarafından kuşatılmış olduğu görüldü. Ağır ve hafif makineli tüfekler, alelâde tüfek ve otomatlar meydandaki Çeçen ve İnguş nümayişçilerinden ibaret canlı hedefe doğru çevrilmişti. Kumandan muavininin emriyle kürsüye yaklaşan silâhlı askerler, karşı karşıya birer dıvar vücude getirdiler. Arada yalnız bir metre genişliğinde bir yol bırakılmıştı. Kumandan muavininin verdiği emir üzerine Komünist partisi azaları da dahil, bütün Çeçenler ve İnguşlar bu yoldan geçerek ve yanlarındaki silâhları teslim ettikten sonra dörder kişilik mangalar halinde sıralanacaklardı. Silâhlarını teslim etmeyenler hemen orada kurşuna dizilecekti.

Tarihte emsaline tesadüf edilmeyen bu barbarca ve haince kararı dinleyen halk hayretler içinde dona kalmıştı. Kulaklarına inanmıyordu. Neden sonra kendisine gelen halk parti ve hükûmet liderlerinin portrelerini nefretle yere fırlattılar. Meydanda bulunan bütün nümayişçiler, başlarında, kaza ve nahiye komünist teşkilâtları sekreterleri olmak üzere, dörder kişilik mangalar haline geldiler. İğfal edilen bu insan kafilesi, silâhlı askerlerin nezareti altında, şehir haricindeki toplanma kamplarına sevk olundu. Bu hâdise 23 Şubatta vaki oluyordu. Şehir haricindeki toplanma kampı açık bir mahalden ibaretti. Evlerde kalan ihtiyar, kadın - çoluk - ço-

cuk ve süt emen yavrular zorla kamyonlara doldurulup aynı toplanma kampına gönderildi. Buradan da, aynı kamyonlarla, yük vagonlarına doldurulmak üzere, demiryol istasyonuna sevkolundular.» [292] Yazar, bu ifşaatı naklettikten sonra makalesine devamla demektedir ki:

«Bin yıllar boyunca yaşadıkları dağlarına, taşlarına, ovalarına, dere ve ırmaklarına şanlı ecdatlarının adlarını ve kahramanlıklar dolu hatıralarını hâkkettikleri anayurtlarından zorla çıkarılan Karaçay-Balkarlarla Çeçen - İnguşlar, yâni aşağı yukarı bir milyon (1.000.000) civarında Şimalî Kafkasyalı, bu suretle meçhul istikametlere doğru sevkolunarak yok edilmişlerdir. **Şunu da söylemek gerekir ki, tehcir edilenlerin mühim bir kısmı mahallinde, yarıdan çoğu da yollarda, aktarma kamplarında ve zindanlarda, açlıktan, soğuktan, yorgunluktan, kamçı ve dipçik darbeleri altında telef olmuşlardır.** Sürüldükleri mahal ve fecî akıbetleri uzun zaman meçhul kalmıştır. Çok sonraları bu bedbahtlardan bir kısmının Türkistanın şimal bozkırlarına ve Sibiryanın hayvan yaşamaz taygalarına sürüldükleri öğrenilmiştir. Fakat fecî akıbetleri ve yüzde kaçının berhayat oldukları hakkında henüz malûmat elde edilememiştir. Yalnız 1955 yılında, yâni tehcirden 11 yıl sonra, kırık-kesik bazı malûmat alınabilmiştir. Fakat bu çok noksan malûmat da yalnız Çeçenlere ve İnguşlara aittir. Karaçay - Balkarların ise ne yerleri, ne de yaşayıp yaşamadıkları malûm değildir.

Çeçen - İnguşlara dair alınan çok noksan malûmat, birbirini cerheden iki rivayet halindedir. Bir taraftan, resmî sovyet matbuatı Çeçen - İnguşların çok iyi yaşadıkları, hatta kültür faaliyetine de girişmiş bulundukları hakkında bir intiba uyandırmağa çalışıyor. Diğer taraf-

---

[292] Ramazan KARÇA, a.g.m.

tan Sibiryadan yeni dönmüş olan Alman harp esirleri Çeçen - İnguşların akıbetini çok fecî olarak tasvir etmekte, onlardan, mecburî çalıştırma kamplarında ıztırap çeken mağdurlar şeklinde bahsetmektedirler.

Sibiryadan vatanına avdet eden Alman harp esirlerinden biri bu hususta şu malûmatı vermiştir:

Moskova'dan 5300 kilometre şarkta, Krasnoyar ülkesinin Reşeti istasyonunda, bir kaç tahta barakadan mürekkep ve dikenli tellerden ibaret yüksek bir dıvarla kuşatılmış bir hapishane vardır. Bu hapishane bir yerden başka bir mahalle sevkolunan mahkûmlara muvakkat bir durak rolünü oynamaktadır. 1953 de, kutup bölgesi Vorkutada ve Kazakıstandaki Karagandı kamplarında, 1954 de ise Novilskide patlak veren isyanlar hakkında haberler bu barakalarda süratle yayılmıştı. Barakaların birinde bulunan 500 kadar Çeçen, 1954 yılının ekim ayı iptidalarında, hemen isyan ederek dört idareci komünisti öldürdükten sonra erzak deposuyle birlikte barakayı ateşe verdiler. Üç başka barakayı da yaktıktan sonra hapishane kapılarını kırarak firar ettiler.

Reşeti istasyonundan itibaren şimale, Tayganın içine doğru, 400 kilometre uzunluğunda bir demiryolu hattı inşa edilmektedir. Bu yolun her iki tarafında, her 4 - 5 kilometrede bir mecburî çalıştırma kampı mevcuttur. 22 ve 26 ncı kilometrelerdeki kamplarda 4 bini mütecaviz Çeçen mahkûmu vardır. Reşetideki hapishanede kardeşlerinin isyan ettiğini duyan bu Çeçenler de ayaklanarak kamp idarecilerini öldürdüler, 3 ve 4 sayılı kampları ateşe vererek muhafız kıt'asının binasına girdiler. Mahpusların istatistiğini tutan Çekişti de öldürüp cephaneleriyle birlikte makineli tüfekleri ele geçirdiler. Bu silâhlar sayesinde nöbetçi kulelerindeki muhafızları da tepeleyerek, Taygaya doğru çekildiler. Burada hususî surette inşa edil-

miş olan binalarda yaşayan 3 ve 4 sayılı kampların idarecilerini de tamamile imha ettiler.» [293]

Herhangi bir milletin toptan sürgün ve katliam suretinde imhası (Jenosid) Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nda ilk defa 1946 yılının Aralık ayında ele alınmıştı. Fakat bu, Rusların Katin Ormanlarında, Kafkasya'da, Kırım'da ve diğer birçok yerlerde icra ettikleri jenosidle alâkasızdı. Sadece Hitler Almanyası'nda Yahudilerin maruz kaldıkları jenosid'e müteallikti. Daha sonra kurulan «Nurenberg Mahkemesi» nde bu harekete katılan Almanlar müdhiş bir surette cezalandırıldılar. Çünkü Sovyetler Birliğinin de dahil bulunduğu Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, milletlerin toptan sürgün ve imhasının insanlık için bir yüz karası olduğuna ve cezasız bırakılmaması gerektiğine dair bir karar ittihaz eylemişti. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı bu gibi hareketlerin tekerrürünü önlemek için 1948 yılında Sovyet Hükümetince de tasdik edilmiş olan bir mukavele sureti bile tanzim etmişti. Fakat mes'ele hiç bir zaman bu nazarî safhadan ileriye geçirilemedi. Ve Rusya'ya karşı ele alınamadı.

Kafkasya Millî teşkilâtları, bir kaç defa Birleşmiş Milletler Teşkilâtına müracaat ederek Sovyetlerin Kafkasya'da icra ettikleri toptan tehcir ve katliamların incelenmesi için müracaatlarda bulundular. Fakat bundan hiç bir netice çıkmadı. Sadece bir defasında bu teşkilâtın 10 Ağustos 1951 tarihinde Cenevre'de aktedilen içtimaında bu «Moskof Cinayetleri»nin üzerinde İngiliz ve Amerikan delegelerinin birkaç cümle ile durduklarına şahit olundu. Bunlardan sonuncusu **«Sovyetler hakikatleri duman perdesi arkasında saklamaya çalışıyorlar. Fakat zaman bu dumanı dağıtacak ve dünya Sovyetler Birliği**

---

[293] Ramazan KARÇA, a.g.m.

ile başka halk demokrasilerindeki hakiki durumu görebileceklerdir.» [294] diyebilmiştir.

c — Drau Faciası:

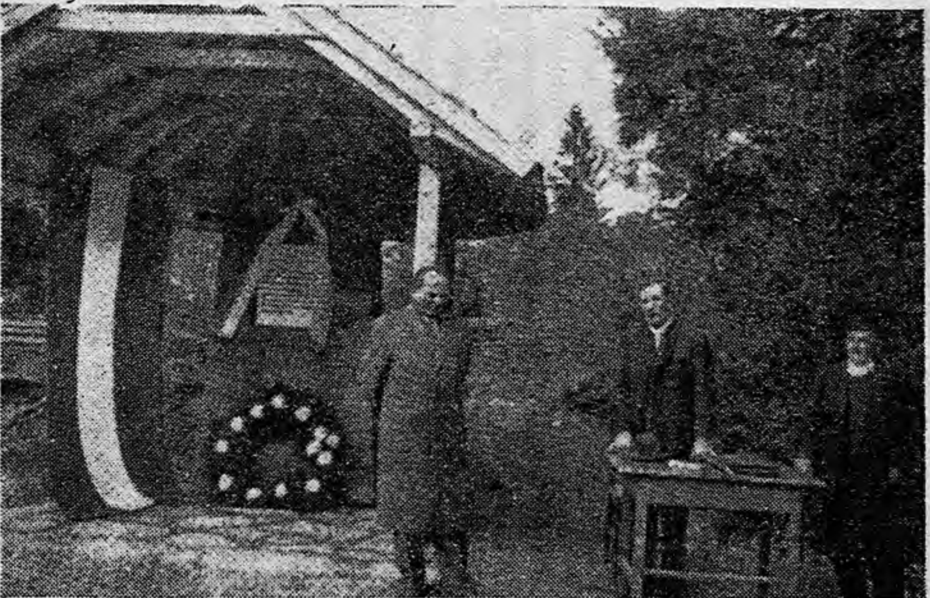
İkinci Cihan Harbinde Almanların, işgal ettikleri, Kafkasyadan çekilip gitmeleri ile başlayan çileli hayat, sadece orada kalanlar için değil, Alman Ordusu ile çekilip gidenler için de mukadder bir akıbet oldu. Bunlardan yedibin mülteci, bilâhare İngilizler tarafından tekrar Ruslara teslim edilerek fecî bir surette mahvedilmekten kurtulamadılar.

«**Drau Faciası**» adıyle bilinen bu hadiseye dâir «Batı Avrupa Müslümanları Cemiyeti» tarafından 28 Mayıs 1965 tarihinde neşredilen bültende yer alan şu tafsilâtı da dikkatlerinize takdim etmek isteriz:

«Münihde (Landsberger - Strasse 13) «İslâm» adlı dinî bir cemiyetin meclisinde Avusturya'daki İngiliz işgal kuvvetleri tarafından Sovyet otoritelerine teslim edilen ve bunun neticesinde mahvolan Kuzey Kafkasyalı mültecileri anmak için bir tören tertip edilmiştir. Sayıları 7000'i aşan bu mülteci gurubu Kuzey Kafkasyayı 1943 yılı başında geri çekilmekte olan Alman askerleriyle beraber terketmişlerdi. Eğer Alman askerleri tarafından işgal edilen yerlerin sâkinleri de, vukû bulmak üzere olan bu çekilişten haberdar olsalardı şüphe yok ki göçmenlerin sayısı çok daha fazla olacaktı. Bütün aileler çocuklarını, ihtiyar ana ve babalarını da yanlarına alıp onları karşılayacak olan uzun ve sonu bilinmez bir kış seyahatine bile bile çıktılar. Sovyet kanunları altında yaşamak böyle sonu bilinmez bir yolculuğa atılıştan bile daha korkunçtu.

---

[294] Ramazan KARÇA, a.g.m.

DRAU ŞEHİDLERİ ADINA DİKİLEN ÂBİDE

Ya Rabbi!.. Bu milletin ne tükenmez bir çilesi varmış!. Nereye gitse katliamdan kurtulamıyor!..

1944 yılının sonlarına doğru uzun ve bitirici bir yolculuktan sonra mülteci kolları Kuzey İtalya'da Paluzza bölgesine vardılar ve Alman otoritelerinin emriyle İtalyan dağ köylerine yerleştiler. Harbin bitmesinden bir kaç gün evvel de Avusturya'da Carinthia'nın Ober Drauburg yöresine sürüldüler ve burada Drau Nehrinin vadisinde yerleştiler. Zavallı sürgünler düzelttikleri çadırlarını serkeş Drau Nehrinin kıyılarında İrschen Köyünden Dellah kasabasına kadar olan bölgede dağınık olarak kurdular. Ve daha sonra da İngiliz işgal bölgesine dahil oldular.

Mülteciler için endişe ve her türlü rivayetlerle dolu üç uzun hafta boyunca bu 7.000 yardımsız insanın kaderi Londra'nın Bakanlık dairelerinde sessizce tartışılıyordu. Bundan hemen sonra vuku bulacak olan trajedinin hiçbir belirtisi yoktu. İngiliz işgal kuvvetleri mültecilere karşı dostça davrandılar, onlara yiyecek temin ettiler ve diğer bâzı yardımlarda bulundular. Mültecilerin çoğunda yıllar evvel sona eren uzun Kafkas Harpleri neticesinde kardeşçe, dostça verilen bir barınak bulmuş olan, binlerce yurttaşlarının bulunduğu Türkiyeye gitmeyi başaracakları ümidi uyanmağa başladı.

Korkunç hüsran 1945 in 28 Mayısında vukû buldu. Londra'dan şu cevap gelmişti: **Mülteciler, Sovyet otoritelerine teslim edilecektirler.** Kuzey Kafkasyalı mülteciler için verilen bu insaniyet dışı hükmün icrası için İngiliz tankları mültecileri Dellah bölgesine sürdüler ve mülteciler burada ana yurtlarına dönmeleri gerektiği bildirisini aldılar. Herkes bunun ya ölüm, ya da **Stalin**'in temerküz kamplarında uzun ve ümitsiz mahkûmiyet yılları demek olduğunu gayet iyi biliyordu. Zavallı mültecileri saran ümitsizliğin tasviri güçtü.

Onların birkaç gün süren Çeklere teslimi sırasında Drau Nehri kıyılarında korkunç sahneler oldu.

Yıllar sonra, Drau kıyılarındaki dramın şahitlerin-

-den bir çiftçi, **Martin Nagale** şöyle dedi, «Çok korkunçtu. Kadınlar teslim edilmemelerini rica ederken hıçkırıklarında kalplerini boşaltıyorlardı. Bu yalvarışın faydasız olduğunu gören bir çoğu da çacuklarıyla kendilerini Drau Nehrine attılar.»

Bir başka şâhid **Mrs. Maria Tiffling** de buna benzer sahneler anlattı:

«Bir ailenin bütün fertleriyle Drau sularında mahvoluşunu unutamam. Anne bir yavrusunu sırtına bindirmişti. Diğer ikisinin ellerini tutuyordu. Üçüncü ve en küçük çocuk da babasının kollarındaydı. Hepsi de kendilerini âsi Draunun sularına korkunç çığlıklarla attılar.»

Teslim edilişi temsilen, İrschen köyünde «İslâm» cemiyetinin gayretleri sayesinde 1960 yılında mütevazi bir âbide dikilmiştir. Bu âbidenin üzerinde Almanca şunlar yazılıdır:

«Burada, 1945 yılının 28 Mayısında 7000 Kuzey Kafkasyalı, kadınları ve çocuklarıyla Sovyet otoritelerine teslim edildiler ve İslâmiyete olan sadakatları ile Kafkasyanın istiklâli ideallerine kurban gittiler.» [295]

[295] Birleşik Kafkasya Dergisi, S. 5, İstanbul 1965

B — AZERBAYCAN

Buhara,
Süt karıştı buhara
Kaldı Moskof eline
Azer, Kafkas, Buhara

a) Birinci Rus İşgali

Rusya, Kafkasya'ya karşı evvelce anlatıldığı üzere kuzeyden mütemadî saldırışlarda buluyordu. 1784 yılında güneydeki Gürcistan'ı ilhak edince bu bölgeyi iki zıt istikametten sıkıştırıp kıskaca almak imkânını elde etti. Bu tarihte Azerbaycandaki Kadim **«Arran Devleti»**nin yıkılışından sonra kurulmuş olan «Şirvan Şahlar» saltanatı da ortadan kalkmış, onun yerini küçük küçük hanlıklar almış bulunuyordu. Bunlar, zahiren birer «Müstakil Devlet» görünüşünde olan on bir tane hanlıktı. Bakû Hanlığı, Karabağ Hanlığı, Nahcıhan Hanlığı, Erivan Hanlığı ve Derbent Hanlığı bunların en meşhurlarıydı.

Böyle bir çok hanlıklara ayrılmış bulunan Azerbaycan hiçbir sahada ciddî bir birliğe sahip değildi. Gerçi bu Hanlıklar, ilim, ticaret ve san'at hayatları bakımından oldukça ileri bir merhalede bulunuyorlardı. Fakat Çarlık Rusyası gibi bir devlete karşı koyabilecek askerî güçten tamamiyle mahrumdular. Bu yüzden otuz iki yıl süren birçok kanlı muharebeden sonra birer birer Moskof esareti altına düştüler.

1784 İlhakından sonra Gürcistan'da askerî üsler kurmak imkânını elde eden Ruslar, buradan yavaş yavaş etrafa saldırarak civar hanlıkları teker teker ortadan kaldırmak yoluna girdiler. İlk olarak 1796 yılında Gürcistan hududundaki «Gence Hanlı»ğına saldırdılar. Bu ilk harekâtta tam bir muvaffakiyet elde edemedikleri için 1803 yılında buraya tekrar ve daha büyük

bir kuvvetle hücum ettiler. Bu sırada Gence'nin başında bulunan **Cevat Han**'ın memleketini cidden kahramanca müdafaa etmiş olmasına rağmen üç ay süren çetin bir mücadeleden sonra onun şehid edilmesiyle Ruslar, Gence'ye girdiler. Her Moskof işgal ve istilâ hareketinde olduğu gibi burada da müdhiş katliâm ve yağmalar yapıldı. Hattâ Gence'nin tarihî ismi bile «Elizavetpol»a çevrildi.

Gence Hanlığından sonra sıra, «Bakû Hanlığı»na gelmişti. Buraya karşı da 1906 yılında hücuma geçen Rus ordusu ile Bakû Hanlığı'nın mahdut sayıdaki zayıf kuvvetleri arasında birçok muharebeler oldu. Neticede kumandanlarının öldürülmesiyle Rus Ordusu çekilmeye mecbur kaldı. Fakat az bir zaman sonra gönderilen taze kuvvetlerle burası da zapt ve işgal edildi.

Bu sistemli Moskof taarruzları karşısında tehlikeyi kavrayarak, ciddî bir birlik meydana getiremiyen bu küçük hanlıklardan herbiri, Rusya'ya karşı tek tek çetin bir mücadele verdiler. Birinin işgalini diğerleri alâkasız bir surette seyrediyorlardı. Ancak sıra kendine gelince harekete geçiyorlardı. Bu durumda herbiri için Moskof esareti tabiatiyle mukadderdi. Nitekim Çarlık Rusyası, 1827 yılında «Erivan Hanlığı»nın sukûtu ile bütün Azerbaycan'a resmen sahip ve hakim olmak imkânını elde etti.

Azerbaycan'da Slavlaştırmak politikasının icaplarını yerine getirmek üzere zalim bir idare kuran Ruslar, halkın dinî ve millî duygularını söndürerek onları tam manasıyle köleleştirmek için büyük bir gayret ve faaliyet gösterdiler. İşgal ve istilâ hareketinden itibaren Türkçe tedrisat yasak edildi. Kurulan askerî ve sivil mekteplere Türk talebeleri nadiren kabul ediliyorlardı. O da orta tedrisatı yukarı geçmemek şartıyla... Bu mekteplerde Azerbaycan millî tarihinin Slav emelleriyle telifini temin

için yalan ve tahriflerle dolu bir tedrisatla Rusyaya karşı çarpışmış bulunan bütün millî kahramanlar hain ilân ediliyordu. Millî duyguları rencide eden bu telkin ve propagandalar karşısındaki en küçük aksülâmelleri şiddetli bir şekilde cezalandırıyorlardı. Bu yüzden Azerbaycan halkı Rus idaresine aslâ ısınamıyor, Ruslar da onlara «Güvenilmez bir unsur» gözü ile bakıyorlardı. Bu yüzden hiçbir Azerî askere alınmıyor ve esaslı bir memuriyete tayin edilmiyordu.

Azerbaycan'da Moskof esaretinden kurtulmak için yer yer birçok mücadeleler ve isyanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar daha ziyade «Çete» karekterinde hareketlerdi ki, Çarlık Rusya'sının yıkılışına kadar birçok bölgelerde devam etmişlerdir. Bunların en meşhuru «Kaçak Nebi Hareketi»dir. Bu otuz yedi yıl sürmüştür. Bu gibi hareketler ve «Kaçaklar»ın ortaya çıkmasına sebep olan Moskof zulüm ve haksızlıkları hiç şüphesiz ki, tahammülün fevkinde idi. Fakat müteakiben «Komünist Rusya» esareti altına düşen Azerbaycan'da bu ikinci Rus esareti devrinde icra edilen zulüm ve katliâmlar evvelkilerle kıyas edilemez bir şiddet ve vahametle yürütülmüştür. Bu ikinci devir, halâ kanayan bir yara gibi Azerbaycan'ı tâ kalbinden yaralayan korkunç bir «Moskof Mezalimi»ne sahne olmuştur. Bu iki esaret arasında, Azerbaycan'ın çok kısa süren bir «Müstakil Cumhuriyet Devri» vardır ki, bunun ortadan kalkışı sırasında cereyan eden dahilî ve haricî hâdiseler, son derece ibret vericidir.

b) Talihsiz bir Cumhuriyet:

Çarlık Rusyasını tarihe karıştıran 1917 «Bolşevik İhtilâli» - Yukarıda da ifade edildiği gibi - Rus esiri milletlerin çok kısa bir müddet rahat bir nefes

alabilmelerini imkân dahiline koymuştu. Herbiri istiklâllerini ilân ederek müstakil birer Cumhuriyet kurmuşlardı. Bu cümleden olarak 28 Mayıs 1918 tarihinde de müstakil bir «Azerbaycan Cumhuriyeti» kurulmuştu.

Fakat bu hükûmetin kurulmasında çok büyük hizmeti geçmiş bulunan Osmanlı Ordusunun, Cihan Harbi'nin nihayete ermesiyle geri çekilmesi, yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti için değil, bütün Kafkasya için de büyük bir talihsizlik olmuştu. Osmanlı Ordusu'nun çekilişini müteakiben henüz ifade etmiş oldukları hürriyet ve istiklâl vaadini unutan Kızıl Rus liderleri, bu genç cumhuriyetleri içten yıkmak için gayet sinsi bir plânı tezgâhlamaya koyuldular. Birçok ajanlarla etnik bakımdan oldukça çeşitlilik arzeden Kafkas Memleketlerinde birçok dahilî ihtilâflar çıkardılar.

Komünist ihtilâlin liderleri, önceleri, kendilerine karşı dahilî bir mücadeleye girişmiş olan anti - komünist **Denikin, Kolçak,** gibi muhalifleriyle başları dertte olduğu için Kafkaslarla uğraşamıyorlardı. Hattâ neşrettikleri beyannâmelerle bu gerici (!) kuvvetlere karşı yaptıkları mücadelede kendilerini desteklemeleri için yardım talebinde bile bulunmuşlardı. Fakat, bu dahilî mukavemet hareketlerini bastırdıktan ve hele Brest - Litovsk Muahedesini imzalayarak Birinci Cihan Harbi'nin çeşitli gailelerini bertaraf ettikten sonra, iyice serbest kalmış ve Kafkas memleketleriyle daha fazla meşgûl olmak imkânını elde etmiş oldular.

Buna mukabil Kafkasyalılar ise Rusyaya karşı istiklâllerini koruyabilmelerini temin edecek ciddî bir birlik kurmak yerine, küçük küçük cumhuriyetler teşkil etmişlerdi. Üstelik bu devletler arasında da kavga ve çekişmeler eksik değildi. Bunlardan istifade eden dahildeki solcu

ve ajanlar Gence'de bir kısım Ermenilerin de katıldığı bir takım karışıklıklar çıkardılar. Diğer taraftan Abşeron'daki petrol tesislerinde çalışan Rus asıllı işçiler (Ajanlar) ile bir takım yerli sosyalist (!) ler birleşerek bir « S o v y e t C u m h u r i y e t i » kurduklarını ilân ettiler. Buna karşı harekete girişen Azerbaycan Cumhuriyetini, hudutta bekleyen Rus ordularına ezdirmek için derhal **Lenin**'den bir yardım taleb ettiler. Bu tabiatiyle danışıklı bir döğüştü. Rus Ordusunun Azerbaycan'ı işgal ve istilâ edebilmesi için böyle bir bahane zaruri idi. Dahildeki güdümlü komünistler tarafından Lenin'e çekilen bu telgraf aranılan bahaneyi ortaya çıkarmış oldu. 27 Nisan 1920 tarihinde **Lenin**'e çekilen mezkür telgrafta aynen şöyle denilmekte idi:

«İhtilâl düşmanlarının içerdeki ve dışardaki birleşik çetelerinin taarruzlarını kendi kuvvetimizle durdurmak imkânında olmadığımızdan, Azerbaycan Askerî İhtilâl Komitesi, Cihan emperyalizmine karşı birlikte çarpışmak maksadıyla Rusya Sovyet Cumhuriyetine kardeşçe ittifak teklif eder ve Kızıl Ordu'yu hemen göndermek suretiyle inkılâba yardımda bulunmayı rica eder.»

Böyle bir bahaneyi istim üzerinde bekleyen Rus ordusu, telgrafın çekilişinden az bir müddet sonra kuzeyden Azerbaycan hududunu geçerek bu genç müstakil Cumhuriyete saldırdı. Ne yazık ki, bu tertipte o sırada Azerbaycan'da bulunna bir takım Türk (Osmanlı) subayları da methaldardılar!.. [296] Yukarıda «Bir yardım efsanesi» serlevhalı bahiste [297] tafsilâtıyla anlatmış olduğumuz üzere Azerbaycan'a giren Rus ordusunun kötü bir niyet taşımadığı ancak, Türkiyeye yardım için geldiği hu-

---

[296] Fazla bilgi için bak: Mehmed ŞERİF, a.g.e. — Sadık ARAN, a.g.m. - Kızılordu Azerbaycan'ı Nasıl İşgal Etti - Millî Işık Dergisi S. 26, İstanbul 1969

[297] Bak bu eserin 296. sahifesinde.

susunda **Halil Paşa** tarafından Azerbaycanlılara teminat verilmişti. Bu cinayet Rusya'dan Türkiye'ye yardım temini için işleniyordu!..

Yukarıda bahsi geçen dâvet üzerine Ruslar geceleyin anî bir surette hududu geçerek Azerbaycan'a sarktılar. Azerbaycanlılar altmış bin kişiyi aşan bu Rus kuvvetlerine karşı hazırlıksız yakalanmışlardı. Çünkü ellerindeki mahdut kuvvetlerden büyük bir kısmını dahilî kargaşalıklarla meşgul olmak üzere Karabağ taraflarına göndermiş bulunuyorlardı. Tabiatiyle bu karışıklıklar da Rus Ordusunun işini kolaylaştırmak için dahildeki ajanlar tarafından kasden çıkarılmışlardı.

İşgalin ilk gününde sokaklarda Rus askerleriyle Türkiyeli İttihatçı artığı subaylar, birlikte görüldüler. Hattâ birçok yerlerden kaldırılan millî Azerbaycan Bayrağı'nın yerine Rus bayrağı değil de Türk (Osmanlı) Bayrağı asılıyordu. Vaziyete hakim oluncaya kadar işgalin Osmanlılarla veya onlar adına yapıldığı zannını uyandırmak maksadına bağlı olan bu hareket, sadece bir gün sürdü. İşgalin ikinci günü bu Osmanlı Bayrakları kaldırılarak her tarafa Rus Bayrakları asıldı. Azerbaycanlılar fecî bir surette aldatıldıklarını görerek şaşkına döndüler. Ruslar çarçabuk her tarafa hakim olarak Azerbaycan Cumhuriyetine son verdiler (28 Nisan 1920).

Kızıl Ordu'nun Bakü'ya girerek vaziyete hakim olmasının hemen ertesi günü hatır ve havsalaya sığmaz müthiş bir moskof zulüm, şekâvet ve tahakkümü başladı.

«G r a b n e d e l y a» denen bir **«Yağma Haftası»** ilân edildi. Fakat bir haftaya hâcet kalmadan üç gün içinde Azerbaycanın maddî ve manevî bütün varlığı soyularak vagon vagon Rusyaya sevkedildi. Bu suretle evlerden, resmî daire ve depolardan yağma edilen ve fukara köylülerin zatî giyim - kuşam ve ev eşyalarına kadar şumüllendirilen yağmacılıkla toplanan mallar « H e-

d i y e» adıyle yaftalanarak trenlere dolduruldu. Gazeteler bu malların «Y o l d a ş L e n i n ' e A z e r b a y c a n h a l k ı n ı n g ö n d e r d i ğ i h e d i y e l e r» olduğunu ifade eden manşetler atıyorlardı. Halbuki bunların hepsi de sahipleri hapsedilerek, süngülenerek, idam edilerek, veya sürgüne gönderilerek zorla yağma ediliyordu. **Bu suretle yağmalanarak Rusyaya gönderilen eşyanın yekûnu üç yüz yirmibeş vagon tutmaktaydı.** Ayrıca Azerbaycan'da çokça mevcud olan bazı maddeler de depolardaki son mevcuduna kadar gasbedilip Rusyaya gönderildi. Meselâ bunlardan yalnız «Ç a y» ın yüz yirmibeş vagonluk bir yekûn tuttuğunu zikretmek yağmanın şumulünü ifade için kâfi gelse gerektir.

İlk hamlede Azerbaycan hazinesi soyularak bu hazinenin bütün mevcudu olan sekizyüz milyon altın ruble [208] gaspedilip Rusya'ya gönderilen bu «H e d i y e k e r v a n ı» na ithal edildi.

Rusyanın Türkiyeye yardım bahanesi ile zapt ve işgal eylediği Azerbaycan'dan gasbettiği herşey bir tarafa sadece hazine mevcudu olan bu sekiz yüz milyon altın ruble ile Türkiyeye verdiği beş milyonun mukayesesi bile bu hilenin kendisine ne büyük bir kazanç sağladığını anlamağa kâfi gelse gerektir. Halbuki Azerbaycanın asıl serveti, Bakû Petrolleri idi. Hâlâ istismar etmekte bulunduğu bu petrollerden her yıl temin etmekte olduğu kazanç bir tarafa bırakılsa bile bu ilk işgal zamanında burada mevcud olan yedi milyon ikiyüz bin tonluk petrol stokunun da tabiatiyle Azerbaycan halkı tarafından Moskovalı kardeşlerine hediye (!) edildiğini ifade etmekte kusur etmediler. İşte bütün bu yağmalamalar ilân edilen «Y a ğ m a H a f t a s ı» nın ilk üç günü içinde ikmal edilebilmişti. Fakat Rusların Azerbaycandaki hedefi

---

208 M. Sadık ARAN, a.g.m.

Azerbaycanın sadece iktisadî kıymetleri değildi. Bu yüzden ve biraz da bu işgal ve yağmayı hazmettirebilmek için her tarafta «Seyyar İhtilâl Mahkemeleri» dolaştırıldı. Rus işgaline rıza göstermiyen veya Moskovalı kardeşlerine (!) elindeki bütün malı severek (!) hediye etmiyen Azerbaycanlılar üzüm salkımları gibi darağaçlarında mâsumâne sallandılar. Bu hareketin hedefi, daha ziyade münevver, tüccar ve fabrikatör gibi kalbur üstü insanlardı.

c) Bolşevik işgali altında Azerbaycan:

Azerbaycanın çilesi, işgalin bu ilk üç günü içinde olup bitenlerle nihayete ermedi. Bundan sonra «Moskof Mezâlimi»nin muhtelif şekilleri birbirini kovaladı. Dinin yasaklanması ve ileri gelen din adamlarının kısmen sürgün ve kısmen de katledilmeleri... Şahsî mülkiyetin ilgası ve bakiye servetlerin bir kere daha yağmalanması... Sunî olarak bir takım «Ekalliyetler» ihdas edilerek millî birliğin parçalanması... Tarihin tahrifi ve ismen «Millî» fakat muhteva bakımından komünistleştirmek ve slavlaştırmak gayreti güden bir eğitim sisteminin tatbiki... Millî alfabe ve yazının değiştirilmesi ve yerine lâtin asıllı çeşitli alfabeler konulması. Bir müddet sonra bu alfabelerin de kaldırılmasıyle yerlerine Kiril-Rus alfabesi esasından icat edilmiş çeşitli alfabeler konulması... Bütün Türkler için müşterek olan ıstılahlar ve gramerin sovyetleştirilmesi... En basit hareketleri bahane ederek şiddetli tasfiye, tedhiş, katliam ve sürgünlerin yapılması... gibi saymak ve yazmakla bitmeyecek müteselsil zulümler... Bunlar çok evvelden plânlanmış hareketlerdi. Zira, daha Bolşevik İhtilâlinin ilk günlerinde bir muhtariyet elde edebileceklerini ümid eden ve bunun için çalışan Azerbaycanlılara

karşı Ruslar, şu cevabı vermişlerdi: **«Size muhtariyet yerine harabezâr vereceğiz (!)..»** [299] Bu tehdidin arkasından da daha henüz Azerbaycan'a hakim olmadıkları halde ondört bin günahsız Azerî'yi katletmişlerdi. [300] (30 - 31 Mart 1918) Halbuki bu mezalim icra edilirken, **Lenin Yoldaş** - yukarıda nakledildiği üzere - milletlere istiklâl vaad eden bir beyanname neşretmekle meşgûldü.

İşte bu ilk tehdidin ifade ettiği gibi Azerbaycan cidden bir harâbezâr haline getirilmişti. Bu durumda sayısız zulümlere tahammül edemeyen Azerbaycanlıların Moskof idaresine karşı her fırsattan istifade ederek isyan etmelerinden daha tabii ne olabilirdi? Şurası şayan-ı dikkattir ki, daha Bolşevik işgalinin üzerinden bir ay geçmeden Gence'de büyük bir isyan patlak vermişti. Bunu Karabağ, Lankeran ve Kürdemir isyanları gibi çeşitli kıyamlar takib etmiştir. Bu suretle Rusyaya karşı bolşevik işgali devrinde ortaya çıkan isyanların adedi elliden fazladır. Fakat ne yazık ki, Rusların her isyanı bastırışı bir evvelkinden daha kanlı olmuştur.

Bütün bu isyanlar, Azerîlerin millî ruh ve kültürlerinin tam mânâsiyle yok edilemediğini ve Ruslaştırma hareketinin muvaffak olmadığını göstermekte idi. Buna dikkat eden Ruslar, mutlak bir köleleştirme ve slavlaştırma'yı gerçekleştirmek üzere henüz millî mazinin hâtırasını yaşatmakta olan bütün Azerbaycan münevverlerinin imhasını kararlaştırdılar.

1936 yılında tatbik sahasına konulan bu plân gereğince, evvelâ umumî tevkifler yapıldı. Hapishaneler kısa zamanda ağzına kadar dolduruldu. Önce muallim,

---

[299] M. B. MEHMETZADE, Azerbaycan'da Sovyet İmha Siyaseti, Dergi nu: 5 - Münih 1966

[300] Mehmet Emin RESULZADE, Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerî Türk Dergisi - İstanbul 1928 (Mart sayısı)

doktor, avukat gibi üst kademeden başlayan tevkif çemberi gitgide genişletilerek bir taraftan şoför, sıhhiyeci ve köy münevveri gibi halktan kimselere diğer taraftan da eski vekil, üniversite profesörü ve hattâ komünist parti idarecilerine kadar teşmil edildi. Bütün bu mevkufların suçları (!.) panistlâmist, panturanist, troçkist, burjuva nasyonalisti ve o zaman oldukça yaygın bir tabirle Japon - Alman casusu olmak gibi fiillerdi. Tabiî uzun süren çileli bir hapis hayatı sonunda hepsi de suçlarını itiraf (!...) ederek adaletin yerine getirilmesini istediler. Bu suretle 1937 yılı içinde imha edilen Azerî münevverlerinin sayısı yüzyirmi bindi. Bu hâdisede katledilmiş bulunan **Mürsel Şehsuvarlı** adındaki Azerînin Alman asıllı **Margaret** adındaki karısı, güçlükle Almanya'ya döndükten sonra 1938 yılının başında bu katliam hakkında uzun bir ifşaatta bulunmuştu. Bu ifşaattan birkaç satırı dikkatlerinize arzetmek isteriz:

«Memleketiniz sözün tam mânâsıyla cehennem hayatı geçiriyor... **Kirov**'un katlini müteakib bütün Sovyetler ölçüsünde olduğu gibi, Azerbaycanda dahi bir teröre başlanacağını herkes muhakkak surette bekliyordu... Azerbaycanda aylardanberi devam etmekte olan ve bizzat şahidi bulunduğum kanlı hâdiselerin başlayacağını önceden suret-i kat'iyede söylemekte idiler. **Kirov**'un ölümünü müteakib **Bagirov**'da dahil olmak üzere, bütün adlı sanlı komünistler ansızın GPU'nun şiddetli kontrolü altına alınmıştı. Beklenen âfet gecikmedi. Fakat herkesin hayretini mucip olduğu veçhile GPU, ilk tevkifatı komünist başçıları arasında değil, dairelerde, mekteplerde, müesseselerde, edebî ve harsî teşekküllerde icra etti. Az bir zaman içinde memleketin münevver kısmı müthiş bir surette imha edildi. En feci ve en dehşetli darbeye maruz kalanlar şair, edib ve muharirlerdi. Öğretmenlerin ve yüksek mektep talebesinin durumu bunlarınkinden hiç de

iyi değildi. Şair, edib ve muharrirlerin maruz bırakıldığı zulüm bütün Azerbaycan'ı sarstı. Mektep öğretmenleriyle yüksek mektep talebesi de öyle. Sanki birden bir samum esti. Kültür sahasında neniz varsa hepsini yıkıp mahvetti.» [301]

d) Bir yüz karası:

Bir çok Rus esiri milletler gibi, Azerbaycanlılar da, İkinci Cihan Harbindeki Alman - Rus çatışmasını büyük bir ümid ve alâka ile takib etmişlerdir. Alman galibiyetini Moskof boyunduruğundan kurtulmak için imkân bahşedecek bir ihtimal olarak görmekteydiler. Bu yüzden bütün Rus esiri unsurlar bu harpte fırsat zuhur ettikçe Almanya'nın galibiyetini temin edecek hareketlerde bulundular. Fakat bir müddet sonra Almanya'nın talihi dönüp de Rusya yeniden bu kitlelere hakim olunca hepsinden bu Alman taraftarlığının intikamını fecî bir surette almıştır. Bu vesile ile yeniden bir çok kitlevî sürgün ve katliamlar yapıldığını yukarıda Kafkas - Rus mücadeleleri sırasında nakletmiştik.

Bu zulümlerden kaçan dörtyüz onyedi Azerî, Türkiyeyi zarurî bir melce kabul ederek memleketimize sığınmıştı. Rus Hükümeti, bunların kendilerine teslimini taleb etti. Beynelmilel kaidelere göre hiç bir devlet, siyasî bir suçluyu diğer devlete iade ve teslim etmez.

Bu Rus talebini müzakere eden o zamanki Hey'eti Vekile (Bakanlar Kurulu) de «Umumî Ceza Hukuku»nun bu kaidesine uyarak, Rusyaya zikri geçen mültecilerin iade edilmemesini kararlaştırmıştı. Fakat o zaman Hariciye Vekâletine vekâlet eden **Nurullah Esat Sümer, İnönü**'yü ikna edip bunların, Hey'eti Vekile kararına rağmen Rusyaya iadesi emrini çıkarttırmıştır.

---

[301] M. B. MEHMETZADE, a.g.m.

Mülteci Azerîler, bu karar karşısında feryad-ı figân koparak: **«Bizi siz öldürün fakat Moskofa teslim etmeyin»** diye yalvarmışlar, birçokları kendilerini trenden aşağıya atarak intihar etmek istemişlerdir. Bunları Rusyaya teslim işine nezaret eden Türk subayı gördüğü bu feci manzaraya tahammül edemiyerek derhal bir yıldırım telgrafla hükûmete bunların avdet etmek istemeyip intihara teşebbüs ettiklerini bu sebeple teslim kararının durdurulmasını taleb etmiştir. Fakat Türkiye'nin o günkü diktatörü **İsmet Paşa,** bu zavallıların Rusyaya teslimin de ısrar etmiştir. Bu hadise bilâhare Demokrat Parti Devri'nde Mebus **Şevket Moca**'nın teşebbüsü ile Büyük Millet Meclisi'ndeki münakaşa ve müzakerelerle ortaya çıkmıştır.

Bu suretle Ruslara iade edilen dört yüz onyedi Azerî, onları teslim eden Türk subayının gözü önünde Serder Abad Barajının öte yakasında toptan kurşuna dizilmişlerdir.[302] Bu hareket, Türk Milletini temsil eden fakat millî duygu ve mefkûreden mahrum liderlerin işlediği bir cinayet ve yüz karası olarak, tarihe geçmiş bulunmaktadır. Bu felâketin amili olan **İnönü,** aynı yıllarda diğer taraftan da komünizme cephe alan milliyetçileri, «Rusya ile dostluğumuzu bozdukları esbab-ı mucbesiyle» tabutluklarda inletmekteydi. Esasen onun ötedenberi Rus dostluğunu yerleştirmeye çalıştığı bilinen bir keyfiyettir. Nitekim Reisicumhur seçilir seçilmez ilk ziyaret ettiği memleket, Rusya olmuştur... Orada: **«Kadehimi İttihat milletlerinin mukadderatını büyük muvaffakiyetlerle idare eden Mösyö Kalini'nin şerefine kaldırıyorum. Yaşasın zeval bulmaz Türk - Rus dostluğu! Başta bulunan partinin (Komünist Partisi) yüksek ve kuvvetli mümessili Mösyö Stalin'in şerefine içmeye sizi dâvet etmekle de büyük**

---

[302] M. Sadık ARAN. a.g.m.

zevk duyuyorum» dediği o zaman bütün ajans bültenleri ve gazetelerde hayretle müşahede olunmuştu. 1 Şubat 1937'de The Financial Times gazetesinin Türkiye nüshasında yazdığı makalede ise: «Panislavizm, Panturanizm siyasetlerini radikal olarak kapı dışarı ettik» demek suretiyle Türkiyede Türkçülüğü ezdiğini Rusyaya hulûs çakmak maksadıyla ifade etmişti. 1951 yılında komünistlerin vatandaşlıktan ıskat edilerek hudut harici edilmeleri isteğine temayül eden hükümeti tenkit için Belediye seçim propagandaları esnasında: «Komünistlik ithamı altında vatandaşların yurt dışına sürülmesi tehdidi, hukuk prensiplerine doğrudan doğruya taarruzdur. Ve her türlü siyasi emniyeti yok etmeğe kâfidir.» Hikmetini ortaya atmıştı. Onun Rusya ve komünizm lehindeki fikir ve beyanlarını bugüne kadar takip ve teşrihe lüzum görmüyoruz. Bunlar herkesin gözü önünde cereyan etmiştir. Fakat komünistler için hukuk kaidelerini mevzuubahs eden sayın **İnönü**, masum dört yüz onyedi Azeri Türk'ü için hemen bütün Dünyada üzerinde ittifak edilmiş bulunan siyasî suçluların iade edilmemesine âid hukuk kaidesini neden hatırlamamış ve Hey'eti Vekile kararına rağmen bu dindaş ve ırkdaşlarımızı moskof cellâtlarına teslim ederek katliam edilmelerine sebep olmuştur. Yaşadığı müddetçe, ona diğer bir çok seyyiatı meyanında bunun da hesabını soracak milliyetçi bir idareyi görmek nasib olmazsa da, tarihin itham ve ikabından elbette kurtulamıyacaktır!.

III — KIRIM'DA MOSKOF MEZALİMİ

Step siyah bulutlarla kaplıydı.
Stepin tâ dibinde
Ufacıktı Kırım.
Kırım'ın ufacık kalbinde
Kanlı bir bıçak saplıydı.
Step Rustu.
Kırım, kendi kalbinin içinde mahpustu.
.....
Karadeniz'in ötesinde
Canım Türkiye bulut buluttu
Kırım şimdi ölüler evidir
Ve stepler ardında step
Golde üstünde geceler mavidir
Vraçni kızlarının saçları ak ak
Ağlamak ister Vraçni kızları
Ama Kırım'da gözyaşı yasak!

Faik BAYSAL [303]

Tâ dördüncü yüzyılda Hunlar zamanından beri Türklerle meskûn olan Kırım yukarıda tafsilâtıyla anlatıldığı üzere 1783 yılında Rusların eline geçmişti. [304] Çünkü burası sıcak denizlere çıkmak hususundaki tarihî ve müstakar Rus politikasının ilk zaruri hedeflerinden biri idi.

Son Kırım Han'ı **Şahin Giray'a** «Alafrangalık» heveslerini tahrik edip oyun oynuyarak burasını ele geçiren Ruslar derhal tehcir ve katliama giriştiler. Bu tarihte Kırım'ın nüfusu bir buçuk milyondu. Ruslar bu nüfusu ileride tafsil edileceği üzere binbir bahane ile katliam ve tehcir eylemek suretiyle sıfıra irca edinceye kadar son derece korkunç bir mezâlim icra etmişlerdir. O derecede ki, yirminci yüzyılın başına kadar Kırım'ı terkeden ve katledilen Kırımlıların yekûnu bir milyon iki yüz bin kişinin üstündeydi.

---

[303] Faik BAYSAL, Kırımlı İlyas ve Fahime, Yeni İstiklâl, Sayı 235, İstanbul

[304] Bu eserin 136. sahifesine bakınız.

Vaktiyle Kırım Hanlarının köleliğini yapmış bulunmaları sebebiyle olsa gerektir ki, Ruslar Kırım'daki vahşet ve cinayetlerde diğer Türk topraklarında icra ettikleriyle kıyaslanamıyacak derecede ileri gitmişlerdir. Kırımın kuvvet ve itilâ zamanlarında Kırım Hanları'na vergi vermek ve her yaz Kırım süvarilerinin hücum ve talanına maruz kalmak, Slavların yüzyıllar süren kaderleriydi. O zamanlar Kırım'ın başında asil Türk ruhunu dile getiren **Gazi Giray** gibi dirayetli liderler vardı. O **Gazi Giray** ki, Türk Hamasî Edebiyatının halâ en güzel gazellerinden biri olan meşhur gazeliyle bu yiğitlik duygularını terennüm ediyordu:

Râyete meyl ederiz kamet-i-dilcû yerine
Tûğa dil bağlamışız kâkül-ü-hoşbû yerine
Heves-i-tir ü keman çıkmadı dilden aslâ
Nâvek-i-gamze-i-dilsûz ile ebrû yerine
Süresiz tiğimizin zevk u safâsın her dem
Sîm tenlerle olan lezzet-i-pehlû yerine
Severiz esb-i-hünermend-i sabâ reftârı
Bir perî şekl sanem, bir gözü ahû yerine
Gerden-i-tevsen-i-zîbâda kutâs-ı-dilbend
Bağladı gönlümüzü zülf ile giysû yerine
Gönlümüz şâhid-i-zibây-ı-cihâda verdik
Dilber-i-mâh ruh-u-yâr-ı-perî rû yerine
Seferin cevri çok, ümmîd-i-vefâsıyla velî
Olduk âşüftesi bir şûh-u-cefâcû yerine
Olmuşuz cân ile billâh (Gazâyi) teşne
Kanını düşman-ı-dinin içeriz sû yerine [305]

Şan ve şereflerle dolu Kırım tarihinde 1783 yılındaki hileli Rus işgaliyle halâ devam etmekte olan korkunç bir fetret ve felâketler devri başlamış oldu. Kırımlılar, işgali müteakip başlayan Ruslaştırma hareketlerine karşı Çar-

---

[305] **LÛGATÇE** — **Rayet** : Bayrak — **Dilcû** : Gönül çeken — **Tuğ** : Eski ordularda at kılından yapılmış olan rütbe alâmeti. — **Hoşbû** : Güzel kokulu — **Tir** : Ok — **Keman** : Yay — **Nâvek** :

lık devrinde nispî bir mukavemet gösterebilmişlerdir. Bunun da sebebi dinlerine son derece bağlı olmalarıydı. Gerçekten an'anevi mahalle mektepleri ile medreselerini her tahakküme göğüs gererek ayakta tutabilmişlerdi. [306] Hatta Ruslara karşı millî ve dinî varlıklarını korumak hususunda o kadar salabet göstermişlerdi ki; şer'î hukukun mecburî bir surette tatbikini temin etmekten başka, Sovyet toprak reformunun icrasında **İmam-ı Buharî**'nin tedvin eylediği hadîslerden faydalanmayı bile sağlamışlardı. [307]

Kırımlıların bu devirde millî ve dinî varlıklarını nispeten koruyarak ruslaştırma hareketlerine karşı koyabilmeleri, Türkiye ile idame ettirebildikleri kültür münasebetleri sayesinde mümkün olabilmiştir. Çünkü Rus baskısından kaçan bir çok Kırımlılar, Türkiyeye iltica ettikleri gibi, yüksek tahsil çağındaki pek çok genç de İstanbulun yolunu tutuyor ve bu şehirde ciddî bir hüsnükabul görüyordu.

Buna rağmen Kırımda ilim ve fikir hayatının Rus işgalinden önceki durumu ile Rus işgali altında uğradığı ihmal ve yıkım yüzünden düştüğü perişanlık mukayese bile kabul etmez. Bu durumu daha 1884 yılında bir Rus yazarı olan **Markov** bile itiraf etmektedir: «Kırımı işgal

---

Ok — Gamze : Güzel gözün süzülüşü — Dilsûz : Gönül yakan — Ebrû : Kaş — Tığ : Kılınç — Sim ten : Gümüş vücutlu — Pehlû : Kucak — Esb : At — Hünermend : Marifetli — Sabâ reftâr : Sabah rüzgârı gibi sür'atli — Sanem : Put — Ahû : Ceylân — Tevsen : Sert at — Zibâ : Güzel — Kutas : Atın boynundaki hamail — Zülf : Saç — Giysû : Omuzlara dökülen saç — Şâhid : Mahbub — Mâhruh : Ay yanaklı — Perî ru : Peri yüzlü — Âşüfte : Tutgun — Şuh : Güzel kadın — Cefâcû : Cefa eden — Teşne : Susamış.

[306] İskender AKÇURA — Genocide Behind The Iron Curtain - New York 1963, sh. 24-25

[307] İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 19

ettiğimiz günden bu güne kadar (1884 e kadar) Kırım Tatarlarına Avrupa ilminden hiç bir şey vermedik, aksine onların kendi kültürlerini de mahvettik.» [308]

Çarlık dervinin son zamanlarında Kırımda gayet canlı bir fikir hareketi başlamıştı. Bu hareketin en gözde siması «Dilde, fikirde, işte birlik» prensibini yaymaya çalışan «Tercüman Gazetesi»nin kurucusu **İsmail Gaspıralı** idi. [309] Tercüman yalnız Kırımda değil, bütün Türklük âleminde geniş akisler uyandıran bir neşriyat yapmıştı. Bu ve Kazanda çıkarılan diğer bir çok mevkute «Cedidizm» adı verilen ve bizdeki garplılaşmaya benzeyen bir hareketi temsil etmekteydiler.

Rus hükûmeti gayet sıkı bir sansürle, Kırımda millî şuuru uyandırmaya çalışan bu neşriyatı sık sık engellemekten geri kalmamıştır.

Kırım Türkleri, Çarlık Rusyası devrinde iyi kötü bir mücadele ile uyanıp toparlanmaya çalışırken mahut Bolşevik İhtilâli vukua geldi. Bu sırada komünist ihtilâlcilerine karşı bu havalide mücadeleye girişen **General Baron Wrangel'in** ric'ate mecbur kaldığı 1920 senesi kasım ayı başlarında, kızıl ordu Kırım'a girdi. Bu sırada Kırım Türklerinin millî ve dinî lideri Müftü **Numan Çelebi Cihan'**dı. Bir mukavemet hareketine girişerek etrafına topladığı Kırımlı vatanseverlerle dağlara çekilip çetin bir mücadeleye girişti. Fakat üstün Rus kuvvetlerine karşı ciddî bir başarı elde edemiyerek komünistler tarafından hunharca öldürüldü. [310]

Bundan sonra Kırıma tam manası ile hakim olan kı-

---

308 İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 23

309 Fazla bilgi için bak.: Kırımlı Cafer SEYDAHMET, Gaspıralı İsmail Bey, İstanbul 1934

310 İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 34-36

zıllar korkunç bir katliama giriştiler. Altmış - yetmiş bin Kırımlı kurşuna dizildi. Komünist iktidarın başı olan Macar asıllıBela Kun Kırımlıların hafızasına bir zulûm ve tedhiş sembolü olarak yerleşti. [311]

18 Ekim 1921 tarihinde «Sovyet Sosyalist Kırım Cumhuriyeti» kurularak burası «Sovyetler Birliği»nin mutlak manası ile bir parçası haline getirildi.

İlk olarak o güne kadar Kırım Türklüğünü ayakta tutmuş olan İslâmiyete karşı amansız bir surette hücuma geçildi. Bahçesarayda bir çok kıymetli yazmayı da ihtiva eden dini eserler, «İhtilâl aleyhtarı edebiyat» adıyle damgalanıp imha edildi. Din adamlarına diğerlerinden daha ağır vergiler konuldu. Din ve din adamları o kadar tahkir edilip kötülendi ki, sık sık mahallî gazetelerde: «Ben filân hoca olan babamı reddeder, onunla hiç bir bağım kalmadığını ilân ederim» tarzında ilânlar görülmeye başladı. Bir çok camiler yıkıldı veya mukaddes duyguları rencide eden maksadlarla kullanılmaya başlandı. Vakıflara kâmilen el konuldu. Dinî tedrisat yapan müesseseler kapatıldı.

1922 yılı Haziranına kadar devam eden yağma, tedhiş ve katliam Kırımda korkunç bir açlık husule getirdi. Bir taraftan da Kırımın kendi mahsulü olan ziraî istihsal kasden memleket haricine çıkarıldı. Resmen katlettikleri yetmiyormuş gibi daha bir kısım Kırım Türk'ünü de açlıkla yok etmeyi tasarlamışlardı. Bu âfet sırasında Kırım'da yüz bin insan açlıktan can vermişti. Bunların altmış bini Türktü. [312] Ayrıca elli bin Türk de binbir müş-

---

[311] Dr. Edige KIRIMAL, Kırımda Türk Katliamı, İstanbul 1962, sh. 12

[312] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 14 — Dergi No. 3, Münih 1957, sh. 121 — İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 46

kilât ile Kırım'ı terketmişti. Ruslar böyle korkunç bir sıkıntıyı bertaraf etmek için resmî hiçbir tedbir almadılar. Üstelik İtalyan Kızıl Haçı'nın Kırım'a yardım etmek hususundaki teklifini de kabul etmediler. [313] **Tatmanlı, Seyid Ahmet Kırımlı ve Dr. Ahmet Özenbaşlı** bu gerçeği vesikalariyle ortaya koymuş bulunmaktadırlar. Ayrıca da yukarıda «Bir yardım efsanesi» serlevhalı bahiste izah ettiğimiz üzere Türkiye'den Rusya'ya gönderilmiş bulunan zahire ve canlı hayvan yardımından da Kırım'a en küçük bir hisseyi tahsis etmek lüzumunu duymadılar. [314] Bütün bu gerçekler muvacehesinde Rusların Kırım'da ortaya çıkan açlığı kasden ihdas ettikleri anlaşılmaktadır. Filhakika bu sırada bir müstahkem mevki olup tamamen Slavlarla meskûn bulunan Sivastopol'da halkın ancak yüzde onbiri açlıktan öldüğü halde buraya sadece iki saat mesafedeki Bahçesaray'da nüfusun yüzde ellibeşi telef olmuştur. Burası kahir ekseriyetiyle Türklerin yaşadığı bir şehirdi. Bu durum da, açlığın Türk unsurunu imha edebilmek için sun'î olarak Ruslar tarafından ihdas edilmiş bir felâket olduğunu gösteren dikkate değer bir husustur. Esasen bu açlığa Kırım'ın bütün istihsalini harice çıkarmak suretiyle bizzat Ruslar sebep olmuşlardı.

Din hayatını söndürmek için girişilen baskı, katliam, yağma ve müteakiben de bu açlık felâketi, Kırım halkının sabır ve tahammülünü tüketti. 1924 yılında «Alakat Vadisi»nde toplanarak tevkif, sürgün ve ağır vergileri protesto ettiler. «Kahrolsun komünistler, Yaşasın Kırım istiklâli...» diye bağırdılar. Bu hareketi muhitin manevi liderleri

---

[313] Cafer SEYDAHMET, Krym Warşova, 1930 sh. 111-332, Dergi Nu. 9, sh. 121

[314] Yukarıdaki dip notta gösterilen yerlerde.

bit olmuştur ki, pek çok âileler kundaktaki çocuklarına kadar bütün fertleriyle birlikte ortadan kaldırıldılar. Neticede daha müthiş bir tahakküm politikasıyla zalimâne bir idare bütün Kırım'a hâkim oldu. Camiler bu defa tamamiyle kapatıldılar. [317]

1929 - 30 yıllarında Kırım'da ziraat cebren kollektifleştirildi. Bunu gerçekleştirmek için de 35 - 40 bin toprak sahibi Türk, Sibirya işçi kamplarına sürüldü. Bunların birçoğu uzun yol meşakkatine katlanamıyarak yollarda ve bir kısmı da gayri insanî şartlar içinde bulunan kamplarda telef olup gitmişlerdir. Bu hâdisenin görgü şahidlerinden **Aleksandrow:** «Bütün köyler dağıtıldı. Çalışma kamplarının tel örgüsü arkasına onbinlerce aile sığındı. Yumuşak güney iklimine alışmış, yurt bağlarını ve deniz sahillerini hiç terk etmemiş olan insanlar Sibirya ormanlarına ve steplere yerleştirildi. Ve ölüme terkedildi. Bu herhangi bir tedbirin yürütülmesi değil, bütün bir halkın merhametsizce, zalimce ve ahlâksızca yok edilmesi demektir.» [318] demektedir.

Bu yüzden 1929 yılında ortaya çıkan «A l a k a t İ s y a n ı» yine kanlı bir surette bastırılmış ve kitle halinde sürgünlerle kurşuna dizmeler birbirini takib etmiştir.

1931 - 34 yılları arasında Kırım'da ikinci bir açlık âfeti ortaya çıkmıştır. Halk, korkunç bir açlığın pençesinde kıvranırken, Kırım'ın ziraî istihsâli başka bölgelere ihraç olunuyordu. 1931 yılında Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Merkez İcra Komitesi Başkanı olan **Mehmet Kubay** bu durumu protesto ederek demiştir ki: «Moskova, Kırım Cumhuriyetini açıkça soymaktadır. Memleketin bütün ürünlerini ihraç etmekte ve açlık içinde kıv-

---

317 İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 68-71
318 Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 15

olan « İ m a m » lar sevk ve idare ediyorlardı. Ne yazık ki, bu kıyam da daha öncekiler gibi kanlı bir surette bastırıldı. Açlık, sefalet ve her türlü imkânsızlık içindeki Kırım halkı, koca moskof cellatlarına karşı ne yapabilirdi! Harekete katılanların birçoğu sürgün ve tevkif edildi. Onbinden ziyade insan da kurşuna dizildi. [315]

1924 - 27 yılları arasında Kırım'da hayat nisbî bir sükûnetle geçti. Halkta kıyam edecek ve hak isteyecek mecal kalmamıştı. Fakat 1928 yılında Rusyanın idaresi **Stalin**'in eline geçince, bu sükûnet yeniden ve daha müthiş bir surette bozuldu. Korkunç bir sovyetleştirme politikası tatbik edilmeye başlandı. Milliyetçi meyiller taşıdıkları esbab-ı mucibesi ile üçbin beşyüzden fazla Kırım Türk'ü kurşuna dizildi. Birçok kimseler de Sibirya işçi kamplarına sürgün edildiler.[316]

Gerçekten bu sırada bütün Rus esiri Türk topluluklarında istiklâl ümidi ile müşterek bir hareketin hazırlıkları mevcuttu. **Sultan Aliev**'in idare ettiği bu çalışmanın Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'da kolları vardı. Bu harekete dahil olan yüksek idare mevkiindeki Türk liderleri anî bir surette tevkif edilerek kurşuna dizildiler. Fakat katliam, hareketin başı olan insanların imha edilmesiyle nihayet bulmadı. Sürgün, tevkif ve kurşuna dizmeler hergün biraz daha şümullendirilerek ortalığa müthiş bir gözdağı verilmek istendi. Bu suretle Kırım'la birlikte bütün Rus esiri Türk memleketlerinde büyük bir kitlevî sürgün ve katliam hareketi yapıldı. Yalnız Kırım'da yok edilen Türklerin yekûnu altı binin üstündeydi. Birçok görgü şahidinin ifadeleriyle sa-

---

[315] İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 63-65

[316] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 15 — Aynı müellifin Dergi Nu. 5'te yayınlanan «Kırım'da topyekûn tehcir ve katliam» adlı makalesi — Cafer SEYDAHMET, a.g.e. sh. 134

ranan halka ihtiyacını giderecek ekmek bile bırakmamaktadır.» [319] Haddizatında bir komünist olduğu halde nihayet onun bile sabrı tükenmişti. Sibirya'ya sürgüne gönderilmek suretiyle cezalandırılan **Mehmet Kubay**'ın yerinen ihtimal onun kadar bile vicdanî bir endişeye sahip olmayan yeni bir komünist getirilmiştir.

Bu açlık âfetinin ihdas eylediği sızlanmaları bastırarak yeniden etrafa bir gözdağı vermek suretiyle daha müthiş bir tedhiş havası estirilmeye başlandı. Kırım Türk'lerinin yüzyıllardanberi kullanılarak millîleşmiş bulunan alfabeleri ve hattâ lisanları yasak edildi. Rus asıllı bir alfabe ile Rusça mecburi hale konuldu. Ayrıca her türlü ferdî ve içtimaî davranışlardaki millî hususiyetlere karşı amansız bir mücadele kampanyası açıldı. Bu mücadele en ücra köylere kadar teşmil edilerek Türklerin millî âdet ve an'aneleri yerine Rus usûl ve erkânını tatbik etmeleri mecburiyeti konuldu. Evlenme - boşanmaktan yiyip - içmeğe kadar en ince teferruata bile teşmil edilen bu baskı hayatı çekilmez bir yük haline getirdi. Fakat zulüm ve tedhiş bununla da bitmedi. 1937 - 38 yıllarında «E j o v c u l u k» adıyla yeni bir tedhiş hareketi ortaya çıktı. Bu o kadar umumî bir şekilde tatbik mevkiine konuldu ki, yıllardanberi cereyan etmekte olan Sovyetleştirme hamlelerinde kendi milleti aleyhine Moskovaya hizmet etmiş bulunan Kırım'lı komünistler bile imha edilmekten kurtulamadılar. Gerçekten Kırımın bütün münevverlerini yok etmek maksadına bağlı bulunan bu umumî tevkif, sürgün ve cinayetler hakkında **Dr. Edige Kırımal** birçok görgü şahidinin samimî ifadelerini nakletmektedir. Bunlardan birkaçını dikkatlerinize arzedelim:

«1937 Aralığında - Karasupazarlı **Sadreddin Tamalı**

---

[319] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 17 — Dergi Nu. 9, a.g.m.

anlatıyor: Karasupazar şehrinde tek bir gecede altmış şahıs tevkif edildi, bunlar arasında ben de vardım. Karasupazar'da hapishanede iken çeşitli zamanlarda tevkif edilmiş olan Karasupazar vilâyetinin bütün Müslüman din adamlarını orada gördüm. Bunlar arasında yetmiş yaşında olan **Şeyh Mehmet, Koca Ahmet Vecdi,** yetmiş beş yaşında olan **Şeyhzade Abdülmecit,** seksen yaşında **Kafadar Hacı Muzaffer,** ve doksan yaşında olan **Seyd Halil Çelebioğlu Efendi** ve daha birçokları vardı.

Kırım'ın Güney sahilindeki bu kütlelerin imhası hakkında Yalta'lı **Cemil Hacıoğlu** aşağıdaki bilgileri veriyor:

1937 de Anwasil ve Derköy'deki Türk ikâmetgâhlarında 171 insan tevkif edildi. Bunlardan ekserisi Sovyet hapishanelerinden bir daha geri dönmedi.

İsmail Muhtar, 45 Tatar ve 45 Rus Ailesinin beraberce işgâl ettiği İçki Vilâyetinin Kilçora Köyünde, 1937 senesinde 17 Tatarın tevkif edildiğini ve bunlardan 1941 senesinde ancak ikisinin geri döndüğü diğerlerinin hapishanelerde öldüklerini kaydediyor.

Ben, diyor, Abdülhâkim Kara, 5 Mayıs 1938 de tevkif edildim. Ve Kerç Hapishanesine atıldım. Mahkûmların en mühim kısmı bizim Tatarlardı. Ve 500 kadardılar. Bizden başka 150 kadar da Bulgar vardı. Bizi ellerimiz kelepçeli olarak 15 dakika süren bir koridor geçirerek hapishane avlusuna götürdüler. Mevkuflar bîtab düşmüşlerdi. O zaman kafalarına vurdukları için gözleri kan çanağına dönmüştü. Birçokları sorgudan sonra yüzleri yara bere içinde geri döndüler. Birkaç tanesini o kadar ayakta bekletmişlerdi ki bir an geldi ayakları tutmaz oldu ve asla işlememiş oldukları siyasî suçları itiraf ettiler.

Abdülâziz İsapow diyor ki: Tevkifim 6 Kasım 1938 de neticelendi. Ve 25 Mayıs 1940 a kadar mevkuf kaldım.

Benle beraber Simferopol Hapishanesinde daha birçok Tatar vardı. Büyük işkencelere maruz bırakıldık. Günde iki saatten fazlan uyumamıza müsaade edilmiyor ve altı su olan zindanda saatlerce bekletiliyorduk.» [320]

1941 Alman - Rus harbi başladığı zaman Kırım manen ve maddeten bitkin bir halde idi. Buranın Türk sekenesi Bolşevik İhtilâli öncesine kıyasen yüzde elli eksilmişti. 1941 sonbaharında Almanlar karşısında ric'at eden Kızıl Ordu, Kırımdan çekilirken hâlâ Türk unsurunu çeşitli bahanelerle yok etmeye uğraşıyordu. Rus ric'atini müteakib Kırım'da ele geçen gizli vesikalar Moskovanın Kırım Türklerini tamamen yok etmeyi plânlamış bulunduğunu göstermiştir. [321] Esasen birçok katliamlarda komünist olan ve Rus emellerini gerçekleştirmekte emeği geçmiş olanların bile istisna edilmemeleri de bunu göstermekteydi. Rusyanın maksadı, Kırım'ı aynı zamanda kan itibariyle sovyetleştirmekti. Bunun için Kırım'dan çekilirken hapishaneleri ve hatta hastahaneleri bile ateşe vererek içlerindeki binlerce günahsız insanı yakmaktan, sokaklarda ele geçirdiklerini süngülemek ve kurşunlamaktan geri kalmamışlardı. [322]

Fakat asıl tedhiş ve katliam Almanların mağlûbiyeti üzerine Rusların Kırım'a tekrar dönüşleri sırasında cereyan etmiştir. Kırımlılar, Ruslar tarafından «S a d a k a t s i z l i k v e i h a n e t l e» itham edilerek bir kere daha mahvedileceklerini tahmin etmekte güçlük çekmediler. Bunun için ölüm bahasına da olsa mukavemet ederek tekrar moskofun menhus yüzünü Kırım'da görmemek için harekete geçtiler. Fakat, birçok kereler tahrib ve imha edilmiş bulunan Kırım'da mecal mi kalmıştı!..

---

[320] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 20-21

[321] Dergi Nu. 9, sh. 122

[322] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 22-24

Kırım'a yeniden yerleşen Ruslar, ilk plânda bu mukavemet hareketinden mes'ul tuttukları yüz yirmi dağ köyünü kâmilen yaktılar. Ahalisini katliam ettiler. Kırım'ın en son gücünü harcıyarak bu canım Türk ve İslâm memleketini Türksüzleştirdiler. Evet, gerçekten öylesine Türksüzleştirdiler ki, Kırım'ın en ücra köylerinde dahi tesadüfen bile bir tek Türk kalmadı. Öldürebildikleri kadar öldürdüler... Sürebildikler kadar sürdüler... Bu korkunç hâdisenin görgü şahidlerinden biri şöyle demektedir: «Sovyet Ordusunun Kırım'a girişinden sonra bütün Tatar halkı yukarı kumandanlığın hususî bir emri ile iki haftaya kadar NKWD birliklerinin hudutsuz ve mutlak takdirine teslim edildi. Hayvanlaşan erkekler kadınların, kızların ve çocukların ırzına geçtiler. Müdafaasız insanlar soyuldu ve asıldı. Kırım'da ırzına geçilenlerin, işkence edilenlerin, öldürülenlerin kalpleri parçalayan iniltileri iki hafta her tarafta çınladı durdu.» [323]

Bu suretle, tarihi şan ve şereflerle dolu olan Kırım Türklüğü ortadan kaldırıldı. Fakat onların dâvâsı ölmeyecektir. Şuraya buraya dağılmış ve Sovyetler Birliğinin diğer kısımlarına sürülmüş kılıç artığı Kırım Türkleri birgün Ergenekon misali vatanlarına avdet edecek ve tarinin en gaddar ve kan içici müstebidi olan Moskoftan intikamlarını alacaklardır. Bu onların eliyle tahakkuk etmezse bile nesil bereketi bakımından her milletten daha büyük bir gelişme içinde bulunan Türk Milletinin diğer bir kolu tarafından mutlaka gerçekleşecektir.

Yüzyılların «Türk Kırım»ı bu suretle Türksüzleştirildikten sonra buraya Sovyetler Birliği'nin muhtelif bölgelerinden getirilmiş Slav asıllı insanlar yerleştirildiler. Bunun mânâsı büyüktür. Çünkü Ruslar, Kırım'a kahır ve zulümleri altında tuttukları her bölgeden daha büyük

---

323 Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 27

bir ehemmiyet atfetmektedirler. Çünkü hedefleri bütün Orta Doğu'yu yutmaktır. Böyle bir maksad için Kırım en münasib bir «Ü s s ü ' l - H a r e k e» dir. Nitekim Kırım'daki son gelişmeler Rusların orasını bu maksatla kullandıklarını isbat eder bir mahiyet arzetmektedir. Bütün insanlara karşı sahte bir kardeşlik ve insaniyetçilik propagandası yürüten Rus komünistleri, ne ölçüde Slavlık gayreti içinde bulunduklarını bu suretle de ortaya koymaktadırlar.

1944 - 1950 yılları arasında Kırım'ın tamamen Slavlaştırılması plânı gerçekleştirilmiştir. [324] Fakat bu Türk ve İslâm toprağının asıl sahipleri sürgün edildikleri diğer Rus esiri memleketlerden vatanlarına avdet etmenin mücadelesine devam etmektedirler. Hâlâ gazetelerde bu haklı isteklerin ne ölçüde yeni bir moskof mezalimi ile mukabele gördüğüne ait haberlere sık sık rastlanmaktadır. Bu da Kırım Türklerinin çilesinin vatanlarından sürülmekle dahi nihayete ermediğini gösteren fecî bir hâdisedir. Bütün Dünyanın gözleri önünde cereyan etmekte bulunan bu kanlı hâileye seyirci kalınması, insanlık hesabına cidden bir yüzkarasıdır. Fakat bunun en büyük mes'uliyet payı, başta Türkiye olmak üzere Birleşik Amerika ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na râcidir. 1783 yılından beri Moskof mezalimi altında bulunan ve bugüne kadar onyedi defa [325] «M o s k o f E s a r e t i» ne «H a y ı r !..» demiş bulunan bu hür ruhlu dindaş ve kardeşlerimiz için çok geç kalınmış olsa bile diplomatik yollardan olsun herhangi bir şey de mi yapılamaz!..

HASBUNALLAHİ VE Nİ'MEL VEKİL!...

---

[324] Dr. Edige KIRIMAL, a.g.e. sh. 34 — Dergi Nu. 9, sh. 123
[325] İskender AKÇURA, a.g.e. sh. 136-137

IV — TÜRKİSTAN

"Kâşâne-i gerdûn yıkılır, bir âhe dayanmaz
Sanmakl, canlar yakanın canı da yanmaz" [326]

a) Türkistanın Rus işgali altına girişi

Türkistan, kuzeyde Sibirya, güneyde Hindistan, doğuda Çin ve Batıda da Hazar Denizi ile çevrelenen ve beş milyon kilometre kareden daha geniş bir sahayı işgal eden büyük bir ülkedir. Dört mevsimin bütün hususiyetlerini aynı zamanda haiz olan bu geniş ülkenin birçok yerlerinde yılda iki ve bazan da üç kere mahsül alınır. Bereketli topraklar, zümrüt gibi yeşil çayırlıklar ve ormanlar gayet boldur. Her türlü ziraate ve hayvancılığa müsait Türkistan toprakları, yeraltı servetleri bakımından da oldukça zengindir. O kadar ki, bugünkü Rus ağır sanayiinin temeli olan birçok madenler her biri binbir ecdad hâtırası taşıyan Ural ve Altay Dağlarından elde edilmektedir.

Türk Milletinin «Anavatanı» olan bu geniş ve zengin ülke, Moskofun Altınordu köleliğinden kurtulduğu andan itibaren tatmin olmaz iştihasını celbetmeye başlamıştı. Türkistanda ise Rusların istilâ emellerinin daha Onaltı Yüzyıl başlarında hissedilmeye başlandığını gösteren deliller vardır. [327] 1505 yılında Kazan Hanı **Mehmed Emin Han,** Ruslarla yaptığı muharebeyi kazanınca, Maverâünnehir «Şeybânî Hanları»nın en meşhurlarından

[326] Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN, Hâtıralar, İstanbul 1969, sh. 615

[327] Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN, Bugünkü Türkistan, Kahire 1929-39, sh. 105

olan **Şaybak Han** onu, « G a z i » likle tebrik etmiş, divanında yer alan bir kıt'a ile de övmüştür:

> **"İslâmın başına tâcidâr olsun!..**
> **"Urus kâfirini kırmışsın oğlum,**
> **"Seninle gazilik mübarek bulsun**
> **"Urus kâfini kırmışsın oğlum!.."**

Fakat Türkistan havalisine karşı sistemli Rus hululü henüz başlamış olamadığı için o tarihte Rus tehlikesinin hakkiyle kavranmış bulunduğunu söylemek de imkânsızdır.

Türkistana karşı ilk ciddî askerî harekât, Rusları fütuhat yapabilecek bir devlet haline getiren **IV. İvan** (Korkunç İvan) zamanında ortaya çıktı. Onun ilk defa taç giydiği yıl olan 1487'de Kazan üzerine tertip ettiği bir seferle açtığı bu işgal ve istilâ yolu, halefleri tarafından da ciddî ve ısrarlı bir şekilde takib edilmiştir. Bu ilk seferinde hiçbir başarı elde edemeyen **IV. İvan** 1550 yılında Kazan'a tekrar saldırmıştır. Nihayet 1552 yılında birçok kanlı muharebelerden sonra burasını ele geçirmeye muvaffak olabilmiştir. Kazan Hanının otuz bin kişilik kuvvetine mukabil **IV. İvan**, üstün silâhlarla mücehhez yüz seksen bin kişilik bir orduya sahipti. Aradaki korkunç kuvvetler muvazenesizliğine rağmen vatanlarını yiğitçe müdafaa eden Kazan Türkleri ,büyük bir ekseriyetle şehadet şerbetini içmeden Ruslar şehre girememişlerdi. Yalnız Rus asker ve tekniğinin eseri olmayan bu galebe, birçok Prusyalı topçunun yardımıyla temin edilmişti. Bu hâdise ve işgali müteakip Kazan'da cereyan eden Moskof mezalimi daha önce ifade edilmişti. [328]

Kazan'ı ele geçirmek **IV. İvan**'a İdil Nehri boyunca Kafkaslar ve Hazar Denizine doğru ilerlemek imkânını

---

[328] Bak bu eserin 85 ve müteakıp sahifeleri.

sağladı. Çünkü Türkistan ve Kafkaslar istikametindeki Moskof işgal ve istilâ emellerinin önüne çıkan ilk ciddî mânia, Kazan'dı. Burayı zaptetmenin sağladığı stratejik imkânı gereği gibi kullanabilen Ruslar 1556 yılında Astragan (Hacı Tarhan) Hanlığını da ele geçirerek biraz daha güneye sarktılar. Bu sırada Gürcülerin **IV. İvan**'dan himaye talep etmeleri ve Kırım'ın rekabet endişeleri içinde hatalı bir politikaya bağlı kalması, Rusların işini oldukça kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Sadrazamı **Sokullu Mehmed Paşa**, Rus istilâsına karşı [329] 1567 yılında İdil ve Don nehirleri arasında bir kanal açarak Hazar Deniz'ine ulaşmak için teşebbüse geçmişti. Kırım Hanlığı'nın mümaneatı ve onun vefatı üzerine yarım kalan bu teşebbüs, halefleri tarafından ikmal edilmedi. Bu kanaldan daha ziyade Rusya'nın istifade edeceği korkusu, teşebbüsten sarfınazar edilmesine sebep olmuştu.

Osmanlılar bu devirde (Kanuni zamanı) hâkimiyet sahalarını Hazar Denizi'ne kadar genişletmek için bazı teşebbüslerde bulundular. 1555 yılına kadar Azarbaycan, İran ve Osmanlı devletleri arasında sık sık el değiştirdi. Nihayet 1578 - 1611 yılları arasında Azarbaycan ve bütün Kafkasya, Hazar Denizi sahillerine kadar Osmanlı hâkimiyeti altına geçti.

Bu devrede Rus tehlikesine karşı Osmanlılarla Türkistan arasında sıkı bir alâka tesis edildiğine şahit olmaktayız. [330] Fakat Osmanlılar «Batı Cephesi»ndeki mütemadî meşguliyetleri dolayısiyle bu hususta istikrarlı bir politika takibine imkân bulamadılar. Halbuki Osmanlı - Türkistan münâsebetlerinin gelişmesi için gayet

---

[329] Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN, Bugünkü Türkistan, Kahire 1929-39, sh. 103

[330] Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN, a.g.e. sh. 104

münasib bir zemin vardı. Yukarıda zikri geçen **Şaybak Han'ın** halefi, **Ubeydullah Han,** bütün Türkistan Hanlıklarını Rus emelleri bakımından ikaz etmiş hattâ bazılarına maddî ve manevî müzaharette bile bulunmuştu. Bu gayretler sonunda Uluğ Nogay Mirzaları'ndan **İsmail Mirza** gibi Rus taraftarlarının yerleştirdikleri Rus nüfuz ve sempatisi oldukça sarsılmıştı. Eskiden Moskof taraftarı olan Mirzalar bile ,artık Rus sefirlerini hapsedip onları tahkir etmeye ve bu suretle Rusyaya meydan okumaya başlamışlardı. **Ubeydullah Han,** diğer Rus aleyhtarı Mirzalarla anlaşarak İstanbul ve Kırım'la müşterek bir hareket için muhabereye geçmişti. Maksadı İran ve Rusya'ya karşı Osmanlıları harekete getirerek onları Hazar Denizi'ne hakim kılmaktı. Nitekim 1878 İran - Osmanlı seferi sonunda Osmanlı hâkimiyeti -biraz da onların yardımıyla- Hazar Denizi'ne kadar ulaşmıştı. Osmanlı Sultanı Kanunî de kendilerine talimli üçyüz Yeniçeri göndermişti ki, **Ubeydullah Han,** bilâhare bunlarla nüfuz ve arazisini bir hayli genişletmek imkânını bulmuştu.

1575 - 1613 yılları Rusyada dahilî karışıklıklarla geçtiğinden, Türkistan üzerindeki Moskof harekâtında ciddî bir gelişme vukubulmadı. Bu tarihlerde Türkistan aslen Cengiz soyundan gelen muhtelif hanların idaresi altında idi. Yani birlik ve beraberlikten tam manasiyle mahrumdu. Bununla beraber iktisadî ve içtimaî hayat oldukça iyi idi.

Bu devrede Rusların başları her ne kadar dahilî kargaşalıklarla dertte idiyse de Türkistan'a karşı takip ettikleri hulûl politikasının icabını yerine getirmek için çıkan fırsatları da kaçırmamışlardır.

Meselâ: 1581 yılında şimdiki Kazakistanda hakim olan «Tura Şeybanîleri»nin merkezi olan «Esker»i işgal ettiler. Burasının Han'ı olan **Göçüm**

Han, 1600 yılında ölümüne veya şehadetine kadar Ruslarla memleketini istirdat için müteaddit muharebelerde bulundu. Rusların Türkistan'ı böyle parça parça yutmak hususundaki sinsi ve plânlı hareketlerini farkeden hanlar, hemen ekseriya münferid bir mücadeleye atılıyorlar, fakat asıl lüzumlu olan birliği kuramıyorlardı. Hattâ Rus işgalini mukadder gören bazı Hanlar kendi ahalisini alıp Buhara veya Kırım'a göçmeyi dahi tasarlıyorlardı. [331] Üstelik aralarında da zaman zaman çekişme, ihtilâflar çıkıyor ve uzayıp gidiyordu.

Bütün bunlara ilâveten 1557 - 58 senelerinde İdil - Yayık Havzasın'da korkunç bir açlık ortaya çıktı. Bu felâketten kaçan Mangıt Nogayları Kırım'a hicret ettiler. Bu suretle boşalan yerlere Ruslar nüfuz etmeye başlayarak müstakbel işgal ve istilâ hareketleri için üsler tesis etmeye koyuldular. Nogayların hicreti Ruslar için bulunmaz bir nimet oldu. Bu durumda Harezm Özbekleri, Mangıt Mirzaları ve Kazak Hanları hâlâ tehlikeyi kavrayamıyor ve birbirlerini yemeye devam ediyorlardı.

Bu sırada korkunç bir âfet halinde ortaya çıkan «Kalmuk İstilâsı» Türkistanın Rus işgal ve istilâsına âmâde bir hale gelmesini sonuçlandıran büyük bir talihsizlik oldu. Kalmuklar bir Moğol kavmi idiler. Türkistanı baştan başa yakıp yıkarak bu ülkenin bugünkü felâketli manzarasını hazırladılar. [332] Gerçekten Türkistanda Onsekizinci Yüzyılın ilk yarısına kadar süren korkunç bir hercümerce sebep oldular.

Bunu takiben de -ilerde görüleceği üzere- İran Şahı, **Nadir Şah'**ın Harezm ve Maverâünnehri ele geçirerek buradaki Han sülâlesini ortadan kaldırıp feodal bir sistem

---

331 Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN, a.g.e. sh. 110
332 Prof Dr. Zeki Velidi TOGAN, a.g.e. sh. 121

tesis etmesi, Kalmuk istilâsının felâketlerine eklenince Türkistan daha da perişan bir hâle düştü.

Bu sırada Maverâünnehirde kurulan «E s t e r H a n l ı ğ ı» nın Hanları Altınordu'nun vaktiyle Ester Han'da hakim olmuş bulunan sülâlesinin devamı olduğu için kısa zamanda tutunarak civarı da hakimiyetleri altına almışlar Hindistandaki Türk - Moğol İmparatorluğu, İran Safevileri ve Osmanlılarla temaslar kurmuşlardı. İstanbul hükûmetinin Ester Han'ı **Nur Mehmed Han** ile oğlu arasındaki bir ihtilâfta hakemlik yaptığı bilinmektedir. Fakat bir taraftan Ruslar, diğer taraftan da İranlılar bu Hanlığın dahilî vaziyetini karıştırmaktan geri kalmadılar. Bu yüzden Türkistanın vaziyeti Onyedinci Yüzyıl nihayetlerine kadar ihtilâf ve anlaşmazlıklar içinde geçmiştir.

Bir taraftan da Kalmuk hücumları devam ediyordu. Ruslar, evvelce ellerine geçmiş bulunan Tura Şeybanilerinin arazisinden bu defa Kalmuk - Mangıt - Nogay işbirliği ile tardedildiler. Fakat Mangıt - Nogay Mirzalarının Hanı **Güçüm Han,** daha yıllarca burayı geri almaya çalışan Ruslarla harbetmeye mecbur kalmıştı. Bir ara Başkırdistanı bile Ruslardan temizlemeye muvaffak olduysa da Nihayet sayı ve silâhça üstün Rus kuvvetlerine karşı mağlûp olmuştu. 1598 yılında Çat hududunda Ruslarla yaptığı son kanlı muharebede bütün askerlerini kaybetmişti. Doksan yaşında bir ihtiyardı. Gözleri bile görmüyordu. Birkaç adamı ve oğullariyle birlikte atsız, yemeksiz sahrada şehid cesedleri arasında dolaşıyordu. Bu sırada bir elçinin yanına gelip Rus hakimiyetini kabul ettiği takdirde Hanlığının tanınacağını söylemesi üzerine: «Rezil olup ölmek için mi Rus esaretini kabul edeceğim. Ben kör ve sağırım, fakir ve kimsesizim Ben servet ve sâmânımı kaybettiğim için matem tutmuyorum. Ruslara esir olan-

lar için ağlıyorum» [333] demiş ve çocuklarına ölünceye kadar Ruslarla çarpışmalarını vasiyet etmişti. Gerçekten onun yerine geçen oğulları da bazan Kalmuklarla beraber bazan da diğer Mirzalarla müttefik olarak Ruslarla çarpışmaya devam ettiler. Rusya Demirbaş Şarl ile uğraşırken Başkurt, Kalmuk birlikleri Rus hudutlarını geçmişler ve birçok Rus şehirlerini zaptedip yağmalamışlardı. Kalmuk Hanı **Ayöke** 1710 yılında İstanbula bir sefir gönderek, Tirek Kalesi'nde yüz kırk bin Rusu imha ettiklerini bildirmiş, Osmanlılardan silâh ve subay istemişti. Osmanlılar bu isteği maalesef yerine getirmek imkânını bulamamışlardı. Bü yüzden Prut Harbi'nden sonra Türkistana yüklenen Ruslar, **Ayöke Han'ı** itaat altına almışlardı. Esasen kısa zamanda Rus tahrikleri ile bu Kalmuk - Nogay işbirliği bozuldu. Hatta aralarında silâhlı çatışmalar bile zuhur etti. Bu da Rus işgal ve istilâsını kolaylaştıran diğer bir âmil oldu.

Bu devirde Ruslarla en ciddî mücadeleyi **Ebulhayır Han** yaptı. 1717 - 1735 yılları arasındaki mücadeleleri ile Ruslara kuvvetini kabul ettiren **Ebulhayır Han** da İstanbuldan yardım talebinde bulundu. Fakat maalesef onun istediği yardım da yapılamadı. Ruslar **Ebulhayır Han'a** Ur Nehrinin mansabında müstahkem bir mevki yapıp oraya çekilmesi şartıyla sulh teklif ettiler. Fakat onun silâhını bırakmasından istifade ederek Yayık Havzası'nı sür'atle istilâ ettiler.

Onsekizinci yüzyılda Türkistan'da en dikkate değer hâdise, Kalmukların ardarda gelen Çin taarruzları ile ortadan kalkmalarıdır. Böylece Türkistanda yüz yılı aşan bir karışıklık ve perişanlığa sebep olduktan sonra kendileri de Çinliler tarafından fecî bir surette katliam edilerek ortadan kaldırıldılar.

---

[333] Prof. Dr. Zeki Velidi TOGAN. a.g.e. sh. 129

Bu sırada din âlimleri, Şeyhler ve Medrese Talebeleri ile Han'lar arasında iktidar mücadeleleri oldu. Taşkent, Fergana ve Buhara'da tarikat şeyhleri devlet reisliklerini elde ettiler. Diğer taraftan da İran Şahı **Nadir Şah** -yukarda temas edildiği üzere- Şiî propagandaları ile ifsat ettiği Güney Türkistanı işgal etti. Buranın ebâ anced sünnî olan halkı ağır tazyiklere maruz kaldı. **Nadir Şah** bu bölgedeki Hanlıkları yıkarak aşiret reislerine paye verip onları ufak beylikler haline getirdi. Tabiî bu durum da Rusların işlerine yaradı.

Cengiz Han sülâlesinden olduğunu ilân eden Maveraünnehir Özbek Hanları'nın son mümessili **Ebulfeyz Han,** nasıl olsa orasını da istilâ edeceği düşüncesiyle **Nadir Şah'ı** Buhara'ya dâvet etti. **Nadir Şah'ın** Buhara'da merasimle karşılanması bütün Türkistan'ı sarsan çok menfi bir tesir hâsıl etti. **Nadir Şah,** Sirderya ve Amuderya deltalarında hâkim olan **Ebulhayır Han'ı** çağırınca o da bu tesirle nezdindeki Rus elçisini kendi yerine **Nadir Şah'a** murahhas olarak gönderdi. Rusya'yı hamisiymiş gibi göstererek ona kuvvet gösterisi yapmak istedi. Bunu fırsat bilen **Nadir Şah,** bu elçi ile **Ebulhayır Han** namına değil, Rusya namına görüştü. **Nadir Şah,** bilâhare Türkistandan topladığı askerlerle Hindistan seferine çıktı.

O'nun bu muvakkat işgal ve istilâsından sonra, Türkistan'da ancak birkaç müstakil Han kalmıştı. Bunlarla yeni kurulan küçük küçük beylikler arasında bitip tükenmek bilmeyen mücadeleler başladı. **Nadir Şah** defolup gitmiş, fakat esasen birlik halinde olmayan Türkistan daha da parçalanarak Rus işgaline mukavemet edemiyecek bir hale gelmişti.

1770 yılında Semerkand, Buhara ve Fergana göçebe olan Yamut Türkmenlerinin yağma ve hücumuna uğradı. Bu şehirler yakılıp yıkılarak yerle bir edildiler. Ruslar

bundan istifade ederek imar bahanesiyle Semerkand, Buhara ve Fergana'ya hulûl etmeye başladılar.

Bütün Türk elleri tam manâsiyle bir başsızlık içindeydi. Bu sırada buraları dolaşan Vamberi, en çok bu duruma hayret etmekte ve Türkmenlerin: «Biz Türkmenler başsız milletiz. Reis bulundurmak istemiyoruz. Biz hepimiz müsaviyiz. Bizim her ferdimiz padişahtır.» [334] dediklerini nakletmektedir. Tabiî bu halin neticesi esarete düşmekten başka bir şey olamazdı. Nitekim o da gecikmedi.

Çinliler, Kalmukları ortadan kaldırdıktan sonra çekilip gitmediler. İşgal ettikleri sahada hakimiyetlerini yerleştirmek için faaliyete giriştiler. Bu suretle işgal ettikleri Doğu Türkistan'dan çıkarılmak için Batı Türkistana kaçanların çalışmaları ile nisbî bir birlik temin edilerek Çinlilere karşı harekete geçildi. Fakat muvaffakiyet elde edilemedi. Üstelik Çinlilerin işgallerini Batı Türkistana teşmil etmek niyetinde olmadıkları anlaşıldığından teessüs eden birlik de dağıldı. Beylikler ve Hanlıklar arasındaki eski ihtilâflar yeniden alevlendi.

Diğer taraftan birçok beylikler münferid ve ümidsiz mücadeleler sonunda birer birer Rus hakimiyetini kabul etmeye başlamışlardı. Elde ettikleri yerlerde bir üs mahiyetinde olmak üzere kaleler, şehirler, askerî ve ticarî merkezler kurmaya başladılar. 1716 İrtiş Havzası'nda Omsk, 1717'de Simeyplak, 1734'de Yayık Havzasında Orensk 1742'de Orenburg, 1752'de Petropaol şehirlerini kurarak Türkistana adım adım yerleştiler. 1824 yılına kadar kendilerine tabi olan Batı Kazakistan'da dahilî bir muhtariyet idaresi tatbik ettiler.

Ruslar 1839 yılında Hive üzerine çullandılar. Kazakistanın kuzey kısımları tamamiyle işgal edildi. 1848 yılına kadar bu işgal ve istilâları Doğu Türkistanda Çin

---

334 Prof. Zeki Velidi TOGAN, a.g.e. sh. 174

işgali sınırına kadar ilerlettiler. Buralarda birçok müstahkem mevkiler ve şehirler inşa ettiler.

Bu sırada Fransızları bertaraf ederek Hindistan mücadelesini tamamlamış olan İngilizler de 1839'da Afganlılarla çarpışarak Kâbil ve Kandehar'ı işgal etmiş ve Türkistanla hemhudut hale gelmişlerdi. Hindistan ile sıkı bir ticarî alâkası olan Buhara daha bir müddet İngiliz ve Ruslar arasında mütereddit seneler geçirdi. Fakat ağır basan Rus nüfuzundan kurtulmasına imkân yoktu. 1858 yılında Buhara'ya Rus elçisi olarak gelen **İgnatiyef**'in bütün isteklerini Buhara Emiri çaresiz kabul etti. Bu istekler Rusların Buhara'da hüküm ve nüfuzlarını arttıran ticarî ve siyasî mahiyette isteklerdi. İngilizler bu sırada Avrupa mes'eleleri ve Amerika ile meşgul oldukları için Orta Asya'nın Rus nüfuzuna kayması daha da kolaylaştı. Onların bu durumundan istifade eden Ruslar 1865 Semerkant, 1873'de Hokand'ın işgali ile Türkistanın işgal ve istilâsını bitirdiler.

1866 yılında aslen Mangıt olan Buhara Emiri **Muzaffer**, Ruslara karşı yüz karası olan bir mağlûbiyete uğradı. Zira üçbin kişilik Rus kuvvetlerinin karşısına kırkbin kişi ile çıkmıştı. Fakat bu kuvvetlerin en müessir olacak topçuları zabitleri de dahil olmak üzere Rus asıllı idi. Bunlar, güya Rusya'dan kaçıp gelmiş ve Buhara Emiri'nin Rusya'ya karşı olan dâvasını müdafaada yer almışlardı. Zehî gaflet!.. Halbuki hepsi de böyle görünmek suretiyle hakikatte Buhara'yı Ruslara teslim etmeye memur casuslardı. Buhara Emiri de onlara itimat ederek ordusunu teslim etmişti. Bunun neticesi tabiatiyle feci bir mağlûbiyet oldu. Buhara Emiri harp meydanından ne alabildiyse kaçmaya mecbur kaldı. 1868'da imzalanan oniki maddeli «Zirebolak Anlaşması»yla Rusya burasını himayesi altına aldı. Üçyüz elli bin kilometre kare genişliğinde ve üçbuçuk milyon nüfusa malik olan

Buhara içişlerinde kısmen muhtar bir Rus eyaleti haline getirildi.

Buna benzer bir anlaşma ile de 1883 yılında iki yüz seksen beş bin kilometre kare genişliğe ve iki milyon nüfusa malik «Hiyve Hanlığı» da nisbî bir muhtariyetle bir Rus eyaleti haline getirildi. Tarihler 1897 tarihini gösterdiği zaman bütün Türkistanda moskof esareti altına girmemiş bir tek tepe kalmamış bulunuyordu.

Ruslar'ın, Türkistanın işgali esnasında her girdikleri yerde icra ettikleri sistemli ve yıldırıcı zulüm, yağma ve katliamları maalesef gerektiği şekilde tafsilâtlandıramadık. Türkistanın, Ruslar tarafından uzun, teferruatlı ve müteselsil taarruzlarla ele geçirilişine ait bu derece hulasa edilmiş bir ifâde içinde böyle çeşitli zulüm şekillerini nakledemedik. Esasen nakletseydik bile bunlara belki de «Harp icabı» gözüyle bakılabilirdi. Fakat asıl işgalden sonra başlayan ve günümüze kadar halâ devam etmekte bulunan Moskof tedhiş, tehcir ve katliamlarının tasvir ve izahı imkânsızdır. Bu mezalim bilhassa komünist ihtilâlinden sonra en masumâne hak ve hürriyet isteklerini cehennemî bir ateşle karşılayan korkunç bir şekil almıştır. Biraz da, Moskofluğun «Türk ırkı»nı toptan yok etmeye matuf bu mezalimi üzerinde duralım:

b) Rus Esareti Altında Türkistan ve Burada Cereyan Eden Mezalimin Kısa Blânçosu

Dahilde binbir nifak çıkarmak suretiyle hasıl olan ihtilâf ve parçalanmalardan faydalanarak uzun ve sistemli bir işgal politikasıyle bütün Türkistana hakim olan Ruslar, burasını bir «Umumî Valilik» haline getirdiler. Uzak Step bölgesini de «Step Umu-

mî İdaresi» altına aldılar. Yalnız «Buhara» ve «Hiyve» Hanlıkları, iç işlerinde serbest kalmışlardı. Bunun iki sebebi vardı. Evvelâ Buhara, İslâmın «Kur'an-ı Kerim»den sonra en muteber kitabı olan «Sahih-i Buharî»yi tasnif eden İmam-ı Buhari'nin vatanı olarak kudsiyyet taşıyan bir beldeydi. Müslüman efkâr-ı umumîyeyi tahrik etmemek için buraya karşı müsamahakâr davranılmıştı. Saniyen Buhara ve Hiyve'nin Hindistan ve dolayısıyle İngilizlerle sıkı bir ticarî irtibatı vardı. Ruslar, Hindistan hakimiyetini elde eden İngilizlerle hemhudut hale gelmişlerdi. Buhara ve Hiyve'ye iç işlerinde muhtariyet bahsederek İngilizleri kuşkulandırmamak maksadiyle ihtiyatlı hareket etmişlerdi. İleride görüleceği üzere bu idarî şekil 1917 yılında değiştirilerek Türkistanın idaresi, «Rusya Hükümeti Türkistan Komitesi»ne verilecek, daha sonra bundan da vaz geçip, bir çok muhtar (!) Sovyet Cumhuriyeti kurulacak, Buhara ve Hiyve Hanlıkları da ortadan kaldırılacaktır.

Türkistana hâkim olur olmaz, derhal bir «Sovyetleştirme» ve hatta «Hristiyanlaştırma» politikasını tatbike koyulan Ruslar, bir çok Slav asıllı göçmen getirip yüzyıllardan beri Türklerle meskûn olan bu bölgeye yerleştirdiler. En münbit araziler Müslüman Türklerin elinden zorla ve karşılıksız olarak alınarak bu Slav göçmenlerine verildi. Her türlü idarî vazifeler Türklerden alınarak Rus asıllı kimselere tevdi edildi. Her bakımdan bir sömürge idaresinin icapları yerine getirildi. Ziraî istihsal kontrol altına alınarak burası Sovyetler Birliğinin bir pamuk deposu haline getirildi.

İslâm Dini ve kültürü hakkında müthiş tahditler konuldu. Yeni idarenin aldığı kararlara veya koyduğu tahditlere riayet etmeyenler insafsızca cezalandırıldı.

Türkistan halkı, bu baskı ve zulûmlere bir çok defalar baş kaldırarak karşı çıkmak istedi. Rus işgal ve istilâsının ikmal tarihi olan 1897 dan Çarlık Devrinin sonuna kadar Türkistan'da büyük küçük 4922 (Dört bin dokuz yüz yirmi iki) ayaklanma olmuştur. Bunların herbirini bir evvelkinden daha kanlı bir surette bastıran Rusya, Her seferinde bu bölgenin masum ve mazlum halkı üzerindeki baskıyı daha fazla arttırmıştır.

Aynı şehirde oturan ve ayni şartlar içinde bulunan Müslümanlarla Slavlar veya diğer kavimlerden olan Hristiyanlar arasında bariz bir fark gözeterek Müslümanlara «Hind Paryaları» gözüyle bakmıştır. Çarlık Devri'nin son zamanlarında bütün Türkistan'ı baştan başa katetmiş bulunan **Abdurreşid İbrahim Efendi,** [335] bu durumu tespit eden bir çok müşahedeler nakletmektedir:

«Taşkend bundan nihayet kırk sene mukaddem bir Müslüman memleketi iken, bugün Rusya'nın bir vilâyeti

---

[335] *Abdürreşid İbrahim Efendi,* Sibirya'da doğmuş, klâsik medrese tahsilini Mekke ve Medine'de yapmıştır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Türkiye'ye gelerek devrin münevverleri ile görüşmüş, bilâhare Rusya'ya dönerek Müslümanları uyandırmaya çalışmıştır. Moskof Mezalimi altındaki Türklerden yüz binden fazlasının Türkiye'ye göç etmesini sağlamıştır. Bir çok mektep açmak ve gazete çıkarmak suretiyle Rus esiri Türklerin hakkını korumaya çalıştığı için takibata uğramıştır. Bunun üzerine uzun bir seyahate çıkarak Japonya'ya kadar bütün Şarkı dolaşmışıtır. Gördüklerini «Alem-i İslâm» adıyle iki ciltlik bir eserde toplamıştır. *Mehmet Akif Bey*'in «Safahat» ındaki «Süleymaniye Kürsüsünde» *Abdürreşid İbrahim Efendi*'nin mezkûr seyahatnamesinde anlattıklarının nazmen ifadesidir.

İkinci Meşrutiyetten sonra tekrar İstanbul'a gelmiş ise de tekrar Japonya'ya dönerek, burada İslâmiyeti neşretmekle meşgul olmaya başlamıştır. Bu faaliyete devam ederken orada 1946 yılında rahmet-i rahmana kavuşmuştur. Hayatını İslâm dâvâsına hasretmiş gerçek bir mücahiddi. Ruhu şad olsun!...

ve umum Türkistan ve fergana ve Sirderya vilâyetlerinde Merkez-i idaresidir.

Taşkend haricen bir belde tasavvur olunursa da, dahilen halâ iki memleket gibi iki deha (mahalle veya nahiye) ya taksim olunur. Yani bir belde olduğu halde iki nevi idare olunur. Rusya Dehası, Ehl-i İslâm Dehası tesmiye edilir.

Rus Taşkendinde gayet muntazam ebniye, mağazalar, mükemmel caddeler, muntazam kaldırımlar yapılmış, elektrik ziyaları vesaire... Âdeta Avrupanın bir nümûnesidir. İslâm Taşkend'i ise, bilâkis bundan beş yüz sene mukaddem nasıl ise halâ öğledir. İlk baharda, son baharda şehir dahilinde haneden haneye gezmek imkân haricine çıkar, o kadar çamur olur ki, insan tarif edemez. Hatta bazı caddelerde hayvan bile geçemez oluyor. Halbuki şehir yine bir şehirdir; Taşkend'dir. İdaresi bir, varidatı bir, umum ahalisinin kısmı azamı İslâm'dır. Varidat İslâm hanesinden alınır, fakat masarif Hristiyan caddelerine yapılır. Yalnız Taşkend'de değil, Umum Türkistan'da hal keyfiyet böyledir. Rus Semerkand'ı temiz ve ma'mur, İslâm Semerkand'i bataklık... Rus Hokand'ı ma'mur ve muntazam, İslâm Hokand'ında ne piyade ve nede hayvan ile geçmek mümkün değil... Rus Mergılan'ı hakeza... İslâm Mergılan'ı hemişe İslâmlara lâyık!. Vali gayri zâlik... Nerede olursa olsun kuvve-i hâkime Ruslarda, varidat-ı memleket ve tasarruf dahi onlardadır. Kendi caddelerinde cemi masarif, varidat-ı umumiyeden tesviye olunur. İslâm caddelerinde ne olursa olsun, bir para sarf olunmaz.

Belki muntazam 'kaldırım olmazsa da komşudan komşuya zahmetsiz gidip gelecek kadar bir pey yaparlardı. Lâkin hariçten gelecek ecnebilere: - İşte Müslümanların adem-i istidadı, hiç olmazsa komşularından da-

hi ibret alamıyorlar. İşte bunları İslâmiyet böyle terbiye ediyor... diyerek bunda olan kusuru dahi İslâmiyete isnad etmekten geri durmazlar. İnsanlar acaiptir. Bu kadar açık zulümlere, gadrlere itibar etmez de, daima kusuru İslâmiyete isnada cür'et eder. Sokak kaldırımları için dahi dinî mes'ul tutar...» [336]

Türkistanda Çarlık Rusyası idaresine karşı ortaya çıktığını söylediğimiz dört bin dokuz yüz yirmi iki isyan ve istiklâl hareketinin en şumullüsü 1916 yılında Kuzey Türkistan'da (bu günkü Kazakistan) baş göstermiştir. Rusların Cihan Harbi gailesiyle bir kısım askerlerini buradan çekmelerinden istifade edilerek ortaya çıkarılan bu isyan, önce bu bölgeye yerleştirilerek Türklerin elinden alınmış olan sulak ve münbit araziler kendilerine verilmiş bulunan iki milyonu aşkın Slav göçmenine karşı başlamıştı. Nitekim isyanın ilk safhasında 2335 Rus göçmeni öldürülmüş ve 1384'ü de kayıplara karışmıştı. Fakat bu hareket yavaş yavaş bu bölgedeki bütün Türklerin katılmasiyle, çok kısa zamanda gelişmiş ve kurtuluş ümidleri uyandırmıştı. Fakat Çarlık Hükümetinin buraya sevkettiği kuvvetlerin sayı ve silâh üstünlüğü sayesinde bu ümid de bir kan deryasında boğulmuştur. Altı yüz otuz yedi bin üç yüz kırk yedi (637.347) vatansever « â s i » ilân edilerek hunharca katledilmiş ayrıca yüz altmış sekiz bin (168.000) insan da kadın, çocuk ve ihtiyarlar bile tefrik edilmeden Sibirya işçi kamplarına sürülmüştür. Ayrıca üçyüz bin (300.000) den fazla Türkistanlı da kaçıp Doğu Türkistana sığınmak suretiyle hayatlarını zor kurtarabilmişlerdir.

Bu sürgün ve katliamlarla korkunç hırslarını tatmin edemiyen Ruslar ,isyana iştirak veya yataklık etmiş ol-

---

[336] Abdürreşid İbrahim Efendi, Âlemi İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet, C. I, İstanbul 1328, sh. 10-11

mak esbabı mucibesiyle elli (50) köyü kâmilen ateşe verip ortadan kaldırmış, hatta bu köylerin isimlerini anmayı bile yasak etmişlerdir. [337]

Bu mütevâli «Moskof Mezalimi»ne rağmen Türkistan'da 1917 Komünist İhtilâline tekaddüm eden yıllarda, ıslahat ve gelişme imkânları doğuran bir yeni hareket başlamıştı. Bu harekete Türkistan tarihinde « C e d i d c i l i k » denilmektedir. Kırım, Kafkasya ve İdil - Ural'da olduğu gibi Türkistanın her tarafında da (bilhassa yarı müstakil Hiyve ve Buharada) bir çok yeni usûl mektepler açılmış ve millî bir basın hayatı vücud bulmaya başlamıştı. Gerçekten Çarlık Rusyası son zamanlarda Batıda çıkması muhtemel bir harp endişesi ile kuvvet ve âlâkasını daha ziyade bu yöne teksif etmiş bulunuyordu. Bundan istifade eden cedidciler, yavaş yavaş bir millî kurtuluş hareketinin doğması ve gelişmesi için zemin hazırlıyorlardı.

Rusya, 1914 yılında Birinci Cihan Harbine girince Türkistan ve Kafkasya'dan gönüllü ve ücretli olarak asker topladı. Bunları « D i k i d i v i z y a » (Korkunç Fırka) adıyle fırkalar teşkil edip Alman Cephesine sevketti. [338] Fakat bu sırada Türkiyenin de Almanya safında harbe dahil olmasiyle artık onların sadakatlerine güvenemiyeceği için bundan vazgeçti. 1915 yılı sonlarına doğru umumî bir seferberlik emri çıkararak işgali altındaki Türk vilâyetleri halkını cephelerde siper kazmak ve amelelik yapmak üzere toplamaya başladılar. Askerlik şerefine lâyık görülmeyip amele olarak kullanılmak istenme-

---

[337] Fazla bilgi için bak: Dr. Baymirza HAYIT, Turkestan im XX Jahrhundert (XX. Yüzyılda Türkistan) Darmstadt 1956, sh. 17-47

[338] Abdullah Recep BAYSUN, Türkistan Millî Hareketleri, İstanbul 1945, sh. 18

İSTİKLÂL İSTEMENİN MÜKÂFATI.
(Yeni yetişme "bağımsızlık devrimi" savaşçılarının kulakları çınlasın!..)
Kukla Moskof Askerî Mahkemesi tarafından salben şehid edilen Türkistan mücahidlerinden bir kaçı.

leri bütün Türkistan halkını manen çok rencide etti. Üstelik yerli ahalinin trenlerde seyahat etmesi yasaklandığı gibi Rus memur ve zabitlerine her görüldükleri yerde resmî tâzim ifa etmek mecburiyeti konuldu.

Bu hareketlere karşı halkın hoşnutsuzluğunu izhar etmesine kızan Ruslar, bir beyannâme neşrederek, verilen emirlere riayet edilmemesi halinde askerî kuvvetler marifetiyle cami ve medreselerin yıkılacağı ve hatta mecbur kalınırsa şehirlerin baştan başa yakılıp yok edileceği, karşı koyanların kurşuna dizileceği tehditleriyle ortalığa bir göz dağı vermek istediler. Bunun arkasından da her tarafta bir «Ö r f î İ d a r e» ilân ettiler.

11 Temmuz 1916 da bu Rus tedhişlerine karşı Taşkentte bir gösteri yapan halkın üzerine ateş açıldı. Halk da sümmettedarik silâhlarla buna mukabele etti. Fakat etraftan yetişen müsellah Rus kuvvetleri hareketi bastırarak nümayişçileri kılıçtan geçirdiler. Ancak Taşkend'de başlayan bir hareket diğer esir Türk şehir ve bölgelerine de sirayet etti. Bunun üzerine Türkistan işleri mütehassısı olan **General Kuropatkin**, Çarın fermanı ve geniş selâhiyetlerle Türkistan Umumî Valilik ve Askerî Kumandanlığına tayin edildi. **General Kuropatkin**, vazifeye başlar başlamaz bir beyanname neşrederek, Sirderya, Semerkand, Fergana ve Yedisu'dan alınacak amelenin, ikiyüz yirmi bin (220.000) e indirildiğini bildirdi.

Fergana Valisi **Albay İvonof**, henüz yatışmıyan isyanı bastırmak için halkın üzerine saldırarak, beşikteki çocukları bile kılıçtan geçirmek suretiyle binlerce insanı hunharca doğradı. [339] Fakat isyan bastırılacak yerde daha çok büyüyordu. **General Kuropatkin**'in Rus muhacirlerini silâhlandırarak köylere saldırtmak, yakaladığı isyancıları insafsızca katletmek vs. gibi aldığı tedbirler

---

[339] Abdulah Recep BAYSUN, a.g.e. sh. 20

hiç bir netice vermiyordu. Bir taraftan Cihan Harbinin muhtelif Cephelerinde döğüşmekte olan Ruslar, diğer taraftan da bütün Türkistana yayılmış bulunan isyan ve istiklâl hareketlerini bastırmaya uğraşırken «Bolşevik İhtilâli» idrak edildi.

Bu ihtilâl Rus esiri Türklerin hayatlarında ciddî bir dönüm noktası oldu. Hürriyet ve istiklâlleri için kıyam etmiş bir durumda bulunan Türkler ihtilâlin Ruslar için getirdiği bozgundan istifade etmesini bildiler.

Fakat bu bilhassa Türkistanda kolay olmadı. İhtilâli fırsat bilen Türkistan Türkleri, Ruslardan, gasbedilen topraklarının iadesi, Türkistana Rus muhacirleri sevkinin durdurulması ve Rus ordularının çekilip gitmeleri gibi taleplerde bulundular. Bütün bu haklı ve yerinde istekler ihtilâli takiben Rusya'da kurulmuş bulunan «Rus Muvakkat Hükümeti»nin şiddetli bir muhalefeti ile karşılandı. Bu suretle emperyalist meyiller bakımından yeni idarecilerin de eski çarlardan farklı olmadığı ilk defa olarak ortaya çıkıyordu. Kasım 1917 de Rusyada ikinci bir darbe olmuş ve Rus Bolşevik Hükümeti işbaşına geçmişti. Bu yeni hükümete karşı da isteklerini tekrarlayan Türkistanlılar ondan da ayni cevabı almakta gecikmediler. Hatta bu yeni hükümet daha da ileri giderek bütün Batı Türkistanı yola getirmek (!..) için sistemli ve fiilî bir surette harekete geçtiler. İlk hamlede Taşkend ve Sirderya Bölgelerinde Rus hakimiyetini sağlıyarak buralarını bütün Türkistanı yeniden işgal edebilmek için bir üs olarak kullanmaya başladılar.

Ruslar, 15 Kasım 1917 de Rusya halklarının kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeye selâhiyetleri olduğunu beyan etmişlerdi. Buna istinaden kurulan Cumhuriyetlerden biri de «Hokand Millî Cumhuriyeti» idi. Ruslar kendi ilân ettikleri prensipe göre

kurulmuş olan bu Cumhuriyete saldırarak ortadan kaldırdılar. Bunlardan bir diğeri de «Alaş - Orda Muhtar Cumhuriyeti» idi ki onu da Ekim 1918 de ortadan kaldırdılar. Hatta bu hareketlerde, o günlerde birbirlerinin can hasmı olan ve aralarında silâhlı çatışma bile bulunan «K ı z ı l» ve «B e y a z» Ruslar birlikte hareket ediyorlardı. Demek ki Moskof olduktan sonra ha kızıl olmuş ha beyaz, Türk ve İslâm düşmanlığı bakımından aralarında hiç bir fark mevcut değildir. Bu hadiseler Türkistanın her tarafında ayni mâhiyet ve istikamette ortaya çıkmıştır.

13 Aralık 1917 de Taşkend'de «Hokand Cumhuriyeti»ne muhtariyet verilmesi isteği ile nümayiş yapan halkı Solar Nehrine doğru iten Rus askerleri bunlar tam köprü üzerindelerken ateş açıp hepsini yok etmiş, kaçmak isteyenler de nehre düşüp boğulmuştu. Şubat 1918 de Hokand'ı kuşatan Rus askerleri burada Rus kaynaklarında bile tevsik edildiği üzere on binin üstünde masumun canına kıydılar.

1918 - 23 Yılları arasında cereyan eden ve Çarlık Devrini bile gölgede bırakan bu «Moskof Mezalimi» nin uzun ve teferruatlı hikâyesini nakle sayfalarımız müsait değildir. Bunlar ciltler doldurulsa bitmiyecek tüyler ürpertici, zulüm ve tedhiş sahneleridirler.

Bu kan ve ateş tufanına karşı Türkistan Türkleri bir nevi gerilla harbi olan ve «B a s m a c ı l ı k» adı verilen bir harekete giriştiler. Sovyet kaynaklarının bir nevi «E ş k i y a l ı k» gibi göstermeye çalıştıkları bu hareket, Rus emperyalist idaresine karşı amansız baskınlar suretinde icra edilen silâhlı bir direnişti. [340] Bilâhe-

[340] B. HAYIT, Türkistan'da Basmacılık Hareketi Hakkında, Bazı Mülâhazalar, Millî Türkistan Mecmuası, Düsseldorf, Ocak - Şubat 1967, s. 118. sh. 13 — ABDULLAH RECEP BAYSUN, a. g. e. sh. 48 ve müteakıp

MAHKÛMİYET ZİNCİRİ Mİ, VATANSEVERLİK BERATI MI?

1916 yılı mücadelesine iştirak eden Türkistan vatanseverlerinden kürek cezasına çarptırılmış bir grup. Ya Rabbi ne kadar sabırlısın!

re Rusya'dan Buhara'ya geçen **Enver Paşa'nın** da katıldığı ve 5 Ağustos 1922 tarihındeki şehadetine kadar idare ettiği [341] bu hareket 1918 - 1935 yılları arasında mütevâli bir surette devam etmiştir.

Ruslar, bu devrede cebren ve kahren ele geçirebildikleri yerleri işgal ederek zalimane idarelerini yeniden kuruyor fakat istiklâl için çalışan vatanseverlerin ağır bastıkları yerlerde ise iki yüzlü bir hile politikası takip ediyorlardı. Bu sahte politika saîkasiyle Mayıs 1918 de yarı Sovyet, yarı millî bir «Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti» kurulmasını kabul etmişlerdi. Fakat çok kısa bir müddet sonra bu Cumhuriyetteki «yarı millîlik» vasfını da kaldırarak onu tam bir Sovyet Cumhuriyeti haline getirdiler.

Aynı şekilde Şubat 1920 tarihinde eski Hiyve Hanlığının yerine kurulan «Harezm Halk Cumhuriyeti»ni de tanımışlardı. Fakat onu da Ekim 1923 de mutlak manasiyle kendilerine bağladılar. Ayni oyunu Buhara'ya karşı da oynadılar. Bu sırada Buhara'da «Ceditciler» denilen islahatçı milliyetçi gençlerle Emir ve etrafındaki «Kadimciler» yani muhafazakârlar arasında kıyasıya bir mücadele oluyordu. Yaklaşan Rus tehlikesi karşısında bu iki grupu barıştırıp birleştirmek için yapılan teşebbüsler de hiç bir fayda sağlamıyordu. [342] Bu ihtilâftan istifade eden Rus ordusu Eylül 1920 de Buharaya girerek Ceditçileri desteklemiş ve yukarda adı geçen Cumhuriyeti kurdurmuşlardı. Buhara Emiri kaçarak canını zor kurtarmıştı. Fakat Buharalıların böylece bir kısmını diğer kısmına ezdirdikten sonra

---

[341] Fazla bilgi için bak. Abdullah Recep BAYSUN, a.g.e. sh. 53-137 — General Sami Sabit KARAMAN, İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa, İzmit 1949

[342] Abdulah Recep BAYSUN, a.g.e. sh. 28-34

işleri kolaylaşmış oluyordu. Nitekim Ekim 1923 tarihinde de Ceditçileri kolaylıkla tepeliyerek burasını da askerî işgal altına almışlardı.

Bütün bu Rus işgallerine karşı ortaya çıkan B a s m a c ı l ı k H a r e k e t i yer yer daha uzun yıllar devam etmişse de 1924 yılı sonlarında Türkistanın yeniden Sovyetleştirilmesi aşağı yukarı ikmal edilmişti. Fakat bu hiç şüphesiz ki kolay olmamıştır. Her tarafta bir millî mukavemet ile karşılaşan Ruslar, gayelerini kellelerden ehramlar kurarak gerçekleştirmişlerdir. Meselâ bir nevî gerillâ harbi demek olan ve 1938 yılına kadar devam eden bu B a s m a c ı l ı k H a r e k e t i 'ni bastırmak ve Basmacılar'ın mütevali saldırışlarını karşılamak için her tarafa yetişen « T ü r k i s t a n K ı z ı l O r d u s u'nun hunharca doğradığı Türklerin yekûnu üç milyon (3.000 000) un üstündeydi. [343]

Bu suretle Türkistana yeniden sahip olan Ruslar, burasını birleşmeleri imkânsız bir çok ayrı Sovyet Cumhuriyetine böldüler. Bütün Türkistan ahalisinin kahir ekseriyeti Türk olduğu halde onlar Türkistan Türklerinden bir çok ayrı ayrı milletler (!..) çıkardılar. Kırgızlar ayrı bir millet, Kazaklar ayrı bir millet vs. O kadar ki artık « T ü r k i s t a n » adını bile bir birlik ifade ettiği için ağza almaz oldular. « Ö z b e k i s t a n » « K a z a k i s t a n », « K ı r g ı z i s t a n » vs. diyorlardı. Halbuki bu Cumhuriyetlerin hepsinin de ahalisi etnik bakımdan kahir ekseriyetle Türk olduğu gibi bütün bu memleketler de tarihî, siyasî, coğrafî ve her bakımdan tek bir ülke idi: T ü r k i s t a n Ruslar bu müşterek adı sadece askerî ve iktisadî mevzularda kullanı-

343 Dr. Baymirza HAYIT, a.g.e. sh. 215-334

AH FELEK!... TÜRK'ÜN BAŞI MOSKOF ÖNÜNDE EĞİLECEK MİYDİ?

Dini, vatanı ve istiklâli için mücadele eden Türkistan mücahitleri Moskof mahkemesi huzurunda... (Semerkand, 1924) Korkunç bir giyotin halinde çalıştırılan kukla Moskof Mahkemelerinin imha ettiği milyonlarca Müslüman Türk'ten birkaçı...

Ya Rabbi!... Torunlarına olsun, intikamlarının alınmasını nasib etmez misin?

yorlardı. Meselâ; «Türkistan Askerî Mıntıkası» veya «Türkistan - Sibirya Demiryolu» gibi.

Derhal bir Sovyetleştirme politikasını tatbike koyulan Ruslar yeniden bir çok slav muhaciri getirerek en münbit topraklara yerleştirdiler.

Güney Türkistanda pirinç, vesair hububat ekimini tahdit ederek burasını bir pamuk deposu haline getirip istismar ettiler. Esasen daha 1919 yılında Türkistan Cephesi Rus Kumandanı **Frunze** 4 Ekim tarihli günlük emrinde şöyle diyordu: «Türkistan cephesinin muzaffer askerleri, Rusya'ya pamuk ve petrol yolunu açmıştır.» [344] Nitekim Türkistanda istismar edilen yalnız ziraî istihsal olmamış zengin yer altı kaynakları ve bahusus petrol de aynı talana maruz kalmıştır.

Millî mukavemetin ruhunu teşkil eden İslâmiyete karşı amansız bir mücadele açılmıştır. Önce İslâmiyet ile sosyalizm hatta komünizmin bağdaşabileceği yolunda propagandalar yaptılar. Fakat gerçekten iyi yetişmiş ve halkça sevilmiş din adamları vardı. Bunlar 1926 da Taşkentde yapılan bir münakaşada **Lenin**'e Peygamber (!...) komünizme de bir din (!...) diyen kızılları hacil bir mevkie düşürdüler. Bu yüzden komünistler bu âlim din adamlarını ortadan kaldırmaya karar verdiler.

1924 - 26 yıllarında bütün vakıflar gasbedildi. Önce taktik icabı müsaade edilmiş olan şeriat mahkemeleri lağvedildi. 1928 yılından itibaren de Müftü, vaiz, imam ve müezzin gibi din adamları hapse tıkıldı. Camiler birer birer kapatıldı. Tevkif sırası cemaate gelmişti. 1929 yılında Türkistanda pek yaygın olan «Nakşibendi Tarikati» ne mensub olmak töhmeti ile bir buçuk milyon insan hapsedildi. 1928 - 35 yılları ara-

---

344 Dr. Baymirza HAYIT, Esir Türkler, Ankara 1966, sh. 31

sında tevkif edilen lider mevkiindeki nüfuzlu din adamlarının yekûnu ise yirmi beş bindi. Kapatılan cami adedi de on binin üstündeydi. Buna ilâveten beş yüzden fazla dini tedrisat yapan medrese kapatılarak başka işlere tahsis edildi. Her türlü dini neşriyat şiddetle yasaklandı. Çocuklara resmî veya hususî surette dinî telkinlerde bulunmak men edildi. Ele geçen « K u r ' a n - ı K e r i m » ler müsadere edilerek halkın gözleri önünde meydanlarda yakıldı. [345] Türkistan Türkleri ile İslâm Dünyası ve Türkiye Türkleri arasında bir vahdet vasıtası olan « İ s l â m H a r f l e r i » yasak edildi. Ayrıca bu harflerle basılmış her türlü neşriyatın Türkistan hududundan içeri girmesi men edildi. Yerine Rus alfabesi mecburi olarak ikame edildi. Hem de her Cumhuriyet için Rus asıllı ayrı bir alfabe kabul ve tatbik etmek suretiyle istikrarı alt üst etmek için sonradan bu alfabeler bir kaç kere daha değiştirildi. [346]

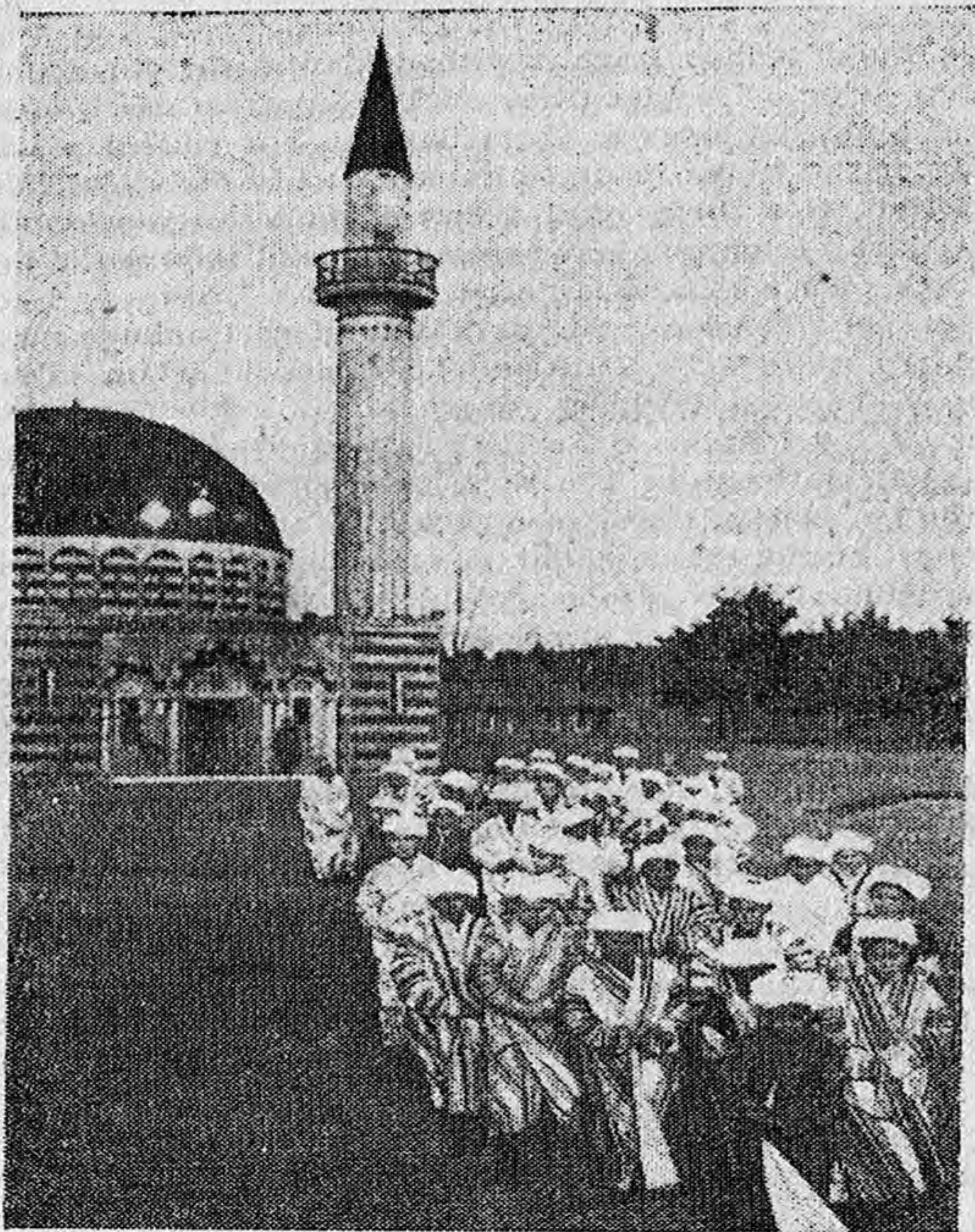
Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de « A l l a h s ı z l a r C e m i y e t i » kurularak bunlar vasıtasıyle dine ve din adamlarına ağır hücumlar yaptırıldı. Bu cemiyetin propagandalarına tahsis edilmiş radyo, tiyatro, filim, afiş, broşür neşriyatı ile birlikte dinsizlik müzeleri açıldı. Bir misal vermek gerekirse yalnız Sovyet Özbekistanında sırf 1962 yılı içinde yirmi üç bin beşyüz konferans verilmiştir. Dinsizlik propagandası için çalışan ücretli elemanların adedi en aşağı bir milyonun üstündeydi. Hulasa İslâmiyete karşı anlatmakla bitmez korkunç bir hücuma geçilmişti.

Bu maddî - manevî zülum ve tahakkümler o kadar ifrata vardı ki komünist idare ile teşriki mesai etmiş

---

[345] Dr. Baymirza HAYIT, a.g.e. sh. 52

[346] Paul B. HENZE, İç Asya'da Siyaset ve Yazı, Dergi Nu : 5, Munih 1956 sh. 98-99

VATANCÜDA TÜRK YAVRULARI

1922 yılında Türkistanlı talebeler Berlin'de milli ulema kisvesi ile camiden çıkarlarken.

olanlardan bile bu duruma isyan edenler çıktı. Meselâ, Özbekistan Komünist Partisi Sekreteri **Akmal İkram** ile Kazakistan Komünist Partisi azalarından olan **Sultan Hocan** bunlardandır. Bunların her ikisi de Sovyet Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında Türkistan'da olup bitenlerden şikâyet ettikleri için bil'ahere kurşuna dizilmişlerdir. Bu tip kimselerden biri de **Sultan Galiev**'dir. O da 1917 - 22 yılları arasında komünist idarede mühim mevkiler işgal etmiş olduğu halde sonradan zulüm, tedhiş ve tevkifleri tenkid ettiği için hapsedilmiştir.

Ruslar; 1930 - 39 yılları arasında Türkistanın münevverlerini çeşitli bahanelerle kurşuna dizmek, Sibiryaya sürgüne göndermek ve hapsetmek suretiyle feci bir şekilde imha ettiler. Bunun adı kızılların tabiri ile « T e m i z l e m e k » ti. 1930 - 33 yılları arasında ziraî sahada tatbik edilen kollektifleştirme, halkın, köylülerin hatta bir kısım parti azalarının şikayetlerini mucip olmuştu. Bu hoşnutsuzluk ele alınarak geniş ölçüde bir temizleme (!...) yapıldı. Maruf komünistlerden **Kirov**'un Aralık 1934 te Leningrad'da katli, temizleme işinin çok geniş ve kanlı bir şekil almasını sonuçlandırmıştı. Harekât o kadar ileri götürüldü ki, bütün Türkistan Cumhuriyetleri tevkif zinciri ile çevrildi. NKVD'nın korkunç kadrosu kâfi gelmediğinden bunların yanında hususi bir temizleme idaresi ihdas olundu. Ellerine itina ile tanzim edilmiş listeler verildi. Bu listeler Rusların Türkistana hakim olmalarından evvel millî hareketlerde çalışmış kimselerin isimlerini ihtiva etmekteydi. Ayrıca 1926 da Kırgızistandaki N a r n H a r e k e t i, 1920 - 1930 senelerinde Özbekistanda P a r t i z a n l ı k h a r e k e t l e r i, 1931 - 32 de Kazakistanda K ö y l ü i s y a n ı ve 1919 daki T u r g a a y a k l a n m a s ı gibi hareketlere katılmış olanların isimleri de bu listelere dahil

edilmişlerdi. Bunların hepsi de «yabancı emellere âlet olmak» ve «Sovyetler Birliğini parçalamak» gibi ithamlarla önce hapsedildiler, sonra da ortadan kaldırıldılar.

1937 yılında da muallimler arasında ayni şekilde kitlevî bir temizleme yapıldı. [347] Bunlar da evvelkiler gibi, ya kurşuna dizilmek veya Sibirya steplerine sürgüne gönderilmek suretiyle temizlendiler (!..)

Bu temizleme (!) hareketinin mahiyetini ve kurbanlarını Rus kaynaklarına istinaden tespit ve tahlil eden **Dr. Ergiş Şirmer** diyor ki:

«Terör altına alınanlar: «İnkılâp aleyhtarı», «Burjuva millîyetçisi», «Sovyet düşmanı», «Sabotajcı», «Casus» gibi ithamlarla cezalandırılmaktadır. İtham edilenler çoğunlukla Sovyetlerin iktisadî, medenî, maarif, kültür ve din siyasetlerine karşı koymuş kişilerdir. «Burjuva millîyetçisi» olarak itham edilenler, komünistlerin millî siyasetine karşı koymuş kişilerdir. Bunların topuna birden komünistler «Halk Düşmanı» adını vermişlerdir. Kısacası, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin şu veya bu mes'eleye dair noktai nazarına nisbeten, başka bir fikirde olan her şahıs kayıtsız şartsız yukarıdaki ithamların biri veya birkaçı ile itham edilerek yok edilip gelmektedir. Türk - Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinde, bilhassa Türkistan'da komünist terörü, yukarıdaki bahanelerden başka, yine, «Panislâmizm ve Pantürkizm'e karşı mücadele» adı altında yürütülmektedir. Komünistlerin Türkistan'da pantürkizm'e ve panislâmizme karşı mücadele işi, bilhassa Türkistan millî cumhuriyetleri adı altında beş parçaya bölündükten sonra daha da ciddî bir şekil aldı. 1938 senesine kadar, yani on yıllık terör esnasında, millîyetçilik, Türkçülük, İslâmcılık

347 V. SKORODUMOV, Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde Parti Temizlemeleri, Dergi Nu: 12, Münih 1958, sh. 30-31

YA KAHHAR!.. YA KAHHAR!.. YA KAHHAR!..

1943 tehçirinde Sibirya'ya sürülen Kuzey Kafkasyalılardan bir grup namaz kılarken.

ile itham edilen Türkistan millî münevverlerinin hemen hepsini imha ettiler. Komünistler, bu dehşetli cinayetler üzerine iş yürütürken, Türkistan şartlarındaki eski neslin münevverlerini yok etmeyi hedef tutmakla beraber, Sovyet mekteplerinde komünist talimatıyla terbiye edilip yetiştirilecek yeni genç kadrolara ümit bağlamışlardı. Komünistler bu maksatlarına erişememişlerdir. Bugünlerde Türkistan Cumhuriyetlerindeki parti, devlet, ilim, kültür, iktisat ve diğer içtimaî müesseselerde çalışan Türkistanlılar, Sovyet devrinde yetişmiş gençlerden ibarettir. Fakat son yıllardaki terör kurbanları, kendileri tarafından yetiştirilen bu adamlar arasında seçilmektedir. İdeolojik sahada da şiddetli şekilde yürütülmekte olan bu terör neticesinde tanınmış Türkistanlı aydınların çoğunluğu, 1950 - 1952 yılları arasında helâk edildiler. Bu terör kurbanlarının yüzde doksanı yirmibeş ilâ kırk yaşları arasında olup, bunlar okuma-yazma öğretiminden başlayarak, tanınmış ilim adamı oluncaya kadar Sovyet mekteplerinde yetiştirilmiş ve demirperde dışındaki Hür Dünyanın hakikî durumundan habersiz kalmış kişilerdir. Meselâ Özbekistan'da «pantürkist» ve «burjuva millîyetçisi» ithamı ile 1951 - 1952 yıllarında cezalandırılan yirmibeşden fazla Türkistanlı tarihçi, dilci, yazarların çoğu yirmibeş ilâ kırk yaşlarındaki şahıslar idi. Bunun gibi, ilim ve san'at sahasında tanınmış Türkistanlılardan son iki yıl içinde Kırgızistan'da onaltı, Türkmenistan'da onüç, Kazakistan'da kırk, Tacikistan'da onbir kişi yazdığı şiirleri, tarih eserlerini veya dil bilimine dair yazılarında Türkçülük mefkûresini ileri sürmekle «Türkistan'ın Rusya'ya kendi arzusu ile katıldığını ve bunun bir ilericilik olduğunu yeteri kadar göstermediği; buna mukabil millî mazisini methettiği ve onu ideal olarak gösterdiği» ithamı ile cezalandırıldılar. Bunların da çoğunluğu yaş bakımından kırkdan yukarı değillerdi.

Yukarıda sayısını belirttiğimiz terör kurbanları, yalnız Sovyet matbuatı vasıtasıyla bizim haberdar olduklarımızdır.

Bunlardan başka fen adamlarının birkaçı «doktor» veya «asistan» denilen ünvanlardan mahrum bırakılmışlar, onların eserlerinden faydalanmak yasak edilmiştir. Sovyet menbalarının bildirdiğine göre, bu şahıslar kendi eserlerinde Leninizm ve Marksizm nazariyesine ve Komünist Partisi'nin yoluna aykırı görüşlerini ileri sürmüşler, ilmî ünvanlarından mahrum edilenlerin bizce bilinen sayısı, Türkistan'da onaltı kişi olup, bunların çoğunluğunu Türkistanlı genç âlimler teşkil etmektedir. İlmî ünvanlarının geri alınışı münasebetiyle bu şahıslara karşı yazılan tenkit makalelerinin bazılarında bunların ilmî kifayetsizliği veya eserlerinin kıymetsizliği hakkında hiçbir kayıt yoktur. Komünist tenkitçileri onları «objektiflik hastalığına tutulmuş; yani ilimde particilik yolundan ayrılmış olmakla» suçlamaktadırlar.

Komünist terörünün yeni kurbanları, yalnız yukarıda belirtilen ilim, san'at ve edebiyat adamlarından ibaret olmayıp, bu teröre, parti adamlarından başlayarak işçiler, kolhozcular, talebeler ve gençlik teşekkülleri arasında da bilhassa son iki yıl içinde, sürekli şekilde devam edilmektedir.

Özbekistan'da, 1952 yılında, esasen ideoloji suçlarıyla, kısmen de sabotajcılıkla suçlandırılan mahallî Komünist Partisi Sekreterlerinin yüzde kırkı işten çıkarılmıştır.

15.6.951 tarihli, «Kazakistanskaya Pravda» gazetesinin bildirdiğine göre, Kazakistan'ın yalnız Suçin bölgesindeki kolhoz reislerinin yüzde yetmişi, partinin emirlerini yerine getirmemek ve kolhoz düzenini bozuculuk suçu ile itham edilip cezalandırılmıştır. Bu hal Türkistan'daki Sovyet Cumhuriyetlerinin her birine taallûk eden bir misal-

dir. Teröre maruz kalan kolhoz reisleri arasında **Tişebay, Mirzaoğlu, Kerimoğlu** gibi «Sosyalistik mihnet kahramanı» ünvanı, «Lenin» ve «Kızıl Bayrak» gibi birkaç nişan sahibi; hattâ Sovyetler Birliği Yüksek Komite azaları gibi şahıslar da vardır. Cezalandırılan kolhoz başkanlarının sayısı binlercedir.» [348]

Münihte müesses «Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü» tarafından neşredilen «Genocide In The USSR» (Sovyet Rusyada Jenosit» adlı eser de bu mevzuda calibi dikkat vak'a ve rakamlar ihtiva etmektedir:

«...Sovyet kaynakları 1919 de Türkistan'da açlıktan ölenlerin sayısını bir milyon yüz ondört bin (1.114.000) olarak göstermektedir.

Halk komiserliğinin reisi **Sorokin,** Fergana'ya teftiş için gittiğinde gördükleri hakkında yazdığı raporunda «Müslümanların elinden her şeyleri tamamiyle alınmış. Bizim ordumuz, onları korumak yerine yağma etmişler ve öldürmüşler» diyerek, buradaki katliâmı ve yağmayı itiraf eder.

Bolşevik hâkimiyetinin kuruluşunda, iki yıl içinde Türkistanlılardan iki milyon kişi öldürülmüştür.

Kollektifleştirme devresinde, yani 1931 - 1933 arasında, Türkistan'da açlıktan ve sair cezalardan ölenlerin sayısı üç milyondur.

1939 ile 1949 yılları arasında, Türkistanlılardan yüz elli bin aile Ukrayna'ya ve takriben seksen bin aile Kafkasya'ya sürgün edildi.

Kazakistan'da 1930 - 1933 yılları arasında, iki mil-

---

[348] Bak. Dr. Ergeş ŞİRMET, Komünist Terörünün Türkistan'daki Yeni Kurbanları, Millî Türkistan Dergisi, (Düsseldorf) Mayıs 1953 tarihli nüsha.

yondan fazla insan açlıktan ölmüş ve bir kısmı güney taraflara sürülmüştür.

Bolşevik ihtilâlinden önce, Türkistan ve Kırım'da on dört bin cami, dinî okul ve medrese vardı. 1937 de bunların hepsi kapatıldı. 1940 da bütün molla, imam ve hatiplerin bir kısmı öldürüldü; bir kısmının da «toplama kamplarına» gönderildi. Sovyetler Birliğinde öldürülen elli binden fazla din adamlarının büyük bir ekseriyeti Türkistanlı ve Türk'tür.

Özbekistan'da:

1937 senesinin ortalarına kadar millîyetçilik suçu ile görevlerinden alınıp, hapse atılan ve öldürülen hükümet memurlarının sayısı oniki bin üç yüz on altı kişidir. 1936 - 1938 arasında Türkistan'da parti, maarif ve kültür erbabları büyük bir takibata uğradılar. Hapse atılanlar arasında 1925 - 1937 arasında Özbekistan parti sekreterliğini yapmış olan **Akmal İkram**, Özbekistan Halk Komiserliğinin onaltı sene reisliğini deruhte etmiş olan **Feyzullah Hoca**'lar vardır. **Akmal İkram** ve **Feyzullah Hoca**, 1938 senesi Mart'ında ölüme mahkûm edildiler ve üç gün sonra da idam edilerek öldürülmüşlerdir.

Kazakistan'da:

Kazakistan Komünist Partisi İkinci Sekreteri **Skvortsov**, 1938 de yapılan Kazakistan ikinci parti kongresinde okuduğu raporda, birkaç ay içinde merkezî parti vazifelilerinden yüzde altmış yedisinin; eyalet parti vazifelilerinden yüzde altmış ikisinin; vilâyet parti vazifelilerinden yüzde doksanının vazifelerinden alındığını ve ekserisinin cezalandırıldığını beyan etmiştir.

Meşhur tarihçi Sançof İsfendiyar «Kazakistan Tarihi» adlı eserinde Türkçülük ve millîyetçilik propagandası yaptı diye suçlanark hapsedildi. Bu zat Alma - Ata Üniversitesi profösörlerindendi.

Türkmenistan'da:

Türkmenistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri **Chubin,** 1938'de yapılan parti kongresinde okuduğu raporunda, «U m u m î T e m i z l i k» hareketinden sonra, Türkmenistan'da mes'ul mevkilere altı yüzden fazla yeni şahıslar tayin edildiğini açıkladı.

Kırgızistan'da:

«Umumî Temizlik» hareketinden sonra, Kırgızistan'da parti görevlilerinden iki yüz bir kişi; hükûmet memurlarından dörtyüz altmış bir kişi «güvensizlik» suçu ile suçlandı.

Tacikistan'da:

1936 - 1938 arasında Tacikistan'da da büyük ölçüde takibata başlandı. Parti idare heyeti başkanı **Nasretullah Maksum,** Halk komiserliğinin reislerinden **Muhittin** ve **Kazıbay** «i t i m a t s ı z l ı k» suçu ile vazifelerinden alındılar. Tacikistan Yüksek Mahkemesi Reisi **Şirin Şahtimür,** Halk Komiserliği Reisi **Rahim Bay** ve parti Merkez Komitesi Sekreteri **Şirin,** hapsedildiler ve öldürüldüler. Aynı zamanda **Prof. Bektaş** gibi birçok yazar, edip ve muallimler öldürüldü.» [349]

Bu zulüm ve tahriplerin arkasından dehşetli bir açlık ve İkinci Cihan Harbi günleri ortaya çıktı. O zamana kadar askerlikte uzak tutulmuş olan talimsiz gençler, Ruslar tarafından kitleler halinde cephelere sevkedildiler. Fakat bunların çoğu Rusyanın çökmesi ile belki istiklâlimizi elde edebiliriz ümidiyle karşı tarafa geçtiler. Harbin, ümidleri hilâfına Rusya heyulâsının yıkılmasıyle neticelenmemek ihtimalleri belirince tekrar eski cellatların eline düşmek endişesi ile Türkistan Birlikleri Batı Cephesine geçtiler. Bir kere arkaları emniyette olduktan sonra Almanlar yenilseler bile medenî (!!!.) Avrupalı müt-

---

349 Murat TACMURAT, Genocide In The USSR, Münih 1958

tefiklerin kendilerini kurbanlık kuzular gibi Moskof'a teslim etmeyeceklerinden ümidvardılar. Heyhat!.. Yalnız Almanlar tarafından esir edilenlerin yekûnu dörtyüz binin üstündeydiler.[350] Bunlar ve müttefik devletlere teslim olmuş bulunanlar, acı feryadlarına, bir çoklarının intihara kalkışmalarına aldırış edilmeyerek Ruslara teslim edildiler. Rusya o zamana kadar kurt - kuzu hikâyesindeki gibi zoraki bahaneler icad ederek «hain» ilân ettiği ve insafsızca cezalandırdığı Türkistan Türklerini -velev millî kurtuluş emeliyle de olsa - düşmanla (yani Almanlarla) işbirliği sonunda ele geçirdikten sonra ne yapmaz!.. Bugün adetleri milyonu aşan bu insanlardan bir tekinin bile yaşayabildiğine inanabilmek mümkün müdür?..

Bu suretle bir istiklâl ümidleri dana sönen zavallı Türkistan Türklerinin üzerine «D e m i r P e r d e» bir kere daha ve bütün dehşetiyle kapanmıştır.

Ayni mddî - manevî istismar ve tahakküme devam eden Ruslar, 1953 yılında Sibirya'daki boş arazi ile Kazakistandaki ham arazinin işletilmesini emrettiler. 1958 yılına kadar Kuzey Türkistanda yani Kazakistan'da seksen iki buçuk hektarlık bir arazi ilk defa olarak işletilmeye amade hale getirildi. Arkasından da buraya bir milyon sekizyüz bin muhacir getirilip yerleştirildi. Bu hareket Sovyetleştirmede yeni bir adım olarak bilhassa icra edildi. Tabiî böyle bir arazi ortaya çıkarmak ve bu göçmenleri yerleştirebilmek için Türkistan Türklerinin elinden hektarlarca arazi gaspedildi. Üstelik de her tarafta üst üste katliam, tehcir ve açlık gibi afetlerle Türklerin sayısı azaltılırken, Slavların nüfusu böyle her vesile ile çoğaltılıyor ve Türkler tarih sahnesine çıktıkları

---

[350] Doç. Dr. Tahir ÇAĞATAY, Türkistan Kurtuluş Hareketiyle İlgili Olaylardan Sahneler, İstanbul 1559, sh. 7

günden beri vatanları olan bir bölgede azınlık haline getiriliyorlardı.

Meselâ 1926 yılında Özbekistandaki gayritürk unsurun sayısı 4.543.000 iken 1959 da 8.106.000 i bulmuştur. Bu yabancı unsurlar içinde slav asıllı olanların artış oranı % 440 dır. Diğer bölgelerde de durum bundan farklı değildir.

Bugün Çin esaretinde olduğu için mevzuumuz dışında kalan «D o ğ u T ü r k i s t a n» da kısım kısım bir çok kereler Ruslar'la Çinliler arasında el değiştirmiştir. Halâ da ikisi arasında ciddî bir münazaa mevzuu teşkil etmektedir. Ne hazin bir talihsizlik ki; burada her hudut ihtilâfında ortaya çıkan silâhlı çatışmalarda iki taraftan da ölenler Türkler olmaktadır. Her ikisi de Türklük ve Müslümanlığın can hasmı olan bu devletlerin menfaatları için birbirlerine saldırttırılan bu aynı ırk ve dinden insanlar asıl zalim hâmilerine karşı birleşmek imkânından bu suretle mahrum bulunmaktadırlar.

Doğu Türkistanlıların gayretli lideri **İsa Yusuf Alptekin Bey**, Rus esareti devrinde burada yapılan moskof mezaliminin yüz yirmi beş muhtelif şekillerde icra edildiğini bildirmekte ve bunları madde madde sıralamaktadır:

«1 — Türklerin başına bir madenî başlık giydirerek bundan elektrik cereyanı geçirip, böylece masumun gözlerini dışarıya fırlatmak suretiyle eziyet etmek,

2 — Başını bir makinaya, ayaklarını da başka bir makinaya bağlıyarak her iki makinayı aksi istikamette hareket ettirmek suretiyle eziyet etmek,

3 — Kızgın demirle vücudu dağlamak,

4 — Dağlanmış vücut üzerine kızgın yağ dökmek,

5 — Vücudun çeşitli yerlerine demir çiviler çakmak,

6 — Cinsiyet uzuvları içine domuz kılı sokmak,

7 — Ferce kızgın demir çubuk sokmak,

8 — Tırnakları arasına çivi çakmak,

9 — Kışın sıfırın altında 30 derece soğukta, buz blokları üstünde yatırmak,

10 — Başın ve bütün vücudun derisini yüzmek,

11 — Vücudu keskin uçlu demir taraklarla taramak,

12 — Ağız ve burun deliklerine kostik ve diğer yakıcı asitler dökmek,

13 — Elleri bağladıktan sonra sırta gayet ağır bir kaya koymak,

14 — Ellerinden tavana asarak, onu bu halde bir gece bırakmak,

15 — Üzerinde sivri çiviler bulunan bir sopa ile vücuda vurmak,

16 — Vücudu kanatıncaya kadar kamçılayıp, ondan sonra bıçakla kesmek,

17 — Vücutta bir delik açarak düğümlü bir ip sokup, bunu iki gün sonra açık yaranın içinde destere gibi sürterek işkence etmek,

18 — Mümkün olduğu kadar uykusuz ayakta kalmalarını sağlamak için onları kulaklarından bir duvara çivilemek,

19 — Kışın ortasında, içi su ile dolu fıçılara sokarak orada bırakmak,

20 — Parmakları ve topukları birbirine iğne iplik veya telle dikmek,

21 — Kadınları çırılçıplak soyarak memelerine vurmak,

22 — Başın üzerinde beyine uzun çiviler çakmak,

23 — Erkeklerin cinsiyet uzuvlarından yumurtalarını arka tarafa çekerek üzerine vurmak,

24 — Demir kazıklar üzerine oturtmak,

25 — İnsanı cesedin yanına bağlıyarak günlerce olduğu yerde bırakmak,

26 — Kadın veya kızların avrat mahallerine elektrik lâmbaları sokmak ve bunlara ceryan vermek suretiyle işkence yapmak, v.s.» [351]

Moskof mezaliminin Türkistan gibi geniş ve nüfusça da en büyük bir Türk ülkesindeki uzun ve teferruatlı hikâyesini böyle bir kaç sahifelik bir hulasaya sığdırmak mümkün mü? Ciltler tutabilecek böyle bir mevzuu sadece bir kaç nirengi noktasına temasla kesmek mecburiyetindeyiz. Son söz olarak şunu söyliyelim ki bugün Afrika zencileri bile istiklâllerini elde ederek, müstakil devletler kurmuş bulundukları halde tarih boyunca büyük «devlet ve medeniyetler kurma istidadı» ile iştihar etmiş bulunan Türklüğün böyle en mühim bir kısmının halâ esaret altında yaşamaya mahkûm kalması cidden çok hazindir. Hem de yüzyıllarca efendiliğini yaptığı Slavlar ve Çinlilerin esareti altında!.. Veyl!.. O sokak süpürgeleri haline gelen Mao'cu ve Moskofcu aldatılmış gençlerimize!.. Bunlar, milyonlarca kan ve din kardeşimizi düşünecek kadar tarih şuuru ve maşerî vicdandan mahrumsalar da onların akıbetlerine uğramaktan hazer edecek kadar iz'ana da mı sahip değildirler?..

---

351 Türkistan Şehitleri (Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti) İstanbul 1969 sh. 26-27

V. RUMELİDE MOSKOF MEZALİMİ

«Açmaz olmuş Kızanlığın gülleri
«Biz neyledik o koskoca elleri.»

Tarih boyunca Türk - Rus karşılaşmaları umumiyetle biri Rumeli ve diğeri de Kafkaslarda olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir. Her iki cephede de Ruslar ellerine geçen fırsatlardan bilistifade sivil halka karşı kadın, çocuk ve ihtiyar demeden hatır ve havsalaya sığmıyacak zulümler icra etmişlerdir. Bunların hepsinin anlatılması birinci bölümde nakledilen Türk - Rus muharebelerinin tekrarına mecburiyet hasıl ettiğinden biz sadece 1787 Harbi ve Doksanüç Harbi denen 1877 - 78 Türk - Rus karşılaşmaları sırasında Rumelide cereyan etmiş olan Moskof Mezaliminden kısaca bahsedeceğiz.

Evvelce anlatılmış olan [352] 1787 Harbi sırasında Özü Kalesini ele geçiren Ruslar, burada üç gün üç gece süren bir katliam ve yağma icra etmişlerdir. Kılıçtan geçirilen kadın, çocuk ve ihtiyarların yekûnu yirmi beş bindi. Bu mezalimi tasvir eden rapor huzurunda okunurken devrin hassas, dindar ve vatansever Sultanı, **I. Abdülhamid Han**'a teessüründen nüzül isabet etmiş ve o gece rahmet-i Rahman'a kavuşmuştu. Gerçekten burada yapılan mezalimi dinlemeye tahammül etmek bile kolay değildi. Rus askerleri mal ve canları kendilerine teslim edilmiş olan Özü halkına karşı canavarlıkta o kadar ileri gitmişlerdi ki, bu vahşetten korkup kaçan küçük çocukları top gibi havaya atarak altlarına parıltılı süngülerini tutmak suretiyle kahkahalar atıp eğlendikleri bazı ecnebi kaynaklara bile geçmiştir.

Bu harp, Sultan **I. Abdülhamid**'in vefatı üzerine tahta geçen Sultan **III. Selim** zamanında da devam etmişti.

---

[352] bak. Bu eserin 140. ve müteakıp sahifeleri.

Cephelerden üst üste mağlûbiyet haberleri geliyordu. «İmdad-ı Sefer» için harekete geçen ve «Ben kuru ekmek yemeğe hazırım.» diyen yeni padişah, harbin menfi cereyanını önlemek için hudutsuz bir gayret gösteriyordu. Fakat liyakatsiz kumandanlar elindeki ordu hiç bir başarı elde edemiyordu.

Ruslar **Cezayirli Gazi Hasan Paşa** tarafından müdafaa edilmekte olan «İsmail Kalesi» önüne gelerek burasını da kuşattılar. Rus kuvvetlerine Katerina'nın aşıklarından **Potemkin** kumanda ediyordu. Kaledeki cüz'i kuvvete rağmen, Ruslar önce püskürtüldüler. Fakat bu sırada Avusturya Belgrad'ı ele geçirmişti. **Gazi Hasan Paşa** buradan alınarak sadrazam yapıldı. Sert tedbirler alarak birçok kimseyi astırdı ise de şirazesinden çıkan işler düzelmedi.

Ruslar tekrar İsmail Kalesi'ni kuşattılar ve çok çetin bir müdafaaya rağmen kuvvetler arasındaki muvazenesizlik yüzünden burasını ele geçirmeğe muvaffak oldular. Burada da aynen Özü kalesindeki mezalimi tekrarladılar. Eli silâh tutabilen hemen herkes kalenin müdafaasında şehadet şerbetini içmişti. Geriye kalan kadın, çocuk ve ihtiyarlar Moskof sürüleri tarafından kılıçtan geçirildi. Bu suretle katledilen masumların adedi kırk binin üstündeydi. Kale üç gün üç gece yağma ve talan edildi.

Ruslar, Rumelide asıl mezalimi Doksanüç Harbinde yaptılar. Bu harpte korkunç bir şekilde mal ve can kaybına uğrayarak doğup büyüdükleri vatanlarından tehcir edilen Türklere dair, yerli ve yabancı bir çok vesikayı toplayıp aynen neşreden **Bilâl N. Şimşir**'in henüz ilk cildi basılmış olan eserinde, [353] yer alan resmî yazışmalar,

---

353 Bilâl N. ŞİMŞİR, Rumeli'den Türk Göçleri C. I, Ankara 1968

— Illustrirte Zeitung (Leipzig), 25 August 1877 Nu: 1782 —
Dobrucada bir Türk köyüne giren Rusların, Bulgarlarla birlikte bu köyü yakışları..

Moskof mezalimini bütün korkunçluğu ile ortaya koymaktadır.

Bu eserde yer alan -yerli ve yabancı- hemen her vesikada Rus bazan da Bulgar mezalimine, yer ve yurtlarından sürülen Türklerin acıklı hicret facialarına temas edilmektedir. Bir çokları harp muhabirleri tarafından müşahede edilip gazetelerine çektikleri telgraflarda belirtilen bu faciaları anlatmak imkânsızdır.

Meselâ Şumnu'da Gazeteci Jacquot tarafından Pariste **Journal des Debàts** Gazetesine çekilen 2 Temmuz 1877 tarihli telgrafda Rusçuk'un Ruslar tarafından bombardımanından sonra burada yapılan yağma ve kat'liamları bildirmektedir. [354] Ayni muhabirin çektiği 11 Temmuz 1877 tarihli bir telgrafta ise Eskicuma ile Osmanpazarı arasında onbin Türk göçmeninin acıklı hallerine temasla Ruslardan geri kalmayan Bulgarların bu havalideki zulüm, katliam ve yağmalarına şehadet etmektedir. [355]

Aynı şekilde bir gazete muhabiri olan **Gay**'ın Londrada çıkan **Daly Telegraph** Gazetesine çektiği 14 Temmuz 1877 tarihli telgrafda çeşitli Rus mezalimine temas etmektedir. [356] Bu harpteki Moskof mezalimini tevsik eden, böyle saymak ve zikretmekle bitmeyecek kadar çok (474 adet) red ve cerhi imkânsız vesika ihtiva eden bu eserin şöyle bir karıştırılması, faciaların şumulünü kavramak için kâfidir.

Bu muharebede Ruslar ve onların gölgesine sığınan Bulgarların, ellerine geçirdikleri her şehir ve kasabada Müslüman ahaliye karşı icra eyledikleri korkunç mezâlimi «Eski Zağra»da cereyan eden hadiseleri müşahedelerine istinaden «Tarihçe-i Vak'ai Zağra» [357]

---

[354] bak. Bilâl N. ŞİMŞİR, a.g.e. sh. 128

[355] bak. Bilâl N. ŞİMŞİR, a.g.e. sh. 131

[356] bak. Bilâl N. ŞİMŞİR, a.g.e. sh. 137

[357] Hüseyin RACİ, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra, İstanbul 1326

adıyla kaleme alan Sabık «E s k i Z a ğ r a» Müftüsü ve Cemaat-i İslâmiye Reisi **Hüseyin Raci Efendi** merhumun eserinden kısmen sadeleştirilmiş bazı nakillerle belirtmeye çalışacağız:

Eserin nâşiri olan merhum yazarın oğlunun kaleme aldığı takdimde şöyle demektedir: «1293 de vukua gelen Türk - Rus muharebesi sırasında Şarki Rumeli'de bulunan Eski Zağra kasabası ufak bir müfrezeyle Ruslar tarafından harbsiz zaptolunarak Müslüman ahali, evlerinde mahsur kalmıştı. Bu kasabanın civar köylerinde bulunan Bulgarlar, Ruslardan sağladıkları yardım ile Müslümanlar aleyhine izahı imkânsız facialar icra ederek Cihan tarihinde o derece kirli sayfalar meydana getirmişlerdir ki, onların hatırlanması bile insanın tüylerini ürpertiyor. Henüz tab halinde bulunan «Neler Çektik» isimli eserimden aşağıya aldığım beyitler çekilen mezâlimin ne ölçüde iç yakıcı olduğunu gösterir...» demektedir.

Çekerek Rus Bulgarı Pişe
Başladı ehl-i dini teftişe
Bağteten kıldı evleri şephûn
Neler etti, neler o mel'unûn
Pirû berna edilmeyup tefrik
Bab-ı dâre edildiler talik
Dayımın bend edüp de ellerini
Kıldılar lime, lime her yerini
Kimini gömdüler yere canlı
Demeyup ihtiyar, delikanlı
Kiminin kestiler edep yerini
Verdiler ağza canlı etlerini!..
Kimine giydirildi kızgın saç
Zulmü gör eyle bundan istintaç!
Ne fenalıklar etti bizlere ah!
Yere girsin yere o ruy-i siyah

— İllustrirte Zeitung (Leipzig) 11 August 1877, Nu. 1780 —

ÖLÜM YOLCULARI

Moskof cellâtları tarafından kurbanlık kuzular gibi meçhul bir istikamete götürülen zavallı Türk köylüleri.

Müessif vak'a sırasında yaşım ancak sekiz civarındaydı. Maahaza icra edilen şenî mezâlimin ve facıaların yuvalar söndüren acı sahneleri henüz hatırımdadır. Zağra vak'asında hatta pek eksik bir surette beyan ve tasvir edilen Bulgar ve Rus mezâlimine hedef olmamış bir Zağralı tasavvur edilemez. Her âile bir şehid-i mazlumun kanlı hatıraları içindedir. Kiminin oğlu, kiminin babası, kiminin de, henüz kundakda olan ciğerpâresi yokluk Dünyasına bir hiç için, sırf İslâm kanı dökmek için gönderilmiş... Nice Müslüman kadınları dul, çâresiz fakrû zaruret içinde kalmıştır.

. . . .

Bir alîl oğluna nidâ ediyor.
«Alî!. Oğlum, beni bırakma» diyor..
Deyneği desd-i râşedarında
Bir kadın durdu yol kenarında
Bakıp etrafına melûl ve hazin
Şöyle etti, beyan-ı kalb-i mekin
Aç!.. Vatan, sineni bu acizene
Bir avuç yer de ver bu fâizene
Bîkesim sen benim penâhımsın
Bâis-i Rahmet-i ilâhımsın!
Ey Vatan!. Ey melike-i ümmet!.
Hubbun imanıma büyük hüccet!.
Zevcim oğlum senin kucağında,
Bana yer yok mu bir bucağında
Yetiş imdada nerdesin ecelim.
Terk-i can etmek en büyük emelim!..»

Feryadıyla terânedar olmuştur. [353]

Eserin müteakip sahifelerinde Hüseyin Raci Efendî gördüğü facıaları şöyle anlatmaktadır:

«...Temmuzun 10 ncu Pazar günü öğlen üzeri Ruslar,

---

[353] Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 2-3

Kızanlık cihetinden gelip Boğazı tutarak şehrin kuzeyinde Bademlik denilen yerde karargâhlarını kurdular. Bulgarları emellerine ulaştırmak için bütün ahaliyi, onların hüküm ve zulûmlerine tabi olmaya mecbur eylediler.

Bu maksatla kumandanları **Gorko**, İslâm ileri gelenlerini, Bademlik köşkünde huzuruna davet etti. Hükümet memurlarına ve şehrin ileri gelenlerine bütün ahalinin iki saate kadar silâhlarının toplanmasını ve bunu geciktirecek olurlarsa kasabanın topa tutulacağını söyledi. Silâhlar acele toplanırken memurların yanına gelen **Hacı Gospodin** namındaki Bulgar: «Haydi vakit geldi, silâhlarınızı teslim ediniz» dedi. Kendisine: «Yahu siz ne yaptınız?» diye sorulduğunda «bizden silâhlar alınmıyacak» cevabını vermiştir. İşte korkulu rüyaların tâbiri zuhur etmeye başlamıştır, ne çare ki iş işten geçti.

Osmanlı askerleri Kızanlığa geçerken Yahudiler ekmek ve sularla onları karşılayıp hizmetlerinde bulunmuş ve sadakat göstermişlerdi. Bulgarların ise aksine, kin ve gayızlarının yüzlerinden okunduğuna evvelce işaret etmiştik. Hatta o vakit bazı genç Bulgarlar, Yahudilere «Ruslar geldiği vakit onların askerlerini de böyle karşılayacak mısınız?» demişler. Yahudiler de maskaralıkla cevap ve mukabelede bulunmuşlardı!.. Umulanın aksine, Rusun Zağraya gelişinde canlarını kurtarmak emeliyle birçok yahudi hususî bir hürmet göstermek maksadıyla Rus askerlerini de sularla karşıladılar. Bulgarlar, onları tahkir için: «Yahudiler sulara zehir ve sıçan otu katıp zehirlemişlerdir, kimse sularını içmesin» diye Rus askerlerine tenbih ettiklerinden birkaç gün Ruslar, İslâm ve Yahudi mahallelerindeki çeşmelerden su içmediler. Hatta Yahudiler, Moskof ve Bulgarları zehirlemek için su depolarına iki çuval zehir döktüler diye müzevir Bulgarların, Amerikan gazeteleriyle hakikat hılâfına neşriyat yaptıkları dahi işitilmiştir.

Kiliselerden devamlı surette çanlar çalınır ve silâhlar köşe başlarında toplanırken evime gidip çoluk çocuğumun ve komşuların mümkün mertebe heyecanlarını teskin etmek ve çocukların sokağa çıkmalarını men eylemek için dolaştım. Teessürümün şiddetinden evde duramayıp Reşadiye Mektebine giderek oradan düşmanın hareketini takip etmekteydim. Düşman, Kızanlık Kapısından beş on süvari kazağı ve komite askeriyle bir kaç bin Balkanlı Bulgar çapulcuları ile birlikde ve General **İskobilef** önde olduğu halde şehre girip, Rüştüye Mektebi yanındaki Camii Şerif Meydanında toplu bulunan silâhları, derhal Bulgarlar paylaştılar. Bulgar mektebi kızları, tek renk beyaz elbiseler giymiş ve başlarında rengârenk kurdele ve çiçekler olduğu halde muntazam bir surette gelip deste deste çiçekleri ve hususi surette yaptırılmış bulunan simit ve ekmekleri **General İskobilyef**'in özengisini öperek taktim ve kazakları tatyip ile sevinçlerinden güya paskalya ve şenlik ediyorlardı. Her nasılsa Rüştüye Mektebi kapısı açılarak bir kaç Balkanlı Bulgar, içeriye girip bir hayli çiçek yoldular ve hâin hâin arkalarına bakarak gittiler. Arkalarından kapı kilitlenmekle mekteb bu birinci istilâda, Rus'un yağmasından kurtuldu. Ama daha sonra herşey oldu. Kızanlık telgraf hattını parça parça edip ellerinde kangal kangal telgraf telleri ve küçük büyük sokaklar dolusu Bulgar serserilei nârâ atarak, hükümet tarafına geçtiler. Hükümet, telgraf ve rusumat dairelerini zaptederek zaptiyeleri hapsedip buldukları eşyayı yağma eylediler... Telgrafhânenin cam ve çerçevelerini hurdahaş ve ras geldiklerini dilhuruş etmişlerdi. Eski Camii Şerifi soyup kandillerini ve büyük mumlarını camiin bahçesine attılar ve kilim eşya vesairesini çaldılar. Bu cami Hakan-ı Mağfûr **Sultan Yıldırım Bâyezid**'in büyük oğlu **Emir Süleyman** tarafından 811 tarihinde inşaasına başlanılıp binası yarım kalmış ve daha sonra Sultan **II. Murad** zama-

— L'univers Illustre (Paris), du 28 Septembre 1878 Nu. 1227 —

FAYDASIZ ŞİKÂYETLER!..

Rodop Dağlarında, Gabrova Köyünde mülteciler, milletlerarası komisyona maruz kaldıkları mezalimi anlatıyorlar.

nında ileri gelenlerden **Hamza Bey** namında Sahib-ul Hayr'ın adı geçen Sultan namına ikmal eylediği, kapısı üzerinde konulmuş tarih taşında yazılıdır. Ruhaniyetli, eski ve mukaddes ve nefis bir mabettir. İstilâdan iki ay evvel Hatip ve Mütevellisi **Hacı Hafız Tahir Efendi,** yeniden bakırdan iki büyük şamdan ve altmış okka ağırlığında iki adet mum yaptırıp, İstanbudan getirttiği güzel Mısır hasırlarıyla tefriş ve minber kapısını, perde ve merdivenlerini çuha döşemeler ile süslemiş ve Ramazaniye olarak dört yüz kilo zeytinyağı hazırlamıştı. Bunların hepsi yağma olunarak minber kapısı ve mahfel tarabzanları tahrip, kazurat ve hayvan tersleriyle o secdegâh kirletildi. Kazak atlarına ahır kılındı. Kur'an-ı Kerim'lerin sayfaları parça parça edilerek sokaklara, ayaklar altına atıldı!. **Vallahi azizün züntikam!..** Hey gidi medeniyetsever insaniyet!.. Minarelerde bütün gün edepsizler bağrışıp Ezan-ı Muhammediyyi haşâ istihfaf ve İslâmiyeti tezyif ederler ve Müslümanları gözetip kurşun atarlar ve kalabalık gördükleri evlere hücum edip eşyalarını yağmalarlar.

İkinci istilâdan sonra bu Cami Şerifin minaresini Bulgar hâinleri, barutla kubbesi üzerine yıkıp büyük kubbe kenarlarını tahrip eylemişler ve birkaç gün sonra kilise yapmışlarken bir gün icra-i âyin esnasında papazın çarpılıp hücceten ölmesiyle terk ve sonra cephane deposu yapmışlardır. Müslümanların avdetlerinden bir buçuk sene sonra 1298 senesi Nisanının onaltıncı günü Bab-ı âli'nin emir ve ısrarı üzerine Müslüman cemaate teslim olundu. Tamir edilerek halâ burada namaz kılınmaktadır.

İşte hâinler bu hal ile kasabayı taraf taraf dolaşıp İslâmı mecburen evlerine kapadılar ve yağmaya koyulup medeniyet ve İslâmiyetin tahammül edemeyeceği işlere başvurdular.

O gün saraçhane ve kaffaf dükkânları yağma edildiği gibi gece saat dörtde dahi çocuk ve kadınlarıyle çarşıya dökülüp, Müslüman ve Yahudi mağaza ve dükkânlarını soydular, kasabanın her yönünü Kazak ve tüfek sesleri tutmuş ve her tarafda kapı ve kepek kırılma patırtısı ayyukâ çıkmıştı.

Ben de âile efradımla birlikde evime kapanmıştım. Gece saat dörtde gaflet basıp oturduğum yerde uyuya kalmış idim. Komşunun kapısını Bulgarların delâletiyle Kazaklar, daha doğrusu intikamcı Bulgarlar kırmakda iken beni uyandırdılar. Evimizin halkı ağlaşıyor ve titreşiyorlardı. Kimi can korkusuyla bayılıyor, kimi de şaşırıp kuyuya atılmaya çalışıyorlardı. Irz ve can havliyle derhal hepsini samanlığa çıkarıp samanlar içinę sakladım. Komşudaki gürültü ve silâh sesi ilerleyip kadın ve çocukların acı acı çağrışmaları işitilince dizlerim kesilip yere düştüm. Yok edildikleri korkusuyla kendimi kaybettim. Hükümet varmış gibi kayın biraderlerim Hükümet Konağına tazallümü hal ve istimdada koştular. Böyle tehlikeli bir vakitte onları sokağa salıvermek mutlak şaşkınlık eseriydi. Her ne hal ise, bir kaç tehlike geçirdikten sonra eskiden tanıdıkları birkaç Bulgarın yardım ve himayesiyle bir saat geçdikten sonra emniyet ve selâmetle döndüler. Mezkûr komşu kadınların da bir Bulgar evine iltica ile kurtulmuş olduklarını yine komşumuz Bulgarlardan öğrendik. O esnada yukarı samanlığa çıkmış idim. Güya beş - on bin asker şiddetli muharebe edercesine dünyayı bir patırdı ve şematat tutmuş...» [359]

«...Bir gürültü işitiliyor ve henüz şafak da uç gösteriyordu. Meğer bu şemetat yağma edilen dükkan ve evlerin kırılan kapı ve kepenginin gürültüsüymüş. Dehşet saçan bu sesleri dinliyerek sabah oldu. Sokaklara çıkmak

---

359 Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 38-40

— Le Monde Illustré (Paris), du 17 Novembre 1877, Nu 1075 —

BİR KISIM KILIÇ ARTIĞI

Eski Zağra katliamından mucize kabilinde kurtulabilen kadın ve çocuklar Edirne Hastahanesinde

muhal, herkes evlerinde mahsur ve mütehayyir ve Bulgar sarhoş ve azgınlarının sokaklarda sermest ve serbest nâra vuruşları ise yürekleri kan ağlatırdı. Biz bu halde muzdarip ve düşünceli iken mahallede yine bir feryad koptu. Kapıları kırılıyor, evlere doluyorlar!» feryadıyla komşular bizim avluya doluştular. Çoluk çocuklar zaten he yecanda bulunduklarından anaları masumların ellerine yapışıp hepsi yalınayak sokağa atıldılar. Bizi **Emin Paşa'**nın konağına götür diye yola düştüler. Sokaklar korkulu, meydanda Müslüman yok; ne ileri gidilir ve ne geri dönmeye gelinir. Titreşerek **Emin Paşa'**nın konak kapısına varıldı. Ve güç halle kapı açılıp içeriye girildi. İnsan denize düşünce yılana sarılır; arkamızdan komşular da helecan ve ağlıyarak içeri girdiler.

Emin Paşa, kasabanın ileri gelenlerinden ve Bulgarların taraftarı olarak bilinen bir kimse idi. Bir ay kadar evvelce kendisine, devletce yüksek mîr-i mîranlık rütbesi verilmişti. Bu sebepten hatırı gözetilecek sanılır ve evine taarruz olunmaz zannedilirdi. Heyhat!.. Halbuki beygir almak ve silâh aramak bahanesiyle kapısına gelen giden Bulgar ve Kazakların ardı arası kesilmedi. Devlet ve Millet hizmetinde kullanılmak üzere istilâdan evvel bütün kasabada sekiz - on beygir bulunamamış iken Moskof'un istilâsında yedi yüzden fazla binek ve araba hayvanı alındı. Dosttan esirgenenleri düşman cebren ve kahren aldı. İbret alın ey basiret sahipleri!..

Kızanlıklı bir şaki Bulgar, arkasına aldığı bir kol yağmacı ve intikamcılarla eşraf konaklarını ve zenginlerin evlerini yağma etmekteydiler. İleri gelenlerden **Hacı Veli Ağa'**nın ve damadı Rüştiye Muallimi Mühendis **Şerif Efendi'**nin konaklarını iğneden ipliğe kadar soyup yağmaladılar. **Hacı Tayyar Ağa'**nın ve **Hacı Haşim Bey'**in ve sonra **Emin Paşa'**nın konak kapılarını kırıp içeri girerlerken muvakkat hükümetten üst üste yapılan ricalara is-

tinaden alınan asker ve Bulgar ileri gelenlerinin yetişmesiyle güç hal ile def edilebildiler. Eşraf ve Müslümanlara evvelce teminat vererek göç etmekten men edenler ve «kılınıza hata gelirse bizi asınız!» diyen şehrin ileri gelenlerinden **Hacı Gospodin** ve **Minço** ve **Hacı Andon** çorbacılar bu hadise üzerine çağrılıp **Emin Paşa'**nın konağına gelmişlerdi. Bunlara hitaben «Hacı Ağalar!.. Hani bu fenalıklar olmayacaktı. Bunların men'ine niçin çalışmıyorsunuz? Sözünüz böyle miydi!.. denildiğinde bunlar cevabında ne yapalım, elimizde ne var? İş bizde değil, fenalıkların önü alınamıyor. Hem bunların kanununda bir kasaba alınınca yirmi dört saat yağma varmış!. Biz bilmiyorduk. Yine çalışıyoruz. Korkmayınız, artık birşey olmaz» dediler. Ve bazıları da ağladılar. **Hacı Gospodin** geri kaldı. Haspihale girişildi ve Rusya sözü açıldı, «Allah belâsını versin!.. Başımıza bu felâketleri o getirdi» dedi. Çorbacılar doksan iki yılı komite zuhurunda sadakat göstermelerinden dolayı rütbelerle taltif olunmuşlar ve şu vakada da dahi mümkün mertebe insaniyette bulunmakla akıllılık göstermişlerdir.

Kasaba bu haldeyken kazada Müslüman köyleri ve çiftlikleri ateşe verilip cayır cayır yanmakta ve ortalığı bir siyah duman kaplayıp kaza baştan başa matemhaneye dönerek gönüller kan ağlamaktaydı. İstilânın üçüncü salı günü **General Vorto**, şehrin ileri gelenlerini çağırtıp Yeni Zağra'da isyanlarından dolayı asker tarafından vurulan Bulgar eşkiyasının kaatillerini istemiş, orası başka bir kaza olduğundan mes'ul değiliz cevabı verilmiş. Bu suretle itham edemeyince mevzuu değiştirip «her kimde silâh varsa yarın saat altıya kadar mutlaka hükümete teslim olunmalı, sonra kuyular ve ayakyolları aranacak balta, satır ve hatta ekmek bıçağından maada silâha dair her ne bulunursa ev halkı katliam edilecek ve sonra da kasaba askere yağmalattırılıp soydurulacaktır!» diye tehdit ve

tenbih ederek rehin ve emanet olarak beldenin ileri gelenlerinden eski Rüsumat Müdürü **Rıza Bey** ve **Durmuş Beyzâde Arif Bey** ve Dabbağ **Hacı Hafız Halil Efendi** hükümette tevkif olunmuşlar ve bu emrin infazı için diğerleri evlerine gönderilmişler. Müslümanlara ezâ ve cefanın an bean arttırılması beni son derece üzüntü ve kedere boğmuş, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve gözlerimden sel gibi yaşlar döküyordum. Çünkü pek çok kimseler, iyice silâhlarına kıyamayıp helâ kuyularına atmakla bu tehdit üzerine halk birbirine davacı olarak bellerine kadar necasete batarak türlü meşakkatle silâh çıkarmağa çalıştıkları görülüyordu. Kuyuya atılan büyük bir kabza bıçağımın çıkarılması ve durumun daha da fenalaşması endişesiyle o gece uyuyamadım.

Çarşamba sabahı mezkûr bıçağı çıkarmağa çalışıp meyus olarak mahalle kahvehânesinde oturan komşularla azıcık hasbıhal edildi. Rüştüye Mektebine gidildi. O sabah herkes dükkânını açıp işiyle meşgul olsun diye tellal çağırdığından artık işler düzeldi ümidiyle esnaf çarşıya gitmek tedârikinde iken hava yine değişti.

Bulgar zabtiyesi vasıtasıyle kırk kadar eşraf ve muteberan ile hükümete çağrıldım. Generalimizin sizlere bir kaç sözü ve tenbihi var diye önce Meclisi Umumî odasına konuldum. Diğerleri de geldi. Bizi niçin topladılar acaba ne var? diye düşünürken çarşı içersinden büyük bir kalabalık zuhur eyledi. Bıçak ve sopalarla vurarak ve dürterek alkanlar içinde altı Müslüman neferi getirdiler ki, kimler oldukları bilinemiyor. Hükümet Dâiresi domuz ahırına dönmüş. Önleri haç işaretli komite kalpaklı Bulgar vahşilerinin kabadayı çalımlarıyla öte-beri gezinmeleri ve bizler ve o altı yaralı mecruh ve mazlumun me'yus hallerine alaylı tebessümlerle bakışları elem ve kederlemizi çoğaltıyordu. Kır bıyıklı süvari bir generali

sekiz on kadar Kazakla geldi. Ve Türkçe galiz bir ifadeyle; «Askere kurşun atarsınız ha!.. bağlayın şu kerataları!..» emrini verdi ve bize de sert bir surette hitabederek «Aşağı ininiz!.» dedi, derhal bizleri de merdiven ayağına indirdiler. O bîçâreleri de tekme vurarak ve bıçak saplıyarak bağladılar. Maksat sadece eziyet etmek ve tahkirle kendilerine itaati temin etmekti. Yoksa o bîçarelerde zaten ayak üzerinde durmaya mecal kalmamıştı. Bizlere hitaben. «Bu adamlar askere kurşun attıklarından başkalarına ibret için şimdi kapıları önlerine asacağım. Siz de görünüz ve diğerlerine anlatınız, bunlar gibi yapmasınlar.. Haydi marş!.» dedi. Bu emir üzerine özür diledik. Bu hale tahammül edemiyeceğimizden bahsedip bizi af eylemesini bir ağızdan rica eyledik «Olmaz, âdet böyle, geleceksiniz, teklif ediyorum, haydi buyrun!.» dedi. Derhal etrafımızı iki bölük intikamcı Bulgar askeri sardı ve marş kumandası verildi. Önümüzde altı suvari ile bu General ve arkamızda o altı bîgünah, onların arkalarında da Bulgar şakileriyle karışık altı süvari kazağı bulunduğu halde yola çıkıldı. Sokaklar iki keçeli Bulgar hunharlariyle hınca hınç dopdolu ve caddeler ise Kur'an-ı Kerimlerin etrafa saçılmış, yırtılmış ve kirletilmiş yaprak parçalarıyle dolu olduğundan ayak basacak yer bulmak güçtü. Fırsat buldukça yerden Kur'an-ı Kerim'in yırtılıp saçılmış parçalarını alır ve ceplerimize saklardık. Bulgarların kimi bize baş sallar ve elleriyle asılacak, kesileceksiniz gibi işmar ederlerdi.

Karagöz Alanı denilen meydanda üç araba yaralı Bulgarlara tesadüf olundu ki yanlarında iki bölük intikamcı asker bulunuyordu. Bizler geçerken yaralılar inleyip sövmeye başladıklarında bu bölüklerden bir şakî: «Kız kardeşini ...... diğimin Türkleri! Bizim gâvurları öldürürsünüz ha!.» diyerek pür hiddet üzerimize tüfek çevirdi. Artık sağ dönme ümidimiz kalmıdığından abdestli bulunamadı-

ğımıza esef eyliyor ve durmadan istiğfar ve Kelime-i Şehadeti tekrar ediyorduk.

Böyle müthiş bir korku, haşyet ve ye'is ile oraya varıldı. O bîçârelerin vücutlarından kanlar akar ve yalvarırlardı. Bulgarlara hitaben: «Komşular, bizde silâh kaldı mı? ve kime ne vakit silâh attık? ve hanginize bir fena söz söyledik? Şimdi söyleyiniz! Niçin böyle yalan ile bizleri astırıyorsunuz! Yazık değil mi? Hiç insafınız yok mu?» dedikçe hâin ve gaddar Bulgarlar cevap bulamayıp put gibi sessiz duruyorlardı. Filhakika bu mazlumlar öteden beri kendi işleriyle meşgul, kimseyi incitmemiş, ehl-i ırz adamlar olup silâh attılar sözü sırf Müslüman kısmından intikama vesile olacak bir bahane idi. İnsafsızlar kunduralarla bîçarelerin göğüslerine şiddetle basarak eza ve hakaretle birer birer çekip saçaklara astılar. Allah cümlesine rahmet eylesin. Bunların içinde **Hacı Halil Ağa** ve yeni evlenmiş genç oğlu **Mustafa** ile Ramazanı Şerif için gelmiş ilim talebesinden bir Laz hoca vardı. Bunlar baba oğul yemek yerlerken âniden Bulgarlar kapıyı kırıp girmişler para ve eşyalarını aldıktan ve türlü eziyet eyledikten sonra da böyle itham ederek idam ettirdiler. Şehidler asılıncaya kadar kendilerini kaybetmemiştiler. Onların bu hallerini müşahede ederken ölüm bana o kadar tatlı geldi ki, sağ olarak döneceğime hakikaten üzülüyordum...» [300]

Eserini yer yer Türkçe, Arapça, Farsça şiirler ve âyetlerle süsleyen Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi bundan sonra Zağra-yı Atik denen eski Zağrada Rus işgali sırasında kendisinin de hapsedilmesi ve Zağranın kurtarılışı zamanına kadar devam eden hepsinde geçen acıklı vak'aları uzun uzun hikâye ettikten sonra:

«...Zağranın istilâsı üzerine intikamcı ve yağmacı

---

[300] Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 40-45

— Le Monde Illustre (Paris), du 25 Août 1877, Nu: 1063 —
Moskof işgal kuvvetleri her girdikleri yerde böyle bir çok bîgünah müslüman Türk'ü meydanlara alelacele kurulmuş darağaçlarında astılar. Yukarıdaki Resim Kızanlık'da bu cinayetlerin işlenişini gösteriyor.

Bulgarlar Yaka Boyundaki Hars'ta, Külbe, Hızır Bey, Canbaz Uran köylerine yürüyüp para umulan zengince Müslümanları işkencelerle yok etmiş ve çoluk çocuk demeyip ele geçirdiklerini katliam eylemişler. Kurtulabilenler ise çırılçıplak Zağra'ya can atabilmişlerdi. Bügülmek Bulgarları yüz iki Müslümanı bir samanlığa doldurup yaktılar. İçlerinden dört nefer yaralı olarak firar edip Yeni Zağrada **Rauf Paşa**'ya çıkmış ve tazallümü hal eylemişler ise de emsali gibi bunlar da tekdir ve hapis muamelesi görmüşler ve yaraları bile sardırılmamış. Zehî insaniyet!.. İşte bu köylülerden kılıç artığı Müslümanları bir çok hezele ellerinde bıçaklarla araya alarak hükümet konağına doldurup yalınayak başı kabak güneş karşısında kazak atları arasında saatlarla tuttuktan sonra afv ediyorlardı. Bir kaç gün haps ile ellerine bir kâğıt, (İdam ilâmı) ve yanlarına bir zabıta neferi (Cellat!) verilerek «Haydi gidiniz, işlerinizi işleyiniz!» diyerek Kasaba kenarlarına çıkarılınca kolları bağlanır, yok edilirlerdi. Evlere girmek adam öldürmek o derece şiddetlendi ki sokaklara çıkılamaz ve yalnız olarak evlerde durulamaz idi. Müslüman Mahalleleri sessiz bir semte dönüp hiç bir evde ateş ve mum yakılmaz ve bir ocakdan duman çıkmaz bir haldeydi. Birkaç mahalle halkı bir araya toplanıp gece gündüz uykusuz bekleşiyorlardı. Kapı kırılmağa veyahut duvardan aşılmağa başlanınca kuzularından ayrılan koyun sürüleri gibi hep bir ağızdan feryat ve figan edip gayet iç yakıcı çağrışıp ağlaşırlardı. Bunları işitince yüreklerimiz pare pare olurdu. Gündüzleri ise bundan da beter bir halde idi. Bîçare Müslüman kadınları masum çocukları kucaklarında mezardan çıkmış gibi yalınayak titreyerek Hükümet Kapısına gelip boğuk ve titrek bir sesle; «Gitti evlâtlarım!. Yazık, gitti erkeklerimiz... Babalarımızı, kardeşlerimizi öldürdüler, evlerimizi soydular, aman yetişin yetişiniz ayol!.. Bizi kırıyorlar. İnsaf, merhamet

edin!. Eyvah gittik!.» diye bağrışıp yakalarını yırtarlar, saçlarını yolarlardı. Diğer taraftan üç - beş erkek yanlarında bir Bulgar zabıtasiyle gelip, «Aman komşular yazıktır, bizi kırıyorlar. Yalvarırız merhamet ediniz, geliniz bizi kurtarınız!» sözleri ve kanlı göz yaşıyla yalvarırlardı. İnsafsız mel'unlar ise söğerek ve iterek sopalarla kovarlar, nadiren de yanlarına zaptiye namında bir - iki hâin katarak evlerine iade ederlerdi. Bu çapulcular da gidip bir kaç kuruş ayak teri alarak ve «Biz onları bulup terbiye ederiz!..» diyerek savuşurlardı. Bunlar çekilince yine o hızla kapıya hücum ederlerdi... Rusun istilâsında civar köyler Müslüman ahalisi kasabaya iltica eylemiş hududa yakın bulunanlar da Edirne ve Hasköy taraflarına kaçmışlardı. Bir takım kalabalık, oldukları yerlerde ve Bulgar köylerinde tutulup kalmışlardı. Bunların ekserisi yok edildi!.. Hatta **Deli Hüseyin** oğlu **Süleyman Cudi Efendi** âilesiyle köyde tutulup yetmiş yaşını mütecaviz babası koru içinde yok edilmiş, haremiyle kendisini ve iki masumunu kasabaya getirmişlerdir. Bunun başında Bulgar kalpağı, âilesinin sırtında Bulgar karısı fistanı olarak açık saçık pejmurde bir vaziyetteydiler. Altı yaşlarındaki bir masûmu önlerinde yürür ve bir buçuk yaşında bulunan diğerini ise annesi sırtında götürürdü. Bîçare genç kadın, eşrafdan ve şehrin ileri gelenlerinden olduğundan kemal-i hicabından gömgök tere batmış ve mosmor kesilmiş yer yarılsa yere geçecek surette bulunmuştu. Etrafını elli kadar Bulgar sarmış, ellerinde bıçaklarla tehdit ve tahkir ile hükûmete getirdiler. Bu hal üzerine bir müddet meydanda ayakta tuttuktan sonra, çocuklariyle kadını evine, kendisini hapse gönderdiler. Bir gece kaatil hapishanesinde tutup ferdası günü salıverdiler. **Hurşit oğlu Mehmet Ağa,** dahi haremiyle Arabacı Köyünde tutulmuş defaatle boğazlanmak için yere yatırılmışken bir mâni zuhuriyle kurtulmuş ve nihayet bazı Bul-

garların delâletiyle kasabaya gelebilmişlerdir. Enişte Köylü **Ömer Efendi**'yi dahi Orakçı Bulgarları Bulgar kıyafetinde kasabaya getirdiler. Mezkûr **Süleyman Efendi**'ye «Köye gitme, ortalık fenalaştı, bâri aileni götürme!.» denilmişken nasihat dinlemeyip ters cevap vermiş ve yukarda zikrolunan Karaçur fesadında ve daha sonra Edirne'ye muhacerette Müftü Efendi ve eşraf haklarında gayri vâki isnatlar ve garezkârlıklariyle umumî nefreti celbetmişdi. Bazı Moskof askeri ve intikamcı Bulgar serserileri, karakola geldiklerinde Kars, Erzurum ile Vidin, Varna Ruscuk ve Sofya'nın Rus eline geçtiğini ve kimi de Şumnu, İslimiye ve Filibe'nin alındığını üç gün sonra Moskof Ordusunun Edirne üzerine hareket edeceğini söylemekteydiler. Hatta mahut yüzbaşı bir gün bunları anlatarak: «Canım sizin asker nereye gitmiş, Jistovi'den geçeli karşımıza bir tek nefer çıkmadı. Nereye geldikse hep teslim hep teslim... Henüz lâyıkiyle kavga edemedik. Yoksa sizin asker başka taraftan bizim ülkeye mi girdi?» Gibi alaylı sözler söylemişti. Onun bu sözleri vak'alar teyid eder gibi göründüğünden, üzüntümüz çoğalıp selamet ve kurtuluş ümidlerimiz mahvolmakta idi. Temmuzun 17 nci Cumartesi günü Hükümet Konağı ve civarı ve duvar üstleri Bulgar haşaratiyle ve avlu içi suvari kazaklarıyla doldu. Kazaklar bazan da ellerindeki tüfeklerle bizlere nişan almakda ve asılacağımızı ima ederek ip göstermekte idiler. Öbür tarafda Bulgarların dahi destelerle ipleri meydana dökerek uçlarını ilmik yaptıkları görülüyor. Bu da bir iyi alâmet sayılmıyordu. Arkadaşlarımızdan **Ömer Ağa**, ipleri sayıp adedimize müsavi görünce; «İşte efendiler, beyler bizi asmağa ip hazırlıyorlar vade bugüne kadar imiş!. Beyim al şunu Kâmilciğime ver!.» dedi ve ağlıyarak boynundan saatı çıkarıp efendi zadesi **Arif Bey**'e uzattı. Yanında oturan sabık Rusumat Memuru **Rıza Bey**'e hafakanlar bastığından zavallı

adam düşüp bayıldı. Hepimize bir titreme arız oldu. Nöbetçilere ve bazı muteber Bulgarlara; «Korktu, ölüyor!. Aman su getiriniz, hekim çağırınız!.» denildi. «Hekim yok» cevabıyla bir desti su getirdiler. Su getiren Bulgar da vâkıa korkulacak şey demesiyle bir kat daha bizi korku sardı. Yüzüne göğsüne soğuk su vurduk. Elleri ve ayakları yıkanarak bir zaman sonra bîçâre kendisine gelebildi. Nefes almağa başladı. Hakikaten hepimizin nefesleri daralmış, oldukça korkmuştuk. Hemen abdest alıp cümleten duâya başladık. Bunun üzerine mahpus zaptiyeleri ve esir düşen onbeş kadar askeri dörder dörder sıra edip bağlamaya başladılar. Heyecanımız sükûnet buldu. Bîçareler de esir sıfatiyle sürülüp gittiler!.

Zikrolunan askerler, Kızanlık ve Şıpka muharebelerinde bozulan askerlerden yol bilmemezlikle dağlara ve ekinliğe firaren sığınmışlarsa da açlıktan nâçar kalarak Bulgar köylerine iltica etmekle tutulup Hükümete teslim olunmuşlardı. Hükümette bulunan genç Bulgarlar getirenlere «Niçin bunları öldürmeyip getiriyorsunuz» diye tekdir ettikleri kemal-i teaccüple işitiliyordu. Bak şu, şayan-ı merhamet ve medenî muameleye lâyık sayılan vahşî gospodinlere!. Bunlara benzer denî, nankör kanlı bir millet tasavvur olunamaz. İslâma o vakit ettikleri vahşetleri şimdi takbih ve itiraf ediyorlar. «Bunlar behemehal bizim yanımıza kalmaz, Allah bizi terbiye eder,» diyerek milletlerine buğz ve nefret edenler görülüyor. **Felâğnetullahi alezzalîmîn..»** [361]

Hüseyin Raci Efendi bundan sonra askerî bir taktik ve mecburiyetle Eski Zağradaki askerlerin ayrılmalarını ve buna ait telaş ve hareketleri hikâye ettikten sonra:

---

[361] Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 45-53

«Rus askerleri tamamen Yeni Zağra cihetine gittiler. Ancak yirmi kadar suvariyle eğri boyunlu Miralay kaldı. Bulgar zabıtaları da esir olarak askerleri ve zaptiyeleri evvelki gün kızanlığı sevk eylediklerinden kasaba tenha kalmış, şehrin muhafazası fırıncı ve çapacı yerli miskin ve köylü çiftçi Bulgarlara bırakılmıştı. Bu sebepten Müslümanlar o gece taarruzdan salim kalmışlardı!. Bu pazar sabahı Bulgarların kudurmuşcasına Müslümanlara saldırdıkları ve haylice Müslümanı yok ettikleri sırada beldenin eski ve ileri gelen kimselerinden Eski Telgraf Müdürü **Eyüp Sabri Efendi**'nin merhum kayınpederi nin konağıyla karşısındaki **Kadızâde Mehmet Ağa** Konağının kapılarını açtırarak Bulgar vahşilerinin hücumlarından canlarını kurtarmak için sığınacak yer arayan beş yüz kadar çocuk, kadın ve aceze ve bîçareleri içeriye almış, muhafazaları için cesaret göstermiş idi. Civar komşulardan **Ateşoğlu Hacı Salih Ağa** da canını kurtarmak maksadıyla bu konak kapısından içeri girerken **Yanko** oğullarından bir sefih Bulgar arkasından tabanca ile ateş etmiş ve derhal hükümete koşup «**Durmuş Bey**'in konağında bana silâh attılar,» diye feryat eylemesinden yağmacı bir sürü Bulgarla gelip Konak kapısını kırmağa ve «kapıyı açın!» diye zorlamağa başlamışlardır. Kapının bir tahtasını kırıp tüfeği sokarak «teslim olunuz!» yaygarasiyle tehditleri attırmışlar. İçeride bulunan âcizler ve çocuklar can havliyle feryat ve figanı göğe yükseldiklerinde **Eyüp Sabri Efendi**, tam bir cesaret ve metanetle «Hükûmetten bir zabit gelmedikçe size ben kapı açmam,» demesi ve ısrar etmesi üzerine hükümetten bir zabit gelir ve **Eyüp Sabri Efendi** de eliyle kapıyı açar ve hakiki durumu söyler. **Hacı Salih Ağa** da «İşte bana silâh atan Bulgar budur, silâha bakınız,» demesiyle o zabit de Bulgarın silâhını muayene eyledikte hakikat meydana çıkar. O kalabalık da defolur gider. **Eyüp Efendi** de «Müslümanlar si-

lâh attı, atıyor tezviratıyla bîçâreler asılıyor! Bakınız silah atan kimlerdir! Emniyetimiz kalmadı, muhafazamıza hükümetten zaptiye isterim!» diye ısrar etmesinden dolayı kapı önüne iki nöbetçi tayin ettirmiş, ve bu veçhile o kadar ehli İslâmı vak'asız selâmete çıkarmıştır. Silâh atan mezkûr Bulgar delikanlısını da o gün arkadaşıyla Hükûmette güya dövmüşler ve terbiye eylemişler. Şöyle ki onlar birer birer yere yatırılıp bize karşı bir Bulgar deyneği nümayişiyle kaldırılıp o suretle vurur o rezil de acı acı bağırırdı. Sonra da kalkar gülerek giderdi.

Aynı gün saat 8 sularında Yeni Zağra cihetinden top sedası işitilmeye ve «Çarpan tarafından Osmanlı askeri!» sesi Bulgarlardan duyulmağa başladı. Saat 10 suları Hükümetteki memur Bulgar ileri gelenlerinde bir telâş hissolunmaya başladı.» [362]

Hüseyin Raci Efendi bundan sonra askerin çekilişi sırasında şehirde cereyan eden bazı vukuatı hikâye ederek diyor ki:

«Gece saat 2 hengâmı, şehrin kenarında iki silâh atıldı. Hükûmet içi de karıştı. Bir kaç süvari silâh atılan tarafa gittiler. Sair geceler gibi kasaba içinde, yaygara ve gürültü işitilmiyordu. Saat 5 sularında mahut Miralay bir kaç süvariyle ve telâşla gelerek avludaki Bulgarlara iri iri sözler söyledi. Bulgarca anlayanlarımız: «Eğer bir patırdı olursa, evvelâ buradaki Türkleri vurunuz!» emrini verdi dediler... Gerçi bizi yok etmeğe onlar hazır ise de, Hafız-ı Hakiki olan Cenab-ı Hak izin vermiyordu. Pazartesi sabahı bütün papazlar Hükûmete getirilip verilen talimat gereğince bilcümle Bulgarlar silâhlandırılarak kasabanın önüne ve ovaya indirildi. Yeni Zağra cihetinden ise top sedası eksik değildi. Bir taraftan mühimmat arabaları âkibetin kötülüğünü hisseden Bulgar

---

362 Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 54-55

— The Illustrated London News, April 6. 1875 P. 3 —

KURTLA KUZUNUN KARŞILAŞMASI

Kazaya uğramış bir göçmen grupuna Moskof cellâtlarının yaklaşmaları...

ileri gelenleri, telaş ve süratla Kızanlık semtine gitmekteydiler. Azgın Bulgarlar da kuduz canavarvârî İslâm Mahallerine saldırıp onar - onbeşer Müslümanı birden evlerinden kaldırarak kollarını bağlayıp Kasaba kenarında küskülerle, bıçaklarla gaddârâne yok etmekteydiler. «Sokaklara çıkılmasın öldürürüz!» demelerinden şikayete kimse gelemez oldu. Öğle zamanı **Emin Paşa'**nın avlusuna hayasız iki zabit girmiş ve edepsiz bir tavır almış olmalarından dolayı **Emin Paşa**'nın oğlu **Şevket Bey,** düşüp bayılmış. Keyfiyeti haber vermek ve şikâyette bulunmak için bir Bulgar zaptiyesiyle iki hizmetçisi ağlaşarak hükümete geldiler. Zabıta kolağası, telaş ve nümayişle birkaç nefer alıp acele gidecek olduysa da güya atına gem vururken atı kaçırıp tutmak bahanesiyle hayli oyalandı. Böyle yarım saat vakit geçirdikten ve o habis de maksatlarına nâil olamıyarak yıkılıp gittikten sonra imdada gitti. Bunu müteakip Debbağhâne Mahallesinden ve hapishane arkadaşlarımızdan Debbağ **Hacı Hafız Halil Efendi**'nin oğlu **Hafız Mustafa Efendi** geldi. Üstünü yırtarak ve kendisini yerden yere vurarak; «Komşular bizim mahallede sağ ve salim insan bırakmadılar, cümlesini sıradan vurup öldürüyorlar! İnsaf ediniz, bu insanlara acıyıp o zalimlerden kurtarınız!» feryadını kopardı. Onun bu müthiş bağırması Bulgarları da telâşa düşürdü. Çabuk onu susturdular ve içeri alıp bazı istintaktan sonra bizim yanımıza koydular. Konuşturmadıklarından dışarının halini öğrenmek için işaretle biraz haber almak mümkün olabilirdi. Az sonra da ne hikmete mebni ise onu evine gönderdiler.

Ruslar, Balkana tecavüz etmekte iken, memuriyet yerlerini terk etmemeleri hakkında Balkan havalesindeki memurlara telgrafla emir verildiği halde Çarpan Kaymakamı, istifasının kabulünü beklemiyerek firar eylemiş ve yeni Zağra Kaymakamı da gitmiştir. Kızanlık alındı-

ğı esnada Çarpan Kaymakamlığı Çarpanlı meşhur **Sait Ağa**'ya ve Yeni Zağra kaymakamlığı da muvakkaten Zağralı **Emin Paşa**'ya verildi. **Emin Paşa** özür diliyerek kabul etmediyse de **Sait Ağa** bu hizmeti teahhüt eylemiştir. Eski Zağra istilâ olunarak yağmacı Bulgarların Kazak kıyafetinde Çarpan köyleriyle çiftliklerini yağmalayıp yakmalarından ve Çarpan Müslüman ahalisinin de göç etmek hususunda ittifak edememeleri ve gidecek olanları da baldırı çıplakların bırakmamalarından dolayı **Sait Ağa**, memleketi muhafaza için Hasköy tarafına ilân ile etraftan sekiz yüz başıbozuk toplamış ve ahaliyi de silâhlandırmıştır. Atlıların hayvanları için kendi malından ve mevcut âşâr emvalinden Hükümet meydanına arpa yığdırıp istediği kadar alıp hayvanlarını beslerdi. Bulgarlar zahiri bir surette Müslümanlarla hareket etmekte ise de Zağraya Rusların daima postaları ve adamları gelip gitmesinden dolayı onların kuvvetini bildiğinden harben gelmelerinden ise, davet edip sulhen memlekete girmelerinin her cihetten hayırlı olacağını müslüman ahalinin zayıf rey sahibi olanlarına bildirerek kasabayı o suretle teslime gayret ederlerdi.» [363]

Bundan sonra Zağra-i Atik'in Osmanlı - Türk Askerleri tarafından geri alınışına müteallik vak'aları teferruatlı bir surette nakleden hatırat sahibi, bu birinci işgal devrinde Zağrada cereyan eden Moskof - Bulgar müşterek mezalimini şu satırlarla anlatmaktadır:

«Bulgar Mezâlimi:

Eski Zağra Kasabasında Bükülmek Köyü Müslüman ahalisinden iki yüz on iki kişi katlolundu. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Zahire Tüccarı **Yanko** (Bu **Yanko**

---

[363] Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 56-58

— Illustrirte Zeitung (Leipzig), I September 1877 Nu: 1783 —
Mezarlar bile Moskof - Bulgar müşterek mezaliminden kurtulamadı. Köstence yakınında bir köy camii ile bitişiğindeki mezarlıkların tahribi.

adındaki habis sonradan **Rauf Paşa**'nın Edirne Valiliğinde polis tayin edilmişti. Hâinin böyle bir memuriyette kullanılması ne büyük bir gaflet eseridir!.) adındaki habis Zağra'nın istilâsından sonra kendisine Rus polisi süsü vererek arkasına aldığı yağmacı ve intikamcı Bulgar haşaratıyla Müslümanları mahvetmeğe çıkıp Bükülmek Köyüne geldiğinde Bulgarlar, Müslümanları köyün aşağı kısmında **Yanko**'nun karşısına çıkarmışlar!... **Yanko,** bunları bazan tekdir ve tehdit ederek iade ve Bulgarlara verdiği talimatla yüz iki kişisini seçip samanlığa ve yüz on kişisini de cami ve mektebe hapsetmiş. Üç gün mahpus tutulduktan sonra dördüncü günü samanlığın etrafına çalı çırpı yığılarak gaz dökülmüş. Müslümanlar durumu anlamakla derhal samanlık kapısını zorla açarak dışarıya hücum ederlerse de samanlığın etrafını sarmış olan silâhlı beş yüz nefer Bulgar âsileri bunlara ateş ettiklerinden bir kaçı öldürülüp bir haylisi de yaralanmış. Yaralılarla, dışarı çıkanları zorla samanlığa doldurup her taraftan ateş vermişler. Bîçâreler ağlayıp sızlıyarak birbirlerine sarılıp helallaşarak cayır cayır yanmışlar!. Mel'unlar da çalgı çalarak hora teper ve «kebap pişiriyoruz!.» sözleriyle gülerlerdi. Bu mazlumlardan altı kişi duman içinde arkadan bir delik açıp dışarıya atılarak kaçmaya teşebbüs ettiklerinde, Bulgarlar arkalarından kurşun yağdırmışlar. İkisi yaralı düşüp kafaları kesilmiş ve dört kişi de yaralı olarak kaçmaya muvaffak olmuşlardır. Bu firarî yaralılar bir gün sonra güçlükle Zağra'ya vasıl olduklarında içlerinden **Ahmet** isimli bir delikanlı muavenet ümidiyle Yeni Zağra Kumandanı **Rauf Paşa**'ya yaralı ve halsiz olarak çıkmış ve ağlayarak maruz kaldığı zulmü anlatmış. Ancak Paşa, bu bîçâre mazlumu itham ve tekdir ile yarasını pansuman ettirmeyip arkadaşlarıyle hapis ve tevkif ettirmiştir. Yarab ne vicdan ve ne hamiyyet!. Evvelce Radne'de Bulgar yaralılarına bir altın

ihsan eder de böyle dindar mazlumu haksız yere tevkif ve hapseder!.

Beş altı gün sonra adı geçen şahsın, askerle **Eski Zağra** üzerine hareketini takiben, düşmanın Yeni Zağra'yı istilâsında zavallılar kapıyı kırıp bozulan askerle Edirne istikametinde kaçtıklarını bu **Ahmet** nakil ve arkadaşları tasdik eylemişlerdir. **Rauf Paşa**, düşmanların bu derece vahşetlerini galiba ümid etmiyormuş!.

Cami ve mektebe hapsedilen erkeklerle kadın ve çocuklardan yüz on kişi de türlü işkencelerle imha edildiler. Hızır Bey, Gölbe, Canbaz Urun v.s. köylerinin Müslüman ahalisi hep katledildi. Hızır Bey köyünde Hatip **Hacı Hafız** isimli bir zat-ı muhterem kızları ve hanımıyla şehit edildi. **Hacı Ali'**yi kendi çobanları gazla sakalından tutuşturup yaktılar. Cevranlı Köyünde yetmiş iki kişi bir bahçe içinde kolları bağlı olarak hep birlikde katledildiler. Kavak Köyünde ana babasının gözü önünde hayatına kastedilmek istenilen Rüştiye Talebelerinden **İbiş** isimli bir çocuğu, daha sonra bir insaflı Bulgar kaçırdığından bu çocuk kemal-i müşkülâtla kasabaya gelebilmiştir. Kaatillerden birisi Zağra'nın geri alınışında ele geçirilip cezasını buldu. **İbiş** ise halâ hayattadır. *

---

* Eyüp Sultan'da İskele Kıraathanesi kiracısı olan **İbiş Ağa** vak'ayı şu suretle anlatmaktadır:

«Ana baba ve akrabalarımla köyde bulunuyorduk. Kavaklı ve civar köylerden altı yüzü aşkın Bulgar hazelesi köyümüzün etrafını sardılar. Bütün erkekleri ve dokuz yaşında olduğum halde beni ve benim gibileri tamamen köyün ortasındaki çeşmenin başına toplayıp erkeklerin kollarını iplerle bağlamağa başladılar. İnsaflı görünen bir Bulgar: «Bu çocukları ne yapacaksınız? Bunları salıverin» dedi. Bunun üzerine beni ve benim gibi küçük çocukları serbest bıraktılar.

Oradan kurtulunca çiftliğimizdeki ağaçlardan bir ağaca çıkıp durumu merak ve endişe ile takibe başladım. Bîçâre babamı, akrabalarımı vesair Müslümanları kolları bağlı oldukları halde,

Cilkova Köylü **Topal Dobra** isimli bir habis dokuz masum askeri, bâkire kızcağızların ırzlarına geçerek üç tanesini koru içersinde katleylediği gibi Hızır Bey Köyünde de bir hayli Müslüman katletmiştir. Bu kızların ikisi Canbaz Urun Köylü **Uzun Rüstem**'in kızlarıdır. Neal Dökenli **Mustafa**'nın hanımı **Zehra** ile biri iki, diğeri dört yaşlarında iki masum çocuğunu adı geçen köyden **Koçu** isimli eşkiya öldürmüştür. Zikrolunan köylerde Müslümanların öldürülmesinin ispatı için Doğu Rumeli idaresinde, sancak mahkemesinde Bulgarlar birer birer ikrar ve ispat ettikleri zabıt defterlerinde kayıtlıdır. Bu fenalıkları yapanların ekserisi cezalarını görmüştür. Birer iğrenç hastalığa tutularak hor ve hakir ölmüşlerdir. **Karakaş**

---

kurşun, bıçak sopa ile işkencelerle öldürdüler. Vak'anın dehşeti hâlâ gözümün önündedir. Cesedler kıptilere taşıtılıp kerpiç kuyusuna attırıldı. Bu fâcia akşam ezanına yakın bir anda icra edildi. Vak'anın dehşetinden fenalaşmışım ki; ağaçtan inerken düştüm. Geceyi anamın yanında geçirdim. Ancak ertesi günü eşkiya tekrar köye gelerek kadınlar ve çocukları katletmeye başladılar. Bu esnada **Dragan** isimli bir Bulgarın karısı beni bir fıçı içine gizledi. Katledilen kadın ve çocukların, anamın canhıraş feryat ve figanlarını fıçı içinde dinliyordum. İlâhi! Ne acıklı günler idi!... Fıçı içinde kalbimi, bütün varlığımı kemirici, ezici müthiş saatler geçtiğinden ve artık feryad ve iniltilerin arkası kesildikten sonra **Dragan** beni fıçıdan çıkardı ve koruya kaçıp orada saklanmamı söyledi. Bir miktar ekmekle koruya gittim. Dört gün ve gece orada aç ve bilâç kaldım. Bilâhare **Rauf Paşa**'nın Cevranlı korusunda harp ettiği esnada, işittiğim top seslerine doğru ilerledim. Ancak dere içinde Kazakların eline düştüm. Bunlar beni kumandanlarının yanına çıkardılar. Bana hitaben Bulgarca: «Babanı, ananı kesmişler, kimsen kalmamış, benimle gel seni evlât edeyim; şöyle olursun böyle olursun...» demiş. **İbiş** de: «Eski Zağra'da büyük annem var. Eğer o da sağ değilse gelirim» diyerek General **Gorko**'nun yanına verdiği iki **Tatar** askerle Eski Zağra'ya getirilmiş, büyük validesine teslim edilmiştir. Hatta Tatarlar: «Bu gece de sabrediniz yarın **Süleyman Paşa** geliyor» diye müjdede bulunarak ve helâllaşarak veda edip gitmişlerdir.

— Illustrirte Zeitung (Lepzig) 17 November 1877 Nu: 1794 —

ÖLÜM YOLCULUĞU!..

Moskof ve Bulgar esiri zavallı Türk köylüleri, Tırnovo civarında katiiam edilmek üzere dağlara götürülürlerken...

isimli bir Müslüman kasabı, üç sene sonra hamamda ayağı kayıp kafası patlıyark öldü. Bir diğeri de iğrenç yaralarla virâneliklerde bağıra bağıra geberdi. Yukarda zikredilen Çilkovalı **Topal Dobra** da dokuz sene sonra mezkûr köyde meyhane önünde gündüzleyin bir kuduz kurt tarafından yere yıkılarak yaralandıktan bir kaç gün sonra kuduz illetine tutulup fena halde ölüp gitti.

Eski Camii Şerif minaresini yıkan bir diğer habis da yine böylece murdar yaralar çıkarıp kimse bakmadığından harabeliklerde şişip kahroldu. Zîfetoğlu Camii Şerifi minaresini yıkan alçak, minare şerefesinde çalgı çalarken yere düşüp öldü. Pek çoğu da muharebede telef oldular. Ve geri kalanlar da hep bu gibi felâketlerle yok olmaktadırlar. İstilâ hengâmında Debbağhane Mahallesinden Güllepdan oğlunun derisini demirci Bulgarlar, dipdiri yüzmüşlerdir!. Bîçarenin başının derisi omuzlarına indiği sırada iki tarafına başını sallandığını gören **Sağır Edibe** adındaki kadın nakleyliyor. **Süleyman Paşa**, kasabaya girmekte iken bozulan Bulgarlar, Tekke ve Debbağhane Mahallerindeki İslâm evlerine dolarak bulduklarını öldürdükleri sırada bir kurtuluş yeri arayan ve mecburen sokağa çıkan on iki kadını Bulgarlar, iki bölük ederek ferâcesiz götürmeğe kalkıştıklarında, geceleri örtünürüz diyerek ferâcelerini koltuklarına alarak karanlık yoluna sürüp götürürler ve arkalarına baktırmazlar, bunların birinin kucağında bir süt kuzusu masumcuğu bulunup sür'atle gittiklerinden annesi çaresiz kalarak masumu yere bırakmış. Bulgarların birisi merhamet mi etmiş nedir, masumu alıp bir müddet taşıyarak yine annesine vermiş Kemer Köprü adındaki yere vardıklarında Bulgarlar kendi canlarının derdine düşerek kadınlara: «Siz şurada dere içersinde saklanınız. Biz gelir sizi alırız.» diyerek onları terk ile kendileri kaçtılar. Çalılıklar arkasında saklanarak biraz sonra İslâm askerleri oralara geldiklerinde onları

Süleyman Paşa'ya götürmüşler o da evlerine göndermiştir. Diğer kadınlar ise Beş Pınarlar isimli yerde bırakılmış ve onlar da o suretle evlerine götürülmüştür.

Eski Zağranın geri alınmasına kadar Kızanlık ve Kazasında katliam o kadar yaygın değildi. Zağradan firar edenler, takibattan emin olunca derhal Zağra intikamını almağa teşebbüs ettiler. Yağmaya koyuldular ve her nevi vahşeti icra ettiler. Evet, Bulgarlar evvelce Komite vak'asında gösterdikleri canavarvâri barbarlıkların birkaç mislini bu kere Kızanlık ve Kazasında icra ettiler ki, engizisyondan aşağı değildir. «Siz cepken giymeyi seversiniz!.» diye delikanlıların cepkenvâri kollarını ve pazularını yüzdüler. «Artık yoruldun, bir sigara iç!» diyerek tenasül âletini kesip ağzına soktular. İçki âlemlerine kolları bağlı bir sürü Müslümanı götürerek hangisi semiz diye koyun yoklar gibi hareket ile her tarafı sıkıp yokladıktan sonra koldan ve buttan külbastılık kestiler! Diri diri şişlere saplayıp ateşte kebap ettiler, ateşlere attılar! **Sütçünün Hafızı** ismiyle mâruf ulema ve müderrislerden bir zatın göğsünde ateş yakıp ölümüne sebep oldular. Ellerine geçen bâkire kızları, genç kadınları üryan ve zelîl bir halde sokaklarda dolaştırıp rezil ettikten sonra, birçok hazele çirkin tecavüzlerini icra ederek ölüm derecesine gelmiş olan biçarenin ....na bir de kazık sokup öldürdüler. Müflis Köyü Papazı, genç bir kadının memelerini keserek kanıyla ellerini yıkadığından sonradan ele geçtiğinde ikrarına binaen cezaya çarptırıldı.

Bunların cümlesi Bulgarların ikrarı ve görülen cenazelerin durumlarıyle ispat edilmişti. Müflis ve İşve Köylerinden yirmi sekiz kadar erkek, çocuk ve kadın Balkanda feci surette öldürüldükten sonra cenazeleri bulundu. Yukarı Vayil tabir olunan köylerden Umurcili, Hasköycek, Beyazıtlı, Fiçareli, Saltıklar, Şükürelili vesâireden ahaliyi angarye namıyla yüz seksen araba ile Şip-

kaya toplayıp üç gün tevkif ederek evvelâ, Müslümanların kendilerine, mezarları demek olan bir büyük kuyu kazdırdıktan sonra, cümlesini katl ile o kuyuya doldurdular!. Mezkûr kuyu Şıpka Köyünün doğu tarafındaki iki evin arasındadır. Tepede Şıpka istihkâmlarının civarında orman içinde on iki Müslümanı da ateşte yaktılar. Birtakım aileleri de kapılara çivileyerek evleriyle beraber yaktılar. Yukarı Sarıhanlı köyünden yüz altmış kişiyi köy kenarında «Buraya bir İslâm mezarlığı yapacağız!» diyerek tamamını öldürüp oraya gömdüler. Fakat bunlardan biri gömülmezden önce yarası hafif olduğundan gece vakti sürünerek civarda bir Müslümanın evine sığınıp kurtulmuştu. Aşağı Sarıhanlı'dan da yetmiş kişi katlolunmuştu. Osmanlı askerleri Şıpka'da iken İngiltere'nin Edirne Konsolosu mösyö **Belünet**, mezkûr yerleri gezip beraberindeki gazete muhabirlerine göstermiştir... Oğlan Hazar isimli Köyde yalnız bir kuyudan yetmiş beş cenaze bulunup çıkarılmıştır. Diğer birinden otuz beş cenaze çıkarılarak küsüru terk edilmiştir.

Masum çocuklar analarına yastık yapılarak birlikde öldürüldü. Bu kabilden iki çocuğuyla katledilen bir kadının altı yaşlarında bir kız çocuğu, fırın içinde saklanıp kurtulmuş, diğer dört yaşında bulunan kız çocuğu ise başından yaralı bırakılıp yavrucağın aklı başına geldiğinde kalkıp anasını hayatta zannederek testiyle su götürüp «...İç ana!..» diye ağzına su akıtırmış!. Birinci defa Kızanlık ahalisini kurtarmağa giden askerlerin o civara geldiğinde üç gün yaralı kalan ve yarası kurtlanmış olan o masumcuğu bir asker alıp kurtardığı gibi diğeri de bir hafta sonra ikinci bir defa gelen askerlerle Hâyyın Köyü, Ordusuna çıkarılmıştı. Bu ikinci kız halen hayattadır.

Üfülhanlı Köyünde yüz kırk Müslüman bir göl kenarında bir günde katledilip mezkûr göle atılmıştır! Os-

manlı Askeri Hayyin Köyünde iken, bunlar ecnebî gazete muhabirlerine gösterilerek gazetelerin dahi hadiseyi ilân etmesi temin edilmiştir. Müflis Köyünde yüzde kırk Müslüman ancak kurtulabilmiştir ki, bunlar kasabada bulunmayanlardır. Evvelce yazıldığı gibi bunlardan birçok çocuk ve kadın İsve Balkanında katledildiler. Kozluca, Kışla, Çanakçı köylerinde de pek çok bîçare Müslüman öldürülmüştür.

Bulgarların İslâm vatandaşları haklarında revâ gördükleri mezâlimin burada ancak pek azı yazılabilmiştir. Kırım Muharebesinden beri, Genç Bulgarların zihin ve fikirlerine yerleştirilen taassup, düşmanlık neticesi olarak Rus, Sırp, Ulah askeri her nereye ayak basıp girdi ise oranın Bulgarları kudurmuş bir surette etrafa dehşet salan bir canavara dönmüşlerdi. Nice seneler ekmek ve niğmetleriyle beslendikleri efendilerini yaktılar, öldürdüler! Veli-i nimetleri, komşularına etmedikleri kalmadı. Zikrolunan Kızanlık ve Zağra faciaları sairlerine bir nümune telâkki olunmalıdır. Hele Karlovada bir Bulgar Papazının âyin icra ettiği gün, bir demet gül çıkararak cemaatına hitaben: «Bunlar Müslüman çocukların kanlariyle sulanmış kilise bahçesindeki bir gülün kırmızı çiçeğidir» diye cemaatı takdise davet etmesi, kıyamete kadar unutulmaz bir vahşet ve mel'anettir. **Süleyman Paşa**, henüz Balkandayken bu papazın bu derece mel'âneti haber alınarak Filibede Divanı Harpte tahkik olunarak cezâlandırılmıştı.

Avrupanın, Hayvanları Himaye Cemiyetlerine sual ederiz ki; yabanî canavardan daha aşağı bu Bulgar vahşilerini hangi hayvan nev'inden addederek himayelerine alıyorlar. Bunları hangi vicdan ve yürekle şayan-ı himaye ve merhamet buluyorlar?!..» [364]

---

[364] Hüseyin RACİ, a.g.e. sh. 92-99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİZLİ RUS VESİKALARIYLA TÜRKİYE'YE KARŞI TARİHÎ MOSKOF EMELLERİ

A — ÇARLIK DEVRİ

Çarlık Rusya'sının gerek Türkiye Türklüğü ve gerekse dış Türklere karşı nasıl canhıraş bir düşmanlık politikası takip ettiğini belirtmeye çalıştık. Fakat Moskof'un Türk - İslâm varlığını yok etmek maksadına bağlı olan işgal ve istilâ plânlarının bir de, nihaî hedeflerini gösteren gizli bir diplomatik faaliyeti vardır. Bu faaliyete ait dosyalar, Bolşevik İhtilâlini müteakip Çarlık Devrini kötülemeye yarayacağı düşüncesiyle **Lenin** ve arkadaşları tarafından resmen neşredilmiştir. Çarların bütün Dünyaya karşı ne derecede «Emperyalist» emeller taşıdıklarını göstermek isteyen ilk Rus komünistleri, kendileri de az sonra ayni yola dökülecekleri halde, o gün için antiemperyalist gözükmek mecburiyetleri dolayısıyle Rus Hariciye Nezaretindeki bütün gizli dosyaları neşredip âleme ilân ettiler. Bu dosyaların en mühimlerinden biri de Eski Hariciye Evrak Müdür Muavini **N. A. Bazili** tarafından «Türkiye Asyası'nın Taksimi» adıyle adlandırılmış olanıydı. Bu dosya münderieatı, alâkalı diğer dosyalardaki Türkiye'ye ait vesaikle de zenginleştirilerek **E.E. Adamof**'un reisliği altında bir heyet ta-

rafından tasnif edilip 1924 yılında «Rusya Şuralar Birliği Cumhuriyeti Hariciye Halk Komiserliği» nce neşredilmiştir. Bu eseri kurmay yarbaylardan **Hüseyin Rahmi Bey** «Anadolu'nun Taksimi» adıyle dilimize çevirmiştir. [365]

Çarlık devrinin Türkiye'ye karşı beslediği korkunç tahrip ve imha planlarını ifşa eden bu eserde yer alan sayısız rapordan misal kabilinden bir kaç tanesini hiç bir mülâhaza eklemeden dikkatlerinize takdim ediyoruz:

Rus Başvekili ve Hariciye Vekili B.V. Şetormer'den Paris ve Londra Büyük Elçileri A.B. İzwolski ve Graf A.K. Benkendorf'a
Telgraf

Numara 5865 6 Eylül 1916

Numara 2. Büyük Britanya Fransa ve Rusya Hükümetleri arasında Doğuya ait vukû bulan müzakereler esnasında aşağıda görülecek hususlar kararlaştırılmıştır:

1 — İstanbul şehriyle Boğaziçi, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın Batı Sahilleri'nin ve «Medya - İynos» hattına kadar Güney Trakya'nın ve Boğaziçi ile Sakarya nehri ve İzmit Körfezi sahillerinde tayin edilecek bir nokta arasında kalacak, Asya sahil mıntıkası kısmının ve keza Marmara Denizi adalarıyla İmros ve Tenedos Adalarının Rusya hükümetine verilmesi hususuna İngiltere ve Fransa hükümetleri hiç itiraz ileri sürmezler.

2 — Bir Arap reisinin idaresi altında bir Arap Hükümetinin veyahut Birleşik Arap Hükümetlerinin teşkilini, Fransa, İngiltere ve Rusya Hükümetleri tanımaya ve

---

[365] Hüseyin Rahmi (APAK), Anadolu'nun Taksimi, İstanbul 1926

hatta korumaya hazırdırlar. İngiltere Hükümeti iktisadî teşebbüsler ve mahallî ikrazat yapmak hakkına malik olacak ve Arapların arzusuna uygun olarak memleket için münasip görülecek tarzda doğrudan doğruya veya bilvasıta bir hükümet teşkili veyahut işgal hakkına sahip olacaktır. Filistin'e gelince; burada beynelmilel bir hükümet teşkil edilecek ve bunun teşkili bilâhere tayin edilecek, fakat şu şartlar ki, Mukaddes Arazide bulunan bilumum Hristiyan müeseseleri eski hukuk ve imtiyazlarını muhafaza edeceklerdir.

3 — Rusya, Karadeniz sahilinde ve Trabzon'un Batısında tayin edilecek bir noktaya kadar olan mıntıkayı, keza Van ve Bitlisin Cenubuna doğru Muş, Siirt, Fırat Vadisi «Cezire-i İbni Ömer,» «İmadiye»ye hakim sıradağlar arasında kalan «Kürdistan» arazisini ve yine Merağaver mıntıkasını ilhak edecektir.

Fransa, Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin, Harput ile hudutlandırılan araziyi ve Suriye-Kilikya'yı işgal edecektir. İngiltere'ye, Irak'ın Güney kısmı ve Hayfa ve Akra limanları verilecektir.

Yukarda bahsi geçen bilumum maddeleri Krallık Hükümetine tebliğ ve iş'ar eden büyük elçi.... kendi hükümetinin emri ile şu keyfiyeti bildirmekle şeref duyar ki 26 Nisan 1915 de İtalya, Büyük Britanya, Fransa ve Rusya Hükümetleri arasında Akdedilen ve «Antalya» mıntıkasında ve Akdenize ulaşan havalide Türkiye Asyasının taksimi halinde İtalyanın hususî menfaatlerini tasdik eden Londra Anlaşmasının dokuzuncu maddesinin muhteviyatı tabiî yürürlükte kalacaktır.

Şeturmer [366]

---

[366] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 255-256

Rus Hariciye Vekili S.D. Sazanof'un İmparator'a Muhtırası

Harbin zaferle sonuçlanması ve Türkiye'nin Asyadaki Topraklarının işgalinin kararlaştırılması mes'elesinin meydana çıkmasını göz önüne alan Fransız ve İngiliz Hükümetleri, Küçük Asya'nın taksimi hakkında bu memleketlere dair büyük bir vukuf sahibi olmakla tanınmış Mösyö **Beyko** ve **Sir Sayaks** tarafından hazırlanan bir plânı bizim tetkikimize arz eylemişlerdir.

Bu projedeki esaslı maddeler şunlardır:

Kara Deniz ile Urmiye Gölünden başlayarak Van, Bitlis, Muş ve Harput'un Güneyinden Toros ve Antitoros dağlarından geçerek Anamur mevkiine kadar giden hat arasında kalan bütün vâsi arazi, Anadoluda kalacak müstakbel Türk Sultanlığı ile Rusya arasındaki hudud hattını teşkil etmek üzere, Rusyaya verilmektedir.

Fransa'ya ise Akka'dan itibaren Anamur'a kadar devam eden ve Suriye ve Kilikya'dan mürekkep deniz sahiline yakın dar arazi ile Rusya'ya verilecek arazinin güneyinde kalan ve takriben Gaziantep, Urfa, Urmiye hattı kuzey hududunu çizen arazi kalacaktır.

İngiltere elyevm Irak Arabistanı namiyle tanınan ve Acemistan Körfezine bağlanan eyaleti almaktadır.

Fransa ve İngiltere'nin aldıkları arazinin arasında kalan bütün arazi müstakil bir Arap Hükümeti (Hilâfet) veya Birleşik Arap Hükümetlerini teşkil edecektir. Filistinde beynelmilel kontrol altında ayrıca muhtar bir eyalet tesis edilecektir. Bundan başka Fransa ve İngiltere hükümetleri kendi nüfuz mıntıklarına girecek arazide müstakil Arap Hükümeti arazisinde ticarî ve iktisadî mahiyette birbirlerine her türlü imtiyazlar vermek ve silâhlandırma yapmak için mütekabil taahhütleri kabul eylemektedirler.

Bu projede bizim için en hayati ehemmiyet, bizim gelecekte kazanacağımız araziyi müstakbel Fransız arazisinden ayıran ve bize teklif edilen hududtur.

Topoğrafi nokta-i nazarından bu hudut kâfi derecede tabiî bir hududtur. Çünkü en mühim dağ kitlelerini takip ederek gidiyor. Fakat siyasî ve stratejik yönünden bu hudut ehemmiyet taşımamaktadır. Çünkü bize verilen ve pek sükûnetli olmayan halklarla meskûn olan araziye bitişik ve komşu olarak kuvvetli Avrupa hükümetlerinin ortaya çıkması keyfiyeti vardır. Her ne kadar bu hükümetler bu gün bizim müttefiklerimiz iseler de bunların Rus - İran hududunun teşkil eylediği köşeye girmeleri keyfiyeti arzulanmayan bir husustur. Bundan başka Urmiye Mıntıkasında bizim Hristiyan halklar arasında misyoner müttefiklerimizin ehemmiyetinden dolayı bu mıntıkada başka bir Avrupa Hükümetlerinin hakimiyetini kabul edemeyiz.

Bizim güneyimizde bir Türk Sultanlığı veyahut Arap Hilâfeti gibi herhangi diğer bir Müslüman hükümeti ile komşu bulunmaklığımız daha münasip olurdu. Bu nokta-i nazarımızı gerekli gösterecek diğer bir keyfiyet de şudur ki, biz «Boğazlar ve İstanbul» hakkında Fransızlarla müzakerelerde bulunduğumuz zaman yalnız Suriye ve Kilikya'yı Fransızların almalarını kabul eylemiş idik. Diyarbekir mıntıkası Irak'a dahil oluyor.

Eğer bu nokta-i nazara karşı durmağa muvaffak olamaz isek, hiç olmazsa Urmiye Mıntıkasını ve Bitlis geçitlerini kendimize almağa ısrar etmeliyiz. Ve Fransaya ise küçük Ermenistanda işbu ilişik haritaya dayanarak Sivas - Harput - Kayseri üçgeninde tavizler vermeliyiz.

Bununla beraber mukaddes memleketlerde pek büyük olan menfaatlerimizin müdafaası için muhtar Filistin mıntıkası arazisinin daha küçük olmasına dahi razı

olabiliriz. Umumi olarak söylenirse bizim Hükümet, müttefiklerimizi zarara sokmaksızın gelecekte Fransa ve İngiltere ile bu mevzu da yapacağımız müzakerelerde biz Umadiye -Cezire-i İbni Ömer- Diyarıbekir - Samsat - Maraş - Adana (harita kırmızı çizgi) hattının güneyindeki arazi ile alâkadar olmadığımızı söyleyebiliriz.

İngiliz - Fransız projesine ait olan bütün mesâilin tafsilâtlı ve dikkatli bir surette gözden geçirilmesi için, iş bu projenin hususî bir komisyon marifeti ile tetkik ettirilmesini ve bu komisyonun Hükümet Reisinin riyaseti altında Harbiye, Bahriye ve Hariciye Vekilleri ile İmparatorun şahsen «Kafkasya»daki vekilinizin iştiraki ile teşkil edilmesini münasip telâkki etmekteyim, yukardaki maruzatımı hükümdarımın tasvibine arz eylemeye cesaretyâb olurum.

Sazanof

Petrograf 13 Mart 1916

Bunun altında Çar'ın kendi yazısıyla işareti ve Çarı skoyesilev, 14 Mart 1916 tarihi vardır. [367]

Petrograddaki İngiltere Büyük Elçisi Sir C. Yukenen'den Rus Hariciye Vekili S. D. Sazanof'a

(Mektubun kopyasından tercüme edilmiştir)

11 Mart 1917

Bu günkü ihtarınız üzerine **Sir Marks Sayaks'ın** verdiği haritayı iade ediyorum. Mavi Fransız mıntıkası şimdi Fransız sahasından çıkarılmış olup Nesturîlerle meskûn olan bir mıntıka teklif edilen Rus sahasına dahil edilmiş, fakat Küçük Ermenistan'ın Kuzey kısmı Fransız sahasına sokulmuştur. Ehemmiyetli bir tadil icra etmekle

[367] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 180, 181, 182

Sir **Marks Sayaks** sizin arzunuzu yerine getirmeyi nazarı dikkate almıştır.

a — Nesturî mıntıkası ve Bitlis geçitleri Rus mıntıkasında tutuluyor.

b — Erzurum ve diğer coğrafî şartlar, Rusya için muhafaza edilmekle beraber Ermenistan'ın geri kalan kısmı da Rus sahasına dahil ediliyor. **Sir Marks Sayaks** evvelce **Mösyö Piko** ile yaptığı bahislerde bu konuşmalara istinaden iş bu değişikliğin Fransa tarafından dahi kabul edileceğini ümid etmektedir. Sizin bugünkü sözlerinizden biz şu neticeyi çıkarıyoruz ki; Rusya hükümeti haritada kırmızı kurşun kalemi ile işaret edilen hattın güneyine ait olan hususlarda itilâfnamenin münderacatını kabul etmeye hazırdır. Eğer pazartesi günü sizi ziyaret etmek mümkün ise **Sir Marks Sayaks** size hudutlar hakkında daha iyi fikir verebilecek büyük mikyaslı bir harita gösterecektir.

George. V. Yukenen [368]

Paristeki Rus Büyük Elçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S. D. Sazanof'a

Telgraf

Numara III 18 Şubat 1916

(Bir nüshası Londra'ya)

90 numaralı telgrafnamemin ekidir.

Beyruttaki eski Fransız Baş Konsolosu **George Piku'**ya Hilâfet ve müstakil Arabistan hükümeti hakkında Londra'da müzakereler icrası evvelce tevdi edilmiş idi. Şimdi bu zat ayni vazife ile Petrogra'da dahi gönderilmektedir.

İzwolski [369]

---

[368] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 177-178

[369] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 171

Paristeki Rus Büyük Elçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S.D. Sazanof'a

Telgraf

Numara 90 9 Şubat 1915

(Bir nüshası Londra'ya)

Kambon, bana söyledi ki; son zamanda Paris ve Londra kabineleri arasında İngiltere'nin müstakil bir Arap Hükümeti teşikli plânı hakkında müzakereler cereyan etmiş ve müzakerelerde Fransa Hükümeti İstanbul ve Boğazlar mes'elesinde Rus Hükümetine teklif edildiği misillû Fransanın Suriye ve Kilikyadaki hukukunun tanınması zımnında taleplerde bulunmuştur. İş bu müzakereler hakkında **Paleolog** vasıtasıyla malûmata malik olacaksınız.

İzwolski [370]

Paristeki Rus Büyük Elçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S.D. Sazanof'a

Telgraf

Numara 854 29 Ocak 1915

(Bir nüshası Londra'ya)

851 numaralı telgrafnâmeme ektir.

Kabinenin kurulmasından sonra kendisiyle görüştüğüm **Biryan** sizin **Cemal** ile görüşmek hususundaki plânınızın bütün ehemmiyetini tamamiyle takdir etmekte olduğunu bana söyledi. Fakat sizin tarafınızdan tasavvur ve tertip edilen şekilde bu plân Fransa Hükümeti tarafından ciddi muhalefete maruz kalmaktadır. Zira sizin tarafınızdan tertip ve tasavvur edilen şartlar, Rusya'ya İstanbul ve Boğazları vermeye müsaade ettiği halde,

---

370 Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 170-171

Fransa'nın kendisine vaad edilen araziden yani Suriye ile Filistin'in bir kısmından ve Kilikya'dan sarfınazar etmesi manasına gelmekte olduğunu tasavvur etmektedir. Nasıl ki; Rus efkârı umumiyesi Rusya'nın İstanbul ve Boğazlardan vaz geçmesine razı olmazsa, Fransız efkârı umumiyesi dahi bu feragata rıza göstermeyecektir. Bundan maada unutmamalıdır ki; İngiltere dahi müstakil bir Arap hükümeti teşkili fikrinde olup bu hususta hatta Mekke Şerifi ile lâzım gelen müzakerelerin yapılmasıyla dahi meşgûldür. **Biryan**, bana pek cüz'i kıtaata kumanda eden **Cemal**'in bu teşebbüsünde muvaffak olup olmayacağı şüpheli olduğunu söyledi. Ben sizin tarafınızdan düşünülen programda siz (yani Saratof) yalnız Türkiye Hükümeti dahilinde zuhur edecek bir fitne ve çalkantının müttefikler için meydana getireceği faydayı öncelikle dikkate aldığınızı ve programı tertip ederken Fransa'nın müttefiklerini yok etmeyi asla düşünmediğinizi ve gerek İngiltere'nin ve gerekse Fransa'nın müttefiklerinin bittabî diğer tarzda sureti tesviyelerle tekrar, temin edileceğini ecvaben **Biryan**'a söyledim. Ve netice olarak Almanya'nın şarktaki bütün ümidlerini yerle bir edecek olan daihlî bir isyan fırsatı meydana gelmiş iken bundan istifade eylemek başlıca hedef olması lâzım geldiğini ilâve ettim. Bu son fikre **Biryan** yatdı ve bana dedi ki bu suretle Rus Hariciye Nazırı tarafından **Cemal** ile müzakereler hakkında tertip edilen plâna muvafakat ediyorum, ancak Rusya ile yapılan itilâf mucibince dahi Fransa'ya ait olmasına karar verilen Türkiye Asyasındaki Fransız hukukunun haleldar edilmemesi şarttır.

İzwolski [371]

---

[371] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 162-163

Rus Hariciye Vekili S.D. Sazanof'dan Atinadaki Elçi Ö.P. Demidof'a Telgraf

Numara 1531 4 Nisan 1915 akşam saat 12-15

(Paris ve Londra'ya da çekilecektir.)

Çanakkale Boğazını zorlayıp geçmek keyfiyetine Yunan filosunun yardım eylemesine İngiltere Hükümeti büyük bir ehemmiyet vermektedir. Müttefikimizin arzusuna muvafakat eylemeyi lüzumlu telâkki eylediğimizden dolayı oradaki arkadaşlarınıza da bu hususta talimat gelir gelmez Kral tarafından ve Yeni Kabine Reisi tarafından Yunanistan'ın hârici siyasetine, yeni kabine tarafından eski kabine gibi değişmeksizin devam edileceği hakkındaki beyanata dayanılarak **Gonaris**'e müracaatla müttefiklerin evvelce olduğu gibi Yunanistan'ın kendileri ile birlikte Türkiye aleyhine harbe katılması halinde kendisine Aydın Vilâyetinde toprak vermeye hazır olduklarını söyleyiniz. Adı geçen toprakların kendisine ancak Yunanistan'ın derhal itilâf-ı Müselles tarafına katılması halinde verileceği belirtilmek suretiyle keyfiyeti **Gonaris**'e ihtiyatkâr bir surette anlatırsınız. Aksi takdirde ise müttefik hükümetleri Yunanistan hakkında her türlü taahhütlerinden kendinlerini gayri mes'ul telâkki edeceklerdir.

Sazanof [372]

Rus Hariciye Vekili S.D. Sazanof'dan Londradaki Büyük Elçi Graf A.K. Benkendorf'a Telgraf

Numara 1265 **20 Mart 1915**

Buradaki İngiltere Büyük Elçiliğinin 12 Mart tarihli muhtırasına cevaptır:

---

[372] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 148

Boğazlar ve İstanbul Mes'elesinin Rusya'nın arzusuna göre halledilmesine İngiltere Hükümetinin tamamiyle ve nihaî bir surette razı olmasından dolayı İmparatorluk Hükümetinin derin minnettarlıklarının İmparatorluk Sir Edvard Grey'e bildirilmesini rica ederim. Hükümetinin bu büyük İngiltere Hükümetinin hissiyatını tamamiyle takdir eylemekte ve her iki tarafın menfaatlerinin samimi bir surette tasdik edilmesi, Rusya ile Büyük Britanya arasında ilelebet devamlı bir dostluk temin edeceğine emin bulunmaktadır. Boğazlarda ve İstanbulda ticaret şartları hakkında vaadlerde dahi bulunmak suretiyle İmparatorluk Hükümeti aşağıdaki esasları tanımakta bir mani görmemektedir: Rusya'dan çıkamayan ve Rusya'ya giremeyen malların, ticaret eşyasının ve ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi.

Müttefikler tarafından Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmek için yapılan teşebbüsü kolaylaştırmak için iştirak müsaadesi, İngiltere ve Fransa Hükümetleri için istifadelerinin temini düşünülen Hükümetlerin akıllıca esaslar dahilinde işbu teşebbüse iştirakine İmparatorluk Hükümeti muvafakatini beyan eyler.

Mukaddes Müslüman Beldelerinin müstakil bir Müslüman Hükümetinin emir ve idaresinde kalması lüzumu hakkındaki Büyük Britanya Hükümetinin fikrine İmparatorluk Hükümeti tamamiyle iştirak eder. Bu hususun da ne suretle halledileceğini yani Türk Sultanının Halifelik ünvanı muhafaza edilerek bu mevkilerin Türk idaresi altına mı bırakılması arzu ediliyor yoksa, yeni Müslüman ve müstakil hükümetler mi teşkili düşünülüyor. İş bu keyfiyetin bilinmesi ve izahı lâzımdır. Çünkü her iki ihtimalde de İmparatorluk Hükümeti vaziyetini tayin mecburiyetindedir. İmparatorluk Hükümeti kendi tarafından Hilâfetin Türkiye'den ayrılmasına tamamiyle taraftar ve arzuludur. Hacılık mes'elesi dahi tamamiyle serbest olma-

lıdır Acemistandaki bîtaraf nüfuz mıntıkasının İngiliz sahasına intikaline, İmparatorluk Hükümeti rızasını teyid eyler. Bu münasebetle İsfahan ve Yezid Şehirlerinin mıntıkaları iş bu şehirlerde kabili taksim olmayan bir kül teşkil etmekte olduklarından buralarda Rus menfaatleri teşekkül eylemiş bulunduğundan iş bu mıntıkların Rusyaya tahsisi hususunun takviyesini şimdiden söylemeyi İmparatorluk Hükümeti dürüst bir hattı hareket addeder.

Bîtaraf mıntıka Rus ve İngiliz hudutları arasında bir köşe teşkil etmekte olup Zülfikâr mevkiinde bizzat Rus hududuna dahil olur. Bu sebepten, bu köşenin bir kısmını Rus nüfuz sahasına dahil etmek icab ediyor.

Bîtaraf mıntıkada demir yolu inşaası keyfiyeti de hayatî bir ehemmiyet arz etmekte olup bu keyfiyet dahi dostane bir tetkik ve muhakemeyi icab ettirmektedir.

Kendisine nüfuz mıntıkası olarak tahsis edilen kısımda tamamiyle bu harekât serbestisinden istifade edeceğine ve bilhassa bu nüfuz mıntıkasında kendisine malî ve iktisadî esaslarda bir genişleme vücuda getirmek serbestisinin tanılacağına evvelemirde İmparatorluk Hükümeti işaret etmek ister.

Son olarak da İmparatorluk Hükümeti Rusya ile bitişik olan Kuzey Afganistan kısmındaki mes'elelerin geçen sene vuku bulan müzakerelerde İmparatorluk Hükümeti Hariciye Vekili tarafından izhar edilen arzu üzere, halledilmesini lüzumlu addetmektedir. [373]

Petrograddaki İngiliz Büyük Elçiliğinin Rus Hariciye Nazırı S. Sazanof'a muhtırası

Türklerin İstanbuldan çıkıp kaybolmasını müteakip diğer her hangi bir mahalde İslâmın siyasî bir merkezî olacak surette müstakil bir Müslüman Hükümetinin teş-

[373] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 145-146

kili keyfiyeti gayet esaslı ve lüzumlu telâkki edilmektedir. Tamamiyle müslümanlardan ibaret olması lâzım gelen ve Türk olması dahi şart olmayan böyle bir hükümetin mevcudiyeti tabiî Müslüman Mukaddes Beldelerinin buna merkez olmasını da icab ettirmektedir. Böyle bir Müslüman Hükümeti tabiatiyle kendisine Arabistanı da dahil etmektedir. Bundan başka bu hükümete Anadolunun da bir kısmının dahil edilmesi lâzım mıdır, değil midir? Lâzım ise nerelerini idhal etmek icab edecektir. Meselesinin halledilmesi lâzımdır.

Adı geçen Müslüman Hükümetinin teşkili meselesine müsaade edilmezden evvel Irak, Suriye, Filistin'in veya civar mıntıkaların devletler arasında taksimi imkânı mes'elesini münakaşa etmek icab edeceği keyfiyetini hükümeti kraliye mevsimsiz telâkki eylemektedir.

20 Mart 1915 [374]

Rus Hariciye Vekili Hususi Kalem Müdür Muavini N.A. Bazili'den Başkumandanlık Karargâhı Katında Diplomatik Şube Müdürü N.A. Kudaşef'e

Telgraf

15 Mart 1915

Vekile arz etmenizi rica ederim: Fransız tebliği münasebetiyle **A. A. Neratof** aşağıda görülecek olan mütalâada bulunuyor: O'nun fikri ile beraber Mersin Şehrini elde etmeyi Ermeniler pek çok arzu etmektedirler. Bu mıntıkayı Fransız mıntıkasına dahil etmek Ermenilerin Fransızlara karşı kırgınlıklarını mucip olacaktır. Bu itibarla Fransızlara bu keyfiyeti anlatmaya ve dikkatlerini çekmeye lüzum gördüğümüzü izah etmeliyiz ki bundan sonra Ermeniler bu emelleri hakkında kendilerini haber-

---

[374] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 144-145

dar eylemediğimizden dolayı bizi suçlamasınlar. Hülâsa olarak A.A. Nerakof şu fikirdedir ki eğer Mersin'in kendisine verilmesini Fransa mühim ve gerekli telâkki ediyorsa tabiî bizim buna muhalefet etmeyeceğimizi Fransızlara bildirmek lâzımdır.

Bazili [375]

Rus Hariciye Vekâleti Hususî Kalem Müdür Muavini N.A. Bazili'dan Başkumandanlık Karargâhı Katındaki Diplomatik Kalem Müdürü N.A. Kuda şef'e

Numara 1151 14 Mart 1915

Vekil için Fransız Büyük Elçisinin Vekile telgrafı: «İmparator Hazretlerini keyfiyeti şu suretle arz etmenizi zatı devletinizden rica ederim: Cumhuriyet Hükümeti Türkiye'ye takdim edilecek sulh şartlarını muhakeme ve tetkik ederek İskenderun Körfezi Mıntıkası dahil olmak üzere Suriye'yi ve Toros Dağları silsilesine kadar Adana Vilâyetini ilhak eylemeyi arzu ediyor. Hükümetimin bu arzusuna bat-ı imparatorînin süratle rıza ve muvafakatinin alınmasını rica ederim. Paleogaz

Bazili [376]

Rus Hariciye Vekili S.D. Sazanof'dan Atinadaki elçi E.P. Demidrof'a

Telgraf

Numara 994 7 Mart 1915

(Paris ve Londraya da bildirilmiştir.)

80 Numaralı telgrafnâmeniz alındı. Tamamiyle mevsûk bir menbadan haber aldığıma göre Yunan Hükümeti Girit'de tatbik edilen esaslar dahilinde olmak üzere İs-

---

[375] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 142-143

[376] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 141

tanbul'un gelecekte bir beynelmilel işgal ve tanzimi hakkında plân hazırlamakla meşgûlmüş. Bu hususta Atina Hükümetinin derhal ikaz edilmesine dikkatinizi çekerim. İmparatorluk Hükümeti İstanbulun ve Boğazların mukadderatının Rus Milletinin hayati arzularına tamamiyle mutabık şekilde maada başka bir şekilde halledilmesine kat'iyyen müsaade edemez. Türkiye aleyhinde harbe iştiraki mukabilinde Yunanistan Anadolu'dan geniş bir surette mükâfatlandırılacaktır. Fakat bu mükâfat bizim serbestçe denize çıkmak hakkımızın temini için kat'i şekilde lüzumlu olan ve taksimi kabil bulunmayan hakimiyetimizin teessüs edeceği mıntıkada kat'iyyen olamaz. Sizden rica ederim, Fransız ve İngiliz elçilerimizle birlikte müştereken icra edeceğiniz teşebbüslerden maada ayrıca Vekiller Hey'eti ve Reislerinin bu fikir ve mahiyette dikkat nazarlarını çekmek için ilk münasip fırsattan istifade ediniz. Bundan başka Yunanlıların bu tarz hareketi Bulgarları Yunanlılar aleyhine tahrik edeceğinden bu keyfiyetin de Sırbistan'ın vaziyeti üzerinde ne kadar büyük bir tehlike vücuda getireceği mes'elesine dokunmağı bile münasip addetmiyorum. Bu hal sizce bilindiği üzere bizim balkan milletlerine barıştırmak hususunda takip ettiğimiz siyasette de büyük bir darbe indirmiş olacaktır.

Sazanof [377]

Rus Hariciye Vekili S.D. Sazanofdan Paris ve Londradaki Büyük Elçiler A.P. İzwolski ve Graf. A.K. Bankendrof'a

Telgraf

Numara 937 4 Mart 1915

937 Numaralı telgrafnâmeme ektir:

Bu gün Fransız ve İngiliz büyük elçileri ile beraber

[377] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 133

aşağıdaki şekilde ve muhteviyatta tarafımdan bir muhtıra tanzim edilmiştir:

Son vak'anın cereyanı İmparator Hazretlerine şu fikri aşılamıştır ki İstanbul ve Boğazlar mes'elesi kat'î ve nihaî olarak ve Rusya'nın tarihî arzularına uygun bir surette artık hal edilmelidir.

Eğer İstanbul Şehri Boğaziçi, Marmara, Denizi ve Çanakkale Boğazının Batı Sahili ve keza «Medya - İynoz» hattına kadar Güney Trakya daha başlangıçta Rusya İmparatorluğu sahasına dahil edilmezse her türlü hal sureti kifâyetsiz ve devamsız olacaktır.

Stratejik sebeblerden dolayı Boğaziçi ile Sakarya Nehri arasında ve İzmir Körfezi üzerinde tayin edilecek bir noktada Asya Sahilinin bir kısmı, Marmara Denizindeki Adalar «İmroz ve Tenados» Adaları dahi İmparatorluğun eczası arasına dahil edilmelidirler.

Yukarda adı geçen mıntıkada Fransa ve İngiltere'nin husus'î menfaatleri büyük bir dikkat ve gayretle muhafaza edilecektir.

Yukarıda bahsedilen hususatın her iki müttefik hükümet tarafından uygun bir tarzda kabul edileceği ümidiyle İmparatorluk Hükümeti gurur duymaktadır. Adıgeçen Müttefik Hükümetler, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer mahallerdeki kendi arzu ve plânlarının fiiliyata intikali hususunda İmparatorluk Hükümetince âzami müsaade ve yardıma mazhar edileceklerinden emin olabilirler.

Sazanof [378]

---

[378] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 131

Paristeki Rus Büyük Elçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S.D. Sazanof'a

Telgraf

Numara 115 4 Mart 1915

(Bir nüshası Londra'ya)

879 ve 880 numaralı telgrafnâmelerinizi aldım.

Boğazlar ve İstanbul hakkında **Delkase**'nin fikri ve görüşü benim telgrafnâmemden size malum olmuştur. Bu şartlar altında buradaki Hükümetin bizim nokta-i nazarımıza muvafık bir şekilde umumî efkâr üzerinde müsait bir tesir meydana getirmesini beklemek icab ediyor. **Selkase** ile olan müzakerelerime tamamiyle hususî ve müşterek bir mahiyet verdim ve bizim hakiki isteklerimize, onunla konuşurken hiç temas etmedim. Bana öyle görünüyor ki bu isteklerimizi bütün tafsilâtıyla ona tebliğ ve teklif etmek için tavzif edilmediğim müddetçe ve bilhassa İstanbul ve boğazları mülkiyetimizde beynelmilel ticaret için ne gibi taahhütleri kabul etmek niyetinde olduğumuzu izah eylemedikçe **Delkase** ile daha uzun ve etraflı şekilde görüşmek pek tehlikeli olur. Çünkü bu etraflı görüşme ve ticaret mes'elesi vaktinden evvel burada hükümet azaları arasında münakaşa mvzuu olur ve Fransa ile İngiltere arasında uzun haberleşme ve görüşmeler yapılmasına sebebiyet verir. **Delkase**'nin bana söylediği sözlerin onun az zaman evvel İngiliz Vekilleri ve siyas' mahfeli ile yaptığı müzakerelerin ma'kesi olduğunu düşünmekle esassız bir düşüncede bulunmuş olmuyorum ve **Delkase**'nin Londra'ya hareket etmezden önce sizinle görüşmek fırsatına erişemediğinden dolayı şimdi daha fazla teessüf ediyorum. Şüphesiz ki mes'elenin düğüm yeri burada değil Londra'dadır. Eğer telgrafnâmenizden anlaşıldığı gibi İstanbul ve Boğazlar bizim iştirak ve yardımımız olmaksızın işgal edilecek olursa o zaman bu ka-

dar mühim olan bu kadar muazzam mes'elenin bizim istifade ve menfaatimize olmayarak halledildiğini görmek karşısında kalacağız. Böyle bir durum karşısında alelâde diplomasi vasıta ve yolları kâfi gelmez. Ve şu düşüncedeyim ki yalnız İstanbul ve Boğazların değil bütün Küçük Asya Türkiyesi mes'elesinin hal ve faslı için sizinle **Delkase** ve **Grey** arasında doğrudan doğruya müzakereler yapılması şiddetle gerekmektedir. Her halde sizin tarafınızdan tamamlayıcı tafsilâtlı bilgi alıncaya kadar ben, **Delkase** ile iş bu madde hakkında müzakerelere devamdan kaçınacağım.

İzwolski [379]

Paristeki Rus Büyük Elçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S.D. Sazanof'a

Telgraf

Numara 22 29 Aralık 1915

Zata mahsus 5 Ocak tarihli Reç Gazetesinde intişar eden Ermenistan mes'elesi hakkındaki **Milyokof'un** makalesi burada dikkatleri çekmiştir. **Delkase** ile müzakere ve konuşmadan anladığıma göre Türkiye'nin Asyadaki topraklarının taksimi halinde ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesi takdirinde Fransa Hükümeti Suriye Sahillerini almakla iktifa etmemekte İskenderun'u da istemektedir. Keyfiyeti arz etmeyi vazife sayarım.

İzwoloski [380]

---

379 Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 129
380 Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 123

Rus Hariciye Vekili Sazanofdan Atina'daki Elçi E.P. Dimitrof'a

Telgraf

Numara 138 20 Aralık 1915 gece saat 12

(Paris ve Londra'ya da bildirilmiştir.)

İngiltere Hükümeti'nin Büyük Elçisi bana bir muhtıra verdi. Bu muhtırada İtilâf Hükümetlerinin Türkiye aleyhinde yapmakta oldukları harbe Yunanistan'ın da kabul edilmesi arzusu belirtiliyor. Yunanistan'ın bunu kabulü halinde Hükümetler Yunanistan'ın iştiraki derecesine göre kendisine Anadolu'da toprakça mükâfat yardımı yapacaklardır. Yunanistan'ın muvafakati halinde devletler kendisine yüklenecek olan kara ve deniz harekâtının maksad ve mahiyetini bildireceklerdir. Bu arada Devletler Şurası'nı Yunanistan'a ihbar ediyorlar ki, Yunan ordusunun dahil olması icab eden herhangi bir arazinin işgal edilmesi bu arazinin Yunanistana verilmesi demek olmayıp bu keyfiyet umumî kazançların taksimi zamanında halledilecektir. Oradaki arkadaşlarımız bu hususta lâzım gelen işaret ve tebligatı alır almaz Yunan Hükümetine bu suret dahilinde tebligat yapmanızı rica ederim.

Sazanof [381]

Paris'teki, Rus Büyükelçisi A.P. İzwolski'den Hariciye Vekili S.D. Sazanof'a

Telgraf

Numara 740 10 Aralık 1915

739 Numaralı telgrafnâmenin devamı.

(Bir sureti Londra'ya)

Bekston, Delkase ile görüştü ve ayni bilgiyi ona da verdi. Küçük Asya Sahilinin bir kısmının Yunanistana

---

[381] Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 117

verilmesi keyfiyetine ne gözle baktığı yolundaki sualime **Delkase**, kaçamaklı bir cevap verdi. **Delkase**'nin fikri ve hesabına göre, **Delkase** Fransa'nın, Türkiye hesabına arazi kazanması hususuna şahsen taraftar değildir. Fakat Fransız umumî efkârını dikkate almak icap ediyor.

Filistin'de herhangi bir Avrupa Hükûmetinin, icraat yapmasını düşünmek manasızdır. Suriye'ye gelince, Suriye maddî yönden bir kıymet taşımamaktadır. Fransız Demir Yollarının bir düğüm noktası olmasından dolayı İzmir, Fransa'yı alâkadar ediyor. Bundan başka bu mıntıkayla İngiltere dahi alâkadar olmakta ve bu mevzuda İngilterenin ne fikir taşıdığı **Delkase** nezdinde malûm değildir. **Delkase**'nin sözlerinden ben şunu anladım ki, Küçük Asya'nın gelecekteki taksimi mes'elesine dair kendisi çalışmamış ve henüz bu mevzuda düşünmemiştir. Yunanistanın Küçük Asya kıyıları üzerindeki hırs ve şiddetli arzusunu tatmin ederek Makedonya cihetindeki arzularından kendisini uzaklaştırmak sizce isteniyorsa bu halde meseleyi daha şimdiden burada tahrik etmek, burada mevcut bazı Yunansever zümrenin kuvvetli Yunanseverliğinden istifade temini faydalı olur.

İzwolski [382]

B — KOMÜNİZM DEVRİ

Yukarıda nakledilen gizli Rus vesikalarının müşterek manası, Rusya'nın «Türkiye'nin Taksimi» ni temin ve en azından «Boğazlar» a sahip olma arzusunu hayatî bir politika halinde devamlı olarak takip etmiş olmasıdır.

Rusya, Bolşevik İhtilâli'nin ilk yıllarında yeni baştan kurulmak mevkiinde bulunuyordu. Bu durumun ortaya çıkardığı siyasî bir zaruretle gerçekleşen Türk - Rus

---

382 Hüseyin RAHMİ, a.g.e. sh. 115

dostluğuna rağmen o'nun «Türkiye'yi parçalayıp yutmak» arzusundan bir an vaz geçmediğini ve bu maksada, «Hileli Bir Dostluk» perdesi altında erişmek istediğini yukarıda [383] müdellel bir surette nakletmiş bulunmaktayız.

Gerçekten Türkiye'yi içten yıkmak maksadıyle yeraltı faaliyetine girişen yerli kızılları manen ve maddeten desteklemekten [384] geri kalmayan Rusya, kerhen ve mecburen imzaladığı 16 Mart 1921 tarihli «Moskova Muahedesi» [385] ni reddetmek için fırsat kolluyordu. Bu fırsatın çıkması da gecikmedi.

İkinci Cihan Harbi arifesinde müstakbel bir harbin grupları tebellür etmeyen başladığı zaman, Türkiye, İngiltere ile ciddi bir yakınlaşma politikası üzerindeydi. Çünkü Lozan'da kabul edilen «Boğazlar Statüsü»nü Türkiye lehine tadil eden 20 Temmuz 1936 tarihli «Montreux Muahedesi»nin [386] imzalanmasında İngiltere büyük ölçüde yardımcı olmuştu. Türkiye **Musolini**'nin Arnavutluk'u işgal etmesi ve arkasından da buraya otuz tümen asker yığmasından ve hatta «Oniki Ada»da dahi ayni şekilde yığınak yapmasından endişe duymağa baş-

---

[383] Bak. Bu eserin 280. ve müteakıp sahifeleri.

[384] Bugüne kadar yapılan bütün komünist tevkiflerinde maznunların Rus direktifleri ile hareket ettiklerine dair pek çok vesika elde edilmiş ve bu gerçek, askeri ve sivil bir çok mahkemenin resmi zabıtalarında yer almıştır. Fazla bilgi için bakınız: İlhan DARENDELİOĞLU, Türkiye'de Komünist Hareketleri, İstanbul 1968 — Dr. Fethi TEVETOĞLU, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ankara 1967 — Aclan SAYILGAN, Solun 94 Yılı (1871-1965), Ankara 1968 — Aclan SAYILGAN, İnkâr Fırtınası, İstanbul 1963.

[385] Muahedenâmenin tam metni için bak. İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmalar, Ankara 1965, sh. 9 ve müteakıp.

[386] Muahedenâmenin tam metni için bak. İsmail SOYSAL, a.g.e. sh. 236 ve müteakıp.

lamıştı. Almanya'da Hitler'in Hayat Sahası (Lebensraum) Politikası ile etrafındaki küçük devletleri ilhaka kalkışması da Türkiyenin bu endişelerini artırıyordu. Bu durum bir harp vukuunda müttefiksiz kalmak istemeyen Türkiye'yi İngiltere'ye daha da yaklaştırmıştı. Hadiseler, Almanyanın belli olmaya başlayan istilâ hedefleri bakımından, Rusya'nın da İngilterenin yanında yer almasını gerektiren bir gelişme göstermekteydi. Bu şartlar muvacehesinde 4 Ağustos 1939 da Ankaraya müracaat eden Ruslar, bir kaç ay evvel feshedilmiş bulunan 1929 tarihli «Türk - Rus Adem-i Tecavüz ve Tarafsızlık» Muahedesinin yerini alacak bir anlaşma yapmak teklifinde bulundular. Bu teklifi müspet karşılayan Türkiye, Hariciye Vekili **Şükrü Saracoğlu** reisliğinde bir heyeti görüşmeler de bulunmak üzere Moskova'ya gönderdi. Fakat bu hey'et tam yirmi üç gün tiyatrolar, at yarışları ve gayri resmi ziyafetlerle oyalandırıldı. Türk Hey'eti yaklaşan Alman taarruzu karşısında bir görüşme ve anlaşma yapmak ümidiyle bekletilirken Ruslar, 24 Ağustosda Almanlarla bir «Adem-i Tecâvüz» Pakdı imzalayarak politikalarının müstakar vasfı olan «Hîle» ve «İkiyüzlülük»ü bir kere daha açığa vurdular. Bu pakta elkenen gizli bir protokol ile Avrupa Almanya ile Rusya arasında taksim ediliyordu. [387]

Buna sebep, Almanyanın Rusya'ya İstanbul ve Boğazları peşkeş çekmiş olmasıydı. [388]

Almanlardan alınan bu taviz Rusya'yı Türk Hey'etini istiskal ile görüşmeleri neticesiz bırakmaya sevketmiştir. Ruslar, Boğazların müşterek (!.) müdafaasında ısrar etmişlerdi.

Bundan sonra İkinci Cihan Harbinin patlak vermesi

---

[387] bkz. H. KALECİ, Sovyet - Nazi Münasebetlerine Ait Gizli Vesikalar ve Türkiye (Nazi-Soviet Relations), İstanbul 1948

[388] a.y.

VAY MOSKOF AYISI!... VAY!..

Rusya, Türkiye'yi ele geçirip haritada görüldüğü şekilde «Altı ayrı Scvyet Cumhuriyeti» yapacakmış... 1 — Karadeniz Cumhuriyeti; 2 — Ermeni Cumhuriyeti; 3 — Kürdistan ve Arap Cumhuriyeti; 4 — Karaman Cumhuriyeti; 5 — Ege Cumhuriyeti; 6 — Balkan Cumhuriyeti!... «Tarihi ve Etnik mutalara göre Anadolu'nun İdaresi» böyle olacakmış!...

ve harp müddetince Türkiyenin müttefikler safında yer alması hususundaki ısrarlı talepler birbirini takip etti. Fakat Rusya her fırsatta İstanbul ve Boğazlar üzerindeki isteklerini tekrarlamaktan sarfınazar etmedi.

12 - 13 Kasım 1940 da Berlinde vaki olan Rus - Alman görüşmelerinde **Molotof** tarihî Moskof emellerini bir kere daha ifade ederek:

«Boğazlar Rus harp gemilerine her zaman ve tamamiyle açık olmalıdır. Rusya, Kırım Harbinde olduğu gibi Boğazlar üzerinden bir tehdîde maruz kalmamak için Boğazlarda kara, hava ve deniz üslerine sahip olmalıdır. Bu haklı istekler kâğıt üzerinde kalmayıp fiiliyata intikal etmelidir» diyordu. [389] Aşırı Rus isteklerinin Alman emelleri ile çatışması bu iki devletin artık aralarının açılmasını ve silâhlı bir çatışmaya dökülmesini sonuçlandırdı. Esasen **Hitler'**in Rus dostluğu geçici bir taktikti. Bu harpte Almanlarla onların hasımları arasında bir çok zikzaklar çizen Ruslar, nihayet ve mecbureń Almanların karşısında yer aldılar.

1944 yılına gelindiğinde Türk Hükümeti «Almanya'ya Karşı» bir politikaya zoraki bir surette meyletmiş bulunuyordu. Fakat hazindir ki, bu yeni politika icabı olarak antikomünist milliyetciler «Turancılık» ittihamı ile tabutluklara tıkıldı. Bununla, Naziliğe benzetilen Turancılık'ı tasfiye ederek Rusya ve müttefiklerine şirin görünmek isteniliyordu.

1945 yılı başlarında harbin sonu belli olmaya başlamıştı. Bu yüzden harp sonrası mes'elelerini görüşmek üzere «Üç Büyükler» Yaltada toplandılar. Y a l t a K o n f e r a n s ı ' nın 10 Şubat 1945 tarihinde akdedilen yedinci celsesinde **Stalin**, nihayet baklayı ağzından çıkararak Boğazlar üzerindeki Rus isteklerini tekrarladı. Ona göre Japon İmparatoru bile Boğazlar üzerinde Ruslardan

---

[389] a.y.

daha çok hakka sahipti. Türkiye'nin elinde tuttuğu Boğazlar vasıtasıyle Rusya'nın gırtlağına sarılmış vaziyetine bir son verilmeliydi. Bu konferansda bu mes'elenin halli ileriye talik edildi.

Ruslar, 19 Mart 1945 tarihinde daha da ileriye giderek «Türk - Rus Dostluk ve Adem-i Tecavüz» Paktını tek taraflı olarak feshettiklerini bildirdiler. Bu Rusların imzalarını ilk nakzedişleri değildi. Gerçekten siyasî tarihte böyle nice «Rus Sabıkası» mevcuttur. [390]

---

[390] Rusların mecbur kalmadıkça verdikleri söze hatta attıkları imzaya sadık kalmadıklarını anlamak için aşağıdaki listeye bir göz atmak yetişir:

Türk - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1925) — Sovyetler bu Paktı 1945'te tanımadılar.

Afgan - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1926) — Sovyetler 1940'da Afganistan'ı hudut bölgelerini bırakmaya zorladılar.

Litvanya - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1926) — Sovyetler 1940'da Litvanya'yı işgal ettiler.

İran - Sovyet Tarafsızlık Paktı (1927) — Sovyetler İkinci Dünya Harbinden sonra birliklerini İran'dan çekmediler.

Sovyetler Birliği, harbin beynelmilel anlaşmazlıkları çözmek için bir vasıta olamıyacağını söyleyen Kellog - Briand Paktını imzaladılar (1928) — Sovyetler 1929'da Doğu Çin demiryollarını ele geçirmek için Mançurya'yı işgal ettiler.

Sovyetler Birliği harbin aleyhinde bulundu ve bu hususta Letonya, Estonya, Polonya ve Romanya ile bir protokol imzaladı (1929) — Sovyetler 1939'da Doğu Polonya'ya saldırdılar, 1940'da Estonya ve Letonya'yı zaptettiler.

Fin - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1932) — Sovyetler Birliği 1939 'da Finlandiya'yı işgal etti.

Estonya - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1932) — Sovyetler 1940'da Estonya'yı ilhak ettiler.

7 Haziran 1945 de artık bütün iç yüzlerini açığa vurarak Türkiye'ye verdikleri bir nota ile 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması gereğince bize bırakılmış olan Kars ve Ardahanın kendilerine terki ile Boğazlarda bir üs tesis etmek teklif ve tehdidini ortaya attılar. **Molotof** buna

---

Letonya - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1932) — Sovyetler 1940'da Letonya'yı ilhak ettiler.

Polonya - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1932) — Sovyetler 1939'da Doğu Polonya'yı zaptettiler.

Sovyetler, Finlandiya, Yugoslavya ve Türkiye ile Saldırmazlık Anlaşması imzaladılar (1933) - Sovyetler 1939'da Finlandiya'yı işgal ettiler, 1941'de Yugoslavya ile diplomatik münasebetlerini kestiler ve 1945'te de Türkiye ile yaptığı saldırmazlık anlaşmasını bozdular.

Fransız - Çek - Sovyet İttifakı (1935) — Sovyetler 1939'da Hitler'e karşı Çekoslovakya'ya yardım etmediler.

Sovyetler - Dış Moğolistan İttifakı (1936) — Sovyetler bu ittifakı Dış Moğolistan'a sızmak için bir vasıta olarak kullandılar. 1945'e kadar Dış Moğolistan muhtariyetini tamamen kaybetmişti.

Sovyetler Birliği İspanya İç Harbine Müdahale Etmeyenler Komitesine üye oldu (1936) — Aynı yıl Sovyetler, İspanya komünistlerine silâh ve harp malzemesi gönderdiler.

Çin - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1937) — 1945'te Sovyetler Mançurya'daki sanayi tesislerini yağma ettiler.

Litvanya - Sovyet İttifakı (1939) — Sovyetler 1940'da Litvanya'yı ilhak ettiler.

Yugoslavya - Sovyet Saldırmazlık Paktı (1941) — Sovyetler bu Paktın imzalanmasından bir ay sonra Yugoslavya ile ile diplomatik münasebetlerini kestiler.

Sovyetlerle Londra'daki Polonya hükûmeti arasında ittifak (1942) — Sovyetler 1943'te kukla Lublin Hükûmetini desteklemek suretiyle bu ittifakı bozdular.

ait notayı Türk Hariciye Vekiline verirken «Bu toprakları 1921 de size terkettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı.» [391] diyerek hakiki çehresini göstermiş oldu. Fakat İngiltere'nin tasvip ve tasdik etmemesi yüzünden bundan da bir netice elde edemediler.

Türkiye Rus tehditleri altındayken İkinci Cihan Harbi Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile sona erdi. Ruslar, bu sırada işgalleri altındaki İrandan çekilmek istemiyorlardı. Fakat Amerika'nın bu durumda İran'ı desteklemek hususundaki kararlı tavrı Rusları ric'ate mecbur etti. Ayni şekilde Yunanistan'da Rus desteği ile çıkan iç harp, İngiliz ve Amerikan desteği ile bertaraf edilince Rusya burada da umduğunu elde edemedi. Fakat buna mukabil Avrupa'nın hemen hemen yarısının Rus işgali altına girmesi önlenemedi.

Fakat Rusya bu elde ettikleri ile yetinmek istemiyordu. O'nun gözü Boğazlar ve Türkiye üzerindeydi. 21

İngiliz - İran - Sovyet İttifakı (1942) — Sovyetler, İkinci Dünya Harbi sonunda kendi birliklerini İran'dan çekmeyi reddederek bu ittifakı ihlâl ettiler.

Çek - Sovyet İttifakı (1943) — 1948'de Sovyetlerin desteklediği bir hükûmet darbesiyle Çekoslovakya bir Sovyet kuklası oldu.

Çin - Sovyet İttifakı (1945) — Sovyetler, Çin komünistlerine askeri yardım yaparken Millî Hükûmetle de böyle bir ittifak imzaladılar.

Yugoslav - Sovyet İttifakı (1945) — Sovyetler bu ittifakı 1949'da tanımadılar.

Polonya - Sovyet İttifakı (1945) — 1947'de komünistler Polonya'yı zaptettiler ve buradaki hükûmeti bir Sovyet kuklası haline soktular.

(Bkz.: Richard M. KETCHUM - Abraham BRUMBERG, Komünizm Nedir?, Ankara 1967, sh. 113)

[391] Bkz. Ahmet Şükrü ESMER, Türk-Sovyet Münasebetleri, Ulus Gazetesi 9 Nisan 1958 tarihli nüsha.

Aralık 1945 tarihinde Moskova Gazeteleri, bir Gürcü Profesörünün «Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun» u içine alan Bölgenin Gürcistan'a ait olduğunu, binaenâleyh Sovyet Gürcistanı'na iade edilmesi gerektiğini ifade eden bir mektubunu yayınladılar. Bu hezeyana gerek Türk Matbuatında ve gerekse T.B.M.M. de lâyık olduğu cevap verildi. Fakat mes'ele bundan ibaret kalmadı. Rusya 7 Ağustos 1946 da Türk Hükümetine bir nota vererek «Boğazların Kontrolü» nü eline almak istediğini bir kere daha açığa vurdu. Fakat gerek İngiltere ve gerekse Amerika buna taraftar olmadıklarını Rusya'ya resmen bir nota ile bildirdiler.[302] Şimdi yerli Kızılcıkların niçin Amerika düşmanı oldukları çok iyi anlaşılıyor değil mi?..

Türkiye bu Rus notasına gereken cevabı vermiş Amerika da donanmasını Rusya'ya bir göz dağı olmak üzere Türk karasularına göndermişti. Fakat Rusya, 24 Eylül'de Türk cevabına mukabil bir cevap vererek ayni iddiaları tekrarlayınca Amerika daha enerjik davranarak devletlerin birbirlerine ancak birer nota verebileceklerini, işi bir cevaplaşma suretinde sürdüremiyeceklerini bildirerek donanmasının Rus tehditlerine karşı Türk karasularına gönderildiğini bildirdi.

Pabucun pahalı olduğunu gören Rusya, artık sesini çıkaramaz oldu. İşte bu şartlar Türkiye'yi Nato ittifakına can atmaya sevketti, Gerçekten Nato Rus tehditlerine karşı kurulmuştur. Onun için bütün yerli kızıllar Nato aleyhtarıdırlar. Ama Türk Milleti ecdadının şu sözünü hatırından asla çıkarmadığı için Nato içinde dimdik durmaktadır :

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ!...

---

[302] Bkz. Ayın Tarihi, Ankara 1946, Nu: 153, sh. 74-75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, RUSYA VE TÜRK - RUS MÜNASEBETLERİNİN GELECEĞİ

Bu bölüm bir «Son söz» mahiyetindedir. Yani buraya kadar anlatılanlarla «M o s k o f M e z a l i m i»-ni -hulâsa suretiyle de olsa- kâğıt üzerinde bitirmiş olduk. Fakat o, hayatta fiilen ve korkunç bir surette devam etmektedir. Ancak, insanlığın yüz karası ve başbelâsı olan Moskof tahakkümünün sonunun yaklaştığını hissettiren pek çok emareler görülmeye başlanmıştır. Şöyle ki; Rusya, İkinci Cihan Harbi nihayetinde -yukarıda arz ve ifade edildiği üzere- Türkiye, İran ve Yunanistan'ı, ele geçirerek Akdeniz'e inmek ve bu suretle Komünizmin yeni bir hedefi olan Afrika ve Arap Memleketleriyle ittisal peydah etmek istemişti. Bu plân, başta Amerika olmak üzere «Hür Ülkeler» in enerjik mukavemetleri sonunda suya düşmüş fakat Doğu Avrupa memleketlerinin Sovyet esareti altına girmesi önlenememişti. «Nazi Tehlikesi» nin bütün milletler üzerinde hasıl ettiği korkunç tesirin eseri olan bu menfi netice, Rusya için zahiren büyük bir kazanç gibi gözükürse de hakikatte ciddi bir zaaf teşkil etmiştir. Gerçekten Doğu Almanya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlerin Rus esareti altına girmeleri bütün «Hür Dünya» da «Rus Tehlikesi» nin daha sarih bir surette anlaşılmasına yar-

dım etmiştir. 1956 yılında Macaristan ve 1968 - 69 da, Çekoslovakya'da cereyan eden hadiseler Avrupa ve Amerikada Komünist propagandasının cazibesini hissedilir bir şekilde azaltmıştır. Ayni facialar hem de daha şiddetli olarak Türkistan, Kırım ve Kafkasya gibi memleketlerde defeatle cereyan etmiş, fakat Hür Dünya'nın mütevali lâkaydisi yüzünden ciddî akisler uyandırmamıştı. Fakat bugün «Moskof Mezalimi» nin tatbikat sahası Avrupa'nın göbeğine kadar genişlemiştir. İşte bu sebeple komünizm ve Rusya daha iyi anlaşılır hale gelmiştir. Bize gelince, biz onu yüzyıllardan beri çok iyi tanımaktayız.

Bütün tarihi boyunca teknik sahada Batı ile ayni seviyeye gelememiş bulunan [393] Rusya'nın bu geriliği bugün Feza araştırmalarında elle tutulur hale gelmiştir. Amerika bir çok kereler muvaffakiyetle Aya gidip, geldiği halde Rusya'da buna benzer bir hareket asla görülmemektedir. Esasen o bugünkü seviyesine de Batı teknik ve sermayesinin mütevali yardımları sayesinde ulaşabilmiştir. Önce, 1922'den, Hitler'in iş başına geçtiği zamana kadar bir çok işsiz güçsüz Alman mühendislerini çalıştırmıştır. Hatta **Hitler** iktidara geçtikten sonra bile bu mühendisler hemen geri çağrılmadılar. Çünkü Almanya, müstakbel istilâ hesapları bakımından Rusya'nın ham madde kaynakları hakkında bilgi elde etmek istiyordu. Alman mühendislerinin mesaisinden son derece istifade edilen bu zamana Rus sanayiinde «Alman Devri» denmektedir. [394]

Almanlar, Rus sanayine yardım mevkiinden çekilirken bunların yerini başta **Ford** olmak üzere birçok büyük

---

[393] Maurice EDELMAN - Uralların gerisinde Rusya Nasıl Hazırlandı - Ankara 1944, sh. 34-38

[394] Maurice EDELMAN, a.g.e. sh. 35

Amerikan sanayi müesseseleri aldılar. [395] Hatta İngiltere bile 1936 - 37 yıllarında Rusya'ya on milyon sterlin sanayi kredisi açtı. [396] Bütün bu yardımların üzerine İkinci Cihan Harbi esnasındaki Amerikan yardımları [397] eklenince bugünkü Rusya ortaya çıktı. Bunlar, Türkiyemizde yabancı sermayeye ağız birliği ile hücum eden yerli kızıllara hatırlatılacak ehemmiyetli gerçeklerdir.

Kısacası bugün Rusyada mevcut teknik -gelişme Hür Dünya'dan geri de olsa- bir vakıadır. Ancak Ruslar bunu kollektivizme değil Batı Ülkelerinin yardımlarına borçludurlar.

Tarihinde «Nizam-ül Âlem» mefhumu olmayan genç Amerika Birleşik Devletlerinin beynelmilel politikadaki acemiliklerinden hudutsuz ve mahirane bir surette istifade etmek, Rusya'ya, Dünyanın başına Kore ve Wietnam Harpleri gibi çeşitli gâileler çıkarmak imkânını vermiştir. Fakat Amerika'nın enerjik Başkanı müteveffa Kennedy diretince, Rusya, Küba'daki füze rampalarını sökmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu suretle de bütün hareketlerinin karşı tarafın aşırı iyi niyet ve müsamahakârlığı sebebiyle hakiki veçhesi ortaya çıkamayan bir blöften ibaret olduğu bir kere daha anlaşıldı. Bu sebeple gelecek bir harpte Rusya'nın uğrıyacağı akibet daha şimdiden belli olmaya başlamıştır.

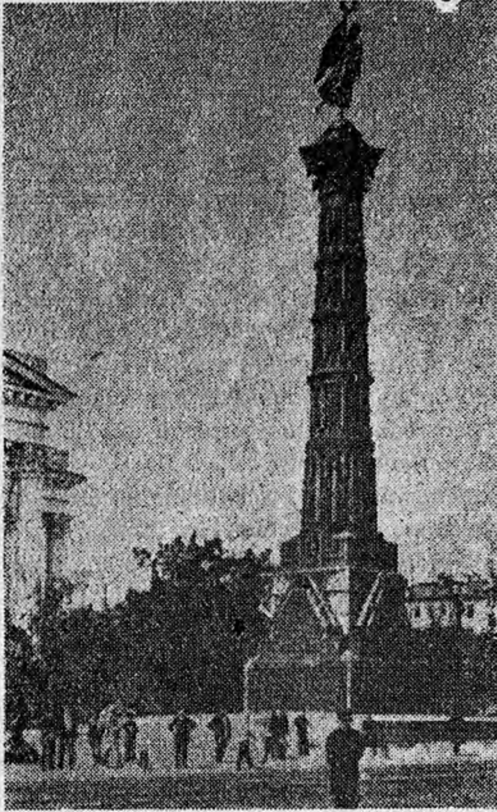
Buna, bir de iç bünyesindeki zaafları ekleyerek mülahaza edersek neticenin Rusya hesabına korkunç ve melhuz tablosu daha iyi anlaşılır. Bugüne kadar başta Türkler olmak üzere Rus mahkûmu milletlerin ne ümitsiz mücadelelere kalkıştıkları malûmdur. Müstakbel bir harp,

---

[395] Maurice EDELMAN, a.g.e. sh. 36

[396] Maurice EDELMAN; a.g.e. sh. 37

[397] Fazla bilgi için bkz. Mrs. Vera Micheles DEAN - Birleşik Amerika ve Rusya - Ankara 1949

EBEDİ BİR HUSUMET İLÂNI

Bize karşı husumetlerini ilân için her vasıtadan istifade eden Rusların Doksan Üç Harbinde zaptettikleri Türk toplarının güllelerini kullanmak suretiyle Petersburg (Leningrad) da diktikleri âbide.

bu milletlerin kurtuluşu için elbet ciddî bir imkânı getirecektir. Artık «M ü s t e m l e k e c i l i k» her tarafta tarihe karışmışken Rusya'nın bu durumu daha da sürdürmesine imkân var mıdır?!..

Türkiye'ye gelince; bu memlekette yüz elli yılın yanlışları anlaşılarak doğru yol bulunmak üzeredir. Batı karşısındaki mevkiinin tayini, bu medeniyetten almak ve almamakla mükellef bulunduğu «unsur» ların millî ölçülere göre tespiti gibi ciddi salah alâmetleri görülmeye başlamıştır. Buna muvazi olarak da henüz neşvünema halinde bir sanayi hareketi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan başa ve hepsinden önemli olanı Türk nüfusundaki dinamik artıştır. Otuz yıl sonra yani Yirmi Birinci Yüz Yıl başında Türkiye'nin seksen milyon nüfusa malik olacağını hatırlamak onun istikbali hakkında bir fikir sahibi olmaya yetmezse de bununla birlikte sinaî ve ideolojik gelişmeler mana ve maddede «Büyük Türkiye»-yi müjdeleyen unsurlardır.

Türkiyemizin böyle bir istiklâle namzed olmasıdır ki, Ruslar ve onların ajanı olan yerli kızılları kudurtmaktadır. Son günlerdeki sol taşkınlıkların hakiki sebebi budur. Türkiyede «Doğum Kontrolu» nu ortaya çıkaran masonlarla İslâmî gelişmeleri önlemeye ve Amerikayı kaçırmaya uğraşanlar ayni merkezlerden sevk ve idare edilmektedirler. Rusya'ya «gel!» diyebilmek için Amerika'-ya «git!» diyen solcularla, Amerika'nın Orta Doğuda Türkiye yerine «İ s r a i l» ile işbirliği yapması ve ona istinad etmesini arzulayan siyonistler, «Amerika aleyhdarlığı»nda birleşmektedirler.

Rusya ise Türkiye hakkındaki gayelerinden asla şaşmadığını göstermekten içtinap etmemektedir. Sol propagandalar tesiriyle 1964 Koalisyon Hükümeti zamanında yeni bir Türk - Rus yakınlaşması ortaya çıkınca bunun ilk meyvası gayet tehlikeli bir «Türk - Rus Kültür Andlaş-

ması» oldu. Kültür andlaşması, yani komünist telkinlerine yeni bir çok sahalar açmak gayreti. Câlibi dikkattir ki bunun arkasında Türkiye'de üçüncü bir ağır sanayi merkezini kurmak imtiyazını elde eden Rusya bu iş için başka bir yer yokmuş gibi İskenderunu seçmiştir. Yukarıda anlatıldığı üzere bir çok kereler Avrupalılar tarafından Rusyanın Boğazlar üzerinden Akdeniz'e çıkmak hususundaki hareketleri baltalanınca o bu gaye için yeni bir hedef seçmişti: İskenderun. Doğuda bir «Ermenistan» kurdurmak sonra da onu «himaye!...» altına alarak İskenderun'dan Akdeniz'e çıkmak!..

Bir «Milletler Hapishanesi» olan Rusya, hile ve tehdit gibi her yolu deneyerek bütün Dünya'yı ve bahusus Türkiye'yi parçalayıp yutmak için uğraşa dursun. Onu kendi başının derdine düşürecek mes'ud hadiselerin miadı anbean dolmaktadır. Neslimizin, bu içten sevinç dakikasını idrak edeceğine şiddetle inanıyoruz:

«ZALİMLERE BİR GÜN DEDİRİR KUDRET-İ MEVLÂ
«TALLAHİ LEKAD ASÂREKELLAHU ALEYNA.»